

Actes del I Simposi Internacional sobre
Situació i Perspectives del Plurilingüisme a Europa
València 2008

Actes del

**I Simposi Internacional
sobre Situació i Perspectives
del Plurilingüisme
a Europa**

València 2008

COL·LECCIÓ ACTES, 7

© els autors

© ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Edita: Publicacions de l'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Avinguda de la Constitució, 284. 46019 València

avl@gva.es - www.avl.gva.es

Maquetació: Estudi Àfrica Ramírez

Fotografies: Miguel Lorenzo

Disseny de la carpeta: Espirelius

ISBN: 978-84-482-5659-3

I Simposi Internacional sobre Situació i Perspectives del Plurilingüisme a Europa
València 2008

ÍNDIX

SESSIÓ PRIMERA

ACTE D'OBERTURA I CONFERÈNCIA INAUGURAL

Presentació, Ascensió Figueres	13
Objectius del Simposi, Josep Palomero	15
Els reptes del plurilingüisme, Rafael L. Ninyoles	19

SESSIÓ SEGONA

TIPOLOGIA DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES EN ELS ESTATS EUROPEUS

La dimensió jurídica de les polítiques lingüístiques en els estats europeus, Eva Pons Parera	29
Política lingüística a Finlàndia, Pirkko Nuolijärvi	35
L'articulació dels parlars flamencs en el contínuum lingüístic neerlandòfon, Xavier Vila	41
Tipologia de les polítiques lingüístiques a Europa central i oriental, Albert Branchadell	57

SESSIÓ TERCERA

LA GESTIÓ DEL PLURILINGÜÏSME A EUROPA

La temptació de l'oligarquia i els seus perills, François Grin	71
La gestió de la diversitat lingüística a Europa, Miquel Strubell	81
Cinc anys després: la igualtat de les llengües en les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?, Antoni Milian	97
Obstacles a la promoció de les llengües minoritàries d'Europa. Com superar-los?, Maite Puigdevall	117

SESSIÓ QUARTA

L'ESTATUS DE LES LLENGÜES D'ESPANYA

Algunas claves para interpretar la situación sociolingüística actual de la lengua gallega, Anxo M. Lorenzo Suárez	131
El Estatuto jurídico del Euskara en la Comunidad Autónoma del País Vasco, Alberto López Basaguren	141
Situación de los vascos hablantes en Navarra, Iulen Urbiola Loiarde	151
El català a Catalunya, Joaquim Torres i Pla	157
L'estatus de les llengües d'Espanya: Illes Balears, Joan Melià	165

SESSIÓ QUINTA

ELS DRETS LINGÜÍSTICS EN L'ÀMBIT ESPANYOL: NOUS PLANTEJAMENTS

De la cuna a la cuña. Brevisima relación del nacionalismo español, Juan Carlos Moreno Cabrera	173
Bases per a una nova política lingüística a l'Estat Espanyol, Bartomeu Colom	181
La igualtat dels drets lingüístics a Espanya, Josep Ochoa	187
Llengües oficials i llengües de la immigració. L'equilibri necessari entre els drets lingüístics individuals i territorials, M. Teresa Turell	189
Instituto Cervantes: promoción de las lenguas cooficiales y difusión de la diversidad cultural de España e Hispanoamérica, Francisco Moreno Fernández	201

SESSIÓ SEXTA

L'ESTATUS DEL VALENCIÀ

L'acció lingüística dels governs valencians, Vicent Tortosa	205
L'Estatut d'Autonomia i el tractament del valencià, Manuel Alcaraz Ramos	241
Normativa lingüística i estatus del valencià, Brauli Montoya Abat	245
Perspectiva psicosocial a la lingüística valenciana, Oto Luque	265
Una llengua políticament incorrecta (L'ús del català al País Valencià), Vicent Pitarch i Almela	271

SESSIÓ SÈPTIMA

ELS DRETS LINGÜÍSTICS EN L'ÀMBIT VALENCIÀ: NOUS PLANTEJAMENTS

Expectatives socials sobre el futur del valencià, Xavier F. Sanjuan i Merino	279
Compromís amb la llengua, Diego Gómez	285
Per la normalitat dels drets lingüístics, Alfons Esteve i Gómez	289
L'espai públic i la política lingüística, Toni Mollà	299

SESSIÓ OCTAVA
CONCLUSIONS

SESSIÓ SEGONA

Tipologia de les polítiques lingüístiques en els estats europeus, Albert Hauf 307

SESSIÓ TERCERA

La gestió del plurilingüisme a Europa, Josep Palomero 311

SESSIÓ QUARTA

L'estatus de les llengües d'Espanya, Verònica Cantó 315

SESSIÓ QUINTA

Els drets lingüístics en l'àmbit espanyol: nous plantejaments, Lluís Meseguer 319

SESSIÓ SEXTA

L'estatus del valencià, Josep Lluís Doménech 323

SESSIÓ SÈPTIMA

Els drets lingüístics en l'àmbit valencià: nous plantejaments, Antoni Ferrando 327

PONENTS DEL SIMPOSI 329

SESSIÓ PRIMERA

ACTE D'OBERTURA I CONFERÈNCIA INAUGURAL

INTERVENCIIONS

Presentació

Ascensió Figueres, presidenta de l'AVL

Objectius del Simposi

Josep Palomero, president de la Secció de Foment i Ús del Valencià de l'AVL

Els reptes del plurilingüisme

Rafael L. Ninyoles, doctor en Sociologia

Josep Palomero, Ascensió Figueres i Rafael Ninyoles

PRESENTACIÓ

Ascensió Figueres

[Presidenta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua]

Benvinguts i benvingudes a este primer simposi internacional dedicat a l'estudi de la situació i perspectives del plurilingüisme a Europa, organitzat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, en un any on els valencians celebrem dues fites molt destacables, com ara el 800 aniversari del naixement del rei Jaume I i, molt més pròxim en el temps, el 25é aniversari de l'entrada en vigor de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, que tanta influència ha tingut i té en la pervivència de la nostra llengua.

Els valencians ens sentim orgullosos de la nostra història i d'aquell rei que ens atorgava el reconeixement com a poble i les senyes d'identitat en què ens hem vist reflectits al llarg de la història.

La nostra llengua és l'element que durant tots estos segles ens ha permés sentir-nos un poble amb arrels profundes, amb tradicions plenes de sentiment, amb una gran cultura i amb una literatura pròpia, una literatura que ha aportat grans escriptors.

Els valencians del segle XXI ens sentim hereus del magnífic llegat dels nostres avantpassats i volem conservar-lo com correspon a un poble orgullós del seu origen i del camí que ha recorregut al llarg dels segles. Un camí, d'altra banda, gens fàcil en determinats períodes obscurs, on la nostra llengua va ser arraconada, si no prohibida. Hui, per sort, la reali-

tat és ben diferent. La recuperació de les nostres institucions d'autogovern ha afavorit eixe canvi.

L'aprovació, l'any 1983, de l'actual Llei d'ús i ensenyament del valencià va significar un pas molt important per a la recuperació de la nostra senya d'identitat més important: la llengua. El valencià entrava en l'escola i obria les portes perquè els xiquets i les xiquetes de la nostra terra pogueren aprendre la seua llengua i en la seua llengua. Amb els anys, l'aplicació de la llei ha avançat i hui, 25 anys després, la realitat del valencià en l'escola ens fa ser clarament optimistes. Enguany, més de 200.000 alumnes estudien en valencià i tots els xiquets l'aprenen a l'escola. Eixe és el nostre millor futur.

L'AVL, institució que tinc l'honor de presidir des de fa set anys, també és fruit de la voluntat política de les mateixes institucions d'autogovern. Els valencians sentim tan pròpia la llengua que parlem com la senten els ciutadans d'altres territoris amb els quals compartim. Fins i tot, el nostre Estatut d'Autonomia, quan es referix a la llengua, parla de *valencià*, nom estatutari que hem de respectar, amb el qual volem que se'ns conega i amb el qual identifiquen la seua llengua més del 90% dels valencians.

En un món cada vegada més internacionalitzat i canviant, volem tindre una presència pròpia, volem que la nostra veu se senta, volem que la nostra realitat lingüística siga

coneguda i reconeguda. Estem dins d'un mateix sistema lingüístic, però no ens agrada la uniformitat amb què durant molts anys la imatge dels valencians ha restat desdibuixada, difuminada.

Hui, per sort, les coses van per un altre camí. Creiem que el millor servei que podem fer a la llengua és parlar-la, fer-la activa per tots els racons de la societat. Els valencians tenim un dèficit en este aspecte. Hem avançat molt, però, en l'aprenentatge a l'escola. Eixa és una realitat que ningú no discuteix, però no podem acomodar-nos en eixa realitat positiva. Cal més, i cal aprofundir en esta llei que tan bons resultats ens ha portat al llarg d'estos últims 25 anys.

El simposi que hui s'inicia a València és una conseqüència directa de la nostra realitat actual. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua, com a institució normativa del valencià

dins d'este territori històric, vol ser estos dies una plataforma per a debatre, analitzar i avaluar d'on venim i cap a on anem. Les opinions que al llarg d'estos dies escoltarem seran fruit de la reflexió i de la pluralitat, encara que no sempre, ni necessàriament, siguen plenament coincidents i compartides per la institució que represente.

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua dóna a tots la benvinguda, sobretot a aquells que provenen d'altres terres de l'Estat espanyol o d'altres països d'Europa. Hui, en plena era de la globalitat, les persones i els pobles estem més prop que mai. Els problemes i les solucions poden ser comuns per a tots. València, una volta més, vol ser la ciutat de l'hospitalitat, de la paraula i de la trobada. Gràcies a tots per la vostra assistència i done per inaugurat el simposi internacional sobre plurilingüisme a Europa.

OBJECTIUS DEL SIMPOSI

Josep Palomero

[President de la Secció de Foment i Ús del Valencià]

Senyora. presidenta de l'AVL,
Senyores i senyors participants,
benvinguts a València i bon dia a totes i a tots.

Quan, fa trenta-un anys, un notari que havia sigut president de la Diputació de Castelló, aleshores en qualitat de president de l'APA del centre en què vaig començar la meua activitat docent, em va denunciar a la inspecció educativa per fer les classes en valencià, poc es devia imaginar que, només cinc anys més tard, el poble valencià es dotaria de l'Estatut d'autonomia, amb què recuperava l'autogovern d'ençà l'arrasadora imposició del Decret de Nova Planta. Però supose que encara hauria desitjat menys que, només un any després, les Corts Valencianes, aplegades a Alacant el 18 de novembre, aprovaren la Llei d'ús i ensenyament del valencià, que fou la quarta de l'indispensable paquet legislatiu que va expedir el parlament constituït arran de les primeres eleccions a la Generalitat, el maig de 1983.

Llevat d'esta, les altres cinc lleis que una darrera de l'altra es van aprovar aquells mesos fundacionals d'intensa labor legislativa tenien un objectiu instrumental, ja que posaven les bases imprescindibles de l'autogovern. Però l'aprovació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià es va considerar tan prioritària que la seua tramitació parlamentària es va avan-

çar un mes a la mateixa Llei de Govern valencià i a la de pressupostos de la Generalitat per a 1984. Totes aquelles lleis primerenques, i bastants altres de posteriors, s'han desactualitzat, han prescrit, s'han superat i han sigut substituïdes per altres normes equivalents. Però no així l'única *clarament política* amb què va arrancar aquell apassionant període, la qual encara se-guix incòlume.

El fet de mantindre's intacta vint-i-cinc anys després, com si es tractara d'un producte imperible, no significa que al cap de cinc lustres, i després de tants canvis socials com s'han produït, aquella norma no puga ser actualitzada, si més no, a través de normatives de rang inferior. Amb esta finalitat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua ha reiterat que cal «aprofundir en el procés de promoció de l'ús del valencià concretant, desenrotllant i actualitzant els manaments de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, l'objectiu bàsic de la qual té plena vigència».

Com en el cas de qualsevol altra normativa, no es tracta només d'aplicar-hi noves disposicions, sinó de dotar de pressupost suficient les accions que s'hagen d'emprendre, així com de crear les unitats administratives que en propicien l'impuls i en facen el seguiment. Es tracta, en definitiva, de treballar amb convenciment per assolir l'objectiu d'incrementar l'ús del valencià, ja que, tal com s'expressa en el preàmbul de la Llei, el valencià «és part substancial del patrimoni cultural de

tota la nostra societat, i la recuperació i extensió del seu ús, com un dels factors de retrobament de la nostra identitat de poble, ens pertoca a tots els valencians.»

En el document titulat «Pacte pel valencià. Acords per a la promoció del valencià», signat pels dos grans partits parlamentaris de les Corts Valencianes el 14 de juny de 2001, es constatava:

Després de 17 anys d'haver entrat en vigor, l'èxit d'una de les primeres lleis de les Corts Valencianes, la Llei d'ús i ensenyament del valencià (Llei 4/1983), sembla escàs. La Llei no ha donat els resultats esperats perquè s'ha aplicat, i molt dèbilment, només en el sector de l'ensenyança. En l'importantíssim apartat de l'ús del valencià, és a dir, de promoció i recuperació de la llengua, l'aplicació de la Llei ha resultat insatisfactòria.

I prosseguia:

Volem assumir el compromís de garantir la consecució dels principis que defén la Llei d'ús i ensenyament del valencià a través d'actuacions i mesures concretes necessàries. Volem, en suma, fer realitat el coneixement i l'ús normal del valencià entre tots els ciutadans, per tal de mantindre un patrimoni cultural i lingüístic valuósíssim i irrenunciable per a tots els valencians i d'enfortir la convivència i la vertebració social.

El «Pacte pel valencià» és un document molt potent que encara conserva un vigor i una vàlua programàtica extraordinaris, tant pel valor de les signatures que el van ratificar —entre les quals hi ha, ni més ni menys, la del president de la Generalitat— com pel fet que expressa una voluntat d'actuació en diversos àmbits prenent com a referència, precisament, determinats articles de la mateixa llei a què remet. Així, es destaca

el reconeixement de la Llei d'ús i ensenyament del Valencià de 1983 com a punt de partida per a l'extensió de l'ús normal del valencià en la nostra societat, i (el) compromís de desplegar reglamentàriament la llei en els aspectes referits a l'ensenyament, l'ús en l'Administració, l'ús en els mitjans de comunicació, l'ús en tots els àmbits i activitats socials, inclòs especialment el de la vida política i parlamentària, el respecte a la toponímia valenciana o l'ús del valencià als tribunals de justícia, entre altres àmbits, d'acord amb l'esperit de la llei.

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua s'ha dirigit en més d'una ocasió als poders públics recordant-los que algunes d'estes qüestions estan pendents.

Un dels objectius d'este simposi consistix a analitzar totes estes qüestions sobre l'estatus del valencià, que es plantejaran en la sexta sessió (demà a la vesprada) i en la sèptima (després-demà al matí), la qual es dedicarà a reflexionar sobre els nous plantejaments dels drets lingüístics en l'àmbit valencià.

Este desig de propiciar un nou impuls al foment de l'ús del valencià es basa, a més a més, en la constatació que tant la Comunitat Valenciana com els altres països que conformen la nostra mateixa àrea lingüística són hui en dia societats molt obertes, que han acollit un enorme nombre de nousvinguts de les més diverses procedències, la qual cosa no ha de ser en cap cas un motiu d'afebliment dels índexs de coneixement i d'ús del valencià —encara que les dades de les últimes enquestes indiquen que sí que ho ha sigut.

Els professionals de l'ensenyament, els centres educatius, tenen un mèrit extraordinari en el procés d'integració al valencià dels joves nousvinguts escolaritzats, però la resta del seu nucli familiar és molt probable que només s'integre, i amb dificultats, al castellà. Esta actitud, que es justifica amb la fal·làcia que integrar-se en castellà és un recurs de supervivència molt més pràctic, exclou els forasters de qualsevol possibilitat d'aclimatació real a la nostra societat. Molt sovint, els immigrants únicament es veuen com un problema: els seus fills tenen un rendiment escolar baix i els adults molt sovint tenen un coneixement mínim de la llengua del país d'acollida. Tot i això, a vegades és una gran satisfacció poder comprovar, com em va passar a mi en una escola rural, que xiquets amb trets i noms orientals, eslaus o africans, que estaven escolaritzats plenament en valencià, s'expressaven d'una manera que en res no diferia de la dels seus companys d'origen familiar i poblacional completament valencianoparlant. Però l'escola no pot fer-ho tot.

De fet —sense considerar ara els efectes del turisme de masses ni els assentaments d'estrangers en colònies residencials—, en poblacions valencianes que no viuen del turisme sinó de la indústria i del sector terciari, s'ha pogut constatar que es parla una quantitat enorme de llengües diferents.

Escolteu, al respecte, una informació local de fa només uns dies:

Ciudadans i ciutadanes d'Haití, Panamà, Tunis, Níger, Togo, entre altres, conviuen als carrers i barris de Castelló ciutat. Segons dades de la Conselleria d'Immigració i Ciutadania, només durant l'últim any la població estrangera de Castelló ciutat ha augmentat en 7.877 persones, és a dir, que ha arribat al 25,83%. La capital de la Plana alta acull 118 nacionalitats diferents, un exemple de la multiculturalitat actual. Les cinc nacionalitats amb més volum de població són Romania, el Marroc, Colòmbia, Nigèria i Perú. Els ciutadans estrangers en la capital de la Plana alta han passat de 1.125 l'any 1996, és a dir, el 0,83%, a quasi 40.000 en l'actualitat, el 25,83%.

La quantitat de llengües que es parlen com a resultat d'estos moviments migratoris ha canviat el panorama lingüístic d'alguns estats europeus dràsticament, on les llengües addicionals conviuen amb les territorials. Estos canvis es continuen produint perquè el plurilingüisme és una situació que evoluciona constantment i que varia molt d'un lloc a un altre, dins d'una mateixa regió i, fins i tot, entre diferents barris d'una mateixa ciutat. La facilitat de les comunicacions, a més, ha fet que la diversitat cultural i lingüística no siga un fenomen només urbà sinó també rural.

En general, el nombre de llengües que es parlen a Europa ha augmentat molt més del que era possible imaginar fa només deu anys. Segons l'Eurobaròmetre de 2006, a la Unió Europea, a banda de les 23 oficials, es parlen 60 llengües més. En un estudi recent sobre les llengües de la població escolar de Londres, amb dades de trenta-dos districtes escolars, se n'han inventariat més de 300. En el marc del projecte *Valuing All Languages in Europe* (VALEUR), patrocinat per l'European Centre for Modern Languages (ECML) del Consell d'Europa, el mapa lingüístic dels 22 estats europeus que s'han estudiat registra, com a mínim, 438 llengües addicionals. En este projecte s'han identificat 288 llengües addicionals al Regne Unit, 198 a Espanya i 158 a Irlanda. Tots els estats membres de la Unió Europea s'han convertit pràcticament en societats multilingües i multiculturals.

Esta nova babel és una prova de la configuració actual de la nostra societat. Per això cal que creem coixins de naturalització lingüística i cultural, ponts d'aclimatació a la nostra realitat valenciana –i a la d'ells: la de tots– si volem evitar que els nous valencians ignoren on han vingut a viure, qui són els seus veïns, per què la seua terra d'acollida és com és i perquè es parla el que es parla.

Tot i que esta matèria no és un objectiu específic del simposi, sinó només el tema d'una ponència inclosa en la quinta sessió, estic segur que serà motiu de bastants al·lusions i referències perquè s'ha convertit en un factor que hem de gestionar bé si volem evitar que provoqe efectes negatius en la vitalitat social del valencià i que origine guetos d'inadaptació que desencadenen protestes socials violentes com les que van protagonitzar néts d'antics immigrants el 2007 a la perifèria de París.

Per una altra banda, les nacions, les comunitats autònomes que conformen l'Estat espanyol i que tenen una llengua pròpia reconeguda com a oficial en els corresponents estatuts d'autonomia, tenen legislacions diferents, gestionen la política lingüística amb estratègies distintes i elaboren planificacions sociolingüístiques diverses, bé perquè consideren que les respectives societats responen a uns perfils determinats, bé perquè observen la realitat sociolingüística des de perspectives ideològicament i políticament divergents. Els resultats, com és natural, també són dissemblants.

El segon objectiu del simposi, per tant, consistix a conèixer de primera mà quin és l'estatus de les llengües d'Espanya als territoris que tenen una llengua pròpia, altra que el castellà, reconeguda oficialment (qüestió que se'ns mostrarà demà al matí, en la quarta sessió) i quins haurien de ser els nous plantejaments dels drets lingüístics en l'àmbit espanyol (matèria que es plantejarà demà al migdia en la quinta sessió).

El tercer objectiu del simposi és assabentar-nos de la tipologia d'algunes de les polítiques lingüístiques que s'apliquen en diversos estats europeus (en la segona sessió, tot seguit) i observar, així mateix, com es gestiona el plurilingüisme a Europa, amb una consideració especial a com es fa en les institucions de la Unió Europea (en la tercera sessió, hui a la vesprada).

I això pel fet que la dimensió del nostre marc de referència s'ha engrandit a mesura que la nostra societat s'ha encaixat en les institucions europees, davant de les quals tenim agències pròpies a Brussel·les que vetlen pels nostres interessos regionals. Però, en referència precisament als *nostres interessos*, constatem que les llengües espanyoles altres que el castellà no són oficials en l'administració europea, sinó que reben la consideració de regionals o minoritàries.

En l'informe final del Grup d'Alt Nivell de Multilingüisme per a la Comissió de les Comunitats Europees, de 26 de setembre de 2007, s'indica que

les llengües regionals i minoritàries són elements constituents de la riquesa i la diversitat lingüística i cultural d'Europa; per a un nombre considerable de ciutadans de la Unió Europea, estes llengües són un mitjà de comunicació important, a més de formar part de la seua identitat personal, cultural i social. Els membres del Grup van compartir la visió que la revitalització, el manteniment i la continuació del desenvolupament i la supervivència a llarg termini de les anomenades llengües regionals i minoritàries d'Europa hauria de continuar sent una qüestió de preocupació europea.

I prosseguia:

Les comunitats bilingües són laboratoris de bones pràctiques per a l'objectiu que s'ha proposat la Unió Europea de fomentar-hi el multilingüisme. En este context, es va fer referència als coneixements adquirits en escoles bilingües de diversos països de l'Estat espanyol on des de fa dècades s'empren mètodes d'immersió lingüística i on hi ha programes especials de formació per als professors. Es va considerar que estos mètodes s'haurien de divulgar en la resta de la Unió, com també s'hauria de practicar la promoció del bilingüisme passiu, la gestió dels conflictes lingüístics i la promoció del multilingüisme en empreses i en l'administració pública d'estos territoris.

En efecte, la Unió i els estats membres han de fer front al repte del multilingüisme, que ha assolit una complexi-

tat i una rellevància política sense precedents. Cada vegada són més les persones que viuen a la Unió que són multilingües o, fins i tot, multialfabetitzades perquè parlen una llengua autòctona a més de la llengua nacional (predominant), o parlen una llengua immigrant a més de la llengua del país d'acollida, o bé van créixer en famílies on es parlaven diverses llengües, o bé ho són a causa d'altres entorns multilingües.

Este és el treball que tenim per davant al llarg de tres intenses jornades, les quals finalitzaran (dissabte al migdia) amb la presentació del segon volum del *Llibre blanc de l'ús del valencià*, que els assistents podran recollir com a cortesia de l'entitat organitzadora, el qual s'ha concebut com un material complementari d'este simposi dedicat a homenatjar la Llei d'ús i ensenyament del valencià. A continuació, els coordinadors de les sessions us presentaran les conclusions d'estes jornades.

Finalment, vull destacar que este simposi no hauria sigut possible sense comptar amb la ratificació que van fer els membres de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, i en especial els de la Secció de Foment de l'Ús del Valencià, on es va dirimir; ni tampoc sense l'estreta col·laboració que ha prestat el personal administratiu, als quals done les gràcies molt sincerament en nom de tots. Agraïsc també de tot cor als ponents el fet que hagen acceptat la nostra invitació i, per descomptat, done també les gràcies a tots els assistents per la formidable acollida que el simposi ha suscitat.

A totes i a tots, benvinguts a la València plurilingüe.

ELS REPTES DEL PLURILINGÜISME

Rafael L. Ninyoles
[Doctor en Sociologia]

Un dels fenòmens que defineixen la situació actual és el procés de concentració de les tècniques de control social: el nivell insòlit de compactació de poder i el grau d'eficiència pel que fa als mitjans i mètodes per aconseguir-lo són al nucli mateix de l'anomenat procés de globalització. Les transformacions que inclou, de distints ordres –polític, econòmic, cultural o tecnològic–, impliquen una profunda alteració en l'espai comunicatiu i les estructures d'informació.

La competència entre les llengües que aspiren a vehicular aquell procés de control a gran escala ha passat a ocupar un dels primers plans a l'esfera educativa. Dins el marc europeu i, especialment, dels països que integren la UE, la diversitat lingüística ha estat la qüestió clau en el procés de constitució dels anomenats estats nació. Però, paradoxalment, l'acceptació de les idees de globalització, transterritorialitat, el reconeixement de la necessitat d'utilitzar llengües estrangeres com a objectiu explícit de programes d'ensenyament multilingüe, no han anat acompanyats, sinó en molt escassa mesura –amb la difusió dels valors del pluralisme com a base d'una concepció democràtica de la vida– del reconeixement dels drets individuals i col·lectius a la lliure expressió de les societats, o a una rectificació positiva de les desigualtats políticament adscrites a determinades llengües dins el marc dels estats europeus de base social multilingüe.

L'extensió del plurilingüisme ha pogut fer via, sense l'afirmació del pluralisme, i pot coexistir avui amb l'eixamplament d'un tipus de nacionalisme lingüístic, que es professa in-existent, a recer d'uns valors universals que assumeix com a propis. La present intervenció vol considerar alguns dels reptes i oportunitats que se'n deriven d'aquesta situació des del marc europeu i de la realitat espanyola.

I
El fet de la diversitat de llengües no ha deixat mai de concitar parers distints: dins «l'Europa de les llengües» continua considerant-se una «plaga» per uns, allò que, per uns altres, resulta una «benedicció».¹ No és que al continent europeu s'hi pugui descobrir un nombre més gran de llengües que a altres continents –com ara Àsia o Àfrica; la qüestió és que en la història moderna a Europa, fins els moments actuals, la diversitat lingüística ha estat un element clau de la seua evolució cultural, política, social, en major mesura que en altres èpoques històriques i espais geogràfics. Però els valors del plu-

¹ Prefaci de G. D. McCONNELL, en KLOSS, K. i McCONNELL, G. D. (1984): *Linguistic composition of the Nations of The World: 5. Europe and the URSS*. Centre International de Recherche sur le Bilinguisme, Les Pressesses de l'Université Laval, Quebec.

ralisme que havien de guiar l'Europa de les llengües han quedat, com hem de veure, obscurits per la mateixa interpretació que, des de l'òptica d'una preeminència inherent a les llengües nacionals dels estats, aquests adopten respecte a tot allò que el pluralisme i el plurilingüisme signifiquen.

No és fàcil saber, *a priori*, quin sentit té *exactament* el plurilingüisme, del qual hauríem de parlar, perquè aquest terme adopta significats molt distints segons els usos. Tampoc no s'ha pogut arribar encara a un acord sobre la definició de termes tan «centrals» com ho és el mateix «bilingüisme»: només cal comparar els diccionaris habituals de lingüística per advertir-ho. Semblaria avançar poc si accepten que, sobre la base del nombre de les llengües implicades, que (*bi*)lingüisme voldrà dir *dues* (i més de dues) llengües, (*pluri*)lingüisme *diverses* i (*multi*)lingüisme *moltes*. Certament, el significat d'aquests termes exclou el *monolingüisme*, però el discurs monolingüe –per variades que siguin les expressions larvades o expressos– sol introduir-se després per la porta de darrere del plurilingüisme, i predeterminar el debat de les llengües dins l'àmbit polític segons considerarem. Resultarà una curiosa paradoxa que la defensa del plurilingüisme dins l'actual UE pugui ser, en bona part, liderada –o resolament condicionada– per estats que, dins la pròpia geografia, han estat orientats per una política monolingüe i en els quals la pràctica efectiva d'una sola llengua predomina entre la població majoritària.

2.

Espanya ressalta, en efecte, com el país més multilingüe de la Unió Europea i ostenta el grau més gran de diversitat lingüística dins l'Europa occidental. Dins el marc de l'Estat espanyol, el conjunt de poblacions de les comunitats on hi ha una llengua distinta al castellà, amb rang oficial, superen el 40% de total d'habitants.

L'espanyol és, segons s'afirma, la llengua de 450.000.000 persones. La població espanyola representaria, donat el cas, un 10% del conjunt de parlants. Així, el pes d'aquesta població virtual hispanoparlant gravita fora d'Europa. Dins dels països de la Unió Europea, que té un total de 497.198.740 habitants, Espanya ocuparia el quart lloc, amb un 9,07% d'habitants, per darrere d'Alemanya (16,56%), França (12,75%) i Itàlia (11,89%).

El fet de la diversitat lingüística a Espanya, el pes relatiu del conjunt de parlants d'una llengua diferent a l'oficial de l'Estat, amb relleu indiscutible dins les llengües de cultura altament desenvolupada, situa el cas espanyol en un punt d'especial atenció. En la taxonomia de H. Kloss² Espanya apareixerà com «un estat plurinacional de base social endoglòssica». Amb uns altres plantejaments, Juan Linz hi veuria «una societat multilingüe amb una llengua mundial dominant».³

És natural que la qüestió del nombre tinga, d'entrada, tant de relleu per a un país que mira, en aquests moments, d'argumentar la preeminència de la seua «llengua nacional» dins el marc europeu i dins els nous escenaris d'un món globalitzat. Però la competició dins la Unió Europea amb altres estats, molt difícil, per a situar-se dins les institucions, per a introduir la pròpia llengua als programes d'ensenyament de llengües estrangeres o la defensa d'un model concret on s'haurien d'impartir; a més de la llengua de l'estat dues altres llengües estrangeres, semblaria animada per motius nacionals o simplement nacionalistes.

En tot cas, el problema se'ns planteja ara amb pressa, o d'una notícia plena d'urgències que són del moment, però que ens comprometen amb un sistema de legitimacions, ideologies culturals i lingüístiques, que no són gaire noves. Hom es demana, quines seran les llengües elegides per a les relacions internacionals en aquest nou ordre mundial? Quins criteris i necessitats orienten l'actual política de la UE? Distingits participants d'aquest simposi discutiran aquests temes.

Una política lingüística expansionista, renovellada al camp de joc de les instàncies europees i internacionals, impulsada per alguns dels estats membres, ha d'aferrar, d'una banda, la seua llengua nacional com a llengua de comunicació més àmplia, però ha de difondre, a la vegada, la idea del plurilingüisme, per virtut del qual (assumida la realitat de l'anglès com a «llengua comuna» a nivell mundial) asseguraria per a la mateixa llengua un espai on les mateixes raons de rendiment i eficàcia comunicativa podrien abocar-la a una posició subalterna o marginal al nucli de les llengües més desenvolupades a Europa.

3.

Fruit d'aquestes preocupacions, i en presència de factors molt determinants que també caldrà atendre, s'ha creat, entorn a l'aprenentatge de llengües estrangeres i dels objectius proposats en els programes d'ensenyament plurilingüe, un estat de «revolució d'expectatives», assumint la centralitat del factor competència lingüística com a motiu i ocasió d'esperances socials reals o imaginàries. Les expectatives socials *reals*, lligades a l'aprenentatge d'altres idiomes no són cap descobriment, ni abans d'ara han deixat d'estar plenament fonamentades. Justament tothom parteix del fet que el factor *competència lingüística* afecta sectors socials cada vegada més amplis i n'augmenta o en restringeix les oportunitats i avantatges.

La revolució d'expectatives imaginàries respondria, molt altrament, a la suggestió segons la qual l'adquisició de llengües globals —en qualsevol cas, d'àmplia difusió— han esdevingut la via expedita al mercat de treball, que millora els ingressos, eleva la posició social i els nivells d'estatus, o crea tot d'oportunitats i privilegis.

Fins i tot, en les societats més desenvolupades, hi ha amplis sectors socials que resten al marge d'aquestes preocupacions. Simplement no necessiten ser plurilingües. Ni, si ho eren, en millorarien la condició. El factor lingüístic no és el motor del canvi social, són els canvis socials els que impliquen necessitats lingüístiques. La «bombolla del multilingüisme», en la mesura que pot alienar individus o grups de les necessitats *efectives* d'intercanvi d'informació i comunicació en les societats actuals, i de les seues estructures concretes (per no esmentar la necessitat mateixa d'un canvi social), ens podria desviar del discurs pertinent.

4.

Val a dir que si valorem el potencial d'una llengua en termes de la relació entre l'aptitud comunicativa d'aquesta i el nombre de parlants que té, la qüestió és prou dubtosa. En la consolidació d'una llengua de relació internacional juguen altres variables. Anotem-ne alguna:

1. El pes econòmic d'un país unit al grau de desenvolupament.

El potencial econòmic de la llengua i productes lingüístics.

2. El grau de desenvolupament científic i tecnològic.

3. El nivell cultural i el nivell d'estandardització lingüística.

4. La presència política en l'ordre internacional i en la política mundial, i l'extensió de la llengua als fòrums internacionals.

5. El predomini, en definitiva, d'una llengua en el conjunt de relacions de poder i les tècniques de control social globalment.

6. L'«orgull», és clar, que per als usuaris representa el fet d'utilitzar la seua llengua. I l'«honor» dels qui l'ostenten com la llengua universal.

No sense motiu, el president de la RAE, V. García de la Concha, ha advertit en diferents ocasions sobre «la necessitat d'adequar l'espanyol al número de parlants». ⁴ El gran repte de l'espanyol és consolidar-se com a llengua de relació internacional». Així doncs, reenfoquem la qüestió anterior en el marc propi: el plurilingüisme a Europa i la situació del castellà com a llengua de relació en aquest espai europeu.

Des d'aquesta altra perspectiva, comprovem que el pes de la població espanyola és menor que el d'Alemanya, Gran Bretanya, França i Itàlia. El pes de l'economia espanyola —desena potència mundial, atesa la concentració de països d'alt nivell econòmic a Europa, se situaria darrere d'Alemanya, Gran Bretanya, França o Itàlia. Del nivell de desenvolupament tecnològic, no deu fer falta recordar que Espanya està entre els darrers països en inversió en ciència i tecnologia a la Unió Europea. I com pot una llengua —diguem-ho de passada— sense inversió en ciència i tecnologia pretendre desenvolupar-se i normalitzar-ne l'ús dins aquests mateixos àmbits?

Ara bé, el paper del castellà com a llengua de comunicació internacional admet dos discursos: el discurs europeu, sobre la vigència del castellà com a llengua de comunicació a escala europea, i el discurs transcontinental o hispanista que anima el predomini del castellà fora d'Europa. Tots dos discursos impliquen o es conjuguen amb l'hegemonisme de portes endins. De portes enfora els arguments que se sustenten en una direcció del discurs o en l'altra no són, però, intercanviables. La sobrecàrrega a un costat —el discurs hispanista— sol

2. KLOSS, Heinz (1967): «Bilingualism and Nationalism», en *Journal of Social Issues*, XXIII, 2.

3. LINZ, Juan (1972) (1974): «A Multilingual Society with a Dominant World Language», en *Multilingual Political Systems: Problems and Solutions*, Université Laval, Quebec.

4. La cursiva és nostra.

marcar un dèficit a l'altre —el discurs europeu. Seria útil distingir, en cada cas, la pertinença d'unes o unes altres raons, sense perdre de vista un axioma sociològic segons el qual el que és important ací no és amb qui podem comunicar-nos sinó amb qui *necessitem* comunicar-nos.

5.

L'Eurobaròmetre de 2005 sobre *Els europeus i les seues llengües*⁵ ens donava una primera visió de conjunt sobre el coneixement de llengües estrangeres als estats membres de l'Europa comunitària. Aquest informe ens ofereix d'algunes dades que convé recordar:

Excloent la llengua materna —s'hi demana—, quines llengües de la UE parla prou bé per portar una conversa?

El 55% dels europeus parla una llengua distinta de la seua llengua materna.

El 28% en parla més d'una.

El 44% només parlen la seua llengua materna.

Les proporcions més elevades de població monolingüe afecten els estats següents:

Monolingüisme per sobre la mitjana europea (40%)

França	49%	(+5%)
Espanya	56%	(+12%)
Hongria	58%	(+14%)
Portugal	58%	(+14%)
Itàlia	59%	(16%)
Regne Unit	62%	(+18%)
Irlanda	66%	(+22%)

Els espais que inclouen proporcions més grans de ciutadans monolingües ofereixen la tipologia següent:

1. Els països on una de les principals llengües europees és la llengua de l'Estat: Gran Bretanya, Espanya, França (Alemanya és l'excepció).
2. Països del sud d'Europa: Espanya, França, Itàlia i Portugal.
3. Els tres països on el pes demogràfic dels parlants de la llengua oficial gravita al continent americà: Anglaterra, Espanya i Portugal.

D'altra banda, hi ha Alemanya, amb una llengua principal i amb el nombre més gran de ciutadans europeus que la parlen com a llengua materna. La proporció de població monolingüe representaria un 33% de la seua població (11% per sota de la mitjana europea). A l'altre extrem caldria remarcar el fet que és entre els països relativament petits amb diferents llengües estatals o menys difoses on s'aconsegueixen alts nivells de competència en les llengües estrangeres.

El cas espanyol acumula, doncs, els tres perfils més característics de l'Europa monolingüe. El lloc que correspon a l'Estat espanyol en raó de la competència en llengües estrangeres dins l'Europa dels 25 quedava desplaçat al 20è.

D'altra banda, l'Estudi 2667 sobre *La identidad nacional en España* (CIS) ens proporciona algunes dades lingüístiques generals i informació sobre quatre comunitats autònomes —Madrid, País Basc, Catalunya i Comunitat Valenciana— que potser seran suficients per tal d'aproximar-nos, sense més comentaris, a la nostra situació concreta:⁶

Parla alguna llengua distinta del castellà o de la llengua pròpia de la comunitat

	Total Espanya	Madrid	País Basc	Catalunya	CV
Sí amb fluïdesa	19,9	22,6	19,8	30,3	15,3
Sí amb dificultat	6,21	19,9	18,3	20,8	20,5
No	64,6	55,8	61,7	48,6	64,0
No contesta	0,4	1,7	0,2	0,3	0,2

Els detalls sobre el coneixement de llengües estrangeres van quedar reflectits, en el cas valencià, als resultats de l'*Enquesta sobre la situació social del valencià* per al 2004 de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, als quals necessitem remetre'ns.⁷

Com sabem, un dels objectius marcats en 2002 per la UE va ser que els ciutadans de la UE arriben a parlar almenys dues llengües estrangeres (a banda de la seua llengua materna). La realitat és, però, que al 2005 un 44% arribaran a parlar només la seua llengua materna, el 17% almenys dues llengües i el 6% almenys tres. Sols nou països de l'Europa dels 29 han assolit l'objectiu proposat, és a dir, que més de la meitat dels ciutadans europeus foren capaços de parlar almenys dues llengües estrangeres. L'ingrés de Turquia (amb 67% de població monolingüe) hauria d'eleva la quota del monolingüisme.

Pel que fa a l'extensió de les llengües més parlades, el mapa lingüístic d'Europa –com afirmen els redactors del l'informe que referim– sembla delimitar-se per cinc llengües: anglés, francés, alemany, espanyol i rus. Però, la difusió a l'àmbit europeu es produeix a velocitats molt diferents. Així, si es compara la situació del 2005 amb la del 2001, s'observa un augment en el domini de l'anglès del 6%, al mateix nivell que l'alemany. Un increment del 3% del francés. I finalment un 1% en l'espanyol. La dada parla, per si mateixa, de les dificultats que l'espanyol té al davant per tal d'implantar-se com a segona o tercera llengua estrangera entre els ciutadans europeus.

6.

És cert que a la Unió Europea veiem proclamar grans objectius o principis d'ordre més general: respectar la diversitat lingüística i cultural d'Europa i la igualtat entre les llengües, fomentar relacions entre els distints països a través de l'aprenentatge de llengües estrangeres, etc. Principis que, com a tals, haurien de merèixer una alta estima. Però, vist des de l'angle de les institucions europees, l'aplicació i la vigència d'aquests principis que hauríem de creure de vigor universal, queda restringida a les llengües nacionals, entenen com a tals les llengües dels estats que integren la Unió, i que són, al seu torn, «llengües oficials de la Unió Europea».

D'acord amb això, la idea d'una Europa plurilingüe ha d'instrumentar-se comptant amb la norma segons la qual és competència dels estats la política que s'ha de seguir en relació amb les llengües incloses en les categories anomenades regionals (cas del català) o les que s'anomenen minoritàries. També és un assumpte intern la matèria educativa. Dins d'aquest quadre de condicionants, és evident que una orientació d'obertura decidida en relació amb les llengües *que realment existeixen* a Europa (en les categories de «llengües regionals», de «llengües minoritàries» o d'«altres») no sembla cosa fàcil, ni gaire previsible un canvi en la línia d'actuacions efectives per tal de promoure-les.

5. Special Eurobarometer 243, «Europeans and their Languages».

6. CIS (Universidad de Salamanca), *Encuesta sobre la identidad social de España*, gener 2007.

7. Acadèmia Valenciana de la Llengua, *Llibre blanc de l'ús del valencià – I. Enquesta sobre la situació social del valencià*, València, 2005.

Però una política lingüística europea concebuda sobre aquestes bases no sols no ajuda, en distints aspectes, a una comprensió més profunda del que, més enllà dels interessos polítics, significa el sistema de valors –fortament arrelats en el pensament liberal europeu–, sobre els quals recolzen expressions tals com «diversitat lingüística», la «igualtat de les llengües», etc. Al contrari, podem arribar a demanar-nos si no encoratgen a consolidar els estrets límits amb els quals estats diferents, d'antiga tradició política i base sociològica dominant monolingüe, entenen i apliquen els mateixos conceptes (el *pluralisme*, la *diversitat lingüística*, *igualtat* des de la jerarquia, etc.)

En el vessant exterior, tornem a remarcar que l'esforç de certs estats per a situar la seua llengua nacional en un lloc predominant, dins la cursa actual d'algunes de les llengües per a situar-se en el marc de la Unió Europea i a escala mundial on l'anglès funciona de fet com la llengua comuna per a distints propòsits. L'objectiu que es vol aconseguir per algunes llengües principals no és no quedar-se en una posició subalterna dins l'espai europeu, sinó –el que significaria la mateixa cosa– no arribar-hi a temps per situar-se en segona (o en tercera) posició.

Miquel Strubell, en l'excel·lent estudi «The Political Discourse on Multilingualism in the European Union», ho explicava perfectament:

L'interès de França, un país amb llarga història de cerca activa del monolingüisme entre els seus ciutadans, dels quals vora la meitat parlava llengües diferents del francès (amplament denominat *patois*) fa poc més d'un segle, promoure l'aprenentatge d'una segona llengua a les escales és fàcilment explicable.

El Commissioner [...], juntament amb el president François Mitterrand, posaren en marxa una ofensiva per afavorir la diversitat lingüística i el multilingüisme, per això fou, de fet, una resposta francesa a l'aclaparadora elecció de l'anglès per part de totes les escoles de la Unió Europea.

El seu raonament és com segueix: deixarem de banda la idea de desafiar el lideratge de l'anglès com a primera llengua per a l'aprenentatge, i en canvi, intentarem assegurar el francès com la principal segona llengua estrangera.

Per a fer-ho, però, era necessari trencar amb la tradició de molts sistemes educatius europeus que oferien només una llengua (estrangera) als seus alumnes.

L'ofensiva per tant havia de dirigir-se a totes les escoles perquè ensenyaren com a mínim dues llengües estrangeres.

Donat que França és un país la política del qual ha sigut feroçment monolingüe, fins i tot abans de la Revolució de 1789, sembla irònic que ara haguera de ser la punta de llança de l'objectiu multilingüe per als ciutadans de la Unió Europea.⁸

En aquest escenari, que ja ens situa directament al camp de competència per liderar els espais de comunicació (i dins el procés de concentració i control a escala mundial), idees com *multilingüisme*, *diversitat*, i altres termes inspirats en el principis del pluralisme democràtic, no hi troben objecte. «Un somris sense gat», en diria el Reverend Dogson.

7.

Donada la situació interna de no pocs estats, un re-
crudiment de la competència lingüística a l'exterior comporta un impuls més gran de cara a l'homogeneïtzació interior; no a més pluralisme. Aquestes dues cares, en superficial contradicció, revelen el mateix fenomen del nacionalisme lingüístic.

Un fenomen que, en el cas espanyol, es presentaria avui com a inexistent, pel que fa al factor ideològic determinant d'una política lingüística de l'Estat, per contrast amb els nacionalismes lingüístics dels territoris on es parla una llengua diferent del castellà. Però la no-existència d'un nacionalisme (lingüístic) espanyol pot ser resoltament mantinguda en un sentit distint: com ens advertia Pilar Garcia Negro, justament en el seu pròleg a la nostra edició gallega de *Nai España: Aproximación ó nacionalismo espanyol*: «Si o terme *nacionalismo* vale, legitimamente, para nomenar as aspiracións liberadoras, democráticas e expressivas d'unha necesidade de autodeterminacion e de autogoverno, non debe valer per a nomenar todo o contrario, mesmamente empeñado en afoá-las».⁹

Juan Linz va reafirmar, el 1972, la tesis al·ludida segons la qual «els castellanoparlants tenen un sentiment d'identitat nacional no basat en la llengua, sinó en la història, la cultura i el futur de l'estat; per a ells la nació estat». I per aquesta raó s'explicarien les diferents actituds respecte a la significació de la qüestió lingüística al cas espanyol.¹⁰ No és així.¹¹ La idea d'una nació espanyola al marge del fet lingüístic, malgrat que ha estat present en la literatura espanyola del 98 fins als nostres dies, contradiu la realitat i bona part de la his-

tòria política de l'estat. Però té la seua base més recent en la doctrina de Renan. Amb ella, l'escriptor francès va tractar de resoldre el trencaclosques d'una Alsàcia alemanya dins la nació francesa. José Ortega i Gasset ho va entendre, i ho explicà al seu públic en *La España invertebrada*. L'evolució posterior, no hi ha temps per a contar-la. Bastarà advertir la persistència d'aquesta línia de pensament en la noció d'un *no-nacionalisme* oposat als nacionalismes lingüístics o d'altra índole. El tema d'Espanya, en si mateixa, o en connexió amb el plurilingüisme i el predomini de l'espanyol als àmbits internacionals, és objecte avui de tot tipus de notícia, comentaris de premsa, llibres o de congressos dins el món hispànic. N'és una anècdota molt recent el *Manifiesto por una Lengua Común*, document presentat a l'Ateneu de Madrid, en juny del 2008, avalat per algunes signatures ben conegudes per la seua notable influència sobre els mitjans de comunicació, ideologia política o militància.

En efecte, el discurs conflictivista del sector intel·lectual i sociològic que representa aquest document ha mirat de situar la qüestió lingüística en una zona de permanent tensió de cara a desestabilitzar el procés de rehabilitació institucional i la normalització social de les llengües que són oficials als territoris autònoms. La tensió es prolonga d'ençà de la transició democràtica i s'endureix en aquest text amb una única aportació substancial: la petició d'un estatus de llengua comuna per al castellà, a través de les reformes constitucionals i dels estatuts que haurien de restar afectats per la idea. El manifest denuncia que sota l'ordre jurídic constitucional vigent i estatutari establert s'empare el «frau», la «follonia» i es justifiquen «la discriminació, marginació o menysvaloració dels ciutadans monolingües en castellà». No cal retornar ací als arguments que s'hi aporten. El llibre, fa poc editat, de Juan Carlos Moreno Cabrera *Nacionalismo lingüístico: Una idea destructiva*¹² n'ofereix una anàlisi important i plena d'interès sobre aquest tipus d'ideologia.

L'obertura d'Espanya a l'exterior sembla haver estat seguida, a cada pas, per una necessitat més gran de compactació interna. L'ingrés d'Espanya a la Comunitat Europea (1986), pocs anys després de les lleis lingüístiques, la caiguda del mur de Berlín (1898) i l'extens panorama del món muntat sobre el model econòmic de lliure mercat, la mundialització, la intensificació de fluxos migratoris, la desaparició de moltes barreres

com a resultat dels canvis en les tecnologies de la comunicació i les estructures d'informació, i el desplaçament dels centres de decisió més enllà dels límits entre els estats, la transterritorialitat, i altres circumstàncies, no podrien sinó augmentar —donades les característiques d'un estat de tradició centralista i orientació proteccionista— aquesta urgència aglutinant: compensar i reparar aquelles transformacions, amb l'efecte cohesiu d'una llengua i d'una cultura hegemònica.

8.

No es tracta, per tant, de debatre ací els avantatges de l'adquisició d'una segona, tercera o enèsima llengua de relació com a vehicles de comunicació i informació per als ciutadans en la societat actual, tot i reconèixer que les necessitats lingüístiques varien àmpliament en funció del grau de «mobilització social» (K. Deutch), mobilitat geogràfica, posició social, activitat econòmica, situació laboral o circumstància demogràfica. La normalització lingüística mai no ha exclòs dels seus objectius l'aconseguint d'un nivell de competència bilingüe o plurilingüe. Hem recordat, d'altra banda, que el nivell de competència bilingüe supera molt significativament en estats membres relativament petits, amb diferents llengües estatals, o països amb llengües menys difoses, aquell nivell que mostren països on una de les llengües europees més esteses és la llengua de l'estat. Fa temps que en l'anomenada *Espanya perifèrica* vam deixar de ser monolingües i cal esperar que la majoria monolingüe de parla espanyola deixarà de ser-ho un d'aquests dies. També a les escoles de les comunitats bilingües esmentades s'ensenyen idiomes *universals*. Certament, malgrat que els usuaris de llengües i cultures distintes del castellà solen ser caracteritzats al nostre context com a «parti-

8. STRUBELL, Miquel: «The Political Discourse on Multilingualism...», p. 165.

9. GARCÍA NEGRO, Pilar: «Prólogo-carta» a Rafael L. Ninyoles, *Nai España: Aproximación o nacionalismo español*, Edicions Laivento. Santiago de Compostela, 2002. Veure: GARCIA NEGRO, P. (2000): «Dereitos lingüísticos e control político», Laivento.

10. LINZ, Juan: «A Multilingual Society», cit. núm. (3).

11. Vegeu: NINYOLES, Rafael L. (1977): *Cuatro idiomas para un Estado: el castellano y los conflictos lingüísticos en la España periférica*, Editorial Cambio 16, Madrid, i (1978): *Madre España*, Editorial Prometeo, València.

12. MORENO CABRERA, Juan Carlos (2008): *El Nacionalismo lingüístico: una idea destructiva*, Ediciones Península, Barcelona.

cularistes» i no «universalistes», tot seguint la peculiar dicotomia orteguina («variables-patró» en la terminologia de Talcott Parsons), aquestes cultures i llengües perifèriques podrien també entendre's com a substancialment universalistes. Una breu consideració sobre l'estat i la relació de les llengües i cultures mostraria que hi ha en tot cas als espais perifèrics un grau d'universalisme espanyol o procedent dels universalistes EUA bastant evident.

Vistes des d'ací les coses, pretendre una solució als desavantatges que afecten les llengües de menor extensió, el procés de normalització i desenvolupament de l'ús d'aquestes com a vehicles d'expressió actual, en termes de plurilingüisme o multilingüisme seria un plantejament equívoc en la mesura que es volgueren esquivar els aspectes del problema central, és a dir, els aspectes dinàmics: les relacions de poder que s'hi puguen establir entre el grups humans i dels mètodes de control dels sistemes comunicatius que les mantenen. L'extensió del coneixement i l'ús de segones llengües per a funcions específiques de comunicació més ampla és un altre tipus de debat, part del problema, sens dubte, però no pas l'origen d'aquest. Un debat, d'ordre lògic diferent, que ens situa al camp de les noves tecnologies de la comunicació i informació, a l'aplicació de programes educatius eficients en l'aprenentatge de llengües, o al desenvolupament i l'adaptació de nous llenguatges al pas dels avanços científics o dels canvis culturals, etc. Qüestions que cal discutir i l'intent de resolució de les quals afecta un bon nombre de llengües europees, sense excloure-hi les llengües «amb estat» i, per descomptat, l'espanyol.

Fa poc que a l'ABC es publicava, amb el títol «Una llengua para la ciencia», un article on el professor Javier Ordóñez, catedràtic de Lògica de la Ciència a la Universitat Autònoma de Madrid, examinava els *prejudicis* que dificulten un desenvolupament més gran de l'ús de l'espanyol «i en general dels llenguatges materns» al camp científic. Després de constatar l'escassa implantació del castellà en diferents àmbits de la ciència i la tecnologia, malgrat el volum de parlants («quatre-cents milions de persones que semblen no desitjar parlar de ciència»), veu «necessari considerar alguns prejudicis que ens impedeixen afrontar-lo». Per a arribar, finalment,

a la conclusió que «l'espanyol, com qualsevol altra llengua culta amb un gran nombre d'usuaris, és un instrument per a parlar de la ciència, per a educar-se en ella, per a contar-ne la història, per a difondre'n les teories, les pràctiques i aplicacions en la societat, per a discutir sobre els perills i beneficis, per usar-la en els escenaris de ficció tant en el cinema com en la literatura. L'espanyol és una llengua perfectament adequada per a expressar la cultura científica del nostre temps».

Un examen del vestit de l'emperador ens deixaria veure la nua realitat d'un hegemonisme que sovint nega a altres llengües cultes (com ara aquesta que utilitzem) la capacitat de participar, sense oficiosos intermediaris, en el pla de la cultura universal, al camp de la ciència i etnologia (fins i tot se les «protegeix», dins l'àmbit domèstic, de la barbàrie mecanitzada) mentre que de portes enfora s'esforça per eixamplar la seua presència, no gens evident, dins les mateixes esferes de tècnica, la ciència o la cultura.

En definitiva, només l'acceptació de la diversitat en la igualtat podrà restablir una altra lògica capaç d'eliminar els jocs malabars de la idealització, la duplicitat i les antinòmies que caracteritzen el prejudici.

Però, mentre s'admeta com a principi la pauta de desigualtat inherent entre unes llengües i altres, i els desavantatges per a una de les parts depenguen de la diferència d'idioma, l'assimilació a la llengua dominant podria abolir-les: aquesta destruiria, per definició, la desigualtat quan es consumaren els seus efectes. Sempre que la desigualtat de les llengües siga l'única desigualtat, ni tan sols la fonamental. La pauta de les desigualtats socials endega i estimula la substitució a favor de les llengües hegemòniques, i la consumació de la substitució anul·la el marc de desigualtat lingüística. Però siga quina siga l'eixida ara oberta al futur, l'assimilació a les llengües dominants o la normalització de les llengües no hegemòniques destruiran qualsevol il·lusió respecte a un plurilingüisme fundat en la dissimetria i a un nou paradigma de desequilibri basat en la desigualtat. Només la normalització d'una llengua en desavantatge pot alterar el termes, fent pràctiques d'altres vies cap a una realitat plurilingüe afermada en la neta acceptació de la nostra diversitat cultural.

SESSIÓ SEGONA

TIPOLOGIA DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES EN ELS ESTATS EUROPEUS

COORDINADOR

Albert Hauf

INTERVENCIONS

La dimensió jurídica de les polítiques lingüístiques en els estats europeus

Eva Pons Parera, Universitat de Barcelona

Política lingüística a Finlàndia

Pirkko Nuolijärvi, Institut d'Investigació sobre els Idiomes de Finlàndia

L'articulació dels parlars flamencs en el contínuum lingüístic neerlandòfon

F. Xavier Vila, Sociolingüística i Comunicació, Universitat de Barcelona

Parc Científic de Barcelona. Xarxa CRUSCAT. Institut d'Estudis Catalans

Tipologia de les polítiques lingüístiques a Europa central i oriental

Albert Branchadell, Universitat de Barcelona

Albert Branchadell, Eva Pons Parera, Albert Hauf, Xavier Vila i Pirkko Nuolijärvi

LA DIMENSIÓ JURÍDICA DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES DELS ESTATS EUROPEUS

Eva Pons Parera
[Universitat de Barcelona]

I. INTRODUCCIÓ

La gestió de la diversitat lingüística forma part avui de l'agenda política de la majoria de països europeus. Excepte en els supòsits força estranys d'estats monolingües (se cita habitualment Portugal, on hi ha, però, el reconeixement jurídic del mirandès), els models lingüístics aplicats pels estats es funden en decisions polítiques relatives als principis d'organització de la diversitat lingüística interna, que es tradueixen en graus diversos de reconeixement del seu plurilingüisme constitutiu.

En aquesta conferència s'analitza el marc jurídic de l'acció dels estats en el terreny lingüístic: en primer lloc, es reflexiona sobre les raons justificadores de l'existència i la necessitat d'un marc jurídic estatal de les llengües; segonament, es fa un repàs de les disposicions del dret europeu i internacional que condicionen l'actuació dels estats en aquest àmbit; i, en darrer lloc, s'exposen els principis jurídics que articulen els diferents models lingüístics, tot enfocant-los des d'una visió realista del repartiment efectiu de l'espai lingüístic estatal entre les diverses llengües.

2. LA LLENGUA COM A OBJECTE DE REGULACIÓ EN ELS ESTATS EUROPEUS

La nostra exposició ha de partir de la constatació que la llengua és objecte de regulació jurídica. Les normes relatives a les llengües poden ser de tipus diferents, en funció de la finalitat primordial que persegueixin. En aquest sentit, és possible distingir tres grans tipus de raons que justifiquen o expliquen la intervenció del dret en l'àmbit lingüístic:

- La llengua és un vehicle o mitjà de comunicació indefugible en les relacions on intervenen els poders públics, i una eina imprescindible que dóna seguretat a les relacions jurídiques entre els ciutadans i entre aquests i els poders públics. És a dir, la llengua com a element relacionat amb la forma dels actes jurídicament rellevants. Aquestes són funcions instrumentals, amb repercussions de caràcter jurídic, que qualsevol llengua reconeguda pels poders públics pot desenvolupar.
- La llengua és un mitjà d'expressió col·lectiva, i té una importància cabdal per a poder identificar políticament i socialment la comunitat que la parla (llenguatge com a fenomen col·lectiu). D'aquesta manera, políticament (i en conseqüència jurídicament, si la comunitat s'estructura en un ens públic amb competències garantides) l'ús de la llengua crea identi-

tat personal i, sobretot, col·lectiva, que en el darrer cas pot coincidir amb la de la comunitat majoritària o bé amb comunitats minoritàries en les quals la llengua esdevé un factor de reconeixement de la pertinença a la minoria o grup dotat d'un estatus especial.

- La llengua és també un fet cultural, i per tant objecte de foment per part de l'estat, en la mesura que és part del patrimoni cultural que es vol conservar, respectar i promoure. Aquesta perspectiva constitueix un valor afegit a la identificació nacional de la qual parlàvem abans, tot i que si es considera de forma exclusiva, pot significar per a les llengües una protecció més dèbil que les anteriors.

D'acord amb les raons exposades, sembla lògic que la regulació de l'ús lingüístic es vinculés a la construcció dels estats nació, en el marc de la qual el factor lingüístic s'integra en el nucli de factors (cultura, religió, origen ètnic) que expressen la identitat comunitària o nacional. Si ho relacionem amb l'anterior, cal concloure que cap estat no pot ser neutral des del punt de vista lingüístic, sinó que necessàriament ha de fer una tria de la llengua o llengües: de comunicació amb els seus ciutadans, d'expressió dels símbols estatals, de les llengües en les quals s'ofereixen els serveis públics, etcètera.

No obstant això, el grau o intensitat que assoleix la regulació juridicolingüística pot variar en funció de les circumstàncies concretes de cada estat. En molts casos, l'afirmació i l'assumpció de la llengua de l'estat, especialment quan es tracta d'una única llengua, s'assoleix sense una proclamació jurídica solemne en el pla constitucional o legal –sens perjudici de la possible existència de certes previsions normatives sectorials–, la qual cosa dóna lloc a una oficialitat material (aquesta situació caracteritza el segle XIX a Espanya i la realitat de França fins a la reforma constitucional de 1992 que declara que el francès és la llengua de la República). Diversament, en altres estats concorren circumstàncies que determinen que el dret, com a instrument d'ordenació de la vida social, adquireixi més protagonisme en aquest terreny, entre d'altres: la presència en un mateix estat de dues o més llengües, o comunitats lingüístiques, amb un arrelament històric important; o també la connexió entre l'estructura territorial de l'estat i la qüestió lingüística, en aquells estats descentralitzats en els quals existeix més d'un nivell d'autoritats politicoadministratives.

En termes generals, la intervenció del dret en l'àmbit lingüístic es mou en la convivència històrica de dues tendències que es manifesten de forma expressa o tàcita: una primera que s'inclina cap a la uniformitat, això és, el monolingüisme o predomini d'una única llengua oficial o de comunicació formal; i una segona que s'orienta cap al reconeixement de la diversitat, és a dir, al pluralisme lingüístic, que comporta el reconeixement de més d'una llengua com a vàlida per als usos oficials i socials, o bé de llengües que són identificades com a objectes de protecció, amb la voluntat de preservar-les. No cal dir que ambdues tendències no es presenten pures i, fins i tot, poden sobreposar-se, com succeeix en la Llei italiana de 1999 sobre normes de tutela de les minories lingüístiques, que s'aprofità per declarar l'italià com a llengua oficial de la República (art. 1), estatus que abans era implícit.

3. LÍMITS JURÍDICS EXTERNS DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES DELS ESTATS EUROPEUS

Fins a èpoques recents, la feblesa dels estàndards internacionals en matèria de drets lingüístics i protecció de les llengües ha comportat que fossin fonamentalment les consideracions de tipus històric, democràtic, d'integració política i de drets de ciutadania les inspiradores de l'ordenació jurídica de les llengües per part dels estats. Nogensmenys, des de la dècada dels noranta del segle passat, s'ha produït un desenvolupament notable del dret internacional i europeu en aquest àmbit, la qual cosa fa que sigui necessari atendre les esferes internacional i regional europea en fer referència a la dimensió jurídica de les polítiques lingüístiques dels estats europeus.

Tot seguit il·lustraré amb alguns exemples l'afirmació anterior, per tal que es pugui copsar la manera en què la dimensió jurídica internacional i comunitària europea condiona i complementa la regulació juridicolingüística dels estats:

Així, des dels seus orígens en les Comunitats Europees, la construcció d'un espai econòmic i després polític europeu s'ha basat en el principi de respecte de la identitat lingüística dels estats membres. Aquest principi ha contribuït a reforçar la identificació d'una llengua amb un estat (sense perjudici de la presència d'estats, com ara Bèlgica, que en tenen més d'una), i a concebre les llengües oficials com un

element bàsic de la igualtat política dels estats, sovint amb la marginació consegüent de les dites llengües regionals o minoritàries. En aquest context, s'afirma gradualment un principi de respecte de la diversitat lingüística, el qual es projecta sobre les diferents dimensions de la política lingüística de la Unió Europea: d'una banda, obligant a justificar la limitació de les llengües de treball de determinats organismes europeus i emparant restriccions lingüístiques a l'exercici de les llibertats comunitàries (per exemple, Directiva 2006/123/CE relativa als serveis en el mercat interior); i de l'altra, fonamentant un cert reconeixement per les institucions europees, tot i estar condicionat per una base jurídica molt feble –Acord del Consell de Ministres d'Assumptes Generals i de Relacions Exteriors, de 13 de juny de 2005, (2005/C/148/1) de les llengües que són oficials en part del territori d'un estat membre.

Pel que fa al Consell d'Europa, el Conveni Europeu de Drets Humans de 1950 i els seus protocols comprenen una sèrie de drets amb un contingut lingüístic explícit (dret a intèrpret davant els tribunals i les autoritats policials) o implícits (per exemple, el dret al nom, com estableix la STEDH...). En la seva condició d'estàndards mínims, que posen en relació la llengua amb la dignitat de la persona, els condicionaments que es deriven dels drets humans per a la política lingüística dels estats són limitats. De manera que difícilment es pot pretendre extreure d'aquests una resposta a les qüestions bàsiques que comporta la gestió de les polítiques lingüístiques dels estats europeus.

També en el marc del Consell d'Europa, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries de 1992 és el primer tractat internacional que introdueix un sistema de protecció jurídica internacional de les dites llengües. Aquest sistema impulsa l'obertura dels estats al reconeixement d'un estatus jurídic i a l'adopció de mesures de protecció i foment de les llengües distintes de la llengua oficial de l'estat. L'exemple de França que, tot i haver-se negat a ratificar la Carta, ha modificat l'any 2008 la seva Constitució per incloure-hi un primer reconeixement de les llengües regionals, per tal d'evitar quedar totalment al marge dels estàndards europeus de protecció de la diversitat lingüística, la qual cosa posa de manifest la influència positiva exercida per la Carta en el context europeu.

4. PRINCIPIS JURÍDICS DE LA REGULACIÓ DE LES LLENGÜES EN ELS ESTATS EUROPEUS

Des d'un pla jurídic, és possible identificar diferents nivells de protecció de les llengües a l'interior dels estats:

- *Nivell mínim*: en aquells casos on manca un reconeixement de la llengua per l'estat, la protecció dels seus parlants d'aquest es dedueix de les normes sobre drets humans o, si és el cas, de la protecció de les minories nacionals o lingüístiques, tenint en compte que des de les instàncies internacionals es considera l'existència d'una minoria com una qüestió de fet.
- *Segon nivell*: el reconeixement d'un principi de pluralisme lingüístic o de protecció de la diversitat lingüística per l'estat comporta una protecció jurídica específica de les llengües, que acostuma a portar implícit un reconeixement identificatiu del grup de parlants (o minoria) i es tradueix en mesures adreçades a la difusió, l'estudi i el foment de l'ús. Aquest estadi de protecció admet graduacions, de manera que pot incloure un dret d'ús davant les institucions públiques –assumeixen així certs atributs de l'oficialitat– o l'oferta obligada per l'estat de l'ensenyament de la llengua (com succeeix, per exemple, en règims de protecció de les modalitats lingüístiques a l'Estat espanyol). La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, que desvincula la protecció prevista del règim d'oficialitat contribueix a una major complexitat d'aquest segon nivell.
- *Tercer nivell*: el reconeixement d'un estatus d'oficialitat a la llengua implica el reconeixement públic més important de l'element d'identitat lingüística de l'estat i l'assumpció d'aquella com a mitjà normal de funcionament de les institucions. El concepte jurídic d'oficialitat suposa, en efecte, l'expressió més alta de protecció dels parlants de la llengua i, en el cas de llengües minoritàries o amenaçades, pot ser un factor jurídic que contribueixi a la seva supervivència. L'oficialitat lingüística pot reconèixer-se de manera explícita o implícita (oficialitat material). En el primer cas, el tractament de la llengua esdevé una de les claus del sistema constitucional de cada estat. La importància d'incloure en la norma suprema aquesta declaració obeeix a motius diver-

sos: de jerarquia normativa (vinculació per a tots els òrgans de l'estat); de seguretat jurídica; de garantia de drets lingüístics dels parlants; i, en els estats compostos, de delimitació de les competències entre les diferents entitats juridicopolítiques amb capacitat d'intervenció sobre les llengües. En estats democràtics i pluralistes, que tendeixen a maximitzar la llibertat i la igualtat lingüístiques, l'anterior es combina amb accions que tendeixin a equilibrar l'asimetria entre els grups i llengües parlades.

Un breu repàs del dret comparat europeu palesa que, dels 48 estats membres del Consell d'Europa, només nou no inclouen cap menció a la llengua en la Constitució, dels quals quatre ho fan indirectament; i, dels cinc restants, tres són microestats (Islàndia, Vaticà i San Marino).

Pel que fa als conceptes utilitzats pels textos constitucionals, es poden identificar els següents: «llengua oficial», utilitzat en 22 estats (entre els quals hi ha Àustria, Eslovènia, Estònia, Irlanda, Letònia, Malta, Portugal, Polònia, etc.); «llengua estatal / de l'Estat» (Lituània, Rússia, Ucraïna); «llengua nacional» (Finlàndia, Irlanda –per distingir el gaèlic de l'anglès–, Malta, Suïssa, Liechtenstein), i «llengua de la República» (França). En normes subconstitucionals o estatutàries trobem també els conceptes de «llengua pròpia» (Catalunya, País Basc, Comunitat Valenciana, Galícia i Illes Balears) o de «llengua equiparada» (Gal·les, Trentino Alto Adige).

Normalment, les constitucions o normes estatutàries (amb l'excepció, entre les darreres, de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006) no inclouen una definició de quin és el contingut de l'oficialitat o d'altres expressions similars. Nogensmenys, els qualificatius de la llengua com a *oficial*, *estatal*, *de la República* o *equiparada* s'entenen equivalents a un estatut d'oficialitat, amb efectes i contingut no necessàriament equivalents. Diversament, la qualificació de llengua «nacional» o «pròpia» destaca l'element simbòlic d'especial vinculació de la llengua amb una comunitat determinada (contingut identitari que no és aliè a la noció d'oficialitat, que en altres ocasions és implícita al terme *nacional*, en el cas de Finlàndia).

Finalment, la dicotomia, aparentment clara, entre règims de protecció del pluralisme lingüístic (o de minoritat lingüística) i règims d'oficialitat es torna més difusa i incerta si hom

analitza amb més detall els mecanismes d'oficialització de les llengües, la relació de l'oficialitat amb conceptes afins i el contingut jurídic del règim de protecció, que admet diferents graus o usos, amb possibles modulacions del seu contingut i abast.

5. ELEMENTS PER A UNA TIPOLOGIA DELS MODELS LINGÜÍSTICS DELS ESTATS EUROPEUS

La classificació dels estats d'acord amb la forma de reconeixement del pluralisme lingüístic (exclusos, per tant, aquells que es qualifiquen de monolingües) pot fer-se des de diferents perspectives. Si optem per criteris estrictament jurídics, una possible tipologia és la que distingeix entre:

- Estats multilingües: caracteritzats per l'existència de més d'una llengua dotada d'un estatut d'oficialitat total o simultània sobre el conjunt del territori (per exemple, Finlàndia, Malta, Irlanda o Luxemburg).
- Estats plurilingües: caracteritzats perquè més d'una llengua gaudeix d'un estatut d'oficialitat però amb un abast personal diferent (règim lingüístic establert en funció de la persona, d'acord amb criteris objectius o d'opció dels ciutadans) o territorial (règim lingüístic definit en relació amb el territori). D'acord amb el criteri territorial, més habitual, pot ser alhora una oficialitat exclusiva, de manera que normalment existirà una única llengua oficial per a cada zona o territori lingüístic (com succeeix majoritàriament a Suïssa i Bèlgica); o bé una oficialitat compartida, quan el criteri territorial aplicat a ens amb autonomia política (situació present a Espanya, Itàlia o el Regne Unit) o ens locals (Holanda) es combina amb l'existència d'una llengua oficial a tot el territori de l'estat.
- Estats amb minories lingüístiques: existeix una única llengua oficial i alhora es protegeixen determinades llengües minoritàries, sense dotar-les d'un estatut d'oficialitat. Aquesta darrera protecció pot presentar nivells d'intensitat diferents, pel que fa al rang de les normes (Constitució, tractats internacionals, normes legals o infralegals) i al tipus de mesures previstes (protecció com a bé cultural, ensenyament, certs drets d'ús en l'àmbit públic, presència en els mitjans de comunicació, etc.)

Tanmateix, l'anterior aproximació no sembla del tot expressiva de la dinàmica lingüística present en els models lingüístics estatals, la qual cosa aconsella aplicar una perspectiva complementària que permet distingir els estats que reconeixen dues o més llengües oficials o nacionals en un pla de simetria o igualtat jurídica (com succeeix a Finlàndia, Suïssa o Bèlgica), respecte d'aquells models en els quals preval una dissimetria o desigualtat de tractament jurídic de les diferents llengües reconegudes. En els primers estats es produ-

iria un repartiment efectiu de l'espai lingüístic estatal entre diferents grups lingüístics i serien, en un sentit estricte, autèntics estats plurilingües; mentre que els segons es poden qualificar d'estats tendencialment monolingües amb règims de protecció de minories lingüístiques, sense perjudici de l'atribució d'un estatut d'oficialitat a les llengües d'aquestes. D'acord amb aquesta concepció, la resposta a la pregunta de si l'Estat espanyol es pot considerar avui un estat plurilingüe seria, òbviament, negativa.

POLÍTICA LINGÜÍSTICA A FINLÀNDIA

Pirkko Nuolijärvi

[Institut d'Investigació sobre els Idiomes de Finlàndia]

L'entorn lingüístic ha canviat al llarg de les últimes dècades a Finlàndia, així com en la resta del món (Nuolijärvi 1991, *Suomen tilastollinen vuosikirja 2008*). Este canvi ens ha portat a una situació en la qual hauríem de ser més responsables de les llengües que s'utilitzen en els nostres països, com Finlàndia, on la legislació lingüística té una llarga tradició. L'article resumix la situació demogràfica dels grups lingüístics a Finlàndia l'any 2008, els tractats i les declaracions internacionals que afecten el país, la legislació de l'idioma finès i suec, finalment, els assumptes relacionats amb els idiomes que s'hi estan debatent en l'actualitat.

I. FINLÀNDIA COM A PAÍS MULTILINGÜE

Ens podem apropar a la varietat de llengües materalnes o idiomes principals parlats a Finlàndia considerant el nombre de parlants que tenen. Tradicionalment, els idiomes que s'hi han utilitzat són el finès, el suec, tres llengües sami (sami del nord, sami inari i sami skolt), el romaní i la llengua de signes finesa, que tenen arrels històriques en el país. Des del segle XIX, especialment, també hi ha hagut parlants de rus i tàtar, a més d'altres llengües, com ara l'estonià i l'alemany. Al llarg de les tres últimes dècades, membres de grups lingüístics que no tenien presència a Finlàndia han emigrat al país, especialment des d'Àfrica i Àsia.

El mapa lingüístic de Finlàndia ha patit canvis interessants al llarg de les últimes dècades. A poc a poc, però de manera constant, el nombre de parlants dels diferents idiomes ha anat augmentant, especialment en les ciutats. Segons les estadístiques, a Finlàndia es parlen fins a 120 llengües diferents. La taula 1 mostra els grans grups lingüístics segons el nombre de parlants que hi ha en 2008. La llista inclou tant els idiomes que s'hi han parlat històricament com les llengües novingudes, com ara el somali, l'albanés, l'àrab i el kurd.

Principals grups lingüístics a Finlàndia 1/01/2008 (taula 1)

Finès	4.836.183 (91,2% de la població)
Suec	289.596 (5,5%)
Rus	45.224 (Altres llengües 3,3%)
Estonià	19.812
Anglès	10.589
Romaní	10.000
Somali	9.810
Àrab	8.119
Kurd	5.893
Albanés	5.791

Xinés	5.733
Ll. de signes finesa	5.000
Alemanys	4.820
Vietnamita	4.645
Total	5.300.484

Finlàndia té aproximadament 5,3 milions d'habitants (*Statistics Finland 2008*). El 91,2% té el finés com el seu idioma matern i un 5,5% parla suec. Pel que fa a la resta de la població, un 3,3% té com a primer idioma altres llengües.

Els grups que parlen idiomes diferents del finés i el suec són molt reduïts si ho comparem amb la situació en altres països europeus. De tota manera el panorama lingüístic canvia constantment. Els sami són quasi 9.000, però menys de 2.000 parlen llengües sami. Els grups de parla russa i estoniana han pertangut durant molts anys als majors grups lingüístics. No tots els 10.000 membres del poble rom parlen romaní, encara que la majoria l'entén fins a cert punt.

Hem de ser molt crítics quan estudiem les xifres referents als llenguatges. Quan es compilen en diverses estadístiques, s'obté una informació molt generalitzada de la situació lingüística d'una persona o de l'ús del llenguatge per part de grups determinats. Hi ha qui troba difícil respondre a la pregunta de quina és la seua o les seues llengües maternes. Les respostes, per tant, no són senzilles d'interpretar; ni tan sols a Finlàndia, encara que hi ha una llarga tradició pel que fa a la compilació d'informació relacionada amb els idiomes.

2. TRACTATS INTERNACIONALS I ACORDS NÒRDICS

Hi ha molts acords internacionals i nòrdics que impliquen Finlàndia, per exemple l'Acord nòrdic del llenguatge (SopS 11/1987), l'Acord general entre Finlàndia i Rússia (SopS 63/1992), els acords i pactes del Consell Europeu, com ara la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, així com els acords de les Nacions Unides. Des de 1995, els idiomes nacionals de Finlàndia, el finés i el suec, són llengües oficials a la Unió Europea. Finlàndia és un membre actiu en el Consell Nòrdic de Llengües i de la Federació Europea d'Institucions Nacionals de la Llengua.

L'any 2006, els ministres nòrdics de Cultura i Educació van fer una declaració sobre una política lingüística nòrdica (<http://www.norden.org>). Segons esta declaració, s'ha de procurar que tots els residents nòrdics:

- Puguem llegir i escriure l'idioma o idiomes essencials en la societat de l'àrea on viuen.
- Puguem comunicar-se entre ells, preferiblement en un idioma escandinau.
- Tinguen un coneixement bàsic dels drets lingüístics i la situació lingüística als països nòrdics.
- Tinguen un ampli domini d'un idioma de rellevància internacional i un domini considerable d'algun altre idioma estranger.
- Tinguen uns coneixements generals sobre què és una llengua i com funciona.

Estos objectius també exigixen que tots els residents nòrdics mostren tolerància envers la varietat i la diversitat lingüística, tant entre llengües com dins d'una mateixa llengua. Per tal d'aconseguir-ho, els ministres de Cultura i Educació treballaran en els quatre aspectes següents: comprensió i capacitat lingüística, ús paral·lel del llenguatge, multilingüisme i els països nòrdics com a regió pionera en matèria lingüística.

Recentment, els països nòrdics han publicat els seus propis programes de polítiques lingüístiques. Primerament, l'any 1998, l'Institut d'Investigació de Llengües de Finlàndia va dissenyar el programa *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma*. Des de 2000 s'han publicat els programes següents: *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (2002) a Suècia; *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland* (2003) per al suec a Finlàndia; *Sprog på spil—et udspil til en dansk sprogpolitik* (2003) per a Dinamarca, i *Norsk i hundre! Norsk som nasjonalspråk i globaliseringens tidsalder. Et forslag til strategi* (2005) per al noruec a Noruega. Un programa nou per al finés a Finlàndia (*Suomen kielen tulevaisuus*, «El futur del finés») es publicarà en maig de 2009.

3. LEGISLACIÓ LINGÜÍSTICA A FINLÀNDIA

Quan parlem de la legislació lingüística a Finlàndia, parlem de progressos que s'han produït durant aproximadament 150 anys i que, posteriorment, han portat a l'establiment de la llei lingüística actual. Quan ens referim als problemes finlandesos i els temes que s'han de corregir, parlem de la situació d'un país profundament bilingüe i de qüestions que s'han estat considerant des del segle XIX.

L'article presenta la legislació finlandesa i considera, principalment, quatre lleis o decrets: la Constitució, la Llei de llengües, la Llei de llengües sami i la Llei bàsica d'educació (vegeu <http://www.finlex.fi>). Se centrarà principalment en les llengües oficials de Finlàndia, el finès i el suec.

3. 1. Constitució

La Constitució finlandesa (PL 731/1999) va entrar en vigor l'1 de març de 2000. La llei defineix les llibertats bàsiques i els drets dels individus. Un dels drets més importants és el dret al llenguatge i a la cultura propis. L'article 6 de la Constitució garanteix el principi d'igualtat dels parlants de totes les llengües:

Tots som iguals davant la llei.

Ningú no serà, sense motiu justificat, tractat de manera diferent a la resta pel seu sexe, edat, origen, llengua, religió, conviccions, opinions, salut, discapacitat o qualsevol altra raó que afecte la seua persona.

En este sentit, la nova Constitució es pareix a l'antiga Constitució de 1919 (94/1919) –encara que la nova és més detallada– i a la Llei de llengües de 1922 (148/1922). El bilingüisme finlandès té una gran tradició en la legislació i els nous reglaments es basen en convenis internacionals sobre els drets de les minories (cf. Scheinin 1999, 533). Tot açò ho recull la Constitució (art. 17), amb les paraules següents:

Les llengües nacionals de Finlàndia són el finès i el suec.

El dret de cada individu a utilitzar el seu idioma davant dels tribunals i altres autoritats i de rebre documentació en esta llengua quedarà protegit per llei. Les autoritats públiques vetllaran per les necessitats culturals i socials de les poblacions de parla finesa i sueca de manera igualitària.

El mateix article estipula els drets dels pobles indígenes, així com d'altres grups lingüístics:

Els sami, com a poble indígena, així com els rom i altres grups, tenen el dret de mantindre i desenvolupar el seu llenguatge i cultura propis. Queden protegits per llei els drets dels sami a utilitzar la seua llengua per a adreçar-se a les autoritats. Els drets de les persones que utilitzen la llengua de signes i d'aquelles que necessiten interpretació o traducció a causa d'una discapacitat quedaran garantits per llei.

Així, l'estatus de les llengües utilitzades històricament a Finlàndia queda estipulat en la Constitució. Això és important perquè la Constitució és la llei que unix totes les altres lleis i té una influència considerable sobre la resta.

3. 2. La legislació de les llengües oficials, finès i suec

La nova llei de llengües va entrar en vigor l'1 de gener de 2004 i va substituir l'antiga llei de 1922. Com l'antiga, la nova llei tan sols inclou les llengües oficials, el finès i el suec. A més, no aporta drets lingüístics nous i l'objectiu principal és assegurar l'exercici d'estos drets en la pràctica.

Segons la Constitució, cada individu té dret a utilitzar el seu idioma propi, finès o suec, amb les autoritats. Les autoritats públiques han de vetllar igualment per les necessitats culturals i socials de la població de parla finesa i de parla sueca. La llei de llengües prescriu que les autoritats han de vetllar per l'exercici dels drets lingüístics dels individus per iniciativa pròpia i sense que estos hagen d'exigir-los.

La llei de llengües es basa en una divisió d'autoritats en monolingües i bilingües. La divisió lingüística és important tant per als drets lingüístics de l'individu com per a les obligacions lingüístiques de les autoritats. Les obligacions d'una autoritat monolingüe d'oferir servicis en els dos idiomes estan més limitades que les de les autoritats bilingües.

Les bases de la divisió lingüística són els municipis monolingües i bilingües. Els principis de les divisions seran els mateixos. Cada deu anys, el Consell de l'Estat decidix les divisions en funció de la informació rebuda del sistema de dades de la població respecte a la llengua de cada habitant del municipi.

Quina classe d'entorn lingüístic ofereix Finlàndia actualment? En 2009, el país tenia 348 municipis. Estos es di-

vidien en 295 municipis monolingües de parla finesa, 19 monolingües de parla sueca, 14 bilingües amb el suec com a llengua predominant i 20 bilingües amb el finés com a llengua predominant. Els municipis de parla sueca i els bilingües amb predominança sueca es troben principalment a Åland i Ostrobothnia. Els bilingües amb predominança finesa són principalment les gran ciutats, com ara les de la zona de la capital, Hèlsinki, Espoo i Vantaa, o municipis de menor grandària situats al sud de Finlàndia, a la província d'Uusimaa o a l'est d'Uusimaa.

Segons la Llei de llengües, les autoritats estatals de l'Administració central sempre han de ser bilingües, mentre que les seues unitats d'administració regional i local seran monolingües, si estan formades exclusivament per municipis d'una sola llengua. La Comissió Nacional d'Impostos, per exemple, és bilingüe, però entre les seues unitats regionals, l'oficina de Savo-Carèlia a l'est de Finlàndia és monolingüe i la del sud-oest del país és bilingüe.

La Llei de llengües conté disposicions concretes sobre el dret a utilitzar el finés i el suec davant de les autoritats i dels tribunals. Tothom tindrà el dret d'utilitzar el finés o el suec, com considere oportú, en les comunicacions amb les autoritats. Les autoritats monolingües hauran d'oferir servei en ambdues llengües, però poden fer ús d'intèrprets o traductors si no tenen les capacitats lingüístiques necessàries per a oferir el servei en la llengua del client.

Les autoritats estatals i municipals estan, per tant, obligades per llei a servir tant en finés com en suec. Açò, en canvi, no significa que tots els treballadors hagen de dominar els dos idiomes a la perfecció. En la pràctica, les autoritats poden actuar de la manera que consideren més apropiada per al seu treball. Si, per exemple, hi ha diversos punts de servei, cadascun pot treballar en una llengua diferent. Una altra possibilitat és organitzar torns de treball i distribució de les tasques, de manera que sempre hi haja disponibles treballadors que dominen els dos idiomes.

La Llei de llengües inclou moltes disposicions quant a la informació. Una autoritat bilingüe, siga estatal o municipal, ha d'utilitzar tant el finés com el suec en la informació adreçada al públic. La informació, en canvi, no haurà de ser necessàriament igual d'exhaustiva en els dos idiomes. Únicament la informació essencial haurà d'aparèixer en les dos llengües.

Per exemple, la informació i les indicacions sobre com iniciar un tràmit o com sol·licitar una ajuda caldrà donar-les en els dos idiomes. La informació de contacte per a les autoritats i altres informacions bàsiques sobre el treball de les autoritats, així com diferents tipus de notificacions i anuncis també hauran d'estar disponibles en les dos llengües. En el cas d'accidents o d'emergències o d'altres casos excepcionals, cada ministeri serà responsable de la distribució a escala nacional de la informació essencial per a la vida, la salut i la seguretat de cada individu, així com de les propietats i l'entorn, independentment de la llengua de cada municipi o regió.

Quan les empreses propietat de l'Estat o del municipi siguen responsables d'assumptes relacionats amb les autoritats, se'ls aplicarà també la Llei de llengües. Quan les tasques de l'administració pública es releguen a altres alienes a les autoritats, cal assegurar que el nivell de serveis exigint per la Llei de llengües es mantindrà. Si, per exemple, un municipi transferix treballs públics a una empresa privada, el municipi ha d'assegurar-se que l'empresa s'ocupa d'oferir el servei lingüístic requerit per la llei, si no es pot fer d'una altra manera.

El Ministeri de Justícia és responsable de controlar l'aplicació de la llei. El Consell de l'Estat haurà d'emetre un informe al Parlament durant cada legislatura quant a l'aplicació dels drets lingüístics. A més del finés i el suec, l'informe inclourà el sami, el romaní, la llengua de signes finesa i altres llengües. Per ara, s'han emés dos informes (2006, 2009, <http://www.om.fi>).

La Llei de llengües és una llei general que estableix uns mínims. La legislació quant als idiomes oficials a Finlàndia no es limita només a esta llei. En les lleis que regulen els serveis sanitaris i socials, s'hi inclouen disposicions més detallades sobre els drets lingüístics dels pacients i els usuaris de serveis socials. La legislació especial també conté disposicions més detallades sobre el llenguatge de l'ensenyament, la protecció al consumidor i el trànsit. A més, altres lleis, com ara la Llei d'educació bàsica, la Llei d'universitats i la Llei de municipis, inclouen normes sobre les llengües oficials.

L'illa d'Åland té la seua legislació pròpia, l'objectiu de la qual és protegir la llengua sueca i la cultura particular de la província. La legislació està basada en convenis internacionals (la Llei de l'autonomia d'Åland I 144/1991).

3.3. La legislació del sami i d'altres llengües

Des d'un punt de vista històric, a Finlàndia, els drets dels ciutadans que parlen un idioma diferent del finès o el suec no s'han protegit fins fa ben poc. Com s'ha mencionat prèviament, segons la Constitució (art. 17), a més del finès i el suec, el sami, el romaní i la llengua de signes finesa –així com altres grups– tenen el dret de desenvolupar el seu llenguatge i la seua cultura.

La nova Llei de llengua sami va entrar en vigor al mateix temps que la Llei de llengües, l'1 de gener de 2004. A Finlàndia es parlen tres llengües sami: el sami del nord, el sami inari i el sami skolt. La Llei de llengua sami garanteix els drets del poble sami en les terres sami, que inclouen els municipis d'Utsjoki, Inari, Enontekiö i Vuotso, en la regió de Sodankylä, així com davant dels tribunals i les autoritats governamentals (art. 12).

En les comunicacions amb les autoritats, un sami té dret a utilitzar, segons la seua preferència, el sami o el finès.

Un sami té el mateix dret davant les autoritats estatals, també fora de les terres samis, quan estes autoritats celebren vistes d'apel·lacions contra decisions de les autoritats en les terres sami.

A més, els sami, com a poble indígena finlandés, tenen el dret de ser escoltats al Parlament quan parlen sobre matèries relacionades amb ells.

Hi ha diverses lleis que tenen per objectiu assegurar els drets dels parlants de les diverses llengües davant de les autoritats de parla finesa i sueca, com ara el Codi de procediments judicials, la legislació dels processos administratius i la legislació sobre el sistema sanitari i de servicis socials. S'estableix que l'autoritat en qüestió ha d'oferir un intèrpret o facilitar una traducció si la persona afectada no parla la llengua que s'ha d'utilitzar amb les autoritats, segons la Llei de llengües. (Més informació sobre l'estatus de les llengües minoritàries a Finlàndia en Myntti & Nuolijärvi, 2006, pp. 194-219.)

3.4. Llei d'educació bàsica

Tota la gent té dret a una educació bàsica gratuïta a Finlàndia. El sistema escolar és un entorn important per a la implementació dels drets lingüístics. La Llei d'educació bàsica

(628/1998) regula l'educació actual en les escoles. L'article 10 de la Llei diu el següent sobre la llengua de l'ensenyament:

La llengua de l'ensenyament i la llengua utilitzada per a les activitats extracurriculars podrà ser el finès o el suec.

La llengua de l'ensenyament podrà també ser el sami, el romaní o la llengua de signes. A més, part de l'ensenyament es podrà impartir en una llengua diferent a la llengua materna dels alumnes, sempre que això no pose en perill la capacitat dels alumnes per a seguir la classe.

L'article 12 de la Llei estableix el següent pel que fa a l'ensenyament de la llengua materna:

Com a llengua materna, l'alumne rebrà la seua formació en finès, suec o sami, com a llengües vehiculars.

Com a llengua materna, també podrà rebre classes en romaní, llengua de signes o una altra, si és la llengua materna de l'alumne.

Cada alumne pot estudiar la seua pròpia llengua materna en l'escola primària i secundària obligatòria i a l'educació secundària superior. La família es veu en una situació crucial a l'hora d'establir quina és la llengua materna del xiquet o la xiqueta. La societat i el sistema escolar són els encarregats d'organitzar l'ensenyament en la llengua materna. (Més informació sobre les llengües en l'educació bàsica a Latomaa & Nuolijärvi, 2005.)

El personal que treballa en l'escola haurà d'informar suficientment als tutors sobre la importància i l'efecte de la llengua materna i sobre el desenvolupament de les habilitats lingüístiques i l'aprenentatge de l'alumne. El personal de l'escola haurà de desenvolupar els coneixements de la llengua materna de l'alumne, així com assegurar-ne els estudis de finès o suec. (<http://www.edu.fi>)

El multiculturalisme forma part del dia a dia en les escoles finlandeses, especialment en les poblacions i ciutats grans. Hi ha uns 4.000 alumnes d'origen immigrant en les escoles d'educació primària i secundària obligatòria d'Hèlsinki. Els grans grups lingüístics són el rus, el somali, l'estonià, l'àrab i el vietnamita. El nombre de llengües maternes que s'ensenyen es troba al voltant de 40. (<http://www.helsinki.fi>)

4. CONCLUSIÓ

El bilingüisme i el multilingüisme sempre han sigut una part central de la societat finlandesa i un dels seus recursos. L'objectiu és que continuen sent una peça important en el món canviant actual; un nou tipus de bilingüisme que no només afecte els finlandesos de parla sueca i finesa, sinó també la resta dels ciutadans. Tot i que les persones que parlen els idiomes oficials són privilegiades en comparació de les altres, és cert que la conscienciació i el treball dels habitants de parla finesa i sueca ajuden a millorar l'estatus de les altres llengües. Algú que estudie la relació del finés i el suec a Finlàndia no pot deixar de considerar també la resta de les llengües. Tindre en compte profundament el llenguatge sempre beneficia totes les llengües maternes. Finlàndia, per tant, no ha d'oblidar les seues arrels bilingües ancestrals.

La proporció de parlants de suec sobre el total de la població s'ha reduït en els últims cinquanta anys. La pressió de la majoria de parla finesa se sent de diverses maneres, i tot i que hi ha una legislació ben preparada, la vida diària dels parlants de suec no està tan lliure de problemes com caldria esperar.

Els problemes pràctics més grans es troben probablement en els municipis bilingües on la majoria de la població parla finés. La realització de les activitats diàries en suec és més difícil. És cada vegada més difícil trobar funcionaris, experts o veïns que parlen suec i puguen ajudar aquells que tenen el suec com a llengua materna. Ni tan sols les lleis ben planificades poden ajudar en estes situacions o garantir que les activitats diàries es podran realitzar sense problemes. No ajuden a augmentar el nombre d'infermeres o autoritats fiscals que parlen suec. Cada vegada amb més freqüència es troben amb situacions en què els finlandesos de parla sueca no són entesos. Existix el risc que el suec que es parla a Finlàndia acabe sent una llengua que només s'utilitza a casa.

Hi ha molts assumptes a tractar a Finlàndia ara mateix. Hem de trobar solucions per a mantindre o millorar:

- L'equilibri entre l'ús del finés/suec i l'anglès (universitats, empreses).
- El servei en suec en els municipis bilingües amb majoria finesa.
- Les possibilitats d'utilitzar llengües sami amb les autoritats, el servei en llengua sami, l'ensenyament fora de l'àmbit de la llar.
- L'estatus del carelià a Finlàndia.

- El suport al romaní a Finlàndia en l'educació bàsica i la societat.
- El suport a la llengua de signes en l'educació bàsica i la societat.
- El suport a la llengua materna dels alumnes i el bilingüisme en l'educació bàsica.

Necessitem tractats i acords internacionals i legislació lingüística europea i nacional. Tot i això, cada país és responsable de les seues llengües. La diversitat lingüística i els drets lingüístics depenen de les solucions nacionals i de la seua aplicació en la vida diària.

5. BIBLIOGRAFIA

- Kulttuuritilasto 2007—Cultural Statistics 2007*. Tilastokeskus—Statistikcentralen—Statistics Finland, Hèlsinki, 2009.
- LATOMAA, Sirkku & NUOLIJÄRVI, Pirkko (2005): «The Language Situation in Finland», en Kaplan, Robert B. & Baldauf Jr, Richard B. (eds): *Language Planning and Policy in Europe*, vol. Hungary, Finland and Sweden. Language Planning & Policy. Multilingual Matters Ltd, Clevedon & Buffalo & Toronto, pp.125-232.
- MYNTTI, Kristian & NUOLIJÄRVI, Pirkko (2006): «The Case of Finland», en Spiliopoulou Åkermarck, Sia, co-editors Leena Huss, Stefan Oeter & Alastair Walker: *International obligations and national debates: Minorities around the Baltic Sea*. Ålands Islands Peace Institute, Mariehamn, pp.171-225.
- NUOLIJÄRVI, Pirkko (1991): «Monikielinen Suomi» [Multilingüisme a Finlàndia], en Lehtinen, Tapani & Shore, Susanna (eds.): *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. Kieli 6. Departament de Finés, Universitat d'Hèlsinki, pp. 11-32.
- NUOLIJÄRVI, Pirkko (2005): «Suomen kielet ja kielelliset oikeudet» [Les llengües i els drets lingüístics a Finlàndia], en Johansson, Marjut & Pyykkö, Riitta (eds.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikka ja käytäntöä*. Gaudeamus, Hèlsinki, pp.283-299.
- SCHEININ, Martin (1999): «Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin» (PL 17 §) [El dret a la llengua i la cultura pròpies], en Hallberg, Pekka (ed.), *Perusoikeudet*. Werner Söderström lakitieto, Hèlsinki. S, pp. 533-559.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2008. Statistisk årsbok för Finland 2008*. Helsinki - Helsingfors, Tilastokeskus - Statistikcentralen - Statistics Finland.

L'ARTICULACIÓ DELS PARLARS FLAMENCOS EN EL CONTÍNUUM LINGÜÍSTIC NEERLANDÒFON

F. Xavier Vila i Moreno

[Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació. Universitat de Barcelona
/ Parc Científic de Barcelona. Xarxa CRUSCAT. Institut d'Estudis Catalans]

«Dialect is voor anderstaligen onverstaanbaar gebrabbel»

BRUGGE - De stad Brugge start met een cursus Regionaal Taalgebruik, dialect voor anderstaligen.

Van onze redacteurs

Arne Franck

'Weet je hoe frustrerend dat is', vraagt de 31-jarige Filipijnse Myla Callego. 'Ik woon al drie jaar in België, ben hier getrouwd en volg al twee jaar een intensieve cursus Nederlands. Maar als het er écht op aankomt, begrijp ik geen snars van al dat gebrabbel. Ik kan perfect een gesprek voeren in het Algemeen Nederlands. Maar van zodra iemand mij antwoordt in het dialect of zelfs in dat befaamde tussentaaltje van jullie, dan val ik stil. Ik heb het onlangs nog meegemaakt. We waren uitgenodigd door een paar vrienden, het was ontzettend leuk, maar toen ze grapjes begonnen te maken in het plat Brugs, kon ik totaal niet meer volgen. Eén keer is dat niet erg, maar als je dat geregeld meemaakt, is dat behoorlijk frustrerend.'

Centra voor Volwassenenonderwijs in heel Vlaanderen kennen het probleem al langer. In Brugge start daarom nu de eerste cursus Regionaal Taalgebruik, zeg maar een opleiding Brugsch. Veertien anderstaligen schreven zich intussen al in. [...]

Font: *De Standaard*, 10 setembre 2008-09-10

<http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=TB207ONM&ref=front>

«Per als al·loglots, el dialecte és un xerroteig incompreensible»

BRUGES – La ciutat de Bruges comença un curs d'ús del dialecte per als al·loglots

Dels nostres redactors

Arne Franck

«Saps com és de frustrant», demana Myla Callego, filipina de 31 anys. «Fa tres anys que visc a Bèlgica, m'hi he casat i fa dos anys que faig un curs intensiu de neerlandès. Però, com al començament, no entenc ni un borrall de tot aquest xerroteig. Puc seguir perfectament una conversa en neerlandès comú. Però tan aviat com algú em contesta en neerlandès o en aquest entremig tan famós vostre, aleshores quedo callada. Encara fa poc que m'hi he trobat. Ens havien convidat un parell d'amics, tot anava súper bé, però quan van començar a fer bromes en dialecte de Bruges, ja no vaig poder seguir gens. No et fa res si no més és un cop, però quan t'hi trobes de manera sistemàtica, és molt frustrant.»

Els centres per a l'educació d'adults de tot Flandes ja fa temps que coneixen el problema. A Bruges comença ara el primer curs d'ús lingüístic regional, per a una formació en *brugès*. Ja s'hi han inscrit catorze al·loglots. [...]

I. BÈLGICA, UNA ANOMALIA HISTÒRICA ALLIÇONADORA?

Encara que l'*establishment* del país procuri passar-hi més aviat de puntetes, Bèlgica, en tant que estat nascut i consolidat al segle XIX, constitueix en bona mesura una anomalia històrica. La seva creació i supervivència fins avui dia contradiu, si més no aparentment, la principal tendència glotopolítica imperant al Vell Continent durant els darrers dos segles: fer coincidir les realitats administratives i les realitats etnolingüístiques, és a dir, els estats i les nacions –o, si ho preferiu, i de manera més precisa, els estats i les fronteres lingüístiques. De fet, Bèlgica és avui, juntament amb Suïssa, el paradigma d'estat etnolingüísticament compost del continent. Per tant, mirada amb ulls europeus contemporanis, i en la mesura que hom sigui capaç d'identificar grans corrents històrics, la creació de Bèlgica i el seu manteniment fins als nostres dies sembla anar contra direcció.¹

Per tal de copsar la magnitud d'aquesta anomalia, n'hi ha prou de donar un cop d'ull a un mapa lingüístic de començament del segle XX com el de M. Wehrli (c. 1925), rescatat per Isidor Marí (1996: 33) (vegeu il·lustració 1). Encara que bona part de les històries oficials negligessin aquest procés, els dos darrers segles han capgirat la realitat glotopo-

lítica del continent fins a fer-la quasi irreconeixible. L'endemà de les guerres napoleòniques, l'arquitectura política europea tenia molt poca relació amb la realitat geolingüística. En aquell moment, Europa s'estructurava essencialment sobre grans estats multilingües i multinacionals, com ara els imperis austrohongarès, rus i otomà, la diversitat interna dels quals no es trobava gaire lluny de la d'estats profundament plurilingües com França, el Regne Unit de la Gran Bretanya i Irlanda o el Regne d'Espanya. Aquests estats plurilingües i plurinacionals es trobaven envoltats per un seguit d'estats petits i mitjans, com el Piemont, Nàpols, Baviera, Saxònia i tants d'altres que tampoc no seguien lògiques lingüístiques, sinó dinàstiques, econòmiques i polítiques de signe divers. Tant en un cas com en l'altre, la llengua de les elits era tot sovint desconeguda per bona part o, fins i tot, per la gran majoria dels súbdits /ciutadans, sigui perquè la primera era una varietat directament estrangera –com el francès, que senyorejaven bona part de les corts europees–, sigui perquè les llengües populars eren a anys llum de la llengua oficial de l'estat –com s'esdevenia a França mateix, on fins i tot bona part dels parlants de les llengües d'oïl no sabien francès, o com s'esqueia als estats italians que usaven la llengua del Dant i Petrarca, incomprendible per als parlants *dialectòfons*.

Mapa etnogràfic i lingüístic de la nova Europa de M. Wehrli (c. 1925) (il·lustració 1).

Font: Marí (1996: 339)

Els segles XIX i XX trasbalsen profundament la connexió entre realitat política i geolingüística. Aquests segles es caracteritzen pel desplegament d'esforços ingents adreçats a reconstruir les realitats polítiques i socials per tal de fer-les coincidir amb les (presumptes) fronteres lingüístiques i etnonacionals. I els canvis es produeixen en diverses direccions (vegeu Aracil, 2004; Baggioni, 1997; Boix i Vila, 1998; Mira, 2005).

En primer lloc, bona part dels estats multilingües més grans es descomponen en unitats més menudes etnolingüísticament més homogènies: és el cas dels imperis del centre, est i sud-est del continent. En segon lloc, bona part dels estats mitjans i menors s'apleguen en unitats superiors identificades amb una identitat lingüística –presumptament– compartida per tots els seus ciutadans: és el cas d'Alemanya i d'Itàlia, especialment. Part d'aquests canvis es duren a terme de manera pacífica i, fins i tot, joiosa, però en altres casos –malauradament, en molts altres casos– el procés de redisseny de les fronteres implicarà desplaçaments forçats de població, fins i tot genocidis.

Finalment, els segles XIX i XX es caracteritzen per un desplegament de polítiques lingüístiques públiques (i privades) sense precedents, destinades a homogeneïtzar les poblacions. Aquestes polítiques seran un adjutori eficaç dels processos d'industrialització, democratització i construcció dels mercats nacionals. Els mitjans bàsics per a assolir l'homogeneïtzació de la ciutadania seran les polítiques d'ensenyament universal i obligatori, el servei militar també obligatori, el desplegament progressiu de les administracions i els moviments poblacionals aparellats a totes aquestes iniciatives. Les polítiques lingüístiques de les institucions privades –les esglésies, els sindicats, les institucions educatives privades, les institucions dedicades al lleure, etc.– sovint coadjuvaran en aquesta tasca d'homogeneïtzació. Tant les polítiques públiques com les privades es veuran embolcallades i sostingudes pels corresponents discursos legitimadors –en lloc destacat, el nacionalisme, el purisme i l'antidialectalisme– que emfasitzaran els aspectes negatius de la diversitat lingüística intraestatal i lloaran els beneficis de l'homogeneïtzació lingüística.

Aquest procés paral·lel de reestructuració estatal i d'homogeneïtzació lingüística sobre la base de les llengües estat nacionals és tan obvi que resultaria trivial d'esmentar-lo, si no fos que els discursos de legitimació nacional hegemònics a bona part del continent tenen tendència a presentar-lo com una cosa

aliena; de fet, resulta quasi còmic de constatar que, habitualment, són els *altres* els que han hagut d'homogeneïtzar de manera forçada, mentre que el *nostre* estat nació era la conseqüència natural de la *nostra* homogeneïtat nacional de partida. El que ja no resulta tan obvi és la prelació entre les causes i els motors d'aquest procés. És l'estat nació (nalitzador) –en el fons, la política o una determinada manera de fer política– el que engega el procés? O és més aviat el desenvolupament econòmic, amb la industrialització i la urbanització al capdavant el que lidera el procés? No cal dir que la resposta a aquestes preguntes implica un diagnòstic, un pronòstic i, si escau, un tractament al procés.

La història de Bèlgica dels dos darrers segles constitueix un contrapunt interessant a aquest relat. El modern estat belga neix l'any 1830, arran de la secessió de les províncies meridionals del Regne dels Països Baixos Units. Aquest regne havia estat format l'any 1815 per la unió dels Països Baixos Units –l'actual Regne dels Països Baixos, popularment denominat Holanda– i els antics Països Baixos Austríacs –*grosso modo*, l'actual Bèlgica. La secessió belga té com a particularitat que la creació del nou estat contradiu obertament el principi de convergència entre fronteres lingüístiques i polítiques que començava a imposar-se a Europa en aquell mateix moment: al Regne Unit dels Països Baixos, el parlants de neerlandès eren una clara majoria entorn del 75% (Willemyns i Daniël (red.), 2003: 188). En canvi, a la Bèlgica naixent, els neerlandòfons passaven a ser una majoria més limitada (entorn del 60%) i, molt més important, l'estat s'estructurava sobre la base de la primacia del francès, una llengua diferent de la neerlandesa majoritària, parlada només per les elits brussel·leses, i molt distant del dialecte picard i el való emprats a Valònia. En altres mots, en un moment en què les fronteres d'Europa es comencen a reestructurar partint del principi de correspondència entre llengua popular i llengua de l'estat, Bèlgica constitueix un cas flagrant d'evolució en el sentit contrari. I tot i aquesta contradicció, l'estat belga ha perdurat fins avui dia i, el que és més important, sense ni una sola víctima mortal derivada dels molts conflictes etnolingüístics esdevinguts des que es va fundar.

1. El matís de l'europèitat és fonamental: de fet, la lògica de creació d'estats al món durant els segles XIX i XX no ha estat en absolut geolingüística. Són comptades les excepcions de països independents a Amèrica, Àsia o Àfrica nascuts com a llar estatal per a comunitats lingüístiques homogènies. En aquest sentit, l'experiència belga de gestionar la diversitat lingüística interna deixa de ser una excepció marginal i té referents molt interessants, com ara l'Índia contemporània.

La suma de totes aquestes circumstàncies —ésser un dels principals estats lingüísticament compostos d'Europa, haver-se desenvolupat com a tal mentre la resta d'Europa anava en la direcció contrària, haver-ho fet de manera no violenta...— ja convertiria la història sociolingüística i glotopolítica de Bèlgica en un cas d'interès especial per a les ciències socials interessades en aspectes lingüístics. Però resulta que, a més d'aquests trets rellevants per a qualsevol anàlisi comparada, Bèlgica té un especial atractiu per a la sociolingüística d'expressió catalana per dos motius suplementaris: d'una banda, perquè una part molt significativa dels reptes amb els quals s'han d'enfrontar la societat belga en la gestió de les seves llengües tenen nombrosos punts de contacte amb els quals s'han d'enfrontar les societats catalanòfones; d'una altra, perquè en la majoria d'aquests reptes, els belgues ens duen força temps d'avantatge, fins i tot unes quantes dècades, la qual cosa permet aprendre dels seus encerts i dels seus errors. Si a tot això sumem que l'atzar ha volgut situar les principals institucions europees a Bèlgica, és a dir, que ara com ara en aquell país hi resideixen alguns centres de decisió que ens afecten de manera directa, no resulta gens estrany que el coneixement directe de l'experiència sociolingüística i glotopolítica d'aquest racó de món resulti d'interès per a les nostres societats.

Estaria fora de lloc que un article com aquest intentés abraçar, fins i tot de manera superficial, totes les qüestions de relleu que la sociolingüística belga pot oferir al lector interessat.² Cal tenir present que Bèlgica és un exemple de primer ordre en diversos camps, com ara l'articulació jurídica i pràctica dels principis de territorialitat i personalitat; les polítiques lingüístiques d'integració dels al·loglots; les conseqüències socials de les polítiques lingüístiques educatives; l'estudi de la substitució lingüística urbana, i els fenòmens del multilingüisme metropolità a Brussel·les. Ara i aquí, aquest article només abordarà un dels vessants de l'experiència sociolingüística belga que, a parer de qui això signa, no sols és poc conegut de la immensa majoria dels lectors potencials d'aquestes ratlles, sinó que pot tenir alguna utilitat per a la resolució de contenciosos oberts en la llengua compartida per balears, valencians i catalans. Concretament, aquí centrarem el nostre interès a comprendre com s'ha resolt la dialèctica entre unitat i diversitat en el cas dels parlars neerlandesos de Bèlgica, tant en termes de nom de la

llengua, de diversitat dialectal i de processos de reestructuració dialectal i d'estandardització. Una qüestió clau per a entendre l'èxit en el procés de normalització de la llengua pròpia de Flandes fins al punt d'esdevenir la primera llengua de Bèlgica, i que pot servir de punt de referència en el procés de normalització de la llengua compartida per catalans, valencians i balears.

2. UNA REGIÓ LINGÜÍSTICAMENT FRAGMENTADA

Tal com mostra el mapa annex (vegeu il·lustració 2), avui a la regió coneguda com els Països Baixos s'hi parlen essencialment tres llengües: en primer lloc, el neerlandès, el nom original del qual (*Nederlands*) prové precisament dels termes *neder* (baix) i *land* (país); en segon lloc, el francès, i en tercer lloc, al nord de la regió, el frisó. A l'oest de la regió, a més, s'hi parla el luxemburguès, una varietat germànica reivindicada com a llengua diferent sobretot pels mateixos luxemburguesos i llengua nacional del país, tot i que amb escàs reconeixement per part de la germanística.

Les llengües als Països Baixos (il·lustració 2)

Font: Goebel, Nelde, Star? i Wölk. (ed.), 1997: (REF.)

A grans trets, aquesta distribució geolingüística es deriva del procés d'establiment de tribus germàniques –sobretot dels francs– en les fronteres septentrionals de l'Imperi romà. En poques paraules, hom podria afirmar que allà on els germànics van acabar essent predominants, avui s'hi parla neerlandès o frisó, i allà on els germànics no van superar, en nombre o en poder social, els parlants de romànic, avui s'hi parla el llatí vulgar *dels francs*, és a dir, francès. Aquesta presentació del panorama lingüístic de la zona constitueix, però, una simplificació considerable. La realitat sobre el terreny és força més complexa, i en molts sentits, molt més apassionants per a la recerca.

D'una banda, com és fàcil de suposar, al llarg dels segles hi ha hagut diverses variacions en les fronteres entre les diferents llengües: així, el frisó ha reulat històricament des de l'edat mitjana davant del neerlandès, quan probablement arribava fins a Bruges (actual Bèlgica) i ha quedat reclòs en una província septentrional del Regne dels Països Baixos. Al seu torn, el neerlandès, que segles enrere s'havia parlat força més al sud i a l'oest, ha retrocedit enfront dels parlars romànics. Les darreres reculades han estat la francesització quasi total del Westhoek, el territori històricament més neerlandòfon de França, i la minoració demogràfica i social a Brussel·les, capital històrica del Brabant flamenc.

D'altra banda, el mapa lingüístic actual no deixa entrellucar més, de manera molt indirecta, una altra de les qüestions sociolingüístiques rellevants per a entendre la realitat d'aquesta zona: la fragmentació en parlars molt diversos i la complexa relació entre aquesta fragmentació i la recomposició d'aquesta en llengües. Però anem a pams. D'entrada, la diversitat dialectal històrica als Països Baixos (vegeu il·lustració 3) és molt més elevada del que coneixen els lectors catalanòfons en les llengües que els solen ser familiars. Per a dir-ho en pocs mots, la distància entre dialectes és tal que no hi ha intercomprensió entre parlars de *la mateixa llengua* que disten relativament pocs quilòmetres però pertanyen a dialectes *perifèrics*, com ara entre flamencs occidentals i el limburguesos (Willemys i Daniëls [red.], 2003: 3316). N'és una mostra l'exemple que encapçala aquest article, però també la distància, perceptible a simple vista, entre un text en flamenc occidental i neerlandès estàndard com el que apareix a la taula 1, o el fet que les televisions

neerlandòfones subtitulin habitualment els parlars dialectals per tal de facilitar-ne la comprensió a tota l'audiència.³

Les varietats lingüístiques al Paísos Baixos (il·lustració 3)

Font: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/82/Languages_Benelux.PNG

2. L'obra clàssica per a l'estudi de la història glotopolítica belga és McRae (1986). El lector català pot optar per la síntesi de Vila (1999) que continua essent-ne una introducció vàlida.

3. Quelcom de semblant podria afirmar-se de les varietats romàniques de la zona, való, picard i altres, encara que la francesització d'aquests parlars fa més dubtosa l'afirmació.

Primera estrofa de la cançó *Ti woa* ('És cert') del cantautor flamenc occidental Flip Kowlier (taula 1)

Versió original en flamenc occidental	Traducció a neerlandès estàndard	Traducció al català
<i>Ti Woa</i> <i>Dak nog dikwils noa de meiskes kieke</i> <i>'k ben der oltit hirne bie</i>	<i>... Het is waar</i> <i>Dat ik nog dikwijls de meisjes kijk</i> <i>Ik ben er altijd graag bij</i>	<i>... És cert</i> <i>Que encara em miro sovint les noies</i> <i>Sempre m'agrada estar-hi al costat</i>
<i>Moest ik oar in k' zoe't 77 kjirn kam</i> <i>Moest ik moatn in</i> <i>'k zoe ze laotn staan</i>	<i>Als ik haar had, ik zou het 77 keer kammen</i> <i>Als ik vrienden had</i> <i>Ik zou ze laten staan</i>	<i>Si tingués cabell, me'l pentinaria 77 vegades</i> <i>Si tingués amics</i> <i>Els deixaria estar</i>
...

Font: Willemyns i Daniëls (red.), 2003: 306; traducció a l'estàndard seva i traducció al català nostra a partir de l'estàndard.

Al costat d'aquesta distància estructural entre parlars, hi ha encara un altre fenomen d'interès en la relació entre llengua i dialecte a l'àrea dels Països Baixos. Contràriament al que suggereixen les fronteres dialectals de la il·lustració 2, resulta que sí que hi ha proximitat estructural i intercomprensió fluida entre alguns parlars teòricament neerlandesos i alguns dels parlars veïns, considerats dialectes alemanys. O el que és el mateix: en aquesta regió tan fragmentada des del punt de vista geolectal, resulta que els parlants de la mateixa llengua no tenen per què entendre's, però en canvi pot passar perfectament que s'entenguin amb els parlants de la llengua veïna. Una paradoxa? No ben bé, però en tot cas sí que es tracta d'un fenomen que cal explicar amb calma. I per a fer-ho ens convé elevar la mirada una mica per damunt dels Països Baixos i eixamplar la perspectiva a tot el conjunt de llengües germàniques continentals. Això és el que podem fer servint-nos de la il·lustració 4, que hem tret d'un atlas de la llengua alemanya de gran difusió.

per bona part dels lingüistes. Es tracta, no cal dir-ho, d'una manera d'operar prou discutible, i que planteja paradoxes curioses, com ara què cal fer amb les àrees que han canviat d'adscripció territorial o de llengua de cultura al llarg dels anys. Aquest és, per exemple, el cas d'algunes contrades de l'oest d'Alemanya com Bentheim, Linger o Kleve, a la Baixa Saxònia, que havien tingut el neerlandès com a llengua administrativa durant els segles XVII-XIX, però posteriorment van adoptar l'alemany (Willemyns i Daniël, 2003: 22). Encara més curiosa és la situació dels parlars baix saxons parlats a l'est del Regne dels Països Baixos: d'una banda, el seu mateix nom els aparella amb els parlars baix saxons d'Alemanya, especialment amb els de la regió de Westfàlia, amb els quals tenen grans afinitats estructurals; d'una altra, la dialectologia neerlandesa tendeix a considerar-los dialectes holandesos i fa èmfasi en la neerlandització contemporània que han patit. Val a dir, però, que la tendència històrica a identificar llengua amb estat sembla estar perdent força darrerament. De fet, en signar i ratificar la Carta de les llengües regionals i minoritàries el 2 de maig de 1996, les autoritats neerlandeses van fer un pas endavant a favor d'aclarir els termes, i van decidir de protegir explícitament el baix saxó i el limburguès parlats en el seu territori, i d'aquesta manera els van reconèixer una entitat de llengües diferents del neerlandès estàndard (vegeu-ne una anàlisi en Van Oostendorp, 2007).

En poques paraules: en un espai de grandíssima diversitat geolèxica, l'adscripció dels parlars a una o altra llengua de cultura ha tingut a veure no sols amb la seva configuració estructural, sinó també amb la seva dependència cultural, religiosa i administrativa. I és en aquest context d'un cert relativisme lingüístic que cal ubicar l'articulació dels parlars de Flandes en l'espai neerlandòfon.

3. UNA HISTÒRIA NO DEL TOT DESCONEGUDA

Els territoris de l'actual Flandes havien tingut un paper de primer ordre en la cultura i l'economia dels Països Baixos al llarg de l'edat mitjana i al Renaixement. Bruges, Gant, Ypres, Brussel·les, Anvers, i altres nuclis urbans, són centres comercials, polítics i econòmics capdavanters. De manera paral·lela al que s'esdevenia en altres països d'Europa, en aquestes localitats hom comença a produir textos en llengua

vulgar des del segle XIII, tant de mena literària —romanços cortesans, l'èpica animal *La guineu Reynard*, o l'abundosa obra de Jacob van Maerlant (1225-c. 1291)— com molts altres de matèria jurídica, administrativa, d'higiene, etc. De fet, els territoris neerlandòfons meridionals seran el centre literari i cultural de l'àrea lingüística fins a mitjan segle XVI, i el neerlandès escrit del moment tindrà una empremta molt marcada primer pel flamenc occidental, i tot seguit pel brabançó de la regió de Brussel·les i Anvers, un cop aquest territori esdevingui el centre del poder de la casa de Borgonya durant el segle XV.

Tanmateix, i semblantment amb el que s'havia d'esdevenir amb la llengua catalana, la creació de l'imperi paneuropeu de base castellana dels Àustria havia de resultar gairebé letal per al neerlandès a Flandes. Com és sabut, la monarquia dels Àustria va oposar-se a l'expansió del protestantisme entre els seus súbdits. Als Països Baixos, la repressió imperial va desembocar en el conflicte armat de la Guerra dels 80 anys (entre 1568 i 1648), el qual dugué a la independència de la República de les Províncies Unides del Nord. Aquesta secessió va tenir un impacte decisiu en l'evolució sociolingüística del neerlandès. D'una banda, la independència *de facto* va inaugurar un període d'esplendor comercial i econòmic per al nord. Les ciutats del nord van rebre una forta immigració de meridionals ben qualificats i d'alt nivell cultural, sobretot després de la caiguda d'Anvers l'any 1585. L'any 1622, per exemple, el 62% dels habitants de Leiden eren immigrants (30.000 dels 44.745 habitants); també ho eren el 50% dels habitants de Haarlem (20.000 dels 39.455 habitants), i el 32% dels residents a Amsterdam (35.000 dels 108.500) (Van der Wal i Van Bree, 1992: 201). Lògicament, aquesta arribada massiva va tenir un impacte considerable en la configuració del neerlandès modern, en la mesura que va estimular-ne la reestructuració i un cert anivellament dialectal que va proporcionar la base sobre la qual s'assenta el neerlandès comú d'avui dia. Cal tenir en compte que, igual com la traducció de la Bíblia a l'alemany de Luter posa els fonaments de l'alemany modern, una de les bases per a l'estàndard neerlandès modern és la traducció de la Bíblia publicada a Leiden l'any 1637, a petició dels Estats Generals, l'autoritat suprema de la República. Aquesta traducció —feta no pas des de les traduccions llatines, sinó a partir dels textos grecs i hebreus originals— fou

realitzada per un equip d'experts de tot l'àmbit lingüístic i desembocà en una llengua composicional, híbrida, amb elements de tot el domini –incloses algunes aportacions del frisó.

D'altra banda, però, aquesta fuga massiva va tenir conseqüències desastroses per a l'economia i la cultura del sud: privada de bona part de la seva burgesia i menestralia més emprenedora, Flandes perdé el seu dinamisme i esdevingué un territori subordinat, plegat a la voluntat del l'imperi i de l'Església catòlica. Temoroses d'un contagi de les *pernicioses* doctrines calvinistes, les autoritats imperials dels Països Baixos meridionals dificulten l'arribada de la producció cultural del nord i generen, d'aquesta manera, una desconexió entre flamencs i neerlandesos que s'allarga entre els segles XVI i XVIII. No pas per casualitat, durant aquest període s'intensifica la francesització cultural de les elits flamenques. La presència del francès com a llengua de cultura i administrativa al conjunt dels Països Baixos no era del tot estranya en un territori que primer havia tingut vincles de vassallatge amb el rei de França. Cal recordar també que els Països Baixos borgonyons al segle XV incloïen extensos territoris romànics en què el francès era la llengua de cultura, i que aquesta era la llengua de la cort de Brussel·les. Però el trencament entre els territoris del nord i els del sud va posar els neerlandòfons flamencs en una posició molt més feble en el marc de l'imperi multinacional dels Àustria castellans. Enfront d'unes províncies unides hostils, les elits governants a Flandes impulsaran l'ús del francès com a llengua de l'Administració, i aquest idioma competirà progressivament amb el llatí com a llengua de cultura en una Flandes catòlica incapaç de dotar-se de prou producció cultural en llengua pròpia. En poques paraules, la llengua pròpia del país viu unes hores baixes i una satel·lització cultural mentre que, al nord, el neerlandès arriba al seu segle d'or, fins al punt que l'únic escriptor d'una certa anomenada serà Michiel de Swaen, nadiu i resident a la ciutat de Dunkerque, annexionada per França des de 1662 però culturalment dependent del nord durant encara molts anys.

Aquest panorama de satel·lització cultural i francesització de la vida administrativa no canvia quan el país passa, després de 1715, a mans dels Habsburg austríacs. Com en molts altres països durant l'Antic Règim, la immensa majoria de la població no comprenia el francès, però nogensmenys aquesta era la llengua del poder imperial i del món de la cul-

tura. Les relacions amb el poder central i amb les autoritats austríaques a Flandes es feien en francès. L'aristocràcia austríaca estava pregonament afrancesada i usava l'idioma de Racine per a totes les funcions de la vida oficial i quotidiana, la qual cosa implicava una projecció de la llengua com a idioma del poder. De fet, la incipient burgesia industrial apareguda cap al final del període austríac va haver d'anar familiaritzant-se amb el francès. Amb tot, i a diferència del que s'esdevenia als territoris borbònics, les autoritats imperials no van adoptar polítiques explícitament *lingüicides*, com feien els Borbons en aquells moments als regnes d'Espanya i de França. Així, al llarg del segle XVIII continua havent-hi a Flandes un cert ús oficial, per bé que de nivell administratiu baix, en neerlandès, així com un cert nombre de publicacions en aquest idioma. A més, la forta presència del llatí a la universitat va bloquejar durant molt de temps l'avenç del francès com a llengua vehicular al sistema educatiu i quedava restringit als centres més elitistes.

4. EL PERÍODE DECISIU: ENTRE FRANÇA, HOLANDA I LA VIA INDEPENDENT

Les batzegades polítiques de la primera meitat del segle XIX són cabdals per a entendre l'articulació dels parlars flamencs en el marc neerlandòfon. D'entrada, l'any 1795 els Països Baixos austríacs són envaïts per la França revolucionària i annexionats a la Primera República. El francès, que era la llengua de la cort brussel·lesa des de segles enrere, esdevé la llengua administrativa per definició. Flandes passa a ser dirigida des de París i s'omple de funcionaris francesos que fan d'aquest idioma l'única llengua administrativa. I les noves autoritats exigeixen que el procés de francesització vagi ràpid: l'any 1803 ja s'havien de fer tots els actes públics en francès. Fins i tot, els testaments s'havien de fer en francès, a risc que fossin declarats il·legals! «Il vaut mieux instruire [=ensenyar francès] que traduire», serà l'eslògan de la nova política lingüística pública. El sistema d'educació haurà d'ensenyar el francès, i els mestres hauran de demostrar que saben aquesta llengua. Així, si la noblesa estava afrancesada i la burgesia s'estava familiaritzant amb la llengua de Molière, ara també la resta de capes socials altes i, fins i tot, mitjanes de Flandes aniran familiaritzant-se progressivament amb aquest idioma com a llengua de cultura.

Però a diferència del que s'esdevé als països de llengua catalana, a Flandes la repressió més crua de la llengua pròpia serà molt breu. El període francès s'acaba l'any 1815, quan l'actual Bèlgica passa a formar part del Regne Unit dels Països Baixos. D'acord amb la configuració demolingüística del país, el nou estat adopta el neerlandès com a llengua oficial, tot i preveure l'ús del francès a les zones francòfones. Després de segles de viure sota règims que tenien el francès per llengua principal, la nova situació degué ésser gairebé un xoc per a molts flamencs: per primera vegada en molt de temps el neerlandès era la llengua de l'Administració, de tot l'estat, fins i tot de la monarquia! Ara bé, el neerlandès del nord tenia un problema: els segles de separació havien propiciat una estandardització que feia la llengua del nord molt llunyana, sovint incompreensible, per als habitants de les províncies meridionals. Així, l'adopció del neerlandès topa amb un obstacle inesperat: les elits afrancesades de Brussel·les, fins i tot quan tenen el flamenc o el brabantó com a llengua inicial, no es reconeixen en la llengua del nord, que no dominen, i viuen com una humiliació l'arribada de funcionaris i administradors provinents del nord. Al seu torn, l'Església catòlica viu la unió amb un estat declaradament protestant de manera traumàtica. Al final, l'aliança entre industrials francòfons, elits afrancesades i Església catòlica conduirà a la proclamació de la independència l'any 1830.

La constitució d'un estat belga independent va tornar a seccionar els flamencs dels referents lingüístics septentrionals, però no pas de manera total. Els tres lustres d'unió amb els veïns del nord havien permès que alguns sectors flamencs adquirissin certa familiaritat amb el neerlandès estàndard, si més no com a referència llunyana però accessible. I ben aviat, aquesta referència havia d'esdevenir clau en el procés de recuperació del neerlandès a Flandes. Bèlgica neix com un estat presumptament bilingüe, però en la pràctica impulsa el francès com a llengua de l'estat i en fa la llengua hegemònica. Un dels arguments per a aquesta mesura serà que la diversitat lingüística dels parlars flamencs fa inviable el plurilingüisme estatal. Com plantejava un decret del 26 de novembre de 1830 (citats per Willemyns i Daniëls [red.], 2003: 207; traducció nostra):

El neerlandès i l'alemany, llengües que són usades pels habitants d'alguns indrets, són diferents de província a província i en alguns casos de districte a districte. És, per tant, clar que resulta impossible publicar una llei o un decret oficial en neerlandès o en alemany.

Com pretendre que l'estat funcioni en flamenc, brabantó, limburguès (cadascun d'ells fragmentat indefinidament s'argüeix)? De fet, en la ment d'alguns líders de la secessió belga hi havia la intenció de demanar l'annexió a França, i sols la pressió internacional ho fa impossible. Però la voluntat d'afrancesar el país és vivíssima en les elits dirigents, i l'argument de la diversitat lingüística un dels seus ariets contra el neerlandès. És així que de bon començament, el naixent moviment flamenquista (*Vlaamse beweging*) es veurà abocat a resoldre un dilema que en limita la progressió: davant de la diversitat pròpia és obvi que calen formes estandarditzades que funcionin com a resposta al francès; ara bé, quina és la via més adequada per a aconseguir aquesta estandardització? Tenint en compte que els flamencs eren majoritàriament monolingües en la seva varietat dialectal, ¿calia desenvolupar una llengua culta pròpia de manera autònoma dels veïns del nord, o potser els sortia més a compte d'estintolar-se en la varietat dels seus veïns per tal de plantar cara a la potentíssima llengua de cultura que és el francès en aquell moment? Cal tenir en compte que la distància estructural entre parlars del sud i parlars del nord era, i encara és avui, molt considerable i que la llengua es trobava, al sud, mancada d'una codificació unitària, de manera que teòricament hi havia espai per a desenvolupar un veritable model de llengua diferent del dels veïns del nord.

El dilema generarà un intens debat al llarg del segle XIX. D'una banda, els *particularistes* reivindicaran la genuïtat i el prestigi de la pròpia tradició, apel·laran a les esplendors passades de la literatura flamenca i defensaran un grau d'autonomia variable respecte de la llengua dels *holandesos*. Aquests plantejaments tindran especial acollida en sectors catòlics conservadors, sempre recelosos que un acostament excessiu al nord poguera tenir conseqüències espirituals en la identitat catòlica de Flandes. Els particularistes seran especialment potents a Flandes occidental, i no pas per casualitat, ja que el seu dialecte gaudia d'una tradició literària pròpia, i, com ja hem vist,

estructuralment aquest parlar se separa substancialment del neerlandès de base holandesa. Per la seva banda, els *integracionistes* postularan la necessitat de recolzar el moviment en una base sòlida i ja construïda per tal de poder cremar etapes i disposar ràpidament d'un instrument adequat de cultura i administració.

El procés de superació de la polèmica fou lent i treballós, però ja de bon començament es va anar imposant la idea que calia treballar conjuntament amb el nord per tal de gaudir de l'avantatge comparatiu de tenir una llengua estàndard potent i unes indústries culturals i (proto)mediàtiques en ple procés de desenvolupament. És així que les temptacions secessionistes i particularistes van deixant pas a una voluntat de col·laboració, en peu d'igualtat, però amb clara intenció de col·laborar, amb el nord. Així, l'any 1837 el Govern belga va aprovar una reforma que aproximava l'ortografia flamenca oficial a la neerlandesa fins a fer-la-hi quasi idèntica, tot i que mantenia algunes grafies tradicionals com la *ae* i la *y*, en comptes de la *aa* i la *ij* del nord. La unitat total no va arribar fins vint anys més tard, quan els governs belga i neerlandès van adoptar l'ortografia de De Vries i Te Winkel, respectivament l'any 1864 i 1883.

Una manera d'avançar cap a la unitat fou l'organització de diversos congressos sobre el neerlandès comú (*Algemeen Nederlandsch Congres*) a partir de 1849 (32 en total, fins a 1912). Aquests congressos permeteren anar avançant en la discussió de com havia de ser aquest neerlandès comú adoptat a Bèlgica.

A la llarga, la polèmica acabà amb la victòria dels plantejaments unitaristes, i ho féu de manera clamorosa i aclaparadora. El moviment flamenquista adoptà la varietat estàndard septentrional amb entusiasme i es llançà a la difusió dels models lingüístics en tots els sentits: el lèxic, la morfologia, la sintaxi, fins i tot l'ortologia de la llengua estàndard havia d'acostar-se a la dels veïns del nord i el model culte del nord –conegut com a *Algemeen Beschaafd Nederlands*, és a dir, 'neerlandès comú culte'– esdevingué el model de referència culte per excel·lència, en detriment de l'obert, fins i tot bel·ligerant, de les varietats flamenques tradicionals. L'escola flamenca, progressivament neerlanditzada, facilità l'accés al model de llengua comuna d'origen holandès. L'Administració, no cal dir-ho, anà adoptant la llengua comuna a mesura que el neerlandès ocupà funcions oficials. Els mitjans de comunica-

ció adoptaren igualment el model estàndard, i els homes de lletres i els *taaltuiners* (literalment, 'jardiniers lingüístics', gramàtics que difonien píndoles de llengua als mitjans de comunicació) difongueren els models de llengua entre la població. I així, progressivament, malgrat les fronteres polítiques i religioses, per sobre de la diversitat dialectal s'anà construint un edifici que aproximava la llengua culta dels flamencs a la dels seus veïns del nord i facilitava la fluïdesa de relacions entre els flamencs i neerlandesos.

Estretament lligat amb el procés d'estandardització hi ha hagut, als territoris neerlandòfons, un procés de reconfiguració onomàstica i glotonímic. Històricament, la llengua parlada per la població d'aquests territoris tenia diverses denominacions: en primer lloc hi havia –i hi ha– tot un seguit de noms locals, comarcals o provincials per a referir-se a les varietats locals, com ara Brugs (dialecte de Bruges), Brabants (dialecte de Brabant), Limburgs (dialecte de Limburg), etc. Entre aquests noms n'hi ha un, flamenc (*Vlaams*), que s'usava de manera ambigua, ja que podia aplicar-se al dialecte de les províncies occidentals, però també s'aplicava al conjunt de parlars neerlandòfons de Bèlgica. A més d'aquests termes hi havia històricament una altra denominació, baix alemany (*Nederdiets* o *Nederduits*), emprat com a terme per a un conjunt de varietats que, com a mínim, abraçava les àrees neerlandòfones. Què és el que es va anar esdevenint amb el procés d'estandardització? En primer lloc, les denominacions locals es mantingueren i es continuen mantenint lligades amb el parlars locals i provincials. En segon lloc, el terme *Vlaams* va passar a ser emprat de manera generalitzada per tal de referir-se al neerlandès comú amb trets flamencs, i això tant per part dels flamencs com dels neerlandesos del nord. Finalment, i de manera simultània, flamencs i neerlandesos van anar adoptant el terme *neerlandès* (*Nederlands*) com a forma culta per tal de referir-se a la seva llengua, en detriment de la forma tradicional *holandès* (*Hollands*), que, tanmateix, continua essent emprat de manera col·loquial per a fer referència al neerlandès del Regne dels Països Baixos. En aquest sentit, neerlandesos i flamencs han tingut l'habilitat d'identificar una denominació oficial comuna que els identifica sense ferir les sensibilitats ni del nord ni del sud.⁴

4. Val a dir que la forma que més ha reculat és la de *Nederdiets*, sobretot després de la Segona Guerra Mundial, entre altres coses per la seva semblança amb la forma *Deutsch*, 'alemany'.

5. EL PROCÉS D'ESTANDARDITZACIÓ A FLANDES: LA SITUACIÓ AVUI

Aquest no és el lloc per a explicar el procés pel qual a Flandes el neerlandès passà de ser una llengua subordinada a ser l'única llengua oficial al seu territori històric –llevat de Brussel·les, on és llengua cooficial juntament amb el francès. Al llarg dels segles XIX i XX s'ha produït un desplegament d'aquesta oficialitat que fa que avui a Flandes hi hagi una llengua normalitzada o establerta. El que sí que convé repassar aquí són les conseqüències actuals de les polítiques adoptades en el camp de la codificació lingüística.

Igual com al Regne dels Països Baixos, a Flandes s'hi ha engegat un procés de substitució dels dialectes a favor de la varietat estàndard. Aquest procés està força més endarrerit que no pas al Regne dels Països Baixos,⁵ i no s'esdevé de la mateixa manera a totes les àrees, però resulta evident, en vista de les dades disponibles (vegeu taula 2). De fet, la reculada dels dialectes locals és molt més forta en zones urbanes –sobretot a Brussel·les, on el dialecte agonitza– que rurals, avança amb cada generació i s'infiltra des de les capes altes cap a les populars i des dels usos més formals cap a les relacions informals.

Coneixement del dialecte local entre estudiants flamencs. Percentatges (taula 2)

Província	1979	1993
Flandes occidental	98	88,2
Anvers	91	62,1
Flandes oriental	86	49,6
Limburg	84	40
Brabant	78	48,3
Brussel·les	69	Sense dades

Font: Willemyns i Daniëls (red.), 2003: 305

El procés d'abandó de les formes dialectals locals és complex i comporta modificacions en totes les dimensions del fet lingüístic (Vila, 2008): la reculada en l'ús, la reestructuració de les formes en direcció cap a l'estàndard, l'extensió de representacions negatives en relació amb els parlars tradicionals, i la disminució del domini d'aquests parlars, sempre en benefici de formes (més properes) estàndard. Ara bé, que la direcció general sigui una no impedeix que les variables que condicionen el procés s'interrelacionin de maneres sovint imprevisibles. Tal com recorda la notícia de l'inici d'aquest treball, a Flandes occidental, on hom percep el dialecte i l'estàndard com a varietats dis-

cretes més que no pas com un contínuum, l'ús de la varietat local és molt més vigorós i es troba, en certa manera, en distribució funcional amb l'estàndard, fins al punt que s'han arribat a organitzar cursos de dialecte local per a la població immigrada, com palesava la notícia inicial d'aquest article. En canvi, a Limburg, on la distància entre ambdues varietats també és molt considerable, el retrocés del dialecte és molt més accelerat.⁶ En aquest cas, el paper dels treballadors estrangers, que tendeixen a aprendre l'estàndard i no pas el dialecte local, sembla tenir-hi un pes considerable. A Genk (Limburg), la presència d'una nodrida colònia d'immigrants ha desencadenat l'adopció

massiva de l'estàndard en detriment del limburguès, sobretot entre les noves generacions, com a llengua d'ús fora de la llar fins i tot entre els infants d'origen autòcton. La situació contrasta amb la de Maas, una localitat de la mateixa província on el parlar tradicional roman el vehicle de comunicació de les noves generacions (Willemyns i Daniëls [red.], 2003: 305). I és que les circumstàncies locals són fonamentals per a entendre el ritme i la direcció dels canvis. Així, la pèrdua del dialecte a la burocràtica, afrancesada i multiètnica Brussel·les és molt més acusada que no pas a la portuària, comercial i també multiètnica Anvers. En aquesta darrera ciutat s'hi ha desenvolupat una varietat urbana estrictament local a mig camí entre el dialecte històric i la llengua estàndard que no sols ha esdevingut símbol d'identitat local, sinó que resisteix amb molt d'èxit les pressions uniformitzadores de l'estàndard. Això duu a la paradoxa que, a les enquestes, els habitants d'Anvers diuen que no parlen ni *dialecte* ni estàndard (Willemyns i Daniëls [red.], 2003: 304).

La substitució dels dialectes es produeix en el marc d'un contínuum lingüístic molt complex que permet identificar un seguit de varietats (Willemyns i Daniëls (red.), 2003: 319-20):

1. Dialecte (*dialect*): varietat de base tradicional, emprat encara per moltes persones de manera quotidiana i en posició, per tant, d'influir la resta del contínuum.
2. Dialecte 'depurat' ('*gekuist dialect*): dialectes locals amb alguns mots i alguns trets fonètics modificats en direcció cap a l'estàndard. És una varietat emprada només per estrats socials baixos, sobretot gent gran amb poca formació.
3. Vehicular o col·loquial regional (*regionale omgangstaal*): varietat més allunyada del dialecte local i acostada a la llengua comuna, comprensible més enllà dels cercles locals i emprada per a relacions supralocals. No està restringit a cap classe social, i tothom —els no-dialectòfons monolingües, si més no— pot emprar-la per a les relacions informals.
4. Belga culte ('*Belgisch Beschaafd*'): terme una mica irònic, emprat per a designar el neerlandès que utilitzen les persones que no havien tingut accés a una formació superior en neerlandès ni gaires contactes amb el nord, però que refusaven usar el francès com a llengua de cultura. Es tracta d'una varietat apresada dels llibres, trufada de dialectalismes i

gal·licismes i amb desenvolupaments autònoms del neerlandès estàndard. Avui en franca decadència, no va arribar a tenir cap codificació pròpia ni cap grup social que la liderés, de manera que ha anat esvaint-se amb la normalització del neerlandès.

5. Neerlandès general ('*Algemeen Nederlands*'): forma més elevada del contínuum entre dialecte i estàndard, amb el mínim d'interferència dialectal i el mínim de belgicismes. És també conegut com a *VRT-Nederlands*, o neerlandès de la companyia pública ràdio i televisió flamenques, perquè n'és un dels principals difusors.

El neerlandès comú parlat a Flandes —el conjunt de parlars de base holandesa que anirien des dels col·loquials regionals fins al neerlandès general de la VRT— és òbviament divers. Ara bé, resulta interessant de constatar que, tot i el seu origen forà, aquesta varietat ha anat desenvolupant una sèrie de característiques que el diferencien clarament de la varietat de neerlandès comú enraonada al nord. Aquestes diferències inclouen bona part dels components de la llengua. En l'apartat foneticofonològic, els flamencs no comparteixen la tendència dels seus veïns del nord a diftongar les *ee* i *oo* llargues ('benen', *comes*; 'lopen' *caminar*), i preserven una *r* vibrant enfront de la *r* uvular o vocalitzada dels neerlandesos, a més d'unes pautes entonatives fortament diferents. En el lèxic es detecten diferències entre el nord i el sud, algunes de base dialectal, d'altres degudes a la història de contacte de llengües (ex.: flamenc *cadeau* vs. neerlandès *Geschenk*; 'regal'). Les diferències de tipus gramatical són aparentment menors, i encara que en alguns moments hagin arribat a adquirir un cert pes simbòlic —com en l'oposició entre les formes pronominals de segona persona *gij* de base brabançona, enfront del neerlandès *jij/je* de base holandesa— el cert és que el pes dels models del nord i la connexió amb els seus parlars és creixent.

5. Hi ha qui atribueix a aquest diferencial la paradoxa que el govern neerlandès hagi signat i ratificat la protecció de diverses varietats com el baix saxó i el limburguès en els seus compromisos enfront la Carta de les llengües regionals i minoritàries, mentre que el govern belga s'està de fer-ho.

6. La qual cosa contrasta, però, amb el fet que aquest sigui el dialecte que millor resisteix la pressió de l'estàndard al Regne dels Països Baixos.

Tots aquests fenòmens es produeixen en un context fortament singular pel que fa a la planificació del corpus en dos sentits: d'una banda, perquè les institucions d'ambdós països han decidit cooperar de manera activa en favor de la construcció d'una comunitat lingüística que faciliti la fluïdesa de relacions. L'ortografia és probablement el millor exemple d'aquesta cooperació: el neerlandès ha resolt de manera molt reeixida la convergència ortogràfica, ja que, a diferència d'allò que s'esdevé en anglès o alemany, en neerlandès no hi ha cap diferència en les convencions ortogràfiques entre els parlants del nord i del sud. La planificació del corpus del neerlandès resulta també molt interessant des d'un altre punt de vista: el neerlandès és probablement l'única llengua del món en què les autoritats estatals han decidit delegar totalment la codificació del corpus en una institució intergovernamental: la *Taalunie* o Unió lingüística.⁷ Aquesta institució, formada pels governs dels Països Baixos, Bèlgica i Surinam, s'encarrega de vetllar pel corpus de la llengua i funciona com a entitat promotora de l'idioma fora de les fronteres dels estats membres. Constitueix un exemple de primer ordre pel que fa a les possibilitats de delegar les polítiques lingüístiques en òrgans supraterritorials (vegeu Marí, 1996, per a la informació en català sobre aquesta institució).

Com han patit els parlants totes aquestes modificacions en el seu panorama lingüístic? Val a dir que, en termes generals, els parlants del nord —els neerlandesos— tendeixen a mirar amb una certa prepotència el parlar dels seus veïns del sud, que el titllen sigui d'erroni, sigui de divertit, simpàtic, acolorit, tot i que darrerament les actituds envers el neerlandès flamenc semblen ser més positives. En correspondència, els flamencs tenen una relació complicada amb la varietat septentrional. D'una banda, el nord és indubtablement el territori on s'ha creat la llengua comuna, molt més poblat i econòmicament més potent. En aquest sentit, el neerlandès del nord té un pes inqüestionable a l'hora de marcar les tendències de la llengua comuna. Durant molt de temps, els parlants meridionals van sentir certa inseguretat lingüística enfront de la llengua del nord, que funcionava de referent, sobretot per tal de *desfrancesar* la llengua. Ara bé, aquesta inseguretat s'ha anat esvaint a mesura que els neerlandòfons del sud han anat normalitzant l'estatus de la seva llengua al seu propi país,

i en la mesura que han anat guanyant espais formals i culturalment elevats per a utilitzar-la; cal no oblidar que el conflicte per a neerlanditzar les universitats flamencs es trobava en el seu punt àlgid a començament dels setanta, quan es va escindir Lovaina en dues universitats. Avui, les relacions entre tots dos col·lectius són més relaxades: els flamencs no aspiren a esdevenir neerlandesos, ni a l'inrevés. Sobretot en termes de pronúncia, els flamencs han arribat a una seguretat lingüística considerable i no aspiren a convergir cap a les formes holandeses. En aquest terreny, les recerques disponibles indiquen que els flamencs prefereixen una norma fonètica pròpia que els diferenciï dels veïns del nord (Willemyns i Daniëls [red.], 2003: 337). I de fet, l'evolució lingüística mostra que hi ha tendències de tot tipus que afecten els neerlandesos i els flamencs per separat: tot i la coordinació oficialment, es detecten dinàmiques pròpies a cada país pel que fa als aspectes fonètics, morfològics, lèxics —fins i tot diferències pel que fa als manlleus de l'anglès.

6. SÍNTESI I CONCLUSIONS

La història sociolingüística belga, i molt especialment la flamenca, resulta de gran interès per a la sociolingüística en general, i per a la de llengua catalana en particular. Aquest interès no rau pas en el fet que hom pugui projectar-ne receptes *prêt-à-porter*, sinó en la possibilitat d'extreure'n algunes lliçons aplicables als problemes i reptes propis, amb l'avantatge que proporciona la perspectiva temporal que Flandes permet tenir:

En aquest article ens hem concentrat en el procés d'estandardització adoptat pels flamencs per tal de superar els reptes que els provocava la minoració lingüística imposada per la vocació francesitzadora del primer estat belga. El procés d'estandardització lingüística de Flandes es correspon amb el model (I) que plantejàvem a Boix i Vila (1998: 296), basat en la substitució dialectal:⁸ en una comunitat amb forta diversitat, hom selecciona una varietat determinada, normalment corresponent amb la usada allà on s'ubiquen les elits i els centres de poder de la comunitat lingüística, i la converteix en vehicle administratiu, d'educació, dels mitjans de comunicació i de totes les relacions formals. Es genera així una oposició entre cadascun dels diferents dialectes —que fins aleshores acomplien totes les fun-

cions de la societat implicada, llevat de les que havien estat eventualment ocupades per altres llengües— i el dialecte destinat a funcionar com a *llengua estàndard*—que ocupa progressivament totes les funcions formals, arracona els dialectes a funcions progressivament més privades i esdevé la referència per a l'evolució i la innovació dels dialectes mentre aquests existeixen. En altres mots, a Flandes, quan es parla de llengua estàndard no es parla d'un registre particular de la llengua, sinó d'una varietat de base holandesa implantada amb més o menys èxit en la societat flamenca. En els seus inicis, aquesta varietat era apresada feblement i amb inseguretats, només hi accedien algunes minories i només era emprada en contextos formals. Però amb el pas dels anys, el neerlandès comú ha guanyant parlants i àmbits d'ús, i avui ja és la llengua en què viuen quotidianament importants sectors de la societat flamenca. Això sí, aquest procés d'apropiació de la llengua *comuna* no s'ha fet sense que hi quedessin nombroses traces de les varietats anteriors. Són molts els qui afirmen que els flamencs no parlen ni el dialecte ni el *veritable* neerlandès comú, sinó una *tussentaaltje*, literalment, 'entrellengüeta', una mescla entre tots dos. Els models del nord continuen essent fonamentals a l'hora de marcar l'evolució de la llengua comuna, que cada vegada sembla més interrelacionada. Però tot i aquest desnivell d'influència, els flamencs es troben cada vegada més segurs en el seu model de neerlandès comú, i no adopten les pautes septentrionals com a referent de pronúncia.

El cas de Flandes és, per tant, un cas extrem de renúncia als particularismes en favor d'una estratègia d'unitat per tal de reforçar la posició pròpia. De manera molt pragmàtica, i un cop avaluada la situació de minoració, Flandes va arraconar al màxim el risc del *narcisme de les petites diferències* i va optar per una solució executiva: contra el francès, el neerlandès comú. Tot i les dificultats imaginables, l'estratègia va sortir raonablement bé, i avui el neerlandès és una llengua perfectament assentada a tots dos costats de la frontera, i la llengua comuna atreu més i més els parlants dialectòfons.

Hi havia una altra estratègia? És possible que una permissivitat més gran en relació amb les varietats locals hagués permès que el neerlandès estàndard dels flamencs recollís una mica més l'herència dels parlars històrics, però cal tenir en compte que els flamencs s'enfrontaven amb un repte que,

afortunadament, els catalans, valencians i balears no han de témer: la no-intercomprensió entre varietats. En un context com aquest, un marge excessiu per a la diversitat podia resultar perillós, ja que hauria pogut dur a la secessió en comunitats més menudes i febles enfront del francès.

Ara bé, allò que resulta més interessant a parer de qui això signa no és tant el respecte envers les varietats històriques, sinó el fenomen, modern, d'assentament creixent d'una forma flamenca de parlar el neerlandès. Cal tenir present que el conjunt de parlants neerlandòfons de Bèlgica només té institucions comunes des de fa molt poques dècades. Tot i així, aquestes institucions—polítiques, econòmiques, culturals, comunicatives—són el marc en què es congrien unes formes flamenques comunes de parlar la llengua general. Al costat del retrocés de les formes locals, probablement inevitables en tant que lligades a una forma de vida en procés de desaparició, hom assisteix a l'assentament d'un neerlandès flamenc, sòlidament arrelat a la llengua comuna, però amb prou personalitat per a identificar els flamencs sense pertorbar la fluïdesa de la comunicació amb el nord, i tot de manera espontània, sense que perjudiqui els esforços de cooperació entre els uns i els altres. En aquest sentit, la suma neerlandòfona d'unitat ortogràfica, sintàctica i morfològica amb diversitat lèxica i ortològica en un marc de cooperació sembla una fórmula prou estimulants perquè sigui tinguda en compte a l'hora de plantejar solucions a altres reptes en altres indrets del món.

7. <http://taalunieversum.org/taalunie/>

8. El cas de Flandes és comparable al de França, Itàlia o Alemanya, per esmentar només tres casos en què l'estandardització ha consistit en una veritable substitució d'una varietat per una altra. L'altre model d'estandardització, basat en la reestructuració moderada de les varietats preexistents en direcció convergent i que té com a resultat l'aparició d'un registre més homogeni, és el vigent—amb més o menys força— a l'àrea lingüística catalana. Val a dir que és possible que el fet de servir-nos d'un mateix terme per a tots dos processos emboïri tot sovint la percepció del procés, més que no pas l'aclareixi.

7. BIBLIOGRAFIA

- ARACIL, Lluís Vicent (2004): *Do Latim às Línguas Nacionais: Introdução à História Social das Línguas Europeias*, editat per Â. Cristóvão i J. J. Conill, Santiago de Compostela, Associação de Amizade Galiza-Portugal.
- BAGGIONI, Daniel (1997): *Langues et nations en Europe*, Éditions Payot & Rivages, París.
- BEHEYDT, Ludo (1995): «The linguistic situation in the new Belgium», pp. 48-64, *Languages in Contact and Conflict. Contrasting Experiences in the Netherlands and Belgium*. Clevedon- Philadelphia-Adelaide: *Multilingual Matters*, editat per Wright, Sue i H. Kelly.
- BOIX I FUSTER, Emili i VILA I MORENO, F. Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*, Ariel, Barcelona.
- DU ROY, Albert (1968): *La guerre des Belges*, Seuil, París. Trad. catalana (1968): *La guerre dels belgues*, Edició de Materials, Barcelona.
- GOEBL, Hans, NELDE, Peter, STAR?, Zdenek i WÖLK, Wolfgang (eds.) (1997): *Kontaktlinguistik-Contact Linguistics-Linguistique de contact. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung-An International Handbook of Contemporary Research-Manuel international des recherches contemporaines*, vol. 2, Walter de Gruyter, Berlín-Nova York.
- KÖNIG, Werner (1992): *dtv-Atlas zur deutschen Sprache. Tafeln und Texte*, DTV, Munic.
- MARÍ, Isidor (1996): *Plurilingüisme europeu i llengua catalana*, Universitat de València, València.
- MCRAE KENNETH, Douglas (1986): *Belgium. Waterloo*, Ontario, Wilfried Laurier University Press, Canada.
- MIRA, Joan Francesc (1990): *Cultures, llengües, nacions*, La Magrana, Barcelona.
- (2005): «Una història d'Europa: llengües, cultures, nacions», *L'Espill*, vol. Segona època, pp. 87-95.
- MONTANER, Enric (1987): «l'igualitarisme lingüístic i Estat espanyol», pp. 67-112, en *La diversitat (im)pertinent. Gent, política i llengües*, editat per Seminari de Sociolingüística, El Llamp, Barcelona.
- Nederlandistik Wien. History of the Dutch language: < <http://s2.ned.univie.ac.at/Publicaties/taalgeschiedenis/en/> > Darrera visita: 30 maig 2009.
- Taalunie (en anglès): < <http://taalunieversum.org/en/> > Darrera visita: 30 maig 2009.
- VAN DER WAL, Marijke and Cor (col) van Bree (1992): *Geschiedenis van het Nederlands*, Het Spectrum, Utrecht.
- VAN OOSTENDORP, Marc (2007): «Language planning in the Low Countries (1996-2005): The Dutch Language Union», *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*, 21, pp. 78-98.
- VANDEPUTTE, O., VINCENT, P. i HERMANS, T. (1986): *Dutch. The language of twenty million Dutch and Flemish people*, Stichting Ons Erfdeel vzw.
- VERLOT, Marc i DELRUE, Kaat (2004): «10. Multilingualism in Brussels», pp. 221-250, en *Urban multilingualism in Europe: Immigrant minority languages at home and at school*, editat per G. Extra and K. Yagmur. *Multilingual Matters*, Clevedon.
- VILA I MORENO, F. Xavier (1999): «La dinàmica glotopolítica a Bèlgica», pp. 31-62, en *Polítiques lingüístiques a països plurilingües*. Cicle de conferències, Barcelona, novembre-desembre 1998, editat per D. G. Lingüística, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- WILLEMYS, Roland i WIM, Daniëls (red.) (2003): *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij; Het Spectrum.

TIPOLOGIA DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES A EUROPA CENTRAL I ORIENTAL¹

Albert Branchadell
[Universitat de Barcelona]

El propòsit d'aquesta comunicació és fer una breu ullada a 18 nous estats (i 6 territoris secessionistes o BT²) d'Europa central i oriental, i molt particularment als que presenten règims multilingües, amb la idea que els processos que han portat a l'adopció d'aquests règims multilingües poden ser instructius a l'hora d'emprendre una possible reforma del règim lingüístic d'Espanya. A la secció 1 classifiquem els estats i BT respecte a la seva composició lingüística interna i respecte al seu règim lingüístic. Aquesta classificació ens permet formular una generalització: els estats lingüísticament homogenis (amb una única excepció) són políticament monolingües, mentre que els estats lingüísticament heterogenis tendeixen a ser políticament multilingües. A la secció 2 anem una mica més enllà d'aquesta simple generalització i ens interessem, no tant pels *models*, pels *processos* que porten els estats al multilingüisme, tot avançant la hipòtesi que existeix una connexió entre els règims lingüístics dels estats i el manteniment (o la recuperació) de la seva unitat. La idea, més concretament, és que el multilingüisme oficial pot ser un mecanisme de preservació (o restitució) de la unitat nacional. A l'apèndix, finalment, debatem brevíssimament els casos de Moldàvia i Ucraïna. Moldàvia podria adoptar un règim multilingüe en el marc de la reintegració del BT de Transnístria i Ucraïna podria fer el mateix com a instrument per a assegurar la cohesió d'un estat

fortament dividit per una clivella entre l'ucraïnès (fins ara l'única llengua oficial) i el rus.

1. DESCRIPCIÓ DELS CASOS

El propòsit d'aquesta secció és classificar els 18 estats i 6 BT considerats respecte a la seva composició lingüística interna i respecte al seu règim lingüístic. El detall de països i BT considerats es pot veure a les figures 1 i 2.³

1. Aquest text és una versió lleugerament elaborada de la intervenció de vint minuts feta per l'autor el dia 6 de novembre de 2008 en el marc del Simposi «Situació i perspectives del plurilingüisme a Europa», organitzat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. L'autor agraeix de tot cor a l'Acadèmia la invitació a participar en el Simposi i també l'oportunitat de publicar la seva intervenció.

2. Ens referirem a aquests diferents territoris amb la sigla BT, per *breakaway territories*. Aquests territoris corresponen a «conflictes congelats» passats o presents.

3. En el cas dels estats, consignem l'any de la independència. En el cas dels BT, la data de l'inici del conflicte i (si el conflicte s'ha descongelat) la data del final. En aquesta classificació optem per classificar Kosovo com a estat, tot i que també hi hauria raons per a classificar-lo com a BT. BiH també hi apareix com a estat, encara que en realitat sigui un conflicte congelat (certament *sui generis*, en la mesura que la congelació va ser pactada per totes les parts en conflicte). En el cas de Crimea, caldria veure quin seria l'any més adient per a la descongelació formal del conflicte, que al més tard hauria de ser 1996 (aprovació parcial de la Constitució de Crimea) o 1998 (aprovació definitiva de la Constitució de Crimea).

Divuit estats considerats (figura 1)

Estats successors de la URSS	Armènia (1991), Azerbaidjan (1991), Bielorússia (1991), Estònia (1991), Geòrgia (1991), Letònia (1991), Lituània (1991), Moldàvia (1991), Ucraïna (1991)
Estats successors de Iugoslàvia	Bòsnia i Hercegovina (1992), Croàcia (1991), Eslovènia (1991), Kosovo (2008), Macedònia (1991), Montenegro (2006), Sèrbia (2006)
Estats successors de Txecoslovàquia	Eslovàquia (1993), República Txeca (1993)

6 BT considerats (figura 2)

BT d'Azerbaidjan	Nagorno-Karabakh (1991-)
BT de Geòrgia	Abkhàzia (1992-), Ossètia del Sud (1991-)
BT de Moldàvia	Gagaúsia (1991-1994), Transnístria (1991-)
BT d'Ucraïna	Crimea (1992-1996/8)

1.1. Composició lingüística

Per a la composició lingüística dels estats i BT utilitzem les dades dels darrers censos de població disponibles. Si adoptem el criteri de Lijphart, segons el qual un estat és homogeni si el 80 per cent o més de la població parla la mateixa llengua, els 18 estats i els 6 BT es reparteixen com es pot veure a la taula 3: tenim onze estats homogenis ($x > 80$) i set estats heterogenis ($x < 80$), i tenim dos BT homogenis i quatre BT heterogenis.⁴

Composició lingüística (figura 3)

	Homogeni	Heterogeni
Estat	Armènia, Azerbaidjan, Croàcia, Eslovàquia, Eslovènia, Geòrgia, Kosovo, Lituània, Montenegro, República Txeca, Sèrbia	Bielorússia, BiH, Estònia, Letònia, Macedònia, Moldàvia, Ucraïna
BT	Nagorno-Karabakh, Gagaúsia	Abkhàzia, Crimea, Ossètia del Sud, Transnístria ⁵

El detall de la composició lingüística dels estats es pot veure a les figures 4 i 5. A la figura 4 els estat homogenis s'han ordenat del més homogeni (Armènia, $x = 97,7$) al menys homogeni (Lituània, $x = 82,0$):⁶

Composició dels estats homogenis (figura 4)

	Any i població de l'últim cens	Pregunta	Percentatge de la llengua majoritària	Altres llengües que superen l'1 %
Armènia		Родной язык <i>Llengua nativa</i>		
Croàcia	(2001) 4.437.460	Materinski jezik <i>Llengua materna</i>	Croat 96,1	Serbi 1,0
República Txeca	(2001) 10.230.060	Mateřinský jazyk <i>Llengua materna</i>	Txec 94,9	Eslovac 2,0
Kosovo ⁸			Albanès 92,0	Serbi 5,3
Azerbaidjan ⁹	(1999) 7.953.400	Doğma dil <i>Llengua nativa</i>	Àzeri 90,3	Lesguià 2,2 Rus 1,8 Armeni 1,5
Sèrbia ¹⁰	(2002) 7.498.001	Матерњи језик <i>Llengua materna</i>	Serbi 88,3	Hongarès 3,8 Bosnià 1,8 Romaní 1,1
Eslovènia		Materni jezik <i>Llengua materna</i>	Eslovè 87,7	Croat 2,8 Serborroat 1,8 Serbi 1,6 Bosnià 1,6
Montenegro ¹¹	(2004) 620.145	Maternji jezik Матерњи језик <i>Llengua materna</i>	Serbi 63,5 + Montenegrí 22,0	Albanès 5,3
Eslovàquia		Materinský jazyk <i>Llengua materna</i>	Eslovac 83,9	Hongarès 10,7 Romaní 1,8 Rutè 1,0

4. El criteri de Lijphart és poc restrictiu. Entre altres coses, té l'inconvenient de classificar Espanya com a estat *homogeni*. (Certament, el percentatge d'espanyols que no es considera parlant de castellà no arriba al 20 per cent.) Un criteri alternatiu és el de Fishman, segons el qual una comunitat política és lingüísticament homogènia quan una sola llengua és parlada nativament pel 85 per cent o més de la població, i lingüísticament heterogènia quan hi ha una minoria *significativa* en el 15 per cent restant, o bé quan no hi ha cap llengua que sigui parlada nativament pel 85 per cent o més de la població. Amb el criteri de Fishman, tindríem només vuit estats homogenis i deu d'heterogenis. Aquest criteri classifica Espanya com a estat heterogeni, si el castellà és parlat nativament pel 85 per cent de la població espanyola i hi ha una minoria «significativa» (a saber, la que parla valencià-català) en el 15 per cent restant.

5. El nom oficial és «Pridnestrovskaia Moldavskaia Respublica».

6. Amb el criteri de Fishman, Eslovàquia, Geòrgia i Lituània, els tres estats menys homogenis de la taula 4, saltarien a la taula 5.

7. La segona llengua d'Armènia és el kurd, amb un 0,99 per cent de la població.

8. No hi ha cap cens recent. Donem una estimació de 2006 (2,1 milions d'habitants) referida a la composició ètnica de la població.

9. Tot i que el cens d'Azerbaidjan conté una pregunta sobre la llengua nativa, només hem pogut obtenir les dades per grup ètnic, que fem passar aquí per dades lingüístiques, amb el benentès que els membres dels grups ètnics tenen una forta tendència a tenir com a materna la llengua del seu grup (per exemple, el 99,7 de les persones de nacionalitat azerbaidjanesa parlen l'azerbaidjanès com a llengua nativa).

10. Sense Kosovo.

11. Inclouem Montenegro en aquest grup sota la consideració que «serbi» i «montenegrí» són noms alternatius per a la mateixa llengua. Si no fos així, caldria situar Montenegro entre els estats heterogenis.

Geòrgia ¹²	(2002) 4.371.535	Llengua materna	Georgià 83,8	Àzeri 6,5 Armeni 5,7 Rus 1,5
Lituània	(2001) 3.483.972	Gimtoji kalba Llengua materna	Lituà 82,0	Rus 8,0 Polonès 5,6

Composició dels estats homogenis (Figura 5)

	Any i població de l'últim cens	Pregunta	Percentatge de la llengua majoritària	Percentatge corresponent a altres llengües
Bielorússia	(1999) 10.045.000	На каком языке Вы обычно разговариваете дома? <i>Llengua parlada habitualment a casa</i>	Rus 62,8	Bielorús 36,7
BiH ¹³	(1991) 4.377.033	Pertinença nacional	Musulmà 43,5	Serbi 31,2 Croat 17,4
Estònia	(2000) 1.370.052	Emakeel <i>Llengua materna</i>	Estonià 67,3	Rus 29,7
Letònia	(2000) 2.377.383	Dzimtā valoda <i>Llengua materna</i>	Letó 59,0	Rus 37,4
Macedònia	(2002) 2.022.547	мајчин јазик <i>Llengua materna</i>	Macedoni 66,5	Albanès 25,1 Turc 3,5 Romaní 1,9 Serbi 1,2
Moldàvia ¹⁴	(2004) 3.383.332	Limba maternă <i>Llengua materna</i>	Moldau 60,0	Romanès 16,5 Rus 11,3 Ucrainès 5,5 Gagaús 4,1 Búlgar 1,6
		Limba, în care vorbește de obicei <i>Llengua en la qual parla habitualment</i>	Moldau 58,8	Romanès 16,4 Rus 16,0 Ucrainès 3,8 Gagaús 3,1 Búlgar 1,1
Ucraïna ¹⁵	(2001) 48.457.000	Рідна мова <i>Llengua nativa</i>	Ucrainès 67,5	Rus 29,6

Pel que fa a la composició dels BT, en alguns casos hi ha dades censals i en altres no, i les dades disponibles no solen ser lingüístiques.

En el cas de Crimea, les dades del cens ucraïnès indiquen que el 10,1 per cent de la població de la República Autònoma de Crimea va indicar l'ucraïnès com a llengua nativa; el 77 per cent va indicar el rus, i l'11,4 per cent, el tàtar de Crimea.

En el cas de Gagaúcia, segons les dades dels cens de 2004, el 82,1 per cent de la població de la Unitat Territorial Autònoma de Gagaúcia va indicar que la seva nacionalitat era gagaüsa; el 5,1 per cent, búlgara; el 4,8 per cent, moldava; el 3,8 per cent, russa, i el 3,2 per cent, ucraïnesa.

En el cas de Transístria, les dades del cens de 2004 (no reconegut per Moldàvia) indiquen que la composició per nacionalitats era aquesta: els moldaus eren el 31,9 per cent de la població; els russos, el 30,4 per cent, i els ucraïnesos, el 28,8 per cent.

En el cas d'Abkhàzia, les dades del cens de 2003 (no reconegut per Geòrgia) indiquen que la composició ètnica era aquesta: les persones de nacionalitat abkhaza eren el 43,8 per cent de la població; les georgianes, el 21,3 per cent; les armènies, el 20,8 per cent, i les russes, el 10,8 per cent.

En els altres casos no hi ha dades censals fiables. Ossètia del Sud era un territori heterogeni abans de l'inici del conflicte amb Geòrgia (2/3 ossetes i 1/3 georgians), però no tenim dades posteriors. El cens georgià de 2002 no va poder incloure aquest territori i no tenim constància de cap cens local (sens dubte, la població georgiana d'Ossètia meridional ha disminuït). Nagorno-Karabakh, finalment, també era un territori heterogeni abans de l'inici del conflicte amb Azerbaidjan (segons el cens soviètic de 1989, el 76,4 per cent de la població eren armenis i el 22,4, azerbaidjanesos). Tot i que no hi ha dades oficials posteriors, s'estima que avui la població de Nagorno-Karabakh és armènia en un 95 per cent o més.

1.2. Règim lingüístic

Per al règim lingüístic dels territoris considerats, utilitzem un criteri jurídic, que probablement caldria matisar amb un criteri funcional que fes atenció a l'ús efectiu de les llengües reconegudes com a oficials, com a mínim en el si de les institucions centrals de l'estat respectiu. Entendrem que són estats monolingües els estats i BT que reconeixen una sola llengua oficial (en tot el territori de l'estat) i que són multilingües els estats i BT que reconeixen més d'una llengua oficial (en tot el territori de l'estat). Els estats jurídicament monolingües són també funcionalment monolingües. Els estats jurídicament multilingües són més variables en aquest sentit.

D'acord amb aquest criteri, els 18 estats i 6 BT considerats en aquest article es classifiquen com es pot veure a la taula 6. Tenim catorze estats monolingües i quatre estats multilingües. Entre els BT, n'hi ha un de monolingüe i sis de bilingües.

12. Tot i que el cens de Geòrgia conté una pregunta sobre la llengua materna, només hem pogut obtenir les dades per grup ètnic, que fem passar aquí per dades lingüístiques, amb el benentès que els membres dels grups ètnics tenen una forta tendència a tenir com a materna la llengua del seu grup.

13. No hi ha dades lingüístiques sobre BiH, ni dades de nacionalitat posteriors al cens iugoslau de 1991. BiH apareix aquí sota la consideració que el bosnià, el croat i el serbi són llengües diferents. Si no fos així, caldria situar BiH entre els estats heterogenis.

14. Sense Transístria.

15. Cal considerar que si la pregunta del cens es referís a la llengua habitual, el percentatge de l'ucraïnès i del rus serien semblants.

Règim lingüístic dels estats i BT considerats (figura 6)

	Monolingüe	Multilingüe
Estat	Armènia, Azerbaidjan, Croàcia, Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Geòrgia, Letònia, Lituània, Moldàvia, Montenegro, República Txeca, Sèrbia, Ucraïna	Bielorússia, BiH, Kosovo, Macedònia
BT	Nagorno-Karabakh	Abkhàzia, Crimea, Gagaúsia, Ossètia meridional, Transnístria

A continuació fem un repàs de les constitucions dels quatre estats multilingües.¹⁶

Bielorússia. Originalment la Constitució de Bielorússia només reconeixia l'oficialitat del bielorus («The official language of the Republic of Belarus shall be Belarusian»). Actualment, l'article 17 reconeix l'oficialitat del bielorus i del rus: «The Belarusian and Russian languages shall be the official languages of the Republic of Belarus».¹⁷

BiH. La Constitució de BiH no diu res sobre la qüestió lingüística. Cal anar a buscar la regulació d'aquesta qüestió en les constitucions de les dues entitats que formen BiH: la República Srpska i la Federació de BiH. Originalment, la Constitució de la RS només reconeixia l'oficialitat del serbi («У Републици је у службеној употреби српски језик ијекавског и екавског изговора и ћирилично писмо, а латинично писмо на начин одређен законом»). Actualment, l'article 7 reconeix l'oficialitat del serbi, el bosnià i el croat: «The official languages of the Republika Srpska are: the language of the Serb people, the language of the Bosniak people and the language of the Croat people. The official scripts are Cyrillic and Latin».¹⁸ Pel que fa a la Federació de BiH, originalment la Constitució només reconeixia l'oficialitat del bosnià i del croat («The official languages of the Federation shall be the Bosnian language and the Croatian language. The official script will be the Latin alphabet»¹⁹). Actualment, l'article 6 reconeix l'oficialitat d'aquestes dues llengües i del serbi: «The official languages of the Federation of Bosnia and

Herzegovina shall be: Bosnian language, Croatian language and Serb language. The official scripts shall be Latin and Cyrillic».²⁰

Kosovo. Segons l'article 5 de la Constitució, «the official languages in the Republic of Kosovo are Albanian and Serbian».²¹

Macedònia. Originalment, la Constitució de Macedònia només reconeixia l'oficialitat del macedoni («The Macedonian language, written using its cyrillic alphabet, is the official language in the Republic of Macedonia») i preveia la possible oficialitat d'altres llengües «en unitats d'autogovern». Actualment, la Constitució continua reconeixent l'oficialitat del macedoni però estableix que qualsevol altra llengua parlada almenys pel 20 per cent de la població (requisit que només satisfà l'albanès) també és oficial:

The Macedonian language, written using its Cyrillic alphabet, is the official language throughout the Republic of Macedonia and in the international relations of the Republic of Macedonia. Any other language spoken by at least 20 percent of the population is also an official language, written using its alphabet, as specified below.²²

Que no és simplement una oficialitat *regional* ho demostra el fet que, d'acord amb aquestes especificacions, «in the organs of the Republic of Macedonia, any official language other than Macedonian may be used in accordance with the law».²³

El criteri funcional ens indica que en tots aquests casos, excepte Bielorússia, l'oficialitat jurídica té una aplicació pràctica. Per exemple, els reglaments dels parlaments de la RS i la FBiH, de Kosovo i de Macedònia preveuen efectivament l'ús de més d'una llengua oficial.

A continuació fem un repàs de les constitucions dels BT multilingües.²⁴

Abkhàzia. Segons l'article 6 de la Constitució (1994), les llengües «estatal» són l'abkhaz i el rus: «The official language of the Republic of Abkhazia shall be the Abkhazian language. The Russian language, equally with the Abkhazian language, shall be recognized as a language of State and other institutions».²⁵

Crimea. Segons l'article 6 de la Constitució secessionista de 1992, les llengües oficials de la República de Crimea eren el tàtar de Crimea, el rus i l'ucraïnès: «Официальным языком делопроизводства является русский язык. Государственными языками в Республике Крым являются крымско-татарский, русский и украинский языки».

Ossètia del Sud Segons l'article 4 de la Constitució (2001), l'única llengua «estatal» d'Ossètia meridional és l'osseta, però les llengües oficials d'Ossètia meridional són l'osseta i el rus (i, en les zones de població georgiana compacta, també el georgià):

Государственным языком в Республике Южная Осетия является осетинский язык. Сохранение и развитие осетинского языка являются важнейшей задачей органов государственной власти Республики Южная Осетия. Русский язык, наряду с осетинским, а в местах компактного проживания граждан Республики Южная Осетия грузинской национальности - грузинский, признается официальным языком органов государственной власти, государственного управления и местного самоуправления в Республике Южная Осетия

Transnístria. Segons l'article 12 de la Constitució, les llengües oficials de la República són el moldau, el rus i l'ucraïnès: «Status of official language on an equal basis is given to the Moldavian, Russian, and Ukrainian languages».²⁶

En aquest cas, el criteri funcional és més rellevant que abans. En tots quatre BT el multilingüisme oficial contrasta amb una tendència al monolingüisme institucional.

Si ara creuem la informació sobre la composició lingüística dels estats i BT amb la relativa al seu règim lingüístic, obtenim les taules 7 i 8, on destaquem amb negreta els estats que han canviat de règim lingüístic des que es crearen.

16. Pensant en la comoditat del lector; sempre que és possible donem en el text la versió oficial en anglès i reservem per a la nota la versió en la llengua o les llengües originals.

17. Артыкул 17. Дзяржаўнымі мовамі ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляюцца беларуская і руская мовы (bielor s). Стат'я 17. Государственными языками в Республике Беларусь являются белорусский и русский языки (rus).

18. Члан 7. Српски, хрватски и бошњачки језик, ћирилично и латинично писмо, равноправно се употребљавају у Републици Српској. Начин такве службене употребе језика и писма уређују се законом (serbi).

19. Član 6. Službeni jezici Federacije su bosanski jezik i hrvatski jezik. Službeno pismo je latinica (bosnià-croat).

20. Član 6. Službeni jezici Federacije Bosne i Hercegovine su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica (bosnià-croat).

21. Neni 5. Gjuhë zyrtare në Republikën e Kosovës janë Gjuha Shqipe dhe Gjuha Serbe (albanès). Члан 5. Службени језици у Републици Косово су Албански и Српски језик (serbi alfabet ciril·lic). Član 5. Službeni jezici u Republici Kosovo su Albanski i Srpski jezik (serbi alfabet llati).

22. Член 7. На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член (macedoni).

23. Во органите на државната власт во Република Македонија службен јазик различен од македонскиот јазик, може да се користи во согласност со закон (macedoni).

24. No hem pogut identificar cap document constitucional de Gagaúsia com a BT. Actualment, les tres llengües oficials de l'UTA de Gagaúsia són el gagaús, el moldau i el rus.

25. Государственный язык Республики Абхазия - абхазский. Русский язык наряду с абхазским признается языком государственных и других учреждений (rus).

26. Статус официального языка на равных началах придается молдавскому, русскому и украинскому языкам (rus).

Composició lingüística i règim lingüístic dels estats (figura 7)

	Monolingüe	Multilingüe
Homogeni	Armènia, Azerbaidjan, Croàcia, Eslovàquia, Eslovènia, Geòrgia, Lituània, Montenegro, República Txeca, Sèrbia	Kosovo
Heterogeni	Estònia, Letònia, Moldàvia, Ucraïna	Bielorússia, BiH-FBiH i BiH-RS, Macedònia

Composició lingüística i política lingüística dels BT (figura 8)

	Monolingüe	Multilingüe
Homogeni	Nagorno-Karabakh	Gagaúcia
Heterogeni		Abkhàzia, Crimea, Ossètia meridional, Transítria

Aquestes taules ens indiquen que hi ha una relació entre la composició lingüística i el règim lingüístic. En el cas dels BT, la relació és especialment clara: tots els BT heterogenis són multilingües. En el cas dels estats, podríem dir que tots els estats homogenis són monolingües (amb l'excepció de Kosovo²⁷) i els estats heterogenis *tendeixen* a ser multilingües. En el moment de la seva constitució, només BiH-FBiH era multilingüe; posteriorment van esdevenir multilingües Bielorússia, Macedònia i BiH-RS. Com direm a l'apèndix, en un futur immediat dos estats heterogenis addicionals (Moldàvia i Ucraïna) podrien esdevenir també multilingües. Això deixaria Estònia i Letònia com els dos únics estats clarament heterogenis de la nostra àrea que són monolingües –per tant, dues excepcions a la regla.

2. REFLEXIÓ TEÒRICA

A la secció anterior hem identificat cinc estats multilingües a Europa central i oriental. El que ens interessa en aquesta presentació no són els possibles models que encarnen (tots són variants de l'oficialitat simultània en tot el territori) sinó els *processos* que han portat aquests quatre estats a ser multilingües, considerant que el seu caràcter multilingüe és un tret adquirit i no pas congènit.²⁸ (A l'apèndix també ens

interessarem pels processos que podrien portar Moldàvia i Ucraïna a esdevenir multilingües.) En altres paraules, per què els estats multilingües són multilingües? Es pot fer alguna generalització? Aquí ens agradaria avançar la hipòtesi que existeix una connexió entre el règim lingüístic dels estats i la unitat nacional. En alguns estats, el monolingüisme oficial pot ser un factor de desunió. En determinats casos, el manteniment de la unitat de l'estat pot exigir l'oficialitat regional de llengües que no són la llengua oficial de l'estat. A Moldàvia, per exemple, l'oficialitat regional del gagaús va ser suficient per a desactivar el conflicte gagaús. En altres casos, el manteniment de la unitat pot exigir l'oficialitat *estatal* d'altres llengües. A Macedònia l'oficialitat estrictament regional de l'albanès no hauria estat suficient per a desactivar el conflicte albanès.²⁹ A Moldàvia i Ucraïna podria passar que l'oficialitat regional del rus –a Transítria en el primer cas i a les regions de l'est en el segon– tampoc no fos suficient per a mantenir units aquests estats.

En conclusió, podríem dir que el règim lingüístic, i més concretament l'oficialitat estatal, pot ser un element de neutralització d'amenaques secessionistes en un estat. Això ens permetria enriquir la generalització que hem formulat abans: els estats lingüísticament heterogenis *tendeixen* a ser oficialment multilingües, especialment quan l'heterogeneïtat lingüís-

tica pot tenir efectes centrífugs i és possible contrarestar aquests efectes amb el multilingüisme oficial.

En el cas dels BT, també és possible establir una connexió entre el règim lingüístic i la unitat dels estats. Com hem dit, l'oficialitat regional del gagaús va ser un ingredient en la desactivació d'aquest conflicte, i l'oficialitat regional *de facto* del rus també va ser decisiva en la desactivació del conflicte de Crimea. En els altres casos, el règim lingüístic pot ser no un element de manteniment de la unitat territorial d'un estat, sinó un element d'integració d'un BT en un estat més gran. L'oficialitat estatal del rus a Abkhàzia i Ossètia del Sud, per exemple, podria ser un pas per a la integració d'aquests territoris a Rússia, supòsit en el qual les llengües autòctones respectives quedarien convertides en llengües oficials regionals (una condició que, per cert, ja caracteritzava l'Abkhàzia autònoma dins de Geòrgia). En el cas de Nagorno-Karabakh l'oficialitat exclusiva de l'armeni té a veure amb la incorporació *de facto* de la República de Nagorno-Karabakh a Armènia. El cas de Transnístria no és tan clar, perquè les perspectives d'integració d'aquest territori amb Rússia (un estat que no li és limítrof) no són evidents.

Així doncs, el multilingüisme estatal sovint forma part de la resposta a una amenaça secessionista. Si això explica molt bé el cas de Macedònia, *sensu contrario* també explica el cas d'Estònia i Letònia. En part, l'absència de multilingüisme estatal en aquests dos països es deu a l'absència d'una amenaça de secessió real per part de la població russòfona.

En el cas espanyol, i pensant concretament en el valencià-català, l'absència de multilingüisme estatal també es correspon amb l'absència d'una amenaça secessionista real. Respecte a Espanya, Catalunya, la Comunitat Valenciana i les Illes Balears s'assemblen més a Gagaúsia o Crimea que no pas als albanesos de Macedònia. Fins ara, si més no, l'oficialitat estrictament regional del valencià-català ha estat suficient per al manteniment de la unitat de l'estat. Paral·lelament, es dona la circumstància que els unionistes espanyols continuen pensant que la garantia de la unitat espanyola no és el multilingüisme sinó l'oficialitat exclusiva del castellà.

Naturalment, l'amenaça de la secessió no és l'única causa possible del multilingüisme estatal. En la nostra àrea geogràfica trobem el cas de Bielorússia, on el multilingüisme esta-

tal no és la resposta a cap amenaça d'aquest tipus. En un cert sentit, el cas de Bielorússia recorda el d'Abkhàzia i Ossètia del Sud: l'oficialitat del rus a Bielorússia no es pot deslligar de la possible integració de Bielorússia a Rússia. Al capdavant, Rússia i Bielorússia ja han signat una unió, encara que sigui més teòrica que real: és la unió que es coneix com a **Союзное государство (rus) o Саюзная дзяржава** (bielorús). Però més enllà d'aquesta eventualitat, sempre podríem forçar la interpretació que el cas bielorús il·lustra un simple principi d'adequació a la realitat. En un estat on els russòfons són tan nombrosos seria il·legítim que el rus no fos una llengua oficial de l'estat. Ben mirat, aquest principi d'adequació podria aplicar-se també a Macedònia, amb el benentès que en aquest cas el principi hauria estat induït des de l'exterior. Aquest seria el punt on caldria preguntar-se per les possibilitats d'èxit del principi d'adequació a la realitat en una possible reforma del règim lingüístic espanyol. A Espanya, és (encara) legítim que una llengua de tants ciutadans com és el valencià-català no sigui una llengua oficial de l'estat?

3. APÈNDIX. EL POSSIBLE REAJUSTAMENT DELS RÈGIMS LINGÜÍSTICS DE MOLDÀVIA I UCRAÏNA

A la secció 2 d'aquest article hem suggerit la hipòtesi que existeix una connexió entre el règim lingüístic dels estats i la unitat nacional, i més concretament que el multilingüisme oficial pot ser un mecanisme per a preservar la unitat nacional. Tot seguit, ens agradaria discutir breument els casos de Moldàvia i Ucraïna, dos estats monolingües que podrien esdevenir multilingües en un futur immediat. En el cas de Moldàvia, el multilingüisme oficial serviria per a assegurar la reintegració del BT de Transnístria. En el cas d'Ucraïna, el multilingüisme oficial podria neutralitzar els possibles efectes centrífugs del regionalisme a l'est del país en general i a Crimea en particular:

27. Kosovo esdevindrà monolingüe en el cas d'una partició que uneixi la població sèrbia de Kosovo a Sèrbia, una possibilitat que no es podia descartar a l'època que escrivíem aquest article (desembre de 2008).

28. El multilingüisme de Kosovo va ser imposat per l'administració de l'ONU. En el cas de BiH, l'afirmació val, si més no, per a la RS.

29. A Kosovo es va optar pel multilingüisme amb el propòsit evident de retenir la població sèrbia dins el nou estat.

La Constitució de Moldàvia (art. 13) estableix que «the national language of the Republic of Moldova is Moldovan, and its writing is based on the Latin alphabet».³⁰ La Constitució d'Ucraïna, per la seva banda (art. 10), estableix que «the state language of Ukraine is the Ukrainian language».³¹

Tant a Moldàvia com a Ucraïna existeixen propostes d'atribuir al rus el paper de segona llengua oficial. En el cas de Moldàvia, podem esmentar la proposta d'esmena constitucional que va fer l'any 2002 el Partit dels Comunistes. Més concretament, es tractava d'afegir un segon paràgraf a l'article 13 de la Constitució on diguéssim el següent:

Limba rusa in Republica Moldova este limba oficiala si alaturi de limba moldoveneasca se foloseste in autoritatile publice centrale, organele administratiei publice centrale si locale, justitie si in alte domenii ale vietii sociale a statului.

No es pot descartar que en el context de la descongelació del conflicte de Transnístria una esmena constitucional d'aquest estil pogués ser aprovada, sobretot si tenim present que el Partit dels Comunistes té majoria absoluta al Parlament. Una cosa segura és que l'any 2005 el Parlament de Moldàvia va aprovar la llei especial per a Transnístria (*Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului*), que preveu l'oficialitat regional de l'ucraïnès i el rus (juntament amb el moldau) però també la possibilitat de comunicar-se en rus amb les autoritats de la República de Moldàvia situades *fora* de Transnístria:

Art. 6. (2) Limbile oficiale în Transnistria sînt limba moldovenească, în baza grafiei latine, limbile ucraineană și rusă. Republica Moldova garantează funcționarea și altor limbi pe teritoriul Transnistriei. (3) În Transnistria, lucrările de secretariat și corespondența cu autoritățile publice ale Republicii Moldova, cu întreprinderile, cu organizațiile și cu instituțiile situate în afara Transnistriei se țin în limba moldovenească, în baza grafiei latine, și în limba rusă.

En el cas d'Ucraïna, la proposta de convertir el rus en segona llengua oficial ha estat formulada en diferents ocasions. A les eleccions presidencials de 1994 Leonid Kutxma ho va prometre, tot i que després aquesta promesa no va

ser incorporada a la Constitució (de 1996). A les eleccions presidencials de 2004, Víktor Ianukóvitx va fer la mateixa promesa. En aquest cas, no podem saber què hauria passat si Ianukóvitx hagués guanyat les eleccions. El que sí que sabem és que al juny de 2008 la seva formació política, el Partit de les Regions, va llançar una campanya per a reformar la Constitució que incloïa, entre altres aspectes, la qüestió lingüística. En el marc d'aquesta campanya, intitulada «Конституцию пора менять!» ('és hora de canviar la Constitució'), el Partit de les Regions proposava donar una nova redacció a l'article 10 de la Constitució: «Государственными языками Украины являются украинский и русский язык» (és a dir, 'les llengües de l'estat són la llengua ucraïnesa i la llengua russa'). En unes declaracions fetes el 10 d'octubre de 2008, Ianukóvitx va dir que «Партия регионов никогда не откажется от идеи придания русскому языку статуса второго государственного» (és a dir, 'el Partit de les Regions mai renunciarà a la idea de concedir al rus l'estatus de segona llengua estatal'). En consonància amb això, el programa pre-electoral³² del Partit de les Regions proclama que «Мы - за предоставление русскому языку статуса государственного языка» (és a dir, 'nosaltres estem a favor d'atorgar a la llengua russa l'estatus de segona llengua estatal'). Sens dubte, aquesta és una de les qüestions que es debatran en les properes eleccions presidencials de 2010.

4. BIBLIOGRAFIA

Les dades sobre la composició lingüística dels estats han estat obtingudes dels instituts d'estadística respectius:

Armènia: <http://www.armstat.am/en/>
 Azerbaidjan: <http://www.armstat.am/en/>
 Bielorússia: <http://belstat.gov.by/index.htm>
 Bòsnia i Herzegovina: <http://www.fzs.ba/index.html>
 Croàcia: <http://www.dzs.hr/default.htm>
 Eslovàquia: <http://portal.statistics.sk>
 Eslovènia: <http://www.stat.si>
 Estònia: <http://www.stat.ee>
 Geòrgia: <http://www.statistics.ge/index.php?plang=1>
 Kosovo: <http://www.ks-gov.net/esk>

Letònia: <http://www.csb.gov.lv>
 Lituània: <http://www.stat.gov.lt/lt>
 Macedònia: <http://www.stat.gov.mk/glavna.asp>
 Moldàvia: <http://www.statistica.md>
 Montenegro: <http://www.monstat.cg.yu/index.htm>
 República Txeca: <http://www.czso.cz>
 Sèrbia: <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/index.php>
 Ucraïna: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Les dades sobre el règim lingüístic dels estats han estat obtingudes de fonts generals com la pàgina de Jacques Leclerc intitulada «Aménagement linguistique dans le monde» (<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/index.shtml>) i el Constitution Finder de la Universitat de Richmond (<http://confinder.richmond.edu>) i també de fonts específiques de cada estat (normalment, la pàgina del govern respectiu).

Per als BT, la informació s'ha obtingut de les fonts específiques següents:

Abkhàzia: Pàgina oficial del president de la república d'Abkhàzia. <http://www.abkhaziagov.org/ru>.
 Crimea: Pàgina oficial de la Rada Suprema de la República Autònoma de Crimea <http://www.rada.crimea.ua>.
 Gagaúsia: Pàgina oficial de la Unitat Territorial Autònoma de Gagaúsia: <http://www.gagauzia.md>.
 Nagorno-Karabakh: Pàgina oficial del Govern de la República de Nagorno-Karabakh <http://www.karabakh.net/engl/gov?id=1>.
 Ossètia del Sud: Pàgina oficial del Comitè d'Informació i Premsa de la República d'Ossètia del Sud <http://cominf.org>.
 Transnístria: Pàgina oficial en anglès de la Pridnestrovskaia Moldavskaia Respublica <http://www.pridnestrovie.net> i pàgina oficial del Consell Suprem de la PMR <http://www.vspmr.org/?Lang=Eng>.

30. Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldoveneasca, functionind pe baza grafiei latine.

31. Державною мовою в Україні є українська мова.

32. A la tardor de 2008 la coalició *taronja* entre els partits del president Víktor Iúshenko i de la primera ministra Lúlia Timoixenko es va trencar i el president va anunciar la seva intenció de dissoldre el Parlament i convocar eleccions anticipades.

SESSIÓ TERCERA

LA GESTIÓ DEL PLURILINGÜISME A EUROPA

COORDINACIÓ

Josep Palomero

INTERVENCIONS

La temptació de l'oligarquia i els seus perills

François Grin, Universitat de Ginebra

La gestió de la diversitat lingüística a Europa

Miquel Strubell, Universitat Oberta de Catalunya

Cinc anys després: la igualtat de les llengües en les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?
Antoni Milian i Massana, Universitat Autònoma de Barcelona. Director de la *Revista de Llengua i Dret*

Obstacles a la promoció de les llengües minoritàries d'Europa. Com superar-los?
Maite Puigdevall, Universitat Oberta de Catalunya

Maite Puigdevall, Antoni Milian, Josep Palomero, Miquel Strubell i François Grin

LA TEMPTACIÓ DE L'OLIGARQUIA I ELS SEUS PERILLS

François Grin
[Universitat de Ginebra]

I. INTRODUCCIÓ

La Unió Europea celebra amb regularitat la diversitat lingüística com a valor fonamental i com a característica definitiva d'una Unió que es veu enriquida per la varietat genuïna de les cultures que la constitueixen. No obstant això, esta honorable postura (que el Parlament, la Comissió en conjunt i el comissari responsable del multilingüisme manifesten de distintes maneres) suscita qüestions diverses.

Deixem de banda les preguntes d'aquells que, de manera oberta o encoberta, s'oposen de fet al multilingüisme i advoquen per una uniformitat lingüística poc dissimulada, generalment a favor de la llengua anglesa. Una estratègia raonable per a conquerir-los per a la causa de la diversitat lingüística, que hem esbossat en altres articles (vegeu els suggeriments que figuren al final d'este document), seria demostrar-los, entre altres arguments, que el multilingüisme no només està justificat políticament i culturalment, sinó que també té sentit des d'una perspectiva econòmica (tant en termes d'assignació de recursos, o d'*eficàcia*, com en termes de distribució de recursos, o de *justícia*). No obstant això, fer esta demostració no és el tema que ens ocupa en este moment.

També deixem de banda les preocupacions comprensibles d'aquells que observen que quan se celebra la di-

versitat lingüística, els cercles oficials europeus es referixen únicament (o principalment) a les llengües oficials dels estats membres, i deixen en un segon pla la major part de les seues llengües regionals o minoritàries (en particular, aquelles que tampoc són majoritàries ni oficials en un altre estat membre).

En este document, m'agradaria començar a partir d'una altra qüestió: les discrepàncies entre el discurs oficial i les pràctiques reals en les institucions europees (per no mencionar les pràctiques en les polítiques dels seus estats membres), per tal d'extraure una perspectiva crítica sobre estes discrepàncies i seguir amb alguns suggeriments sobre les polítiques que es podrien adoptar. Naturalment, cada cert temps eixes discrepàncies ixen a la llum a través d'alguns comentaristes, siguen acadèmics, polítics electes o ciutadans que s'hi veuen afectats i que observen que les tasques reals de les institucions europees queden molt lluny dels ideals multilingües que professen. No obstant això, m'agradaria abordar estes qüestions d'una forma, en certa manera, inusual, basada en l'*avaluació de la política lingüística*.

Amb esta finalitat, m'agradaria començar la segona secció revisant alguns fets molt reveladors que il·lustren l'ambigüitat de la postura de la UE *enfront del* multilingüisme, encara que també la complexitat indiscutible dels problemes més pròxims. En la tercera secció, propose una interpretació

d'eixos fets des de la perspectiva de la política lingüística, abans de revisar alguns sistemes lingüístics de la Unió Europea, i prestar una atenció especial a l'anomenat model *oligàrquic*, segons el qual *determinades* llengües oficials dels Estats membres gaudixen d'un tracte privilegiat. La quarta secció aborda un debat sobre la intercomprensió (un terme que trobem ben sovint en texts francesos encara que, i això és molt revelador, no en els anglesos, on l'equivalent més pròxim és el de competència receptiva o *receptive competence*), ja que la intercomprensió constitueix un recurs fonamental, encara que quasi completament inexplotat, al servici d'un bilingüisme equilibrat i sostenible. En lloc de referències al llarg del text, el lector trobarà una sèrie de suggeriments de lectures, organitzades per temes, al final del document.

2. AMBIGÜITATS EN EL DISCURS I LA PRÀCTICA EUROPEUS

No resulta sorprenent que l'actitud europea enfront del multilingüisme siga ben sovint ambigua, si tenim en compte que quan en el discurs oficial s'esmenta el multilingüisme es poden evocar nocions molt distintes. De vegades, la diversitat lingüística es presenta com un *fet establert*, que implica que els europeus *necessiten* aprendre idiomes per a adaptar-se a esta realitat. Este tipus d'afirmació és, sobretot, *positiva*, en el sentit que pretén descriure objectivament el que és (el grau d'objectivitat factual de les afirmacions és una altra qüestió).

No obstant això, en altres casos la diversitat lingüística es presenta com un *valor fonamental* de la Unió Europea, que expressa la seua identitat autèntica –és important observar, però, que la UE mai no ha establert la diversitat com un *principi* fonamental de la Unió, com ho és la lliure circulació de mercaderies, servicis o persones, la qual cosa indica un orde clar de prioritats, en què òbviament el llenguatge ocupa un segon pla. Este tipus d'afirmació és principalment *normativa*, ja que emet un juí sobre allò que és bo o roïn (i presenta de manera encomiable el multilingüisme com una cosa positiva).

Amb tot, la inestabilitat constant del discurs oficial, que oscil·la entre la dimensió positiva i la normativa, sembla la llavor de l'ambigüitat, perquè permet que els que prenen decisions esquiven qüestions enutjoses. Cada vegada que es destaquen les restriccions positives (o objectives) sobre el mul-

tilingüisme, els funcionaris poden evitar actuar-hi presentant el multilingüisme com una aspiració, o dit d'una altra manera, passant a la dimensió *normativa*. I al revés, quan es fa al·lusió a la conveniència del multilingüisme –una afirmació que podria ocasionar implicacions molt significatives, per exemple, per a refrenar les manifestacions d'hegemonia lingüística a favor d'una o altra llengua– els funcionaris poden atindre's al fet que els europeus *ja parlen* diversos idiomes, que la diversitat lingüística també s'expressa en les complexes pràctiques multilingües dels parlants, etc.; és a dir, basar-se en la dimensió *positiva* permet ofegar propostes de polítiques més concretes.

Per això, no és estrany que ens trobem amb contradiccions notables. Per exemple, la UE reconeix 23 llengües oficials i de treball (LIOT), i permet que s'utilitzen en el Parlament. Així mateix garantix, com a dret democràtic, que la legislació que afecte els ciutadans es tradueix a tots eixos idiomes. Tot açò és possible gràcies a l'extraordinari treball de traductors i intèrprets que fan funcionar el servici lingüístic més complex del món. Al mateix temps, els procediments reals que es duen a terme en el si de la Comissió tendixen a realitzar-se en tres idiomes: anglés, francès i alemany; que es coneixen com les «llengües de procediment», encara que eixa denominació no figura en cap punt dels tractats; i tot el món sap que en la pràctica la major part dels documents que circulen dins de la Comissió estan redactats en anglés, i que l'anglés és l'idioma més utilitzat per a les reunions internacionals, mentre que el francès ocupa el segon lloc, a prou distància, i l'alemany ocupa una posició que podria denominar-se *Mauerblümchendasein* –existix simplement com una flor senzilla i discreta que creix en un mur. Això no obstant, abans de continuar cal fer un aclariment important: el problema no és la llengua anglesa com a tal. L'amenaça per a la diversitat lingüística seria la mateixa si la llengua dominant fóra el francès, el suec o l'estonià. El problema és l'hegemonia lingüística per ella mateixa.

Ningú no diria que la diversitat lingüística i les seues manifestacions constitueixen realitats socials que es capten fàcilment, i alguna d'estes ambigüitats podria atribuir-se també al desconcert comprensible davant de la complexitat dels problemes més immediats, que podrem il·lustrar amb alguns exemples.

En primer lloc, inclús definir el que s'entén per *diversitat* pot resultar delicat. Per exemple, tinguem en compte que, segons estimacions sovint citades, actualment en el món es parlen quasi 7.000 llengües, però només el 3,5% d'estes són autòctones d'Europa. A més, d'eixes 7.000 llengües, dotze són la primera llengua (possiblement en variants distintes) de la meitat de la població mundial i, per tant, són les grans llengües, mentre que en l'altre extrem de la classificació, es considera que 500 llengües patixen una amenaça immediata, i es preveu que prop de 3.000 moriran (en el sentit que ja no seran la llengua materna de ningú) al llarg del segle XXI.¹

En segon lloc, encara que és de sobra conegut el ventall de llengües autòctones d'Europa, no es pot dir el mateix de les habilitats lingüístiques dels europeus, ja que l'única font d'informació comparable és l'enquesta lingüística, moderadament fiable, de l'Eurobaròmetre. Segons les últimes xifres, el 34% dels ciutadans de la UE afirma saber anglés com a llengua estrangera; ara bé, només una quarta part d'eixe 34% declara tindre un molt bon nivell d'eixe idioma, la qual cosa representa un 8,16% dels residents. Cal també afirmar que, per contra, a Anglaterra, el requisit d'estudiar una segona llengua ha desaparegut del programa d'estudis dels alumnes d'entre 14 i 16 anys. Al llarg dels últims sis anys, s'ha observat una caiguda del 36% en les inscripcions a cursos d'alemany com a llengua estrangera (el 37% en el cas del francés).

En tercer lloc, la diversitat lingüística no només és el producte de la diversitat nacional, sinó que es pot alimentar dels fluxos migratoris. No obstant això, estos últims afecten parts del món diferents de maneres distintes. Tornant al cas d'Anglaterra, un 12,5% dels alumnes d'educació obligatòria tenen una llengua materna diferent de l'anglés, mentre que en una ciutat francòfona com Ginebra, el percentatge d'alumnes que no tenen com a llengua materna el francés supera el 40%.

Esta breu mostra de fets demogràfics i sociolingüístics hauria de ser prou per a mostrar que la diversitat lingüística és un fenomen enormement complex i que, en conseqüència, no és fàcil formular anàlisis lúcides i polítiques clares per a fer-li front. A continuació, hem d'entendre algunes qüestions bàsiques, com ara:

- Què hem de fer de les tendències actuals? la diversitat lingüística està, en general, disminuint (amb la desaparició de les

llengües minoritàries) o augmentant (com a resultat dels fluxos migratoris de parlants de distintes llengües)? Així, doncs, està o no en perill el multilingüisme social?

- Quines tendències generals, si n'hi ha, emergixen del caos de fets observables i què signifiquen eixes tendències en el context europeu?
- Si eixes tendències hagueren de ser causa de preocupació (i eixe seria el cas si arribàrem a la conclusió que, en conjunt, la diversitat lingüística s'està veient amenaçada i si les persones realment valoraren la diversitat), quin tipus de polítiques hauríem de desenvolupar per a contrarestar eixes tendències?

Estes són les preguntes que intentarem respondre al llarg de les següents seccions d'este document.

3. ESTABLIR UN NOU MARC PER A LA DIVERSITAT EN LA PERSPECTIVA DE LES POLÍTIQUES

Permeteu-me començar amb unes paraules d'avertència: quan es tracta del *llenguatge en societat*, el discurs dels mitjans de comunicació, dels polítics i inclús dels estudiosos està replet de clixés. El polític americà Jonathan Pool va expressar clarament este punt en un document de treball de 1991 on va escriure que el llenguatge és un tema sobre el qual tant les persones llegues en la matèria com els especialistes pareixen tindre «creences extraordinàriament obstinades». Així, doncs, és important parar atenció a les respostes aparentment òbvies i, sobretot, a les visions estereotipades que pareixen ser de sentit comú però que poden acabar sent molt frívols. Dit açò, podem extrapolar algunes tendències principals d'este embull de fets aparentment contradictoris? Pareix haver-hi tres tendències plausibles:

1. La dinàmica de l'aprenentatge de llengües (en particular, la força centrípeta que ens espenta a aprendre una llengua dominant, de manera que la fem encara més dominant) és

¹. No és fàcil definir la *diversitat* en termes absoluts; podem descriure situacions distintes que presenten un major o menor grau de diversitat lingüística, i la major part dels raonaments que figuren en este document, encara que siga només per precaució intel·lectual, es basen en esta noció de diversitat *relativa* en comptes d'*absoluta*.

probable que implique que l'anglès anirà tenint un paper cada vegada més important com la segona llengua més freqüent (L2), encara que continuen tenint una importància regional determinades grans llengües vehiculars.

2. És possible que les llengües minoritàries o regionals (LIMR) es continuen erosionant, potser amb algunes excepcions notables que confirmen la regla, com ara el català, el basc i el gal·lès.
3. És probable que els fluxos migratoris constants donen lloc a una *diversificació lingüística extensiva* (és a dir, un augment, en moltes zones d'Europa, del nombre d'al·lòfons) i, almenys en un futur pròxim, una *diversificació lingüística intensiva* (dit d'una altra manera, un augment, en moltes zones d'Europa, del ventall de llengües parlades).

Quines implicacions té açò al cap i a la fi? Està augmentant o disminuint la diversitat? De fet, probablement estan passant les dues coses. Esta aparent paradoxa pot resoldre's establint una diferència entre diversitat objectiva i subjectiva. La diversitat objectiva, és a dir, el nombre de llengües existents i empleades en l'actualitat, segurament s'està reduint en general, a causa de la desaparició de llengües minoritàries. En canvi, la diversitat subjectiva, és a dir, el ventall de llengües a què les persones han de fer front en les seues vides quotidianes, està quasi amb tota seguretat creixent. Actualment, la majoria de la gent té molt més contacte amb altres realitats lingüístiques que el que van tindre els seus iaïos i, amb la migració constant, no pareix probable que esta tendència amaine. Així, doncs, novament hem de concloure que la diversitat lingüística és un fenomen complex.

En conseqüència, hauríem de preocupar-nos per la sort que correrà la diversitat lingüística? La resposta és doble.

La resposta és negativa si creiem que la diversitat no s'està veient seriosament amenaçada (per exemple, si creiem que la nostra *experiència* de diversitat sempre serà adequada, perquè s'alimenta dels continus fluxos migratoris fins i tot malgrat la desaparició de llengües minoritàries) o si considerem que, encara que la diversitat lingüística desapareguera per a bé, la pèrdua tampoc seria tan gran.

Al contrari, la resposta és positiva si creiem que la diversitat lingüística està realment amenaçada i si creiem que

eixa erosió constituïx una evolució nociva (tal com s'assenyala en la introducció d'estos documents, les nostres raons per a donar suport a esta idea poden estar inspirades per consideracions econòmiques i basar-se en una preocupació per l'eficàcia, la justícia o per ambdós conceptes).

En el que resta d'este text, adoptaré el segon punt de vista. En altres paraules, he d'assumir que la diversitat lingüística mereix rebre el suport de les polítiques públiques. Els lectors que consideren que la diversitat lingüística és, en última instància, un destorb, potser desitgen deixar la lectura ací i passar a un altre article d'este volum. A més, no vull enumerar els arguments que confirmen la idea que preservar la diversitat lingüística convergix amb les preocupacions econòmiques per l'eficàcia i la justícia (per no mencionar les raons culturals i polítiques estàndard que generalment s'invoquen en estos casos), ja que són punts tractats en profunditat en altres texts i el meu propòsit en este cas és explorar els mèrits relatius de les distintes opcions de polítiques que podrien temptar-nos si (permeteu-me insistir-hi: si) creiem, com, de fet, així pareix per a grans segments d'opinió, que val la pena conservar-ne la diversitat.

No obstant això, abans de continuar, hem de desfer-nos de l'argument segons el qual no és realment necessari adoptar mesures de protecció o de promoció perquè, a causa de la creixent diversitat *subjectiva* derivada, principalment, dels fluxos migratoris, continuem fent front a una diversitat lingüística suficient. Per què no compartisc una visió tan optimista? Doncs, bàsicament per dos raons:

- En primer lloc, la diversitat subjectiva no pot separar-se per complet de la seua base objectiva. L'erosió de la diversitat objectiva està forçada a soscarar, a la llarga, la diversitat subjectiva: encara que els fluxos migratoris no amainen, la *intensitat* de la diversitat que comporten eixos fluxos és probable que disminuïska.
- En segon lloc, l'augment de la diversitat subjectiva pot alimentar il·lusions, la qual cosa generarà una *aparença* superficial de diversitat que s'anirà buidant progressivament de contingut autèntic –un fenomen que en altres escrits he denominat «diversitat Potemkin», en al·lusió a les aldees falses que el mariscal Grigori Alexandrovitch Potemkin (1739-1791) va fer construir perquè la tsarina Catalina la Gran que-

dara favorablement impressionada per la quantitat i la prosperitat de les aldees de les terres que acabava de conquerir; mentre passejava per allí en el seu carruatge.

Desafortunadament, les autèntiques ambigüitats de les actituds oficials europees envers la diversitat lingüística induïxen la diversitat Potemkin: per exemple, la promoció de la mobilitat estudiantil, que se suposa que estimularà l'intercanvi de coneixements lingüístics i culturals entre joves europeus, comporta certament contactes més freqüents, però un percentatge desproporcionat d'aixos contactes pareix esdevenir-se en anglés. Al cap i a la fi, l'efecte de programes com l'Erasmus sobre la vitalitat de la diversitat cultural i lingüística europea està obert a preguntes.

Quines opcions té obertes Europa? En este punt, podem citar un conjunt de set sistemes lingüístics, els primers sis van ser suggerits pel ja esmentat polítòleg Pool, i el setèim va ser formulat per un jove investigador italià, Michele Gazzola. Els set figuren en la taula que es presenta tot seguit i es caracteritzen en termes de quatre variables: el nombre de LIOT que implica un sistema, la naturalesa de les LIOT afectades, el nombre de direccions de traducció i interpretació que implica i les necessitats d'aprendre una llengua estrangera per part d'algunes persones, que implica un sistema determinat.

Comparació de sistemes lingüístics per a la Unió Europea (taula 1)

Sistema	Nombre de LIOT	Naturalesa de les LIOT	Direccions TII	Necessitats d'aprendre una llengua estrangera
Monàrquic	1	Anglés	0	Anglés per als no anglòfons
Sinàrquic	1	Llengua «externa» (per exemple, l'esperanto)	0	Tots han d'aprendre la llengua «externa»
Oligàrquic	1 o 23	Per exemple: anglés + francés + alemany	6	Anglés o francés o alemany per tots aquells que no les parlen
Panàrquic	23	Les 23	$N(n-1)=506$	Cap
Hegemònic	23	Les 23	$2(n-1)=44$, via l'anglés	Cap
Tecnocràtic	24	Les 23 + llengua «externa»	$2n=46$, via, per exemple, l'esperanto	Cap
Relé simètric triple	23	Les 23	$3(2n-3-1) = 126$	Cap

Font: Grin, F. (2005): *L'enseignement des langues étrangères comme politique publique*. París: Haut Conseil de l'évaluation de l'école.

Com que ja s'han debatut detalladament estos sistemes en altres publicacions, no pretenc tornar a fer-ho ací: centrem-nos en un d'ells, el que Pool va denominar *oligàrquic* perquè concedeix privilegis a una oligarquia d'idiomes, com podrien ser l'anglès, l'alemany i el francès, ja que són les «llengües de procediment» seleccionades per a dur a terme els negocis interns de la Comissió. Hi ha hagut polítics i estudiosos que han defensat versions diferents del sistema oligàrquic (vegeu els suggeriments de lectures que es troben al final d'este document). Naturalment, la quantitat de llengües que s'admetrien dins d'esta oligarquia depén de qui parle en cada cas i a qui es dirigisca. Les versions més freqüents del sistema oligàrquic inclouen generalment (a més de l'anglès, l'alemany i el francès) l'italià (per raons demogràfiques), l'espanyol (per la influència que té mundialment) i, de vegades, el polonés (l'única llengua eslava en esta oligarquia i la més important de les llengües esclaves de la UE actual).

A un nivell superficial, l'oligarquia resulta temptadora (en particular, òbviamment, per a aquells que són els afortunats membres del club). No obstant això, té alguns grans inconvenients: en primer lloc, és òbviamment i extremadament injusta amb la resta de llengües; en segon lloc, és fonamentalment inestable i cal esperar que vaja virant progressivament cap a un sistema hegemònic o inclús monàrquic, afavorint exclusivament l'anglès.² Encara que suposadament es restringira només a les operacions internes de les institucions de la UE, acabaria soscant el denominat *model 1+2*, estimulat per la Comissió, i segons el qual cada europeu hauria de saber, a més de la seua pròpia llengua, dos llengües estrangeres més (o fins i tot més de dos, la qual cosa comportaria un model «1+>2»). En este cas, de nou, invertir en una *tercera* llengua acabaria derivant en un formulisme que es dissoldria en un model de «llengua materna més anglès», la qual cosa tindria efectes nocius sobre la diversitat: totes les llengües excepte l'anglès s'acabarien confinant progressivament al provincianisme, i l'experiència acumulada per les LIMR al llarg de dècades o segles ja ens mostra on conduïx això.

Clarament, els sistemes oligàrquics són una trampa, una il·lusió, que pot ser temptadora per als parlants de llengües relativament grans, com ara l'alemany, el francès o l'espanyol, però estar-hi d'acord, defensar un sistema oligàrquic en

última instància és promoure la marginació de totes eixes llengües. Permeteu-me que també assenyalé que eixes LIMR estarien entre les primeres víctimes d'un sistema oligàrquic, per la qual cosa és particularment desconcertant el suport entusiasta d'alguns defensors de les LIMR als sistemes hegemònics o monàrquics (possiblement alimentat –de manera comprensible– per una certa animositat envers *la seua* llengua dominant local).

De la mateixa manera que he optat per no repetir els arguments a favor del multilingüisme, perquè ja estan àmpliament desenvolupats en altres texts, m'abstindré també de discutir els arguments contraris a eixos últims, és a dir, enumerar els efectes negatius de l'hegemonia lingüística. Permeteu-me simplement que recorde que l'hegemonia lingüística implica costos considerables de tipus diversos, que van des d'inversions massives (i cares) en l'aprenentatge de la llengua dominant per a tot el món, fins a costos immaterials derivats de l'erosió de la diversitat –en el cas que esta última es considere com a intrínsecament desitjable (de nou, això és una cosa que considere certa, però no necessàriament espere que tots els lectors compartisquen la meua visió).

L'hegemonia lingüística també és evidentment injusta, ja que implica transferències des de les posicions majoritàries cap a les minoritàries: en este cas, entre el 13% i el 14% de persones que tenen com a llengua materna l'anglès en la UE i, que en última instància, s'estalvien l'esforç i la despesa d'aprendre llengües estrangeres. Si emprem les dades de 2002-2004, açò implica un estalvi anual de prop de 6.000 milions d'euros només per al Regne Unit (una miqueta més de 6.100 milions d'euros si s'inclou Irlanda en les estimacions). I malgrat les inversions massives per a aprendre anglès per part dels no nadius, els nivells de domini que generalment s'aconsegueixen no arriben al nivell necessari per a poder interactuar amb parlants nadius d'eixa llengua en una situació equilibrada. Esta situació es reflectix amb claredat en francès per un aforisme que afirma que «en anglais, on ne dit pas ce qu'on veut, on dit ce qu'on peut» (és a dir, 'en anglès no diem el que volem, sinó el que podem'). Els parlants nadius d'una llengua estan en una posició de privilegi que pot traduir-se en avantatges molt reals en un món en què la definició de les agendes i la presa de decisions estan molt influenciades pel domini que un tinga de la comunicació

–i en este punt, les nostres observacions convergixen amb les reconegudes obres de sociòlegs o lingüistes que parlen sobre les implicacions del llenguatge en el poder:

Ha arribat el moment en què és necessari demolir un mite generalitzat que es coneix com l'«euroanglés» o l'«anglés com a llengua franca» (ELF, per les seues sigles en anglés). L'euroanglés simplement no existix, i una cosa que no existix no pot tindre conseqüències en les polítiques. Pot sonar a un ardit periodístic temptador, però el fet és que els parlants no nadius estan lluitant, amb més o menys èxit, contra la norma dels parlants nadius (al cap i a la fi, continuen havent-hi prop de 400 milions de persones que tenen l'anglés com a llengua materna en el món i continuen formant un model a tindre en compte). Malgrat una continuada investigació en lingüística aplicada sobre l'ELF, hi ha molts pocs trets lingüístics de l'anglés derivats de l'ús natiu dominant que s'hagen estabilitzat i ni tan sols fent una exhibició d'imaginació en són prou per a constituir una variant alternativa de l'anglés, ni per descomptat una llengua *diferent* de l'anglés. En el cas que es considerara com una llengua *distinta* de l'anglés natiu, l'euroanglés o ELF seria un fenomen purament anecdòtic. Quan han de fer front a esta rèplica, distingits estudiosos de l'ELF fan l'enrevessada afirmació que, de fet, l'ELF no és «una altra» llengua, sinó una *situació*, que es definix essencialment pel fet que l'anglés s'utilitza en la comunicació entre parlants no nadius (incloses les situacions d'interacció en què també es veuen implicats alguns parlants nadius), cosa que ràpidament desemboca en embolics lògics que mai no han sigut tractats en la literatura. Potser és cert que els parlants nadius de la llengua anglesa han de fer concessions quan es troben en eixos contexts: per exemple, evitar col·loquialismes amb els quals probablement els no nadius no estan familiaritzats; i hi ha alguns cursos dissenyats per a ajudar els parlants nadius a adreçar-se als seus interlocutors no nadius i que estos últims els entenguin. No obstant això, eixos cursos duren, com a màxim, un o dos dies – un temps que està a anys llum de la inversió necessària per a adquirir fluïdesa en anglés com a llengua estrangera (es calcula que l'esforç necessari per a aconseguir este objectiu oscil·la entre les 10.000 i les 15.000 hores d'estudi i pràctica). Així, doncs, l'ELF no canvia cap dels problemes d'eficàcia i justícia associats a *qualsevol* hegemonia lingüística (amb

independència que qui l'exercisca siga l'anglés o qualsevol *altra* llengua *natural*).³ Tot el debat sobre l'ELF, com a màxim, servirà a assumptes foscos de poder i desigualtat.

Llavors, què es pot fer? Al final, resulta que és improbable trobar una solució senzilla, barata, eficaç i justa. Alguns afirmen que l'esperanto s'ajusta a este perfil i en molts aspectes probablement és cert, almenys més que les alternatives conegudes. No obstant això, l'avantatge és més relatiu que absolut i encara hi ha qui s'oposa amb tal vehemència a l'esperanto que és poc probable que, almenys a curt termini, constituïska una opció política factible. En comptes d'això, és probable que les solucions als problemes de la diversitat lingüística i com es gestiona hagen de buscar-se en la direcció dels sistemes lingüístics complexos que combinen distintes estratègies, que afecten el pla individual o col·lectiu, o ambdós, i que recorren conjuntament a:

- La promoció de l'aprenentatge de llengües estrangeres, possiblement insistint en la «llengua personal adoptiva» una noció proposada en l'informe del Comissionat per al multilingüisme presentat per un comitè encapçalat pel novel·lista Amin Maalouf.
- Un ús ben orientat dels servicis de traducció i interpretació.
- Un ús ben controlat d'algunes llengües dominants, en particular l'anglés.
- Sistemes de rotació per a garantir que totes les llengües (per exemple, les 23 LIOT de la UE) tinguen el mateix accés a la categoria de llengua oficial i de treball *plena* (i, allò més

2. Estos fets tan senzills a vegades es queden soterrats en la confusió derivada d'altres propostes, com la idea (un poc absurda) de forçar tothom en les institucions europees a parlar una segona llengua: el resultat predicable d'això seria que tots els funcionaris públics de la Comissió acabarien expressant-se en anglés, excepte els britànics i irlandesos, que es llançarien a intents poc entusiastes de parlar francès abans que els seus interlocutors els demanaren canviar novament a l'anglés. Així mateix, l'animositat expressada per alguns defensors de les LIMR envers llengües grans, encara que no massa hegemòniques (generalment el francès i l'espanyol) podria dir-se que és prou curta de mires, perquè no fa altra cosa que accelerar el declivi d'eixes llengües en la comunicació internacional, la qual cosa contribuïx a la difusió de l'anglés com a llengua hegemònica. Recordem el que s'ha dit abans, el problema no és l'anglés *per se*, sinó l'hegemonia lingüística, amb independència de la llengua que en resulte beneficiada.

3. Per raons que no tenim temps de discutir ací, este problema no ocorre només en el cas de llenguatges artificials com ara l'esperanto o el klingon o, en cas que ocorrega, és en molta menor mesura.

important, que cap llengua siga *sempre* i en tot moment oficial, la qual cosa faria que les altres quedaren immediatament obsoletes per a totes les finalitats pertinents).

- Introducció de l'esperanto i altres llengües per a finalitats específiques.
- Desenvolupament de la intercomprensió entre llengües veïnes, junt amb els servicis de suport lingüístic als usuaris.

La manera en què estes estratègies distintes es poden combinar amb una *robusta arquitectura per a la comunicació en contexts multilingües* constituïx un repte per a la investigació en política lingüística actual, ja que esta perspectiva no s'ha explorat sistemàticament mai abans. A més, l'última d'estes estratègies, la intercomprensió, ha sigut sorprenentment rebutjada i quasi mai s'ha estudiat des d'una perspectiva de política lingüística. Així i tot, pareix molt prometedora, de manera que al final d'este document li dedicarem més atenció.

4. AVALUAR LA INTERCOMPENSIÓ

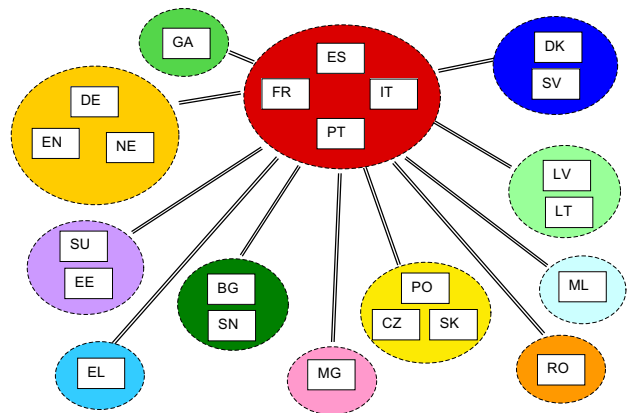
La intercomprensió es referix a la capacitat de dos o més persones amb llengües maternes distintes, encara que relacionades entre elles (com ara el francès i l'italià, o el polonés i el txec), per a entendre's les unes amb les altres, per escrit o, fins i tot, oralment sense que, en canvi, eixos mateixos parlants siguin capaços de parlar o escriure la llengua de l'altra persona. Les investigacions realitzades indiquen que les habilitats receptives en llengües veïnes poden desenvolupar-se molt ràpid (i, per tant, sense fer inversions massa costoses). Si es desenvolupara la intercomprensió de manera més sistemàtica dins de les mateixes famílies de llengües (en particular, en el cas de la UE, les llengües romàniques, les llengües germàniques i les eslaves), s'incrementaria notablement el nombre de situacions en què els participants podrien expressar-se amb llibertat en un intercanvi en la seua llengua materna (amb molta més flexibilitat i eloqüència que quan es veuen forçats a expressar-se en una llengua estrangera, com ara l'anglès) i, a més, els podrien entendre interlocutors amb competència *receptiva* en eixa llengua.

Al mateix temps, la intercomprensió és un fenomen quotidià, una situació banal que la majoria de la gent experi-

menta amb tanta freqüència que ni tan sols se n'adona. Per exemple, un castellanoparlant que viatge a Itàlia no tindrà problemes per a entendre bona part del que es diga en un article de diari redactat en italià, encara que mai haja estudiat eixa llengua. Si es cultivara eixa familiaritat interlingüística, es podrien obrir unes possibilitats immenses.

Traslladar esta experiència quotidiana a una estratègia política amb cara i ulls no és un procés automàtic; tot i això, podem esbossar algunes implicacions generals a través d'una versió senzilla d'intercomprensió en la qual els idiomes es disposen en dotze «grups d'intercomprensió», com es mostra en la figura 1. Algunes llengües relacionades s'han posat deliberadament en grups diferents, perquè la intercomprensió entre elles es consideraria relativament un repte major (per exemple, entre el romanés i el francès, en contrast amb la parella formada per l'italià i el francès). En la figura 1 es col·loquen quatre llengües de la família de llengües romàniques en el centre, però sorgirien els mateixos efectes per a cada «grup d'intercomprensió».

Grups d'intercomprensió (figura 1)

BG: Búlgar; CZ: Txec; DE: Alemany; DK: Danés; EE: Estonià; EL: Grec; EN: Anglès; ES: Espanyol; FR: Francès; GA: Irlandès; IT: Italià; LT: Lituà; LV: Letó; MG: Hongarés; ML: Maltés; NE: Holandés; PO: Polonés; PT: Portugués; RO: Romanés; SK: Eslovac; SN: Eslovè; EL SEU: Finlandès; SV: Suec

Les línies dobles que connecten els grups lingüístics denoten el fet que, gràcies a la intercomprensió, no només es pot estalviar en traducció (o fins i tot interpretació) *dins* dels mateixos grups, sinó que el nombre de direccions de traduccions necessàries *entre* grups també es veu reduït a dos per cada parella. Per exemple, un document escrit originàriament en espanyol ja no haurà de traduir-se a l'italià, portugués i francès; a més, n'hi haurà prou amb traduir-lo a un idioma de cada grup; per exemple, si es tradueix al suec, serà accessible, gràcies al desenvolupament de la intercomprensió, no només als parlants nadius de suec, sinó també als de danés, la qual cosa estalviaria haver de traduir el text a este últim idioma.

Així, doncs, la intercomprensió és una estratègia que promou el multilingüisme a un cost notablement reduït. És, en certa manera, una versió més barata del model panàrquic. Queda molt de treball per fer per a passar del que hui en dia és una experiència quotidiana però molt dependent dels casos –així com un escenari teòric general– a una estratègia de política operativa. En concret, caldrà prestar una atenció especial a les qüestions següents:

- Com encaixa la intercomprensió en els processos reals de comunicació exolingüe?
- Com es tractaran les asimetries percebudes o reals en la intercomprensió (per exemple, entre l'espanyol i el portugués)?
- Si es desenvolupa la intercomprensió per als funcionaris de la UE i els parlamentaris europeus, podria proposar-se també per als ciutadans europeus de manera més general i en quins termes es faria?
- Com serien les dinàmiques lingüístiques subsegüents dins dels conjunts d'intercomprensió (per exemple: espanyol-italià-portugués-francès)? Hi ha el risc que un idioma es convertisca en la llengua hegemònica dins d'un mateix conjunt?
- Segons quin conjunt de normes es combinaria la intercomprensió amb altres instruments, en particular, els sistemes de rotació?
- Com es repartirien els costos (i els beneficis) d'introduir la intercomprensió entre els estats membres de la UE?
- Quines són les implicacions exactes en termes de costos? (En este punt les estimacions disponibles són únicament preliminars, però indiquen que la despesa en traducció i interpretació es podria reduir quasi a la meitat.)

És evident que queden qüestions importants a tractar i resoldre. No obstant això, l'exemple de la intercomprensió indica que hi ha vies, si hi ha voluntat política, per a caminar cap a un multilingüisme equilibrat i sostingut, de manera que s'afirme un esperit realment multilingüe.

5. SUGGERIMENTS DE LECTURA

Perspectives crítiques sobre l'evolució de les pràctiques lingüístiques en organitzacions multilingües:

PHILLIPSON, ROBERT (2003): *English-Only Europe?*, Londres: Routledge.

PIRON, CLAUDE (1994): *Le défi des langues. Du gâchis au bon sens*, París: L'Harmattan.

Enfocaments d'avaluació de polítiques als sistemes lingüístics a la Unió Europea:

GAZZOLA, Michele (2006): «Managing Multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament», *Language Policy*, vol. 5, n. 4, pp. 393-417.

GRIN, François (2004): «Coûts et justice linguistique dans l'élargissement de l'Union européenne», *Panoramiques*, 69, 4t trimestre, 2004, pp. 97-104.

–(2005): *L'enseignement des langues étrangères comme politique publique*. París: Haut Conseil de l'évaluation de l'école, <http://cisad.adc.education.fr/hcee>.

POOL, JONATHAN (1996): «Optimal language regimes for the European Union», *International Journal of the Sociology of Language*, 121, pp. 159-179.

Arguments a favor del sistema oligàrquic:

DE SWAAN, Abram (2001): *Words of the World*. Cambridge: Polity Press.

GINSBURGH, Victor and WEBER, Shlomo (2003): *Language Disenfranchisement in the European Union*, <http://www.ecare.ulb.ac.be/people/members/ginsburgh/papers/2.language%20dis.pdf>.

Arguments a favor de la disseminació de l'anglés com a única llengüa de comunicació més extensa:

JONES, Eric (2000): «The case for a shared world language», a M. Casson and A. Godley (eds.), *Cultural Factors in Economic Growth*. Berlin: Springer, pp. 210-235.

VAN PAIJS, Philippe (2004): «Europe's Linguistic Challenge», *Archives européennes de sociologie* XLV (1), pp. 113-154.

Sobre l'anglés com a llengua franca:

SEIDLHOFER, Bárbara (2005): «English as a lingua franca», en Hornby, A. S. (ed.). *Oxford advanced learner's dictionary of current English* (7a edició). Oxford: Oxford University Press, R92.

Sobre la intercomprensió:

CONTI, Virginie and GRIN, François (eds.) (2008): *S'entendre entre langues voisines : vers l'intercompréhension*. Ginebra: Georg.

TEN THIJE, Jand AND ZEEVAERT, Ludger (2007): *Receptive Multilingualism*. Àmsterdam: John Benjamins.

LA GESTIÓ DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA A EUROPA*

Miquel Strubell

[Universitat Oberta de Catalunya]

I. INTRODUCCIÓ

Tot i que llegim molt sovint que Europa té un gran problema de multilingüisme, no és pas dels llocs del món més multilingües:

Taula 1

Llengües		Parlants				
Àrea	Nombre	%	Nombre	%	Mediana	Mitjana
Àfrica	2.092	30,3%	675.887.158	11,8%	253.910	323.082.247
Amèriques	1.002	14,5%	47.559.381	0,8%	2.000	464
Àsia	2.269	32,8%	3.489.897.147	61,0%	10.1712	1.538.077
Europa	239	3,5%	1.504.393.183	26,3 %	220.000	6.294.532
Pacífic	1.310	19,0%	6.124.341	0,1 %	800	4.675
Totals	6.912	100%	5.723.861.210	100%	7.000	828.105

Segons una font, Europa té l'11% de la població mundial (710 milions) però només amb un 3,5% de les llengües parlades al món.¹ Per tant, sembla fora de lloc l'estirabot recent del conegut lingüista i sociòleg holandès Abram de Swaan quan, justament en presència del comissari de multilingüisme Leonard Orban, va dir que «multilingualism is a pain in the neck» i una «nuisance».²

* Relació de les abreviatures utilitzades al llarg del text. DUDL: Declaració Universal de Drets Lingüístics, OSCE: Organització (abans Conferència) per a la Seguretat i la Cooperació a Europa, UE: Unió Europea.

1. Source http://en.wikipedia.org/wiki/World_population.

2. By Abram de Swaan. See «Multilingualism a 'damned nuisance' says Dutch academic», de Teresa Küchler: Euobserver, 15.09.2008 18:35 CET. [http:// euobserver.com/879/26742](http://euobserver.com/879/26742).

Sí que és cert, en canvi, que:

- Europa concentra moltes llengües codificades i estandarditzades, sovint de fa segles, i en aquest context no és casual que la impremta s'inventés a Europa.
- La major part de llengües colonials són d'origen europeu.
- Europa és una regió econòmicament desenvolupada.
- Per això (per exemple) hi ha tantes llengües europees al capdamunt del rànquing d'Internet.

Per què ens preocupem, doncs, de la diversitat lingüística?

Justament, la tradició dels estats nació europeus anava en una doble direcció: per una banda, a esborrar les diferències lingüístiques internes, pel que fa a la població pròpia (l'homogeneïtzació interna, reflectida per l'expressió «nosaltres som tots iguals»), i per l'altra, pel que fa a la mateixa població pròpia, fer créixer les diferències lingüístiques respecte dels països veïns (la diferenciació externa, reflectida per l'expressió «ells són diferents de nosaltres»). En definitiva, hom pretenia aconseguir que fos veritat que «nosaltres som lingüísticament diferents dels altres», i d'aquí diferents polítiques assimilacionistes per part d'estats amb una població d'origen heterogènia, com ara França.

Així, poc després de la Revolució de 1789, l'abat Henri Jean-Baptiste Grégoire (1750-1831) va ser l'encarregat d'elaborar una enquesta i de redactar un informe amb recomanacions de política lingüística. En el seu *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*,³ s'escandalitza del fet que només una quinzena dels 83 departaments francesos eren monolingües de llengua francesa. A la resta s'hi parlaven una trentena del que s'anomenaran *patois*,⁴ i que s'havien d'«extirpar». Un altre revolucionari, Bertrand Barère (1755-1841) va presentar un *Rapport du Comité de salut public sur les idiomes*⁵ (del qual era membre) a la Convenció, el 27 de gener de 1794, en què feia un atac frontal i barroer contra la diversitat lingüística a França: «Combien de dépenses n'avons-nous pas faites pour la traduction des lois des deux premières assemblées nationales dans les divers idiomes de France! Comme si c'était à nous à maintenir ces jargons barbares et ces idiomes grossiers qui ne peuvent plus servir que les fanatiques et les contre-révolutionnaires!». Aquest autor va llençar acusacions escandaloses i xenòfobes a llengües concretes: «Le fédéralisme et la superstition parlent basbreton; l'émigration et haine

de la République parlent allemand... La Contre-révolution parle l'italien et le fanatisme parle basque. Cassons ces instruments de dommage et d'erreurs» (Thunig, 2007).

Els efectes no són només retòrics: el decret del 2 Thermidor (de 20 de juliol de 1794) posa en marxa el que diferents autors en diuen «terror lingüístic». ⁶ Els funcionaris que continuessin fent servir llengües altres que el francès serien condemnats a sis mesos de presó.

El cas francès mostra una política especialment crua, deliberada i explícita. Però això no vol dir que la mateixa ideologia, dissenyada per a vertebrar la igualtat de la ciutadania, i que serviria després per a bastir un mercat laboral estatal, no hagi estat portada a terme en molts altres països europeus, en èpoques poc o molt allunyades de la revolució francesa.

Però el món no és tan senzill. En concret, tres fenòmens fan que sigui impossible, avui dia (i malgrat les fèrries polítiques assimilacionistes del passat), afirmar en cap país europeu que «nosaltres som tots iguals»:

- De manera obstinada, potser, hi trobem les nacions que fins fa poc més d'un segle no tenien estat, cas que encara n'afecta alguns (Bretanya, Estònia, Bèlgica, Gal·les, Finlàndia...)
- Les minories transfrontereres (Alsàcia, Tirol del Sud, Transilvània...) que no fan més que subratllar que si bé les fronteres entre estats són precises, les fronteres entre llengües són, de vegades, difuses i sovint no coincideixen amb les fronteres polítiques actuals.
- Finalment, i de manera creixent només des de fa mig segle, ens trobem amb la població procedent de la immigració de les colònies i el tercer món.

Com he dit abans, l'homogeneïtat lingüística interna havia de facilitar la creació de mercats laborals «nacionals» interiors (sovint amb les colònies), ben diferenciats dels països veïns. Però l'adveniment de la Unió Europea afavoreix la creació d'un mercat únic on més mobilitat generarà més competitivitat, més riquesa i més benestar. Això vol dir, radicalment, que el model lingüístic de l'estat nació, de fabricació d'un estat monolingüe, ja no serveix. A la Unió Europea, saber la llengua del veí es converteix en un avantatge.

Aquesta situació és una novetat per als parlants de les llengües més fortes, però els parlants de les altres llengües, les anomenades minoritzades, tenen molt a ensenyar.

Finalment, la progressiva generalització dels drets humans ha fet evident que continuar reprimint i assimilant les minories és una font de conflictes i no és admissible en un estat democràtic. Per tant, calien instruments jurídics internacionals per a endreçar la situació.

Però primer ens convé aclarir el panorama, en parlar de la diversitat lingüística. Mirant els estats, podem distingir entre l'*endògena*, que és intraestatal i que reuneix tots els grups lingüístics constitutius de l'Estat (per exemple, els gal·lesos, els gaèlics i els irlandesos, als Regne Unit), i l'*exògena*, que procedeix o bé de la mobilitat de població interna de la UE (i aquesta és la diversitat lingüística que reconeix sense complexos la UE, que seria caracteritzada per la frase «Aquests veïns que no ens facin canviar de llengua»), o bé de la immigració externa de la Unió, és a dir, principalment dels països emergents.

Podem concloure d'aquest apartat que a més d'instruments internacionals, calen *lobbies* forts per a poder superar la tendència dels organismes a deixar aquests temes en mans dels estats, de vegades poc respectuosos amb la diversitat.

2. LA GESTIÓ DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA

Per començar, ens hem de demanar què vol dir *diversitat lingüística* i *cultural*, abans de poder comentar què se n'ha de fer. Tot i que no parlaré gaire de la política de la Unió Europea, per no duplicar altres intervencions en aquesta sessió, sí que m'agradaria fer una petita digressió sobre el terme *diversitat lingüística*, perquè el cert és que diferents textos de la UE ajuden a entendre el ventall de definicions del concepte i, també, les posicions davant del que s'hi ha de fer: La clau és mirar el verb que precedeix l'ús del concepte (Strubell, 2007). En aquests textos trobem diferents verbs de contingut i conseqüències, d'alguna manera, variats: mantenir, preservar/conservar, salvaguardar, respectar, promouvoir, encoratjar..

2.1. Mantenir/vetllar

Només he sabut trobar dues referències interessants al verb *maintenir* en la documentació consultada, i encara només en anglès: les conclusions de la Presidència de la Cimera de Cannes (27 de juny de 1995).⁷ Cal dir que les tres versions consultades no es poden considerar equivalents:

<p>1.5 ...It calls for work to continue on establishing the regulatory framework that will enable it ⁸ to develop, while taking care to maintain cultural diversity and bearing in mind the objective of equal access to these new services</p>	<p>1.5. ...invitó a que se continuara la creació del marco reglamentario que asegurasu desarrollo, velando al mismo tiempo por la diversidad cultural, así como por el objetivo de garantizar la igualdad de acceso a estos nuevos servicios.</p>	<p>1.5. ...Il invite à poursuivre la mise en place du cadre réglementaire propre à assurer son développement, tout en veillant à la diversité culturelle ainsi qu'à l'objectif d'assurer un égal accès à ces nouveaux services.</p>
---	--	--

3. Vegeu-ne el text sencer a <http://www.tfq.ulaval.ca/axl/francophonie/gregoire-rapport.htm>.

4. Vegeu, per exemple, *Histoire de la langue française. VIII. La Révolution française: la langue nationale (1789-1870)*. http://www.tfq.ulaval.ca/axl/francophonie/HIST_FR_s8_Revolution1789.htm.

5. Vegeu-ne el text a <http://www.tfq.ulaval.ca/axl/francophonie/barere-rapport.htm>.

6. Article 1: À compter du jour de la publication de la présente loi, nul acte public ne pourra, dans quelque partie que ce soit du territoire de la République, être écrit qu'en langue française. Article 2: Après le mois qui suivra la publication de la présente loi, il ne pourra être enregistré aucun acte, même sous seing privé, s'il n'est écrit en langue française. Article 3: Tout fonctionnaire ou officier public, tout agent du Gouvernement qui, à dater du jour de la publication de la présente loi, dressera, écrira ou souscrira, dans l'exercice de ses fonctions, des procès-verbaux, jugements, contrats ou autres actes généralement quelconques conçus en idiomes ou langues autres que la française, sera traduit devant le tribunal de police correctionnelle de sa résidence, condamné à six mois d'emprisonnement, et destitué. Article 4: La même peine aura lieu contre tout receveur du droit d'enregistrement qui, après le mois de la publication de la présente loi, enregistrera des actes, même sous seing privé, écrits en idiomes ou langues autres que le français.» Font: <http://www.e-scoala.ro/Franceza/histoire8.html>

7. «[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995Y1219\(03\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995Y1219(03):EN:HTML). [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995Y1219\(03\):FR:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995Y1219(03):FR:HTML). http://www.europarl.europa.eu/summits/can1_en.htm; http://www.europarl.europa.eu/summits/can1_fr.htm.

8. Això es refereix a la *information society* / la *société de l'information*.

Una resolució del Consell (16 de desembre de 1997)⁹ sobre l'ensenyament precoç de les llengües de la UE parla de l'objectiu de:

...promote European multilingualism by promoting the early teaching of European Union languages, while maintaining Europe's cultural and linguistic diversity.	...promover el plurilingüisme europeu mediante el fomento de la enseñanza precoz de las lenguas de la Unión Europea, respetando al mismo tiempo la diversidad cultural y lingüística de Europa.	...promouvoir le plurilinguisme européen en promouvant l'enseignement précoce des langues de l'Union européenne, tout en maintenant la diversité culturelle et linguistique de l'Europe.
---	--	---

Com veiem, la traducció al castellà no parla pas, com l'anglès i el francès, del **manteniment** de la diversitat cultural i lingüística, sinó de **respecte**. Com és evident, aquesta mena d'incoherències entre versions lingüístiques ennuvola les conclusions d'aquest apartat.

2.2. Preservar/conservar

Hi ha documents comunitaris que fan servir com a sinònims *preservar* i *maintenir*, per exemple una consideració de la Decisió de 1989 que establia el programa Lingua:

...greater foreign language competence will... enhance understanding and solidarity between the peoples which go to make up the Community, while preserving the linguistic diversity and cultural wealth of Europe. ¹⁰	...unos conocimientos mayores de lenguas extranjeras... favorecerán la comprensión y la solidaridad entre los pueblos que integran la Comunidad, conservando a la vez la diversidad lingüística y la riqueza cultural de Europa.	...une meilleure connaissance de langues étrangères... renforcera la compréhension et la solidarité entre les peuples qui forment la Communauté, tout en conservant la diversité linguistique et la richesse culturelle de l'Europe.
--	---	---

Les conclusions del Consell (afers generals) del 12 de juny de 1995¹¹ fan una distinció útil entre *preservar* i *fomentar* (o *promoure*). En el segon cas, és evident que l'objectiu és l'augment del coneixement d'idiomes (estrangers) per part dels ciutadans europeus. Inclouen una declaració sobre «Linguistic diversity and multilingualism in the European Union», «Diversidad y pluralismo lingüístico en la Unión Europea», «Diversité et pluralisme linguistique dans l'Union européenne». El títol en francès i espanyol enganya i és contradictori amb l'afirmació que el text fa sobre els dos:

5. The Council emphasizes that linguistic diversity must be preserved and multilingualism promoted in the Union, with equal respect for the languages of the Union and with due regard to the principle of subsidiarity.	5. El Consejo destaca que conviene preservar la diversidad lingüística y fomentar el plurilingüismo en la Unión, respetando del mismo modo a todas las lenguas de la Unión y teniendo en mente el principio de subsidiariedad.	5. Le Conseil souligne qu'il convient de préserv er la diversité linguistique et de promouvoir le plurilinguisme dans l'Union, dans l'égal respect des langues de l'Union et à la lumière du principe de la subsidiarité.
--	--	---

El Parlament Europeu fa la mateixa distinció al cap d'uns anys (2001):¹²

<p>B. Whereas linguistic diversity must be preserved and multilingualism promoted in the Union, with equal respect for the languages of the Union, and with due regard to the principle of subsidiarity...</p>	<p>B. Considerando que se debe preservar la diversidad lingüística y fomentar el multilingüismo en la Unión con idéntico respeto para sus lenguas y sin menoscabo del principio de subsidiariedad...</p>	<p>B. Considérant qu'il importe de préserver la diversité linguistique et d'encourager le multilinguisme dans l'Union dans le respect du principe de subsidiarité, étant entendu que les langues de l'Union doivent faire l'objet d'un égal respect...</p>
---	---	---

Observeu que si el 1995 hom parla de «plurilingüismo» i «plurilinguisme», el 2001 el Parlament es refereix a «multilingüismo» i «multilinguisme».

La impressió d'aquest recull és que la *preservació* o *conservació* de la diversitat consisteix a no fer cap acció que la pugui malmetre, més que no una política activa de suport.

2.3. Salvaguardar/garantir/assegurar

La Decisió del programa eContent (2000)¹³ parla de la «diversitat cultural». Entre els objectius estratègics trobem una referència que es tradueix de tres maneres diferents, en anglès, espanyol i francès (pel cap baix). Aquest fet ens faria pensar que els tres termes, si més no en les respectives llengües triades, es consideren sinònims:

9. Council Resolution of 16 December 1997 on the early teaching of European Union languages. *Official Journal C I* of 03.01.1998. <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11042.htm>. ES: Resolución del Consejo, de 16 de diciembre de 1997, relativa a la enseñanza precoz de las lenguas de la Unión Europea. *Diario Oficial C I* de 3.1.1998. <http://europa.eu/scadplus/leg/es/cha/c11042.htm>. Résolution du Conseil, du 16 décembre 1997, concernant l'enseignement précoce des langues de l'Union européenne. *Journal officiel C I* du 03.01.1998. <http://europa.eu/scadplus/leg/fr/cha/c11042.htm>.

10. 89/489/EEC: Council Decision of 28 July 1989 establishing an action programme to promote foreign language competence in the European Community (Lingua). *OJ L* 239, 16.8.1989, p. 24-32. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989D0489:EN:NOT>.

Decisión del Consejo de 28 de julio de 1989 por la que se establece un programa de acción para promover el conocimiento de lenguas extranjeras en la Comunidad Europea (Lingua) (89/489/CEE). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989D0489:ES:NOT>

Décision du Conseil du 28 juillet 1989 établissant un programme d'action visant à promouvoir la connaissance de langues étrangères dans la Communauté européenne (Lingua) (89/489/CEE). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989D0489:FR:NOT>. européenne. *Journal officiel C I* du 03.01.1998. <http://europa.eu/scadplus/leg/fr/cha/c11042.htm>.

11. Vegeu l'annex. Curiosament, aquest document, que està encapçalat pel títol «Preparation for the European Council (Cannes, 26 and 27 June 1995)» culmina, en l'esmentat Consell Europeu, amb una esqüeta nota: «9. The European Council emphasizes the importance of linguistic diversity in the European Union.» http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00211-C.EN5.htm.

12. European Parliament Resolution on regional and lesser-used European languages (B5-0770, 0811, 0812, 0814 and 0815/2001), 13 December 2001, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2001-0719+0+DOC+XML+V0//EN>. Resolución del Parlamento Europeo sobre las lenguas europeas regionales y menos difundidas. Résolution du Parlement européen sur les langues européennes régionales ou moins répandues.

13. Council Decision 2001/48/EC of 22 December 2000 adopting a multiannual Community programme to stimulate the development and use of European digital content on the global networks and to promote linguistic diversity in the information society. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:014:0032:0040:EN:PDF>.

Decisión 2001/48/CE del Consejo, de 22 de diciembre de 2000, por la que se adopta un programa plurianual comunitario de estímulo al desarrollo y el uso de contenidos digitales europeos en las redes mundiales y de fomento de la diversidad lingüística en la sociedad de la información. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:014:0032:0040:ES:PDF>.

<p>- Creating favourable conditions for the reduction of market fragmentation and for the marketing, distribution and use of European digital content on the global networks to stimulate economic activity and enhance employment prospects, safeguarding cultural diversity, optimising the European heritage and facilitating access to knowledge.</p>	<p>- Crear condiciones favorables para que disminuya la fragmentación del mercado y para la comercialización, la distribución y el uso de contenidos digitales europeos en las redes mundiales, con objeto de impulsar la actividad económica y mejorar las perspectivas de empleo, garantizar la diversidad cultural, valorizar el patrimonio europeo y favorecer el acceso al conocimiento.</p>	<p>- Créer les conditions favorables à la réduction de la fragmentation du marché, à la commercialisation, à la diffusion et à l'utilisation de contenu numérique européen sur les réseaux mondiaux pour encourager l'activité économique et élargir les perspectives d'emploi, assurer la diversité culturelle, valoriser le patrimoine européen et favoriser l'accès à la connaissance.¹⁴</p>
--	--	---

És curiós que hàgim d'anar a l'annex I per trobar aquesta referència a la salvaguarda o garantia de la diversitat cultural, perquè no consta en la formulació dels quatre objectius del programa, esmentats en l'article primer.

2. 4. Respectar

L'article 149, 1r paràgraf del Tractat d'Amsterdam, que regula l'educació, diu que:

<p>1. The Community shall contribute to the development of quality education by encouraging cooperation between Member States and, if necessary, by supporting and supplementing their action, while fully respecting the responsibility of the Member States for the content of teaching and the organisation of education systems and their cultural and linguistic diversity.</p>	<p>1. La Comunidad contribuirá al desarrollo de una educación de calidad fomentando la cooperación entre los Estados miembros y, si fuere necesario, apoyando y completando la acción de éstos en el pleno respeto de sus responsabilidades en cuanto a los contenidos de la enseñanza y a la organización del sistema educativo, así como de su diversidad cultural y lingüística.</p>	<p>1. La Communauté contribue au développement d'une éducation de qualité en encourageant la coopération entre Etats membres et, si nécessaire, en appuyant et en complétant leur action tout en respectant pleinement la responsabilité des Etats membres pour le contenu de l'enseignement et l'organisation du système éducatif ainsi que leur diversité culturelle et linguistique.</p>	<p>1. La Comunità contribuisce allo sviluppo di un'istruzione di qualità incentivando la cooperazione tra Stati membri e, se necessario, sostenendo ed integrando la loro azione nel pieno rispetto della responsabilità degli Stati membri per quanto riguarda il contenuto dell'insegnamento e l'organizzazione del sistema di istruzione, nonché delle loro diversità culturali e linguistiche.</p>
---	--	--	---

En textos interns que no podem citar directament, els serveis jurídics de la Comissió han considerat que el respecte de la diversitat lingüística és un mandat negatiu, qualificador i restrictiu.

Abans de continuar, però, vull fer referència a una lectura perversa d'aquest article que fa el Consell (Educació i Joven-tut)¹⁵ en no incloure-hi el mot *respecte* abans de la citació. Parla de:

Recalling: ... (2) The responsibility of Member States for the content of teaching and the organisation of education systems and their cultural and linguistic diversity.	Teniendo presente: ... (2) La responsabilidad de los Estados miembros en la determinación del contenido de la enseñanza y en la organización de los sistemas educativos y su diversidad cultural y lingüística.	Rappelant: ... (2) La responsabilité des États membres pour le contenu de l'enseignement et l'organisation du système éducatif ainsi que leur diversité culturelle et linguistique;
--	--	--

Així com els tractats diuen que, en la seva política educativa, la Comunitat actuarà en el ple respecte (a) de les responsabilitats [dels estats] quant als continguts de l'ensenyament i a l'organització del sistema educatiu, així com (b) de la diversitat cultural i lingüística, segons aquesta versió, les responsabilitats dels estats s'estenen per englobar la seva diversitat cultural i lingüística. Aquesta lectura òbviament obliga la Unió a una absoluta inhibició pel que fa a la diversitat cultural i lingüística, quan repeteixo que el text de l'article 149.1 diu una altra cosa (per donar més força a la meua interpretació, he inclòs més amunt la versió italiana de l'article).

En el Tractat es parla de la cultura en aquests termes (article 151, paràgraf 1):¹⁶

I. The Community shall contribute to the flowering of the cultures of the Member States, while respecting their national and regional diversity and at the same time bringing the common cultural heritage to the fore.	I. La Comunidad contribuirá al florecimiento de las culturas de los Estados miembros, dentro del respeto de su diversidad nacional y regional, poniendo de relieve al mismo tiempo el patrimonio cultural común.	I. La Communauté contribue à l'épanouissement des cultures des États membres dans le respect de leur diversité nationale et régionale, tout en mettant en évidence l'héritage culturel commun.
--	---	---

Segons el mateix article 151 (paràgraf 4):

4. The Community shall take cultural aspects into account in its action under other provisions of this Treaty, in particular in order to respect and to promote the diversity of its cultures.	4. La Comunidad tendrá en cuenta los aspectos culturales en su actuación en virtud de otras disposiciones del presente Tratado, en particular a fin de respetar y fomentar la diversidad de sus culturas.	4. La Communauté tient compte des aspects culturels dans son action au titre d'autres dispositions du présent traité, afin notamment de respecter et de promouvoir la diversité de ses cultures.
---	--	---

¹⁴. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:014:0032:0040:FR:PDF>.

¹⁵. Resolución del Consejo de 14 de febrero de 2002 relativa a la promoción de la diversidad lingüística y el aprendizaje de lenguas en el marco de la realización de los objetivos del Año Europeo de las Lenguas 2001.

Résolution du Conseil du 14 février 2002 sur la promotion de la diversité linguistique et de l'apprentissage des langues dans le cadre de la mise en oeuvre des objectifs de l'année européenne des langues 2001 (2002/C 50/01). <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lng1=es,fr&lang=&lng2=da,de,el,en,es,fi,fr,it,nl,pt,sv,&val=267853:cs&page=&hwords=null>.

¹⁶. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12006E/TXT:EN:HTML>.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12006E/TXT:ES:HTML>.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12006E/TXT:FR:HTML>.

A diferència del primer paràgraf, aquest permet diferents lectures, sobretot perquè *respectar* i *fomentar* indicarien dues posicions diferents respecte del tema.

En les relacions entre la Comissió i el Parlament també ha aparegut aquest doble ús dels termes *respecte* i *promoció*. Així, Joan Vallvé (ELDR) formulava una pregunta escrita, la E-0495/03, a la Comissió el 21 de febrer de 2003, sobre el «Respecte i promoció de la diversitat lingüística a Europa». Recordava que la Resolució del Parlament Europeu de 14 de gener de 2003 sobre el paper dels poders regionals i locals en la construcció europea,¹⁷ establia en la lletra f de l'apartat 13 que s'havia d'afegir un nou article 151 bis al Tractat CE que establís que:

La Comunitat, dins de les seves esferes de competència, **respectarà i promourà** la diversitat lingüística a Europa, incloses les llengües regionals o minoritàries com a expressió d'aquesta diversitat, encoratjant la cooperació entre estats membres i recorrent a altres instruments adequats per assolir aquest objectiu.

L'eurodiputat Vallvé demanava a la Comissió quins eren els seus propòsits per a dur a terme aquest objectiu, i quines propostes concretes tenia la Comissió per a promoure aquest grup de llengües que es troben en una situació tan específica.

La resposta¹⁸ de la comissària Viviane Reding, en nom de la Comissió, va arribar el 19 de març de 2003. Deia que després de l'Any Europeu de les Llengües (2001) i el corresponent informe d'avaluació,¹⁹ existia el desig àmpliament compartit de mantenir l'impuls favorable a l'aprenentatge d'idiomes i la diversitat lingüística que aquest havia generat. Sobre la base dels resultats d'una consulta,²⁰ la Comissió tenia previst adoptar, a mitjans de 2003, un pla d'acció de **promoció de l'aprenentatge d'idiomes i la diversitat lingüística** basat en accions finançades amb recursos disponibles a programes i activitats vigents de la Comunitat. S'hi havien d'incloure les llengües regionals i minoritàries.

També és molt interessant veure com s'ajunten tres subjectes del respecte de la Unió. És el cas de l'article 22 de la Carta de Drets Fonamentals,²¹ que diu:

The Union shall respect cultural, religious and linguistic diversity.	La Unión respet a la diversidad cultural, religiosa y lingüística.	L'Union respecte la diversité culturelle, religieuse et linguistique.
--	---	--

Al meu entendre el mot ha de tenir significats clarament diferenciats en els tres casos: respecte de la religió, respecte vol dir no-intervenció des d'un punt de vista neutral. Respecte de la cultura, respecte vol dir no-discriminació, però no necessàriament la no-intervenció. Respecte de la llengua, respecte vol dir l'ús igualitari, perquè no es pot esperar que les institucions siguin mudes.

Finalment, el respecte que la Comissió Europea afirma respecte de la diversitat lingüística s'emmarca en un context d'altres valors en aquesta citació, de 2005:

Together with respect for the individual, openness towards other cultures, tolerance and acceptance of others, respect for linguistic diversity is a core value of the European Union. ²²	El respeto de la diversidad lingüística es, junto con el respeto de las personas, la apertura hacia otras culturas, la tolerancia y la aceptación de los demás, un valor fundamental de la Unión Europea	Avec le respect de l'individu, l'ouverture aux autres cultures, la tolérance et l'acceptation des autres, le respect de la diversité linguistique constitue une valeur fondamentale de l'Union européenne.
---	---	---

2. 5. Promoure

En el Tractat ja hem vist aquest text (article 151, paràgraf 4):

4. The Community shall take cultural aspects into account in its action under other provisions of this Treaty, in particular in order to respect and to promote the diversity of its cultures.	4. La Comunidad tendrá en cuenta los aspectos culturales en su actuación en virtud de otras disposiciones del presente Tratado, en particular a fin de respetar y fomentar la diversidad de sus culturas.	4. La Communauté tient compte des aspects culturels dans son action au titre d'autres dispositions du présent traité, afin notamment de respecter et de promouvoir la diversité de ses cultures.
---	--	---

El programa MLIS (Multilingual Information Society) adoptat per la Decisió de 21 de novembre de 1996 tenia per objectiu:

* to promote the linguistic diversity of the Community in the information society'. ²³	* promover la diversidad lingüística de la Comunidad en la sociedad de la información.	* promouvoir la diversité linguistique de la Communauté dans la société de l'information.
--	---	--

La Decisió del programa eContent (2000)²⁴ ja citada, parla no només de *salvaguardar* o *garantir* (que només consten a l'annex) sinó també de *fomentar*, al mateix article primer, paràgraf c:

17. P5_TA_PROV (2003) 0009. Consulta a http://www.europarl.europa.eu/omk/omnsapir:so/pv2?PRG=CALDOC&TPV=PROV&FILE=030114&TXTLST=I&POS=I&LASTCHAP=9&SDOCTA=9&Type_Doc=FIRST&LANGUE=EN.

18. *Diario Oficial* núm. 161 E de 10/07/2003, p. 223-224. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:92003E0495:ES:HTML>.

19. Informe de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones. Bruselas, 4.11.2002. Aplicación y resultados del Año Europeo de las Lenguas 2001. COM(2002) 597 final. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/evalreports/languages/2002/eyl2001/EYL2001xpCOM_es.pdf.

20. (2) SEC(2002) 1234 de 13 de noviembre de 2002.

21. http://www.europarl.europa.eu/comparl/libe/elsj/charter/art22/default_en.htm / http://www.europarl.europa.eu/comparl/libe/elsj/charter/art22/default_fr.htm

22. Commission of the European Communities (2005). Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *A New Framework Strategy for Multilingualism*. Brussels, 22/11/2005. COM(2005) 596 final. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:EN:PDF>, pp. 2-3.

En castellà, *Una nueva estrategia marco para el multilingüismo*. En francès, *Un nouveau cadre stratégique pour le multilingüisme*.

23. 96/664/EC: Council Decision of 21 November 1996 on the adoption of a multiannual programme to promote the linguistic diversity of the Community in the information society. *Official Journal* L 306, 28/11/1996 pp. 40-48. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996D0664:EN:NOT>.

96/664/CE: Decisión del Consejo de 21 de noviembre de 1996 relativa a la adopción de un programa plurianual para promover la diversidad lingüística de la Comunidad en la sociedad de la información. *Diario Oficial* núm. L 306, de 28/11/1996 pp. 40-48.

96/664/CE: Décision du conseil du 21 novembre 1996 concernant l'adoption d'un programme pluriannuel pour promouvoir la diversité linguistique de la Communauté dans la société de l'information. *Journal officiel* n° L 306, du 28/11/1996 pp. 40-48.

24. Council Decision 2001/48/EC of 22 December 2000 adopting a multiannual Community programme to stimulate the development and use of European digital content on the global networks and to **promote** linguistic diversity in the information society.

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi:celexplusprod!DocNumber&lg=en&type_doc=Decision&an_doc=2001&nu_doc=48.

Decisión 2001/48/CE del Consejo, de 22 de diciembre de 2000, por la que se adopta un programa plurianual comunitario de estímulo al desarrollo y el uso de contenidos digitales europeos en las redes mundiales y de **fomento** de la diversidad lingüística en la sociedad de la información.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:014:0032:0040:ES:PDF>.

DU CONSEIL du 22 décembre 2000 portant adoption d'un programme communautaire pluriannuel visant à encourager le développement et l'utilisation du contenu numérique européen sur les réseaux mondiaux ainsi **qu'à promouvoir** la diversité linguistique dans la société de l'information.

(2001/48/CE). L 14/32 FR *Journal officiel des Communautés européennes* 18.1.200.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:014:0032:0040:FR:PDF>.

<p>- promoting cultural diversity and multilingualism, especially in the languages of the European Union, in digital content on the global networks and increasing the export opportunities of European content firms, and in particular SMEs, through cultural and linguistic customisation.</p>	<p>- fomentar la diversidad cultural y el multilingüismo, particularmente en las lenguas de la Unión Europea, en los contenidos digitales de las redes mundiales, así como aumentar las posibilidades de exportación de las empresas europeas de contenidos, y en especial de las PYME, por medio de la adaptación cultural y lingüística a los destinatarios.</p>	<p>- promouvoir la diversité culturelle et le multilinguisme, en particulier dans les langues de l'Union européenne, dans le contenu numérique sur les réseaux mondiaux et accroître les possibilités d'exportation des entreprises européennes de contenu, et notamment des PME, par le biais d'une adaptation culturelle et linguistique.</p>
--	---	--

2.6. Encoratjar

La Decisió que declara l'Any Europeu de les Llengües, en el considerand cinquè del preàmbul, presenta discrepàncies en les versions lingüístiques. L'anglès és més contundent, perquè parla d'*encoratjar*:

<p>5. The language question is a challenge that must be tackled as part of the European integration process and the European Year of Languages may therefore prove to be highly instructive as far as the formulation of measures to encourage cultural and linguistic diversity is concerned.</p>	<p>5. El aspecto lingüístico constituye un desafío dentro de la construcción europea y, en este sentido, los resultados del Año Europeo de las Lenguas pueden aportar muchas enseñanzas útiles para el desarrollo de acciones de apoyo a la diversidad cultural y lingüística.²⁵</p>	<p>5. L'aspect linguistique est un défi de la construction européenne et, à ce titre, les résultats de l'Année européenne des langues peuvent être riches d'enseignements pour le développement d'actions de soutien en faveur de la diversité culturelle et linguistique.</p>
---	--	---

Observeu que en anglès hom parla de la «qüestió de les llengües» com a «repte» que ha de ser «tackled» o afrontat. A més, «el desenvolupament d'accions de suport...» la traducció de l'anglès parla de la formulació de mesures per a «encoratjar» aquesta diversitat. En francès les mesures han de ser de «soutien en faveur» de la diversitat: «le développement d'actions de **soutien en faveur** de la diversité culturelle et linguistique», mentre el portuguès parla de **suport**, esmentant «o desenvolvimento de **ações de apoio** à diversidade cultural e lingüística».

Al paràgraf desè de la Declaració Final de la Conferència Ministerial Euromed, reunits a Dundalk els dies 10 i 11 d'abril de 2005, per a parlar de la societat de la informació,²⁶ varen fer una recomanació «to **encourage** cultural and linguistic diversity in the development of the Information Society.»

En definitiva, les conclusions a què arribem en fer una anàlisi en una sola llengua (Strubell, 2007) s'esmicolen quan comparem diferents versions lingüístiques. És molt clar que la Unió vol fomentar el multilingüisme, entès com l'aprenentatge de llengües estrangeres (per tant, el políglotisme); però no hem trobat proves d'una voluntat, d'una acció activa per a defensar les llengües regionals o minoritàries (per ser clar).²⁷ Més aviat, hom parla de *respecte* en el sentit de no voler actuar en contra de cap llengua (sospito que pensen en les llengües estatals, només).

3. LES ORGANITZACIONS INTERNACIONALS I LA GESTIÓ DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA

A partir d'ara, deixarem en segon terme dos aspectes importants de la diversitat:

- el foment del coneixement de segones llengües, i
- la gestió lingüística de la nova immigració

Ens limitarem, doncs, a tractar el tema de la protecció de les minories lingüístiques a Europa. Sabem que la Unió Europea deixa poques esclatxes a les llengües d'aquestes minories. Però altres organitzacions tenen instruments que garanteixen el respecte dels drets bàsics dels parlants de llengües altres que les dominants a cada estat, incloent-hi les recomanacions fetes per l'OSCE (Organització per la Seguretat i Cooperació a Europa) i les positives –encara que tímides– eines aprovades pel Consell d'Europa. Aquests instruments ens defineixen molts aspectes del que la comunitat internacional considera una bona gestió de la diversitat lingüística autòctona.

Com hem dit abans, els països d'Europa es troben en un context en què les polítiques d'uniformització interior i de diferenciació exterior són obsoletes (i, fins i tot, nocives), tot i que el mal en molts casos és segurament irreversible. S'han revalorat els ciutadans que parlen les llengües dels països veïns.

Mirem ara quins estàndards internacionals s'han establert per a la gestió d'aquesta diversitat. Comencem, però, dient que poca cosa ha fet en aquest terreny la Unió Europea. El marc legal sobre aquest tema és tan feble que, per exemple, el Tribunal de Justícia de la Unió Europea no ha hagut d'estudiar cap cas relacionat amb els drets de les minories. Atès que altres ponents en parlen, em limitaré aquí a comentar que en el decurs del procés de negociació per a la incorporació a la Unió Europea dels països de l'Europa central i oriental (incorporació que 8 van dur a terme el 2004, i 2 més el 2007), es varen establir criteris –anomenats «de Copenhaguen»– que els estats que aspiraven a entrar-hi havien de respectar. Entre aquests hi havia criteris polítics: l'estabilitat de les institucions que garanteixen la democràcia, l'estat de dret, els drets humans i el respecte envers –i protecció de– les minories.

3.1. Consell d'Europa

El Consell va ser fundat mitjançant la signatura del Tractat de Londres, el 5 de maig de 1949, per part de deu països de l'Europa occidental: Bèlgica, Dinamarca, França, Irlanda, Itàlia, Luxemburg, Països Baixos, Noruega, Suècia i el Regne Unit. Després d'un creixement lent, 19 països hi varen ingressar entre 1990 i 2001, després del col·lapse del teló d'acer. Una de les primeres necessitats percebudes va ser la de definir clarament els drets de les minories nacionals, i això va precipitar l'acceleració d'un projecte ja existent.

3.1.1. La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (1992)

En efecte, el 1979 el senador Alexandre Cirici i Pellicer, en tant que membre de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa, va elaborar una proposta i una llista de llengües europees a protegir. El 1984, es va fer a Estrasburg la conferència «Cap a una Carta europea de les llengües», que va acordar la creació d'un grup de treball per a elaborar un text en el si de la Conferència dels Poders Locals i Regionals. Entre els seus membres hi havia el diputat català Lluís M. de Puig (també parlamentari del Consell d'Europa), i el lingüista Modest Prats. El *rapport* de Lluís M. de Puig va ser aprovat per la Conferència dels Poders Locals i Regionals, per l'Assemblea Parlamentària el 1988 i, finalment, pel Comitè de Ministres el 1992.

La Carta europea és una convenció internacional d'abast europeu, la signatura i ratificació de la qual és volun-

25. Decisió núm. 1934/2000/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 17 de juliol de 2000, pel qual s'estableix l'Any Europeu de les Llengües 2001. *Diari Oficial* núm. L 232 de 14/09/2000 p. 1-5. Traduït al català de <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000D1934:ES:HTML>.

26. http://ec.europa.eu/information_society/activities/internationalrel/dialogue_coop/euromed/docs_euromed/euromed_declaration_final_published_en_2005.pdf. *EuroMed Report*, Edition n° 88, 13 April 2005. No hi va haver cap referència a la diversitat, ni lingüística ni cultural, «Building an Enabling Environment for the EUROMED Information Society» (El Caire, 27 de febrer de 2008).

27. L'única vegada que el Consell ha tractat el tema de llengües europees altres que les oficials i de treball de les seves institucions, que sàpiga, ha estat a la reunió del Consell de juny de 2005, en què es va obrir la porta a l'ús molt limitat del català, entre altres llengües, en resposta a la proposta del Govern espanyol.

tària per part dels estats membres del Consell d'Europa. El text de la Carta ha estat traduït al català per la Generalitat de Catalunya.²⁸

L'Estat espanyol va ser dels onze signants immediats de la Carta, el 5 de juliol de 1992, però només vuit anys després el Congrés dels Diputats (23 de novembre de 2000) i el Senat (20 de desembre de 2000) la van ratificar, per unanimitat en ambdós casos.²⁹ En la Declaració en relació amb l'article 2, paràgraf 2, i l'article 3, paràgraf 1 de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, Espanya declara que s'entenen per llengües regionals o minoritàries les llengües reconegudes com a oficials en els estatuts d'autonomia del País Basc, Catalunya, Illes Balears, Galícia, Comunitats Valenciana i Navarra. A més, Espanya declara que també s'entenen per llengües regionals o minoritàries les que els estatuts d'autonomia protegeixen i emparen en els territoris on tradicionalment es parlen. En aquest segon grup se'ls aplica només la part II.

El text preveu mecanismes de control per a la seva aplicació. En efecte, un informe estatal sobre l'aplicació de la Carta ha estat sotmès al Consell ja dues vegades, i el corresponent grup d'experts (esmentat als articles 16 i 17) ha emès el seu propi informe –posteriorment aprovat pel Comitè de Ministres– on es fan constar els aspectes millorables de l'aplicació de la Carta.

3.1.2. El Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals (1995)

El 1995, el Consell d'Europa aprovava un conveni marc per a la protecció de les minories nacionals.³⁰ Fins ara ha estat ratificat per 39 estats.

El text considera que «els trasbalsos de la història europea han demostrat que la protecció de les minories nacionals és essencial per a l'estabilitat, la seguretat democràtica i la pau del continent». Curiosament, però, enlloc no s'especifica la definició d'una «minoria nacional».

Tal com veurem en les (posteriors) Recomanacions de l'Haia, hi ha referències específiques al tema lingüístic en el text. Així doncs, l'article 9.1 estableix el compromís de «reconèixer que el dret a la llibertat d'expressió de qualsevol per-

sona pertanyent a una minoria nacional comprèn la llibertat d'opinió i la llibertat de rebre o de comunicar informacions o idees en la llengua minoritària.» A l'article 10 es reconeix que: «qualsevol persona pertanyent a una minoria nacional té el dret d'utilitzar lliurement i sense entrebancs la seva llengua minoritària tant en privat com en públic, oralment i per escrit»; les Parts es comprometen a «esforçar-se» a les zones geogràfiques d'implantació substancial o tradicional de les persones que pertanyen a les minories nacionals, quan aquestes ho sol·licitin i respongui a una necessitat real; a assegurar, tant com sigui possible, les condicions que permetin l'ús de la llengua minoritària en les relacions entre aquelles persones i les autoritats administratives; i les Parts es comprometen a «garantir» el dret de tota persona pertanyent a una minoria nacional, «de ser informada, sense cap demora i en una llengua que compregui, de les raons del seu arrest, de la naturalesa i de la causa de l'acusació contra ella, i també de defensar-se en la seva llengua i, si és necessari, amb assistència gratuïta d'un intèrpret».

A continuació (article 11) les Parts es comprometen a reconèixer que tota persona que pertany a una minoria nacional té el dret de (a) fer servir el seus noms i cognoms en la llengua minoritària com també el dret de llur reconeixement oficial; i (b) presentar en la seva llengua minoritària rètols, inscripcions i altres informacions de caràcter privat exposats a la vista del públic. A més, «a les regions tradicionalment habitades per un nombre substancial de persones que pertanyen a una minoria nacional», les Parts s'esforçaran, en el marc del sistema legislatiu (incloent-hi, si és el cas, els acords amb altres estats), tenint compte les condicions específiques, a presentar les denominacions tradicionals locals, els noms dels carrers i altra topografia destinada al públic «també» en la llengua minoritària, sempre que hi hagi prou demanda per a aquelles indicacions.

L'article 12 preveu mesures, «si és necessari», en el camp de l'ensenyament i de la recerca per a promoure el coneixement de la cultura, de la història, de la llengua i de la religió de les minories nacionals, ofereix especialment la possibilitat de formació per als ensenyants i d'accés als manuals escolars, i facilita el contacte entre alumnes i ensenyants de comunitats diferents.

A l'article 13 s'estableix que les persones que pertanyen a una minoria nacional tenen el dret de crear llurs propis centres educatius, establiments privats, en el marc dels sistemes d'ensenyament. I finalment, a l'article 14 es reconeix «a tota persona pertanyent a una minoria nacional el dret a aprendre la seva llengua minoritària»; i, a les zones geogràfiques d'implantació substancial o tradicional de les persones que pertanyen a minories nacionals, si n'hi ha prou demanda, les Parts s'esforçaran a assegurar, sempre que sigui possible i en el marc dels sistemes educatius, que «les persones que pertanyen a les esmentades minories tinguin la possibilitat d'aprendre la llengua minoritària o de rebre un ensenyament en aquesta llengua».

Observem el seguit de qualificacions que permeten rebaxar, en la pràctica, l'aplicació estricta de les mesures. Així, «les Parts s'esforçaran a assegurar, sempre que sigui possible...»; actuaran «... si hi ha prou demanda» o «quan respongui a una necessitat real...», i només «a les zones geogràfiques d'implantació substancial o tradicional...».

3.2. L'Organització de Seguretat i Cooperació a Europa (OSCE)

L'OSCE (abans CSCE) s'interessa per les minories nacionals, com a tema lligat amb els drets humans, i motiu potencial de conflictes interestatals. Amb la caiguda del mur de Berlín i el col·lapse de l'aparició de nous estats (estats bàltics, Ucraïna, Txèquia, Croàcia, Bòsnia...) apareixen també noves (i vociferants) minories, sobretot russes.

L'OSCE esdevé un fòrum important per a la redefinició dels valors polítics dels països de l'antiga òrbita soviètica. El *Copenhagen Document* de 29 de juny de 1990 dedica deu paràgrafs (del 30 al 39)³¹ al tema de les minories nacionals. Afirma que «el respecte dels drets de les persones pertanyents a les minories nacionals, com a part dels drets humans universalment reconeguts, és un factor essencial per a la pau, la justícia, l'estabilitat i la democràcia en el estats participants» (la traducció és meua). Pel que fa al tema lingüístic, en el paràgraf 34 s'afirma que:

Els estats participants s'esforçaran per assegurar que les persones pertanyents a minories nacionals, sens perjudici de la neces-

itat d'aprendre la llengua o llengües oficials de l'Estat en qüestió, tinguin oportunitats adequades per a l'ensenyament de la seva llengua materna o en la seva llengua materna, així com, sempre que sigui possible i necessari, per al seu ús davant les autoritats públiques, d'acord amb la legislació nacional aplicable.

Per subratllar la importància que l'OSCE donava al tema, hom va crear, el 1992, el càrrec de l'Alt Comissionat per a les Minories Nacionals. Havia d'identificar (i posar-hi remei ràpid) les tensions ètniques que podrien posar en perill la pau, l'estabilitat o les relacions d'amistat entre els estats membres de l'OSCE.

Una de les primeres iniciatives de l'Alt Comissionat, sota el comandament de Max van de Stoel, va ser encarregar una sèrie de *recomanacions*, basades en els instruments jurídics internacionals, per tal d'orientar els governs estatals i, per una banda, garantir un tracte just sota la seva jurisdicció i, per l'altra, crear les condicions que fessin menys probables els conflictes derivats de les reivindicacions de les minories nacionals. Cal insistir un cop més que l'Alt Comissionat ha mirat tothora cap a l'est, és a dir, no ha intervingut en tasques de prevenció de conflictes dins del conjunt de països de l'Europa occidental. Amb aquestes recomanacions a la mà, l'Alt Comissionat tindria documents que servien de base a les seves converses amb els governs i els representants de les minories nacionals.

Dos d'aquests documents toquen temes lingüístics: les *Recomanacions de l'Haia*, relatives als drets educatius de les minories nacionals,³² de 1996, i les *Recomanacions d'Oslo*, relatives als drets lingüístics de les minories nacionals,³³ de 1998. En tots dos casos, hom pretén aplicar al cas de les mi-

28. <http://www6.gencat.net/llengcat/publicacions/carta/docs/cartaeur.pdf>; <http://www.uib.es/ca/infosobre/serveis/generals/sg/dinamitzacio/legislacio/cartaeur.pdf>.

29. L'instrument de ratificació de 2 de febrer de 2001 va ser publicat al BOE núm. 222, de 15 de setembre del mateix any, i al BOE suplement núm. 15 en llengua catalana, d'1 d'octubre.

30. <http://ciemen.org/mercator/Ce10-ct.htm>.

31. *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*. 29 June 1990. http://www.osce.org/documents/odih/1990/06/13992_en.pdf.

32. *Foundation on Inter-Ethnic Relations (1996): Recomanacions de l'Haia relatives als drets educatius de les minories nacionals i nota explicativa*. L'Haia (Països Baixos). <http://www.linguapax.org/pdf/haguereccat.pdf>.

norries nacionals la normativa que forma part dels drets humans: són molt importants totes les obligacions relacionades amb els drets humans, en particular, els drets a la igualtat i no-discriminació, la llibertat d'expressió, la llibertat de reunió i associació. A continuació es repassa la normativa internacional pel que fa, específicament, als drets i les llibertats de les persones que pertanyen a minories nacionals.

3.1.3. *Recomanacions de l'Haia, relatives als drets educatius de les minories nacionals*

Pensant, òbviament, en la situació dels membres de les minories nacionals, per als quals l'escola és una eina fonamental per a la supervivència del grup, el primer text diu «El dret de les persones de minories nacionals a conservar la seva identitat només es pot realitzar plenament si adquireixen un coneixement adequat de la seva llengua materna durant el procés educatiu» i afirma que «la recerca pedagògica indica que el vehicle per a l'ensenyament a preescolar i guarderia ha de ser la llengua de l'infant».

3.1.4. *Recomanacions d'Oslo relatives als drets lingüístics de les minories nacionals*

El segon text (en la redacció del qual vaig tenir l'honor de poder participar) recorda que l'article I de la Declaració Universal dels Drets Humans. Afirma que «tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i en drets...».

La importància d'aquest article és vital. No tan sols fa referència als drets humans en general, sinó que també constitueix un dels pilars dels drets lingüístics de les persones que pertanyen a minories nacionals. La igualtat en dignitat i drets pressuposa el respecte de la identitat dels individus com a éssers humans. La llengua és un dels components més fonamentals de la identitat humana.³⁴

Les vint-i-una recomanacions d'Oslo s'estructuren segons un bon ventall de situacions o àmbits: la religió, la vida col·lectiva i les ONG, els mitjans de comunicació, la vida econòmica, l'administració i els serveis públics, les institucions nacionals independents, el poder judicial i la privació de llibertat.

4. I. El projecte de Declaració Universal de Drets Lingüístics³⁵

El Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics del PEN Club Internacional i el Centre Internacional Escarré per les Minories Ètniques i les Nacions (Ciemen) varen decidir, el 1994, encarregar la redacció d'una declaració universal de drets lingüístics a un equip d'experts internacionals en diferents camps d'especialitat. El text es va enriquir amb propostes de 32 Centres PEN i 64 organitzacions d'arreu del món i es va aprovar el 6 de juny de 1996.

El raonament bàsic del text és aquest: les dimensions col·lectiva i individual dels drets lingüístics són inseparables i interdependents. Els drets lingüístics individuals només es poden exercir si es respecten per igual els drets col·lectius de totes les comunitats i tots els grups lingüístics.

La Declaració considera com a drets personals inalienables els següents: (a) el dret a ésser reconegut com a membre d'una comunitat lingüística, (b) el dret a l'ús de la llengua en privat i en públic, (c) el dret a l'ús del propi nom, (d) el dret de relacionar-se i d'associar-se amb altres membres de la comunitat lingüística d'origen, (e) el dret de mantenir i desenvolupar la pròpia cultura, i (f) tots els altres drets de contingut lingüístic reconeguts en dos pactes internacionals aprovats per l'ONU el 16 de desembre de 1966: el de drets civils i polítics, i el de drets econòmics, socials i culturals.

La Declaració no deixa de ser una proposta, un esborrany: cal que l'ONU l'assumeixi i la proclami com a pròpia. En aquest sentit, el 18 de juny de 2008 es proposà a Ginebra que els ambaixadors assumessin una proposta de Resolució i la presentessin al Consell de Drets Humans al setembre.

Hem vist, doncs, diferents intents de desenvolupar estàndards internacionals per a assegurar el futur de la diversitat lingüística en el món –tal com l'entendem nosaltres.

4. CONCLUSIONS

Acabaré resumint alguns dels temes principals i fent unes propostes per al futur:

Subscriu les consideracions de Plá Coelho (2004):

Por todo lo expuesto y sobre todo debido a la fragilidad de la normativa existente para la protección del derecho de las lenguas en el ámbito interno de los estados europeos, surge la necesidad de la creación de un elenco de derechos en el marco de los derechos Internacional y Comunitario dirigido a la salvaguarda de la riqueza cultural, caracterizada por la diversidad lingüística existente. La armonización del ordenamiento jurídico interno con aquellos derechos hará surgir la preservación del código lingüístico de los grupos y personas, que a su vez respalda la identidad cultural, merecedora de protección, a fin de evitarse discriminaciones en razón de lengua y para garantizar no sólo una igualdad formal, sino una igualdad real y efectiva entre las personas.

Sembla clar que la gestió del multilingüisme no pot ser reduïda a l'aplicació d'uns simples criteris. Hi ha molts aspectes –polítics, econòmics, culturals, històrics– que fan arriscada la generalització. Tanmateix, l'existència d'instruments internacionals, basats en les principals normes fonamentals dels drets humans, és una via interessant, sobretot pel que fa al seguiment de les polítiques estatals. La via és més interessant en la mesura que aquests instruments tenen mecanismes de seguiment, per molt que no prevegin, en la pràctica, actuacions punitives en cas d'incompliment. Això no treu, però, la possibilitat –en cas que calgui– de denunciar l'Estat que ha subscrit aquests instruments i els incompleix, per la via judicial interna. Un exemple candent, pel que fa a la nostra estimada llengua, seria l'incompliment, per part de les administracions competents, de diferents articles de la Carta Europea, com ara l'article 7, que diu el següent:

Les parts fonamenten la seva política, la seva legislació i la seva pràctica en els objectius i principis següents: [...] e) el manteniment i el desenvolupament de relacions, en els àmbits previstos per aquesta Carta, entre els grups que usen una llengua regional o minoritària i altres grups del mateix estat que parlin una llengua usada en una forma idèntica o pròxima, així com l'establiment de relacions culturals amb altres grups de l'Estat que usin llengües diferents...

Per la seva part, l'article 11.2 diu clarament que

Les parts es comprometen a garantir la llibertat de recepció directa de les emissions de ràdio i de televisió dels països veïns en una llengua usada en una forma idèntica o pròxima d'una llengua regional o minoritària, i a no oposar-se a la retransmissió d'emissions de ràdio i de televisió dels països veïns en aquesta llengua.

L'article 14 obliga les Parts:

a) a aplicar els acords bilaterals i multilaterals existents que les vinculen amb els estats on la mateixa llengua és usada de manera idèntica o pròxima, o a esforçar-se per concloure'n, si cal, per tal d'afavorir els contactes entre els parlants de la mateixa llengua en els estats implicats, en els àmbits de la cultura, de l'ensenyament, de la informació, de la formació professional i de l'educació permanent; b) en interès de les llengües regionals o minoritàries, a facilitar i/o a promoure la cooperació a través de les fronteres, especialment entre col·lectivitats regionals o locals en el territori de les quals s'usa la mateixa llengua de manera idèntica o pròxima.

Al cap i a la fi, la política és la combinació de les lleis (i l'aplicació d'aquestes) i els recursos. Per tant, una política contrària a la diversitat lingüística és difícil de dissimular.

5. BIBLIOGRAFIA

CASTELLÀ, Santiago (2006): «La Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries i l'article 22 de la Carta dels Drets Fonamentals de la UE», *Llengua, Societat i Comunicació. Revista de Sociolingüística de la Universitat de Barcelona*. Núm. 4. *La Unió Europea i l'articulació de la diversitat lingüística*. http://www.ub.edu/cusc/LSC/hemeroteca/numero4/lsc_actu_al.htm.

STRUBELL, Miquel (2008): «The Catalan Language, and Monitoring the Charter in Spain», en Robert Dunbar & Gwynedd

33. Foundation on Inter-Ethnic Relations (1998). *Recomanacions d'Oslo relatives als drets lingüístics de les minories nacionals i nota explicativa*. Febrer de 1998. L'Haia (Països Baixos). <http://www.linguapax.org/pdf/oslorecat.pdf>.

34. *De la Nota explicativa de les Recomanacions d'Oslo relatives als drets lingüístics de les minories nacionals*. Introducció General.

35. <http://www.linguistic-declaration.org>.

- Parry (eds.) *The European Charter for Regional or Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities. A volume of Essays edited by the Council of Europe*. Strasbourg. Council of Europe Publishing (2008), pp. 127-146.
- (2007): «The political discourse on multilingualism in the European Union», en D. Castiglione and C. Longman (eds.), *The Language Question in Europe and Diverse Societies*. Huntington, IN (EUA.). Hart Publishers, Oñati series. pp. 147-182. http://cv.uoc.edu/~grc0_003638_web/09_Chapter_8.pdf.
- PLÁ COELHO, Rosa Júlia (2004): *La diversidad lingüística desde un enfoque jurídico en Europa—reflexiones sobre la elaboración*

de un catálogo mínimo de derechos de la lengua por los derechos internacional y comunitario. Fòrum Universal de les Cultures. Barcelona. 21 de maig de 2004. http://www.barcelona2004.org/esp/banco_del_conocimiento/docs/PO_35_ES_COELHO.pdf.

- THUNING, Nicole (2007): *Langue et nation. La langue française au XVIIIème siècle*. http://www.tu-dresden.de/sulifr/downloads/2007/lff_vorlesung10.pdf. nicole_thunig@yahoo.de.
- WRIGHT, Sue (2000): *Community and communication: The role of language in nation state building and European integration*. Clevedon (Anglaterra). Multilingual Matters Ltd.

CINC ANYS DESPRÉS: LA IGUALTAT DE LES LLENGÜES EN LES INSTITUCIONS DE LA UNIÓ EUROPEA, MITE O REALITAT?

Antoni Milian i Massana

[Universitat Autònoma de Barcelona. Director de la *Revista de Llengua i Dret*]

I. INTRODUCCIÓ

Fa cinc anys vaig publicar el llibre *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?*¹ El títol d'aquesta obra ha estat reprès pels organitzadors del Simposi Internacional sobre Situació i Perspectives del Plurilingüisme a Europa, que l'han manllevat –amb l'única modificació d'una proposició–, per posar-lo com a capçalera de la meua intervenció. Per a aquesta versió escrita m'he permès afegir-hi, a l'inici, la frase «Cinc anys després». D'aquesta manera, el treball, si arribava a ser citat en futures recerques, no es confondrà amb el llibre precedent; a més, a través de l'afegit, el títol dóna una idea més exacta del contingut que segueix.

En aquest sentit, avanço que, en primer lloc, explicaré el règim lingüístic que regia a la Unió Europea fa cinc anys, concretament a finals del 2003, any en què es va publicar el llibre ja esmentat.² A continuació, comentaré les novetats que han aparegut durant els darrers cinc anys (en el període 2004-2008, ambdós inclusivament). Unes consideracions breus al final tanquen el treball.

Abans de continuar, em sembla oportú fer dues precisions de caràcter general. Una, que, en parlar del règim lingüístic de la Unió Europea abraço també, lògicament, encara que no ho adverteixi en el text, el de les comunitats euro-

pees (Comunitat Europea i Comunitat Europea de l'Energia Atòmica). La Unió Europea, com a conseqüència del fet que es fonamenta en les comunitats (paràgraf tercer de l'article I del Tractat de la Unió Europea [d'ara endavant Tractat UE]), ha fet seu el règim lingüístic de les comunitats, règim que, per cert, s'estén en l'aspecte material al segon pilar de la Unió (la política exterior i de seguretat),³ i, en l'aspecte formal, al segon

1. MILIAN I MASSANA, Antoni (2003): *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest llibre correspon a la versió en llengua catalana en format de monografia, amb petits retocs i alguna ampliació, de l'article extens publicat en llengua francesa amb el mateix títol en el número 38 de la *Revista de Llengua i Dret*, pp. 47-94 (2002). Una versió ampliada i actualitzada del text publicat a la *Revista de Llengua i Dret* va ser publicat posteriorment a la *Revue juridique Thémis*, vol. 38, núm. 1, 2004, pp. 211-260, amb el títol «Le régime juridique du multilinguisme dans l'Union européenne. Le mythe ou la réalité du principe d'égalité des langues».

2. El treball contingut en el llibre va tancar-se, com ho advertia aleshores en la presentació, el mes de gener del 2003. Com que el règim lingüístic de la Unió no va sofrir modificacions significatives l'any 2003, he optat per reunir en el primer apartat el període que incloïa el llibre i la resta del 2003. Les novetats que van irrompre al llarg d'aquest any 2003, que, per cert, prefiguren o porten dins alguns dels canvis que es materialitzaran els anys posteriors, les tracto de manera agrupada al final de l'apartat.

3. Segons la Declaració relativa al règim lingüístic en l'àmbit de la política exterior i de seguretat comuna, que es troba en annex a l'Acta final del Tractat UE, resulta que el règim lingüístic aplicable al segon pilar és essencialment el de les comunitats europees, o sigui, el del primer pilar de la Unió.

i al tercer pilars (el ja esmentat i el corresponent a la cooperació en els àmbits de justícia i assumptes d'interior).⁴ La segona precisió vol simplement aclarir, perquè ho concebo d'aquesta manera, que, quan parlo de la llengua catalana i del català, o de la llengua valenciana i del valencià, m'estic referint a una mateixa realitat lingüística.

2. EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE LA UNIÓ EUROPEA EL 2003

2.1. Les llengües oficials i les llengües de treball

En acabar l'any 2003, a la Unió Europea hi havia quinze estats membres i les llengües oficials i les llengües de treball de les institucions eren onze. Aquestes llengües estaven especificades a l'article 1 del Reglament núm. 1 del Consell, de 15 d'abril de 1958, pel qual es fixa el règim lingüístic de la Comunitat Europea, i a l'article 1 del Reglament núm. 1 del Consell, de 15 d'abril de 1958, pel qual es fixa el règim lingüístic de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica, d'acord amb el redactat donat als dos preceptes –que són idèntics– en la darrera modificació, que va tenir lloc a través de l'annex I de l'Acta relativa a les condicions d'adhesió del Regne de Noruega, de la República d'Àustria, de la República de Finlàndia i del Regne de Suècia, tal com va ser modificat per la Decisió del Consell d'1 de gener de 1995.⁵

De fet, els tractats mai no han establert quines són les llengües oficials i de treball, i únicament s'han limitat a precisar la institució a qui correspon determinar el règim lingüístic de les institucions, que era i és el Consell, i el quòrum necessari per a adoptar-lo: la unanimitat, invariablement, des de l'origen de les comunitats (art. 290 del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea [d'ara endavant Tractat CE]; art. 190 del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica [d'ara endavant Tractat CEEA]).⁶

El nombre de les llengües oficials i de treball de les institucions no corresponia, ni de bon tros, al del conjunt de les llengües parlades tradicionalment a la Unió Europea. Interessa, per tant, saber el criteri que el Consell havia acordat per a decidir quines eren les llengües que s'havien de beneficiar d'aquell estatut i quines en quedaven fora. El preàmbul del Reglament l'explicita quan diu que gaudeixen d'aquell es-

tatut les llengües que «son reconocidas como lenguas oficiales cada una de ellas en uno o varios Estados miembros de la Comunidad.» Ara bé, el caràcter amfibològic dels termes del preàmbul ens deixa en el dubte de si es tracta només de les llengües que són oficials en tot el territori d'un estat membre (o de les seves institucions centrals), o, en canvi, si comprèn també les llengües que són oficials en part del territori d'un estat membre. Les dues opcions caben en aquell enunciat del preàmbul, però va ser la primera la que en la pràctica es va aplicar, i es continua aplicant.

Amb l'opció adoptada, resulta que almenys una de les llengües oficials de les institucions de la Unió Europea coincideix sempre amb una de les llengües oficials a qualsevol part del territori de la Unió. En conseqüència, el criteri seguit garanteix formalment, a partir de les conseqüències de l'estatut de l'oficialitat, que els actes jurídics de la Unió revestits de l'aplicabilitat directa, i susceptibles de produir un efecte directe, siguin publicats al *Diari Oficial* de manera comprensible per a tots els ciutadans dels estats membres, i, per tant, per a tots els ciutadans de la Unió, la qual cosa és una exigència indispensable dels principis de la seguretat jurídica i d'igualtat o de no-discriminació que tot sistema democràtic ha de respectar; i que la Unió Europea té reconeguts. Així, doncs, no hauria estat possible el reconeixement d'un nombre inferior de llengües.

Quant a l'estatut de les llengües oficials i de treball, aquest consistia i consisteix –això no ha sofert cap modificació– en el següent:

Com a llengües oficials, les onze llengües reconegudes són les llengües de relació i comunicació vàlida i eficaç de les persones sotmeses a la jurisdicció d'un estat membre, i dels estats membres, amb les institucions, i viceversa (art. 2 i 3 del Reglament núm. 1); així mateix, els reglaments i els altres textos d'abast general de la Unió s'han de redactar en totes les llengües oficials (art. 4 del Reglament núm. 1); finalment, per tal de publicar-ne la versió oficial, el *Diari Oficial de les Comunitats Europees* s'ha de publicar en totes aquelles llengües (art. 5 del Reglament núm. 1), cosa que en la pràctica es fa mitjançant edicions separades, una per a cada llengua. Amb el Tractat de Niça es va modificar la denominació del *Diari Oficial*, que va adoptar el nom actual de *Diari Oficial de la Unió Europea*.

Com a llengües de treball, havien de ser les llengües utilitzades en l'activitat interna de les institucions; és a dir, en l'activitat que no té efectes jurídics enfront de tercers (ja que, en l'activitat externa intervé la condició de les llengües oficials). En relació amb les llengües de treball, el Reglament núm. I no conté cap regla específica, si bé autoritza les institucions perquè puguin determinar les modalitats d'aplicació del règim lingüístic en els reglaments interns respectius (art. 6). Tanmateix, i al marge de les particularitats que, en funció de les peculiaritats de cada institució, hagin establert els reglaments interns, en la pràctica, les llengües de treball s'han reduït enormement, fins al punt que aquestes són només, *de facto*, l'anglès, el francès, amb predomini cada cop més gran de la primera, i esporàdicament l'alemany i les altres llengües. El predomini de l'anglès s'ha imposat sobretot a partir de l'adhesió de Finlàndia, Suècia i Àustria, que va tenir lloc l'any 1995.

Les llengües oficials i de treball ho són de les institucions, tal com expressament indica l'article I del Reglament núm. I del Consell, de 15 d'abril de 1958.⁷ Aquest règim lingüístic no vincula, doncs, els altres organismes, òrgans i agències de la Unió. Tanmateix, s'aplica *mutatis mutandis* al Comitè Econòmic i Social i al Comitè de les Regions, organismes amb funcions consultives que assisteixen el Consell i la Comissió (art. 7.2 del Tractat CE), i al Defensor del Poble. Per contra, ja s'aigualeix, per exemple, en el cas del Banc Central Europeu. El règim lingüístic del Banc Central es basa en el reconeixement exprés d'una sola llengua de treball, que resulta ser l'anglès, si bé encara s'hi mantenen, com a llengües oficials, totes les llengües oficials i de treball de la Unió. La desfiguració del règim lingüístic de les institucions sol ser més acusat en el supòsit dels altres organismes i agències. L'Oficina d'Harmonització del Mercat Interior (marques, dibuixos i models), per citar-ne un exemple, admet totes les llengües oficials i de treball per a formular les sol·licituds de marca comunitària, però només són cinc les llengües de l'Oficina –l'espanyol, l'alemany, el francès, l'anglès i l'italià– llengües en què cal normalment instruir i resoldre els procediments d'oposició, de caducitat i de nul·litat.⁸

2. 2. Les llengües dels tractats

Les llengües dels tractats són totes aquelles en les quals existeix una versió dels tractats comunitaris que té valor autèntic. Al final del 2003, aquestes llengües, determinades en

4. Art. 28.I i 41.I del Tractat UE, respectivament.

5. La Decisió del Consell d'I de gener de 1995 va adaptar els textos a la circumstància que Noruega va finalment rebutjar l'adhesió. L'article I dels dos reglaments núm. I del Consell, de 15 d'abril de 1958, disposava textualment que: «Las lenguas oficiales y las lenguas de trabajo de las instituciones de la Unión serán el alemán, el castellano, el danés, el finés, el francés, el griego, el inglés, el italiano, el neerlandés, el portugués y el sueco.» Com que a partir d'aquesta darrera redacció, els dos reglaments núm. I disposen exactament el mateix, en el text, per agilitzar-lo, parlaré habitualment en singular del Reglament núm. I, si bé el lector haurà de tenir en compte que es tracta, en realitat, de dos reglaments núm. I idèntics, que contenen les mateixes regles. També per alleugerir el text, encara que en propietat cal parlar de «les llengües oficials i les llengües de treball», com fa l'article I suara reproduït, en el text normalment utilitzaré l'expressió «les llengües oficials i de treball». Tot i ser menys exacte, certament, des del punt de vista conceptual, crec que aquesta expressió, una vegada fet l'advertiment, es pot utilitzar perfectament, vist que les llengües oficials sempre han estat llengües de treball i viceversa.

6. Els articles 290 del Tractat CE i 190 del Tractat CEEA, disposaven, amb la mateixa dicció literal, que «[e]l régimen lingüístico de las instituciones de la Comunidad será fijado por el Consejo, por unanimidad, sin perjuicio de las disposiciones previstas en el reglamento del Tribunal de Justicia.» El Tractat de Niça, en entrar en vigor l'1 de febrer de 2003, hi va introduir una lleu modificació, de tal manera que la redacció dels dos articles vigent actualment diu així: «El régimen lingüístico de las instituciones de la Comunidad será fijado por el Consejo, por unanimidad, sin perjuicio de las disposiciones previstas en el Estatuto del Tribunal de Justicia.» Amb aquesta petita alteració es «constitucionalitzava» el règim lingüístic del Tribunal i la unanimitat del Consell requerida per a l'aprovació es reforçava en perdre el Tribunal la facultat d'establir-ne inicialment el text. La font diferenciada, des dels inicis, del règim lingüístic del Tribunal va causar que en el Reglament núm. I del Consell, de 15 d'abril de 1958, es precisés el següent: «El régimen lingüístico del procedimiento del Tribunal de Justicia se determinará en el reglamento de procedimiento de éste.» (art. 7). Aquesta remissió al reglament del Tribunal s'ha d'entendre derogada pel Tractat de Niça, com salta als ulls.

7. Recordem que les institucions de la Unió són el Parlament Europeu, el Consell de la Unió Europea, la Comissió, el Tribunal de Justícia i el Tribunal de Comptes (art. 7.I del Tractat CE; art. 5 del Tractat UE). Per a l'estudi del règim lingüístic de les institucions de la Unió Europea, vegeu, per exemple, Fabeiro Hidalgo, Patricia, «Un estudio jurídico del régimen lingüístico de las instituciones de la Unión Europea», *Revista de Lengua i Dret*, núm. 44, 2005, 49; de Elera-San Miguel Hurado, Álvaro, «Unión Europea y Multilingüismo», *Revista española de Derecho Europeo*, núm. 9, 2004, p. 85; MILIAN I MASSANA, Antoni (2001): *Público y privado en la normalización lingüística. Cuatro estudios sobre derechos lingüísticos*, Barcelona, Atelier, pp.161-202; i els meus treballs esmentats supra a la nota 1.

8. En el llibre *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?*, citat supra a la nota 1, vaig destacar que, en el règim lingüístic del Banc Central Europeu, es distingia *de iure*, i no només *de facto*, entre les

el darrer article de cada un dels tractats, eren dotze (art. 314 del Tractat CE i art. 53 del Tractat UE, per citar els dos tractats més rellevants).⁹ Exactament, eren les onze llengües oficials i de treball i l'irlandès. Per consegüent, hi havia dotze versions lingüístiques dels tractats, cada una amb idèntic valor; invocables davant dels tribunals. Aquest efecte de l'autenticitat de la versió és l'efecte genuí de la condició de llengua dels tractats. No obstant això, els efectes i les conseqüències del règim de llengua dels tractats es van anar ampliant amb el pas del temps. En concret, totes les llengües dels tractats van passar a ser reconegudes com a llengües de procediment en els Reglaments de procediment del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees i del Tribunal de Primera Instància de les Comunitats Europees; es van reconèixer, com a versions autèntiques d'aquests reglaments, les versions oficials redactades en les llengües dels tractats;¹⁰ aquestes es van incorporar sense excepció en els programes per a l'aprenentatge de llengües instituits per les comunitats i la Unió; i, finalment, qüestió que és veritablement important des del punt de vista material, es va reconèixer a tot ciutadà de la Unió Europea el poder adreçar-se per escrit a les institucions, al Defensor del Poble, al Comitè Econòmic i Social i al Comitè de les Regions en qualsevol de les llengües dels tractats, i rebre una resposta redactada en aquesta mateixa llengua. Aquest reconeixement el va consagrar el paràgraf tercer de l'article 21 del Tractat CE, paràgraf que va ser afegit pel Tractat d'Amsterdam (art. 2, punt 11, del Tractat), que va entrar en vigor l'1 de maig de 1999.

Com és fàcil observar, l'increment d'efectes i conseqüències jurídics va consistir en l'atribució parcial a les llengües dels tractats d'alguns dels efectes que corresponen pròpiament a les llengües oficials. Per això, aquests efectes materials només tenien efectivitat real en el cas de l'irlandès, l'única llengua dels tractats que no gaudia de la condició de llengua oficial i de treball de les institucions de la Unió Europea.¹¹ En realitat, allò que es perseguia a través de l'atorgament d'aquests efectes i conseqüències jurídiques era dotar la llengua irlandesa d'un estatut a mig camí del de les llengües oficials i de treball,¹² i això per compensar-la del fet que Irlanda, quan va adherir-se l'any 1973 a les comunitats europees, hagués acceptat renunciar a la seva oficialització, malgrat que fos llengua oficial en tot el territori d'aquella República.

La renúncia no afectava la seguretat jurídica dels ciutadans irlandesos, vist que tots eren coneixedors de l'anglès –segona llengua oficial d'Irlanda, segons l'article 8 de la Constitució irlandesa–,¹³ i que aquesta llengua es va incorporar com a llengua oficial i de treball de les comunitats europees en tant que llengua oficial d'Irlanda, i també pel fet de ser-ho del Regne Unit de Gran Bretanya i d'Irlanda del Nord, estat que va adherir-se a les comunitats en la mateixa ampliació. L'apartament de l'irlandès de les llengües oficials i de treball de les institucions de la Unió va introduir una modulació implícita, mai formulada, al criteri acordat i seguit pel Consell a l'hora de fixar aquestes llengües. Podríem formular la regla general i la modulació de la manera següent: totes les llengües que tenen l'estatut de llengua oficial en el conjunt del territori d'un estat membre, o de les institucions centrals d'un estat membre, sense compartir-lo amb una altra llengua, adquireixen la condició de llengua oficial i de treball de les institucions comunitàries. Quan un estat membre reconeix més d'una llengua oficial per al conjunt del seu territori, o en les institucions centrals, i resulta que alguna d'elles és ja, pel fet de ser-ho en un altre estat membre, llengua oficial i de treball de les institucions comunitàries, les altres no adquireixen aquesta condició.¹⁴

2. 3. La condició de les altres llengües parlades històricament i tradicionalment a la Unió Europea

Els dos únics estatuts concebuts en el règim lingüístic creat per la Unió Europea eren el de llengua oficial i de treball, i el de llengua dels tractats. Com que no n'hi havia cap més, les altres llengües parlades històricament al si de la Unió Europea estaven mancades d'un estatut concret i específic. Encara més, no tenien pràcticament cap mena de consideració. Tot es limitava a successives resolucions del Parlament Europeu, adreçades als estats membres, bo i encoratjant-ne l'ús, la promoció, la protecció i la salvaguarda; a algunes contribucions financeres a organismes dedicats a l'estudi i al suport; a alguns suports financers per a promoure-les i salvaguardar-les; a l'encàrrec i l'assumpció d'estudis i informes sobre la seva situació, i, en el millor dels casos, a incloure-les en algun dels programes comunitaris. En els documents comunitaris, aques-

tes llengües reben denominacions diverses. Per a referir-m'hi, utilitzaré l'expressió llengües regionals o minoritàries.

De les resolucions aprovades pel Parlament Europeu, en vull destacar una que concerneix expressament la llengua catalana. Em refereixo a la Resolució del Parlament Europeu, d'11 de desembre de 1990, sobre la situació de les llengües a la Comunitat i la de la llengua catalana. D'aquesta Resolució, que és el colofó de les peticions núm. 113/88 i

161/89 presentades respectivament al Parlament Europeu pel Parlament de Catalunya i el Parlament de les Illes Balears en demanda del reconeixement per a la llengua catalana de l'estatut de llengua oficial de les institucions europees, en sobresurt el fet que el Parlament Europeu demana al Consell i a la Comissió l'adopció de mesures que permetin aconseguir els objectius següents:

llengües oficial i les llengües de treball, mentre que en el règim de les institucions la distinció era només *de facto*, a partir de la pràctica d'utilitzar unes poques llengües com a llengües de treball. Aquesta observació, que servia per a fer més gràfic el salt qualitatiu ocorregut amb el règim del Banc Central, ha estat qüestionada per Fabeiro Hidalgo, que considera que la dissociació entre llengües oficials i llengües de treball a les institucions ja estava, si no establerta, almenys autoritzada en els reglaments interns d'aquelles (a partir de les modulacions que els permet l'article 6 del Reglament núm. 1). En relació amb el Banc Central Europeu, l'autora, tanmateix, reconeix que «[...]o que sí vemos novedoso es que un reglamento interno opte por que el trabajo deba transcurrir en una de las lenguas oficiales de la UE y nada más, excluyendo la posibilidad abierta en los otros casos de que pueda hacerlo en varias.» (p. 90). En definitiva, podríem dir que Fabeiro Hidalgo té en part raó, però no deixa de ser cert que els reglaments interns respectius el que introdueixen són més aviat modulacions en lloc d'un trencament explícit. Per contra, l'autora coincideix amb la remarca que jo havia fet en aquell mateix treball en relació amb l'Oficina d'Harmonització del Mercat Interior: «[...] coincidimos con Milian i Massana en apreciar que [...] el caso de la Oficina de Armonización del Mercado Interior representa la ruptura de *iure* de la igualdad entre lenguas oficiales [...]» (p. 89). Fabeiro Hidalgo, Patricia, «Un estudio jurídico del régimen lingüístico...», cit., p. 89 i 90.

9. L'article 314 del Tractat CE estableix aleshores el següent:

«El presente Tratado, redactado en un ejemplar único, en lengua alemana, lengua francesa, lengua italiana y lengua neerlandesa, cuyos cuatro textos son igualmente auténticos, será depositado en los archivos del Gobierno de la República Italiana, que remitirá una copia certificada conforme a cada uno de los gobiernos de los restantes Estados signatarios.

En virtud de los Tratados de adhesión, son igualmente auténticas las versiones del presente Tratado en lenguas danesa, española, finesa, griega, inglesa, irlandesa, portuguesa y sueca».

Aquest segon paràgraf havia estat afegit en virtut de l'article 6, l.punt 81, del Tractat d'Amsterdam.

Per la seva banda, l'article 53 del Tractat UE disposava el que segueix:

«El presente Tratado, redactado en un ejemplar único, en lenguas alemana, danesa, española, francesa, griega, inglesa, irlandesa, italiana, neerlandesa y portuguesa, cuyos textos en cada una de estas lenguas son igualmente auténticos, será depositado en los archivos del Gobierno de la República Italiana, que remitirá una copia autenticada a cada uno de los Gobiernos de los restantes Estados signatarios.

En virtud del Tratado de adhesión de 1994, son igualmente auténticas las versiones del presente Tratado en lenguas finesa y sueca».

El segon paràgraf havia estat afegit d'acord amb el que estipulava el punt 16 de l'article 1 del Tractat d'Amsterdam.

10. La necessitat de publicar les versions autèntiques dels reglaments de procediment redactades en irlandès en el *Diari Oficial de les Comunitats Europees*, així com la de publicar-hi les versions dels tractats comunitaris en irlandès, igualment autèntiques, va fer que aparegués esporàdicament, cada vegada que hi havia un nou text jurídic autèntic en irlandès per publicar; una versió en llengua irlandesa del *Diari Oficial*. Com que el Reglament núm. 1 del Consell, de 15 d'abril de 1958, només ordenava la publicació del *Diari Oficial* en les llengües oficials (art. 5 del Reglament), va caldre dictar nous actes jurídics que habilitessin per fer aquestes edicions del *Diari Oficial* en irlandès. Vegeu, per exemple, el Reglament (Euratom, CECA, CEE) núm. 857/72 del Consell, de 24 d'abril de 1972, pel qual es creen edicions especials del *Diari Oficial de les Comunitats Europees*, on es mana publicar en una edició especial, entre altres versions, la versió irlandesa del Tractat relatiu a l'adhesió a la Comunitat Econòmica Europea [avui Comunitat Europea] i a la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica del Regne de Dinamarca, d'Irlanda, del Regne de Noruega [que finalment hi va renunciar] i del Regne Unit de Gran Bretanya i Irlanda del Nord, i la de la Decisió del Consell de les Comunitats Europees de 22 de gener de 1972 relativa a l'adhesió a la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer dels estats esmentats.

11. En canvi, l'efecte formal de l'elevació de rang d'allò previst en el paràgraf tercer de l'article 21 del Tractat CE interessava totes les llengües oficials i de treball, com també l'extensió de la facultat previnguda en aquell precepte respecte del Comitè Econòmic i Social, del Comitè de les Regions i del Defensor del Poble.

12. La cosa que realment diferenciava l'estatut de l'irlandès del de les llengües oficials era la manca d'una versió oficial autèntica en irlandès del dret comunitari derivat i la manca d'una traducció oficial de les sentències del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees. Les sentències d'aquest tenien, i tenen, valor autèntic només en la llengua del procediment, però es traduïen a les altres llengües de procediment, excepte a l'irlandès. En tant que l'irlandès era llengua de procediment, hi hauria pogut haver procediments en irlandès i, per tant, sentències en aquesta llengua. De tota manera, mentre la llengua irlandesa era només llengua dels tractats, no se'n va fer ús com a llengua de procediment. Això explica, doncs, que no s'hagués redactat cap sentència en irlandès.

13. L'apartat segon de l'article 8 de la Constitució d'Irlanda, d'1 de juliol de 1937, disposa que «2. The English language is recognized as a second official language», després que l'apartat primer hagués establert que «1. The Irish language as the national language is the first official language».

14. És probable que, per exigències de la seguretat jurídica, les altres (o bé una o diverses de les altres) llengües haurien d'adquirir també la condició de llengua oficial si resultava que la llengua de coincidència només era coneguda per una part dels ciutadans del nou estat membre, circumstància que encara no s'ha produït mai en les ampliacions que hi ha hagut.

La publicación en catalán de los tratados y de los textos fundamentales de las Comunidades, la difusión en catalán de la información pública relativa a las instituciones europeas por todos los medios de comunicación, la inclusión del catalán en los programas elaborados por la Comisión para el aprendizaje y el perfeccionamiento de las lenguas europeas, en la(s) oficina(s) de la Comisión de las Comunidades Europeas en las Comunidades Autónomas en cuestión.¹⁵

Dels quatre objectius, se n'han acomplert parcialment els dos primers i en bona mesura el quart. El tercer, que juntament amb el quart era el més important per al català des del punt de vista sociolingüístic, va ser, per contra, ignorat completament. Per exemple, les accions Lingua i Comenius del Programa Sòcrates (Decisió núm. 253/2000/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 24 de gener de 2000, per la qual s'estableix la segona fase del programa d'acció comunitària en matèria d'educació Sòcrates) abraçaven expressament les llengües oficials i de treball de les institucions, l'irlandès, en la mesura que era llengua dels tractats, i el luxemburguès, única llengua oficial en el conjunt d'un estat mancada d'un estatut institucional dins de la Unió. En canvi, no donaven cabuda a cap de les llengües regionals o minoritàries. Per contra, aquestes accions podien obrir-se (art. 12 de la Decisió núm. 253/ 2000/ CE),¹⁶ i es van obrir amb posterioritat, a les llengües d'altres països, per exemple les dels països de l'Associació Europea de Lliure Comerç que participen a l'Espai Econòmic Europeu, que no són membres de la Unió, cosa que va permetre afegir-hi les llengües islandesa i noruega, entre d'altres.

Afortunadament, aquest menyspreu per les llengües regionals o minoritàries, i, en particular, pel català i la petició que contenia la Resolució del Parlament Europeu de l'any 1990 –petició del Parlament que lligava moralment, però que, jurídicament, la Comissió i el Consell podien desobeir, atès que les resolucions del Parlament estan privades de força vinculant–,¹⁷ ha remès i ha estat rectificat, si més no *de iure*, en el nou programa que ha succeït el Programa Sòcrates, com tindrem ocasió de veure en l'apartat següent. D'aquesta manera, s'ha obert el camí per a posar fi a una situació que era especialment injusta i desproporcionada en el cas de la llengua catalana.

Una esletxa que podia beneficiar, i que ha servit més tard per a fer-ho, les llengües regionals o minoritàries, bo i encaminant les accions de les institucions en matèria lingüística en un sentit més favorable per aquelles llengües, la va obrir l'article 22 de la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea, en disposar que «[l]a Unió respecta la diversitat cultural, religiosa y *lingüística*» (la cursiva és meva).¹⁸ Encara que els efectes de la Carta, proclamada solemnement el dia 7 de desembre de 2000, siguin incerts i limitats, ja que no havia estat incorporada als tractats, no hi ha cap mena de dubte que incideix com a directriu o pauta de comportament per a les institucions, com ho posa de manifest el fet que sigui citada expressament en el preàmbul d'alguns actes jurídics de la Unió o, fins i tot, en alguna sentència del Tribunal de Justícia.

Aquell respecte de la diversitat lingüística, amb les conseqüències jurídiques que podrien acompanyar-lo, no se circumscriu a les llengües que ostenten un estatut institucional al si de la Unió (les oficials i de treball i l'irlandès), sinó que s'estén a totes les llengües parlades a la Unió Europea i, per tant, a les llengües regionals o minoritàries.¹⁹ De fet, la inclusió del respecte de la diversitat lingüística va cristal·litzar precisament, segons posen en relleu els treballs del procés d'elaboració, a partir de les propostes fetes per l'European Bureau for Lesser-Used Languages, a les quals, més tard, per intentar reblar el reconeixement, se n'hi van afegir d'altres formulades per membres de la Convenció, i una procedent del Comitè de les Regions.²⁰ La influència de l'article 22 de la Carta en la promoció i protecció de les llengües regionals o minoritàries serà més aviat silent, però inequívoca, i, com veurem, a través de manifestacions diverses.²¹ La Carta, amb unes poques modificacions, i l'article 22 íntegrament s'incorporaran en el Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa i en el posterior Tractat de Lisboa.

2. 4. La competència lingüística i les regulacions lingüístiques de la Unió

La manca d'accions comunitàries en favor de les llengües regionals o minoritàries per part de la Comunitat Europea, primer, i de la Unió Europea, després, s'ha justificat sobre

la base de la manca de competència en matèria de política lingüística. De tota manera, la Comunitat i la Unió no han tingut recança a incidir en la matèria lingüística, quan els ha semblat oportú, a través dels nombrosos programes dictats a redós dels articles 149 i 150 (ensenyament), 151 (cultura) i 157 (indústria), tots del Tractat CE.

Les accions lingüístiques desplegades a través dels programes, que han tingut continuïtat fins al dia d'avui, i que són essencialment una manifestació lateral de l'exercici de competències materials que corresponen a la Unió, tal vegada siguin el germen d'una assumpció futura de competències en matèria lingüística per part de la Unió –tot i que el caràcter lateral dels aspectes lingüístics ho fa més difícil o menys necessari– o, si més no, el germen d'intervencions indirectes més enèrgiques. Nogensmenys, recordem el paradigmàtic precedent de la matèria del medi ambient, àmbit en el qual les comunitats van començar a intervenir a través de programes, sense base competencial mediambiental sòlida en els tractats o dret originari, pràctica consolidada que va constitucionalitzar més endavant l'Acta Única Europea amb la incorporació en el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea d'un títol referit al medi ambient, que comprèn tres articles.²² De fet, el germen de les accions lingüístiques, com tindrem ocasió de veure més endavant, pot evolucionar cap a una traducció més *material* si, finalment, entra en vigor el Tractat de Lisboa. Convé recordar que aquest tractat, per bé que no confereix en favor de la Unió poders d'actuació en matèria lingüística, configura el respecte de la riquesa de la diversitat cultural i lingüística de la Unió Europea entre els objectius que li corresponen. Està per veure quin rol podrà adoptar dins d'aquest marc la previsió de l'article 352 del futur Tractat de Funcionament de la Unió Europea, precepte que substituirà l'article 308 del Tractat CE.

En qualsevol cas, i més enllà del que hem explicat respecte dels programes, la manca de competència en la matèria de política lingüística no ha impedit a la Comunitat Europea adoptar regles de caràcter lingüístic en les normes de dret derivat, cosa que es justificaria pel caràcter lateral i subordinat d'aquestes regles dins de la regulació material efectuada.

En concret, les ha adoptades en reglamentar les llibertats comunitàries i en harmonitzar les normes dels estats que hi incideixen. Cal tenir en compte que les determinacions

lingüístiques internes, o sigui, les establertes en els ordenaments dels estats o de les entitats subestats, poden constituir veritables barreres a la lliure circulació de mercaderies, a la lliure circulació dels treballadors, a la llibertat d'establiment, a la lliure prestació de serveis; o poden restringir o falsejar la lliure competència (en aquest cas, per exemple, a través de l'atorgament intern de subvencions i ajuts destinats a promoure l'ús o a protegir determinades llengües, que, per la seva quantia, alteren les condicions dels intercanvis i de la competència a la Comunitat Europea en contra de l'interès comú).²³ Per tant, per evitar-ho, la Comunitat, quan ho ha cregut oportú, ha estipulat regles comunes sobre requisits lingüístics i sobre la utilització de les llengües. Aquestes regles comunitàries solen imposar; o admeten que els estats imposin, el coneixement o l'ús de la res-

15. DOCE, núm. C 19, de 28 de gener de 1991, p. 43.

16. El Reglament (CE) núm. 885/2004 del Consell, de 26 d'abril de 2004, va adaptar l'article 12 de la Decisió a les exigències de l'adhesió dels deu nous estats que es va produir el 2004.

17. La circumstància que la petició de la Resolució faci textualment menció, de manera formalment imperfecta, als «programas elaborados por la Comisión», i que el programa Sòcrates hagués de ser aprovat pel Consell, no excusa aquest d'haver menystingut la petició del Parlament Europeu.

18. El text de la Carta podeu consultar-lo en el DOCE C 364, de 18 de desembre de 2000.

19. Vegeu, per exemple, ARZOZ, Xabier, «The protection of linguistic diversity through Article 22 of the Charter of Fundamental Rights», a ARZOZ, Xabier (ed.), *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam /Filadèlfia: John Benjamins, 2008, 145, p. 153-156.

20. CAMPINS ERITJA, Mar, «El reconeixement de la diversitat lingüística a la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 38, 2002, 95, p. 107 i 108; ARZOZ, Xabier, «The protection of linguistic diversity...», cit., p. 147-150.

21. Sobre el respecte de la diversitat lingüística, vegeu, per exemple, URRUTIA LIBARONA, Iñigo, «Régimen jurídico de las lenguas y reconocimiento de la diversidad lingüística en el Tratado por el que se establece una Constitución para Europa», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 42, 2004, p. 231; PONS PARERA, Eva, «El principi de respecte de la diversitat lingüística i la seva projecció sobre les institucions de la Unió Europea», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 106, núm. 2, 207, p. 387.

22. PAREJO ALFONSO, Luciano (1996): «Origen y desarrollo del derecho medioambiental en el ordenamiento comunitario-europeo», a Picón Risquez, Juan (coord.), *Derecho medioambiental de la Unión Europea*. Madrid: McGraw-Hill, 41, pp. 42-51; URUEÑA ÁLVAREZ, Mª Rafaela (2002): «Medio ambiente», a Calonge Velázquez, Antonio (coord.), *Políticas comunitarias. Bases jurídicas*. Valladolid: Lex Nova, 541, pp. 546-548; LOZANO CUTANDA, Blanca; PLAZA MARTÍN, Carmen (2008): «La política de medio ambiente», a LINDE PANIAGUA, Enrique (coord.), *Políticas de la Unión Europea*. Madrid: Colex, 5 ed., 811, pp. 813-815.

23. Vegeu l'article 87, apartat 3, lletra d, del Tractat CE.

pectiva o de les respectives llengües oficials, o una o diverses llengües oficials de la Unió,²⁴ cosa que fa que el reglament o la directiva que les conté contravingui alguna de les llibertats comunitàries en aquest punt. Tanmateix, el Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees ha justificat aquest tipus de prescripcions lingüístiques, i d'altres imposades directament pels estats, sobre la base de determinades exigències imperatives o determinades raons imperioses d'interès general, com ara la protecció dels consumidors,²⁵ la protecció de la salut pública²⁶ i la fiabilitat de la comunicació de determinats professionals –els odontòlegs en el cas resolt– amb els pacients i amb les autoritats administratives i els organismes professionals.²⁷

Les llengües regionals o minoritàries solen quedar al marge de les regles lingüístiques dels reglaments o directives, ja que aquests actes jurídics només tenen en compte, normalment, les llengües que són oficials en tot el territori dels estats (les llengües oficials de la Unió, més el luxemburguès) o simplement les oficials de la Unió.²⁸ Aquesta circumstància afebleix enormement aquelles llengües, perquè difícilment s'empraran, ja que l'ús no és necessari, en aquelles activitats en què el dret de la Unió fa obligatori l'ús de la llengua oficial de l'estat o de qualsevol de les llengües oficials de la Unió. Hi ha raons poderoses per a defensar la incorporació de les llengües que són oficials en part del territori d'un estat membre en aquells reglaments i en aquelles directives. L'única dificultat és que en alguns supòsits no servien les anteriors exigències imperatives o raons imperioses d'interès general per a justificar la restricció de la llibertat comunitària corresponent. Ara bé, com vaig argumentar detingudament en un altre treball, la salvaguarda, la protecció o la promoció de les llengües, i, particularment, la de les llengües que, segons l'ordenament constitucional, gaudeixen de la condició d'oficials en part del territori d'un estat membre, pot constituir perfectament una exigència imperativa o una raó imperiosa justificadora.²⁹

D'altra banda, les determinacions lingüístiques contingudes en els actes jurídics de la Unió tenen a vegades una incidència molt negativa en les llengües que són oficials en part del territori d'un estat membre, ja que els provoca la pèrdua, en supòsits específics, d'algun dels efectes de la condició de llengua oficial que la legislació interna els reconeix. Això

succeeix, per exemple, a Catalunya, quan, en funció del repartiment competencial, correspon a l'Administració de la Generalitat instruir i resoldre procediments que han estat regulats per una norma europea que, al seu torn, exigeix l'ús d'una de les llengües oficials de la Unió. Aleshores, com a conseqüència de la primacia del dret comunitari, i així ha ocorregut en matèria de control metrològic, el català, tot i ser, per manament constitucional, llengua oficial a Catalunya, queda marginat del procediment, llevat que els escrits en llengua catalana vagin acompanyats d'una traducció al castellà, cosa que implica un desplaçament –amb la pèrdua parcial corresponent– dels efectes de l'oficialitat reconeguda a la llengua catalana. El desplaçament de l'oficialitat del català l'ocasionava també, per citar un altre exemple, la Directiva 94/47/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 26 d'octubre de 1994, en la mesura que obligava a celebrar determinats contractes –els d'adquisició d'un dret d'utilització d'immobles en règim de temps compartit– en les llengües oficials de la Unió, a determinar segons unes regles precises. Amb aquesta previsió, la Directiva suprimia a les comunitats autònomes de parla catalana, per als contractes susdits, un dels efectes que es desprenen del fet que el català hi sigui llengua oficial: que els actes jurídics redactats en català, i, per tant, qualsevol contracte redactat en aquesta llengua, tenen, pel que fa a la llengua, plena validesa i eficàcia jurídiques.

Tot i el mancament de competències lingüístiques, la Unió Europea encara ha pogut incidir activament per una altra via en les polítiques lingüístiques internes, en aquest cas en les dels estats que s'hi volien adherir. Aquesta incidència ha estat possible des que el Consell Europeu va definir, en la reunió celebrada a Copenhaguen els dies 21 i 22 de juny de 1993, els criteris polítics que havien de satisfer els països candidats. Aquests criteris requerien, pel que ara interessa, «que el país candidato haya alcanzado una estabilidad de instituciones que garantice [...] los derechos humanos y el respeto y protección de las minorías [...]» A partir dels *Reports* que la Comissió anualment ha elaborat sobre el compliment dels criteris de Copenhaguen per part dels estats que han sol·licitat l'adhesió, la institució comunitària ha pogut verificar el compliment del requisit del respecte i la protecció de les minories, i exigir-lo en cas de vulneració. Òbviament, la

Comissió ha entès que el respecte i la protecció de les minories exigia, quan les minories concernides eren minories lingüístiques, la satisfacció d'uns drets lingüístics mínims, que, en alguns casos, no estaven reconeguts. En definitiva, doncs, la Comissió, mitjançant el control del compliment dels criteris i l'examen dels progressos que hi ha en la situació de les minories d'alguns països, que queda reflectit en els *Reports* esmentats, ha contribuït a la modificació de la legislació lingüística d'alguns estats.³⁰

El mecanisme d'intervenció ressenyat, que ha tingut una repercussió remarcable en alguns dels deu estats que van consumir l'adhesió a la Unió l'1 de maig de 2004, i que la continua tenint per a alguns dels estats candidats, no ha tingut, en canvi, cap rèplica per als estats que ja n'eren membres amb anterioritat a l'adopció dels criteris de Copenhagen. Val la pena destacar-ho perquè algun d'aquests estats membres incompleix obertament els estàndards que, en matèria de drets lingüístics, s'han exigint als estats adherents a través d'aquells criteris.³¹

24. Serveixi'n, d'exemple, les directives 2001/37/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 5 de juny de 2001, relativa a l'aproximació de les disposicions legals, reglamentàries i administratives dels estats membres en matèria de fabricació, presentació i venda dels productes del tabac; 88/378/CEE del Consell, de 3 de maig de 1988, relativa a l'aproximació de les legislacions dels estats membres sobre la seguretat de les joguines; 2000/13/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 20 de març de 2000, relativa a l'aproximació de les legislacions dels estats membres en matèria d'etiquetatge, presentació i publicitat dels productes alimentaris.

25. TJ CE 9 d'agost de 1994 (Meyhui NV c. Schott Zwiesel Glaswerke AG, C-51/93, Rec. 1994, I-3879), apartat 21; TJ CE 3 de juny de 1999 (Colim NV c. Bigg's Continent Noord NV, C-33/97, Rec. 1999, I-3175), apartat 43.

26. TJ CE 13 de setembre de 2001 (Hans Schwarzkopf GmbH & Co. KG c. Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs eV, C-169/99, Rec. 2001, I-5901), apartat 40.

27. TJ CE 4 de juliol de 2000 (Salomone Haim c. Kassenzahnärztliche Vereinigung Nordrhein, C-424/97, Rec. 2000, I-5123), apartat 59.

28. Entre les poques excepcions podem esmentar la Directiva 2002/83/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 5 de novembre de 2002, sobre l'assegurança de vida (vegeu-ne l'annex III), i la Directiva 91/439/CEE del Consell, de 29 de juliol de 1991, sobre el permís de conduir, que admet que determinades inscripcions siguin redactades en una llengua nacional diferent de les llengües oficials i de treball de la Unió. Quant a aquesta segona Directiva, en la mesura que el català s'hi pot acollir, som davant d'un supòsit en què la Directiva evita que l'oficialitat del català quedi desdibuixada en aquest punt a les comunitats autònomes que la tenen reconeguda, ja que el permís de conduir és una llicència que s'expedeix en aquelles comunitats i, per tant, està subjecte a la cooficialitat lingüística que hi regeix.

29. MILIAN I MASSANA, Antoni (2008): *Globalización y requisitos lingüísticos: una perspectiva jurídica*, Barcelona, Atelier, pp. 58-66.

30. Sobre aquesta contribució de la Comissió Europea, vegeu, per exemple, SASSE, Gwendolyn «Minority Rights and EU Enlargement: Normative Overstretch or Effective Conditionality?», a TOGGENBURG, Gabriel N. (ed.), *Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward*. Budapest: Open Society Institute/Local Government and Public Service Reform Initiative, 2004, p. 59-83. Per a la incidència en la modificació de la legislació lingüística d'Estònia i Letònia és interessant consultar l'obra de l'EU Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection*, vol. 1. Budapest: Open Society Institute, 2002, pp. 189-244 i 297-364. El Tractat de la Unió Europea no imposava expressament el compliment de cap condició substantiva per poder sol·licitar l'ingrés com a membre en la Unió, llevat de la d'haver de ser un estat europeu (antic article O). Va ser amb el Tractat d'Amsterdam que es va introduir a l'article O del Tractat UE, que passava a ser l'article 49, la necessitat de respectar els principis enunciats en l'article 6.1 del Tractat UE. Entre aquests principis –introduïts també pel Tractat d'Amsterdam– hi figuren el del «respecto de los derechos humanos y de las libertades fundamentales», però res s'hi diu del respecte i la protecció de les minories. Aquesta manca de menció expressa va plantejar si la Comissió podia continuar exigint aquest respecte i protecció. La doctrina s'hi ha mostrat majoritàriament favorable en considerar que el terme «derechos humanos» de l'article 6, apartat 1, del Tractat UE comprèn els drets de les minories i la protecció d'aquestes. (Vegeu, per exemple, HOFFMEISTER, Frank, «Minority Rights in the Enlarged European Union», a TOGGENBURG, Gabriel N. (ed.), *Minority Protection and the Enlarged European Union...*, cit., 85, pp. 88). Sigui com sigui, la Comissió ha continuat aplicant els criteris de Copenhagen, i en la resposta del 19 de juny de 2002, que va fer M. Vitorino, en nom d'aquesta institució, a la pregunta parlamentària escrita E-1227/02, posada per Luciano Caveri a la Comissió, s'hi afirma conclouentment que «[e]n opinión de la Comisión, los derechos de las personas pertenecientes a minorías forman parte de los principios comunes a los Estados miembros, enumerados en el apartado 1 del artículo 6 del Tratado de la Unión Europea.» (DOCE C 309 E, de 12 de desembre de 2002, p. 100). El Consell Europeu d'Hèlsinki, celebrat els dies 10 i 11 de desembre de 1999, posterior; doncs, a l'entrada en vigor del Tractat d'Amsterdam, ja havia esvaït els dubtes en recordar que «la conformidad con todos los criterios de Copenhague constituye la base para la adhesión a la Unión.» (Apartat 4 de les Conclusions de la Presidència. La cursiva és meua). Sobre el procés d'avaluació seguit per la Comissió i els estàndards aplicats en matèria de drets humans i llibertats fonamentals vegeu, per exemple, de Witte, Bruno; Toggenburg, Gabriel N., «Human Rights and Membership of the European Union», a PEERS, Steve; WARD, Angela (ed.), *The European Union Charter of Fundamental Rights*. Oxford-Portland Oregon: Hart Publishing, 2004, 59, pp. 62-68.

31. Al doble estàndard s'hi ha referit, entre d'altres, de Witte, Bruno, «Politics Versus law in the EU's approach to ethnic minorities», a Zielonka, Jan (ed.), *Europe Unbound. Enlarging and reshaping the boundaries of the European Union*. Oxon: Routledge, 2002, pp. 137-160. L'opinió de la Comissió sobre aquesta qüestió la podem veure en la resposta del comissari Vitorino a la pregunta escrita E-1227/02, citada en la nota anterior.

2. 5. Les novetats de l'any 2003

Les novetats del 2003 que pertocquen al règim lingüístic de la Unió Europea són les següents:

- 1) La signatura, el dia 16 d'abril, a Atenes, del Tractat relatiu a l'adhesió de la República Txeca, la República d'Estònia, la República de Xipre, la República de Letònia, la República de Lituània, la República d'Hongria, la República de Malta, la República de Polònia, la República d'Eslovènia i la República d'Eslovàquia, a la Unió Europea (d'ara endavant Tractat d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re).³² Amb l'entrada en vigor d'aquest tractat, que s'esdevindrà l'1 de maig de 2004, el nombre de les llengües oficials i de treball de les institucions de la Unió s'incrementarà sensiblement, ja que passarà d'onze a vint.
- 2) La finalització dels treballs de la Convenció Europea, amb el lliurament del Projecte de Tractat pel qual s'institueix una constitució per a Europa, adoptat per consens per la Convenció Europea els dies 13 de juny i 10 de juliol de 2003.³³ Quant al règim lingüístic de la Unió, el projecte és molt poc innovador; i entre les poques novetats que presenta destaca la inclusió, com a objectiu de la Unió Europea, del fet d'haver de respectar «la riquesa de su diversidad cultural y lingüística» (art. 3.3, paràgraf quart). A pesar que en matèria lingüística el projecte sofrirà alguns canvis remarcables, la concepció continuista prevaldrà en el conjunt del text definitiu del Tractat pel qual s'estableix una constitució per a Europa, que, en l'essencial, respectarà el règim precedent. Aquesta novetat, igual que l'anterior, no serà eficaç fins més tard, d'aquí que les comenti en l'apartat següent.

Crida l'atenció que les institucions comunitàries, davant l'augment considerable de llengües oficials i de treball que s'aproximava amb l'adhesió de deu estats nous, i en ple període de reflexió a partir dels treballs de la Convenció que tendien a reformar en profunditat els tractats per a adaptar-los als nous reptes i necessitats, no haguessin aprofitat l'avingentesa per a posar en marxa una reflexió pregona sobre el règim lingüístic de la Unió i perfilar, d'aquesta manera, les cor-

reccions que convenia introduir-hi. Possiblement el caràcter d'identitat nacional de les llengües estigui al darrera d'aquesta laxitud i expliqui l'escassa voluntat dels estats d'aplicar-s'hi per temor a haver de fer renúncies en un terreny tan sensible. Res d'estrany, doncs, que en aquesta matèria la tendència hagi estat, com veurem, el manteniment de l'*statu quo*.

Les altres dues novetats que val la pena recordar són les següents:

- 3) La comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comitè Econòmic i Social i al Comitè de les Regions per «Promover el aprendizaje de idiomas y la diversidad lingüística: Un Plan de acción 2004-2006».³⁴ L'interès d'aquesta comunicació consisteix en la circumstància que la Comissió té en compte plenament totes les llengües, les regionals o minoritàries inclusivament, cosa que suposa un canvi d'actitud respecte del que succeïa, per exemple, com ja sabem, en les accions Lingua i Comenius del Programa Sòcrates; discriminació que es proposa suprimir, però que justifica en el passat, a través d'una nota a peu de pàgina de contingut no convincent.³⁵ En la nova orientació, que es reflectirà més tard en el programa que la Decisió núm. 1720/2006/CE del Parlament Europeu i del Consell, establirà com a successor, entre d'altres, dels programes Sòcrates i Leonardo da Vinci, ben segur que hi planava l'influx de l'article 22 de la Carta. Encara que el Pla d'acció no el citi expressament, són abundoses les referències a la diversitat lingüística, terme que ja apareix, fins i tot, en el títol del Pla.
- 4) La Resolució del Parlament Europeu amb recomanacions destinades a la Comissió sobre les llengües europees regionals i menys difoses —les llengües de les minories a la Unió Europea en el context de l'ampliació i la diversitat cultural.³⁶ Aquesta Resolució, del 4 de setembre, que té un enunciat prou llarg, dividit en dos apartats, té un interès especial, perquè en l'annex exposa un seguit de propostes en favor de les llengües regionals i menys difoses —fins i tot n'hi ha una formulada com a text articulat— per a la Conferència Intergovernamental que aleshores estava elaborant el text del Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa.

3. EL PERÍODE 2004-2008: LA MULTIPLICACIÓ DE LES LLENGÜES OFICIALS I DE LES LLENGÜES DETREBALL DE LES INSTITUCIONS DE LA UNIÓ EUROPEA I EL RECO-NEIXEMENT INCIPIENT DE DETERMINADES LLENGÜES REGIONALS O MINORITÀRIES

3.1. Les llengües oficials i les llengües de treball

En aquest període assistim a un increment formidable de les llengües oficials i de les llengües de treball, fins al punt que s'ha doblat el nombre en només cinc anys. Tot i l'augment espectacular, el règim jurídic d'aquestes llengües resta, però, immutable. Les derogacions aplicades al maltès i a l'irlandès no l'afecten, perquè tenen caràcter parcial i són transitòries. Deixant de banda el creixement numèric, hi ha un element qualitatiu nou que sí que mereix ser destacat: l'abandó de la modulació que s'havia introduït al criteri de determinació de les llengües oficials i de treball amb la primera ampliació de les comunitats, l'any 1973. El criteri general, però, roman intacte.

3.1.1. L'ampliació de 2004

Amb l'ampliació que entra en vigor l'1 de maig de 2004, són deu els estats que esdevenen nous membres de la Unió Europea i nou les llengües que s'afegeixen a les llengües oficials i de treball ja existents. En definitiva, passem d'una Unió de quinze estats membres i onze llengües oficials i de treball a una Unió de vint-i-cinc estats membres i vint llengües oficials i de treball. Com és lògic, les noves llengües oficials i de treball també esdevenen llengües dels tractats.

Com que es tracta d'un increment quantitatiu, que no afectava pròpiament el règim lingüístic vigent fins aleshores, el Tractat d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re incorpora les noves llengües seguint el mateix procediment que s'havia utilitzat en les quatre ampliacions precedents: s'inclou en el tractat d'adhesió un article que enumera les llengües en les quals el text del tractat esmentat és igualment autèntic (les llengües en les quals el text dels tractats precedents ja era autèntic, més les llengües que s'hi incorporen);³⁷ s'insereix a l'Acta d'adhesió un precepte que estableix que els textos dels

tractats UE, CE i CEEA i dels tractats que els han modificats o completats, inclosos els tractats relatius a les adhesions precedents, redactats en les llengües que s'incorporen, «serán auténticos en las mismas condiciones» que els textos d'aquests tractats redactats en les llengües actuals;³⁸ s'adapten els reglaments núm. I del Consell, de 15 d'abril de 1958, que consisteix principalment en la substitució de l'article I per un altre article I en el qual s'intercala el nom de les noves llengües que adquireixen la condició de llengua oficial i de treball;³⁹ i es tradueixen i es publiquen en les noves llengües oficials els textos dels actes de les institucions i del Banc Central Europeu que havien estat adoptats abans de l'adhesió i que continuen en vigor en el moment d'aquesta. Els textos així establerts, que componen l'*acquis communautaire*, «serán auténticos, desde el momento de la adhesión, en las mismas condiciones que los textos redactados en las once lenguas actuales».⁴⁰

32. DOUE L 236, de 23 de setembre de 2003.

33. *Proyecto de Tratado por el que se instituye una Constitución para Europa*. Luxemburg: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas, 2003.

34. Document COM (2003) 449 final, de 24 de juliol de 2003.

35. Es tracta de la nota 10 de la pàgina 13. Quant al canvi d'actitud són expressives les paraules següents: «Los programas Sócrates y Leonardo da Vinci, y sus sucesores, pueden desempeñar un papel más importante en la promoción de la diversidad lingüística financiando proyectos destinados a sensibilizar sobre las llamadas lenguas 'regionales' y 'minoritarias'. [...]» (p. 13). El Programa Leonardo da Vinci ja havia tingut en compte les llengües regionals o minoritàries.

36. A5-0271/2003.

37. Article 3 del Tractat d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re.

38. Article 61 de l'Acta relativa a les condicions d'adhesió de la República Txeca, la República d'Estònia, la República de Xipre, la República de Letònia, la República de Lituània, la República d'Hongria, la República de Malta, la República de Polònia, la República d'Eslovènia i la República d'Eslovàquia, i a les adaptacions dels tractats en els quals es fonamenta la Unió. (D'ara endavant Acta d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re).

39. Annex II de l'Acta d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re.

40. Article 58 de l'Acta d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re. El Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees ha tingut l'ocasió de pronunciar-se, justament a partir de la interpretació de l'article 58 ara esmentat, sobre les conseqüències jurídiques que s'originen si, una vegada en vigor el Tractat d'adhesió, manca la traducció de l'*acquis communautaire* a alguna de les noves llengües. Atès l'interès de la sentència, en reproduïm la decisió:

1) Si una normativa comunitaria no ha sido publicada en el Diario Oficial de la Unión Europea en la lengua de un nuevo Estado miembro, pese a que dicha lengua es una lengua oficial de la Unión Europea, el artículo 58 del Acta relativa a las condiciones de adhesión de la República Checa, la República de Estonia, la República de Chipre, la República de Letonia, la República de Lituania, la República de Hungría, la República de Malta, la República de Polonia, la República de Eslovenia y la República de Eslovaquia, y a las adaptaciones de los Tratados en los que se fundamenta la Unión, impide imponer las obliga-

El Tractat d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re, lluny de modificar els criteris tradicionals del règim lingüístic de la Unió Europea, els confirma. L'únic canvi apreciable és el reconeixement del maltès. En efecte, com que a Malta són oficials tant el maltès com l'anglès,⁴¹ el Tractat, amb la incorporació del maltès, abandona la modulació mai formulada explícitament que, tanmateix, com sabem, havia estat implícitament introduïda al criteri general per a determinar les llengües oficials i de treball, arran de la primera ampliació i de l'apartament aleshores de la llengua irlandesa.

El mateix dia en què va entrar en vigor el Tractat d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re, el *Diari Oficial de la Unió Europea* va publicar un reglament destinat a conferir transitòriament al maltès un règim d'oficialitat restringit, atesa, segons confessa el preàmbul de la norma comunitària, la dificultat de reclutar lingüistes maltesos i la manca de traductors qualificats.⁴² Les restriccions previstes, que entraven en vigor l'1 de maig, només afectaven la redacció i la publicació dels actes comunitaris en maltès; o sigui, els articles 4 i 5 del Reglament núm. 1, en la mesura que durant el període transitori, que no podia excedir de quatre anys, les institucions només es comprometien a redactar i a publicar en el *Diari Oficial* en maltès els reglaments adoptats conjuntament pel Parlament Europeu i el Consell. Per tal de dissipar qualsevol dubte que les mesures d'excepció no alteraven el ple reconeixement del maltès, el preàmbul del Reglament (CE) núm. 930/2004 del Consell, precisava contundentment que: «[e]l estatuto del maltés como lengua oficial y lengua de trabajo de las instituciones de la Unión permanece inalterado.» Així mateix, l'article 3 del Reglament disciplinava el següent: «Al finalizar el período transitorio, todos los actos que en dicho período no hayan sido publicados en lengua maltesa también se publicarán en esta lengua.» En virtut del posterior Reglament (CE) núm. 1738/2006 del Consell,⁴³ el període transitori acabava el 31 de desembre de 2008, data en què havien d'estar publicats en maltès tots els actes que encara no s'haguessin publicat en aquesta llengua.

L'atribució de la condició de llengua oficial i de treball de les institucions en favor del maltès no suposa només l'abandó de la modulació al criteri general seguit en l'atorgament d'aquell condició, cosa ja comentada, sinó que, a la ve-

gada, representa el primer cop que es concedeix aquell estatut a una llengua que no calia reconèixer per garantir la seguretat jurídica, ja que els ciutadans maltesos podien, en general, comprendre el dret derivat publicat en llengua anglesa. Val la pena subratllar aquesta dada, perquè és la primera vegada que la Unió Europea reconeix una llengua al màxim nivell institucional només per mor del multilingüisme i la diversitat lingüística, en lloc de fer-ho principalment per imperatius jurídics i per raons d'identitat estatals.

Com és obvi, el reconeixement del maltès aplanava el camí per al reconeixement de l'irlandès, que no es farà esperar:

3.1.2. El reconeixement de l'irlandès

En efecte, uns mesos després de l'entrada en vigor del Tractat d'adhesió RT, RE, RX, RL, RL, RH, RM, RP, RE i Re, Irlanda va sol·licitar que es reconegués la condició de llengua oficial i de llengua de treball a la llengua irlandesa en uns termes semblant als de l'estatut transitori que gaudia el maltès.⁴⁴ La petició fou estimada en el Reglament (CE) núm. 920/2005 del Consell, de 13 de juny de 2005,⁴⁵ amb alguna petita modificació insignificant. Segons aquest Reglament, l'irlandès s'afegeix a la llista de llengües de l'article 1 dels reglaments núm. 1, i, com a excepció al règim general, només garanteix la redacció i la publicació dels actes en irlandès en el cas dels reglaments adoptats conjuntament pel Parlament Europeu i el Consell. Ara bé, a diferència de la derogació transitori maltesa, l'excepció ha de revisar-se cada cinc anys i pot perllongar-se *ad infinitum*, fins que el Consell, per unanimitat, determini posar-hi fi. El Reglament, per bé que es va publicar al *Diari Oficial de la Unió Europea* del dia 18 de juny de 2005, i que va entrar en vigor el mateix dia de la publicació (art. 4), no era aplicable fins l'1 de gener de 2007. Aquesta *vacatio* en l'aplicació es deu possiblement a la voluntat de fer coincidir els efectes amb l'ampliació que s'acostava i que aportava noves llengües oficials i de treball, a més de no comptar, potser, amb els instruments necessaris per a la seva aplicació immediata.

El reconeixement de la llengua irlandesa, com que no era una exigència del respecte del principi de la seguretat jurídica –ho prova sobrerament el fet que els ciutadans irlan-

desos coneguin l'anglès, segona llengua oficial a Irlanda, i que se n'hagués pogut prescindir amb anterioritat—, es pot interpretar, com en el cas del maltès, com una expressió de voluntat d'afavorir el multilingüisme i la diversitat lingüística.

3.1.3. L'ampliació del 2007

El Tractat relatiu a l'adhesió de la República de Bulgària i de Romania a la Unió Europea, que ha entrat en vigor l'1 de gener de 2007, ha tornat a modificar el panorama lingüístic de la Unió, amb la incorporació de dues noves llengües oficials i de treball, les quals, òbviament, han obtingut a la vegada l'estatut de llengua dels tractats.

Per tant, la Unió Europea actual, formada per vint-i-set estats, té reconegudes vint-i-tres llengües oficials i de treball, i dels tractats. Les vint-i-tres llengües dels tractats les trobem enumerades, per exemple, en el darrer article del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea, l'article 314, una vegada feta la substitució del segon paràgraf pel text contingut a l'apartat 1 de l'article 18 de l'Acta relativa a les condicions d'adhesió de la República de Bulgària i de Romania i a les adaptacions dels tractats en els quals es fonamenta la Unió Europea (d'ara endavant Acta d'adhesió RB i R). El text vigent de l'article 314 diu exactament el següent:

El presente Tratado, redactado en un ejemplar único, en lengua alemana, lengua francesa, lengua italiana y lengua neerlandesa, cuyos cuatro textos son igualmente auténticos, será depositado en los archivos del Gobierno de la República Italiana, que remitirá una copia certificada conforme a cada uno de los Gobiernos de los restantes Estados signatarios.

En virtud de los Tratados de adhesión, son igualmente auténticas las versiones del presente Tratado en lenguas búlgara, checa, danesa, española, eslovaca, eslovena, estonia, finesa, griega, húngara, inglesa, irlandesa, letona, lituana, maltesa, polaca, portuguesa, rumana y sueca.⁴⁶

Les vint-i-tres llengües oficials i de treball, que són les mateixes que les llengües dels tractats, figuren ara enumerades en la darrera versió de l'article 1 dels reglaments núm. 1, establerta mitjançant el Reglament (CE) núm. 1791/2006 del Consell.⁴⁷ La redacció actualment vigent de l'article 1 dels reglaments núm. 1, disposa que:

ciones contenidas en la mencionada normativa a unos particulares en ese Estado, aunque éstos hubieran podido tener conocimiento de dicha normativa por otros medios.

2) Al declarar que un reglamento comunitario no publicado en la lengua de un Estado miembro no es oponible a los particulares en dicho Estado, el Tribunal de Justicia procede a una interpretación del Derecho comunitario en el sentido del artículo 234 CE.

TJ CE (Gran Sala) 11 de desembre de 2007 (Skoma-Lux sro c. Celní ředitelství Olomouc, C-161/06, Rec. 2007, I-10869), decisió, p. I-10892. En la línia de la sanció de la ineficàcia, la doctrina s'havia manifestat partidària de la inaplicabilitat en el cas de les normes comunitàries directament aplicables (SANTOALLA GADEA, F. «La aplicación del Derecho Comunitario en España», a GARCÍA DE ENTERRÍA, E; GONZÁLEZ CAMPOS, J. D.; MUÑOZ MACHADO, S., *Tratado de Derecho Comunitario Europeo. (Estudio sistemático desde el Derecho español)*. Madrid: Civitas, 1986, tom I, p. 405), i el Consell d'Estat de Grècia, en relació amb les directives, havia entès que l'acte comunitari no produïa efectes jurídics interns durant el període en què es violava la norma de la publicitat i, fins i tot, cosa que ja és un grau més, que la validesa de l'acte quedava diferida fins al compliment de les formalitats de publicació, sense que aquesta situació impedís la promulgació anticipada de la norma d'adaptació. Vegeu Yataganas, A., «Los principales problemas jurídicos planteados durante e inmediatamente después del período provisional de la adhesión de Grecia a las Comunidades Europeas», *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 9, núm. 2, 1982, p. 473 i 474. Sobre aquestes opinions m'hi vaig referir a Milian i Massana, Antoni, *Público y privado en la normalización lingüística...*, cit., pp. 177, nota 39.

41. Article 5 de la Constitució de Malta del 1964.

42. Reglament (CE) núm. 930/2004 del Consell, d'1 de maig de 2004, sobre mesures d'excepció temporals en relació amb la redacció en maltès dels actes de les institucions de la Unió Europea.

43. Reglament (CE) núm. 1738/2006 del Consell, de 23 de novembre de 2006, pel qual es modifica el Reglament (CE) núm. 930/2004 sobre mesures d'excepció temporals en relació amb la redacció en maltès dels actes de les institucions de la Unió Europea.

44. Council of the European Union, CAB 67, Document núm. 15205/04, de 24 de novembre de 2004.

45. Reglament (CE) núm. 920/2005 del Consell, de 13 de juny de 2005, pel qual es modifica el Reglament núm. 1, de 15 d'abril de 1958, pel qual es fixa el règim lingüístic de la Comunitat Econòmica Europea i el Reglament núm. 1, de 15 d'abril de 1958, pel qual es fixa el règim lingüístic de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica i pel qual s'introdueixen mesures d'inobservança transitòria del que disposen aquests Reglaments.

46. L'actual article 53 del Tractat UE enumera també les vint-i-tres llengües, mercès a la substitució del paràgraf segon feta per l'article 18, apartat 3, de l'Acta d'adhesió RB i R. L'article 225 del Tractat CEEA també les enumera en virtut de la substitució del paràgraf segon feta, en aquest cas, per l'apartat 2 de l'article 18 de l'Acta d'adhesió RB i R.

47. Reglament (CE) núm. 1791/2006 del Consell, de 20 de novembre de 2006, pel qual s'adapten determinats reglaments i decisions en els àmbits de la lliure circulació de mercaderies, la lliure circulació de persones, el dret de societats, la política de la competència, l'agricultura (la legislació veterinària i fitosanitària, inclusivament), la política de transports, la fiscalitat, les estadístiques, l'energia, el medi ambient, la cooperació en els àmbits de la justícia i dels assumptes d'interior, la unió duanera, les relacions exteriors, la política exterior i de seguretat comuna i les institucions, com a conseqüència de l'adhesió de Bulgària i Romania. Observeu com en aquesta darrera ampliació, a diferència de totes les anteriors, l'adaptació dels reglaments núm. 1 no s'ha fet a través de l'Acta d'adhesió.

[...] las lenguas oficiales y las lenguas de trabajo de las instituciones de la Unión serán el alemán, el búlgaro, el castellano, el checo, el danés, el eslovaco, el esloveno, el estonio, el finés, el francés, el griego, el húngaro, el inglés, el irlandés, el italiano, el letón, el lituano, el maltés, el neerlandés, el polaco, el portugués, el rumano y el sueco.

Les novetats *jurídiques* relacionades amb el règim lingüístic de la Unió Europea que trobem en la darrera ampliació són, doncs, de caràcter quantitatiu i no n'afecten el fons. Des del punt de vista estrictament *lingüístic*, sí que hi ha una novetat, que consisteix en l'assumpció d'un nou alfabet per part de la Unió, el ciríl·lic, a partir de la incorporació del búlgar. Ho esmento, perquè aquest esdeveniment és caracteritzat com una aportació (específica de Bulgària) a la diversitat lingüística i cultural de la Unió, a la Declaració de la República de Bulgària sobre l'ús de l'alfabet ciríl·lic a la Unió Europea, Declaració núm. 7 adjunta a l'Acta final.

3.1.4. El Tractat de Lisboa

El Tractat de Lisboa pel qual es modifiquen el Tractat de la Unió Europea i el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea (d'ara endavant Tractat de Lisboa),⁴⁸ no introdueix cap novetat rellevant al règim lingüístic institucional de la Unió Europea, que, si entra en vigor aquest Tractat, es regirà pels mateixos principis i criteris, el requisit de la unanimitat inclusivament.⁴⁹ Només val la pena assenyalar que, de retop, amb el Tractat de Lisboa s'estén el règim lingüístic de les institucions de la Unió Europea al Consell Europeu i al Banc Central Europeu, en la mesura que esdevenen precisament institucions de la Unió (art. 1, punt 14). Potser no sigui sobrer advertir, abans de continuar, que el Tractat de Lisboa encara no és vigent. L'entrada en vigor està condicionada a la ratificació del Tractat per part de tots els estats membres, circumstància que encara no s'ha produït. El rebuig irlandès a la ratificació, resultat del referèndum celebrat a Irlanda el 12 de juny de 2008, obre la incertesa sobre el futur del Tractat. Nogensmenys, he optat per comentar el Tractat de Lisboa en aquest treball, perquè és possible que l'oposició irlandesa cedeixi en un futur no excessivament llunyà, un cop fetes algunes concessions que, difícilment, afectaran els preceptes que regulen o incideixen en la matèria lingüística, ja que no formen part de la contestació irlandesa.

3.2. Les llengües regionals o minoritàries

Les principals novetats en relació amb les llengües regionals o minoritàries cal cercar-les, d'una banda, en el Tractat de Lisboa i en el seu predecessor —el Tractat pel qual s'estableix una constitució per a Europa, text, aquest darrer, fallit, però rellevant, perquè les innovacions en matèria lingüística que contenia seran després respectades per la Conferència Intergovernamental i passaran íntegrament, amb les corresponents adaptacions formals, al Tractat de Lisboa, i perquè un dels preceptes del Tractat constitucional tindrà efectes parcials, tot i que el Tractat mai no arribarà a entrar en vigor—; de l'altra, en les Conclusions del Consell, de 13 de juny de 2003, relatives a l'ús oficial d'altres llengües en el Consell i, si és el cas, en altres institucions i òrgans de la Unió Europea.

3.2.1. El Tractat de Lisboa i el precedent Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa

De les innovacions previstes al Tractat de Lisboa que afecten el règim lingüístic, totes elles procedents del Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa,⁵⁰ n'hi han que concerneixen totes les llengües (les oficials i de treball inclusivament) i n'hi han que afecten específicament les llengües regionals o minoritàries.

Entre les primeres, hi hauria les següents: 1) la inclusió, entre els objectius de la Unió, del respecte de la riquesa de la seva diversitat cultural i lingüística (art. 1, punt 4, del Tractat de Lisboa); 2) l'atribució del valor jurídic dels tractats a la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea, de 7 de desembre de 2000, tal com fou adaptada el 12 de desembre de 2007 a Estrasburg,⁵¹ i, per tant, l'atribució del més alt nivell a l'article 22 d'aquell text, que no pateix cap modificació (art. 1, punt 8, del Tractat de Lisboa), i 3) la supressió del requisit de la unanimitat, per tal de poder adoptar mesures o recomanacions en l'exercici de la competència per a dur a terme accions amb la finalitat de recolzar, coordinar o complementar l'acció dels estats membres en l'àmbit de la cultura (art. 2, punt 126, del Tractat de Lisboa).

Les dues primeres novetats són importants, perquè, com que s'alçaprema la «diversitat lingüística», han de repercu-

tir en una presa en consideració més gran de les llengües altres que les oficials i de treball en els actes jurídics de la Unió, singularment de les llengües que, d'acord amb el respectiu ordenament constitucional, són oficials en part del territori d'un estat membre. En aquest sentit, la recent Directiva 2008/122/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 14 de gener de 2009, relativa a la protecció dels consumidors respecte de determinats aspectes dels contractes d'aprofitament per torn de béns d'ús turístic, d'adquisició de productes de vacances de llarga durada, de revenda i d'intercanvi, com que s'obliga a utilitzar només les llengües oficials de la Comunitat Europea, sense tenir en compte les altres llengües oficials, va en la direcció contrària de la que correspondria segons el nou esperit. La Directiva no esmena l'anterior (Directiva 94/47/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 26 d'octubre de 1994), sinó que rebla el buidatge que feia aquesta norma d'una part dels efectes de l'oficialitat de les llengües que, com la catalana, són oficials en part del territori d'un estat membre, aspecte al qual ja m'he referit abans. En canvi, la Decisió núm. 1720/2006/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 15 de novembre de 2006, per la qual s'estableix un programa d'acció en l'àmbit de l'aprenentatge permanent, rectifica les restriccions de les accions Lingua i Comenius del Programa Sòcrates, que ocorre, en obrir el programa a les «lenguas extranjeras modernas».

Les dues primeres novetats han d'incidir també en la jurisprudència del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees, que, per cert, si entra en vigor el Tractat de Lisboa, passarà a denominar-se Tribunal de Justícia de la Unió Europea. Entenc que el Tribunal haurà d'abandonar, d'una banda, la generalització apriorística consistent en què els requisits lingüístics són un obstacle a les llibertats comunitàries; de l'altra, haurà de crear, com a exigència imperativa o raó imperiosa d'interès general, la salvaguarda, la protecció o la promoció d'una llengua quan això estigui justificat dins del respecte de la diversitat lingüística,⁵² creació que, en certa mesura, ha iniciat en la sentència recentíssima de 5 de març de 2009.⁵³ A través de la nova jurisprudència es facilitarà que el dret derivat tingui en compte, de manera proporcionada, les llengües altres que les oficials i de treball –i, especialment, les llengües oficials en part del territori d'un estat membre–, sense el temor d'infringir l'ordenament de la Unió Europea.

Finalment, la supressió de la unanimitat en l'adopció de mesures o recomanacions en matèria de cultura, facilitarà que se n'adoptin, com també afavorirà que, quan afectin la dimensió de la diversitat lingüística, s'hi tinguin en compte, segons escaigui, les llengües regionals o minoritàries, ja que no caldrà que hi estiguin d'acord tots els estats membres.⁵⁴

Entre les innovacions que figuren en el Tractat de Lisboa que afecten específicament les llengües regionals o minoritàries, hi hauria aquestes dues:

1) La inclusió expressa dels drets de les persones pertanyents a minories dins del respecte dels drets humans, que, juntament amb altres valors, fonamenta la Unió (art. 1, punt 3, del Tractat de Lisboa). Amb aquesta menció de les minories, el Tractat vol tancar els dubtes que havia obert l'expressió «respecto de los derechos humanos y de las libertades fundamentales» que el Tractat d'Amsterdam havia inserit amb el nou apartat 1 de l'article 6 del Tractat UE. El dubte, recordem-ho, consistia a saber si aquell respecte incloïa necessàriament el respecte i la protecció de les minories. Amb el Tractat de Lisboa queda garantit que la Comissió continuarà controlant el respecte d'uns mínims drets lingüístics en els estats en què conviuen histò-

48. El text oficial del Tractat es troba publicat en el DOUE C 306, de 17 de desembre de 2007.

49. El Tractat de Lisboa respecta l'article 290 del Tractat CE i només hi introdueix l'afegit «mediante reglamentos» després de «será fijado por el Consejo» (art. 2, punt 284, del Tractat de Lisboa). D'aquesta manera s'acomoda millor el precepte al sistema de fonts estipulat.

50. El Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa, publicat en el DOUE C 310, de 16 de desembre de 2004, va ser abandonat després dels refusos francès i holandès a l'hora de ratificar-lo. Una Conferència Intergovernamental posterior en va reprendre el text per reformular-lo. La reelaboració ha culminat en el text del Tractat de Lisboa.

51. Vegeu-ne el text en el DOUE C 303, de 14 de desembre de 2007.

52. A les dues qüestions que pertiquen al Tribunal de Justícia m'hi he referit circumstanciadament a MILIAN I MASSANA, Antoni, *Globalización y requisitos lingüísticos*:..., cit., pp. 59-66.

53. TJ CE 5 de març de 2009 (Unión de Televisiones Comerciales Asociadas (UTECA) c. Administración General del Estado, C-222/07), pendent de publicació en la recopilació oficial.

54. L'eliminació del quòrum de la unanimitat per a poder adoptar mesures o recomanacions en l'àmbit de la cultura l'havia reclamada, per exemple, el Parlament Europeu en la Resolució amb recomanacions destinades a la Comissió sobre les llengües europees regionals i menys difoses –les llengües de les minories a la Unió Europea en el context de l'ampliació i la diversitat cultural.

ricament minories lingüístiques, que volen adherir-se a la Unió Europea.

2) L'afegit d'un nou apartat a l'article 53 del Tractat UE (art. 1, punt 61, del Tractat de Lisboa), que també serà d'aplicació al Tractat de Funcionament de la Unió Europea –denominació que rep el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea– (art. 2, punt 295, del Tractat de Lisboa). Aquest nou apartat diu el següent:

2. El presente Tratado podrá asimismo traducirse a cualquier otra lengua que determinen los Estado miembros entre aquellas que, de conformidad con sus ordenamientos constitucionales, tengan estatuto de lengua oficial en la totalidad o en parte de su territorio. El Estado miembro de que se trate facilitará una copia certificada de estas traducciones, que se depositará en los archivos del Consejo.⁵⁵

Una Declaració relativa a l'apartat 2 de l'article 53 del Tractat de la Unió Europea, que correspon a la Declaració número 16 de les declaracions relatives a disposicions dels tractats i que es troba annexada a l'Acta final de la Conferència Inter-governamental, complementa el que estipula l'apartat 2 afegit a l'article 53 del Tractat UE. En virtut d'aquesta Declaració:

La Conferencia considera que la posibilidad de traducir los Tratados en las lenguas a que se refiere el apartado 2 del artículo 53 contribuye a cumplir el objetivo de respetar la riqueza de la diversidad cultural y lingüística de la Unión enunciado en el párrafo cuarto del apartado 3 del artículo 2. En este contexto, la Conferencia confirma el compromiso de la Unión con la diversidad cultural de Europa y la especial atención que seguirá prestando a éstas y otras lenguas.

La Conferencia recomienda que los Estados miembros que deseen acogerse a la posibilidad reconocida en el apartado 2 del artículo 53, comuniquen al Consejo, en el plazo de seis meses a partir de la fecha de la firma del Tratado de Lisboa, la lengua o lenguas a las que se harán traducciones de los Tratados.

L'apartat 2 de l'article 53 del Tractat UE, que incorpora el Tractat de Lisboa i que, segons les taules de correspondència, esdevindrà, en la nova numeració del Tractat de la Unió Europea, l'apartat 2 de l'article 55, no aporta res de substantiu per a les llengües que, d'acord amb l'ordenament

constitucional, són oficials en part del territori d'un estat membre.⁵⁶ Les traduccions del Tractat de la Unió Europea i del Tractat de Funcionament de la Unió Europea que es facin en aquestes llengües estaran mancades de valor oficial i d'efectes jurídics, i només serviran per a donar més divulgació al text d'aquells dos tractats. Per això, el reconeixement de l'apartat 2 de l'article 53 té un valor més aviat simbòlic.

En qualsevol cas, la seva importància consisteix en la circumstància que obre una distinció entre les llengües que, de conformitat amb els ordenaments constitucionals, gaudeixen de la condició de llengua oficial en part del territori d'un estat membre i les altres llengües regionals o minoritàries. Aquesta distinció pot afavorir que la Unió Europea estableixi en el futur reconeixements específics en favor d'aquelles llengües. Fins i tot, ho haurà de fer, vistos els termes del compromís expressat en la darrera part del paràgraf primer de la Declaració núm. 16: «la Conferencia *confirma el compromiso de la Unión con la diversidad cultural de Europa y la especial atención que seguirá prestando a éstas y otras lenguas*» (la cursiva és meua). Recordem que «éstas [...] lenguas» són les llengües de l'apartat 2 de l'article 53 del Tractat UE. L'expressió «éstas y otras lenguas» procedeix de la correlativa Declaració que acompanyava el Tractat pel qual s'estableix una constitució per a Europa, precedent en el qual, durant l'elaboració, es va substituir conscientment l'expressió «linguistic diversity» per l'expressió «these and other languages».⁵⁷ En definitiva, l'apartat 2 de l'article 53 del Tractat UE, en combinació amb la Declaració núm. 16 annexa a l'Acta final, obliga les institucions a actuar, cosa que fa que esdevingui l'embrió d'un futur estatut lingüístic *ad hoc* per a les llengües que, de conformitat amb el respectiu ordenament constitucional, gaudeixen de l'estatut de llengua oficial en part del territori d'un estat membre.

El segon paràgraf de la Declaració recomana als estats que comuniquin al Consell, en un termini de sis mesos a partir de la data de la signatura del Tractat, la llengua o les llengües en què en faran traduccions. Com que la recomanació no es fa dependre de l'entrada en vigor del Tractat, sinó de la signatura, Espanya va seguir-la en el cas de la correlativa Declaració que acompanyava el Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa, fins al punt de lliurar al Consell una

còpia certificada de les traduccions d'aquest Tractat a les llengües catalana/valenciana, gallega i basca.⁵⁸

3.2.2. Les Conclusions del Consell de 13 de juny de 2005 i els acords administratius entre el Regne d'Espanya i les institucions

Les Conclusions del Consell de 13 de juny de 2005, relatives a l'ús oficial d'altres llengües en el Consell i, en el seu cas, en altres institucions i òrgans de la Unió Europea, publicades al *Diari Oficial de la Unió Europea* del dia 18 de juny de 2005, tenen com a destinatàries les llengües, diferents de les llengües oficials i de treball de les institucions, «que cuentan con un estatuto reconocido por la Constitución de un Estado miembro en todo o en parte de su territorio y [sic ?] cuyo uso como lengua nacional está autorizado por ley». Les llengües que se'n poden beneficiar, com és fàcilment constatable, són més que les llengües concernides per l'apartat 2 de l'article 53 del Tractat UE, vist que les condicions establertes per determinar-les són menys estrictes. El nombre de llengües que s'hi pot acollir és fins i tot encara més gran si tenim en compte que les altres versions lingüístiques de les Conclusions en lloc de contenir la conjunció y empen la conjunció o, cosa que fa que les condicions no siguin acumulatives, sinó alternatives.

Segons les Conclusions, els usos d'aquestes llengües en les institucions i òrgans s'han de cenyir a les condicions que s'exposen en les mateixes Conclusions i s'han de concretar a través d'acords administratius que han de subscriure la institució o l'òrgan corresponent i l'estat membre que ho sol·licita. Per aquesta via, Espanya ha firmat acords administratius amb el Consell, la Comissió, el Comitè de les Regions, el Comitè Econòmic i Social i el Defensor del Poble. Ara com ara, només els dos primers s'han publicat en el *Diari Oficial*.⁵⁹

De l'anàlisi conjunta de les Conclusions i dels acords administratius concertats per Espanya, en resulta un reconeixement decebedor de les llengües concernides, que són les llengües diferents del castellà que tenen estatut de llengües oficials segons la Constitució espanyola. De fet, excepte l'ús oral d'aquestes llengües en les intervencions en els plenis de les institucions o òrgans en què se n'admet la utilització, els altres usos previstos —els usos en la publicitat d'actes jurídics i

en les comunicacions escrites— no corresponen pròpiament a usos oficials. En efecte, en relació amb la publicitat d'actes jurídics, la publicitat es limita als actes adoptats per codecisió i no té lloc en cap diari oficial; a més, la traducció la fa l'estat corresponent i les institucions no se'n responsabilitzen del contingut. Respecte de les comunicacions escrites, aquestes no es poden, en principi, adreçar directament a la institució o òrgan de la Unió, sinó que s'han de remetre a un òrgan de l'estat que les ha de traduir al castellà i enviar-ne després l'original i la traducció a la institució o òrgan corresponent. El mateix procediment s'aplica, *mutatis mutandis*, per a les respostes de la institució o òrgan de la Unió. Per tant, no estem davant d'un ús oficial, ja que la versió original en llengua catalana, gallega o basca no té valor per a les institucions o òrgans, fins al punt que aquests no es responsabilitzen del contingut de les traduccions respecte d'aquells originals. Si a això afegim els greus problemes que per al còmput de terminis origina la intervenció de l'òrgan intermediari de traducció —per evitar-los algun dels acords ja preveu que la institució o òrgan comunitari envii directament la resposta en castellà a la

55. Sobre l'origen, l'abast i les conseqüències jurídiques del correlatiu apartat 2 de l'article IV-448 del Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa, vegeu MILIAN I MASSANA, Antoni, «Languages that are official in part of the territory of the Member States. Second-class languages or institutional recognition in EU law?», a Arzo, Xabier (ed.), *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins, 2008, 191, 203-209.

56. Segurament haurà cridat l'atenció que el precepte inclogui també les llengües que tenen l'estatut de llengua oficial en la totalitat del territori d'un estat membre, atès que aquestes són, precisament, les llengües dels tractats. En realitat, el precepte vol referir-se amb aquella menció al luxemburguès, l'única llengua oficial en el conjunt d'un estat, Luxemburg, que no ha obtingut la condició de llengua dels tractats, ni la condició de llengua oficial i de treball de les institucions. La raó d'aquesta peculiar situació es troba en el fet que a l'època de la creació de les comunitats europees, a Luxemburg, un dels sis estats fundadors, només estaven reconegudes les llengües alemanya i francesa. El luxemburguès va ser proclamat llengua nacional dels luxemburguesos mitjançant una llei el 24 de febrer de 1984. La condició de llengua «oficial» en el conjunt del territori d'un estat li va valer, com sabem, ser inclosa directament en les accions Lingua i Comenius del Programa Sòcrates. Les consideracions que farà tot seguit en el text respecte de l'apartat 2 de l'article 53 del Tractat UE, les limito al supòsit de les llengües que són oficials en part del territori dels estats membres.

57. Compareu CIG 81/04, de 16 de juny de 2004, annex 52, i CIG 84/04, de 18 de juny de 2004, annex 17.

58. A l'hora d'establir les versions, va aparèixer el fantasma de la segregació entre el català i el valencià. Afortunadament, se'n va fer una versió única.

59. DOUE C 40, de 17 de febrer de 2006, i DOUE C 73, de 25 de març de 2006, respectivament.

persona interessada—, haurem de concloure que el reconeixement que s'ha fet és, excepte en el cas de l'ús oral en el si dels òrgans plenaris abans esmentats, difícilment digerible. D'altra banda, el Govern espanyol assumeix tots els costos directes i indirectes que origini l'aplicació dels acords administratius. Una mostra més que el sistema bastit consisteix en un sistema pràcticament extern a la Unió.

Tot plegat fa que la via dels acords administratius només pugui ser transitada sense riscos en el cas de comunicacions jurídicament intranscendents, en les quals el particular no s'hi jugui drets ni situacions jurídiques mereixedores de tutela, ja que està molt lluny de garantir la seguretat jurídica. Al fet que les institucions o òrgans de la Unió no es responsabilitzin del contingut de les traduccions, s'afegeix la circumstància que els acords callen la responsabilitat de l'estat. Aquesta subsisteix, lògicament, en la mesura que, amb caràcter general, els particulars, d'acord amb el sistema de responsabilitat patrimonial de l'administració espanyola, tenen dret a ser indemnitzats de tota lesió que sigui conseqüència del funcionament anormal dels serveis públics (art. 139.1 de la Llei estatal 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú). Ara bé, el rescabament mitjançant una quantitat dinerària difícilment serà una restitució completa per al particular.

La poca confiança que dóna el procediment establert queda reblada pel fet que, transcorreguts gairebé tres anys des que es van signar els primers acords, Espanya encara no hagi fet públic l'organisme o l'òrgan que ha de realitzar les traduccions previstes en els acords administratius —designació que hauria de fer pública a través del *Boletín Oficial del Estado*, a causa de la pluralitat indeterminada de subjectes destinataris i dels efectes jurídics que en deriven—, i per la raó que no hagi comunicat l'organisme o l'òrgan designat a les institucions o òrgans corresponents de la Unió. Aquesta segona circumstància provoca que, en relació amb les comunicacions escrites, els acords administratius estiguin mancats d'efecte, ja que els propis acords en demoren l'aplicació fins a la data en què el Govern espanyol hagi comunicat l'organisme competent per a realitzar les traduccions a la Secretaria General de la respectiva institució o òrgan. Una mostra més de la preca-

rietat i de la inseguretat del sistema, i del desinterès total i absolut del Govern espanyol pel que fa als acords administratius.

Les Conclusions del Consell van ser la traducció final de la sol·licitud feta per Espanya al Consell, a través d'un memoràndum, d'un estatut de semioficialitat per a les llengües catalana/valenciana, gallega i basca, que s'articulava a través d'una proposta de reforma del Reglament núm. 1, que recollia l'annex I que acompanyava aquell document.⁶⁰ Si bé la proposta espanyola, presentada el 13 de desembre de 2004, era raonable, el resultat final obtingut és, per les raons que he indicat, inacceptable. Costa d'entendre que Espanya s'avingués a la devaluació radical de la seva proposta, quan resulta que paral·lelament es negociava la incorporació de l'irlandès com a llengua oficial i de treball de les institucions; i, sobretot, si es té en compte que, per a estimar la petició irlandesa, es requeria la unanimitat. No deixa de ser revelador de la nul·la tenacitat espanyola que el Reglament que confeïx finalment aquell estatut a l'irlandès —estatut que no era imprescindible atorgar-li, per la raó que ja sabem— porti la mateixa data que les Conclusions del Consell, i que la coincidència de dates es repeteixi en el *Diari Oficial de la Unió Europea* que els publica, si bé, en aquest cas, amb una distinció que fa evident la distància: mentre el Reglament es publica en la sèrie L (o sigui, la destinada a publicar la «Legislación»), les Conclusions es reproduïxen en la sèrie C (la destinada a reproduir les «Comunicaciones e informaciones»). I és que la devaluació no va ser només substantiva; també va ser-ho en la naturalesa jurídica de l'instrument utilitzat (de fet, l'una arrossegava l'altra). A diferència del Reglament, les Conclusions del Consell tenen una naturalesa normativa diluïda, i els acords administratius són una mena de convenis de col·laboració bilaterals, amb obligacions recíproques, que manquen de caràcter normatiu.⁶¹

Quant al Parlament Europeu, aquesta institució ha preferit mantenir-se al marge dels acords administratius i ha estat a través d'un acord adoptat per la Mesa que ha decidit acceptar directament, tant com fos possible, d'acord amb les capacitats internes, o bé a través d'agències de traducció externes (en aquest cas les despeses les ha de suportar el Govern espanyol), la gestió de la correspondència amb els ciutadans en les llengües no oficials que gaudeixen d'un esta-

tut reconegut per la Constitució espanyola.⁶² Per contra, el Parlament no ha autoritzat l'ús d'aquestes llengües en l'activitat interna ni en les sessions plenàries.

Recentment, un altre estat, en aquest cas el Regne Unit de Gran Bretanya i Irlanda del Nord, ha fet ús de les Conclusions del Consell per signar un acord administratiu amb aquesta institució. D'aquest acord administratiu, que segueix molt de la vora el signat per Espanya, i que ha estat publicat,⁶³ se'n beneficiaran «las lenguas distintas de las que cita el Reglamento núm. 1/1958 que tienen estatuto de lenguas oficiales, según el ordenamiento constitucional del Reino Unido a tenor de Leyes del Parlamento de Gran Bretaña e Irlanda del Norte o de actos jurídicos de los órganos legislativos competentes.» Aquestes llengües serien sense cap mena de dubte el gal·lès, i, probablement, l'escocès.

4. CONSIDERACIONS FINALS

La igualtat de les llengües parlades tradicionalment al si de la Unió Europea, s'aferma com a mite? O, al contrari, tendeix a ser una realitat?

Per respondre-ho convé fer un aclariment de principi. La igualtat de les llengües no requereix un tractament igual per a totes elles. Això, d'altra banda, seria impossible d'assolir i impracticable, tant pel nombre elevat de llengües com per la disparitat de situacions existents. La igualtat remet més aviat a la proporcionalitat. La igualtat de les llengües es satisfà, doncs, donant-los un tractament proporcional a la seva situació. Des d'aquesta premissa cal respondre aquelles dues qüestions.

Aquests darrers anys, la Unió Europea ha apostat pel respecte de la seva diversitat lingüística, i se n'han vist alguns fruits. En concret, el reconeixement del maltès i de l'irlandès al més alt nivell, que no era jurídicament imprescindible. Però, en aquest punt, una vegada més, s'ha limitat a considerar estrictament el vessant d'identitat estatal, i, amb aquest comportament, ha fet més pregona la desproporció, atesa l'existència de llengües amb molts més parlants i igual o més vitalitat, que n'han quedat al marge pel simple fet de ser llengües oficials en part del territori d'un estat, en lloc de ser-ho en la totalitat del territori.

Pel que fa a les llengües regionals o minoritàries, l'actuació seguida per la Unió Europea aquests darrers anys ha estat ambivalent. Hi ha hagut mesures favorables, com l'accés a programes que els hi eren tradicionalment negats, o com l'adopció de les Conclusions del Consell, de 13 de juny de 2005. Però també hi ha hagut arraconaments incomprensibles i significatius, com en el cas del concurs *juvenes traductores*, i, pel que fa a les Conclusions, ja he expressat amb arguments els meus dubtes sobre la bondat d'aquestes, més enllà del possible ús oral en les sessions del Consell i en les sessions plenàries del Comitè de les Regions.

La novetat més prometedora es troba, al meu entendre, en el reconeixement específic que el Tractat de Lisboa fa en favor de les llengües que, de conformitat amb el corresponent ordenament constitucional, gaudeixen de la condició de llengua oficial en part del territori d'un estat membre.

Recordem que aquestes llengües són les més perjudicades per la integració europea. En el seu cas, cal afegir altres inconvenients als comuns que el procés integrador de la Unió Europea provoca per a la subsistència de les llengües regionals o minoritàries. Per exemple, el ja esmentat de la pèr-

60. Consell de la Unió Europea, CAB 69, Document núm. 16220/04, de 16 de desembre de 2004 (versions francesa i anglesa). Per a la versió castellana: Consell de la Unió Europea, CAB 69, Document núm. 16220/1/04, de 17 de gener de 2005. El Memoràndum va ser impugnat davant dels tribunals espanyols pel Govern valencià, perquè considerava que el tractament unitari que es donava al català i al valencià burlava l'ordenament jurídic intern. El Tribunal Suprem s'hi va pronunciar l'any 2007, sense entrar en el fons, perquè, segons l'òrgan jurisdiccional, el recurs havia quedat sense contingut, per manca d'objecte. De fet, la denominació expressa de les llengües que constava en el Memoràndum s'havia esvaït en les Conclusions del Consell. Els acords administratius eviten nomenar expressament les llengües i recorren a expressions com, per exemple, la següent: «las lenguas distintas del castellano que tienen estatuto de lenguas oficiales según la Constitución española» (Acord administratiu entre el Regne d'Espanya i el Consell de la Unió Europea).

61. Les Conclusions del Consell les he analitzades amb detall a: MILIAN-MASANA, Antoni, «Languages that are official in part of the territory...», cit., p. 209-217. Vegeu també ESTEVE GARCÍA, Francina, «El nuevo estatuto jurídico de las lenguas cooficiales en España ante la Unión Europea», *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, núm. 24, 2006, 439, pp. 466-479; Mir i Sala, Narcís, «Els acords administratius signats pel Govern espanyol sobre l'ús oficial de les llengües espanyoles diferents del castellà en el si de les institucions i els organismes de la Unió Europea», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 46, 317, pp. 330-356; Pla, Anna Maria, *L'ús de les llengües autonòmiques cooficials a la Unió Europea*. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics, 2005.

62. Vegeu el document PE 375.126/BUR, del 3 de juliol de 2006, p. 10 i 11.

63. DOUE C 194, de 31 de juliol de 2008.

dua d'alguns dels efectes de l'oficialitat, o, per citar-ne un altre, la dificultat de competir –tot i que són llengües, en alguns casos, que compten amb un ús social extens i cohesionador– amb les llengües estatals a l'hora d'integrar lingüísticament els ciutadans de la Unió que fan ús del dret de circular i residir lliurement en el territori d'un altre estat membre.

Les característiques peculiars de l'ús extens (en termes geogràfics i pel que fa als àmbits), de vitalitat i de nombre de parlants (aproximadament 9 milions en el cas del català) de les llengües que, d'acord amb l'ordenament constitucional respectiu, són oficials en part del territori d'un estat membre, fan que les mesures de foment no els siguin suf-

icients per a salvaguardar-les, a diferència del que succeeix amb la major part de llengües regionals o minoritàries. En realitat, allò que necessiten són mesures lingüístiques semblants a les que disciplinen les llengües majoritàries.

El Tractat de Lisboa compromet les institucions perquè prestin una atenció especial a les llengües que, de conformitat amb l'ordenament constitucional, són oficials en part del territori d'un estat membre. La proporcionalitat reclama que, sense demora, la Unió Europea els atorgui un estatut adequat a cada cas.⁶⁴ Aquesta és l'assignatura pendent perquè la igualtat de les llengües tendeixi a ser una realitat en el règim lingüístic de la Unió Europea.

64. La cosa és urgent, perquè aquestes llengües, sense un estatut comunitari, difícilment podran fer front als reptes nous, entre els quals podem esmentar l'aplicació de la Directiva 2006/123/CE, del Parlament Europeu i del Consell, de 12 de desembre de 2006, relativa als serveis en el mercat interior (sobre aquesta Directiva, vegeu la reflexió de NOGUEIRA LÓPEZ, Alba, «Simplificación administrativa y régimen de control previo administrativo de actividades de prestación de servicios. ¿Hay espacio para los derechos lingüísticos?», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 52, 2009, en curs de publicació); i l'aplicació de les normes comunitàries relatives a la integració de persones nouvingudes. En concret, de la Directiva 2003/86/CE del Consell, de 22 de setembre de 2003, sobre el dret a la reagrupació familiar; i de la Directiva 2003/109/CE del Consell, de 25 de novembre de 2003, relativa a l'estatut dels nacionals de tercers països residents de llarga durada. Sobre la incidència d'aquestes dues directives en la regulació lingüística, vegeu l'lamola DAUSÀ, Mariona, «La posibilidad de pedir el cumplimiento de medidas de integración en Cataluña», *ReDCE*, núm. 10, 2008. Quant a la possibilitat legal d'establir requisits lingüístics a Catalunya per a la població immigrada, vegeu Milian i Massana, Antoni, *Globalización y requisitos lingüísticos...*, cit., pp. 85-155.

OBSTACLES A LA PROMOCIÓ DE LES LLENGÜES MINORITÀRIES D'EUROPA. COM SUPERAR-LOS?*

Maite Puigdevall

[Universitat Oberta de Catalunya]

I. INTRODUCCIÓ

Una de les característiques que fan de la Unió Europea, entesa com a un conjunt de països integrats sota una mateixa estructura econòmica i, en menor mesura, política, un espai únic al món és la diversitat lingüística i cultural que hi ha. Evidentment que trobem molta diversitat de llengües i cultures en altres continents, però la combinació de diversitat lingüística i un alt nivell d'integració, sobretot econòmica, però també política i social, no es troba enlloc més que a la Unió Europea. Tampoc cal oblidar que la UE agrupa una alta concentració de llengües estandarditzades i amb una llarga tradició literària. Totes aquestes característiques fan de la diversitat lingüística europea una qüestió única.

Tanmateix, la concepció de diversitat lingüística tan proclamada per les institucions europees sembla que no té en compte aquesta diversitat al si dels estats membres. Els parlants de llengües minoritàries continuen sense ser considerats ciutadans de ple dret de la Unió, ja que algunes institucions d'aquesta Unió, sobretot el Consell Europeu, han tendit a ignorar la seva presència i a evitar el seu reconeixement.

Els obstacles a la protecció i la promoció d'aquestes llengües són múltiples i diversos i estan relacionats amb les diferents demandes que provenen d'aquests grups lingüístics. Podem

classificar aquestes demandes en tres tipus: l'oficialitat, les polítiques de promoció i la intervenció de la UE per a la protecció d'aquestes llengües dins els estats membres. Però l'escull més important a la presa en consideració d'aquestes llengües comunitàriament ha estat i continua essent la posició dels mateixos estats membres, evidentment uns més que altres, que no estan disposats a reconèixer els drets d'aquests parlants, ni en les estructures, ni en les polítiques, ni en les accions de la Unió.

2. DEFINICIÓ I CATEGORITZACIÓ DE LES LLENGÜES ANOMENADES REGIONALS O MINORITÀRIES: LLENGÜES, PERÒ NO DEL TOT

Què entenem o què s'entén per llengua minoritària o minoritzada? La terminologia usada a la Unió Europea per a parlar d'aquest tipus de llengües és molt variada i no sempre vol dir el mateix, pels diferents actors que l'usen. Aquests són alguns dels termes amb els quals es fa referència en nom-

* Relació d'abreviatures utilitzades:

UE: Unió Europea.

LM: Llengua o llengües minoritàries.

LLLP: Life Long Learning Programme (PAP - Programa d'Aprenentatge Permanent).

EBLUL: (en anglès: European Bureau for Lesser Used Languages) Oficina Europea per a les Llengües Menys Usades.

brosos textos a aquestes llengües: menys usades (en anglès, *lesser-used*), menys esteses o difoses, menys ensenyades (en anglès, *lesser-taught*), usades menys àmpliament o d'ús restringit (en anglès, *less widely used*), autòctones, indígenes, regionals, no oficials, no estatals, no establertes, en situació d'anomalia lingüística, no territorials o sense territori i, evidentment, minoritàries o minoritzades.

Una de les confusions més comunes provocades per aquesta varietat d'etiquetes és que alguns d'aquests termes també s'usen per a fer referència a les llengües oficials de la UE de demografia menor o d'ús més restringit, com ara el maltès, el lituà, el txec o el danès, per citar-ne algunes. A més, alguns d'aquests termes també es podrien aplicar a les llengües de la immigració.

Amb tot, els termes més comuns en textos oficials, siguin de les institucions de la UE (Consell Europeu, Comissió, Parlament, etc.) o d'organitzacions europees (com ara el Consell d'Europa) són els de llengua regional o minoritària. En anglès, l'ús de l'acrònim RML (*Regional and Minority Language*) també és molt estès. És justament un dels tractats del Consell d'Europa, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, de l'any 1992, que ha contribuït més a la consolidació d'aquesta terminologia, tot i que ja prèviament havia estat utilitzada pel Parlament Europeu en múltiples resolucions.¹

La definició i categorització d'aquestes llengües també varia segons el punt de vista o la font que les tracta. A la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries trobem la definició del terme de la manera següent (Consell d'Europa, 2000: 2-3):

En el sentit d'aquesta Carta:

a) per l'expressió *llengües regionals o minoritàries*, hom entén les llengües:

I. usades tradicionalment en un territori d'un estat per naturals d'aquest estat que constitueixin un grup numèricament inferior a la resta de la població de l'estat; i

II. diferents de la llengua o de les llengües oficials d'aquest estat; no s'hi inclouen ni els dialectes de la llengua o de les llengües oficials de l'estat ni les llengües dels immigrants;

b) per *territori en què és usada una llengua regional o minoritària*, hom entén l'àrea geogràfica en la qual aquesta llengua és el mode d'expressió d'un nombre de persones que justifiqui l'adopció de les diferents mesures de protecció i de promoció previstes per aquesta Carta;

c) per *llengües sense territori*, hom entén les llengües usades per naturals de l'estat que són diferents de la llengua o de les llengües usades per la resta de la població de l'estat, però que, encara que usades tradicionalment en el territori de l'estat, no poden ser adscrites a una àrea particular del mateix estat.²

Aquesta definició ajuda a emmarcar i classificar aquest tipus de llengües, sobretot per tal que siguin identificades en els estats signataris i per consegüent quedin subjectes als articles que els diferents estats decideixen signar. Amb tot, aquesta definició no esclareix massa la naturalesa d'aquestes llengües. És una qüestió de demografia o de poder? O de totes dues i d'alguna cosa més? Si creiem que es tracta d'una qüestió purament demogràfica, les llengües minoritàries serien aquelles parlades per menys del 50% de la població en un àmbit geogràfic determinat? Llavors, dependrà de l'àmbit geogràfic que es prengui com a referència. Per exemple: el català no és una llengua minoritària a Catalunya perquè, segons el darrer cens, més de la meitat de la població la sap parlar; però sí que ho és si prenem l'Estat espanyol com a referència geogràfica. A més, una llengua pot ser minoria en un estat i majoria en un altre, com per exemple el rus a Estònia o l'alemany a França o Itàlia.

Per entendre realment què és una llengua minoritària ens hem de decantar cap a definicions que tenen en compte la situació sociopolítica dels grups que les parlen i no limitar-se a considerar les llengües com a entitats, a part dels seus parlants ni de l'àmbit social on es parlen. Així, Williams (2005:2) defineix els grups de llengües minoritàries com a:

[A]quells grups socials que no tenen estructures polítiques, institucionals ni ideològiques per a garantir la rellevància de la seves llengües per a l'ús diari dels seus membres. El prefix «minoria» ateny al poder i no pas a les xifres. [ta]

Hogan-Brun i Wolf (2003:7) encara van més enllà i, a part de considerar aquestes llengües en relació amb el grup social que les parla i el poder que aquest grup té, també incideix en el fet de la consciència que aquests parlants tenen de pertànyer a un grup lingüístic diferenciat i amb la clara voluntat de preservar la seva llengua:

[U]sem el terme *llengua minoritària* per descriure grups de gent numèricament inferiors que parlen una llengua diferent de la parlada per la majoria en un país determinat (p. ex. la llengua estatal o oficial), que es troben en una situació política no dominant i que, de certa manera, busquen preservar la seva entitat lingüística diferenciada (sovint com a part d'una identitat etnocultural més àmplia). [ta]

Quant a la tipologia de les llengües minoritàries a Europa, trobem diverses situacions. Així, doncs, tenim:

1. Llengües parlades a banda i banda d'un o més estats (transfrontereres):
 - a) Que tenen un reconeixement equivalent en els dos estats (p. ex: francès a Bèlgica i França; neerlandès als Països Baixos i Bèlgica; alemany a Alemanya i Àustria, i Suec a Suècia i Finlàndia)
 - b) Que tenen un reconeixement limitat en un dels estats (p. ex: danès a Alemanya, alemany a França i a Itàlia; eslovè a Àustria; hongarès a Romania, o francès a Itàlia)
 - c) Que es parlen en altres estats fora de la Unió: ucraïnès, rus, turc, serbocroat, etc.

En aquests casos no estem davant de llengües minoritàries, sinó que són les comunitats que les parlen les que estan en situació de minoria. A més, tenim també:

2. Llengües que estan en contacte amb una llengua estatal però no tenen el mateix estatus que aquesta:
 - a) Que es parlen en un únic país: gal·lès, gaèlic escocès, còrnic, gallec, sard, bretó, sòrab, sard, cors, friülà, ladí, asturià, aragonès, etc.
 - b) Que es parlen en més d'un estat: català o valencià, occità, basc, frisó, lapó, etc.
3. Llengües no territorials: romaní, *jiddisch* (judeoalemany), etc.

Des d'un punt de vista sociolingüístic, concretament des de la lingüística de contacte, o sigui, en relació amb la llengua majoritària amb la qual conviu o amb la qual està en competència, Peter Trudgill les classifica de la següent manera:

Tipologia de les llengües minoritàries (LM) a Europa (taula 1)

	<i>LM veritables</i> (en anglès: <i>true minority languages</i>)	<i>LM per situació</i> (<i>situational minority languages</i>)
<i>Llengües per elaboració</i> (<i>Ausbau languages</i>)	Català, Frisó, Friülà	Francès a Itàlia Alemany a Bèlgica Polonès a República Txeca
<i>Llengües per distància geogràfica</i> (<i>Geographical abstand languages</i>)	Sòrab, Ladí, <i>Jiddisch</i>	Suec a Finlàndia Neerlandès a França Danès a Alemanya
<i>Llengües per distància absoluta</i> (<i>Absolute abstand languages</i>)	Basc, Romaní Gal·lès	Hongarès a Àustria Finès a Suècia Albanès a Grècia

Font: taula 11.1, Trudgill (2002: 117)

1. Resolució del Parlament Europeu de 16 d'octubre de 1981, sobre una carta comunitària de les llengües i cultures regionals i sobre una carta dels drets de les minories ètniques (DO C 287 de 9 de novembre de 1981, p. 106).
Resolució del Parlament Europeu d'11 de febrer de 1983, sobre les mesures en favor de les llengües i de les cultures minoritàries (DO C 68 de 14 de març de 1983, p. 103).
Resolució del Parlament Europeu de 30 d'octubre de 1987, sobre les llengües i cultures de les minories regionals i ètniques a la Comunitat Europea (DO C 318 de 30 de novembre de 1987, p. 160).
Resolució del Parlament Europeu d'11 de desembre de 1990, sobre la situació de les llengües en la Comunitat i la de la llengua catalana (DO C 19 de 28 de gener de 1991, p. 42).
Resolució del Parlament Europeu de 9 de febrer de 1994, sobre les minories culturals i lingüístiques de la Comunitat Europea (DO C 61 de 28 de febrer de 1994, p. 110).
Resolució del Parlament Europeu de 13 de desembre de 2001, sobre les llengües europees regionals i menys difoses (DO C 177 E de 25 de juliol de 2002, p. 334).
Dictamen del Comitè de les Regions de 13 de juny de 2001, sobre la promoció i protecció de les llengües regionals i minoritàries. Totes aquestes resolucions i dictàmens es poden consultar al *Diari Oficial de la Unió Europea*: <http://eur-lex.europa.eu/>.
2. La versió en català del document no és oficial. Es pot obtenir en format digital a l'adreça següent: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_cat.pdf. Si voleu consultar la versió oficial de la carta en altres llengües, entreu a la pàgina oficial del Consell d'Europa: <http://www.coe.int>.

Aquestes llengües tenen en comú, tal com explica Trudgill, el fet de ser «disputades» o contestades, o sigui que moltes d'elles no se'ls reconeix, o en algun moment de la seva història no se'ls ha reconegut, ni l'estatus de llengua. Moltes han estat qualificades com a dialectes de les llengües dominants (sobretot si pertanyen a la mateixa família lingüística o són llengües *ausbau*), o simples patuesos. I és que la situació d'aquestes llengües és el producte del complex fenomen d'homogeneïtzació interna concomitant a la creació dels estats nació europeus que es va esdevenir durant el segle XIX. Aquest procés ha estat qualificat com a minorització lingüística. D'aquí també que se les anomeni llengües minoritzades.

Una altra qüestió que tampoc està del tot resolta a causa de la indefinició és el nombre de llengües minoritàries dins les fronteres de la Unió Europea. Segons l'EBLUL (l'Oficina Europea per a les Llengües Menys Difoses) aproximadament 46 milions d'europeus parlen llengües minoritàries i existeixen aproximadament 60 llengües d'aquest tipus. Aquestes xifres són molt aproximades ja que en molts casos es basen en estimacions i no pas en dades de censos oficials. Segons diferents estudis relatius al nombre i a les característiques sociolingüístiques de les LM encarregats per la Comissió Europea, entre els quals hi ha els estudis Euromosaic I, II i III (Nelde, Strubell i Williams, 1996, 1999, 2004), hauríem de parlar d'unes 145 comunitats de llengües minoritàries de totes les tipologies exposades més amunt.³

La situació sociolingüística d'aquestes llengües o més aviat la situació sociopolítica dels grups lingüístics també és molt variada. De fet, com dèiem, en molts casos no hi dades oficials (censos) per a saber el nombre de parlants, els usos d'aquests parlants en diferents àmbits o la seva vitalitat lingüística. Justament, l'estudi Euromosaic fa una panoràmica d'aquestes llengües i n'analitza els usos en àmbits diferents (família, reproducció cultural, comunitat i ensenyament), també tenint en consideració altres elements com el prestigi, la legitimitat i la institucionalització. Aquest estudi proposava l'existència de cinc grups o conglomerats de llengües segons els indicadors estudiats (Nelde, Strubell i Williams, 1996: 35-42).

Pel que fa específicament a la situació legal o, dit d'una altra manera, la protecció dels drets lingüístics d'aquests parlants en els diferents estats, també trobem una gran varietat de

marcs legals. Ens trobem en casos que van des de l'oficialitat de la LM en un territori, com el cas del luxemburguès; a l'oficialitat compartida amb la llengua de l'estat, com en el cas del basc; a la manca absoluta de cap marc jurídic que garanteixi els drets lingüístics dels parlants, com en el cas de l'aromanès a Grècia.

El cert és, doncs, que la varietat de situacions i de marcs de legitimitat impera i això fa més difícil l'aplicació de polítiques lingüístiques homogènies per a salvaguardar aquestes llengües. De fet, es pot considerar un obstacle a la promoció de llengües la manca de consciència o de voluntat perquè continuen moltes d'aquestes petites comunitats que es troben en estadis molt avançats d'assimilació a la comunitat lingüística majoritària.

Tanmateix, el procés d'*europeanització* que va començar després de la Segona Guerra Mundial, amb l'inici de la construcció de la Unió Europea, ha comportat també per algunes d'aquestes llengües un cert revifament o revitalització. Tot i que, com hem dit, no totes tenen el mateix reconeixement en els seus estats respectius, ni, com veurem més endavant, tampoc a Europa, sí que es pot dir que l'existència de la Unió Europea ha fet més visible la situació d'aquestes llengües i moltes de les comunitats de parlants de llengües minoritàries s'han adonat que compartien problemes i situacions similars amb moltes altres. Els parlant de llengua anglesa, per dir-ne una, no han experimentat mai aquestes situacions.

3. OBSTACLES A LA PROMOCIÓ DE LES LLENGÜES MINORITÀRIES PER PART DE LA UNIÓ EUROPEA I COM SUPERAR-LOS

Com dèiem, els obstacles a la promoció de les llengües minoritàries són múltiples i diversos depenent dels objectius dels parlants d'aquestes llengües. Més específicament estan lligats a les *demandes* o reivindicacions que aquests grups han fet i fan a les institucions de la UE. Depenent de la tipologia de demandes o objectius, els obstacles són també diversos. Podem classificar les demandes, *grosso modo*, en tres tipus:

1. L'oficialitat de les llengües minoritàries.
2. Una política de promoció per part de les institucions de la UE.
3. La protecció de les LM al si dels estats membres.

3.1. Les demandes d'oficialitat de les LM a la Unió Europea

Discursos recents, però cada vegada més presents, de les institucions europees, així com la seva progressiva, però encara vaga plasmació en l'ordenament comunitari (Nic Shuibhne, 2001; Creech, 2005; Pons, 2006), presenten la diversitat lingüística com a element intrínsec de la identitat europea. Tot i que dins d'aquesta diversitat també inclouen les prop de 60 llengües minoritàries que segons EBLUL hi ha en aquest territori,⁴ el cert és que, de moment, aquestes llengües es troben excloses del règim lingüístic de la UE, ordenat per la Regulació 1/1958, amb algunes excepcions que comentarem més endavant. Aquest reglament es pot modificar, però ha de ser per unanimitat, per a incloure-hi noves llengües cada vegada que nous països entren a formar part de la UE, i les respectives llengües oficials encara no figuren en el tractat. El Reglament 1/1958, juntament amb els articles 21 i 149 del Tractat de la Comunitat Europea (TCE o Tractat d'Amsterdam de 1999); l'article 2 del Tractat de la Unió Europea (TUE o Tractat de Lisboa)⁵ i l'article 21 i 22 de la Carta de drets fonamentals de la Unió Europea (2000) conformen el que s'anomena en argot comunitari la «base legal» per a la política lingüística de la Unió Europea.⁶ Sense bases legals establertes en els tractats, la Comissió no pot proposar accions ni programes en un àmbit concret. Dit això, la política lingüística que poden fer les institucions europees i, específicament, la Comissió, com a ens en el qual recau la iniciativa de proposar polítiques, programes i accions, és limitada, més que pel mandat que s'estableix en els tractats, per les interpretacions restrictives que es fan d'aquest marc legal. Per tant, l'acció en l'àmbit de la promoció de les llengües minoritàries ha estat i encara és, com diu Pons (2007: 72), «irregular, insuficient i discontinua».

Si analitzarem els diferents articles, el TCE encomana a la UE la tasca de donar suport i complementar les accions dels estats membres en el camp de l'educació i de la formació professional, especialment a través de l'ensenyament i la difusió de les llengües de la UE. L'article 21 fa referència al dret dels ciutadans a dirigir-se a les institucions de la Unió en les llengües que s'esmenten en l'article 314 i rebre resposta en la mateixa llengua. Les llengües mencionades en l'article 314 són les 23 oficials i, per tant, en resten excloses les llengües regionals o minoritàries.⁷

L'article 2 del TUE diu que la Unió «respectarà la riquesa de la seva diversitat cultural i lingüística, i vetllarà per la salvaguarda i el desenvolupament del patrimoni cultural europeu».⁸ (OJ C 306: 11)

Pel que fa la Carta de drets fonamentals, aquesta obliga la Unió a respectar la seva diversitat lingüística (art. 22) i prohibeix la discriminació per raons de llengua, etc. (art. 21). Tanmateix, la Carta de drets fonamentals no té caràcter vinculant. El contingut d'aquesta no serà jurídicament vinculant fins que els 27 països ratifiquin el Tractat de Lisboa, ja que la Carta està inclosa dins d'aquest tractat.

Veiem doncs que, si bé hi ha un discurs general favorable a la diversitat lingüística, la plasmació d'aquesta en els textos normatius ens fa arribar a la conclusió que la concepció de la diversitat lingüística que se'n desprèn a la pràctica no preveu de fet les llengües minoritàries. Diríem, doncs, que fa més aviat referència a la diversitat de les llengües oficials de la Unió Europea i no pas a la que hi ha al si dels estats membres.

Constatem que un obstacle clar el constituiria, més que un marc jurídic desfavorable, les interpretacions restrictives que es fan d'aquests textos, que no consideren les LM com a part integrant de la diversitat lingüística europea.

3. Per a consultar els informes de cadascuna d'aquestes comunitats lingüístiques classificades per països de la Unió Europea visiteu els enllaços següents: http://ec.europa.eu/education/languages/archive/languages/langmin/euromosaic/index_en.html (en anglès) o http://ec.europa.eu/education/languages/archive/languages/langmin/euromosaic/index_fr.html (en francès).

4. La pàgina web sobre el multilingüisme de la Comissió Europea diu el següent, en el capítol on parla de la política lingüística de la UE: «La política lingüística de la UE incloue asimismo el apoyo a las **lenguas regionales y minoritarias**, cuya contribución a la diversidad de la UE es esencial.» [http://ec.europa.eu/education/languages/eu-language-policy/index_es.htm?cs_mid=183].

5. Aquest Tractat és una versió simplificada i retallada del projecte fallit de Constitució europea.

6. Cal remarcar que quan parlem de política lingüística de la Unió no ens referim a una política equivalent a la que fan els estats o les regions que tenen les competències per a fer aquests tipus de polítiques. De fet, no existeix una **política lingüística comuna**, de la manera que sí que existeix, per exemple, la Política Agrària Comuna (PAC).

7. Les oficials que hi figuren són les següents: alemany, anglès, búlgar, danès, eslovac, eslovè, espanyol, estonià, finès, francès, grec, holandès, hongarès, irlandès, italià, letó, lituà, maltès, polonès, portuguès, romanès, suec, txec.

8. Vegeu al *Diari Oficial de la Unió Europea*: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:ES:PDF>.

Aquesta interpretació restrictiva ha tingut i continua tenint conseqüències negatives per a les LM. De fet, no ha afectat només l'exclusió d'aquestes llengües en els programes i accions amb un contingut clarament lingüístic (Pons, 2007), sinó que també s'ha filtrat en la interpretació del dret derivat i a nombroses directives que no són, en principi, de caràcter lingüístic però sí que mencionen qüestions lingüístiques (Milian, 2003, 2004).⁹

Si només les llengües oficials són legítimes per a ser considerades en els programes, accions i dret derivat de la Unió, sembla evident que l'única opció possible que tenen els grups de LM per tal que s'equiparin els seus drets amb els de la resta de ciutadans de la Unió, que sí que els tenen reconeguts, és demanar l'oficialitat de la seva llengua a la Unió Europea. Aquesta ha estat precisament una de les demandes més clares que han fet grups lingüístics de les llengües minoritàries més consolidades i que tenen un estatus reconegut, fins i tot d'oficialitat, al si dels seus estats, com ara les llengües minoritàries de l'Estat espanyol (basc, català i gallec), així com també el gal·lès i el gaèlic escocès al Regne Unit.

Per què és important aconseguir aquesta oficialitat? Perquè segons la interpretació del Reglament 1/1958, que regula el règim lingüístic de la UE, només les llengües oficials (més el luxemburguès perquè és llengua de tractat) són tingudes en compte en qualsevol programa, regulació, directiva, etc. que tingui o no una dimensió lingüística. I quins altres drets atorga el fet d'aparèixer en aquesta llista? Que qualsevol tipus de document que els ciutadans enviïn a les institucions de la UE pot ser en qualsevol d'aquestes llengües, així com la resposta a aquest, sense cap mena d'intermediari. També, que els reglaments i altres tipus de legislació europea siguin publicats en aquestes llengües i tinguin validesa jurídica. Un tercer dret està relacionat amb l'ús oral d'aquestes llengües dins les institucions de la UE, és a dir, que aquestes llengües siguin tingudes en compte en el servei d'interpretació de totes les institucions europees.

D'aquest reglament també se'n deriva que aquestes llengües poden participar o ser considerades en qualsevol programa que tingui una dimensió lingüística. L'exemple més evident el trobem en el programa Lingua (que ha estat substituït des del 2007 pel nou programa integrat LLLP 2007-2013. Fins ara, només hi podien participar les llengües oficials (més el luxemburguès). Tot i que, *a priori*, el nou programa

hauria de permetre la inclusió de totes les llengües, no hi ha garanties que així sigui.

Un exemple d'això el trobem en la iniciativa de cursos intensius d'idiomes Erasmus (EILC) que consisteix en cursos especialitzats en les llengües menys usades o menys ensenyades per a estudiants que participen en el programa d'intercanvi Erasmus. Aquests cursos els permeten estudiar la llengua en el país d'acollida durant sis setmanes, com a màxim, abans de la incorporació a les universitats on estudiaran. En la llista d'estats que hi poden participar no hi apareix Espanya. En principi, com que el castellà entra dins la categoria de llengua més ensenyada de la Unió Europea, té lògica que Espanya no compleixi els requisits. El que no té lògica, però, és que si en principi les llengües no oficials haurien de ser tingudes en compte en els nous programes educatius, no hi hagi la possibilitat que ni el català o valencià, ni el gallec, ni el basc figurin en aquesta llista. També s'hi pot incloure el cas del gal·lès que, tot i ser llengua universitària, tampoc hi apareix, ja que el Regne Unit també ha estat exclòs, perquè l'anglès figura com a llengua més ensenyada. Precisament és aquest *error* el que l'eurodiputat Ignasi Guardans, recollint la iniciativa d'un ciutadà del Catalunya, va assenyalar en una pregunta escrita a la Comissió (E-1747/08). La resposta que el comissari Figel va donar sembla, en principi, favorable:

Los idiomas regionales menos utilizados y menos enseñados que son esenciales para estudiar en otro país **no están excluidos** de los EILC en el marco del nuevo Programa de Aprendizaje Permanente 2007-2013 de la Unión Europea. No obstante, en estos momentos no hay ningún curso en estos idiomas.

Així doncs, tot i que no serà possible en aquesta convocatòria, tot indica que aquestes llengües sí que estaran en les properes. Aquí tenim un cas de la importància de les iniciatives personals en la superació dels obstacles per tal que les llengües no oficials es tinguin en consideració en la multitud d'accions de la UE. Tot i això, aquesta via hauria de ser excepcional i s'hauria de poder confiar la presència i presa en consideració d'aquestes llengües d'una manera estructuralment establerta, i no pas deixada a l'arbitri de les interpretacions ni a les demandes dels ciutadans.

Veient la transcendència de tenir o no l'oficialitat garantida, es pot entendre que les demandes d'oficialitat de les llengües minoritàries d'Europa han estat un dels temes més recurrents en les resolucions del Parlament Europeu des de l'informe Arfé, el 1981, fins al darrer de Joan, el 2006. Tanmateix, el Parlament Europeu només pot recomanar que la Comissió iniciï accions en aquest sentit però no té competències per a introduir canvis en els textos dels tractats. Qui té la potestat per a proposar aquests canvis són els governs dels estats membres a través del Consell. Així doncs, podem dir que l'obstacle més gran a la promoció i reconeixement d'un estatus d'oficialitat a Europa per a les LM són els mateixos estats. Diríem, doncs, que les barreres a aquests canvis són més polítiques que jurídiques. Hi ha tres casos que exemplifiquen aquesta premissa: Irlanda, amb el gaèlic irlandès; l'Estat espanyol, amb el basc, català/valencià i gallec, i el Regne Unit, amb el gal·lès i el gaèlic escocès.

Quan la República d'Irlanda va accedir a la Unió Europea el 1973, el Govern va renunciar a incloure el gaèlic com a llengua oficial i es va decantar a atorgar aquesta funció a l'anglès, que, de fet, passava també a ser llengua oficial de la Unió Europea amb l'adhesió del Regne Unit aquell mateix any. El gaèlic irlandès, però, va ser considerada llengua de tractat, amb la consegüent validesa jurídica del text en aquesta llengua. Aquest estatus, que es pot considerar de semioficialitat, li donava certs drets, entre els quals podem destacar la inclusió en el programa Lingua i altres programes amb contingut lingüístic.¹⁰ El marc jurídic, regulat pel Reglament 1/1958 i que, en principi, semblava tan rígid, es va modificar el 2005 a petició del Govern d'Irlanda per a incloure el gaèlic irlandès en la llista de llengües oficials de la Unió Europea. Així, el 13 de desembre de 2005, el Consell de Ministres va admetre la demanda d'incorporar el gaèlic irlandès en el règim d'oficialitat a la Unió Europea, i la va considerar llengua oficial i de treball. Tanmateix, es limitava la traducció dels textos legals als de codecisió, és a dir, els redactats conjuntament entre el Parlament i el Consell, i s'establí una moratòria de quatre anys per a la traducció progressiva de la resta de textos comunitaris. No hem d'oblidar que l'irlandès és una llengua que, tot i ser la primera llengua oficial a Irlanda, pot ser considerada, a molts efectes, com a llengua minoritària, ja que té un nombre reduït de parlants i

els usos oficials que té són limitats. Amb aquesta moratòria es donava temps per a formar els traductors i intèrprets que haurien de donar cobertura als serveis en irlandès.¹¹

D'altra banda, les demandes de reconeixement de les LM de l'Estat espanyol a la UE van ser canalitzades pel Govern espanyol el 13 de desembre 2004, quan va presentar davant del Consell el memoràndum de *Solicitud de reconocimiento en la Unión Europea de todas las lenguas oficiales en España*, que havia elaborat juntament amb els governs de les autonomies on es parlen altres llengües oficials a part del castellà. La proposta del Govern incloïa les següents demandes: la reforma del Reglament 1/1958; la identificació de les llengües oficials en l'Estat espanyol; la inclusió d'aquestes llengües en el programa Lingua; la possibilitat que els ciutadans s'adrecessin a les institucions europees en aquestes llengües, assumint l'estat el cost de les traduccions; la publicació oficial dels textos comunitaris i l'ús oral en les institucions de la UE (Pons, 2007: 113-115). Tanmateix, el Consell Europeu reunit a Luxemburg el 13 de juny de 2005 (OJ C 2005: 1-2)¹² no va admetre la modificació del Reglament 1/1958 i no va incloure per nom les llengües citades en la sol·licitud, sinó que en van recollir una descripció genèrica. Tampoc van fer cap menció a la inclusió del programa Lingua, tot i que posteriorment s'ha considerat la participació de les LM en el nou programa LLLP esmentat més amunt. El que sí que van admetre va ser la traducció a aquestes llengües dels textos jurídics comunitaris, tot i que només els de codecisió. Aquesta traducció és a càrrec de l'Estat espanyol i no té validesa jurídica. Es permet també que els ciutadans s'adrecin a la Unió i en rebin resposta en aquestes llengües, però amb la intermediació del l'Estat.¹³ Els usos orals al si

9. Vegeu també l'article d'Antoni Milian i Massana en aquest mateix recull.

10. Vegeu Pons (2007: 35-37) per a la llista completa de prerrogatives relacionades amb l'estatus de llengua de tractat per part del gaèlic irlandès.

11. Tot i que segons el cens de 2006, 1,6 milions d'irlandesos (42%) es declaren competents en aquesta llengua, s'estima que, de fet, entre 40.000 i 80.000 irlandesos, un 3% de la població total, té el gaèlic com a primera llengua i d'ús quotidià. (Government of Ireland, 2007a, b).

12. Trobareu el text de les conclusions al *Diari Oficial de la Unió Europea* en línia: (en anglès) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:148:0001:0002:EN:PDF>.

En castellà: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:148:0001:0002:ES:PDF>.

13. Això impedeix per exemple que un ciutadà francès de Catalunya nord o un italià de l'Alguer pugui adreçar-se a les institucions europees en català, ja que la interpel·lació s'ha de fer forçosament amb la intermediació de l'Estat espanyol.

de les institucions i organitzacions de la Unió s'hauran de regular a partir de convenis entre l'estat i aquestes institucions.¹⁴

En els cas del gal·lès i del gaèlic escocès, el Govern del Regne Unit va arribar a un acord similar el 2008, partint de la base de les Conclusions del Consell del 13 de juny de 2005 i aprofitant la via que l'Estat espanyol havia obert amb la seva sol·licitud.¹⁵ Les conclusions són similars i els usos permesos per a aquestes llengües no són pròpiament oficials.

Aquests tres casos il·lustren la flexibilitat del règim lingüístic de la UE, que *a priori* semblava monolític. De fet, en la pràctica comunitària i, tot i que les llengües oficials ho són també de treball, els usos que es fan d'aquestes distintes llengües són molt diversos, i destaca l'ús de l'anglès, seguit del francès i de l'alemany com a llengües més usades a la pràctica en els afers diaris de la Unió. Això ja provoca reaccions contràries de comunitats lingüístiques com la de llengua castellana o italiana, que veuen com les seues llengües s'usen cada vegada menys per al dia a dia en les institucions europees.

Un aspecte col·lateral, però no per això menys evident, és que la lleugera modificació del règim lingüístic de la UE ha deixat al descobert la incoherència dels usos lingüístics en les institucions del Govern central espanyol. Mentre que sí que es permet l'ús a Europa, l'ús de les llengües cooficials no es permet a les Corts, tot i que sí que es permet al Senat de manera limitada.

Si analitzem l'impacte que aquests usos poden tenir en les comunitats de LM, podríem dir que són més aviat de caràcter simbòlic que pràctic. Tot i que no s'ha de subestimar l'impacte pròpiament lingüístic que té un canvi d'aquest tipus, ja que impulsa l'ampliació de registres en una llengua, així com l'expansió del seu repertori terminològic i estilístic. Així doncs, tot i el marcat caràcter simbòlic, les conseqüències per a aquestes llengües i, sobretot, per als grups socials que les parlen són altament positives, ja que n'augmenten el prestigi, fet que de retruc pot alimentar l'autoestima i la vàlua de la llengua als ulls dels mateixos parlants.

Recordem, però, que no tots els grups lingüístics de LM s'han mobilitzat amb aquest tipus de demandes. Potser, doncs, no caldria que totes les llengües tinguessin estatus d'oficialitat si es fes una interpretació menys restringida dels textos jurídics que regulen el règim lingüístic de la Unió. L'al-

tra opció seria desvincular l'oficialitat amb la possibilitat que altres llengües es tinguessin en compte en qualsevol de les actuacions de la UE. Aquesta opció sembla, ara per ara, força impossible que s'esdevingui, sobretot, com ja hem dit, per la poca voluntat dels estats per arribar a mesures d'aquest tipus.

Si podem considerar les demandes d'oficialitat com a restringides a un grup de LM, hi ha dues clares reivindicacions que sí que han estat comunes a tots el grups de LM, també per part dels que han reclamat històricament l'estatus d'oficialitat. Aquestes són, per una banda, una política de promoció clara i estable de la Comissió, i la intervenció de la Unió per a la protecció i la promoció de les LM al si dels estats membres.

3.2. La promoció de les LM a la Unió Europea

El fet que els parlant de llengües no oficials facen una demanda clara és una política activa i continuada de promoció de les LM per part de la Comissió. Tot i que, com hem dit més amunt, no existeix una política lingüística comuna a les institucions europees, sí que és cert que la Comissió Europea, esperonada per resolucions provinents del Parlament Europeu, ha portat a terme una certa política lingüística i han donat suport financer a iniciatives que tenen per objectiu la promoció de les LM d'Europa. Les accions han estat nombroses i seria massa llarg relatar-les totes amb detall. Tanmateix, en farem un breu repàs i valorarem els principals obstacles que hi ha hagut per al manteniment sostingut d'unes accions que han donat suport a nombrosos grups de llengües minoritàries.¹⁶

Tipologies d'accions de promoció de les LM per part de la Comissió (taula 2)

Període	Accions
1983-1999	Línea pressupostària (B3-1006 i B3-1000) per al finançament directe de projectes o iniciatives per al foment de llengües minoritàries, EBLUL, Mercator
2001	Any Europeu de les Llengües (UE i Consell d'Europa)
2004-2006	Pla d'acció per a la promoció de l'aprenentatge de llengües i la diversitat lingüística: EBLUL, Mercator; Xarxa d'organismes de planificació lingüística, ADUM
2007-2013	LLLP (o PAP Programa d'Aprenentatge Permanent) – Activitat Clau 2: Llengües: NPLD, etc.

Com veiem en la taula 2, les primeres accions de la Comissió Europea per a la promoció de les LM van iniciar-se el 1983, gràcies a les recomanacions de la Resolució Arfé. Durant gairebé dues dècades, la Comissió va subvencionar amb un pressupost reduït però creixent, que va arribar als 4 milions d'euros el 1999, un gran nombre de projectes sobretot en l'àmbit de l'educació i l'ensenyament de LM, però també en els mitjans de comunicació, esdeveniments culturals, producció de diccionaris, gramàtiques, etc., joventut, administració pública, etc. A més, també es va propiciar la creació d'EBLUL i de la xarxa de centres Mercator (educació, mitjans de comunicació i legislació i drets lingüístics) que després de més de dues dècades de funcionament encara continuen actius. Aquests dos organismes havien de representar els interessos dels grups lingüístics i canalitzar-ne les ajudes, donant suport als grups per a organitzar-se i portar a terme els projectes (EBLUL). La xarxa Mercator es va establir amb la finalitat de fer recerca sobre tres temes relacionats amb les LM (educació, mitjans de comunicació i dret i legislació) així com la seva difusió.

Aquesta línia de subvenció va haver de ser suprimida per raons alienes a les LM. El 1998 el Tribunal de Justícia de la Unió Europea va decretar que qualsevol acció de la Unió havia de tenir una base legal on sostenir-se. Aquesta base per a mantenir les línies pressupostàries no era clara i la Comissió va abandonar aquesta tipologia de subvencions,

tot i que va mantenir el suport per a EBLUL i Mercator. De resultes d'aquest canvi es va encoratjar la participació en programes europeus no exclusivament pensats per a grups de llengües minoritàries però que sí que podien tenir un contingut lingüístic i cultural, com ara Fons Social Europeu o Interreg, per anomenar-ne dos. Tanmateix, com expliquen Grin i Moring (2002), la magnitud de la major part d'aquests grans programes impossibilitava, o directament impedia, que *de facto* aquests grups s'hi poguessin acollir.

El 2001 es va organitzar conjuntament amb el Consell d'Europa l'Any Europeu de les Llengües, en el qual també s'hi van tenir en compte les LM, però només aquelles que tenien un estatus d'oficialitat dins dels estats membres. El Pla d'acció 2004-2006 per a promoure l'aprenentatge de llengües i la diversitat lingüística pretenia fonamentar l'aprenentatge i

14. L'Estat espanyol ha tancat convenis amb totes les institucions i organitzacions europees: el Consell, el Comitè de Regions, la Comissió, el Comitè Econòmic i Social, el Defensor del Poble Europeu i finalment el Parlament Europeu. Tots els convenis són similars excepte el del Parlament on encara no es permeten els usos orals d'aquestes llengües, ni en les comissions ni en els plenis.

15. Vegeu en anglès: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:194:0007:0008:EN:PDF> i en castellà: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:194:0007:0008:ES:PDF>.

16. Per a un resum un poc més ampliat sobre les accions de la Comissió en aquest àmbit, vegeu JACKOBY (1991) i PALOMERO (2006). Podeu consultar també la mateixa pàgina sobre LM de la Comissió on apareixen documents interessants relacionats amb les accions de promoció de les LM: http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc/139_en.htm.

ensenyament de llengües, incloses també les LM.¹⁷ Així, doncs, amb aquest Pla d'acció s'inclouïa la possibilitat de tenir en compte l'aprenentatge i ensenyament de LM, així com a la promoció d'un marc propici per a l'acceptació de la diversitat lingüística entesa en sentit ampli. També es continuava donant suport a EBLUL i Mercator; a Language Planning.org, una xarxa que aglutinava agències de planificació lingüística de LM, així com la iniciativa ADUM, que proporcionava informació sobre la disponibilitat i la naturalesa d'aquells programes on els grups de LM es podien acollir a subvencions de projectes europeus. El 2006 es va aprovar un nou programa integrat, el LLLP 2007-2013 (*Life Long Learning Programme*) o Programa d'Aprenentatge Permanent (PAP) amb un aparat de programes transversals destinats a la promoció de l'aprenentatge de llengües, incloses les LM. Durant la primera convocatòria, el NPLD o Xarxa per a la Promoció de la Diversitat Lingüística, amb la presència d'EBLUL entre els socis participants, va ser l'únic projecte subvencionat que tenia per objectiu la promoció de l'ensenyament de LM. En la segona convocatòria, de 2008, dues xarxes més hi van ser incloses: Mercator i Netzwerk für Mehrsprachigkeit und sprachliche Vielfalt in Europa (Xarxa per al Multilingüisme i la Diversitat Lingüística a Europa), tots dos amb continguts específics per a LM.¹⁸

Veïem, doncs, que les possibilitats d'accedir a fons europeus es concentren, sobretot, en l'àmbit de l'aprenentatge i ensenyament, i dins un marc genèric de promoció del multilingüisme. Així doncs, tot i que no existeix un programa específic o una línia pressupostària única per a la promoció de les LM en general, podem dir que, com a mínim, certes oportunitats, encara que de difícil accés, continuen obertes per a aquests grups.

3.3. Les demandes de protecció al si dels estats membres

Les demandes de molts grups de LM, per tal que la UE intervingui o més aviat obligui els estats membres a emprendre polítiques de protecció i promoció de les seves LM a l'interior de les seves fronteres, són constants en les reivindicacions d'aquests grups. Aquesta demanda parteix d'una premissa o d'una preconcepció equivocada del que és la UE i de com funciona. Molts dels parlants d'aquestes llengües te-

nien l'esperança que les institucions comunitàries podrien fer una mena de *bypass* a les polítiques dels estats en aquest tema i influïrien a la reconeixença dels seus drets. Tanmateix, això no ha estat així i la UE té el mandat que té, respecte de les LM, perquè són els estats membres qui tenen el control de les competències de la UE. Així, podem trobar nombrosos textos que corroboren aquesta posició, com ara la comunicació de la Comissió «Multilingüisme: un actiu per a Europa i un compromís conjunt»:¹⁹

Els estats membres són els principals autors de les decisions que afecten la política lingüística, incloses també les llengües regionals o minoritàries. El seu marc de referència exhaustiu és la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa [...]. La Comissió treballa amb els estats membres i els diferents actors implicats seguint el principi de subsidiarietat per tal de garantir que tothom persegueixi els mateixos objectius. Alhora, dóna suport a les seves iniciatives, sobretot facilitant l'intercanvi de bones pràctiques (COM, 2008 566: 4).

La citació reflecteix clarament la posició la Unió Europea respecte de la política lingüística dels estats i remet a la Carta europea, és a dir, al Consell d'Europa i no pas a les institucions europees, com a marc supranacional per a la protecció i promoció de les LM. Si verifiquem l'estat de les signatures i les ratificacions, veurem que a dia d'avui hi ha vuit estats membres que no l'han signat, ni tampoc ratificat: Bèlgica, Bulgària, Estònia, Grècia, Irlanda, Letònia, Lituània i Portugal. Així mateix, tres estats més l'han signada però no ratificada: Malta, França i Itàlia.²⁰ També cal remarcar que algunes de les demandes sobre protecció de minories que es fan als estats candidats per entrar a formar part de la Unió, no les compleixen alguns dels estats que en són membres de fa temps.

Per tant, la via comunitària per tal que els estats configuren marcs legals que incorporin i reconeguin drets per als grups LM és, ara com ara, erma.

4. CONCLUSIONS

El procés d'europenització ha propiciat la visibilització i la presa de consciència de molts grups de LM dins la Unió Europea. Durant aquest temps, algunes d'aquestes llengües han viscut un procés de revitalització, potser més per causes internes que no pas a Europa; però, així i tot, no s'ha de subestimar l'efecte potenciador dels discursos favorables a la protecció d'aquestes llengües que provenien d'alguns organismes i institucions europees. Aquest procés complex també ha significat que aquests grups s'enfrontessin a la vegada a nous reptes i oportunitats. Els reptes han vingut de la importància creixent dels programes i les accions comunitàries, així com dels processos legislatius que, indirectament, han afectat aquestes llengües. Les oportunitats s'han generat gràcies, sobretot, a l'acció del Parlament Europeu, que amb nombroses resolucions ha demanat a la Comissió una política lingüística favorable a la promoció i protecció d'aquestes llengües a tota la Unió Europea. Aquestes accions, tot i que reduïdes i discontinues, han ajudat a posar en valor aquestes llengües, sobretot als ulls del mateixos parlants, i en menys mesura en la dels parlants de llengües majoritàries.

Com ja hem dit, les resistències principals a un més gran reconeixement i protecció d'aquestes llengües han vingut dels estats membres o de les regions que tenen les competències per a portar a terme aquestes polítiques —més d'uns que altres—, els quals, a través dels òrgans de representació governamental, han propiciat i imposat interpretacions restrictives del marc jurídic. Aquestes posicions posen en evidència que les qüestions lingüístiques no són temes menors ni banals per als estats, que continuen resistint-se a la millora dels drets dels parlants de les llengües no oficials pels temors que pot provocar la fortalesa que dóna una llengua a la identitat d'un grup, o per temor a potenciar dissidències no desitjades dins les fronteres del mateixos estats.

Mentrestant, les demandes de reconeixement continuen activades i, tal com hem vist, algunes esclatxes cap aquest reconeixement s'han obert tant en un mur jurídic que semblava monolític però que ha resultat que no ho és tant, com pel que fa a polítiques que la Comissió ha endegat. Un

efecte positiu de tot això és que les accions d'aquells grups lingüístics minoritaris més actius i mobilitzats han pogut obrir camí per a aquells que ho són menys o que tenen menys recursos, tot esperant que puguin trobar espais de reconeixement perquè les llengües d'aquests grups no desapareguin.

5. BIBLIOGRAFIA

- CREECH, Richard L. (2005): «Law and Language in the European Union: The Paradox of a Babel 'United in Diversity'» Groningen: Europa Law Publishing.
- GOVERNMENT OF IRELAND (2007a): Statement on the Irish Language 2007. Dublin: Stationary Office.
- GOVERNMENT OF IRELAND (2007b): Census 2006. Principal Demographic Results. Dublin: Stationary Office.
- GRIN, F i MORING, T. (2002): Final Report: Support for Minority Languages in Europe. Brussel·les: European Bureau for Lesser Used Languages i European Center for Minority Issues, per el Directori General d'Educació i Cultura de la Comissió Europea, en línia: http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc639_en.pdf
- HOGAN-BRUN, G. i Wolff S. (eds.) (2003): «Minority Languages in Europe: An Introduction to the Current Debate», en HOGAN-BRUN, G. i WOLFF, S. (eds.) (2003): *Minority languages in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan: <http://www.cso.ie/census/documents/Final%20Principal%20Demographic%20Results%202006.pdf>.
- JACOBY, Lucien (1991): «European Community Activity in Favour of Lesser Used Languages and Cultures—1983-1989.» Dublin: *European Bureau for Lesser Used Languages*.
-
- 17.** Podeu trobar el document en anglès al *Diari Oficial de la UE*: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF>
- 18.** El contingut i els objectius dels projectes aprovats en les dues convocatòries, inclosos els tres mencionats, es poden consultar a l'Agència Executiva Europea d'Educació, Audiovisual i Cultura: http://eacea.ec.europa.eu/lp/ka2/key_activity_2_en.htm.
- 19.** Podeu accedir el document en castellà a: http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/com/2008_0566_es.pdf.
- 20.** Vegeu el web del Consell d'Europa per més detalls sobre els països i les dates de signatura i ratificació: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=&CL=ENG>.

- MILIAN I MASSANA, A. (2004): «Quatre reflexions sobre el català i la Unió Europea», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 41, pp. 289-308.
- (2003): *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?* Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, en línia: http://www.ub.edu/cusc/LSC/hemeroteca/numero4/lsc_actual.htm.
- MOUTHAN, S. (2007): «The EU and Minority Languages: Missed Opportunities and Double Standards», Web Journal of Current Legal Issues, University of Newcastle, en línia; <http://webjcli.ncl.ac.uk/2007/issue5/mouthaan5.html>.
- NELDE P, STRUBELL, M. i WILLIAMS, G. (1996): *Euromosaic. Production and Reproduction of Minority Language Groups, en EU*. Luxemburg: European Commission.
- (1999): *Euromosaic II*. Luxemburg: European Commission.
- (2004): *Euromosaic III*. Luxemburg: European Commission.
- NIC CRAITH, Máiréad (2005): *Europe and the Politics of Language: Citizens, Migrants and Outsiders*, Basingstoke: Palgrave.
- NIC SHUIBHNE (2001): «The European Union and Minority Language Rights», *International Journal on Multilingual Societies*, vol. 3, núm. 2, pp. 61-77.
- PALOMERO, J. (2006): «The specific obstacles to the promotion of regional and minority languages and to highlight success stories in which these obstacles have been overcome». Informe no publicat per al Grup d'Alt Nivell en Multilingüisme de la Comissió Europea.
- PONS, E. (2006) (coord.): «La Unió Europea i l'articulació de la diversitat lingüística, Llengua, Comunitat i Comunicació», *Revista Sociolingüística de la Universitat de Barcelona*, núm. 4.
- (2007): *El català a Europa*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana.
- (2002): *The European Union and Minority Languages*, Education & Culture Series. EDUC 108 EN. Strasbourg: Directorate-General for Research, European Parliament.
- TRUDGILL, P. (2002): *Sociolinguistic Variation and Change*, Edinburgh University Press: Edinburgh.
- WILLIAMS, G. (2005): *Sustaining Language Diversity in Europe*, Evidence from the Euromosaic Project. Palgrave Macmillan: Basingstoke.

SESSIÓ QUARTA
L'ESTATUS DE LES LLENGÜES D'ESPANYA

COORDINACIÓ
Verònica Cantó

INTERVENCIONS

Algunas claves para interpretar la situación sociolingüística actual de la lengua gallega
Anxo M. Lorenzo Suárez, Universitat de Vigo

El Estatuto jurídico del Euskara en la Comunidad Autónoma del País Vasco
Alberto López Basaguren, Universitat País Vasc

Situación de los vascohablantes en Navarra
Iulen Urbiola Loiarte, director de la Fundació Euskara Kultur Elkargoa

El català a Catalunya
Joaquim Torres i Pla, president de la Societat Catalana de Sociolingüística

L'estatus de les llengües d'Espanya: Illes Balears
Joan Melià, Universitat de les Illes Balears

Joan Melià, Iulen Urbiola, Joaquim Torres, Verònica Cantó, Alberto López Basaguren i Anxo M. Lorenzo

ALGUNAS CLAVES PARA INTERPRETAR LA SITUACIÓN SOCIOLINGÜÍSTICA ACTUAL DE LA LENGUA GALLEGA

Anxo M. Lorenzo Suárez
[Universitat de Vigo]

I. INTRODUCCIÓN¹

El objetivo de este trabajo es abordar algunos de los principales aspectos que contextualizan el devenir histórico y la situación sociolingüística actual de la lengua gallega en Galicia. La identificación y el análisis de los procesos y factores que han estado operando en Galicia nos permiten explicar cómo han incidido sobre la vitalidad del gallego y del grupo lingüístico gallegófono. Concretamente, desde 1978 llevamos más de 30 años de cambios en la sociedad gallega, de intervención lingüística gubernamental y de debates lingüísticos en la sociedad.

El desarrollo de esta reflexión se organiza en tres apartados. En primer lugar, presentamos una descripción comentada del proceso de substitución social del gallego por el castellano; en segundo lugar, enmarcamos el proceso de intervención institucional sobre la lengua a partir del final del franquismo, y en tercer lugar, presentamos una breve caracterización de la situación sociolingüística actual.

2. LA SUBSTITUCIÓN SOCIAL DEL GALLEGO POR EL CASTELLANO

La substitución del gallego por el castellano es el proceso sociolingüístico de fondo que enmarca la evolución de la relación entre ambas lenguas en Galicia. Ese proceso comienza a desarrollarse en el siglo XIX como una de las consecuencias sociolingüísticas de las transformaciones forjadas desde el comienzo de siglo en la Galicia de la época. Aunque los cambios sociales y políticos en los denominados *siglos oscuros* (siglos XVI-XVIII) habían comprometido seriamente la vitalidad social del idioma gallego, hubo que aguardar al siglo XIX para comprobar cómo los cambios económicos, administrativos, educativos, sociales y culturales comenzaron a erosionar, lenta pero imparablemente, los pilares que le daban al gallego una base demográfica amplia.

En los comienzos del siglo XIX la lengua gallega contaba con una importante extensión demográfica, mientras que

1. Quisiera agradecer a los organizadores del Simposio, en especial a Josep Palomero, la enorme paciencia que han tenido con este autor: Para la elaboración de este trabajo, el autor contó con diversas ayudas: una del Ministerio de Educación y Ciencia (referencia: HUM2006-13621-C04-03), y otra a través del convenio de I+D entre la Secretaría Xeral de Política Lingüística de la Xunta de Galicia y la Universidade de Vigo (referencia: C0-080-08).

el castellano se reservaba para los usos lingüísticos escritos de toda la población y para los usos orales de una minoría perteneciente a los grupos sociales más acomodados y urbanos. Lentamente, el castellano comenzó a estar cada vez más presente en la sociedad gallega a medida que se extendía el proceso de urbanización, que fue mermando el peso del sistema económico tradicional autosuficiente y local, que mejoró la capacidad del aparato administrativo del Estado para incidir en la vida cotidiana de los ciudadanos y que se universalizó la enseñanza obligatoria. Con estos cambios, el castellano, mediante un proceso de difusión horizontal (en el territorio) y vertical (a todos los estratos sociales), se fue convirtiendo en un idioma necesario para vivir en Galicia, y su aprendizaje y uso pasan a tener un valor creciente en los intercambios sociales. Esto tiene como consecuencia el incremento progresivo de los bilingües iniciales y la merma, también progresiva, de los individuos monolingües en gallego.

Simultáneamente, se asienta y difunde una identidad social negativa relacionada con la lengua gallega y con los grupos sociales gallegófonos (Labraña, 1999; Recalde, 1998), que ya había surgido en siglos anteriores al XIX, mediante la elaboración de diversos prejuicios sociales, de estereotipos, etc., que proyectan hacia el exterior de estos grupos una imagen social muy negativa, que acabará siendo interiorizada por los miembros de los propios grupos gallegófonos.

Durante el proceso de urbanización de Galicia, en el cual (la movilidad de los trabajadores y familias rurales había comenzado en el siglo XIX) uno de los elementos sacrificados fue el lingüístico: el abandono del gallego y la adquisición del castellano. Al mismo tiempo, los grupos sociales urbanos se mantenían en el uso del castellano, en parte debido a la secular castellanización de los espacios urbanos de Galicia (Fernández, 2004; Rei-Doval, 2007), y en parte debido a la búsqueda de un elemento simbólico diferenciador frente a los recién llegados del rural.

En este contexto de movilidad social y geográfica, las percepciones sociales del gallego y el castellano comenzaron a divergir significativamente. En este punto se combinaron la discriminante estigmatización del gallego y la constatación pragmática del castellano, en palabras de Bouzada (2005), a lo que le debemos sumar un tercer aspecto no menos impor-

tante: la asunción por parte de los *urbanitas* del castellano como un código neutro y no marcado, frente a la percepción del gallego como un código excesivamente semantizado con elementos valorativos dudosos o negativos por cuanto remítan a una realidad sociológica que se quería ver lejos. El resultado de este proceso valorativo fue el lento avance del castellano como variedad lingüística neutra, ubicua y construida con rasgos positivos para el avance social (real o simbólico) de quienes lo hablasen.

Creemos que todos estos procesos de cambio, con repercusiones sociolingüísticas directas e indirectas, que habían comenzado en el siglo XIX, fueron el punto de arranque del proceso de abandono del gallego, en términos de proceso social –supraindividual, por tanto– consistente y sistemático, lento pero firme. Ahora bien, su aceleración y la contemplación de sus efectos más destacables se va a producir más tarde, ya en el siglo XX, principalmente a partir de las décadas de los sesenta y setenta, donde además de la continuación de los efectos derivados de los factores señalados anteriormente, debemos añadir un nuevo factor causal de indudable relevancia: la invisibilización de la lengua gallega como consecuencia de la represión política y cultural franquista. Y para completar el cuadro, es preciso señalar que en esa segunda parte del siglo XX, Galicia y España habían comenzado un profundo despegue social y económico, y la cultura gallega estaba en una situación de casi total indefensión para protegerse de las consecuencias negativas que tendrían tales cambios macroestructurales.

El proceso de abandono del gallego por el castellano, tal como hemos indicado, continuó durante el siglo XX y su ritmo fue mucho más alto a medida que fue aumentando la industrialización, la modernización y el avance en el funcionamiento de las instituciones públicas (como por ejemplo, la educación y la propia Administración pública). Con la información sociolingüística disponible, constatamos que, tras un período relativamente estable en los usos lingüísticos en gallego y castellano, el proceso castellanizador se intensificó entre los individuos nacidos de 1924 a 1947 (Seminario de Sociolingüística de la RAG, 1994). En ese período encontramos diferentes aspectos socioeconómicos y culturales que influyen en la aceleración del cambio sociolingüístico: comienza

el retorno de emigrantes procedentes de América Latina; disminuye el aislamiento económico y social vivido en muchas partes de Galicia (con el avance de las comunicaciones terrestres, la ampliación de las tareas productivas, etc.); continúa la extensión de la escolarización secundaria y la progresión, lenta pero constante, de la educación universitaria a más sectores de la población gallega; se mantiene el tránsito del campo a la ciudad, sobre todo hacia los núcleos urbanos atlánticos (Vigo, A Coruña, Pontevedra, Ferrol y Santiago), y empiezan a notarse los efectos de la presión sociocultural y política del franquismo. Todos estos elementos propiciaron un contexto poco proclive para la continuación del predominio demográfico del idioma gallego.

En este punto es preciso recordar las reflexiones que algunos analistas hacían en el final de los años setenta respecto de la escasa vitalidad de los grupos sociales gallegófonos. Pérez Vilariño (1979) advertía del déficit de poder social y cultural, interpretándolo en términos de desigualdades de clase social. En realidad, lo que se advertía era nada más y nada menos que la diferencia de consideración social entre las dos lenguas; no sólo era la manifestación de una coyuntura histórica casual, sino que se trataba de un problema fuertemente interiorizado en la estructura social de Galicia. Así, se afirmaba que siendo el gallego la lengua utilizada masivamente por la población, era una «lengua sin salario», esto es, sin ningún tipo de reconocimiento social positivo, y advertía de la necesidad de reivindicar el reconocimiento oficial del gallego para conseguir que éste tuviera «remuneración social» que ayudase a rentabilizar y poner en valor su aprendizaje y uso.

Otra cuestión, que tampoco fue suficientemente valorada a finales de los años setenta, era la de las diferencias sociolingüísticas territoriales. La prevalencia del gallego se basaba en su amplia extensión en los ámbitos geográficos más rurales y dispersos. Cuando aún no se vislumbraban los cambios en el rural y el predominio del urbano, tanto en cantidad como en valores y hábitos de consumo, que comienza a surgir en la Galicia de los años ochenta y que hoy contemplamos en su plenitud, nadie cuestionaba o consideraba digno de interés sociolingüístico reflexionar sobre el papel de las ciudades como vanguardia del proceso de abandono, y los contrastes respecto a lo que acontecía en la retaguardia (en

las villas y aldeas). La no incorporación de estas diferencias territoriales en el análisis sociolingüístico del momento y la asunción de una visión que consideramos excesivamente optimista de la vitalidad *ruralita* de la lengua gallega, contemplada como una situación óptima hacia la que era preciso caminar; ayudó a generar un diagnóstico distorsionado, por poco realista y matizado, sobre la salud demográfica y territorial del gallego.

Otros aspectos, no menos importantes, que limitaban la vitalidad lingüística del gallego, eran los tres siguientes. En primer lugar, el gallego seguía siendo una lengua de uso personal, en casa, con la familia y con los conocidos, y con una menor visibilidad pública y social. Además, el uso oral era muy superior al escrito. En segundo lugar, el divorcio entre las élites sociales y económicas de Galicia y el gallego se mantenía constante: éstas no asumían la lengua gallega, como ya había acontecido a lo largo de la historia. Las élites favorables al idioma eran poco numerosas y con escasa influencia en las transformaciones socioeconómicas del país. Y, en tercer lugar, la reivindicación lingüística ocupaba un lugar secundario en la preocupación de las élites, de los gobernantes y de la sociedad gallega en general, excepto en el caso de una minoría fuertemente comprometida cultural y políticamente. Además, ciertos debates lingüísticos, como el proceso de normativización o el tipo de reconocimiento legal del gallego en el Estatuto de Autonomía de 1981, crearon desunión, limitaron la capacidad de incidencia social de los sectores movilizados a favor del gallego, y despertaron muchas reticencias en la mayoría (silenciosa) de la sociedad gallega.

Si la vitalidad del idioma gallego no estaba en 1975 en una situación de mayor deterioro fue debido, entre otros motivos, al inicio de un proceso dirigido a recuperar y dignificar la cultura gallega y sus ingredientes primordiales, entre los que se incluía la lengua, llevada a cabo por parte de unos pocos sectores sociales galleguistas a partir del siglo XIX.

De la mano de los autores y autoras del *Rexurdimento* se puso en marcha una reflexión sobre la preocupante deriva del gallego y la necesidad de su rehabilitación social. Esa ideología recuperadora, que surgió como movimiento cultural con una intencionalidad político-social más bien limitada, tuvo su expresión más política y académica durante el primer tercio del siglo XX con la creación de las Irmandades da Fala

en 1917, con la fundación del Seminario de Estudios Gallegos en 1923 y con la irrupción en el escenario sociopolítico de Galicia del Partido Galeguista en la década de los años treinta. Todos los cambios en la conciencia idiomática y en el proceso de recuperación de la lengua gallega quedaron en suspenso a partir de 1936, lo cual ya es bien conocido y no requiere una explicación adicional.

Pero será a partir de la década de los años cincuenta y sesenta del siglo XX cuando esta ideología recuperadora, estimulada, sin duda, por el avance de la desgaleguización en la primera mitad del siglo y por los efectos negativos del franquismo, adquiere una dimensión relevante, ya que la reivindicación lingüística comienza a vincularse con la cultural, en primer lugar, y con la político-social, posteriormente.

El gallego llega al final del franquismo con una alta implantación demográfica, principalmente en las provincias interiores (Ourense y Lugo) y en las zonas menos urbanizadas del conjunto de Galicia. Aunque el gallego tenía una escasa visibilidad pública y formal, mantenía una alta densidad en los usos privados e informales, de manera que seguía siendo considerada como una lengua principalmente de uso oral para comunicarse con la familia, las amistades, los vecinos y las personas conocidas.

Simultáneamente, las diferencias territoriales empiezan a ser profundas: la vanguardia del proceso substitutorio se situaba en las ciudades y en los contextos urbanizados, mientras que en el resto de hábitats el gallego se mantenía con amplia vitalidad. Con todo, el retroceso del gallego estaba en marcha a buen ritmo, en el que la no reproducción familiar de la lengua gallega era el principal elemento a tener en cuenta.

Pues bien, los dos aspectos clave que afectaban muy negativamente a la vitalidad social de la lengua gallega, y que hacían de la situación sociolingüística de partida un escenario lleno de incertidumbres, eran los siguientes: *a)* el perfil socio-demográfico y socioeconómico del colectivo conformado por los gallegohablantes, y *b)* el profundo estigma sociolingüístico construido alrededor del idioma gallego y de sus usuarios.

Esa situación de los años setenta era mucho más grave y negativa para la lengua gallega de lo que se sabía y de lo que se quería saber; mucho más de lo que se estaba dispuesto a asumir e incluso de lo que sugerían las observacio-

nes impresionistas de la realidad social, tal como parecía apuntar la escasa información empírica manejada en aquel momento (cfr: Iglesias, 1999).

Conviene insistir en que aparentemente todo el mundo dejó de asumir la gravedad de la situación, por desconocimiento, derivado probablemente de la falta de información y del desinterés por conseguirla, dentro de un instante histórico de fuerte ideologización y de desprecio por la «sociolingüística empiricista» (cfr: Rei-Doval, 1999), o por una cierta ceguera ideológica, tanto en los sucesivos gobiernos autonómicos como en los sectores sociales y políticos más comprometidos con el idioma.

El panorama que acabamos de delimitar era, a grandes rasgos, la realidad sociolingüística de la lengua gallega a finales de la década de los setenta, cuando cambia el régimen político y comienza un período sociopolítico distinto. El idioma gallego se encontraba exhausto, con un profundo déficit de poder social y simbólico, sin prestigio social, sometido a una valoración social muy negativa, con prejuicios hondamente interiorizados en la cultura lingüística de los gallegos y de las gallegas, tanto entre los hablantes habituales como en los castellanohablantes, e institucionalmente desatendido.

3. LA INTERVENCIÓN SOBRE LA LENGUA

Lo que podemos denominar como pacto, consenso o acuerdo lingüístico sobre el que se fundamentó, hasta la actualidad, la convivencia de las lenguas se desarrolla en Galicia durante los primeros años de la década de los ochenta y se conforma mediante los contenidos, con repercusiones lingüísticas, del Estatuto de Autonomía aprobado en 1981 y de la Ley de Normalización Lingüística de 1983. Las características principales de ese «pacto lingüístico» fueron cuatro. En primer lugar, se consideró la cooficialidad en Galicia de gallego y castellano, con igualdad jurídica entre ambas; en segundo lugar, la declaración del gallego como lengua propia, es decir, señal de identidad principal de la comunidad; en tercer lugar, la decisión de poner en marcha un proceso institucional y social de normalización de la lengua gallega, ya que ésta se encontraba en situación de desigualdad social respecto del castellano, y, en cuarto lugar, el respeto por el principio de in-

dividualidad: la libre utilización de la lengua de preferencia en las comunicaciones no institucionalizadas.

Con esos mimbres fue posible ir construyendo un proceso social e institucional de recuperación del conocimiento, uso y valoración del gallego, al mismo tiempo que se fueron dando pasos significativos hacia su mayor presencia en las instituciones públicas, en el sistema educativo y en la vida social. La política y la planificación lingüística realizada desde los gobiernos de la Xunta de Galicia se desarrolló en el marco glotopolítico que acabamos de presentar:

Para contextualizar la gestión lingüística institucional, hay que tener en cuenta dos aspectos: en primer lugar, describiremos los mimbres conceptuales de una ideología planificadora, la denominada *bilingüismo armónico*, que impregnó la acción de los gobiernos de la Xunta de Galicia en política lingüística; y, en segundo lugar, presentaremos una descripción, necesariamente esquemática por cuestiones de espacio, de los elementos constitutivos que nos permiten caracterizar esa política lingüística institucional desarrollada en Galicia, basándonos en cuatro aspectos: agentes, objetivos, contenidos y medios.

El paraguas ideológico de los gobiernos autonómicos se vertebró con el denominado «bilingüismo armónico», concepto acuñado en los años noventa como fuente inspiradora de su acción lingüística. Aunque tal concepto se puso en circulación en esos años noventa, ya desde el inicio los diferentes gobiernos de la Xunta desarrollaron una práctica lingüística basada en los principios de lo que después denominaron «bilingüismo armónico». Se partía de que el gallego y el castellano eran lenguas de uso y de estatus pleno en Galicia —una por ser lengua propia, la otra por ser lengua *de facto* de una gran parte de la población. Y, lo que es más importante, se estableció que las actividades de estimulación del uso de la lengua gallega no debían interferir en la vitalidad del castellano, ni debían alterar un hipotético *equilibrio sociolingüístico* al que Galicia había llegado tras la dictadura franquista.

Con respecto a los objetivos de la política lingüística institucional, su ambigüedad fue una de las características más destacables. Esa ambigüedad respondía al interés por mantener una cierta indefinición que se convirtiese en la base para un consenso amplio en la sociedad respecto del gallego.

Un segundo objetivo, relacionado sin duda con el anterior; fue que la lengua y la revitalización de la misma no generasen conflictos de ningún tipo en la sociedad gallega.

Por lo tanto, el objetivo general perseguido fue que el proceso de promoción del gallego no afectase a la posición social del castellano. Así, se formularon actividades lingüísticas centradas en conseguir que los individuos modificasen sus hábitos lingüísticos individuales para hacerlos más favorables a la lengua gallega, como indicamos en los siguientes párrafos, pero sin forzar situaciones, procesos o elecciones, incluso en los casos de ámbitos legalmente regulados (por ejemplo, en el ámbito de la enseñanza no universitaria). No es preciso insistir en que tales objetivos de buscar cambios individuales y de no vigilar excesivamente el cumplimiento de las normativas con repercusiones lingüísticas respondían a la lógica con la que se aplicaba la ideología lingüística del *bilingüismo armónico*.

Respecto de los contenidos, la política lingüística institucional se centró en tres ejes principales de actuación. En primer lugar, se buscó una ampliación de las habilidades lingüísticas en lengua gallega —conocimiento y competencia para hablar, leer y escribir—, tanto de los nuevos usuarios y usuarias como de los adultos (en el primer caso a través del sistema escolar de enseñanza primaria y secundaria, y en el segundo, a través de las actividades formativas de capacitación para adultos). En segundo lugar, se intentó propiciar un aumento de los usos sociales de la lengua gallega, principalmente de aquellos formales y elaborados. Y, en tercer lugar, se buscó propiciar un cambio en las actitudes lingüísticas y en las opiniones sobre la lengua y sobre los grupos gallegófonos mediante actividades de sensibilización, de información y de prestigio social.

¿Cuáles han sido las consecuencias? Si hacemos un resumen general, podríamos indicar que los efectos más destacados conseguidos con la política lingüística institucional fueron de tres tipos. Por un lado, se favoreció el aumento de la visibilidad institucional y social de la lengua (en mayor medida en el primero y menor en el segundo), en contextos de uso oral y sobre todo de uso escrito, y en funciones sociales formalizadas. Por otra parte, se desplegaron mecanismos y herramientas para que cualquier ciudadano pudiese realizar sus actividades diarias y cotidianas en gallego. Y, finalmente, se intentó incidir en la atenuación de los fuertes prejuicios y actitudes lingüísticas negativas

que pendían sobre el gallego y sobre sus usuarios, en la dirección de aumentar el prestigio social de la lengua.

El resultado fue una mejora indudable en la consideración social del gallego, pero sin que hayan desaparecido las actitudes negativas o los prejuicios lingüísticos subyacentes. Y el proceso de substitución lingüística, aunque a un ritmo menor, continúa su rumbo.

4. APUNTES SOBRE LA SITUACIÓN ACTUAL

Podemos examinar la situación sociolingüística actual de la lengua gallega atendiendo a varios factores gracias a la cantidad y la calidad de la información disponible, que nos permite analizar la evolución de los indicadores más habitualmente utilizados para medir la vitalidad de una lengua.²

En primer lugar, la lengua gallega sigue mostrando una elevada extensión demográfica si tomamos como referencia el conjunto de la población de Galicia: prácticamente la totalidad de los gallegos la entienden y tienen capacidad para utilizarla oralmente y por escrito; más del 60% la utiliza, en mayor medida que el castellano, en las comunicaciones diarias, y sigue teniendo un nivel de uso muy elevado en las interacciones familiares y en las relaciones sociales.

En segundo lugar, con respecto a la lengua habitual, este ítem sigue siendo favorable al gallego, y se sitúa por encima del punto medio de la escala (2,5) hasta llegar al 2,89 (en una escala de 1 = sólo castellano a 4 = sólo gallego). En la comparación, vemos que en este período de once años se pierde casi una décima. Los resultados indican, pues, una disminución general en el uso del gallego, pese a que el gallego sigue siendo la lengua más utilizada en Galicia.

En tercer lugar, si hacemos una comparación utilizando los datos de frecuencias, es decir, los porcentajes de hablantes que se situaron en una o en otra parte de la escala de 4 puntos, observaremos que se produce un aumento significativo de los usos lingüísticos monolingües, tanto en gallego como en castellano. Ahora bien, la presencia del gallego entre la población urbana, sobre todo en la más joven, educada y de nivel socioeconómico medio-alto, es muy limitada, a la vez que en las relaciones económicas y comerciales también predomina el uso del castellano (cfr. Gradín, 2007). Ade-

más, la utilización escrita del idioma gallego es muy baja, ya que sólo recurren a él para escribir el 15% de los gallegos y gallegas.

En cuarto lugar, al mismo tiempo que desciende el porcentaje de individuos que tienen el gallego como lengua inicial y habitual, se constata una suave recuperación del gallego como lengua de uso habitual por parte de sectores de población que no lo tenían como variedad inicial, y que se decantan por usarlo en mayor medida que el castellano (cfr. Gradín, 2007: 171). Este proceso de cambio lingüístico inverso, por ir en la dirección contraria a la tradicional (substitución gallego > castellano), parece concretarse en la juventud urbana y universitaria, lo cual le daría a este microproceso un peso cualitativo indudable (Regueira, 2006: 75).

En quinto lugar, si consideramos la extensión de los usos y las funciones sociales de la lengua gallega, tendremos que señalar diversos tipos de situaciones. Con todas las limitaciones que tiene establecer una tipología de esta naturaleza, sujeta muchas veces a matices y a diferentes enfoques de análisis, podemos establecer una distinción entre sectores en los que la revitalización del gallego avanzó considerablemente, otros en los que tuvo un avance escaso, otros en los que no detectamos cambios dignos de mención, y otros, finalmente, con descenso (véase el cuadro 1).

Distinguimos, por una parte, un incremento en la presencia del gallego en aquellos ámbitos regulados por la legislación: enseñanza no universitaria, medios de comunicación públicos y administraciones (autonómica y local). Mientras, la vitalidad de la lengua es menor en el caso de sectores con menor dependencia de las decisiones emanadas de las instituciones públicas.

Y, por otra parte, el gallego sigue teniendo una visibilidad social deficiente en aquellos sectores sociales en los que prevalece la lógica del mercado, donde hay poca capacidad de regulación gubernamental y donde predominan los prestigios sociolingüísticos que se derivan de las lógicas económicas, mercantiles y empresariales. La presencia precaria del gallego en sectores de fuerte trascendencia socioeconómica, como los medios de comunicación privados, los ámbitos económicos y empresariales, la publicidad, etc., suponen un contrapunto profundamente negativo.

Conviene destacar la situación en la Administración de Justicia, que constituye un caso aparte en el espacio de la Administración, dado que siendo un ámbito institucionalizado de dependencia pública, los avances en la disponibilidad del gallego han sido más escasos. Y eso a pesar de los esfuerzos, iniciativas y proyectos llevados a cabo tanto desde la Administración como por parte de entidades cívicas diversas.

Avance en la presencia de la lengua gallega por ámbitos de uso (cuadro 1)

1. Ámbitos en los que el gallego aumentó considerablemente
– Instituciones públicas: usos lingüísticos institucionalizados
– Educación no universitaria
– Medios de comunicación públicos
– Industrias de la cultura
2. Ámbitos en los que el gallego tuvo un aumento escaso
– Religión
– Socioeconomía
3. Ámbitos en los que no hubo cambios significativos
– Universidad e investigación
– Medios de comunicación privados
– Justicia
– Sanidad
4. Ámbitos en los que hubo un descenso en la vitalidad lingüística
– Familia
– Comunidad

Otro aspecto relacionado con los usos lingüísticos específicos es la constatación de que el gallego sigue funcionando, en gran medida, como una lengua personal y privada. El ámbito en que el gallego aún tiene más utilización es el familiar y local, aunque los cambios intergeneracionales provocan que en cada cohorte de edad se emplee el gallego en menor medida que en la cohorte anterior en todos los ámbitos.

Y, finalmente, en sexto lugar, es preciso reflexionar sobre las actitudes, opiniones e ideologías lingüísticas. Los trabajos que mostraron e interpretaron los datos procedentes del primer mapa sociolingüístico de Galicia, elaborado con una

muestra recogida en 1992 (cfr: Seminario de Sociolingüística de la RAG, 1995; Bouzada, 2005) apuntaban que las actitudes lingüísticas eran, en general, favorables hacia el idioma gallego y que las valoraciones negativas y prejuiciosas estaban retrocediendo (Recalde, 1998). A tenor de esta interpretación, se intuía que, aún sin desaparecer totalmente, las actitudes negativas y los prejuicios sobre el gallego habrían disminuido considerablemente por los cambios en la sociedad gallega de los años ochenta. En esa línea señalaba Bouzada (2005: 87-88) que «todos estos datos parecen apuntar hacia un debilitamiento, por lo menos a ciertos niveles de consciencia, de los aspectos más bastos del prejuicio y la estigmatización sociolingüística que desde hace años vino actuando en contra de la lengua gallega».

Pero este panorama valorativo sobre la situación sociolingüística actual estaría incompleto si no incorporásemos una referencia a las ideologías y discursos lingüísticos que los actores sociales y la ciudadanía están generando con respecto a las lenguas en Galicia y al proceso de recuperación del gallego en el momento actual (Iglesias, 2002; Seminario de la RAG, 2003; Regueira, 2006: 78 y siguientes). Estas ideologías y discursos comienzan a tener una amplia presencia en el debate político (y por supuesto a través de los medios de comunicación). La formulación explícita de discursos negativos respecto a la lengua gallega y a su proceso de recuperación (reconocimiento legal incluido), aunque no son nuevos, alcanzaron una virulencia y radicalidad nunca antes vista en el debate lingüístico en Galicia.

Por un lado, sigue estando presente y vivo el discurso del monolingüismo en castellano. En Galicia siempre existió una representación –aunque muy minoritaria, por cierto– de este discurso contrario a los procesos de normalización lingüística (cfr: Jardón, 1991), y hoy este discurso exhibe un importante repunte en el debate político gallego –como también sucede, por otro lado, en diversos lugares de España.

2. Para la información cuantitativa, utilizaremos datos de dos encuestas realizadas en un intervalo de 11 años: por un lado, el «Mapa sociolingüístico de Galicia» con datos de 1992; y por otro el módulo de lengua de la «Enquisa de Condicións de Vida das Familias Galegas» (Instituto Galego de Estatística: <http://www.ige.xunta.es>), con datos de 2003. Un trabajo comparativo sobre los resultados de ambas encuestas puede consultarse en Monteagudo & Lorenzo (2005).

Por otra parte, se pueden concretar cuatro discursos que incorporan, en distinta medida, la promoción de la lengua gallega. En primer lugar, el discurso denominado «bilingüismo, con el gallego en situación dominada». Este sería el discurso predominante en el PP, con su constructo ideológico del bilingüismo armónico, y también el del PSdG-PSOE, por lo menos durante el período vazquista. Se parte en este discurso de la tolerancia hacia el gallego, pero su recuperación y promoción no constituye un objetivo prioritario, mientras que sí que sería esencial, por ejemplo, garantizar las libertades individuales o evitar conflictos a causa de la elección lingüística.

En segundo lugar, el discurso del monolingüismo en gallego fue desarrollado desde el modelo del conflicto lingüístico y de la hipótesis de la minorización en los años sesenta por la sociolingüística catalana (cfr. Boix & Villa, 1998: 314-24) y asumido por el nacionalismo político. Supone la expresión del discurso nacionalista clásico: una lengua, un territorio; el bilingüismo es, a la vez, un peligro para la supervivencia del gallego y un objetivo social irrealizable; etc.

En tercer lugar, el discurso del monolingüismo en gallego-portugués o en portugués. Los diferentes movimientos reintegracionistas apuestan también por un monolingüismo pero en una variedad de aproximación o directamente en portugués. Sorprende comprobar que los argumentos de este discurso son parcialmente coincidentes con los esgrimidos para negarle valor al gallego desde el «nacionalismo español», ya que se basan principalmente para sustentar su posición en la superioridad cuantitativa de las lenguas —en este caso, en el número de hablantes de portugués.

Y terminamos, en cuarto lugar, con el discurso del plurilingüismo. Aunque se trata de un marco discursivo aún escasamente desarrollado, sólo utilizado en algunos programas electorales recientes y promovido desde diversas instancias académicas, se intenta formular con él una hipótesis realista sobre el futuro de la lengua gallega en el contexto actual: vivimos en una sociedad globalizada, el castellano no va a desaparecer de Galicia, la relación entre lengua e identidad es mucho más compleja que una simple asignación unívoca, etc.

Es innegable que en el momento actual los discursos lingüísticos están enormemente polarizados. La genera-

ción de nuevos discursos negativos sobre el reconocimiento legal del gallego y sobre las políticas lingüísticas institucionales llegan incluso a poner en duda la legitimidad del consenso lingüístico inicial, todo ello basado, entre otros, en el argumento de la existencia de un proceso de *imposición* del gallego sobre el castellano. La transcendencia social, política y mediática de estos nuevos discursos negativos hacia el gallego y hacia su proceso de recuperación pone en evidencia la falta de un consenso de fondo en la sociedad gallega sobre la política lingüística que se debe aplicar; al tiempo que se refuerzan las posturas más radicalizadas que apuestan bien por el monolingüismo en castellano, bien en gallego.³

5. FINAL

Hemos desarrollado en este trabajo una reflexión sobre algunas de las claves que ayudan a entender la situación sociolingüística actual de la lengua gallega en Galicia. El gallego sobrevivió al franquismo en un estado de enorme debilidad, y se encontró en una situación sociolingüística crítica: era un gigante (en número de hablantes) con los pies de barro (en prestigio social). En la transición se estableció un marco glotopolítico favorable y un consenso social y político de mínimos, que permitió desarrollar una determinada política lingüística, que calificamos como de baja intensidad y densidad. El proceso de substitución social del gallego por el castellano siguió su curso, aunque con nuevas variables de dirección contraria que ayudaron a limitar el avance e intensidad de tal proceso substitutorio. Los nuevos debates y discursos lingüísticos, contrarios a la promoción del gallego, cuestionan la posibilidad de articular consensos lingüísticos futuros y conducen a una espiral de radicalización de las posiciones favorables al monolingüismo (en gallego o en castellano).

Los indicadores sociolingüísticos básicos siguen mostrando tendencias que llevan a la preocupación, porque remiten a la continuación del proceso histórico de cambio social del gallego por el castellano. Si a eso le añadimos que la política lingüística institucional, llevada a cabo desde 1980 hasta hoy, ha dado resultados menores de los esperados, tenemos argumentos para poner de relieve los avances conseguidos hasta ahora y, al mismo tiempo, para detenernos en la consi-

deración de los estancamientos y de los retrocesos observados, los cuales hemos comentado en el apartado 3.

En la actualidad, la valoración de los actores sociales (formaciones políticas, asociaciones, analistas, expertos y medios de comunicación) sobre la situación social de la lengua gallega se mueve en un continuo con dos polos a cada extremo. Por una parte, el polo del optimismo, a veces desbordante, que destaca la capacidad secular de mantenimiento y resistencia de la lengua gallega, así como los logros conseguidos desde 1980 en su dignificación social y en el proceso de institucionalización. Y, por otra parte, el polo del pesimismo, a veces teñido de abierto catastrofismo, que considera que el relevo social del gallego por el castellano es prácticamente imparable, a menos que se pongan en marcha actuaciones glotopolíticas decididas (casi siempre por la vía de la regulación normativa), así como la crítica a los limitados logros obtenidos por la política lingüística institucional desde 1980.

6. BIBLIOGRAFÍA

- BOUZADA Xan (2005): «Cambio de valores e futuro da lingua galega». *Grial* 165: 80-93.
- CIDADANÍA (2001): *O proceso de normalización do idioma galego 1980-2000. Volume I. Política lingüística: análise e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- FERNÁNDEZ, Mauro A. (2004): «O uso do galego nos espazos urbanos» en ÁLVAREZ, Rosario, FERNÁNDEZ REI, Francisco & SANTAMARINA, Antón (eds.), *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I congreso internacional (16-20 de setembro de 1996, Santiago de Compostela, volume I)*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega–Consello da Cultura Galega, pp. 245-56.
- GARCÍA NEGRO, María Pilar (2009): *Sobre o racismo lingüístico*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- GRADÍN, Carlos (2007): «Determinantes socioeconómicos da lingua: o caso do galego». *Revista Galega de Economía* 16(1): pp. 155-172.
- IGLESIAS, Ana (1999): «Os estudos empíricos sobre a situación sociolingüística do galego». *Cadernos de Lingua* 19: pp. 5-42.
- (2002): *Falar galego, no veo por qué. Aproximación cualitativa á situación sociolingüística de Galicia*. Vigo: Xerais.
- IGLESIAS, Ana & RAMALLO, Fernando (2003): «Relocalización, identidades e linguas periféricas: o caso galego» en BRINGAS, Ana & MARTÍN, Belén (eds.), *Nacionalismo e globalización: linguas culturas e identidades*. Vigo: Universidade, pp. 117-32.
- JARDÓN, Manuel (1993): *Normalización lingüística, una anomalía democrática: el caso gallego*. Madrid: Siglo XXI.
- KABATEK, Johannes (2000): *Os falantes como lingüistas. Tradición, innovación e interferencias no galego actual*. Vigo: Xerais.
- LORENZO, Anxo M. (2005): 'Planificación lingüística de baixa intensidade: o caso galego'. *Cadernos de Lingua*, núm. 27, pp. 39-59.
- (2008): «A situación sociolingüística do galego: unha lectura». *Grial*, núm. 179, pp. 19-31.
- MARIÑO, Ramón (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- MONTEAGUDO, Henrique (1997): 'Quince anos de política lingüística en Galicia (1981-96). Notas para un balance'. *Grial*, núm. 136, pp. 527-48.
- (1999): *Historia social da lingua galega. Idioma, sociedade e cultura a través do tempo*. Vigo: Galaxia.
- (2002): «A lingua galega na sociedade: descrición actual e perspectivas de futuro» en VV.AA., *A normalización lingüística, a debate*. Vigo: Xerais, pp. 7-46.
- (2009): *As razóns do galego. Apelo á cidadanía*. Vigo: Galaxia.
- MONTEAGUDO, Henrique & Anxo M. LORENZO (dirs.) (2005): *A sociedade galega e o idioma: evolución sociolingüística de Galicia (1992-2003)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- PÉREZ VILARIÑO, José (1979): *Dependencia y discriminación escolar en Galicia*. Madrid: Akal.
- RECALDE, Montserrat (1997): *La vitalidad etnolingüística gallega (= Lynx. Documento de traballo 9)*. Valencia: Centro de Estudios sobre Comunicación Interlingüística da Universitat.
- (1998): «Lingua galega e identidade», en Giovanni Ruffino (ed.), *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Palermo 18-24 settembre 1995)*. Tubinga: Max Niemeyer Verlag, pp. 575-88.

3. Algunos trabajos recientes analizan los debates lingüísticos que se están suscitando en la Galicia actual: Regueira (2009), Sanmartín (2009), García Negro (2009) o Monteagudo (2009).

- REGUEIRA, Xosé Luís, (2006): «Política y lengua en Galicia: la 'normalización' de la lengua gallega» en CASTILLO, Mónica & KABATEK, Johannes (eds.), *Las lenguas de España. Política lingüística, sociología del lenguaje e ideología desde la Transición hasta la actualidad*. Vervuert: Iberoamericana, pp. 61-93.
- «Nacionalismo y libertad lingüística: Galicia Bilingüe y la ofensiva contra la normalización de la lengua gallega», en Christian Lagarde (ed.), *Le discours sur les langues d'Espagne / El Discurso sobre las lenguas españolas (1978-2008)*. Perpignan: Presses Universitaires de Perpignan, pp. 193-213.
- REI-DOVAL, Gabriel (1999): *Breve aproximación á historia da sociolingüística galega (1967-1997)*. Memoria de licenciatura. Santiago de Compostela: Universidade.
- (2007): *A lingua galega na cidade no século XX*. Vigo: Xerais.
- SANMARTÍN, Goretti (2009): *Nos camiños do entusiasmo. Calidade da lingua e planificación*. Vigo: Xerais.
- SEMINARIO DE SOCIOLINGÜÍSTICA DE LA REAL ACADEMIA GALEGA (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- (1995): *Usos lingüísticos en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- (1996): *Actitudes lingüísticas en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- (2003): «Actitudes lingüísticas en Galicia». *Grial*, núm. 160, pp. 52-59.
- (2003): *O galego segundo a mocidade. Unha achega ás actitudes e discursos sociais baseado en técnicas experimentais e cualitativas*. A Coruña: Real Academia Galega.
- XUNTA DE GALICIA (2005a): «Notas para un diagnóstico da saúde da lingua galega», *Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, pp. 3-22 y 29-36.

EL ESTATUTO JURÍDICO DEL EUSKARA EN LA COMUNIDAD AUTÓNOMA DEL PAÍS VASCO

Alberto López Basaguren*
[Universitat del País Basc]

I. EL EUSKARA COMO LENGUA OFICIAL: LAS OPCIONES BÁSICAS DEL ESTATUTO DE AUTONOMÍA

Las opciones básicas del estatuto jurídico del *euskara* o lengua vasca como lengua oficial en la Comunidad Autónoma del País Vasco fueron establecidas por el Estatuto de Autonomía, así se daba cumplimiento a las previsiones contenidas en el artículo 3 de la Constitución. Si la Constitución establecía directamente la condición de lengua oficial, en sus respectivas Comunidades Autónomas, de las lenguas españolas distintas del castellano, dejaba, sin embargo, indeterminado su régimen jurídico específico, tarea que quedaba para ser concretada por el correspondiente Estatuto de Autonomía. Se trata de una función que debía tener una gran importancia pues dejaba, en gran medida, en manos de la propia comunidad a la que, de una u otra forma, está vinculada la comunidad lingüística radicada en el territorio de la comunidad autónoma, la labor de determinar las características del régimen jurídico de aquella lengua como lengua oficial. De esta forma, se permitía adecuar el régimen jurídico de la lengua específica de la comunidad autónoma a las peculiaridades de su situación, tanto territorial como sociolingüística.

La lengua vasca tiene unas características del todo peculiares, tanto en lo que se refiere a la proporción de ha-

blantes, a su desigual distribución territorial, a la situación sociolingüística de las distintas zonas de su territorio, así como a otras circunstancias relativas a su uso, fuertemente condicionado por la limitación tradicional de los ámbitos funcionales del mismo. Es decir, los hablantes de lengua vasca son fuertemente minoritarios en la sociedad vasca, en amplios territorios, la presencia de hablantes de lengua vasca es muy minoritaria o, incluso, prácticamente inexistente, y además el uso de la lengua vasca ha estado tradicionalmente relegado, mayoritariamente, al ámbito familiar y campesino.

El Estatuto de Autonomía del País Vasco contiene, a pesar de su carácter relativamente escueto, disposiciones de gran importancia en la determinación del régimen jurídico específico del *euskara* o lengua vasca como lengua oficial de la Comunidad Autónoma y que tienen un gran significado en el contexto que se acaba de señalar. En este sentido, es destacable que el Estatuto opte por establecer un régimen gene-

* Miembro del Comité de Expertos de la Carta Europea de Lenguas Regionales o Minoritarias, del Consejo de Europa. Miembro del Consejo Asesor del *Euskera*, de la Comunidad Autónoma del País Vasco y de la Ponencia redactora del Documento de Debate *Euskara XXI* y del documento *Itun berri baterantz (Hacia un nuevo pacto)*, con el que concluyó el proceso de debate sobre la política lingüística. Las opiniones manifestadas en este texto son estrictamente personales y no vinculan a ninguno de los órganos o grupos de trabajo de los que el autor es miembro o en los que ha participado.

realizado de la lengua vasca como lengua oficial, en todo el territorio de la Comunidad Autónoma, sin distinción. Una opción que supone el rechazo de la zonificación o limitación territorial del reconocimiento de la lengua vasca como lengua oficial, al modo en que se realizará en Navarra. Esta opción tiene una gran significación si tenemos en cuenta la tradicional limitación territorial de asentamiento de los hablantes de lengua vasca y la existencia de amplios territorios del País Vasco en los que éstos han estado tradicionalmente ausentes, incluso desde hace siglos o desde que se tiene conocimiento histórico. El artículo 6 del Estatuto establece que todos los habitantes de la Comunidad Autónoma tienen el derecho de conocer y usar la lengua vasca, sin que las características del territorio o la zona de asentamiento y la existencia o inexistencia tradicional de hablantes en el mismo suponga limitación alguna a los derechos de conocerla y usarla.

La opción por el carácter generalizado de la condición de la lengua vasca como lengua oficial no tiene, sin embargo, un carácter ilimitado o incondicionado. El número 2 del mismo artículo 6 del Estatuto establece que las instituciones garantizarán el uso de las dos lenguas oficiales de la Comunidad Autónoma y asegurarán su conocimiento; pero habrán de hacerlo «teniendo en cuenta la diversidad sociolingüística del País Vasco». Con esta regulación el Estatuto trata de introducir matizaciones a la opción por el carácter generalizado de la lengua vasca como lengua oficial.

El carácter generalizado de lengua oficial suponía realizar una opción que, por encima de todo, tenía un fundamento primordialmente político, que eludía el establecimiento de un sistema de protección y promoción de la lengua vasca como protección minoritaria o de la comunidad de hablantes. Esta óptica trascendió de forma decidida y se vinculó a la idea de la lengua vasca como lengua de los ciudadanos vascos, con independencia de su condición o no de sus hablantes. Pero también favorecía esa opción, parcialmente cuando menos, la reducida dimensión territorial de la Comunidad Autónoma en conexión con la gran movilidad interna de la población, que ha llevado a una parte significativa de los hablantes de lengua vasca a territorios en los que tradicionalmente éstos eran prácticamente inexistentes o muy minoritarios; especialmente, en el caso de las grandes zonas urbanas.

El Estatuto de Autonomía situaba las bases de un régimen jurídico de la lengua vasca como lengua oficial que parecía exigir, en su desarrollo normativo y práctico, unos equilibrios delicados entre el derecho de uso de la lengua vasca en cualquier lugar del territorio de la Comunidad Autónoma, el derecho a conocer la lengua vasca en las mismas condiciones y la necesidad de tener en cuenta el carácter minoritario o la presencia prácticamente nula de hablantes de la misma en muchas zonas del territorio. Esto parecía exigir una práctica —una política lingüística— que se adecuase a las características sociolingüísticas de las diferentes zonas del territorio que tendría que incorporar alguna forma de atenuación de las exigencias derivadas de la condición de la lengua vasca como lengua oficial.

2. EL DESARROLLO LEGISLATIVO BÁSICO Y LOS FUNDAMENTOS DEL CONSENSO LINGÜÍSTICO: LA LIBERTAD DE LENGUA Y SUS LÍMITES

El desarrollo básico de los fundamentos establecidos en el Estatuto de Autonomía se realiza por medio de la conocida como «Ley del euskera».¹ Esta ley tuvo la virtud de lograr un consenso parlamentario muy amplio, condición que se consideraba especialmente necesaria dada la precariedad de la vigencia social de la lengua vasca. El amplio consenso logrado otorga un especial significado a las características con que la ley desarrolla los fundamentos del régimen jurídico de la lengua vasca como lengua oficial establecidos en el Estatuto de Autonomía.

La Ley reitera el derecho de todos los ciudadanos a conocer y usar ambas lenguas oficiales. Sobre este fundamento se desarrollará el derecho de uso de cualquiera de éstas ante los poderes públicos y, muy especialmente, se establecerá el derecho a la enseñanza en cualquiera de ellas. Nos encontramos, así, con el establecimiento de un régimen jurídico de la lengua vasca como lengua oficial, simétrico al régimen del castellano. Es una simetría de regímenes jurídicos de las lenguas oficiales que se concreta en un sistema de libertad de elección de lengua (oficial) por parte de los ciudadanos —es decir, un derecho de opción lingüística—, que se corresponde con una obligación de los poderes públicos, en todos los ámbitos, de uso de la lengua oficial que ha elegido el ciudadano.

El principio fundamental de la libertad de opción lingüística se inserta, sin embargo, en el contexto real de la lengua vasca como una lengua no sólo minoritaria en la sociedad vasca, sino, además, como una lengua reclusa socialmente a determinados ámbitos y ausente, fundamentalmente, de la vida pública en su más amplia consideración, no solamente institucional. Por ello, la ley establece la necesidad de promover especialmente el uso de la lengua vasca, fomentando su uso en todos los ámbitos de la vida social, a fin de posibilitar a los ciudadanos, como señala el artículo 26 de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera, «el desenvolvimiento en dicha lengua en las diversas actividades mercantiles, culturales, asociativas, deportivas, religiosas y cualesquiera otras».

El sistema de libertad de lengua o de opción lingüística tiene un carácter general. También en el sistema educativo. La base principal del sistema educativo obligatorio gira sobre el principio de libre elección de lengua de enseñanza por parte de los padres o tutores. El artículo 15 de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera establece el derecho de todo alumno a «recibir la enseñanza tanto en euskera como en castellano en los diversos niveles educativos», reiterando así el principio establecido en el artículo 5.2b.

Pero la Ley incorpora una pequeña excepción en el ámbito educativo al principio de libertad de elección de lengua que es de gran significado. El derecho a conocer ambas lenguas establecido en el Estatuto de Autonomía es transformado, en el ámbito de la enseñanza obligatoria, en un aprendizaje obligatorio de ambas lenguas oficiales. El artículo 16 de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera establece la obligatoriedad para todos los alumnos de la enseñanza de «la lengua oficial que no haya sido elegida por el padre o tutor o, en su caso, el alumno, para recibir sus enseñanzas». En este contexto, y siguiendo en el ámbito de la enseñanza obligatoria, la misma ley (artículo 16.2) establece que el Gobierno regulará los «modelos lingüísticos» de la enseñanza, en los que quedará incorporada la relación entre libertad de elección de la lengua de enseñanza y la obligatoriedad de aprendizaje de la lengua oficial que no ha sido objeto de elección como tal. La determinación del modelo lingüístico para cada centro educativo de enseñanza obligatoria se realizará por los poderes públicos teniendo en cuenta, de acuerdo con la Ley, tanto

«la voluntad de los padres o tutores» como «la situación lingüística de cada zona».²

El amplísimo consenso político alcanzado en materia lingüística, que se materializa en el Estatuto de Autonomía y se profundiza en la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera, se asienta, así, en la Comunidad Autónoma del País Vasco, en el principio básico de la libertad de elección de lengua oficial, que se debe corresponder con la garantía de su uso por los ciudadanos ante los poderes públicos y la obligación de éstos de uso de la lengua oficial de elección del ciudadano. Este sistema debe ser complementado, necesariamente, con la obligación de promover o fomentar el uso de la lengua vasca en todos los ámbitos de la sociedad, a fin de normalizar su uso más allá de los reducidos ámbitos en los que ha estado tradicionalmente reclusa, y con el obligatorio aprendizaje de la «otra» lengua oficial en el sistema obligatorio de enseñanza.

No se trata, por tanto, del establecimiento de un sistema de separatismo lingüístico, concebido de forma rígida y restrictiva, sino de un sistema en el que, garantizada la libertad de opción lingüística de cada ciudadano, se promueva, por una parte, la normalización del uso de la lengua más débil socialmente, más allá de su carácter minoritario, y, por otra, un conocimiento cuando menos básico de la lengua minoritaria por los ciudadanos que no la hablan, aunque establecido como objetivo de futuro e indirecto.

Estas características son las que permiten entender el amplio consenso político alcanzado en torno a la cuestión lingüística en una situación tan peculiar como la que vive la lengua vasca y en un contexto, al mismo tiempo, de tanta sensibilidad a la cuestión de la promoción de la lengua vasca.

1. Cfr. Ley 10/1982, de 24 de noviembre, de normalización del uso del euskera (BOPV, n.º 160, de 16 de diciembre).

2. Los modelos lingüísticos en la enseñanza a que se hace referencia en la Ley 10/1982 fueron regulados en el decreto 138/1983, de 11 de julio (BOPV, n.º 108, de 19 de julio). En los anexos I y II de este decreto se concretan los modelos lingüísticos en la enseñanza, respectivamente para la enseñanza infantil y primaria (modelos A, B y D) y para enseñanza secundaria (modelos A y D) y sus características.

3. LA PROGRESIVA EROSIÓN DE LOS FUNDAMENTOS DEL CONSENSO LINGÜÍSTICO

El desarrollo del sistema establecido en la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera ha seguido un proceso en el que, a medida que fueron transcurriendo los años, se fue produciendo una progresiva erosión de los fundamentos sobre los que se había asentado el consenso en materia lingüística. Este proceso de creciente erosión de aquellos fundamentos se ha venido produciendo en torno a dos elementos fundamentales: la creciente marginación de la necesidad de tener en cuenta la realidad sociolingüística de la zona y la creciente consideración del conocimiento de la lengua vasca como una exigencia general, en la medida en que es la lengua 'propia' del País Vasco, erosionando, así, el principio de libertad de opción lingüística.

Existen dos ámbitos en los que, principalmente, se ha producido este proceso de progresiva erosión de los fundamentos del consenso lingüístico, hasta llegar a desnaturalizarlos. En uno de estos ámbitos, además, se ha puesto de manifiesto la voluntad de romper con aquellos fundamentos, cuando ya se habían adoptado decisiones en esa dirección y presentado proyectos dirigidos a romper de forma radical con aquellos fundamentos. Estos dos ámbitos son el relativo al personal al servicio de las administraciones públicas, por una parte, y el de la enseñanza, por otra.

En lo que hace referencia a las administraciones públicas, ciertamente, la declaración de la lengua vasca como lengua oficial se produjo en un contexto en el que aquéllas no estaban en condiciones de garantizar efectivamente el ejercicio del derecho de uso de la lengua oficial cuando ésta fuese la lengua vasca. Ello exigía acometer un proceso de gran trascendencia para que las administraciones se adecuaran a la obligación de garantizar el ejercicio del derecho de uso de la lengua vernácula oficial; especialmente, exigía el reclutamiento de personal a su servicio que estuviese en condiciones de hacer realidad la efectiva garantía del ejercicio del derecho de uso de la lengua. Las administraciones y su personal tenían que adaptarse a la nueva situación de existencia simultánea de dos lenguas oficiales.

La normativa dictada en la comunidad autónoma para regular esta cuestión, que en la actualidad se concreta

en la Ley de la Función Pública Vasca,³ plantea varios problemas. El modelo establecido para la incorporación de funcionarios que conozcan la lengua vasca, como garantía del derecho de uso de la lengua por los ciudadanos, no gira en torno a la efectiva necesidad del conocimiento de la lengua para el adecuado ejercicio de las funciones del puesto de trabajo de que se trate. Sólo en un segundo nivel adquieren relevancia las funciones del puesto de trabajo y la necesidad del conocimiento de la lengua vasca para su desempeño, pero de una forma no directamente vinculada a la efectiva necesidad del conocimiento de la lengua para poder desempeñar efectivamente las funciones del mismo. La mayor o menor cercanía de un puesto de trabajo al público sólo resuelve este problema de forma aproximativa y siempre que concurren otras circunstancias a las que la ley no atiende.

La fuente principal de problemas en este ámbito se ha situado, en todo caso, en la determinación de lo que se conoce como «índice de obligado cumplimiento» de los puestos de trabajo que exigen dominio de la lengua vasca, regulado en el artículo 11 del decreto citado. Todo puesto de trabajo debe contener el perfil lingüístico que le corresponde, es decir, el nivel de dominio o habilidad lingüística que corresponde a sus funciones. Pero el perfil lingüístico de un puesto sólo es exigible para su cobertura cuando la fecha de preceptividad del mismo haya vencido; aunque, entre tanto, sirve para determinar la valoración como mérito en los procesos de selección o de cobertura del puesto. En este contexto, el «índice de obligado cumplimiento» es el porcentaje de puestos de trabajo de una administración pública que deben incorporar en un determinado periodo de planificación la fecha de preceptividad de la exigencia del perfil lingüístico del puesto con vencimiento antes de su conclusión. Para la determinación del referido índice se tomará en consideración «la información relativa al conocimiento del euskera por la población de la Comunidad Autónoma de Euskadi recogida en el censo o Estadística de Población y Vivienda». Y el índice será el resultado de la siguiente ecuación: $Euskaldunes + (Cuasi\ Euskaldunes/2)$.

Como ya he indicado en otras ocasiones, aquí aparecen varios problemas, cuyos efectos enseguida referiré. En primer lugar, la condición de *cuasi-euskaldun* es el resultado

de una autodeclaración del afectado, puramente subjetiva; y, como se trata de una categoría ciertamente lábil, indeterminada y que abarca un gran abanico de situaciones, muy diversas entre sí, distorsiona profundamente el resultado de la exigibilidad del conocimiento de la lengua vasca en las administraciones. Tiene, por otra parte, un fundamento endeble, pues, si se trata de que las administraciones estén en condiciones de garantizar el ejercicio efectivo del derecho de uso de la lengua vasca, es difícil de imaginar a un *cuasi-euskaldun* dirigiéndose en lengua vasca a la administración, por sus limitaciones en el dominio de la lengua. Esta previsión se asienta sobre una creencia que sólo en circunstancias muy singulares se puede aceptar como posible: la creencia de que el *cuasi-euskaldun* está en un proceso de progresivo dominio de la lengua que concluirá en un adecuado dominio de aquella que, a su vez, se traducirá en un uso real de la misma en cualquier situación. Si a ello añadimos la incidencia que tendrá en la determinación del índice la adquisición de la lengua vasca en la escuela, en unos términos que, como veremos, en muchos ámbitos territoriales, no se traducen en un uso real de la lengua, la separación entre uso real de la lengua y exigencia del conocimiento en las administraciones se irá haciendo crecientemente mayor.

Lo que aquí importa es que el resultado de estos elementos es el de una enorme distorsión entre la exigencia del conocimiento de la lengua vasca en el acceso del personal al servicio de las administraciones públicas y en la cobertura de sus puestos de trabajo, y la necesidad real del conocimiento de la lengua vasca para el desempeño de las funciones correspondientes al puesto de trabajo.

La legitimidad de la exigencia del conocimiento de una lengua oficial —tal y como expresa la STC 46/1991, de 28 de febrero, sobre la ley catalana de función pública— está vinculada, aún con relativa flexibilidad, al ejercicio de las funciones del puesto; y la legitimidad de su exigencia se vincula directamente a la razonabilidad y a la proporcionalidad en la exigencia de ese conocimiento. Pero, además de esta cuestión, ciertamente nada marginal, hay un problema de aceptabilidad social de la política lingüística; es decir, de consenso social en relación con la política lingüística. Los ciudadanos que ven limitada su capacidad de acceso a un puesto de trabajo

podrán estar en condiciones de entender esa limitación cuando el desempeño de las funciones del mismo exija realmente el conocimiento de la lengua vasca. Tendrá muchas más dificultades para entenderlo y, probablemente, lo rechace tajantemente, si contempla que el desempeño de las funciones del puesto de trabajo al que se le impide acceder por no tener el dominio requerido de la lengua vasca no requiere realmente este conocimiento. Resulta muy difícil tratar de sostener un consenso social sobre una política lingüística de estas características y con estos efectos. Incluso para aquéllos que han tenido que aprender la lengua vasca para poder tener oportunidades de trabajo y contemplan que la exigencia del conocimiento era un puro instrumento de limitación de acceso al puesto de trabajo sin fundamento real. Y veintiséis años de práctica otorgan una experiencia muy extendida en la sociedad de casos de este tipo.

Una política lingüística de estas características erosiona de forma importante los presupuestos sobre los que se articuló el consenso lingüístico tanto en el Estatuto de Autonomía como en la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera.

La erosión de los fundamentos del consenso lingüístico ha sido mucho más llamativo en el ámbito de la enseñanza, donde en los últimos tiempos, se han producido los intentos de modificación más notables.

En la Ley de la Escuela Pública Vasca,⁴ los elementos que integraban el consenso lingüístico se desarrollaron de una forma que han llevado a algunas interpretaciones que lo distorsionan. Así, la incorporación obligatoria de la lengua oficial que no es la lengua de opción como lengua de enseñanza se precisa en el artículo 18 de esta ley en el sentido de que su finalidad es «conseguir una capacitación real para la comprensión y expresión real en las dos lenguas, al menos como lengua de relación y uso ordinario».

Las pretensiones de superar el sistema de modelos lingüísticos en la enseñanza, que cargan las tintas sobre el fra-

3. Cfr. Ley 6/1989, de 6 de julio, de la Función Pública Vasca (BOPV, n.º 144, de 28 de julio), desarrollada finalmente por el Decreto 86/1997, de 15 de abril, de normalización lingüística de las Administraciones Públicas (BOPV, n.º 72, de 17 de abril).

4. Cfr. Ley 1/1993, de 19 de febrero, de la escuela pública vasca (BOPV, n.º 38, de 25 de febrero).

caso del modelo A y la necesidad de transformarlo hasta, incluso, hacerlo desaparecer; se asientan sobre una interpretación de este artículo que lleva a la conclusión de que los alumnos de ese modelo, muy mayoritariamente, no adquieren el nivel suficiente de conocimiento de la lengua vasca. Por lo tanto, habría que imponer necesariamente la lengua vasca como lengua de enseñanza, pues este sería el único medio que garantizaría su aprendizaje en los términos que establece la Ley de la Escuela Pública Vasca. El proceso argumentativo es perverso. Quizás gran parte de los problemas son de método de enseñanza de la lengua; pero, en cualquier caso, es ciertamente dudoso que la incorporación de la enseñanza obligatoria de la lengua oficial que no es la de opción en la enseñanza se incorporase como elemento del consenso en materia lingüística con esa pretensión. Y, sobre todo, lo que resulta inaceptable es que un elemento complementario pueda llegar a anular a un elemento esencial del sistema, que es la elección de la lengua de enseñanza en el modelo educativo.

Pero la erosión del modelo articulado en la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera –que hunde sus raíces en el propio Estatuto de Autonomía– se produce, por encima de todo, en la alteración de los elementos que garantizaban el equilibrio del sistema. Sobre la base de la necesidad de tener en cuenta la realidad sociolingüística de la zona establecida en el Estatuto, la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera establece, como se ha visto, que la regulación de los modelos educativos en cada centro escolar se realizará teniendo en cuenta dos elementos: la voluntad de los padres y la situación sociolingüística de la zona (artículo 16.2). Este doble criterio se mantiene, exactamente, en el artículo 21 de la Ley de la Escuela Pública Vasca. La planificación del mapa escolar, sin embargo, ha acabado por hacer desaparecer el segundo criterio, hasta el punto de que en la actualidad nos encontramos con un modelo puramente optativo, en el que las consideraciones sobre la situación sociolingüística han desaparecido por completo.

Esta evolución ha tenido consecuencias muy nocivas. El desarrollo de los modelos se ha asentado, finalmente, sobre el puro voluntarismo, haciendo creer que, en cualquier situación y cualesquiera que fueran las condiciones, el sistema escolar estaba en condiciones de garantizar un adecuado

aprendizaje de la lengua vasca, sin ninguna otra repercusión, sin tener en cuenta el proceso de transformación de las estructuras educativas, que exigía estar en condiciones de hacer frente a un sistema asentado exclusivamente sobre la demanda voluntaria de los padres. Para ello se ha tenido que producir una acelerada transformación de la planta lingüística del profesorado, a edad adulta en muchos casos. La enseñanza en lengua vasca ha descansado, así, en una proporción llamativamente alta, en profesorado para el que la lengua vasca no es su lengua habitual, cuyo conocimiento se ha adquirido en un proceso de aprendizaje que carece de relación con su vida cotidiana, realizado, muchas veces, en edad tardía, con el resultado de un dominio precario o, cuando menos, artificial de la lengua en la que enseña. Las consecuencias han sido enormemente negativas.

Nos encontramos, así, con un modelo que se ha separado profundamente de las pretensiones establecidas en la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera, socavando los fundamentos del consenso lingüístico. Por si esto fuera poco, algunos sectores han tratado de modificar radicalmente aquellos fundamentos; pretensión que fue recogida por el Departamento de Educación del último Gobierno presidido por Ibarretxe. Se pretendió dar una vuelta de tuerca más a un modelo que había mostrado sus límites. El Decreto 175/2007, por el que se establece el currículo de la Enseñanza Básica es el primer y más claro ejemplo: a pesar de lo establecido en la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera y en la Ley de la Escuela Pública Vasca, el artículo 13 establece que «el euskera será la principal lengua vehicular en el ámbito escolar». Este Decreto no altera los modelos lingüísticos, no establece la lengua vasca como lengua principal de enseñanza, pero pretende introducir esa idea, aún refiriéndose, en general y de forma un tanto indeterminada, al «ámbito escolar».

El intento más claro y explícito, finalmente frustrado, de modificar los presupuestos del consenso lingüístico en el ámbito escolar se produjo con el borrador del proyecto de Ley Marco de Enseñanza, Aprendizaje y Evaluación de las Lenguas Oficiales y Extranjeras presentado a mediados de 2008, cuya tramitación no llegó a prosperar. En el borrador se establecía que los centros de enseñanza «deben hacer del euskera el vehículo de expresión normal y preferente» en el ámbito

escolar y «al menos el 60% de las materias no lingüísticas deberá impartirse en euskera». Esta pretensión, además, se inserta en el contexto de la incorporación creciente de las lenguas extranjeras en el sistema educativo, y, por lo tanto, se incrementan los problemas lingüísticos en el mismo.

El proceso de erosión –cuando no de radical negación– de los fundamentos sobre los que se asentó el consenso en materia lingüística ha ido creando en los últimos años un clima de creciente distanciamiento con la política lingüística que llevó a cabo el Gobierno; no sólo de carácter político sino, lo que aún más ha agravado el problema, un distanciamiento social, que ha empezado a manifestarse, incluso, como nunca se había hecho: en directa oposición, poniendo en entredicho su idoneidad. En un contexto de debilidad como el de la lengua vasca, que no tiene el origen únicamente en su carácter minoritario, la ruptura del consenso sobre la política lingüística tiene efectos profundamente nocivos sobre el proceso de revitalización de la lengua. Este proceso requiere de un amplio consenso no sólo político sino, además y primordialmente, social.

4. LOS EFECTOS DE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA: UN PANORAMA LLENO DE LUCES Y SOMBRAS

El proceso de creciente debilitamiento del consenso sobre la política lingüística se produce en un momento en el que ya se empiezan a tener datos suficientemente abundantes sobre los efectos de la política lingüística. Las encuestas sociolingüísticas que se han realizado durante estos años aportan datos de gran significado, como los que aporta la recientemente publicada *Encuesta Sociolingüística 2006*.⁵ En una primera mirada destaca, sin duda, la importancia del incremento del número de hablantes de lengua vasca, que ha pasado del 24,1% en 1991 al 30,1% en 2006.⁶ Este incremento, por lo demás, se concentra de forma muy importante en los grupos de edad más jóvenes. En 2006, en el grupo de edad 16-24 años el 57,5% serían 'bilingües' y el 24,9% 'bilingües pasivos', frente al 25% y 9%, respectivamente, en 1991.⁷ El avance en el conocimiento de la lengua vasca parece, sin duda, significativo. Y estos datos nos tendrían que llevar a la conclusión de que la política lingüística aplicada en el País Vasco durante estos años se ha saldado con un éxito rotundo. Pero

estos resultados aparentemente exitosos esconden un considerable fracaso.

La política lingüística ha estado dirigida, en gran medida, a la expansión de la comunidad vascohablante y a adecuar todas las estructuras públicas como si el conocimiento de la lengua vasca fuese mayoritario en la sociedad vasca. El instrumento fundamental de esta política lingüística ha sido la escuela, sobre la que ha descansado, casi en exclusiva, el proceso de expansión del número de hablantes de esta lengua. Pero eso significa que se trata de *nuevos* hablantes, de personas que adquieren el conocimiento de la lengua vasca en la escuela. Cuando este proceso de aprendizaje se produce en unas condiciones en que la lengua vasca, además de no ser la lengua de familia, no es la lengua del entorno social y, además, se transmite por profesores que la han aprendido en edad adulta –y que no siempre la dominan profundamente– y que tampoco es la lengua familiar ni del entorno social de los enseñantes, el resultado es muy precario; hasta el punto de que difícilmente se puede considerar *hablantes*, en sentido estricto, a muchos de quienes se consideran en estadísticas y encuestas como *bilingües* –aún menos, quienes aparecen calificados como *bilingües pasivos*. Son necesarias otras circunstancias para que esos nuevos *hablantes* actúen realmente como tales.

Es significativo considerar, a estos efectos, que si bien el 57,5% de los que integran el grupo de edad 16-24 años es bilingüe, sólo el 16% de ellos tiene la lengua vasca como primera lengua (y el 9,7% junto con el castellano). Prácticamente la mitad de los nuevos *hablantes* de lengua vasca ha aprendido esta lengua en la escuela. Y la inmensa mayoría de los nuevos *hablantes* (el 78%) se maneja mejor en castellano que en lengua vasca.

5. Cfr. Gobierno vasco. Departamento de Cultura. Viceconsejería de Política Lingüística (2008): IV.ª *Encuesta Sociolingüística 2006*, Servicio Central de Publicaciones, Gobierno Vasco, Vitoria.

6. De acuerdo con los datos establecidos en el IV.ª *Mapa Sociolingüístico 2006* (2009), mientras que en 1981 los bilingües representaban el 22% de la población, en 2006 representan el 37,5%.

7. En los grupos de edad menores de 25 años los datos establecidos en el IV.ª *Mapa Sociolingüístico 2006* (2009) expresan de forma aún más clara la influencia de la escuela en la adquisición de la condición de bilingüe. En los grupos de edad 5-9 y 10-14 tienen esa consideración en torno al 75% de sus integrantes y llegan casi al 70% en el grupo de edad 15-19.

Si atendemos a la distribución territorial, en Guipúzcoa —que es la provincia en la que, en la mayor parte de sus zonas, la lengua vasca es una lengua realmente viva socialmente— el 53,3% se define como bilingüe sin matices, de acuerdo con los datos aportados en el *Mapa Sociolingüístico*,⁸ la *Encuesta* pone de relieve que sólo el 25% habla mayoritariamente en lengua vasca y un 10% tanto en una como en otra lengua. Estos datos caen drásticamente en Vizcaya y, como es natural, aún más en Álava, donde el uso se reduce al 2,4% y al 0,9%, respectivamente, con un 7,3% que dice utilizar la lengua vasca, aunque en menor proporción que el castellano.

Los datos ponen de manifiesto la existencia de una gran brecha entre conocimiento y uso de la lengua vasca, que, por una parte, adquiere, a mi juicio, unas dimensiones peligrosas para la propia estabilidad interna de la comunidad lingüística y, por otra, nos muestra una situación artificial, una situación en la que hay una apariencia de creciente fortaleza social de la lengua vasca que no se corresponde con el uso real y efectivo de la lengua.

En este contexto, son los datos sobre el uso de la lengua vasca los que pasan a tener un significado determinante. Hay dos factores que, como no podía ser de otra forma, resultan determinantes en el uso de la lengua vasca: el entorno sociolingüístico y la facilidad en el uso de la lengua que tiene el hablante. Sobre ambos aspectos, la *Encuesta Sociolingüística 2006* aporta datos de gran interés, profundamente significativos. Me voy a limitar a dos de ellos. En lo que se refiere al entorno sociolingüístico, se pone de manifiesto que la lengua vasca tiene un uso prácticamente insignificante en el entorno social, en el que los vascohablantes son inferiores en un 20%; mientras que sólo empieza a tener un uso significativo en el espacio social en el que los vascohablantes representan entre el 50% y el 80%. Pero sólo el 24% de los ciudadanos vive en entornos sociales en los que los vascohablantes sean más del 50% de la población. De ahí resulta que, sólo en la provincia de Guipúzcoa (que está tomada globalmente, aunque sería necesario matizar por comarcas o zonas), el uso del euskera es realmente significativo: el 25,1% dice usar la lengua vasca más que el castellano, el 10,5% dice usar tanto una como otra de forma similar y el 14,4% dice usar la lengua vasca menos que el castellano, mientras que el 49,9% usa solamente el castellano.

El segundo dato realmente expresivo de los resultados de la política lingüística aplicada durante estos más de veinticinco años es el del bajo uso de la lengua vasca entre los jóvenes. En el conjunto de la población, el uso del castellano es generalizado en más del 70% de la población. Si bien el 57,5% de los comprendidos en el tramo de edad 16-24 años es bilingüe (es decir, domina la lengua vasca), sólo el 13,5% utiliza la lengua vasca más que el castellano y el 10% usa tanto aquella como ésta en proporciones similares. Lo que arroja un 23,5% de vascohablantes que, más o menos de forma habitual (en una variación que creo que es de gran amplitud), usa la lengua vasca. Y en los demás tramos de edad (salvo en mayores de 65 años) los resultados son ligeramente inferiores, salvo en el uso indistinto de ambas lenguas que en aquél primer tramo de edad es algo superior. En este panorama hay, sin embargo, desde este punto de vista, un dato positivo: desde 1991 se ha incrementado el número de personas que utiliza la lengua vasca más que el castellano o tanto como el castellano, que ha pasado de ser un 12,1% a un 23,5% en 2006. Si los datos de uso se analizan por provincias vuelve a reafirmarse el enorme desequilibrio del uso de la lengua vasca entre ellas. Solamente en Guipúzcoa el uso del euskera adquiere una proporción significativa, que ronda el 40% los ciudadanos en los grupos de edad 16-24 y 25-34 que usan la lengua vasca más o tanto como el castellano, y que supera el 60% si se añade a los que utilizan la lengua vasca menos que el castellano. En Vizcaya el porcentaje es inferior al 20% de los que, en el grupo de edad 16-24, usan la lengua vasca más o tanto como el castellano y en Álava es poco más que insignificante, aunque se ha incrementado el grupo de quienes utilizan algo la lengua vasca.

A pesar de algunas limitaciones,⁹ los datos contenidos en estos estudios ponen de relieve que el gran reto de la política lingüística es el uso de la lengua vasca. La política lingüística ha estado dirigida, fundamentalmente, hacia el incremento del número de los vascohablantes, en la creencia de que aprender la lengua iba a traer, indisolublemente, su uso. A través del sistema educativo se ha logrado que una aplastante mayoría de los jóvenes que han realizado —o están realizando— la enseñanza obligatoria haya adquirido conocimientos de lengua vasca que, muy mayoritariamente, pasan a engrosar las filas de los que es-

tadísticamente se clasifican como *bilingües* o, en menor medida, *bilingües pasivos*. Es lo que algunos consideran el gran éxito de la política lingüística. Pero los datos revelan que las cosas no eran tan simples y que la planta lingüística de una sociedad no se cambia de forma tan fácilmente. El aprendizaje de la lengua no trae, por sí mismo, aparejado su uso. Para ello son necesarias, cuando menos, dos condiciones concurrentes: que el aprendizaje sea realizado en condiciones de calidad, de forma que tenga como resultado un dominio natural de la lengua, y que quien domina la lengua como lengua adquirida, cuando no es su lengua materna, se mueva en un entorno sociolingüístico en el que se use de forma habitual y natural. Cuando no concurren estas circunstancias, salvo en una pequeña proporción, quienes aparecen como *bilingües* son vascohablantes puramente hipotéticos, no reales; son vascohablantes que no usan la lengua vasca, salvo de forma anecdótica.

El gran éxito de la política lingüística —el incremento del número de quienes conocen la lengua vasca— resulta, así, en gran medida, más aparente que real. Estos resultados ponen de relieve que la política lingüística se ha fundamentado en un gran voluntarismo, creyendo que, a través de la escuela, se podía transformar la planta lingüística de la sociedad.

La constatación de los límites de la política lingüística no es intrascendente. No se trata, exclusivamente, de que los resultados sean más limitados que lo previsto. Su fracaso —parcial pero notable— pone en entredicho, de forma importante, aspectos fundamentales de la política lingüística misma. Pues su puesta en práctica ha exigido aplicar medidas que han forzado la capacidad natural de la comunidad vascohablante y han limitado, para ello, los derechos de los ciudadanos que no conocen la lengua vasca. Cuando estas limitaciones encuentran su justificación en la necesidad de salvaguardar los derechos lingüísticos de los vascohablantes, dejan de tener justificación cuando no se corresponden con la realidad del uso de la lengua.

5. SOBRE LA NECESIDAD DEL CONSENSO EN POLÍTICA LINGÜÍSTICA Y SUS EXIGENCIAS: EL DEBATE EUSKARA XXI

La situación descrita ha provocado una creciente erosión del consenso en torno a la política lingüística; no tanto en el plano político, en el que únicamente se han producido

llamadas de atención o críticas puntuales, como por parte de sectores sociales crecientemente significativos. La erosión del consenso social se ha manifestado, especialmente, a través de una creciente crítica u oposición a algunas consecuencias de la política lingüística.

El apoyo social mayoritario a un impulso de expansión de la lengua vasca ha empezado a chocar con la experiencia real; especialmente en el ámbito del acceso a las administraciones públicas y —aunque en menor medida— respecto a los resultados de la escuela.

En este contexto, los responsables de la política lingüística en el Gobierno Vasco pusieron en marcha en 2007 un proceso de reflexión sobre las bases necesarias para un nuevo consenso en política lingüística, que ha sido conocido como *Euskara XXI*.¹⁰

La ponencia base contiene un análisis en el que se tratan de poner de manifiesto los problemas detectados en la política lingüística aplicada desde la aprobación de la Ley Básica

8. Cfr. Gobierno vasco. Departamento de Cultura. Viceconsejería de Política Lingüística (2009): *IV.º Mapa Sociolingüístico 2006*, Servicio Central de Publicaciones, Gobierno Vasco, Vitoria.

9. Parece que los estudios sociolingüísticos que se realizan, que son de una gran riqueza, requerirían ser complementados con algunos análisis cualitativos que ayudasen a precisar algunos aspectos que ahora quedan ocultos y a precisar otros que ahora quedan en amplios ámbitos carentes de determinación; y, por otra parte, dada la realidad sociolingüística del País Vasco, sería necesario realizar análisis intraprovinciales, ya que, especialmente en Vizcaya y Guipúzcoa, la realidad lingüística no es homogénea en las diferentes partes del territorio. Se está produciendo una tendencia a identificar zonas con provincias, pero cuando el Estatuto de Autonomía se refiere a las distintas zonas no parece estar refiriéndose a las provincias. Aquí radica otro de los problemas del diseño y la aplicación de la política lingüística.

10. En el seno del Consejo Asesor del Euskera se creó una comisión especial denominada «Bases para la política lingüística de principios del siglo XXI», en cuyo seno se designó una comisión permanente que asumió la tarea de redactar una ponencia base. Esta ponencia fue publicada el 29 de abril de 2008: cfr. Gobierno vasco. Consejo asesor del euskera (2008): *Bases para la política lingüística del siglo XXI. Ponencia base*, Servicio Central de Publicaciones, Gobierno Vasco, Vitoria. A partir de su presentación se abrió un proceso de debate, canalizado a través del sitio web <http://blog.euskara21.euskadi.net/>, abierto a toda persona interesada. Simultáneamente, los miembros de la comisión especial pudieron presentar sus aportaciones, y, finalmente, la Comisión Permanente procedió a redactar un nuevo documento —cfr. Gobierno vasco. Consejo Asesor del Euskera (2009): *Hacia un pacto renovado. Ponencia resultante del proceso de debate abierto*, Servicio Central de Publicaciones, Gobierno Vasco, Vitoria—, presentado el 29 de enero de 2009, complementario de la ponencia base, con el que se dio por concluido el proceso de debate.

de Normalización del Uso del Euskera. Un análisis que pareció excesivamente crudo a algunos, pero que recibió un apoyo muy mayoritario desde distintos sectores sociales y políticos.

El principio de libertad de lengua o libertad de opción lingüística constituyó la base fundamental del consenso político estatutario y legal en los primeros años de andadura autonómica. Debe seguir siendo el fundamento sobre el que se construya el nuevo consenso, y se deben excluir los procesos de progresiva erosión del principio y, aún más, los intentos destinados a desnaturalizarlo. Especialmente en la escuela. La modificación de los modelos lingüísticos no puede hacerse para imponer coercitivamente la lengua vasca como lengua de enseñanza.

La política lingüística debe tener como referente fundamental la diversidad lingüística de las distintas zonas, para acomodar deseos a realidad. La experiencia ha demostrado que una política lingüística que ignora esa diversidad está abocada al fracaso y está llamada a provocar, crecientemente, un alejamiento de la misma.

En las administraciones públicas, y en todos los ámbitos en los que se pretenda exigir el conocimiento de la lengua vasca para desempeñar cualquier función, debe existir una correspondencia sustancial entre exigencia y necesidad real y efectiva de uso de la lengua.

Deben superarse las ingentes dosis de voluntarismo que se han desplegado en el diseño de la política lingüística. El voluntarismo tiene su ámbito de despliegue en las actitudes individuales respecto al uso de la lengua, pero no puede ser el motor del diseño de la política lingüística ni del establecimiento de sus objetivos. Hay que diferenciar entre deseos, necesidades y posibilidades de intervención; y no se puede impulsar un voluntarismo en las opciones lingüísticas en la escuela que carezca de fundamentos sólidos, que sea realista. La frustración de muchos integrantes de las generaciones que

han estudiado en modelos bilingües sin concurrir las condiciones necesarias tendrá efectos muy negativos en el futuro. En la actualidad, empiezan a manifestarse algunos efectos, y se manifestarán crecientemente.

La política lingüística debe ir dirigida, fundamentalmente, a fortalecer la comunidad de hablantes reales de la lengua vasca, que proteja y facilite el uso real de la lengua, poniendo a su disposición los instrumentos necesarios, además de garantizar el derecho a su uso, especialmente en el ámbito de los poderes públicos; pero de forma real, es decir, cuando existe un uso efectivo de la lengua.

El planteamiento del proceso de reflexión y debate *Euskara XXI* ha tenido grandes virtudes. Ha roto el tabú sobre la política lingüística que ha imperado durante los casi treinta años de autonomía; y ha permitido afrontar el diagnóstico de los problemas reales de esa política, sin arrostrar la descalificación. Ha permitido superar la presunción de que el incremento del número de vascohablantes era la única vía de salvación de la lengua vasca, las debilidades de un proceso de transformación de la planta lingüística de la sociedad y el fuerte voluntarismo sobre el que se asienta. Y, sobre todo, ha permitido situar en el centro de los objetivos de la política lingüística el fortalecimiento del uso de la lengua vasca; un uso que no se puede lograr sobre bases artificiales.

La política lingüística, especialmente en una situación como la del País Vasco, requiere un consenso muy mayoritario, político y, muy especialmente, social. Y ello exige no sólo una amplia voluntad de fomento de la lengua vasca, sino, además, que las medidas que se adopten para fomento de la misma encuentren una sólida justificación, especialmente cuando suponen la restricción de derechos u oportunidades de amplios sectores sociales, de forma que su legitimidad no sea puesta en entredicho.

SITUACIÓN DE LOS VASCOHABLANTES EN NAVARRA

Iulen Urbiola Loiarte

[Director Fundació Euskara Kultur Elkargoa]

I. INTRODUCCIÓN

En primer lugar, quiero agradecer a la Acadèmia Valenciana de la Llengua esta oportunidad para poder contar cuál es la situación del euskara en Navarra, una realidad muy poco conocida. Cuando se habla de las comunidades con lengua propia en el Estado español, por norma general se habla del euskara, el gallego y el catalán, dejando a otras lenguas fuera del juego. De la misma manera, cuando se habla del euskara, por norma general, se informa sobre la situación de esta lengua en la Comunidad Autónoma del País Vasco y se olvidan, algunas veces por interés y otras por ignorancia, que esta lengua y su comunidad de usuarios tienen un territorio natural e histórico mucho más amplio. Por este motivo, quiero reiterar mi agradecimiento a la Acadèmia.

En la presente ponencia voy a hablar de la situación del euskara, o mejor dicho de la situación de los vascohablantes en Navarra. Aunque voy a proporcionar algunos datos estadísticos, mi intención es intentar trasladar el sistema de derechos y obligaciones que existe en este territorio foral para con los vascohablantes.

En el año 2004, la Oficina Europea de las Lenguas Minoritarias (EBLUL) presentó en Navarra su informe sobre la situación del euskara en este territorio. El informe fue el re-

sultado de la visita de una delegación de esta oficina, en marzo del 2003, tras una invitación del entonces presidente del Parlamento Foral. Entre las conclusiones del documento cabe destacar lo siguiente: «Desde los poderes ejecutivos regionales y algunos locales se está legislando y acotando el uso de la lengua vasca a ciertos espacios geográficos que más recuerdan al concepto de gueto que al de una política de desarrollo y normalización».¹

Explicar cómo y por qué llega a estas conclusiones el EBLUL es la finalidad de mi ponencia y para ello entiendo imprescindible dejar de un lado los fríos datos y sumergirme en el sistema de derechos y obligaciones y su praxis, dado que es en este campo donde nos vamos a encontrar con la realidad del derecho al uso del euskara en Navarra.²

1. Informe sobre la visita a Navarra de la Oficina Europea de Lenguas Minoritarias el 28 de marzo de 2003. El informe está disponible en <http://www.euskarakultur.org/eke/accion/MainGralHazteSocio>.

2. Se puede argumentar que han pasado 5 años desde que el informe fue presentado, y eso es cierto. Pero también es cierto que, hasta las elecciones de 2007, pocos han sido los cambios, tanto a nivel normativo como práctico, en el sistema navarro.

Tras las elecciones de 2007, la nueva Administración regional sí que ha cambiado el organigrama, las funciones y los responsables de los órganos encargados de la normalización lingüística del euskara en Navarra. La antigua Dirección General de Universidades y Política Lingüística cuya función no era sólo la de coordinar la aplicación y el desarrollo del euskara, sino de todas

2. ACLARACIÓN

Fuera de las fronteras de la tierra del euskara, lo vasco tiende a ser confuso y pasa a moverse más entre las sombras de lo enigmático y lo mítico que de lo real. Si a esto se le añade la realidad virtual generada a través de ciertos medios de comunicación, la confusión tiene la puerta abierta.

En los últimos años, desde la aprobación de la Constitución española de 1978, *navarro* y *vasco* son tratados como términos diferentes, cuando no contrapuestos. Aunque la propia Constitución, si bien de forma indirecta, reconoce a través de la disposición transitoria cuarta³ la existencia de una relación, cuando menos preferencial, entre los sujetos políticos de los territorios de Álava, Gipuzkoa, Bizkaia y Navarra, el discurso político de los partidos autodenominados *constitucionalistas*, y la acción que le acompaña, han desarrollado un camino distanciado y diferenciado. Bajo la constante de *Navarra es Navarra y Navarra es España*, en los últimos treinta años se ha tejido un discurso político que ha ido separando poco a poco a la Diputación de Navarra del resto de sus hermanas forales (Álava, Gipuzkoa y Bizkaia).⁴

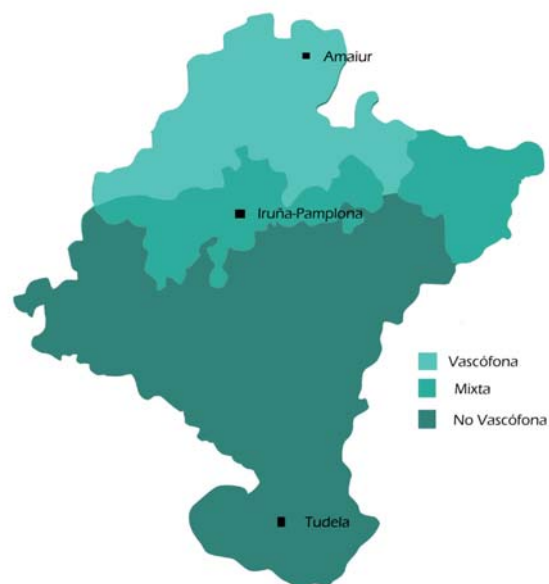
Pese a todo, conviene aclarar que *navarro*, antes que ser un término que hace referencia a una comunidad política y administrativa, fue un término usado para designar a una comunidad lingüística. Así, durante la Alta Edad Media mediante la expresión *navarro* se identifica **a los que hablaban euskara al sur del Pirineo**, en contraposición a los *vascos* que son los que hablan euskara al norte de estas montañas, en territorio franco, hoy Francia. De esta forma, por *navarros* se identificaban a todos los miembros de la comunidad vascohablante que habitaba en los territorios que hoy se conocen como Álava, Gipuzkoa, Bizkaia y Navarra. No es hasta el siglo XII cuando el Reino de Pamplona pasa a llamarse Reino de Navarra y el término *navarro* empieza también a utilizarse para identificar a una realidad politicoadministrativa. Sin embargo, esto no fue impedimento para que los habitantes de la época tuvieran los conceptos más claros que en la actualidad, y por *lingua navarrorum* (lengua de los navarros) se identificara la lengua vasca; también, en diversas partes del Fuero General de Navarra, así como en otros documentos de los siglos XI al XIII, *navarro* es la persona que habla en euskara.⁵

En definitiva, la lengua vasca, la cultura vasca y Navarra no son términos dissociables; al contrario, son elementos propios, aunque últimamente, y gracias a tecnologías *orwellianas* de revisión del pasado, quiera transmitirse lo inverso.

3. EL EUSKARA EN NAVARRA

Desde Amaiur a Tudela hay 165 km de distancia en dirección norte-sur. En este trayecto, que recorre verticalmente toda Navarra, el paisaje cambia, el verde amarillea y las montañas menguan, al igual que cambian y menguan los derechos lingüísticos de la ciudadanía.

En la Comunidad Foral de Navarra todos los ciudadanos no son iguales ante la ley: dependiendo de la zona del territorio foral en que vivimos, los navarros tenemos unos u otros derechos. El motivo de esta anomalía jurídica no es otro que la zonificación lingüística, nacida al amparo de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Fuero de Navarra, y que divide el territorio de la Comunidad Foral en tres. En cada una de estas partes y por el exclusivo criterio de la residencia, los ciudadanos y la Administración tienen diferentes derechos y obligaciones en lo que respecta al uso, aprendizaje y protección del euskara.

3.1. Antecedentes

En 1978 se aprueba la Constitución española y se abre la puerta a la cooficialidad de las lenguas hasta ahora marginadas y prohibidas por el Estado español.⁶ En este nuevo marco, las autonomías son las competentes para regularizar sus respectivas lenguas.

En Navarra, el Parlamento elegido tras las elecciones de 1979 nace con la clara obligación de establecer las bases de la negociación del futuro Amejoramiento del Fuero con Madrid. En noviembre de 1980, este Parlamento aprueba la siguiente resolución:

El castellano y el euskara serán las lenguas oficiales de Navarra. Dicho principio se incorpora a las Bases de Reintegración Foral y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra, así como a la competencia plena del Parlamento Foral para su regulación por medio de una ley.⁷

Sin embargo, las comisiones negociadoras de Navarra y el Estado que negociaron⁸ el marco estatutario, acordaron algo diferente.

El 24 de febrero de 1982 se dio a conocer el definitivo artículo 9 de la Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra, LORAFNA, que regula la cuestión lingüística en Navarra y cuya redacción final es:

1. El castellano es la lengua oficial de Navarra.

2. El vascuence tendrá también carácter de lengua oficial en las zonas vascoparlantes de Navarra. Una ley foral determinará dichas zonas, regulará el uso oficial del vascuence y, en el marco de la legislación general del Estado, ordenará la enseñanza de esta lengua.

En 1986 se aprueba la Ley Foral del Vascuence,⁹ LFV, y se establecen tres zonas lingüísticas en el territorio: vascófona, mixta y no vascófona. A través de la lectura de las intervenciones de los miembros del Parlamento de Navarra durante el debate para la aprobación de la LFV queda claro que la zonificación no está sustentada en un criterio histórico o sociolingüístico, sino que sólo responde a un criterio político, que fue exigido por las autoridades centrales,¹⁰ con la connivencia de los

aquellas lenguas que no son el castellano (en concreto, las lenguas oficiales de la Unión Europea, con especial atención al inglés, francés y alemán), desaparece y se crea Euskarabidea/Instituto Navarro del Vascuence, cuyos fines generales son: amparar el derecho de los ciudadanos a conocer y usar el vascuence y definir los instrumentos para hacerlo efectivo, así como proteger su recuperación y desarrollo. Si bien estos contenidos vienen derivados directamente del artículo 1 de la Ley Foral del Vascuence de 1986, tienen importancia debido a que suponen un cambio en el concepto de política lingüística desarrollada por el ejecutivo navarro desde el año 2000.

Sin embargo, el cambio, de momento, no ha llegado a más lugares, y año y medio después de su creación, Euskarabidea sigue gestionando el legado normativo impulsado en el año 2000; es decir, el edificio normativo y su aplicación siguen siendo los mismos a lo cual tenemos que añadir el mayor recorte presupuestario de los últimos treinta años; para el año 2009 se anuncia un recorte de las partidas presupuestarias a favor del euskara de más del 15%. De esta forma, entre las políticas lingüísticas desarrolladas en 2004 y en 2008, salvando unos cambios sectoriales en educación, la realidad sigue siendo, *mutatis mutandis*, la misma.

3. Disposición transitoria cuarta. En el caso de Navarra, y a efectos de su incorporación al Consejo General Vasco o al régimen autonómico vasco que le sustituya, en lugar de lo que establece el artículo 143 de la Constitución, la iniciativa corresponde al Órgano Foral competente, el cual adoptará su decisión por mayoría de los miembros que lo componen. Para la validez de dicha iniciativa será preciso, además, que la decisión del Órgano Foral competente sea ratificada por referéndum expresamente convocado al efecto, y aprobado por mayoría de los votos válidos emitidos.

4. «Queremos vivir en paz y mantener buenas relaciones con todos nuestros vecinos. Con vascongados, aragoneses, castellanos y riojanos, pero Navarra, queridos amigos, quiere ser Navarra y nada más que Navarra, sin admitir chantajes ni imposiciones. No queremos formar parte de ningún ente político, llámese Euskadi o Euskal Herria». Declaración leída por el presidente Sanz al término de la manifestación convocada por el Gobierno de Navarra bajo el lema «Fuero y libertad. Navarra no es negociable». 17 de marzo de 2007.

5. JIMENO JURIO, J. M. (2004): Capítulos de la historia del euskara, *La voz euskara ¿invento moderno?*, Pamiela, Euskara Kultur Elkargoa.

6. Artículo 3: 1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla. 2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas comunidades autónomas de acuerdo con sus estatutos. 3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.

7. *Boletín Oficial del Parlamento de Navarra*, 18 de noviembre de 1980, Año I, n.º 34.

8. En este punto hay que recordar que el marco estatutario de Navarra tuvo un procedimiento de negociación y aprobación único y diferente al resto de las autonomías españolas. La Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra que establece la Comunidad Foral de Navarra nunca fue sometida al refrendo de los ciudadanos. Se negoció en Madrid, con la total exclusión de los partidos nacionalistas, y se aprobó por el Congreso de los Diputados. Los ciudadanos navarros nunca fueron consultados.

9. El anteproyecto de Ley fue presentado como Ley Foral del Euskara. Sin embargo, la primera enmienda discutida durante el debate de aprobación fue en referencia al nombre y la conveniencia de cambiar *euskara por vascuence*. Al día siguiente, y tras el cambio de nombre, *Diario de Navarra* manifestó su alegría argumentando que mediante el término vascuence la Ley se había *navarizado*.

10. PEGNAUTE, Pedro y DEL BURGO, Jaime Ignacio. *Diario de Sesiones del Parlamento de Navarra*. I Legislatura, n.º 30, p. 19 y n.º 32, p. 23 (115).

representantes de la comisión negociadora de Navarra¹¹ en el proceso de aprobación del régimen autonómico navarro.

3. 2. Ley Foral del Vascuence¹²

La Ley Foral del Vascuence es la ley marco de normalización lingüística de la Comunidad Foral de Navarra. Sus objetivos son:¹³

- Amparar el derecho de los ciudadanos a conocer y usar el vascuence y definir los instrumentos para hacerlo efectivo.
- Proteger la recuperación y el desarrollo del vascuence en Navarra señalando las medidas para fomentar el uso.
- Garantizar el uso y la enseñanza del vascuence con arreglo a principios de voluntariedad, gradualidad y respeto, de acuerdo con la realidad sociolingüística de Navarra.

Sin embargo, estos objetivos, a los que en principio nada hay que objetar, no se aplican en todo el territorio de Navarra.

La zona vascófona.¹⁴ Geográficamente abarca el norte de la Comunidad Foral. Con un total de 55.884 habitantes, el 70% se declara vascohablante, alrededor de 42.000 personas.¹⁵ En esta zona, los ciudadanos tienen derecho a usar tanto el vascuence como el castellano en sus relaciones con las administraciones públicas y a ser atendidos en la lengua oficial que elijan. Respecto de la educación, los alumnos recibirán la enseñanza en la lengua oficial que elija¹⁶ la persona que tenga atribuida la patria potestad o la tutela o, en su caso, el propio alumno.¹⁷

La zona mixta.¹⁸ Abarca el centro geográfico del territorio foral e incluye entre sus municipios a la capital de Navarra, Iruña-Pamplona, que a su vez centraliza los servicios de la Administración autonómica. Con un total de 307.240 habitantes, un 21% se declara vascohablante, alrededor de 62.000 personas.¹⁹ Esta zona es el territorio con más concentración de habitantes y también de vascohablantes de Navarra. En esta área los ciudadanos tienen derecho a usar tanto el vascuence como el castellano para dirigirse a las administraciones públicas de Navarra;²⁰ sin embargo, éstas no tienen la obligación de contestar en vascuence.²¹ Obsérvese que la di-

ferencia con la zona vascófona radica en que aquí no hay derecho a ser atendidos en la lengua oficial que elijan. Respecto a la educación, debe demostrarse una demanda suficiente para que la Administración pública tenga que garantizar de forma gradual y progresiva la enseñanza en vascuence.²²

La zona no vascófona.²³ Se corresponde con la zona sur del mapa de Navarra. Con un total de 206.504 habitantes, un 8% se declara vascohablante, alrededor de 18.000 personas.²⁴ En esta área los ciudadanos tienen derecho a dirigirse en vascuence a las administraciones públicas de Navarra. Éstas podrán requerir a los interesados la traducción al castellano.²⁵ Respecto a la educación, la enseñanza del vascuence será apoyada y, en su caso, financiada total o parcialmente por los poderes públicos con criterios de promoción y fomento del mismo, de acuerdo con la demanda.²⁶ Por su parte, hasta el curso 2007-2008,²⁷ la educación en euskara sólo se ha garantizado a nivel privado, mediante las Ikastolas (cooperativas de enseñanza en lengua vasca).²⁸

La Ley Foral del Vascuence es una ley que, desde mucho antes de su nacimiento, ha estado sometida a los intereses de la mayoría política, en vez de atender a sus objetivos: proteger y normalizar el uso y conocimiento del euskara en Navarra. Esto, en la práctica, ha supuesto que los euskaldunes de Navarra hayamos visto disminuir nuestros derechos vía decreto de la noche a la mañana. En el año 2000, y ante la petición ciudadana avalada con cincuenta mil firmas para declarar la oficialidad del euskara en toda Navarra, el Gobierno Foral contestó con la aprobación de una nueva norma para regular el uso del euskara en las administraciones públicas, DF 372/2000.²⁹ Este decreto vació por completo de derechos y obligaciones la zona mixta, relegando el uso del euskara sólo a la zona vascófona y no sin dificultades. Así, la lengua vasca desapareció de la señalización viaria del territorio navarro, excepto de la zona vascófona, y en el acceso a la función pública, la valoración del euskara en la zona mixta pasó a ser un mérito esporádico, y siempre en relación con el inglés, francés y alemán. La consecuencia práctica de la aprobación de esta norma fue que la Administración pública de Navarra eliminó, en 2001, alrededor de un 40% de los puestos en los que se exigía euskara: de 253 disminuyen a 149, de un total de 13.000

trabajadores. Hoy el número de trabajadores con perfil lingüístico en euskara dentro de la Administración núcleo del Gobierno de Navarra no llega al 2%.

En lo que respecta a la presencia del euskara en los medios de comunicación, la actividad desarrollada por la Administración foral se ha centrado en convocar anualmente ayudas para la utilización de la lengua vasca en los medios informativos de prensa, radio y televisión de Navarra. En el reparto de estas ayudas, se ha dado la paradoja de que medios que utilizan íntegramente el euskara quedan excluidos, frente a otros que únicamente usan de forma puntual esta lengua, y sí que reciben financiación.

Así, hoy en día, nos encontramos ante la siguiente realidad: los medios íntegramente en euskara con mayor penetración en el territorio de Navarra (Euskadi Irratia, Euskal Telebista y el periódico Berria) no reciben ayuda alguna de la Administración foral. Euskalerrria Irratia, la única radio que emite íntegramente en euskara, en y desde la zona mixta, no sólo no recibe ayudas públicas sino que tras dieciocho años sigue sin obtener licencia de emisión. En el sector de las televisiones, pese a que Navarra tiene capacidad para crear una televisión autonómica pública, ésta no ha sido desarrollada. Respecto a las televisiones locales, es necesario remarcar que en los pliegos de condiciones aprobados por la Administración navarra para aquellas empresas que concursaban por una licencia de televisión local, se señala que la programación ha de ser en castellano.³⁰

4. CONCLUSIONES

El euskara es una realidad social en toda Navarra, los datos son explícitos. Independientemente de las zonas lingüísticas, la lengua vasca está presente y viva en todo el territorio foral: se enseña, se estudia y se usa en las tres zonas. Sin embargo, el marco normativo de la lengua vasca en este territorio sólo reconoce la cooficialidad del euskara en la zona vascófona; en el resto, nos encontramos ante una normativa ambigua que, por desgracia, ha posibilitado un desarrollo político restrictivo, dejando a la mayoría de vascohablantes de Navarra con una protección de intensidad baja o muy baja, cuando no inexistente.

11. El portavoz de UCD en el Parlamento de Navarra, que a su vez era el partido que sostenía el Gobierno de Navarra, explicaba su negativa a reconocer la oficialidad del euskara en toda la Comunidad Foral de la siguiente forma: «... Está fuera de lugar en un contexto sociológico navarro en que el porcentaje de vasco parlantes es más bien pequeño». *Boletín Oficial del Parlamento*, de 15 de septiembre de 1981.

12. Ley Foral 18/86, de 15 de diciembre de 1986, del Vascuence. *Boletín Oficial de Navarra*, n.º 17 de noviembre de 1986.

13. Artículo 1.2 de la LFV 18/86.

14. Abaurrea Alta, Abaurrea Baja, Alsasua, Anué, Araiz, Aranaz, Arano, Araquil Arbizu, Areso, Aria, Arive, Arruazu Bacáicoa, Basaburúa Mayor, Baztán Bertizarrana, Betelu, Burguete, Ciordia, Donamaria, Echalar, Echarri Aranaz Elgorriaga, Erasun, Ergoyena, Erro, Esteribar, Ezcurra, Garayoa, Garralda Goizueta, Huarte Araquil, Imoz, Irañeta, Ituren, Iturmendi, Labayen, Lacunza, Lanz, Larráun, Leiza, Lesaca, Oiz Olazagutia, Orbaiceta, Orbara, Roncesvalles, Saldías, Santesteban, Sumbilla Ulzama, Urdax, Urdiáin, Urroz de Santesteban, Valcarlos, Vera de Bidasoa Villanueva, Yanci, Zubieta y Zugaramurdi. Artículo 5a de la LFV 18/86.

15. Datos extraídos del Estudio sociolingüístico sobre el vascuence en Navarra. Gobierno de Navarra. 2003.

16. Artículo 10.1 de la LFV 18/86.

17. Artículo 24.1 de la LFV 18/86.

18. Abárzuza, Ansoáin, Aoiz, Arce, Atez, Barañáin Burgui, Burlada, Ciriza, Cizur, Echarri Echaui, Egúés, Ezcarroz, Esparza, Estella, Ezcabarte, Garde, Goñi, Güesa, Guesálaz, Huarte, Isaba, Iza, Izalzu Jaurrieta, Juslapeña, Lezáun, Lizoáin Ochagavía, Odieta, Oláibar, Olza, Ollo Oronz, Oroz Betelu, Pamplona, Puente la Reina, Roncal, Salinas de Oro, Sarriés, Urzainqui, Uztárroz, Vidángoz, Vidaurreta, Villava, Yeri y Zabalza. Artículo 5b de la LFV 18/86.

19. Datos extraídos del Estudio sociolingüístico sobre el vascuence en Navarra. Gobierno de Navarra. 2003.

20. Artículo 17 de la LFV 18/86.

21. Esta línea interpretativa ha sido confirmada en la sentencia n.º 1218/2004 de la Sala de lo Contencioso Administrativo del Tribunal Superior de Justicia de Navarra que resuelve el recurso contencioso administrativo n.º 200/03 interpuesto contra el Decreto Foral 29/03 que regula el uso normal y oficial del euskara en las administraciones públicas de Navarra.

22. Artículo 25.1 de la LFV 18/86.

23. Los términos municipales restantes del territorio foral. Artículo 5c de la LFV 18/86.

24. Datos extraídos del Estudio sociolingüístico sobre el vascuence en Navarra. Gobierno de Navarra. 2003.

25. Artículo 18 de la LFV 18/86.

26. Artículo 26 de la LFV 18/86.

27. Por primera vez en el curso 2008-2009 se ha reconocido el derecho a una enseñanza pública en euskara también en la zona no vascófona aunque sólo haya sido en tres municipios limítrofes con la capital, Pamplona.

28. En este punto tenemos que señalar que las Ikastolas de la zona no vascófona han estado sin ser reconocidas por el ejecutivo foral durante más de quince años, y no ha sido hasta el verano de 2006 cuando las ha reconocido y legalizado. Hasta entonces, y pese a cubrir un servicio educativo socialmente demandado y no satisfecho por la Administración regional, han estado en un limbo jurídico.

29. Decreto Foral 372/2000, de 11 de diciembre, por el que se regula el uso del vascuence en las administraciones públicas de Navarra. *Boletín Oficial de Navarra*, n.º 3, de 5 de enero de 2001.

30. Base 18 del pliego de cláusulas administrativas particulares y de explotación de las concesiones administrativas para la gestión del servicio público de televisión digital local en las cinco demarcaciones correspondientes a la Comunidad Foral de Navarra.

Las políticas de normalización lingüística desarrolladas durante estos últimos años por el ejecutivo foral no han protegido debidamente el uso y el conocimiento del euskara en este territorio, debido a que estas políticas han estado directamente vinculadas a los intereses de la mayoría política, en vez de a la voluntad ciudadana. Los derechos lingüísticos, en lugar de ser garantizados, han sido gestionados como concesiones administrativas, y la protección de los mismos ha quedado a criterio de la autoridad competente.

La zonificación lingüística ha sido, y es, el mayor obstáculo normativo para la normalización del euskara, y es la mayor traba para cumplir con los objetivos marcados por la propia Ley Foral del Vascongado. La zonificación no ha servido para una aplicación gradual de las políticas lingüísticas des-

arrolladas por la Administración regional, de acuerdo con la realidad sociolingüística de Navarra. Al contrario, se ha convertido en un muro que acota y separa los derechos lingüísticos de la ciudadanía. El replanteamiento de las zonas lingüísticas es necesario, la específica condición de Iruña-Pamplona también debe ser protegida. La concentración de los servicios centrales de la Administración foral en la capital, así como la mayor densidad de euskaldunes en esta comarca obliga a atender a la realidad territorial en su conjunto, garantizando el uso oficial de las dos lenguas.

Mientras estos replanteamientos no se den, la mayoría de los euskaldunes en Navarra no tendremos reconocidos nuestros plenos derechos lingüísticos y seguiremos siendo unos *sin papeles* en nuestra propia tierra.

EL CATALÀ A CATALUNYA

Joaquim Torres i Pla

[President de la Societat Catalana de Sociolingüística]

I. INTRODUCCIÓ

En aquesta exposició m'ocuparé d'explicar la situació del català a Catalunya, mitjançant la presentació de diversos aspectes bàsics de la qüestió. En primer lloc, tractaré breument de l'estatus legal del català, així com de la seva presència pública. Després, amb una mica més de detall, parlaré de la varietat de la població que parla català actualment a causa de la diversitat dels seus orígens, així com d'alguns elements clau de la situació sociolingüística.

2. SITUACIÓ LEGAL I PRESÈNCIA PÚBLICA DEL CATALÀ A CATALUNYA

Des del punt de vista legal, el català és reconegut com a llengua cooficial en els dos estatuts d'autonomia que s'han promulgat a Catalunya després del franquisme. El segon Estatut, el del 2006, tal com està en aquest moment, considero que conté millores respecte a l'estatus del català, sobretot pel que fa al deure que tenen els ciutadans de conèixer aquesta llengua, però ara mateix (novembre del 2008) no sabem com quedarà quan surti del Tribunal Constitucional.

D'altra banda, des de la restauració de l'autogovern, s'han fet a Catalunya dues lleis de política lingüística. La del 1983

(Llei de normalització lingüística) i la del 1998 (Llei de política lingüística). La primera va servir, bàsicament, per a despenalitzar la presència pública i oficial del català, i la segona per a consolidar alguns dels avanços en l'ús públic, assolits durant les dues primeres dècades d'autonomia, avanços que, posteriorment, també han estat inclosos a l'Estatut del 2006. Alguns d'aquests, reconeguts en la llei del 1998, són els següents:

- S'hi especifica, de manera molt més clara que en la llei anterior, que el català és la llengua vehicular de l'ensenyament
- Se'n permet l'ús en els registres públics.
- Obliga les empreses i les entitats privades a atendre aquells que s'expressin en català (les administracions públiques ja hi estaven obligades).

Si de les normes legals passem a l'ús institucional, resulta que, pel que fa a les administracions públiques, el català s'empra de manera molt majoritària a les dependències de la Generalitat i de les corporacions locals. En canvi, però, s'usa de manera limitada a les delegacions de l'Administració central i molt limitada en la Justícia.

En relació amb els mitjans de comunicació, els que són públics i de la Generalitat emeten molt majoritàriament en català; però els públics i els privats en castellà són molt més

nombrosos. Per tant, hi ha clarament més oferta i, per tant, més audiència en castellà.

A l'escola, el català és per llei la llengua vehicular. A la pràctica no s'hi emprava de manera totalment generalitzada, però sí clarament majoritària. De fet, és un dels pocs àmbits institucionals de gran impacte social on el català és la llengua principal.

Pel que fa a les empreses i les entitats privades, segons el recull de dades denominat OFERCAT, sembla que en la major part de les localitats la retolació principal és, majoritàriament, en català i que, a quasi totes les ciutats, més de la meitat dels establiments s'adaptaven a emprar-lo quan el client els parla en aquesta llengua. No obstant això, els percentatges d'ús exclusiu del castellà en aquests dos àmbits són sovint notables i esdevenen més elevats, aproximadament la meitat, en les localitats on la major part de la població té el castellà com a llengua més usual. A les empreses i al món socioeconòmic, el català no s'hi emprava de manera generalitzada, encara que sí que s'usa de manera parcial. L'ús és molt variable segons els àmbits econòmics i els territoris.

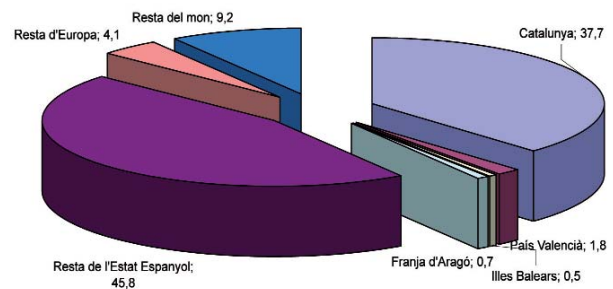
En resum, el català s'usa amb intensitat notable en diferents àmbits institucionals i públics, però molt sovint acompanyat del castellà, que és més freqüent en diverses d'aquestes institucions.

3. LA COMPLEXITAT ACTUAL DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA, DES DEL PUNT DE VISTA DE L'ORIGEN

La població de Catalunya és cada vegada més diversa i complexa des del punt de vista dels seus orígens, és a dir, del lloc de naixement dels individus i dels seus progenitors, i, per tant, també des del punt de vista lingüístic i identitari. Al llarg de la seva història Catalunya ha rebut diverses onades immigratòries, però a partir dels anys cinquanta del segle XX aquestes immigracions han estat d'una gran magnitud tant percentual com en nombres absoluts. Durant la primera meitat del segle, el Principat rebé immigracions de territoris propers, entre les quals podem destacar les provinents del País Valencià, de la Franja catalanoparlant d'Aragó i de Múrcia, amb magnituds moderades. Però des dels anys cinquanta, fins ara mateix, s'han produït dues immigracions de gran magnitud.

La primera va tenir lloc del 1955 al 1975 i va consistir en l'arribada d'un contingent de població igual o superior a la meitat dels habitants que tenia aleshores Catalunya, provinent de zones castellanoparlants de l'Estat espanyol, bàsicament del centre i del sud de la Península. La segona onada, que es produeix durant els últims deu anys i que encara dura, és d'una magnitud en nombres absoluts que es va acostant a la de la primera esmentada. En aquest cas, es tracta d'una immigració estrangera que ve d'un variat nombre de països i continents.

Població de Catalunya de 15 i més anys. Lloc de naixement del pare. Percentatges 2008 (gràfic 1)

Font: Strubell, 2008

El gràfic 1 és un indicador de la varietat d'orígens que té la població de Catalunya l'any 2008. Ens mostra el lloc de naixement dels pares de la població adulta actual, que es reparteix de la manera següent: el 40,7% són nats en territoris de llengua catalana, el 45,8% a la resta de l'Estat i el 13,3% a l'estranger. Es tracta, per tant, d'una població molt diversa pel que fa als orígens, característica que cal tenir en compte per a entendre la situació sociolingüística actual.

4. ALGUNS ASPECTES CLAU DE LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA

Seguidament m'ocuparé de quatre qüestions decisives per a comprendre la situació sociolingüística de Catalunya: 1) els coneixements de català, vistos des de diferents perspectives; 2) l'ús familiar; a través de les dades relatives a la llen-

gua a la llar actual; 3) la transmissió lingüística familiar intergeneracional, i 4) les normes de tria lingüística vigents en la vida social.

4.1. Enquestes emprades

Les enquestes que empraré per a fer aquesta presentació de la situació sociolingüística de Catalunya són bàsicament dues. D'una banda, l'enquesta sociolingüística de Catalunya més recent de la qual podem extreure dades, el treball de camp de la qual ha estat efectuat a primers de l'any 2008 (Strubell, 2008) (el gràfic que acabo de presentar en prové). Empraré aquesta enquesta quan calgui oferir dades relatives a la situació actual.

D'altra banda, una enquesta que es va portar a terme el 2003 (Torres, 2005a), dintre del conjunt de les enquestes EUL (Enquestes d'Usos Lingüístics) (Querol, 2007), que es van efectuar en diversos territoris de llengua catalana. D'aquestes enquestes es va fer una explotació prou completa pel que fa als usos privats i interpersonals. Empraré la que correspon a Catalunya quan es tracti de qüestions que no han estat suficientment estudiades en l'enquesta anterior:

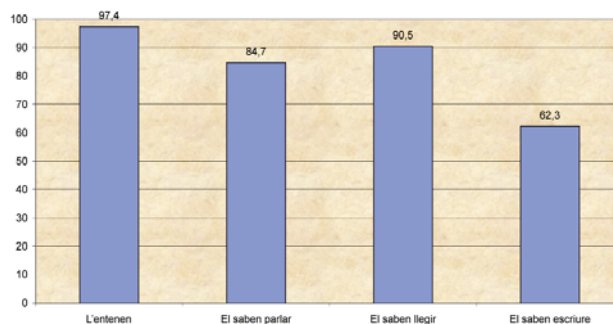
4.2. Els coneixements lingüístics

L'anàlisi més completa feta fins ara sobre els coneixements de català a Catalunya s'ha efectuat en l'explotació de l'esmentada enquesta EUL Catalunya del 2003 (Vila, 2005) i a la qual es refereixen les dades que donaré seguidament. En aquella enquesta es van tenir en compte tres fonts d'informació per a analitzar els coneixements de català: les preguntes dicotòmiques, és a dir, aquelles on només es pot contestar *sí* o *no*, del tipus «Vostè sap parlar català?»; les preguntes amb resposta escalar, on calia puntuar el coneixement d'1 a 10, i el percentatge dels que havien practicat l'ús continuat de la llengua en l'entrevista de l'enquesta, és a dir, una informació observada.

Si ens centrem en l'habilitat lingüística més decisiva, la capacitat d'expressió oral, el 2003 el percentatge de la població adulta de Catalunya que es declara capaç parlar català és el 85%. En canvi, els que, després d'haver efectuat una tria

lliure, empren el català de manera sostinguda a l'entrevista de l'enquesta són el 61%. Una diferència considerable. La principal característica del grup format pels que declaren saber-lo però no l'empren de manera exclusiva a l'entrevista és que en tenen un cert coneixement, però no gaire elevat. Em sembla que aquesta informació seria, potser, la més realista per a explicar la situació del coneixement del català parlat a Catalunya. Hi ha una gran part de la població que en té coneixements, però només una majoria més ajustada és capaç d'emprar-lo de manera fluida i, així, tria fer-ho.

Població de Catalunya de 15 i més anys. Coneixement declarat de català 2003. Percentatges (gràfic 2)

Font: Vila, 2005

Pel que fa a les altres tres habilitats lingüístiques en català, tal com es pot veure al gràfic 2, la quasi totalitat de la població declara entendre'l, molt prop del 90% declara saber-lo llegir i una mica més del 60% declara saber-lo escriure. Són xifres relatives a la població adulta, de 15 anys i més.

D'altra banda, el coneixement de català no és el mateix en tots els àmbits socials. El principal factor que explica aquesta variació és la immigració, històrica i recent, és a dir, la diversitat dels orígens geogràfics familiars de la població. En canvi, però, hi ha un altre factor que tendeix a reduir, a poc a poc, aquestes diferències de coneixement. Es tracta del sistema escolar, que, com s'ha vist, té bàsicament el català com a llengua vehicular i que tendeix a generalitzar-ne el coneixement entre la població. Això fa que les diferències en coneixement no siguin tan fortes com en el cas de l'ús.

4.3. Ús familiar i transmissió lingüística

4.3.1. Ús de les llengües en l'àmbit familiar

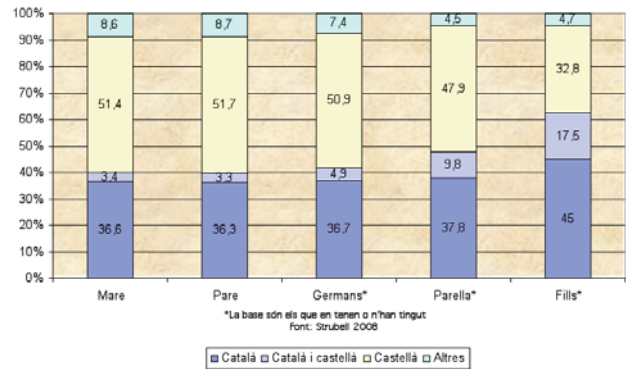
Per a conèixer a fons l'ús d'una llengua en una societat cal examinar les interaccions socials diverses que comporten intercanvi lingüístic, com ara, l'ús amb els amics, a la feina, etc. Però com que en aquesta breu exposició no podem tenir en compte tots els usos, m'ocuparé d'una funció lingüística clau, que en bona part condiona i determina les altres. Es tracta de l'ús familiar:

La pregunta relativa a l'ús familiar que demana quina és la llengua a la llar actual és un indicador de l'ús del català en família emprat en diverses enquestes. Concretament, es va emprar a l'enquesta EUL esmentada del 2003 i va permetre estudiar els principals factors que expliquen la diversitat d'usos lingüístics a les famílies en una societat lingüísticament complexa com és la de Catalunya. En aquell moment els percentatges d'ús prioritari del català i d'ús prioritari del castellà a la llar actual, segons l'enquesta, eren bastant similars entre ells, i ambdós se situaven una mica per sobre del 40 %. L'anàlisi efectuada va permetre detectar que els factors que més ajuden a determinar les llengües emprades en família són l'origen geogràfic familiar i, de manera encara més determinant, la llengua que l'individu considera que és la seva, és a dir, la que respon quan es pregunta «Quina és la seva llengua?», que aquí denominaré *llengua d'identificació*. És a dir, que com més arrelament familiar en territoris de llengua catalana té una família, és més fàcil que s'hi empli el català. I és més fàcil, també, que les persones que consideren que la seva llengua és el català l'usen molt més en família. De retruc, per la diferent composició en aquests aspectes de les diverses regions de Catalunya, resulta que la zona on un viu també és un factor determinant, encara que menys, de la llengua familiar: Lògicament, a les àrees metropolitanes de Barcelona i Tarragona, amb els percentatges més alts de població d'origen familiar forà, és on les proporcions d'ús en família del català són més baixes. Un altre factor que cal tenir en compte, és a dir, que incideix apreciablement en l'ús familiar, és el nivell d'estudis: com més alt és, més proporció de llengua familiar catalana es dona, la qual cosa és positiva per al català, ja que ajuda a reforçar el valor

social de la llengua. En relació amb l'edat, la seva disminució comporta una baixa de l'ús, però només entre la població que té més de 60 anys, a causa de la incidència de la immigració que va tenir lloc del 1955 al 1975. Pel que fa a la població d'edats més joves, la tendència no és clara. L'aspecte més negatiu per al català és que entre aquesta darrera població, la que té menys de 60 anys, els percentatges d'ús prioritari del català eren, el 2003, sempre una mica inferiors al 50 %, la qual cosa mostra una situació no desastrosa però sí precària.

4.3.2. La transmissió lingüística intergeneracional

Ús del català amb membres de la família 2008. Percentatges (gràfic 3)

Font: Strubell, 2008

Les dades disponibles més recents sobre els usos entre els diferents membres de la família són les que podem veure al gràfic 3. Una informació d'aquest gràfic que crida l'atenció és que, en la relació amb els progenitors, és majoritari l'ús del castellà, mentre que amb els fills l'ús del català supera el castellà. Aquestes dades ens mostren també d'alguna manera les dues cares de la situació del català a Catalunya. D'una banda, ens indiquen la precarietat en la qual viu, ja que la llengua inicial de la majoria no és aquesta; i, d'altra banda, ens ensenyen la vitalitat que continua tenint i que s'expressa en el fet que molta gent canvia al català amb els seus fills; fins al punt que el català arriba a superar el castellà en aquesta funció vital de cara al futur. Aquest progrés del català en la transmissió intergeneracional,

que s'acompanya d'un retrocés del castellà en aquest camp, es troba àmpliament documentat, ja que en totes les enquestes en què s'estudia trobem resultats del mateix signe. Hi ha, per tant, a Catalunya, a despit dels canvis demogràfics, una capacitat d'atracció del català, que es tradueix, entre altres, en un avanç d'aquesta llengua en la transmissió intergeneracional.

El fenomen també va ser àmpliament estudiat en l'explotació de l'enquesta EUL de Catalunya del 2003 esmentada (Torres, 2005b). Es va trobar que aquest avanç intergeneracional del català és un fenomen generalitzat en la societat catalana, ja que es produeix pràcticament en tots els àmbits socials, encara que amb diferències d'intensitat. L'avanç esdevé més gran amb la disminució de l'edat i amb l'augment del nivell d'estudis. I és més fort entre els fills dels nats fora. En certa manera, s'accentua més allà on fa més falta per al manteniment de la llengua. Varen aparèixer també altres resultats interessants en aquest aspecte. Un d'aquests és que la immensa majoria de les persones que parlen prioritàriament català als seus progenitors també el parlen als fills, per tant, no hi ha defecció lingüística. Un altre és que entre els que parlen les dues llengües als progenitors, la majoria empren el català amb els fills. I encara una altra indica que entre els que parlen castellà prioritàriament amb els progenitors una minoria apreciable ho fa en català amb els fills.

Si busquem qui és aquesta minoria que parla castellà als progenitors i català als fills, i que és la principal causant de l'avanç intergeneracional esmentat, trobem que es tracta sobretot de persones que tenen un cònjuge que té el català com a llengua habitual. Així, doncs, el motiu principal de l'avanç intergeneracional del català és que a Catalunya les parelles mixtes lingüísticament trien més el català que el castellà amb els fills. Aquesta tria és una de les manifestacions més significatives del valor social que té el català a Catalunya.

4.4. Les normes de tria lingüística

Les normes de tria lingüística són unes regles de conducta social, inconscients en la major part dels casos, que, en societats multilingües, regulen les tries de llengua en les relacions interpersonals. Aquestes normes són el resultat de la història sociolingüística, i poden ser més o menys favorables

a una determinada llengua. Per exemple, en el cas del català a Catalunya, i arreu de l'àmbit lingüístic, una de les normes vigents comporta que quan un catalanoparlant s'adreça a algú en català, el catalanoparlant canvia de llengua si l'altre li contesta en castellà. Aquestes normes a Catalunya han evolucionat de manera desfavorable al català al llarg del segle XX, sobretot durant el franquisme, i ara fan que es doni una subordinació al castellà en les converses en què dificulta la presència social de l'altra llengua. Hi ha hagut algun avanç en aquest aspecte amb la construcció de l'autonomia, però les normes continuen sent majoritàriament desfavorables al català. I aquesta situació afecta, entre altres, la joventut. Es dona el cas, per exemple, com ens indica una enquesta del 2006 entre els joves de quart d'ESO de Catalunya, que la meitat diu que no parla mai català amb els amics, tot i que molt majoritàriament empren aquesta llengua en diverses interaccions de l'àmbit docent.

5. CONCLUSIÓ

El català és una llengua amb una situació i unes circumstàncies que la fan única al món. La seva especificitat rau en que es tracta de l'única llengua que, dintre de les zones plenament desenvolupades del planeta, tot i no ser la llengua principal d'un estat amb milions d'habitants, gaudeix d'un gruix de parlants considerable (més de nou milions declaren saber-la parlar); d'una presència institucional notable, i d'una vitalitat social també important en gran part del seu territori. Les regles del joc que han presidit el desenvolupament dels estats nació durant els últims cent anys han fet que, allà on s'ha assolit la industrialització i s'ha aconseguit el desenvolupament econòmic, es portés a terme quasi sempre un procés d'uniformització lingüística a l'interior de cada estat que ha reduït enormement el nombre de llengües. I, sobretot, el nombre de llengües amb possibilitats de sobreviure. Per això, el fet que en aquest principi de segle XXI el català mantingui una forta vitalitat, malgrat les limitacions en què es troba, és excepcional en aquesta part del món.

I bona part de l'existència d'aquest fet excepcional es deu a allò que ha passat i passa amb el català a Catalunya. Perquè és el país de llengua catalana més poblat. I perquè, dels tres territoris d'aquest àmbit amb més habitants, és aquell on els factors positius que expliquen el manteniment de la llen-

gua són més actius, tot i que es troben acompanyats de condicionaments contraris, desfavorables per al català, com són les grans immigracions, l'oferta superior de mitjans de comunicació en castellà i les normes de tria lingüística.

Pel que fa als factors positius, el principal és que el català continua tenint a Catalunya un valor social notable, és a dir, que és viscut per bona part dels habitants com un signe d'identitat al qual se senten emocionalment lligats i que volen mantenir: Això fa que la llengua tingui una certa capacitat d'atracció entre aquells que no la tenen com a inicial, que es manifesta, per exemple, en l'avanç de la transmissió intergeneracional. Aquest alt valor social ve de la història específica de Catalunya, però actualment es troba alimentat per diversos factors, dels quals en destacaré també tres.

Un d'aquests és el sistema d'ensenyament vigent a Catalunya, en el qual la llengua vehicular és el català. Això comporta que l'aprenquin la gran majoria d'infants que tenen una altra llengua inicial, la qual cosa és especialment important quan els fluxos migratoris són tan notables com ara mateix. També comporta que, per primera vegada en la història de Catalunya, la majoria de la població sàpiga escriure català. Tot això no produeix automàticament un canvi en la llengua principal de les persones que acudeixen a l'escola, però ajuda notablement a que es doni un fet tan remarcable com que l'escriptora que l'any 2007 va guanyar el guardó literari més dotat econòmicament de la llengua catalana, Najat El Hachmi, sigui nascuda al Marroc. Això mostra que a la Catalunya actual, una part de la immigració estrangera no sols s'adapta a la societat d'acollida en sentit genèric, sinó que també s'integra a la llengua i a la cultura catalanes.

Un altre dels factors que potencien el valor social de la llengua, també aconseguit amb la restauració de l'autonomia, és que existeix un conjunt de mitjans de comunicació, principalment públics, en català. Encara que globalment no assoleixin una audiència majoritària, reforcen apreciablement la presència social de la llengua. Això va permetre, per exemple, que als anys vuitanta, quan es va crear el sistema de mitjans públics de la Generalitat, es reduïssin molt en pocs anys els alts percentatges de no comprensió del català que hi havia a Catalunya a finals del franquisme.

Un factor que no s'acostuma a esmentar, però que em sembla que té una certa importància per a la llengua, és l'existència d'una minoria activa i conscient que trenca la norma de subordinació al castellà en les relacions interpersonals i manté el català, sempre que sigui possible, en la vida social. L'existència d'aquesta minoria ajuda a fer que molts al·loglots vegin el català com una eina útil i, també, que molts dels que estan aprenent, o volen aprendre la llengua, la practiquin i la millorin.

El resultat d'aquest conjunt de factors contradictoris, i d'alguns altres, és que el català a Catalunya continua sent una llengua viva, parlada quotidianament per milions de persones i transmesa als fills tant pels que l'han rebuda dels seus progenitors, com per una part dels que no l'han rebuda. Una llengua que probablement està creixent en nombre de parlants; però al mateix temps, és una llengua que no és imprescindible en la vida quotidiana i que tendeix a reduir els seus percentatges d'ús, a causa de l'intens flux migratori. L'evolució del conjunt dels factors que s'han presentat determinarà el futur sociolingüístic de Catalunya.

6. BIBLIOGRAFIA

- CONSORCI PER A LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA (2008): OFERCAT. *L'oferta lingüística a quinze ciutats catalanes*. Ofercat 2001-2006. Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència. Secretaria de Política Lingüística.
- PRATS, JOAQUIM (director) (2008): *Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de 4rt d'ESO de Catalunya: avaluació de l'educació secundària obligatòria 2006*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. Informes d'avaluació; 11.
- QUEROL, ERNEST (coordinador) (2007): *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Vicepresidència del Govern. Secretaria de Política Lingüística. Estudis núm. 12
- STRUBELL I TRUETA, MIQUEL (2008): *Llengua i identitat a Catalunya 2008*, dins la web de la UOC (Universitat Oberta de Catalunya) http://www.uoc.edu/portal/catala/la_universitat/sala_de_prensa/noticies/2008/noticia_053.html#res_list

- TORRES, JOAQUIM (coordinador)(2005a): *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana. Estudis, núm. 8.
- (2005b): Capítol 4. «Ús familiar i transmissió lingüística», dins *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana. Estudis, núm. 8.
- VILA I MORENO, F. XAVIER (2005), capítol 2, Barcelona «Els coneixements lingüístics», dins *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana. Estudis, núm. 8.

L'ESTATUS DE LES LLENGÜES D'ESPANYA: ILLES BALEARS

Joan Melià

[Universitat de les Illes Balears]

I. L'ESTRUCTURACIÓ DE LA LEGALITAT LINGÜÍSTICA CONSTITUCIONAL

La regulació de l'estatus de les llengües a l'Estat espanyol obeeix, principalment, a dos factors. D'una banda, la diversitat des del punt de vista lingüístic dels territoris que constitueixen l'Estat espanyol; de l'altra, l'herència i les inèrcies d'un passat de restriccions, persecució i ocultació d'aquesta diversitat. La Constitució espanyola és el document jurídic que estableix el marc general pel que fa a l'estatus i els rols de les distintes llengües de l'Estat. En aquest sentit, pel que fa a les llengües històriques de l'Estat, estableix tres categories:

- a) El castellà, única llengua oficial dels territoris en què és llengua pròpia (també és –encara que no hi hagi hagut necessitat d'expressar-ho d'aquesta manera– llengua pròpia d'un territori); cooficial en la resta de territoris de l'Estat; única llengua de presentació de l'Estat a l'exterior (tot i que, darrerament, en aquest àmbit hi ha altres llengües que hi tenen una aparició esporàdica o presència simbòlica).
- b) Unes altres llengües que són cooficials en part del seu territori històric, encara que aquesta cooficialitat sovint els relega a una posició secundària amb relació a l'altra llengua cooficial, el castellà, i a pesar que en algunes ocasions les primeres, a més, tenen la consideració de pròpies.

- c) Unes altres llengües que no tenen reconeguda l'oficialitat (lleonès, portuguès, aragonès) o que estan en un territori (fronterer) en què no es reconeix (el català en la franja aragonesa, per exemple), alguns parlars gallecs...

D'aquesta manera s'estableixen, des del punt de vista lingüístic, diverses classes de ciutadans segons el tracte i el reconeixement que reben com a parlants d'unes o altres llengües. A més, hi ha ciutadans que, tot i viure dins el territori propi de la seva llengua, no tenen reconeguts els seus drets lingüístics i, en canvi, en el territori veí aquest dret sí que és reconegut.

La Constitució estableix que ningú no pot ser discriminat per raons de llengua i, en canvi, aquesta discriminació s'estableix en la mateixa Constitució o, si no, la permet. Això mateix passa en l'indecís Tractat europeu.

D'altra banda, és bo fixar-se que l'ordenament lingüístic de l'Estat espanyol és paral·lel a l'ordenament d'estats on el conjunt de les minories lingüístiques no arriba al 10% (Dinamarca o Eslovènia, per exemple), mentre que les proporcions de l'Estat espanyol es corresponen amb aquells estats europeus que reconeixen la diversitat lingüística i estableixen un model igualitari (Bèlgica o Suïssa, per exemple).

Per tant, tot i reconèixer-ne la diversitat, estableix un model desigualitari entre les llengües, més habitual en estats

on les minories lingüístiques tenen un pes demogràfic molt reduït, que no en estats on assoleixen dimensions semblants a les que tenen a Espanya.

El tractament desigualitari té, evidentment, conseqüències derivades, ja que estableix sovint la prioritat del castellà sobre les altres llengües o la seva exclusivitat d'ús i validesa. Però, també té conseqüències en la representació de la realitat lingüística de l'Estat per part del conjunt dels ciutadans espanyols (dels que viuen fora dels territoris no castellans i dels que hi viuen a l'interior) i, en conseqüència, en el seu comportament.

Cal tenir en compte que, a més de la Constitució, hi ha un altre document normatiu de caràcter global que afecta tots els territoris de l'Estat: la Carta de les llengües regionals o minoritàries (1992), tot i que freqüentment s'oblida que té caràcter de llei des del moment en què va ser ratificada per l'Estat espanyol (2002).

La resta de disposicions de caràcter lingüístic d'abast general solen ser sectorials i mantenen, naturalment, aquesta perspectiva de donar prioritat (o exclusivitat) al castellà.

En el cas de les Illes Balears, el marc legal específic l'estableixen l'Estatut d'Autonomia (1983 i 2007) i la Llei de normalització Lingüística (1986).

2. L'ESTATUT D'AUTONOMIA (1983 I 2007)

L'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears va ser un dels darrers que s'aprovaren, la qual cosa evidencia, d'una banda, la baixa capacitat de les Illes d'incidir sobre els ritmes de les seves relacions amb l'Estat, com es continua demostrant actualment (tant quan hi ha coincidència de partit en la presidència dels governs de l'Estat i de les Balears, com si aquesta coincidència no es dóna); d'altra banda, demostra també la poca previsió de les Balears, o prioritat, en l'assoliment de l'autogovern, demostrada per les forces dirigents d'aleshores.

Al llarg del text de l'Estatut apareixen, en diverses ocasions, referències a la llengua, però les més significatives apareixen, sobretot, en l'article 3 de l'Estatut de 1983 (E83) i en el 4 de l'Estatut de 2007 (E07). La posició prioritària de la llengua en el redactat de l'Estatut, a part de correspondre's amb el que ja havia passat en estatuts d'altres comunitats autòno-

mes, mostra l'estret lligam que, sobretot en alguns sectors, s'establia entre l'autogovern i la restitució de la llengua pròpia.

En aquest mateix article, l'Estatut reconeix que el català és la llengua pròpia de les Illes Balears (i s'hi refereix amb aquest nom, *llengua catalana*); li atorga el caràcter de llengua oficial (com a llengua pròpia), juntament amb el castellà (com a llengua oficial de tot l'Estat), i estableix que ningú no pot ser discriminat per raons de llengua i que tothom té dret a conèixer i usar la llengua catalana.

L'article 14 (E83; 35, E07), referit a l'ensenyament, també assenyalava que la tradició literària de les Illes Balears és el referent per al model formal de llengua, que les modalitats insulars han de ser objecte d'estudi i protecció sense perjudici de la unitat de la llengua. En aquest mateix article, també encomana als poders públics l'objectiu de la normalització lingüística i estableix que les competències exclusives en l'ensenyament de la llengua catalana corresponen a la comunitat autònoma.

Aquest és el gruix de la regulació marcada per l'Estatut. Però, hi ha algunes altres referències en el preàmbul o quan, en els articles 54 i 57 (E83; 97 i 99, E07), s'indica que el coneixement de la llengua catalana ha de ser considerat un mèrit preferent per a proveir llocs de jutges, notaris i altres places de l'Administració. També, a la disposició addicional segona, explícita la possibilitat de col·laboració amb altres comunitats de parla catalana per a salvaguardar el patrimoni lingüístic comú i de participar en una institució adreçada a salvaguardar la unitat de la llengua formada per totes les comunitats que tinguin reconegut el català com a llengua oficial. En el text de l'any 1983, en aquesta mateixa disposició addicional s'atorga a la Universitat de les Illes Balears el caràcter d'institució oficial consultiva en relació amb els temes de llengua; en l'Estatut del 2007, aquest reconeixement apareix en l'article 35.

La reforma del 2007 de l'Estatut no suposa cap canvi significatiu pel que fa a l'aspecte lingüístic. En aquesta reforma, mitjançant un pacte entre el PP i el PSOE, s'impedeix que en la versió aprovada pel Parlament balear s'equiparin, quant a drets i deures, català i castellà. D'altra banda, des del PP hi va haver intents de debilitar les evidències d'unitat de la llengua i d'ús del nom comú, concretats en la incorporació de les denominacions *mallorquí*, *menorquí*, *eivissenc* i *formenterer* com a adjectius del terme *modalitats insulars*. Al final, el redactat d'a-

quest punt quedà com «les modalitats insulars del català, de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, seran objecte d'estudi i protecció, sens perjudici de la unitat de la llengua» (article 35, E07). Que, quasi un quart de segle després de l'aprovació de l'Estatut, la reforma no faci canvis que suposin una millora de l'estatus del català, és, evidentment, significatiu.

3. LA LLEI DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA (1986) I ALTRES NORMATIVES

La Llei de normalització lingüística recull i desenvolupa els continguts de l'Estatut de 1983. Se centra, sobretot, en els àmbits de l'ús oficial, l'ensenyament, els mitjans de comunicació, i fa especial referència a la funció de les institucions públiques com a promotores del procés de normalització lingüística. Actualment, 22 anys després d'aprovar-se, encara queda sense haver-se dut a terme una part considerable dels preceptes de la llei, que en molts casos ja és obsoleta.

A l'empara d'aquests dos textos, s'han aprovat altres normatives de rang inferior, referides sobretot a l'educació i a l'Administració pública. Unes normatives que oscil·len entre la consideració del català com a llengua pròpia de les Balears fins a les que la consideren com a llengua secundària (com si la cooficialitat impliqués, només per al català, un estatus inferior).

Entre els documents que s'han aprovat després de la Llei de normalització lingüística, podem esmentar el Decret 100/1990, que regula l'ús de les llengües oficials de l'Administració de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, en el qual es fa valer el caràcter de llengua pròpia per donar certes prioritats al català, els reglaments de normalització dels consells insulars (Menorca, 1987; Mallorca, 1989, i Eivissa i Formentera, 1999) i de diversos ajuntaments; la Llei 1/1998, de l'estatut dels consumidors, que en l'aspecte lingüístic regula i dóna prioritat al caràcter d'oficial sobre el de llengua pròpia; la Llei 11/2001 d'ordenació de l'activitat comercial, que dedica l'article 8 als «drets lingüístics dels consumidors» i on es prioritza el caràcter de llengua pròpia sobre el de llengua oficial. També es dóna aquest tractament al català en la Llei 3/2003 de règim jurídic de l'Administració de la Comunitat Autònoma. El Tribunal Superior de Justícia de Balears va declarar inadequat (sentència 11/04/2008) el Decret 162/2003,

que modificava els nivells de català que s'exigeixen per a accedir a la funció pública (aprovats pel Decret 25/2001), perquè els havien rebaixat, la qual cosa ha provocat l'aprovació del Decret 114/2008, que retorna als nivells anteriors. A més, hi ha un decret específic de regulació dels requisits de coneixements de català per a accedir a llocs de feina de la sanitat pública en vies d'aprovació. Evidentment, també durant aquest llarg període se succeeixen diverses regulacions que afecten l'àmbit de l'ensenyament. Actualment està en vigor el Decret 92/1997, que estableix que, com a mínim, el 50% de les matèries s'han d'impartir en català, o el Decret 125/2000, que indica que el català és «la llengua de l'ensenyament» i el Decret 56/2004, que manté aquest caràcter però amb la redacció «La llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, amb les seves modalitats de mallorquí, menorquí, eivissenc i formenterenc [sic] és la llengua de l'ensenyament», que posteriorment, sense èxit, el PP pretendrà introduir en la redacció del nou Estatut.

4. LES LIMITACIONS DEL MARC LEGAL

A pesar de l'avanç que ha suposat la construcció d'un marc legal que passava de prohibir l'ús del català (i altres llengües de l'Estat) en determinats àmbits a reconèixer-ne l'oficialitat, certs drets personals i col·lectius i la funció normalitzadora de les institucions públiques, ens trobem que, amb notable freqüència, aquesta normativa té un grau d'aplicació reduït, ja sigui per la deixadesa que, en general, han mostrat els diferents governs autonòmics de les Illes Balears, per les reiterades intervencions contràries des d'instàncies polítiques estatals o per la pressió negativa de forces polítiques o mitjans de comunicació d'obediència externa, la qual cosa ha situat el grau d'aprofitament d'un marc legal, ja restrictiu, molt per davall les seves possibilitats reals, en una interpretació positiva.

Després de més d'un quart de segle de reconeixement oficial de la diversitat lingüística d'Espanya, el model lingüístic vigent demostra la insuficiència d'aquest per a assegurar la continuïtat del català a les Illes Balears, i de ben segur la de qualsevol altra llengua *regional*.

Aquestes limitacions en la regulació d'un marc legal, pel que fa fins i tot a la igualtat amb el castellà en el mateix territori de les altres llengües, juntament amb el profund canvi

demogràfic que han experimentat els territoris d'aquestes altres llengües (amb les Balears al capdavant), expliquen la situació crítica que pateixen. És probable que sense immigració, amb una regulació com l'actual, no s'hauria avançat gaire, però probablement s'hauria alenat la regressió. En el nostre cas, això no s'ha produït.

5. ALGUNS ASPECTES QUE S'HAN DE CONSIDERAR SOBRE LA REGULACIÓ LINGÜÍSTICA A LES BALEARS

5.1. La denominació de la llengua

L'única llengua designada amb nom per la Constitució és el castellà. Quan es refereix a les altres llengües no en diu ni la quantitat ni el nom que els correspon. És, sens dubte, una manera de mantenir en una situació secundària aquestes altres llengües en l'imaginari col·lectiu i, alhora, una manera de desentendre's dels problemes d'identitat lingüística que es donen en alguns indrets de l'Estat; uns problemes derivats del tractament que, durant segles, els successius governs han fet de la pluralitat lingüística.

La utilització del nom «llengua catalana» per a referir-se a la llengua de les Balears és un dels aspectes més significatius de la legislació lingüística balear. Evidentment, la decisió es va prendre perquè, tot i que és objecte de polèmica en alguns sectors de la societat, és inqüestionable la unanimitat en els àmbits científic i culte balears i, implícitament, en l'imaginari col·lectiu amb relació a la unitat de la llengua. Tot i així hi ha, encara, algunes reticències a l'ús espontani del nom.

La voluntat de superar la conflictivitat es reflectirà en la redacció de l'Estatut i en molts altres textos que se'n deriven, en el sentit que el legislador cercarà l'equilibri entre la denominació oficial i la localització balear. Amb freqüència, al costat de l'expressió «llengua catalana» hi haurà referències reiterades a les «modalitats» i l'aclariment que es tracta de la llengua pròpia de les Balears.

Hi ha una voluntat evident de fer compatible la utilització del nom «català» amb la seguretat que tothom entén que es refereix, quan és pertinent, a les formes de la llengua que s'usen a les Balears.

La fragmentació del territori balear en diverses illes explica que no hi hagi popularment un nom que designi exclusivament la manera de parlar de tots els illencs, sinó que a cada illa hi correspon un nom diferent. Per això, els intents de segregar mitjançant el recurs nominal la parla de les Illes del conjunt del domini lingüístic català han trobat moltes dificultats, tantes que és impossible.

Actualment s'ha consolidat l'acceptació massiva de la identitat unitària i el nom de la llengua, però encara no està resolt del tot, revifat adesiara per interessos partidistes, fins i tot, a l'interior del Partit Popular.

El reconeixement social de la identitat lingüística catalana presenta, globalment, molts matisos, que van des d'un reconeixement implícit de la unitat de la llengua superior al 90%, fins a l'ús espontani –més minoritari– del nom *català* per referir-s'hi, passant per situacions, molt majoritàries, que accepten la unitat lingüística però eviten –com a mínim de manera activa– la denominació *català* per a referir-s'hi. Les explicacions d'aquestes reticències són diverses, però una de les raons que convé no obviar és la del valor polisèmic del terme *català* que, en la majoria d'usos, s'utilitza en el sentit més restrictiu: 'propi de Catalunya'.

D'altra banda, l'Estatut estableix com a referència el model de llengua culta usada en la tradició literària autòctona (article 14, E83). Aquesta disposició devia tenir la intenció, reiterada, d'amortir les reaccions negatives que en determinats sectors podria tenir el reconeixement de la unitat de la llengua i la seva designació amb el terme *català*. A més, pot tenir la intenció de donar legitimitat a un model unitari de llengua que recull aspectes emblemàtics de les Balears i, alhora, impedir desviacions segregacionistes de la norma comuna.

5.2. L'oficialitat de la llengua

El català i el castellà són reconeguts com a llengües oficials de les Illes Balears. Aquest reconeixement es fonamenta en raons diferents, a partir dels principis de territorialitat i de personalitat. La cooficialitat del català es basa en el caràcter de llengua pròpia, que, en una situació lliure d'inèrcies i de prejudicis, el situaria en una posició privilegiada per a poder tenir un tractament prioritari en el desenvolupament

legislatiu i en els usos institucionals. Però no és així, sinó que, en el cas del català, la «cooficialitat» esdevé sovint, sobretot en la pràctica, sinònim d'oficialitat de segona.

La primera mostra d'aquesta desigualtat consisteix en el fet que mentre existeix l'obligació del coneixement del castellà, establert per la Constitució, l'Estatut no reconeix aquesta obligació amb relació al català, la qual cosa suposa, en conseqüència, un obstacle –en molts sentits– a l'exercici del dret d'usar el català.

A diferència de les obligacions amb relació al castellà, en el cas del català només es determina el dret de conèixer-lo i d'usar-lo, encara que, en realitat, aquest dret d'ús apareix constret per la impossibilitat real de fer-ho en determinats àmbits, fins i tot públics, quan xoca amb la no-obligació de conèixer-lo per part de l'interlocutor. El principi de no-discriminació per raons de llengua no es correspon amb la situació real, en la qual els catalanoparlants encara són privats de tenir accés a totes les funcions lingüístiques i, en alguns casos, de manera obertament discriminatòria sense una empara jurídica adequada. Així, per a una part dels ciutadans, totes les obligacions lingüístiques són amb relació a la seva llengua, mentre que, per a uns altres, aquestes obligacions són amb relació a una llengua que no és la seva.

5.3. La promoció institucional

Els poders públics tenen per objectiu assolir la normalització del català. Aquest punt presenta la virtut de fer assumir per llei a les institucions públiques el compromís d'actuar a favor de la normalització lingüística, però alhora sembla que es pot interpretar com una descàrrega de responsabilitats del Govern central, cosa que la pràctica s'ha entossudat a demostrar en molts aspectes.

5.4. L'ensenyament del català

La competència en l'ensenyament de la llengua catalana, que es determina com a exclusiva de la comunitat, apareix en un article específic (14, E83; 35, E07) separada de les competències en ensenyament general, que, en l'Estatut antic, apareixen al punt 10 de l'article 11 (article 36, E07). La inten-

ció del legislador, en aquest punt, probablement era dotar-la de caràcter singular amb la finalitat d'aconseguir-ne una transferència ràpida, si preveia que les competències globals podien endarrerir-se (de fet no s'aconseguiren fins a l'any 1998).

Aquesta diferenciació també té lectures diferents, potser no previstes pel legislador: el missatge de l'existència d'una llengua important, de la qual l'Estat es reserva la competència educativa (el castellà), i una altra de secundària, de la qual l'Estat fa la transferència immediata (el català) i, també, el fet que hi ha una llengua pròpia en exclusiva de la comunitat (el català) i una altra pròpia de l'Estat (el castellà).

5.5. Relació amb els altres territoris de llengua catalana

Un altre punt que assenyalava inequívocament a l'acceptació de la unitat de la llengua és el que estableix la possibilitat de col·laboració amb altres comunitats autònomes per tal de salvaguardar el patrimoni lingüístic comú.

La possibilitat de participar en una institució comuna dels territoris de llengua catalana que tingui per objectiu salvaguardar la unitat lingüística sovint s'ha entès com una invitació a crear aquesta institució (de fet, l'Institut Ramon Llull, en seria una realització), però també es pot interpretar que permet participar en una institució existent, l'Institut d'Estudis Catalans, que té, entre d'altres, aquest objectiu.

5.6. La funció consultiva de la UIB

La designació de la Universitat de les Illes Balears com a institució oficial consultiva «per a tot quant faci a la llengua catalana», d'una banda, té la pretensió de protegir els vaivens del poder polític de les decisions sobre llengua i acostar-les a les institucions científiques i acadèmiques, i, de l'altra, facilita la coordinació normativa amb l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans.

La funció consultiva que s'atribueix a la UIB s'ha d'entendre tant en els aspectes de sistema com en els aspectes d'ús.

6. LES PERCEPCIONS SOCIALS

Les percepcions socials sobre la situació de la llengua a les Illes Balears pel que fa a estatus, i a obligacions i a deures de coneixements i usos (propis i dels altres), provenen bàsicament de tres grans fonts generadores: a) el contacte amb la realitat; b) les inèrcies de l'herència de les èpoques de repressió i la legislació; c) la difusió d'una representació falsejada de la realitat.

Les conseqüències d'aquesta situació són que els parlants renunciïn a drets reconeguts pel que fa als usos i una part dels que no la parlen no tolera presències, usos i comportaments que, fins i tot, són permesos quan es tracta de llengües estrangeres. Una part dels ciutadans espanyols està obligada, per aquest fet, a saber dues llengües, la seva i el castellà. Uns altres només a saber la seva, el castellà. I uns altres que, tot i que aspiren a ser funcionaris de l'Estat en territoris en què hi ha dues llengües oficials, pretenen poder-ho ser sabent només una de les llengües, el castellà.

La Constitució espanyola (1978) traça un marc de regulació de la diversitat lingüística de l'Estat que permet, com s'ha demostrat, interpretacions massa restrictives amb relació a l'ús de les llengües diferents del castellà per a assegurar el manteniment de la pluralitat lingüística. Després de més d'un quart de segle de reconeixement de la diversitat, el model lingüístic vigent demostra la insuficiència per a assegurar que, excepte el castellà, les llengües de l'Estat puguin mantenir el caràcter de llengua pròpia en els seus territoris històrics, en bona part dels quals han experimentat uns canvis demogràfics que encara obliguen a més intensitat en les mesures de protecció.

7. PERSPECTIVES DE FUTUR

La situació actual de la llengua catalana, i, per tant, la base sobre la qual es construeix la situació futura, està condicionada per diversos factors: la inèrcia en els comportaments individuals i institucionals que, en pocs casos, són favorables a la llengua catalana; les dimensions adquirides per la immigració; la permeabilitat cada cop més elevada de les fronteres entre comunitats lingüístiques (causada per l'omnipresència de mitjans de comunicació, els moviments humans, de productes i d'informacions, l'entorn plurilingüe cada cop més quotidià, etc.); el fonament en la indústria turística de la principal (i quasi única) activitat econòmica de les Illes Balears; la desestructuració de l'ordenació urbana tradicional que desarrela, dispersa i recol·loca la població, i la supeditació política de les Illes Balears a un estat que, des del punt de vista lingüístic, ordena la seva diversitat seguint un model desigualitari que dificulta la projecció de les llengües minoritàries. El futur de la llengua dependrà de com evolucioni la incidència del conjunt d'aquests factors.

En aquest sentit serà determinant l'evolució que segueixi la transmissió del català en l'àmbit familiar; la qual cosa no és —ni ho ha estat mai— exclusivament una decisió de les famílies, sinó que també està condicionada per la situació sociolingüística general, la presència en l'entorn, la valoració social que se'n faci, el reconeixement legal, la utilitat social i laboral que tingui, etc.

SESSIÓ QUINTA

ELS DRETS LINGÜÍSTICS EN L'ÀMBIT ESPANYOL: NOUS PLANTEJAMENTS

COORDINACIÓ

Lluís Meseguer

INTERVENCIONS

De la cuna a la cuña. Brevisima relación del nacionalismo español
Juan Carlos Moreno Cabrera, Universitat Autònoma de Madrid

Bases per a una nova política lingüística a l'Estat Espanyol
Bartomeu Colom, Universitat Illes Balears

La igualtat dels drets lingüístics a Espanya
Josep Ochoa, Universitat d'Alacant

Llengües oficials i llengües de la immigració
L'equilibri necessari entre els drets lingüístics individuals i territorials
M.Teresa Turell, Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra

Instituto Cervantes: promoción de las lenguas cooficiales y difusión
de la diversidad cultural de España e Hispanoamérica
Francisco Moreno Fernández, Instituto Cervantes

Juan Carlos Moreno, Bartomeu Colom, Josep Ochoa, Lluís Meseguer, Francisco Moreno i M.Teresa Turell

DE LA CUNA A LA CUÑA

BREVÍSIMA RELACIÓN DEL NACIONALISMO LINGÜÍSTICO ESPAÑOL

Juan Carlos Moreno Cabrera
[Universitat Autònoma de Madrid]

I. INTRODUCCIÓN

Las ideologías lingüísticas centradas en la promoción de una lengua determinada crean un discurso de carácter mitológico que intenta presentar la lengua en cuestión como superior a los demás idiomas con los que convive y justificar su posición dominante o ventajosa sobre ellos. En este artículo me voy a ocupar de algunos de los tópicos principales del nacionalismo lingüístico español, que, lejos de constituir una postura marginal o residual, propia de grupos o personas exaltados, conforma un *corpus* muy bien articulado y desarrollado de conceptos promovidos por las instituciones del Estado español y presentados como características inherentes, naturales e indiscutibles de la lengua española supuestamente basadas en el sentido común. Voy a mostrar que esos tópicos se apoyan en presupuestos falsos, para lo cual basta echar mano de la ciencia lingüística moderna.

Hay que advertir que, en general, estas ideologías se suelen fundamentar en una serie de hechos empíricos indiscutibles para, sobre su base verificable, construir todo un conjunto de ideas propagandísticas que presentan esos hechos empíricos constatables como naturales e inevitables. El caso más frecuente consiste en que, después de que una lengua, mediante la imposición, ha ampliado su territorio de forma muy importante (como ha ocurrido con el inglés, el francés,

el español o el portugués), se toma el hecho objetivamente verificable de que esa lengua goza de un número de hablantes enorme y de un uso muy notable, como patente de corso para asociar esa lengua con una serie de cualidades inherentes, que la hacen intrínsecamente superior a las demás lenguas con las que convive en ese territorio ampliado. De esta manera, las valoraciones ideológicas de la lengua quedan aparentemente justificadas y son presentadas como propiedades necesarias e inevitables de ella.

En este artículo voy a examinar cuatro de los tópicos típicos del nacionalismo lingüístico español. En primer lugar, hablaré sobre la idea del nacimiento de la lengua española, materializada a través de la metáfora de la cuna. En segundo lugar, examinaré el tópico de la presunta conversión del castellano en español a través de su extensión geográfica, ilustrada mediante la imagen de la cuña. En tercer lugar, voy a comentar otro de los tópicos preferidos del nacionalismo lingüístico español: el que hace referencia a las cinco vocales, como garantes de su facilidad de aprendizaje y manejabilidad práctica. En cuarto lugar, trataré sobre lo que es, sin duda, el tópico más importante de la versión moderna del nacionalismo lingüístico español. Se trata del concepto de español como lengua común, en el que se explota de forma más clara el mecanismo de justificación de una ideología lingüística a través de una determinada base empírica, que acabo de esbozar

2. LA CUNA DEL ESPAÑOL: EL ACTA DE NACIMIENTO DE LA LENGUA CASTELLANA

Es un tópico muy extendido dentro de la opinión pública española que los primeros testimonios escritos del castellano –y, por tanto, del español– están en las Glosas Emilianenses. He aquí tres muestras entre muchas otras que se podrían aportar:

El castellano, *cuyos primeros balbucesos* aparecen en las Glosas Emilianenses, en torno a los siglos X y XI, es *el idioma común* de una veintena de naciones. Forma nuestro patrimonio cultural más extenso y constituye *nuestra auténtica patria espiritual*. (VV.AA., 1999: 9; cursivas de JCMC)

Su trabajo [el del glosador] le ha valido una sonora recompensa, pues los siglos quisieron conservarlo hasta llegar a nosotros como **el primer testimonio escrito en lengua castellana**: las *Glosas Emilianenses*. (Lozano, 2005: 78; cursiva de Lozano, negrita de JCMC)

Nuestra lengua escrita se alumbró en San Millán de la Cogolla.

[...] Los inicios del 'castellano' surgen del valle de San Millán (Lamela, 2008: 48; cursivas de JCMC)

En estas breves citas podemos ver una expresión quintaesenciada de la ideología nacionalista del español que, partiendo del dato falso de que en las Glosas Emilianenses encontramos los primeros testimonios del castellano, asocia esta acta de nacimiento con el concepto de lengua común, tal como podemos comprobar en la primera de las citas, que es otro de los principales tópicos de este nacionalismo, que examinaré en la sección quinta del presente artículo.

Además, estas humildes y breves glosas son ensalzadas de forma desproporcionada para dar la máxima importancia a estos supuestos inicios del castellano:

Pocos casos hay en la historia de la humanidad en que un grupo tan reducido de palabras haya producido semejante torrente de saber y de cultura. Y esto ha sucedido en San Millán de la Cogolla. (Nieto Viguera, 2007: 87)

No voy a hacer referencia ahora a la falsedad del dato de que las Glosas Emilianenses son el primer testimonio escrito de castellano, porque ya lo he comentado en otro lugar (Moreno Cabrera, 2008: 165-167). Lo importante es constatar que la ideología del nacionalismo español intenta asociar esta lengua con el nacimiento de una nación y, por ello, es fundamental que esa nación sea anterior a cualesquiera de las otras naciones situadas en el Estado español o, si no es anterior, al menos, es lo suficientemente pujante culturalmente para que su lengua sea la primera en aparecer en un escrito. Un pequeño *inconveniente*, en este caso, es que en estas glosas aparecen también frases en euskera, aunque esto podría ser una ventaja para la ideología del nacionalismo lingüístico español, ya que, dado que el euskera no es una lengua romance, el hecho de que los supuestos primeros testimonios del castellano aparezcan junto a los de una lengua no romance, ni siquiera indoeuropea, son un claro indicio de antigüedad y precocidad sobre otras lenguas romances. En esa dirección parece apuntar el siguiente comentario:

Pero la gloria de San Millán no acaba ahí. En ese mismo monasterio donde tanto se confiaba en Dios para alcanzar la vida eterna, otro hombre, o tal vez el mismo, copió dos glosas en otra de las lenguas habladas en la zona, el vasco, dejando así de forma imperecedera la huella de su pluma también en los escritos más antiguos, no epigráficos, conservados en esa lengua. (Lozano, 2005: 78-79)

Ese supuesto carácter de mayor antigüedad y abo-lengo en la lengua escrita del romance castellano sobre los demás romances de la Península es un resto ideológico de la teoría del castellano primitivo característica de la etapa renacentista del nacionalismo lingüístico español (Binotti, 1995), según la cual el castellano era incluso anterior al latín, supuesto manifiestamente incompatible con nuestros conocimientos lingüísticos actuales. Sin embargo, como acabamos de comprobar, la ideología nacionalista no tiene inconveniente en manipular la interpretación de los primeros testimonios escritos en lengua romance para dar a la lengua española una preeminencia sobre las demás lenguas romances desde los primeros testimonios escritos. Que se trata de una operación puramente propagandística se ve de forma clara en el libro de Nieto Viguera (2007) titulado *Glosas Emilianenses. Cuna de la lengua castellana* y en el que se afirma lo siguiente:

Mas las glosas, en su mayoría, ya no son latín, se trata de otras formas, de otros modos de comunicarse, de otra nueva lengua, aunque todavía no sea el 'castellano' o el español, como prefieran otros. (Nieto Viguera, 2007: 75; las comillas son de Nieto Viguera)

Si este autor afirma que las glosas no son todavía castellano o español, el subtítulo del libro en el que se encuentra esta afirmación no tiene más que –suele ocurrir habitualmente con los títulos de los libros– una función puramente propagandístico-educativa que se contradice con lo afirmado en la obra que presenta y que el propio autor caracteriza de forma clarividente al principio del libro:

Para que usted no se vaya defraudado hemos escrito estas páginas sobre las Glosas. Y al redactarlas hemos pensado en el visitante normal, que no tiene especiales inquietudes lingüísticas o históricas, que ha oído hablar de 'San Millán, cuna de la lengua', de las 'Glosas Emilianenses' o de la Rioja, como lugar del nacimiento del castellano, y que desea una información cumplida sobre el significado de esta especie de *eslogan publicitario que le ha traído hasta San Millán*. (Nieto Viguera, 2007: 4; cursivas de JCMC)

Es una pena que el lector tenga que esperar hasta la página 75 (de las 95 de que consta el libro) para hacerle saber la falsedad de ese eslogan publicitario. Resulta curioso y revelador que, a partir de la página 81 hasta el final del libro, en donde se pondera la importancia de estas Glosas Emilianenses, se habla de *nuestra lengua* al referirse a esas glosas y se afirma:

Partamos de una realidad perfectamente verificable: entre nosotros ha sido una constante histórica que nuestra lengua, en momentos críticos de maduración, ha sentido la necesidad de reafirmarse y dejar constancia de su capacidad como medio adecuado de expresión en su forma escrita o gráfica, no hablada. (Nieto Viguera, 2007: 81)

Es decir; al hablar sobre la importancia de las Glosas Emilianenses se reafirma precisamente uno de los tópicos principales del nacionalismo lingüístico español: el español tiene una capacidad perfectamente verificable para ser un medio adecuado de expresión escrita desde los primeros testimonios escritos: da igual que las Glosas Emilianenses no estén escritas en esta lengua, tal como había afirmado el autor unas pocas páginas antes.

3. LA CUÑA Y LA SUPUESTA CONVERSIÓN DEL CASTELLANO EN ESPAÑOL

Otro de los tópicos esenciales del nacionalismo lingüístico español es la supuesta conversión de la variedad lingüística castellana en una lengua completa y desarrollada denominada *español*. Esta idea lleva a decir a algún autor que el castellano ya no existe porque sus hablantes decidieron abandonarlo para usar sólo la lengua española común:

Por supuesto, el «castellano» también es una lengua española, tristemente ya desaparecida al haber sido sustituida, a lo largo de los tiempos, de manera total y absoluta, por el idioma nacional, el «español» [...]. Ha sido una renuncia que no se ha sabido valorar y agradecer todavía a los castellano hablantes y a sus respectivos territorios (Lamela, 2008: 69-70)

Esta conversión va asociada a la expansión del castellano por toda la Península, a su adopción por poblaciones de habla no castellana y a los procesos de *koineización* y mezcla que acabaron por convertir el castellano en una nueva entidad lingüística de calidad superior: No voy a aducir aquí las formas concretas que adopta esta visión del español, que abarca desde la metáfora de la cuña de Menéndez Pidal, o la del abanico de Amado Alonso, hasta el cambio de forma interior del castellano en su presunta transformación lingüística, porque ya lo he hecho en otro lugar (Moreno Cabrera, 2008: 87 y siguientes).

Ante ello conviene decir que el castellano medieval no se ha transformado en otra lengua superior; sencillamente porque sigue existiendo en la forma de castellano moderno que, sin duda alguna, procede de ese castellano medieval. Lo que aprovecha aquí la ideología nacionalista española es el hecho de que la lengua estándar española, tal como es adoptada por el Estado español y por sus instituciones educativas y culturales, es una versión cultivada y elaborada del castellano vulgar moderno. Ello hace que la variedad castellana moderna esté muy próxima, si es que no es casi idéntica, a esa lengua española estándar. Pero esto es así, no porque el castellano se haya convertido en español, sino porque la lengua estándar fundamentalmente escrita que denominamos mediante la expresión *español estándar* o *normativo peninsular* no

es más que una variedad o registro culto elaborado del castellano vulgar moderno. De aquí podemos deducir que no es cierto, como dicen los apóstoles del nacionalismo lingüístico español, que el castellano vulgar moderno es un dialecto del español, sino que ocurre exactamente todo lo contrario: el español estándar normativo no es más que una variedad culta del castellano moderno:

No tiene sentido, por tanto, decir que las variedades orales empleadas en, pongamos por caso, Soria o La Mancha son «dialectos del español», ya que esto implica una falsa relación histórica entre cada una de esas variedades y el español (esto es, la lengua estándar que tuvo su origen en el dialecto de Burgos, transferido más tarde [con modificaciones] a Toledo durante la Reconquista y finalmente codificado después como la lengua de Castilla y posteriormente del Estado español). (Penny, 2004: 38)

Tampoco es cierto que el castellano moderno haya desaparecido ni que los castellanohablantes hayan renunciado a su lengua para pasar a ser hablantes del español, como se afirma en la cita que inicia esta sección. Esta absurda idea sólo puede tener un propósito: la indicación de que los hablantes de lenguas distintas del castellano deben también renunciar a usar su lengua propia para adoptar la lengua común, como hicieron supuestamente los castellanos con el español.

4. LAS CINCO VOCALES DEL ESPAÑOL

Otro de los tópicos más conocidos y utilizados del nacionalismo lingüístico español es la idea de que el sistema pentavocálico del español (surgido del sistema heptavocálico del castellano antiguo; Penny, 2006: 63) estándar facilita grandemente el aprendizaje y uso de esta lengua, lo cual es una característica que puede explicar parte de su extensión y pujanza. Esta idea procede de Menéndez Pidal y, tal como he mostrado recientemente (Moreno Cabrera, 2008: 79), es aceptada sin reservas por algunos filólogos y académicos en la actualidad.

Curiosamente, esta característica la comparte el español con el euskera, compañero de glosas, según la ideología del nacionalismo lingüístico español. Sin embargo, en el caso de esta lengua, no parece que este rasgo haya sido es-

pecialmente importante para su expansión. Al contrario, el euskera ha ido viendo reducido su territorio desde la Edad Media y en la actualidad va recuperando hablantes paulatinamente, pero no tan rápidamente como ocurrió en el caso del español.

Es muy revelador que se mencione este aspecto de las cinco vocales y se omitan otros detalles de la estructura lingüística del español que deberían parecernos mucho más decisivos a la hora de juzgar la presunta facilidad de esta lengua. El español comparte con otras lenguas romances unos paradigmas de conjugación verbal realmente complejos, con diversos subgrupos diferenciados cuyos modelos de conjugación siguen los denominados *verbos irregulares*. En español se podrían contabilizar, al menos, medio millar de estos verbos irregulares (muchos menos que los verbos irregulares del inglés o del alemán, por ejemplo). Comparada con la facilidad de las cinco vocales, esta característica podría ser considerada como un escollo importante, más que como una ventaja. Por esta razón, esta propiedad morfológica del español como lengua romance es oportunamente silenciada en el discurso del nacionalismo lingüístico español.

5. EL ESPAÑOL COMO LENGUA COMÚN

Llegamos ahora al tópico más importante del nacionalismo lingüístico español. Se trata de que el español es la lengua común de todos los ciudadanos del Estado español, en el sentido de que es la única lengua compartida por todos los ciudadanos de ese estado. Es la idea sobre la que se basa el *Manifiesto por la lengua común* presentado en Madrid en junio de 2008, que tanta polvareda levantó. Las concepciones ideológicas que hay detrás de este concepto se pueden ver reflejadas de modo cristalino en las siguientes citas:

La razón por la que el español es oficialmente el idioma constitucional —a pesar de que se le denomine «castellano»— es por ser la lengua común de todo el territorio nacional, la que conocen todos los españoles, y no por razones políticas impositivas de ningún tipo [...]. El idioma español ha sido aceptado y adoptado en toda España como lengua común de convivencia desde la época medieval... (Lamela, 2008: 129-130; cursivas de JCMC)

En efecto, el español o castellano, como queramos llamarlo, se habla en toda España, incluidas las comunidades bilingües, donde además de ser la lengua oficial del Estado –su aspecto más formal–, es la lengua común de todos los españoles y *la única en la que todos pueden comunicarse* y cuyo conocimiento por parte de todos los ciudadanos residentes en las comunidades bilingües les permite, en la actualidad, la posibilidad de competir con grandes ventajas en el área más extensa de las comunidades castellanohablantes, precisamente por ser bilingües. (Herrerías, 2006: 376; cursivas de JCMC)

El carácter excluyente del nacionalismo lingüístico español se ve perfectamente en la expresión del segundo de los pasajes según la cual el español es *la única [lengua] en la que todos pueden comunicarse*. Es posible que sea verdad que el español es la única lengua en la que todos los ciudadanos españoles se comunican de hecho, dado que la educación de muchos de estos ciudadanos, desde hace siglos, ha dado la espalda al reconocimiento de cualquier realidad lingüística del Estado español distinta de la castellana. Sin embargo es palmariamente falso que el español sea la única lengua en la que se pueden comunicar todos los ciudadanos del Estado español. Esto es así porque todas las lenguas de este Estado español menos una (el euskera) son lenguas romances y, por consiguiente, están estrechamente emparentadas. Esto significa que, mediante la vía de una educación adecuada, todo castellanohablante está capacitado para que pueda entender con poco esfuerzo el gallego, el asturiano, el catalán o valenciano o el aragonés. Sabemos que, al menos desde la Edad Media, los gallegos, los valencianos o los aragoneses, partiendo de sus lenguas propias, han sido capaces de entender a los castellanohablantes; más aún, han sido capaces de hablar castellano. ¿Por qué, entonces, los castellanohablantes no habrían de ser capaces de al menos entender –voy a dejar de lado el hablar– las demás lenguas romances peninsulares? ¿Es que acaso el castellano es más fácil de entender que otras lenguas romances? ¿Es que acaso los castellanos están menos dotados para entender otras lengua romances que los gallegos, catalanes, valencianos, asturianos y aragoneses? Las únicas respuestas no racistas a estas preguntas sólo pueden ser negativas.

Partiendo, entonces, de esa respuesta negativa a la última pregunta formulada, podemos deducir fácilmente que, por ejemplo, el gallego puede ser perfectamente una lengua

de comunicación entre todos los ciudadanos españoles en el siguiente sentido. Un gallego o valenciano podría hablar en gallego o en valenciano en todo el territorio del Estado español y ser entendido sin dificultad por todos los castellanohablantes. Esto es perfectamente posible y factible y hasta socialmente razonable y, desde luego, aconsejable.

Por consiguiente, es falsa la idea de que el español sea la única lengua en la que todos los ciudadanos españoles pueden comunicarse. El gallego, el catalán o valenciano, el asturiano o el aragonés, todas lenguas romances, también tienen esa posibilidad, mal que le pese al nacionalismo lingüístico español, que es, aunque las apariencias parezcan indicar lo contrario, claramente excluyente.

Con todo, el nacionalismo lingüístico español insiste en los siguientes puntos:

- El castellano nunca se ha impuesto y cuando se intentó imponer, ello fue poco operativo pues ya era la lengua común.
- Toda acción de promoción y afianzamiento del castellano es legítima y necesaria, porque es la lengua común, la lengua nacional.
- Ninguna acción a favor del castellano es impositiva, ni vulnera derecho alguno.

El siguiente pasaje insiste en la primera de las ideas:

Lo que sostengo es que los *intentos de imponer el castellano*, cuando existieron, *llegaron tarde, no fueron ni continuados ni sistemáticos*, y se vieron obstaculizados por mil avatares. [...] La prueba definitiva de la débil imposición del castellano la dan hoy varios millones de hablantes de catalán, gallego y vasco (Lozano, 2005: 101-102; cursivas de JCMC)

Las ideas anteriores son el haz de un envés muy tenebroso, que incluye ideas como las siguientes:

- Las demás lenguas de España son menos entendibles que el castellano.
- Las demás lenguas de España están menos unificadas y están más dialectalizadas que el castellano. Por ello, dificultan la comunicación de forma más o menos notable.
- Las demás lenguas de España son menos útiles.

- Las demás lenguas de España limitan, empobrecen y aíslan a las personas.
- No conocer estas lenguas no es un déficit importante. En todo caso, es un lujo caprichoso prescindible aprenderlas y usarlas.

De las que se derivan las siguientes:

- Las acciones de promoción de las lenguas diferentes del castellano son siempre impositivas y suponen un atropello de los derechos individuales y un ataque directo e intolerable a la lengua común.
- La promoción de las lenguas diferentes del castellano es ilegítima, innecesaria, excluyente, particularista y pretende socavar la lengua común.
- La obligación de conocer esas lenguas es intrínsecamente reprochable y constituye un atropello intolerable.

Las siguientes palabras radican en los anteriores supuestos que consideran que la promoción de las lenguas distintas del castellano es impositiva y excluyente:

Aprender y usar la lengua local, considerarla *lengua propia* en exclusiva implica negar que a lo largo de los siglos el castellano también ha formado parte de su cultura. Así **se cierra la puerta** del bilingüismo [...] y **se facilita la exclusión** de los otros [...] los que no hablan la *lengua propia* (Lozano, 2005: 167; cursivas de Lozano, negrita de JCMC)

Según otros autores esto pone en peligro al castellano y crea una situación de extrema gravedad:

Poner las lenguas comunes en situación de castigo y persecución es caminar hacia atrás, es pura regresión. Es un mal para todos. [...] Es crear limitaciones regresivas de grave repercusión. [...] El español tiene problemas en España. Es bien conocido. Ante una situación que ha sido creada artificialmente, ha llegado el momento de exigir una solución al problema. Pero nadie se atreve. (Lamela, 2008: 130-131)

Las dos citas anteriores son de dos libros escritos por una periodista y un arquitecto, que se tienen aquí en

cuenta para mostrar el hecho de que la ideología del nacionalismo lingüístico español está implantada en los ámbitos generales de la opinión pública autorizada y de los medios de comunicación de masas. Sin embargo, podemos encontrar pasajes similares en obras escritas por profesionales de la lingüística. El libro citado de Herreras es un ejemplo paradigmático de cómo ha penetrado este discurso corrosivo del nacionalismo lingüístico español en el ámbito académico moderno. Para mostrarlo voy a citar y comentar algunos párrafos de la conclusión de esta obra:

Si es cierto que el aprendizaje de la lengua autonómica puede favorecer la integración dentro de la sociedad, no lo es menos que puede ser también un *factor de discriminación* que dificulte el éxito escolar del alumno en esa comunidad y, por consiguiente, el éxito social, tanto dentro de esa comunidad como fuera de ella. (Herreras, 2006: 364-365; cursivas de JCMC)

Este razonamiento se aplica a la lengua autonómica pero no a la lengua española. Esta última no parece ser ni haber sido nunca un factor de discriminación que dificulte el éxito escolar: ¿No lo ha sido durante los siglos en los que los hablantes nativos gallegohablantes, euskaldunes y catalanohablantes han sido escolarizados en español? El nacionalismo español lo tiene muy claro: el español nunca ha sido lengua de discriminación ni de exclusión, ni ha sido un estorbo para el éxito escolar. La razón es clara: es una lengua superior a las demás lenguas con las que ha convivido tanto en el ámbito lingüístico como en el social.

Más adelante dice este autor:

Por todo ello pensamos que *imponer*, en la actualidad, una enseñanza monolingüe en lengua autonómica en las comunidades bilingües supondría un engaño, además de un retroceso y una contradicción. (Herreras, 2006: 374; cursivas de JCMC)

Afirmaciones como ésta se desprenden del ideario del nacionalismo lingüístico español que he apuntado en esta sección. La enseñanza monolingüe de una lengua distinta del español es un engaño, un retroceso y una contradicción. Sin embargo, la enseñanza monolingüe en español es sincera (no es un engaño), es un avance (no un retroceso) y es coherente

(no es contradictoria). Se podría argumentar que Herreras se refiere sólo al momento actual. Aun concediendo esto, ¿en qué época o período habría que conceptualizar la enseñanza monolingüe en español como un engaño, un retroceso y una contradicción? El nacionalismo lingüístico español lo tiene muy claro: nunca. La lengua española siempre ha sido una lengua sincera, progresiva y coherente y las demás lenguas han ido asociadas al engaño, al atraso y a la contradicción.

Un último apunte en la misma dirección lo podemos ver en el siguiente pasaje del libro de Herreras:

Es cierto que **imponer una enseñanza monolingüe** en lengua autonómica no hará perder a todos los ciudadanos de las comunidades bilingües este **instrumento de comunicación tan importante que es el español**. Con toda seguridad, los más dotados económicamente podrán suplir esta carencia del sistema de enseñanza en su comunidad de origen, enviando a sus hijos, como ya se hace, a estudiar a otros lugares de España, pero la inmensa mayoría se verá condenada por sus escasos recursos económicos, a un *monolingüismo reductor*, hipotecando así en gran parte sus posibilidades de futuro. (Herreras, 2006: 377, cursivas de Herreras, negrita de JCMC)

En este pasaje tenemos un compendio en verdad elocuente de los tópicos principales del nacionalismo lingüístico español. Primero, el español es un instrumento de comunicación importante, parece que más o mucho más que el gallego, el euskera o el valenciano. He aquí el tópico de que el español es una lengua más comunicativa, más entendible que las otras lenguas de España. No enseñar español o en español es una carencia grave. No enseñar en catalán o valenciano, gallego, asturiano o euskera no parece una carencia tan grave, incluso no parece una carencia en absoluto. El monolingüismo en las lenguas diferentes del castellano es necesariamente reductor, frente al monolingüismo en español, que parece ser ampliador. El monolingüismo en español es una riqueza, frente al monolingüismo en catalán o valenciano, gallego o vasco, que es una hipoteca.

Queda clara la posición del nacionalismo lingüístico español. Todo lo que no sea predominio absoluto y total del castellano sobre las demás lenguas de España es excluyente, limitador, atentatorio contra los derechos individuales, empobrecedor, particularizador y regresivo. Todo lo que sea la pro-

moción de ese dominio del castellano será beneficioso, progresivo, liberador, enriquecedor, universalizador y protector de los derechos individuales. Creo que hay razones más que suficientes para expresar en estos términos tan radicales la ideología del nacionalismo lingüístico español en sus formas de manifestación actuales: el examen detenido y crítico de muchos de los discursos públicos informados por esta ideología, tanto los especializados como los dirigidos al público en general, no dejan lugar para una caracterización más moderada.

6. CONCLUSIÓN

A lo largo de las páginas anteriores, he pasado revista a cuatro de los principales tópicos del nacionalismo lingüístico español tal como se formulan en la actualidad. He intentado mostrar, de modo breve, que ninguno de esos cuatro tópicos tiene una base lingüística real, sino que se fundamentan en determinadas manipulaciones interesadas de diversos aspectos empíricamente verificables. Estas manipulaciones, algunas de las cuales he intentado hacer evidentes en este artículo, ponen de manifiesto una ideología profundamente nacionalista de carácter excluyente y retrógrado.

Siglos de imposición del castellano en todo el territorio del Estado español han propiciado que esta lengua sea la más usada en la actualidad. Este es un hecho objetivo que no se puede negar. Ahora bien, la ideología del nacionalismo lingüístico español lo aprovecha para asignar a la lengua castellana una serie de bondades que, en realidad, se derivan de una convergencia de circunstancias sociohistóricas contingentes y no de ninguna supuesta superioridad de esa lengua sobre las demás lenguas del Estado español. Esa supuesta superioridad se utiliza para presentar la lengua castellana como fácilmente asimilable y con un alto valor comunicativo (para explicar su supuesta expansión natural), como especialmente progresiva (permite el progreso y el avance social), como especialmente moderna y útil en la sociedad actual (permite la comunicación en todos los ámbitos de la sociedad moderna), como lengua de entendimiento y concordia (permite el entendimiento entre todos y evita los malos entendidos) o como lengua global (permite la comunicación con otros países más allá del Atlántico). Pero esta ideología tiene un re-

verso extremadamente oscuro, ya que esa caracterización del castellano es inseparable de una concepción de las demás lenguas que va justamente en sentido opuesto. Esas otras lenguas de España son menos fáciles de asimilar y tienen un bajo valor comunicativo (se explica así su ámbito local), son regresivas (no permiten el progreso y el avance social, sino que nos sumen en el localismo y el retroceso cultural), están anticuadas y son poco útiles en la sociedad actual (no permiten la comunicación eficiente en todos los ámbitos de la sociedad moderna), son lenguas de incomprensión y discordia (impiden el entendimiento entre todos y producen malos entendidos) y son lenguas estrictamente locales (no permiten ir más allá de un pequeño territorio).

Las inquietudes, desazones y desvelos, que hemos visto reflejados en las citas que he ido aportando a lo largo de este artículo, ponen de manifiesto este lado oscuro de una ideología que, lejos de luchar en favor de la promoción de las lenguas que se han visto limitadas y reducidas por la imposición contingente del castellano, intenta justificar y contribuir al mantenimiento de esa situación de desequilibrio mediante las supuestas esencias lingüísticas de esa lengua tan privilegiada. La alabanza de la lengua propia, en este caso, sigue sirviendo de coartada para la justificación de un etnocidio lingüístico que, por fortuna, en muchos casos todavía no se ha podido llevar a cabo hasta sus últimas consecuencias.

Que, contra lo que se suele afirmar, este tipo de nacionalismo lingüístico español existe, creo que se puede deducir fácilmente del contenido de muchos discursos de personalidades e instituciones representantes de instancias culturales de gran relevancia en el Estado español actual (Moreno Cabrera, 2008). En este breve trabajo me he limitado a esbozar algunas pistas para su correcta caracterización y valoración.

7. BIBLIOGRAFÍA

- BINOTTI, L. (1995): *La teoría del "Castellano Primitivo". Nacionalismo y reflexión lingüística en el Renacimiento español*. Münster: Nodus Publicationen.
- HERRERAS, J. C. (2006): *Lenguas y normalización en España*. Madrid: Gredos
- LAMELA, A. (2008): *El idioma español y su futuro*. Madrid: Espasa.
- LOZANO, I. (2005): *Lenguas en guerra*. Madrid: Espasa.
- MORENO CABRERA, J. C. (2008): *El Nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva*. Barcelona: Península.
- NIETO VIGUERA, J. A. (2007): *Glosas Emilianenses. Cuna de la Lengua Castellana*. León: Edilesa.
- PENNY, R. (2004): *Variación y cambio en español*. Madrid: Gredos.
- (2006): *Gramática histórica del español*. Barcelona: Ariel.
- VV.AA. (1999): *Agenda para el año 2000. La lengua castellana y la escritura*. La Rioja: Edición y Diseño D&B.

BASES PER A UNA NOVA POLÍTICA LINGÜÍSTICA A L'ESTAT ESPANYOL

Bartomeu Colom Pastor
[Universitat de les Illes Balears]

I. ANTECEDENTS

L'any 1976, Rafael Lluís Ninyoles publicava el llibre *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol*, en el qual explicava que un estat multilingüe democràtic pot orientar la seva política d'acord amb el principi de la personalitat o el principi de la territorialitat.

1. Una política basada en el principi de la personalitat garanteix a l'individu determinats serveis públics i administratius i l'ensenyament en la seva llengua a tot l'Estat independentment del lloc on es troba.
2. El criteri de la territorialitat consisteix a limitar a certes regions definides el dret a beneficiar-se dels serveis públics en la pròpia llengua, que dins aquest espai hi manté una alta prioritat, és a dir, establir determinades àrees lingüístiques dins les quals és altament prioritària una llengua.

El principi personal es fa aconsellable quan es donen dues circumstàncies: una gran dispersió dels grups lingüístics i l'equiparació real entre els grups.

En canvi, la política territorial és aconsellable quan hi ha una concentració territorial dels distints grups lingüístics i quan es fa evident el desequilibri a favor d'un d'aquests grups.

Per aquestes raons, tenint en compte els antecedents històrics, l'ús social i les dades demogràfiques, Ninyoles postulava per a l'Estat espanyol l'opció territorial que hauria significat l'unilingüisme oficial a cadascuna de les àrees lingüístiques de l'Estat per tal d'assegurar el futur de les llengües diferents del castellà.

Aquest va ser el model de la base 3a de les Bases de Manresa de 1892: «La llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central.»

Segons aquest model, l'unilingüisme oficial dins de cadascuna de les àrees seria compatible amb l'existència del castellà com a llengua de relació i amb l'aprenentatge del castellà com a segona llengua a les escoles d'àrees lingüístiques no castelles. En correspondència, en el sistema escolar de les regions de parla castellana s'hauria de fomentar l'aprenentatge d'una altra llengua principal peninsular. També seria compatible amb el reconeixement d'un dret lingüístic personal als castellanoparlants perquè utilitzen la seva llengua davant els tribunals de justícia i els òrgans de l'Administració.

Aquest fou el model de l'Estatut de Núria (article 5):

La llengua catalana serà l'oficial a Catalunya, però en les relacions amb el Govern de la República serà oficial la llengua castellana.

L'Estatut interior de Catalunya garantirà el dret dels ciutadans de llengua materna castellana a servir-se'n personalment davant els tribunals de justícia i davant els òrgans de l'Administració.

Així mateix, els ciutadans de llengua materna catalana tindran el dret d'usar-la en llurs relacions amb els organismes oficials de la República a Catalunya.

Si descartem una política lingüística personal, assenyalava Ninyoles, el plurilingüisme té dues vies: l'alternativa territorial o aplicar una alternativa mixta en la qual cap llengua no és formalment prioritària en l'àmbit regional i en què la utilització d'una o de l'altra depèn de la lliure elecció lingüística dels ciutadans. Aquesta alternativa respon a una concepció unitària de l'Estat que s'organitza, en els seus organismes centrals, com una entitat unilingüe.

Aquest és el model de la Constitució de 1931 (article 4):

El castellano es el idioma oficial de la República.

Todo español tiene la obligación de saberlo y derecho a usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconocan a las lenguas de las provincias o regiones.

Salvo lo que dispongan las leyes especiales, a nadie se le podrá exigir el conocimiento ni el uso de ninguna lengua regional.

I com no podia ser d'una altra manera, el de l'Estatut català de 1932 (article 2) diu el següent: «El castellà és l'idioma oficial de la República, una llengua que és oficial a tot l'Estat, i a Catalunya són oficials el català i el castellà.»

Idees que l'autor d'aquesta intervenció va recollir a la seva tesi doctoral publicada l'any 1978 amb el títol *Estatut d'autonomia de les Illes Balears*, en què defensava el model territorial.

2. LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978 I ELS ESTATUTS D'AUTONOMIA

La Constitució espanyola de 1978, en un context d'un estat unitari descentralitzat i no d'un estat federal (que es fonamenta en la cultura del pacte, la transparència i la igualtat) o d'un estat plurinacional, tot i que en el preàmbul diu que la nació espanyola proclama la voluntat de «protegir tots els espanyols i els pobles d'Espanya en l'exercici dels drets hu-

mans, les seves cultures i tradicions, llengües i institucions», diu en l'article 3 que «el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la», que «les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts» i, finalment, que «la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció».

La Constitució espanyola de 1978 també adopta una alternativa mixta en l'article 3 ja que preveu que hi ha una llengua oficial a tot l'Estat, el castellà, que els espanyols tenen el dret d'usar i el deure de conèixer; i que les altres llengües (que ni tan sols esmenta) són també (per tant, té un caràcter preceptiu) oficials a les comunitats autònomes respectives (pareix que la Constitució apunta a una limitació territorial) d'acord amb els seus estatuts (i no qualsevol llei estatal, que era el model de la Constitució de 1931); aquí hi ha una autèntica reserva estatutària. Els estatuts poden modular l'abast de l'oficialitat de la llengua. Per exemple, per raó del territori: preveient zones en què el basc serà oficial i procediments per delimitar-les, l'article 9.2 de la Llei de reintegració del règim foral de Navarra; o territoris que poden ser exceptuats de l'ensenyament i de l'ús de la llengua pròpia, la delimitació de la qual es farà per llei, article 6.7 de l'Estatut valencià.

En conclusió, ens tornem a trobar amb una alternativa mixta: una llengua oficial a tot l'Estat i dues a cada comunitat autònoma que en té una de pròpia. L'Estat de les autonomies en aquesta matèria funciona com un estat nació amb apèndixs autonòmics.

Els estatuts basc, català, gallec, valencià, navarrès i balear han proclamat l'oficialitat de les llengües dels territoris respectius.

Exceptuant la Llei de reintegració navarresa, aquests estatuts han proclamat que aquestes llengües són les pròpies de les comunitats autònomes i, fins i tot, el català fa una regulació que dóna preeminència a la llengua catalana (article 6) i el balear ha intentat una equiparació del català a la llengua castellana, quant a l'oficialitat i als drets lingüístics dels ciutadans de les Illes Balears (article 4).

3. LA IMPLANTACIÓ DEL MODEL

Com ha funcionat el model a partir de l'entrada en vigor de la Constitució i dels estatuts? Quins problemes i quines complicacions han sorgit o s'han manifestat arran de l'aplicació dels estatuts? Com ha avançat el model? Quines són les possibles solucions? Què hem de fer? Què hem de proposar o reclamar?

1. D'entrada, hem de constatar que la regulació de partida, la Constitució de 1978, bàsicament l'article 3, és sensiblement millor que la de l'article 4 de la Constitució de 1931.

2. Hem de constatar també que no hi ha un únic model, hi ha tants de models com comunitats autònomes segons les normes autonòmiques (estatuts, lleis, reglaments), el grau d'aplicació d'aquestes i els processos de cada territori, ja que les situacions lingüístiques no són estàtiques sinó dinàmiques. Són processos que depenen de la consciència lingüística, de les polítiques públiques lingüístiques, de la voluntat política, dels recursos assignats, de les campanyes de conscienciació o de la planificació. D'aquesta manera, des del punt de vista jurídic hi ha comunitats autònomes que sempre han avançat, comunitats autònomes que han avançat i després han retrocedit i, per últim, comunitats autònomes que han avançat, després han retrocedit i finalment han tornat a avançar.

Dins d'un mateix àmbit trobem estatus diferents. Aquest és el cas de l'oficial i l'administratiu: no és el mateix l'Administració autonòmica i la local, en què es dona preferència o prioritat a la llengua pròpia (almenys a Catalunya o a les Illes Balears), que el de l'Administració perifèrica de l'Estat o l'Administració de justícia, en què l'article 231 de la Llei orgànica del poder judicial i l'article 37 de la Llei 30/1992, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú, donen preferència o prioritat a la llengua castellana.

3. En general, el model ha evolucionat positivament de dues maneres:

El model català ho ha fet fins a l'any 2006 amb la promulgació de lleis i reglaments dictats en desplegament de l'Estatut, en particular, la Llei de normalització i la Llei de polí-

tica lingüística, i de les sentències del Tribunal Constitucional. A partir de l'any 2006, ho ha fet en incorporar a l'Estatut, i per tant consolidar en l'àmbit estatutari, conquestes de la Llei de política lingüística i, també, en descriure drets, deures i principis rectors de les polítiques públiques de foment i de difusió del català.

El model balear ha evolucionat per mitjà de les reformes de l'Estatut assumint competències que les Illes Balears no tenien, com ara ensenyament o mitjans de comunicació, o modificant l'article 3 (ara 4) en la línia de l'equiparació lingüística de l'antic article 3.3 de l'Estatut català, mitjançant les sentències del Tribunal Constitucional, de l'aprovació de la Llei de normalització lingüística, dels reglaments dictats en desplegar-la i de les lleis sectorials que han millorat la Llei de normalització lingüística seguint el model català.

4. Des del punt de vista jurídic, les llengües oficials pròpies de les comunitats autònomes es poden trobar en el mateix nivell que la llengua castellana, a un nivell superior o a un nivell inferior. Per això, és ben interessant analitzar l'eix equiparació-jerarquització-preeminència. D'aquesta manera, el deure de conèixer el castellà constitueix un plus a favor d'aquesta llengua, però al mateix temps el concepte de propietat pot significar un plus a favor de les llengües pròpies de les comunitats autònomes que es pot traduir en la seva normalització i en la preeminència en l'Administració, en els mitjans de comunicació públics o a l'escola.

Però tot depèn de com estigui regulada la propietat per part, no ja dels estatuts, sinó de les lleis de normalització i els reglaments que les despleguen.

En general, observem que les regulacions de l'Estat se solen decantar cap a la preeminència del castellà (deure de conèixer el castellà, Administració perifèrica, Administració de justícia i llengua de les institucions centrals), mentre que algunes comunitats autònomes es decanten cap a la preeminència de les llengües pròpies en els camps que no són de l'Estat i hi tenen alguna competència.

Una de les seves manifestacions, d'alt contingut simbòlic, és el deure de conèixer la llengua pròpia. Deure impropri que, com és sabut, es tradueix en una simple presumpció *iuris tantum* de coneixement. El deure de conèixer la llengua gallega

fou introduït per la Llei de normalització gallega i declarat inconstitucional en la Sentència del Tribunal Constitucional 84/1986, de 26 de juny, FJ.1. Ara, la reforma de l'Estatut català (article 6.2) ha introduït aquest deure en la norma institucional bàsica de la comunitat autònoma, la que té per funció modular l'oficialitat de la llengua pròpia. Així és com s'ha d'interpretar l'article 3.2 de la Constitució quan diu: «Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitat autònomes d'acord amb els seus estatuts.»

Esperem que el Tribunal Constitucional en declari la constitucionalitat, ja que no es tracta d'una norma contrària a la Constitució.

5. Extraterritorialitat

Hem millorat, basta veure que:

a L'article 5 de la Llei orgànica reguladora del dret de petició de l'any 2001 permet formular en l'àmbit territorial de les comunitats autònomes peticions a l'Administració General de l'Estat o als seus organismes públics en qualsevol de les llengües oficials i a obtenir-ne resposta en la llengua escollida.

b L'article 56 bis 9 del Reglament del Senat preveu que les intervencions en les sessions de la Comissió General de les Comunitats Autònomes es poden fer en qualsevol de les llengües oficials, i en la disposició addicional quarta d'aquest reglament es preveu que els ciutadans i les institucions poden dirigir-se per escrit al Senat en qualsevol de les llengües espanyoles oficials i que la cambra n'ha de facilitar la traducció perquè es pugui tramitar:

c La reforma catalana, en l'article 33.5, preveu que «els ciutadans de Catalunya tenen el dret a relacionar-se per escrit en català amb els òrgans constitucionals i amb els òrgans jurisdiccionals d'àmbit estatal», la qual cosa significa que el ciutadans es poden adreçar per escrit en català a aquestes institucions i rebre la resposta en aquesta llengua.

d La Sentència de l'Audiència Nacional de 24 d'abril de 2008, en què s'aplica, entre d'altres, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries i la doctrina del Tribunal Constitucional, anul·la la Sentència núm. 66/2007, de 22 de novembre, del Jutjat Central Penal i reconeix el dret de l'acusat a defensar-se en català.

6. Ensenyament no universitari

El Tribunal Constitucional, en la Sentència 337/1994, de 23 de desembre, ha proclamat que el model de bilingüisme integral que permet que el català sigui la llengua emprada en general com a vehicular de l'ensenyament i el centre de gravetat del sistema educatiu és plenament constitucional.

7. Àmbit oficial

a Administració territorial o perifèrica de l'Estat

L'article 36 de la Llei 30/1992, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú, atorga una preeminència al castellà.

No obstant això, els ciutadans tenen el dret de ser atesos en la seva llengua (STC 82/1986, de 26 de juny, FJ 8è). A més, els interessats poden utilitzar la llengua oficial pròpia de la comunitat quan es dirigeixin a aquesta administració i en alguns casos que s'hi tramitin els procediments, o que els documents o els testimonis s'expedeixin en la llengua que triïn. En general, aquests drets no són efectius, per manca de personal capacitats. L'article 33.4 de l'Estatut català exigeix que el personal de l'Administració de l'Estat situada a Catalunya ha d'acreditar que té un nivell de coneixement adequat i suficient de les dues llengües oficials.

b Administració de justícia

L'estatus de les llengües oficials pròpies de les comunitats autònomes dissenyat per l'article 231 de la Llei orgànica del poder judicial està a mig camí entre el de la llengua oficial i el d'una llengua estrangera: els servidors públics no tenen l'obligació de conèixer-la i els ciutadans en poden al·legar desconeixement, la qual cosa obliga a preveure un sistema de traducció, i a més s'han de traduir les actuacions fetes quan hagin de produir efecte fora de la comunitat autònoma, llevat de si es tracta de comunitats autònomes amb llengua coincident.

Però aquest model no és compatible amb la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, gràcies a la qual l'Estat s'ha compromès a assegurar que, a sol·licitud d'una de les parts, els òrgans judicials menin els procediments en una de les llengües oficials pròpies de les comunitats autònomes (article 9).

Els articles 33.3 i 102 de la reforma catalana exigeixen que els magistrats, els jutges, els fiscals, els encarregats del Registre Civil i el personal al servei de l'Administració de justícia han d'acreditar que tenen un nivell de coneixement adequat i suficient de les llengües oficials que els fa aptes per complir les funcions pròpies del seu càrrec o lloc de treball.

8. Mitjans de comunicació

Les llengües oficials pròpies poden ser llengües d'ús normal o usual dels mitjans de comunicació públics. Però els

estatuts o les lleis de normalització es refereixen als mitjans de comunicació públics de les comunitats autònomes, no als que operen a tot l'Estat.

9. Àmbit socioeconòmic

Els estatuts o les lleis de normalització poden preveure que els ciutadans tenen dret a ser atesos en la llengua que triïn en qualitat d'usuaris o consumidors de béns, productes o serveis.

LA IGUALTAT DELS DRETS LINGÜÍSTICS A ESPANYA

Josep Ochoa Monzó
[Universitat d'Alacant]

El règim jurídic del valencià ha de partir de l'anàlisi del nou Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, aprovat per Llei Orgànica 1/2006, de 10 d'abril, de reforma de la Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (BOE núm. 86, d'11 d'abril de 2006) que, com no podia ser d'una altra manera, conté algunes referències a la llengua pròpia de la Comunitat Valenciana.

Sense perjuí de l'ambigua denominació legal del valencià, és un fet que la situació de la llengua pròpia a la Comunitat Valenciana està mancada d'una verdadera política de normalització lingüística, la qual cosa segurament està darrere de les xifres, poc encoratjadores, que fan referència a la seua recuperació, el seu ús i el seu coneixement. La mateixa situació social a la Comunitat Valenciana fa que, ja històricament, i des de l'antic Regne de València, el conjunt de la població la llengua del qual és el castellà siga important i se situe en zones del territori de la comunitat autònoma perfectament identificades per la mateixa Llei 4/1983, de 23 novembre, d'ús i ensenyament del valencià (d'ara endavant LUEV), i per exigència de l'Estatut derogat de 1982.

I açò és bàsic dir-ho, ja que eixa realitat condiciona l'existència d'una política de normalització lingüística, encara no visible. En efecte, a pesar dels més de vint-i-cinc anys de vigència de la LUEV, encara arriben, de manera significativa, quei-

xes al Síndic de Greuges de la Comunitat Valenciana de ciutadans que «se senten discriminats» per la doble oficialitat i, especialment, per l'ensenyament en la llengua pròpia. Tot i això, hi ha hagut un avanç significatiu, com es demostrarà més endavant; un procés al qual, en la mesura de les seues possibilitats, ha ajudat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Però cal dir que no som distints a la resta de territoris de l'Estat que tenen també una llengua pròpia, com Galícia, el País Basc, Catalunya o Balears, ja que sense les noves reformes estatutàries ja havien anat més lluny que en el cas valencià. En efecte, hi ha una sèrie d'extremes ben coneguts per la millor doctrina, com el règim competencial en matèria lingüística i el seu contingut, que inclou la denominació de la llengua, la qualificació de la llengua com a «llengua pròpia» de la comunitat autònoma, el caràcter de llengua oficial parlada juntament amb el castellà, també oficial, el dret dels membres de la comunitat a conèixer i utilitzar la llengua pròpia, el principi de no-discriminació per raó de llengua, l'ordre de normalització de la llengua pròpia com a garantia d'ús normal de les dues llengües, etc.

Així mateix, són predicables, sense una especial argumentació a la Comunitat Valenciana, el conjunt de drets lingüístics i la sistematització que ha fet la millor doctrina, alguns dels quals són vertaders drets fonamentals (dret a posseir un

nom, a la intimitat, a la llibertat d'expressió, el principi d'igualtat en el dret a l'accés a la funció pública, a la tutela judicial efectiva o el dret a l'ensenyament); mentre que altres són drets de determinació (dret a triar la llengua que es vol utilitzar; a conèixer la llengua oficial, el dret d'opció lingüística enfront dels poders públics), sense oblidar el principi de no-discriminació per raó de llengua o, fins i tot, de deures lingüístics, com ha dit la millor doctrina.

I és que, el règim de pluralisme lingüístic i els drets que en deriven no s'entenen –com assenyalaria Tolivar Alas– sense el deure dels poders públics (de la Generalitat Valenciana, es podria dir) de dictar les disposicions pertinents perquè l'organització administrativa pugui fer front al predicat més important de l'oficialitat d'una llengua: el dret dels ciutadans a usar davant dels poders públics la llengua que trien i a ser atesos en aquesta. Mentre no s'arbitren aquests mitjans, el bilingüisme no passarà de ser un simple principi rector a la retòrica de les normes superiors. I, tot i els 25 anys transcorreguts des de la LUEV, la situació ha canviat poc al País Valencià, o ha evolucionat molt lentament ja que el valencià/català continua sent una llengua minoritzada. I això, malgrat que hi ha deures de promoció de les condicions i de la remoció d'obstacles, que afecten els poders públics, fins i tot l'Estat central, per a fer efectives i reals la llibertat i la igualtat de les persones i grups. És un clar deure constitucional (art. 9.2 CE) i estatuari, l'abast del qual és ben conegut per la doctrina i la jurisprudència.

A més a més, hem de modular tot el debat sobre els drets lingüístics com un debat creixent i important, com el de l'operativitat i la validesa indiscutible com a dret intern de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries. La va iniciar laboriosament l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa el 1984, va ser aprovada com a conveni internacional pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa el 25 de juny de 1992 i va ser firmada pel Govern espanyol el 5 de novembre de 1992, tot i que l'instrument de ratificació per l'Estat espanyol es retardaria fins al 2001. A Espanya va entrar en vigor l'1 d'agost de 2001. No hem de dubtar del seu caràcter de dret intern i dels seus efectes vinculants, encara que les problemàtiques són d'una altra índole que ara no podem analitzar i que ja han fet altres ponents.

El que cal és un millor exercici de les competències estatutàries, ja que la desigualtat respecte d'altres comunitats autònomes esdevé en una desigualtat pràctica, tant per l'aplicació de normes existents, com per la manca de les necessàries, ja que des del punt de vista jurídic i competencial la Comunitat Valenciana pot fer el mateix que altres comunitats autònomes. El que cal és un replantejament de l'acció en matèria de promoció del valencià, en la línia apuntada en el *Llibre Blanc* recentment aprovat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. I, sobretot, calen noves mesures jurídiques i normatives que superen, amb bastant consens, l'estret marc jurídic actual.

LLENGÜES OFICIALS I LLENGÜES DE LA IMMIGRACIÓ. L'EQUILIBRI NECESSARI ENTRE ELS DRETS LINGÜÍSTICS INDIVIDUALS I TERRITORIALS

M.Teresa Turell

[Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
Universitat Pompeu Fabra]

I. INTRODUCCIÓ

Des de la darrera dècada del segle passat ja no és acurat referir-se a l'Espanya plurilingüe (Siguán, 1992) i al patrimoni lingüístic d'Espanya a partir del desgastat binomi llengua oficial / llengües cooficials. Així, a part de l'espanyol i les tres llengües (basc, català o valencià, i gallec) de les sis comunitats autònomes bilingües (País Basc i Navarra, Comunitat Valenciana, Illes Balears i Catalunya, i Galícia), i no només per la massiva migració de persones, pobles i comunitats provinents de continents i països, llunyans i propers, a Espanya han estat presents altres llengües no considerades ni oficials ni cooficials, i aquesta circumstància ha suposat la redistribució d'un nou i polivalent mapa lingüístic.

Actualment, s'hauria de parlar de «la llengua oficial» que és l'espanyol, les llengües pròpies de les sis *comunitats autònomes bilingües* (basc, català i gallec), les llengües de les *comunitats històriques petites* (llengua asturiana, aranès, aragonès, llengua de signes), les llengües de les *altres comunitats històriques immigrades* (comunitats gitanes i jueves) i les llengües de les *noves comunitats immigrades*. Entre aquestes noves comunitats immigrades més recentment cal esmentar (perquè tenen una incidència d'almenys mil immigrants) les minories de *nova migració* procedents d'Europa occidental, com l'austríaca,

belga, danesa, holandesa, finlandesa, francesa, alemanya, grega, irlandesa del sud, italiana, luxemburguesa, noruega, portuguesa, suïssa, sueca i britànica; d'Europa de l'est, Romania, Rússia i les antigues repúbliques soviètiques; d'Amèrica del Sud, com la brasilera; d'Amèrica del Nord (Estats Units d'Amèrica i Canadà) i altres països de parla anglesa (Nova Zelanda i Austràlia); de l'Àfrica negra (gambiana i senegalesa), del Magrib (marroquins i algerians), de Cap Verd i Egipte; també altres d'Àsia, incloent-hi Corea del Nord, Japó, Índia, Pakistan i l'Orient Mitjà (libanesos i jordans) i Filipines.

Per tal de caracteritzar el marc general d'aquest nou ecosistema social i lingüístic de l'Estat espanyol i entendre l'estatus d'aquestes llengües –tot i que en aquesta ponència no em referiré a la situació del basc, català o valencià, i gallec, abastament descrites a Cenoz i Perales (2007), Pradilla (2007) i Hermida (2007)– proposo considerar tres paràmetres que afecten de manera diferenciada aquestes llengües i els grups lingüístics que les parlen: el paràmetre lingüístic, el paràmetre migratori i el paràmetre discriminatori. Així, al costat de la saludable situació de l'espanyol, algunes llengües parlades per comunitats de nova migració són llengües i comunitats discriminades; altres comunitats es defineixen per les seves llengües i la seva pauta migratòria, però els seus membres no estan discriminats ni socialment ni culturalment; altres comunitats no

són de migració recent però són comunitats discriminades i les seves llengües no estan reconegudes oficialment, i, finalment, no vull deixar d'esmentar les anomenades *comunitats històriques*, llengües que no troben suficient suport institucional i es troben en relació asimètrica respecte de l'espanyol.

2. OBJECTIUS

En aquesta ponència em proposo considerar la situació lingüística creada per la convivència necessària entre les llengües oficials i les llengües de la immigració; caracteritzar, a manera de diagnòstic, i a partir de diversos factors sociolingüístics i psicolingüístics, l'impacte de les llengües de les altres comunitats històriques immigrades i les llengües de les comunitats immigrades i grups lingüístics de nova migració en aquest nou ecosistema plurilingüístic de l'Estat espanyol, i proposar una sèrie d'eixos a partir dels quals s'hauria d'estructurar la política de planificació lingüística d'Espanya –política que, per cert, no ha existit mai per al conjunt d'Espanya, en cap dels governs de la democràcia– per tal de fer-la harmònica amb una política de plurilingüisme a Europa i per tal d'assolir l'equilibri necessari entre els drets lingüístics individuals i territorials que planteja aquesta nova situació.

3. CARACTERITZACIÓ DE L'IMPACTE

Per a fer aquesta caracterització de l'impacte de totes aquestes llengües en l'ecosistema plurilingüe de l'Estat espanyol compto amb la recerca portada a terme durant més d'una dècada sobre els aspectes sociolingüístics i psicolingüístics que afecten les minories i els grups lingüístics que les parlen i que ha estat publicada en dos volums, *Multilingualism in Spain* (Multilingual Matters, 2001), que va comportar l'estudi de 19 comunitats i 15 llengües diferents, i *Plurilingüismo en España* (Publicacions de l'IULA, 2007), amb 25 comunitats i 29 llengües objecte d'estudi.

3.1. Aspectes socials

Abans de caracteritzar les comunitats i els grups lingüístics immigrants des del punt de vista sociolingüístic i psico-

lingüístic, sembla interessant referir-s'hi sociològicament. Ho faré a partir de la consideració dels grups com a tals, la seva motivació per la migració, l'estructura social i organitzativa en el país d'origen, les pautes i duració de l'assentament, l'estabilitat i, finalment, el grau de contacte amb la comunitat d'origen.

Un enfocament sociològic de les comunitats i grups lingüístics immigrants a Espanya ens permet classificar-los en diverses categories: a) immigrants que escapen de l'atur i de la misèria que pateixen en el seu país d'origen; b) treballadors de classe mitjana relativament qualificats; c) jubilats provinents de països de l'Europa del nord; d) tècnics qualificats, i també, e) refugiats polítics. Pel que fa a la motivació per a la migració es detecten pautes **econòmiques**, com és el cas de les comunitats xinesa, brasilera, magrebina i portuguesa, i pautes **elitistes**, en el cas de les comunitats italiana, britànica i nord-americana. L'estructura social i organitzativa de les diverses comunitats en el seu país d'origen evidencia paràmetres *rurals*, en el cas de les comunitats gitana i portuguesa; *rurals* i *urbans*, en les comunitats xinesa i magrebina, o bé, *urbans*, en el cas de les comunitats italiana, britànica i nord-americana.

En relació amb les pautes d'assentament en el país d'acollida, s'observen diverses tendències: a) en àrees petites al voltant de xarxes socials de zones rurals s'assenten comunitats de l'Àfrica negra, com Gàmbia i Senegal, o la comunitat portuguesa, i també en àrees petites d'estructuració més urbana s'assenten les comunitats magrebines; b) en àrees grans del sector serveis s'assenten les comunitats xineses, i també algun sector de la comunitat portuguesa; c) les comunitats provinents d'Europa occidental amb motivacions econòmiques prefereixen assentar-se en àrees urbanes grans i, en canvi, els que migren per jubilar-se ho fan en àrees turístiques petites, i, finalment, d) les comunitats gitanes, establertes històricament, estableixen lligams intercomunitaris molt forts en zones rurals i també urbanes. Pel que fa a la duració de l'assentament, s'observen també diverses pautes: a) algunes comunitats reflecteixen una duració d'assentament llarga i estable, com la jueva, o llarga però nòmada, com les gitanes; b) altres comunitats porten ja més de mig segle instal·lades a la Península, per exemple, les comunitats portuguesa, xinesa, italiana, nord-americana i britànica, i c) finalment, altres comunitats plantegen assentaments relativament més recents com

ara, els magrebins (trenta anys), Àfrica negra (més de vint anys) i pakistanesa (al voltant de deu anys). D'altra banda, la duració de l'assentament planteja el tema de l'estabilitat d'assentament de les comunitats i grups lingüístics estudiats. En aquest sentit, s'observen pautes com la del mite del retorn (*myth-of-return*), en el cas de les comunitats magrebines, africanes i filipina; la migració anual (*annual migrants*), com en el cas de la comunitat japonesa, i la jubilació de les comunitats britànica, francesa, holandesa i alemanya.

Un altre tema molt relacionat amb els anteriors té a veure amb les pautes de contacte que estableixen les comunitats amb la comunitat d'origen i que afectaran la tria de llengua i les pautes de modalitat de discurs dels parlants d'aquests grups lingüístics immigrants. Així, observem que hi ha comunitats: a) relativament aïllades, que mantenen l'estructura social del país d'origen, com la comunitat xinesa; b) menys aïllades però que mantenen forts lligams de contacte amb el país d'origen, com les comunitats magrebines; c) obertes que adopten les pautes culturals del país d'acollida, com la nord-americana, i d) menys obertes, que mantenen les estructures, xarxes socials i els costums propis, com la britànica.

3.2. Aspectes sociolingüístics

Els factors sociolingüístics que caracteritzen les comunitats estudiades són també molt diversos: uns tenen a veure amb la situació de la llengua en el país d'origen de l'immigrant, com són la llengua estàndard, el grau d'alfabetització i les situacions de bilingüisme o plurilingüisme, i altres tenen a veure amb la situació lingüística de l'immigrant en el país d'acollida. En aquest segon grup cal destacar la lleialtat de llengua, l'actitud envers la llengua, la tria i el canvi de llengua, els àmbits d'ús lingüístic, el paper reproductor de l'escola i el contacte de llengües.

La qüestió de la llengua estàndard és rellevant quan es considera el context sociolingüístic dels països d'origen d'algunes d'aquestes comunitats immigrades. Tot i que són dues comunitats molt diferenciades, tant a Xina com a Itàlia, el camí que han seguit per a prioritzar la varietat de la llengua estàndard per davant d'altres dialectes és molt similar (malgrat que aquest ha tingut lloc en diferents períodes de la història). La

llengua xinesa té vuit varietats lingüístiques, oficialment considerades a Xina com a dialectes (Beltrán i García, 2007); no obstant això, des del punt de vista fonètic i lèxic aquestes varietats són tan distintes com el francès i l'espanyol i, a més a més, poden ser mútuament intel·ligibles. A Itàlia, el dialecte de Florència (la varietat toscana) constitueix la base de la llengua literària nacional, principalment a causa del prestigi de Dante, Boccaccio i Petrarca. Aquesta influència es va consolidar i codificar durant el segle XVI en una sèrie de gramàtiques. El salt necessari perquè aquesta llengua literària es convertís en llengua quotidiana –en la varietat oral estàndard– es va produir verdaderament a partir de la unificació política de 1861. De la fragmentació original d'Itàlia en petits estats es van derivar varietats molt divergents i els efectes del sostrat de llengües antigues es van notar durant molt de temps després de la unificació, i encara avui es noten. Des del punt de vista purament lingüístic, aquestes varietats, oficialment considerades a Itàlia com a dialectes en tots els casos, podrien ser considerades sistemes independents lingüísticament i, per tant, llengües distintes (Torrens, 2007).

La qüestió de l'alfabetització, d'altra banda, constitueix un punt de contrast entre comunitats i reflecteix el resultat de diferents tradicions. La major part dels països europeus del nord i del sud gaudeixen d'un nivell d'alfabetització generalitzat, mentre que en algunes parts d'Àfrica (l'Àfrica negra, el Magrib, Cap Verd) la major part dels seus pobles es troben encara en una situació de prealfabetització. Òbviament, els diferents sistemes de lectura i escriptura, com els que reflecteix la comunitat xinesa (Beltrán i García, 2007), suposen dificultats notables per a aquells immigrants que, en alguns casos, ni tan sols han aconseguit un nivell satisfactori d'alfabetització en la seva pròpia llengua i estan en el procés d'assolir l'alfabetització en la llengua de la comunitat d'arribada (García, 1993).

A més a més, en algunes societats les qüestions de bilingüisme i plurilingüisme constitueixen preocupacions fonamentals. A Cap Verd coexisteixen dues llengües, el portuguès i una llengua criolla (*crioulo, kriolu*), com a resultat de la història d'un país en el qual es van barrejar els africans de l'oest i els portuguesos (López Trigal, Turell i Lavratti, 2007), i la situació lingüística es fa encara més complexa en la mesura que la comunitat de Cap Verd s'estableix a Espanya. D'altra

banda, les comunitats magrebines (algerians i marroquins) viuen en una complexa situació trilingüe, en la qual el francès és la llengua de prestigi (*high language*, segons Ferguson (1959, 1972), l'àrab té dos nivells d'estatus –l'alt (*high language*) i el baix (*low language*)–, i algunes de les llengües berbers de l'àrea de la qual procedeixen aquests immigrants (llengües inferiors (*low language*) estan presents en un sistema triglòssic (Garí i Castro, 2007).

Pel que fa als factors que afecten les comunitats immigrades en el país d'acollida, cal referir-se en primer lloc al tema de la lleialtat envers la llengua pròpia. Quan s'assenten a Espanya, una decisió inevitable a la qual s'enfronten freqüentment els immigrants és l'elecció de llengua, ja que a les comunitats autònomes *històriques* s'usen de forma diària les llengües oficials, juntament amb l'espanyol; és a dir, el basc, el català o valencià, i el gallec. En altres paraules, els immigrants hauran d'eleger si adopten l'espanyol o qualsevol de les altres llengües com a mitjà de comunicació i si trien la instrucció lingüística formal en espanyol o en una d'aquestes altres llengües. Posteriorment, el tema de l'abandonament de la seva llengua materna i el canvi de llengua (*language shift*) serà fonamental, tot i que amb freqüència la situació suposa «un desenvolupament gradual (d'aquest canvi)» més que no pas un canvi total (Clyne, 1992). L'abast d'aquest canvi de llengua variarà d'acord amb la intersecció de multitud de tipus de factors, per exemple, la naturalesa de la migració i la duració de l'assentament. En aquest sentit, comunitats establertes des de fa molt temps poden necessitar mantenir o recuperar la seva llengua materna, mentre que per als grups arribats més recentment, l'adquisició de l'espanyol o d'una de les altres llengües d'Espanya (basc, català o valencià, i gallec) pot ser una prioritat i aquest canvi de llengua es pot produir més ràpidament. Els factors socioindividuals són igualment importants, com ara el grau de contacte entre la comunitat receptora o el grau d'identificació amb la llengua i la cultura maternes, l'estructura social de la comunitat, la trajectòria social, la distància o proximitat cultural, la durada del contacte, el grau de contacte i les actituds positives envers la comunitat d'arribada.

És interessant assenyalar que algunes comunitats que són molt distants culturalment i lingüísticament respecte de les comunitats receptores, com és el cas de les subsaharianes

(Oliveras i Margalef, 2007) i les magrebines (Garí i Castro, 2007), mostren actituds molt positives envers les comunitats d'arribada, aprenen aviat les llengües i s'integren bé, alhora que mantenen els seus costums i tradicions. Es pot observar que en molts casos les segones generacions han canviat de llengua usual, tot i que aquest canvi ha anat acompanyat d'intents per assolir l'estabilitat lingüística, és a dir, que ha existit, per part dels adults i nens d'aquestes comunitats, una clara intenció de mantenir i aprendre les seves llengües i promoure la seva cultura. En l'altre extrem, és possible trobar comunitats com la xinesa (Beltrán i García, 2007), els membres de la qual poden arribar a passar deu o dotze anys en el país d'arribada sense entendre ni parlar gens d'espanyol ni cap de les altres llengües oficials. Als nens se'ls anima a aprendre espanyol o alguna de les altres llengües oficials, ja que valoren el progrés i la mobilitat social que aquest aprenentatge implica, sense que aquest fet signifiqui renunciar a l'aprenentatge de la llengua xinesa i al conreu de la cultura de l'entorn familiar i el cercle d'amistats. Altres comunitats, com la italiana, tot i que mostren actituds molt positives i són, de fet, bastant properes culturalment al país d'acollida (Torrens, 2007), tendeixen a aprendre i a usar l'espanyol o qualsevol altra llengua oficial però rarament fins al punt que aquest fet suposi un canvi de llengua, és a dir, un abandonament de la llengua materna. D'altra banda, les comunitats jueves i gitanes d'Espanya, tot i que reflecteixen una naturalesa molt diferent entre elles en molts aspectes, comparteixen el fet de portar molt de temps establertes en aquest país i, a més a més, semblen coincidir de manera notable en les actituds que presenten pel que fa a la llengua o llengües de la comunitat d'arribada. En diferents períodes del seu assentament ambdues comunitats semblen haver adoptat les llengües dels indrets en els quals s'estableixen (sobretot l'espanyol, però també en alguns casos, el català o valencià, el gallec o el basc), i han restringit l'ús de la seva pròpia llengua o varietat de llengua a esferes privades (religió, família i amics) i a funcions específiques, segons els patrons culturals i d'identitat de les comunitats. En el cas de la comunitat gitana, la llengua emprada és el caló, una varietat del romaní basada en l'espanyol, que s'usa com a instrument d'autodefensa davant la població no gitana (Marzo i Turell, 2007). En el cas de la comunitat jueva, s'ha de fer la distinció entre les comunitats jue-

ves establertes des de fa temps (la comunitat jueva catalana i els sefardites a Melilla), des de fa moltes generacions i que semblen haver-se integrat i haver adoptat les llengües parlades del país d'acollida, i els grups més recents de ciutadans israelites. En el cas de les comunitats jueves històriques, l'ús de l'hebreu respon a necessitats religioses i a l'orgull individual tradicional relacionat amb un *passat gloriós*. En el cas de les comunitats jueves de nova migració, aquest ús respon a raons polítiques i nacionals (Vigil i Turell, 2007).

La major part de les comunitats que han migrat a Espanya recentment expressen un desig de mantenir la seva pròpia llengua i cultura. Aquest desig s'observa, en primer lloc, a l'àmbit familiar; com succeeix en el cas de la comunitat xinesa (Beltrán i García, 2007), en el marc de la qual les famílies s'asseguren que els membres de segona generació, que assisteixen a escoles dins el sistema educatiu espanyol, no quedin exclosos de l'aprenentatge de la llengua i la cultura xineses. En aquest sentit, recorren als serveis de professors particulars o bé a centres d'idiomes en els quals els seus fills poden estudiar xinès com a segona llengua. Aquesta pauta es pot fer extensiva a una comunitat més gran, com ocorre en el cas de la comunitat portuguesa (López Trigal, Turell i Lavratti, 2007) que reflecteix una pauta d'assentament a Lleó, amb participació de la majoria dels seus membres en el Programa de llengua y cultura portuguesa, que patrocina el Govern portuguès.

Un altre factor important en la discussió sobre l'ús de la llengua o llengües dels immigrants està relacionat amb els àmbits d'ús lingüístic, en el sentit que ha proposat Fishman (1972). Alguns patrons es veuen restringits pel factor edat. Per exemple, a la comunitat gitana (Marzo i Turell, 2007), el caló és usat per la gent gran, entre amics i com a codi d'autodefensa o tret distintiu de grup. Les comunitats magrebines d'Espanya, particularment la marroquina, empren cinc llengües i mostren una rica varietat d'àmbits d'ús (Garí i Castro, 2007). Així, empren el berber en l'esfera familiar i d'amistats; varietats nacionals de l'àrab dins la família, amb amics i en el centre cultural; l'àrab clàssic a la mesquita; l'espanyol, a la feina, en el centre cultural i amb els amics, i el francès també a la feina, en el centre cultural i amb amics. Altres patrons d'altres comunitats són bàsicament de tipus funcional, com succeeix per exemple a la comunitat portuguesa (López Trigal, Turell i Lavratti, 2007), els

membres de la qual, per raons de feina, intenten usar l'espanyol tant com poden fora de casa, tot i que en la comunicació familiar entre adults, pares i nens, mostren l'ús elevat de portuguès. Al mateix temps, combinen el portuguès i l'espanyol i usen codis mixtos com el *portunhol* i l'*españogués* (López Trigal, Turell i Lavratti, 2007).

L'escola pot tenir un paper decisiu en el manteniment d'una llengua minoritària i el canvi de codi cap a la llengua de la comunitat d'arribada, i també pot tenir influència en altres àmbits d'ús lingüístic, particularment en el context de la immigració. Desafortunadament, el compromís institucional a l'hora de garantir el respecte als legítims drets i necessitats educatives de gran quantitat de nens bilingües que pertanyen a minories lingüístiques és pràcticament inexistent. La política educativa implementada pel Govern central d'Espanya reflecteix la necessitat de defensar l'espanyol que percep l'Administració central, tant en les àrees monolingües com en les zones bilingües d'Espanya, on coexisteix amb altres llengües oficials de l'Estat.

En les comunitats autònomes *històriques*, les lleis lingüístiques bàsiques legislades pels governs autonòmics d'aquestes comunitats regulen l'ensenyament del català, a Catalunya, a la Comunitat Valenciana i a les Illes Balears; del basc, en el País Basc i Navarra, i del gallec, a Galícia, i la situació d'aquestes tres llengües en el camp de l'educació. En la pràctica això significa que l'educació primària espanyola suposa l'ús de l'espanyol per part dels nens monolingües, o bé l'aplicació de polítiques que impliquen distints graus de bilingüisme, mentre que les llengües dels grups minoritaris immigrants són, en general, ignorades.

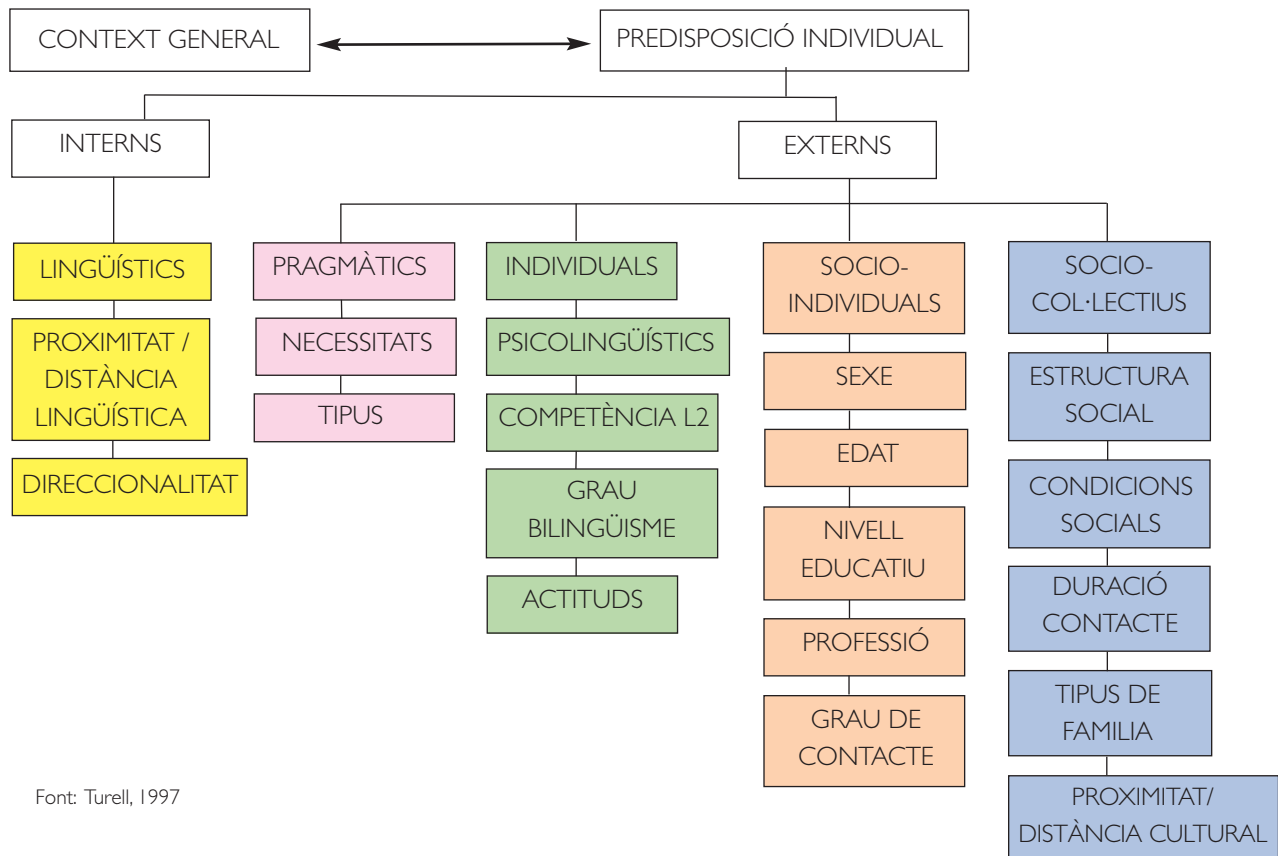
No obstant això, tenim proves científiques contundents que indiquen l'eficàcia de l'educació bilingüe i de l'ús de la llengua materna com a mitjà i objecte d'estudi per als nens de les comunitats minoritàries (Skutnabb-Kangas i Cummins, 1988; Artigal, 1993). Òbviament això suposaria preocupacions afegides que haurien de ser tingudes en compte en la formació del professorat (professors de suport bilingües amb experiència) i en la provisió de recursos (llibres, pòsters, música, instruments pedagògics, consciència lingüística i altres qüestions) en el sistema educatiu públic.

Finalment, el contacte de llengües constitueix un dels exponentes lingüístics més importants del contacte social entre els membres de les minories establertes i les de *nova migració*,

i també entre aquelles minories establertes més grans o més petites. L'anàlisi dels patrons de contacte de llengües que s'observen en les comunitats establertes i les minories de *nova migració* considerades està basat en dos conceptes complementaris: els fenòmens de contacte de llengües produïts com a *reflex* i els produïts com a *recurs pragmàtic*. El contacte de llengües com a *reflex* suposa l'ús dels següents fenòmens de tipus *no marcat*: a) l'alternança de llengües o l'alternança de llengües de tipus situacional que es produeix gairebé inconscientment en la modalitat lingüística d'un parlant que no està intentant assolir un objectiu específic ni produir un efecte determinat en l'interlocutor; b) el préstec, c) el calc sintàctic i semàntic i d) qualsevol unitat de contacte que s'esdevé com a resultat de la interferència lingüística en el sistema. D'altra banda, el contacte de llengües produït com a *recurs* es refereix a l'ús *marcat* de les manifestacions del contacte de llengües, sobretot l'alternança de llengües, que ocorre com a estratègia comunicativa del parlant que dissenya la seva modalitat lingüística d'acord amb els diferents components de la situació lingüística (participants, tema, propòsit, to) i el modela d'acord amb els objectius perseguits i els efectes produïts en altres participants de la interacció. Les observacions dins les comunitats i minories objecte d'estudi també confirmen el punt de vista adoptat per altres especialistes (Muysken, 1991; Clyne, 1992; Turell, 1997), que sostenen que els patrons de contacte de llengües varien d'acord amb multitud de factors interns i externs, com ara el grau de proximitat o distància entre llengües, el grau d'identificació amb la llengua i la cultura maternes, la grandària de la comunitat, el nivell d'organització d'aquesta i la quantitat de temps que el grup porta establert en el país d'arribada, i que, per tant, el contacte de llengües s'hauria d'explicar des de la perspectiva d'un model integrat i multifactorial.

Una proposta d'aquest tipus de model és el MIIL (model integrat d'interacció lingüística) (Turell, 1997), representat a la figura 1:

El contacte lingüístic marcat (figura 1)

Font: Turell, 1997

En una situació de contacte marcat es poden fer dos tipus de prediccions, que queden il·lustrades a partir dels fragments que es presenten a continuació:

Predicció 1. Es prediu que l'alternança de llengües de tipus intraoracional –llengua pròpia (L1) > llengua d'arribada (L2)– es produirà individualment i més tard s'estendrà a la comunitat si coincideixen els següents factors: competència lingüística en L2 relativament alta, proximitat lingüística, proximitat cultural, alt grau de contacte, actituds positives, necessitats comunicatives de mobilitat en sentit ascendent, comunitat o assentament obert, grup d'edat jove i grup social dona.

El fragment (1) correspon a Cintia, una brasilera de 22 anys que va immigrar a Catalunya amb la seva família i que ara treballa com a secretària a Barcelona (Lavratti, 1992).

(1) **Cintia:** Bom, a escola era super difícil, porque eu não sabia nada, nem sabia o **castellano**, e tive que aprender o **català**. Então, me confundi mais do que eu primeiro tivesse só aprendido o **castellano**, ou depois o **català**. Mas como a sociedade pede que você saiba um pouco mais, então ... Por isso que eu fui fazer o curso, mas ...eu não estava preparada para...para **començar a estudiar** o **català**.

Les dones joves de la comunitat brasilera tendeixen a alternar internacionalment paraules i frases de les diferents parelles lingüístiques en contacte (portuguès i espanyol o català) més que no pas els homes de la comunitat o els membres de la primera generació. Aquesta pauta respon a una motivació sociopsicològica dins la comunitat brasilera per a pujar en l'escala social emprant llengües de més prestigi que el portuguès-brasilera; en aquest cas, a Catalunya.

Predicció 2. Es prediu que l'alternança de llengües, si existeix, serà menys freqüent, o adoptarà bàsicament la forma d'alternança de llengües de tipus lèxic (menor esforç cognitiu), si el perfil del parlant és el següent: parlant d'una llengua tipològicament distant (de l'espanyol o altres llengües cooficials), pertanyent a una comunitat culturalment distant, de tipus *endogàmic*, i, per tant, amb un grau baix de contacte, actituds neutrals o negatives, inexistència de motivacions sociopsicològiques per a la mobilitat, i poques necessitats comunicatives en la llengua de la comunitat d'arribada.

El fragment (2), mostra el discurs de Tania, una dona israelita de 40 anys, que va immigrar a Catalunya amb el seu marit i fills en 1992, que normalment parla en hebreu amb els seus fills, però que alterna amb l'espanyol enmig de la conversa amb ells (Vigil, 1997):

(2) **Tania:**... yesh li **queja** be inyan ha ze.
(‘Tinc una queixa.’)

... im ein leja **enchufe** lo tujal lehicanes le sham.
(‘No podràs aconseguir un treball si no tens un **enchufe**.’)

El fragment (3) presenta un exemple d'alternança de llengües intraoracional del basc a l'espanyol en el qual el parlant evita la conjugació del verb espanyol i usa la forma d'infinitiu després de la conjunció (Cenoz, 1994):

(3) Bai, nik makina elektrikoa erabiltzen dut sartu folioa eta gero **poner a ciento cincuenta y seis** eta bete folioa.

(‘Sí, uso una máquina de escribir y coloco los folios, entonces **lo poner a ciento cincuenta y seis** y pones los folios.’)

Les principals conclusions sobre el contacte de llengües marcat, emprat com a recurs, es poden resumir recuperant el tema de la tipologia lingüística, en el sentit que és un factor intern que pot determinar el patró d'alternança de llengües. En aquest sentit, l'alternança de llengües entre llengües tipològicament properes –brasilera > espanyol (López Trigo, Turell i Lavratti, 2007); italià > espanyol/català (Torrens, 2007); anglès > espanyol/català (Turell i Corcoll, 2007)– és de tipus intraoracional, tant lèxic (més comú) com gramatical. En canvi, les dades que reflecteixen alternança lingüística entre llengües tipològicament distants –hebreu > espanyol (Vigil i Turell, 2007) o basc > espanyol (Cenoz i Perales, 2007)– presenten principalment fenòmens d'alternança de llengües d'inserció lèxica o l'ús d'altres recursos, amb la finalitat d'evitar l'ús de relacions o categories gramaticals complexes.

El contacte lingüístic no marcat

Una situació de contacte no marcat es produeix, per exemple, a la comunitat jueva sefardita que viu des de fa molt temps a Ceuta i Melilla i que usa una varietat mixta que conté elements d'espanyol antic, hebreu i àrab local, amb alguns préstecs del berber, del portuguès, del francès i de l'anglès. La pauta mixta més freqüent d'aquesta varietat consisteix a prendre una arrel verbal àrab o hebrea i conjuguar-la d'acord amb la morfologia flexiva dels verbs espanyols, tal com mostren els exemples (4), (5) i (6):

(4) **laisnear** (de *lasan* 'parlar malament de la gent')

(5) **enka'asarse** (de *ka'as* 'enfadar-se')

(6) **desjamezar** (de *jamets*; pots en els quals s'ha emprat llevat; 'netejar els *jamets*')
 (7) (Turell, 1992):

Altres formes de contacte lingüístic no marcat són el préstec, que no s'il·lustrarà en aquesta ponència perquè és un fenomen més conegut, i el calc, definit tradicionalment com la translació literal d'una llengua a una altra de certes frases idiomàtiques (calc semàntic) o construccions sintàctiques (calc sintàctic), sense que res ens informi externament que la forma calcada procedeix d'una altra llengua (Poplack, 1990). La conceptualització de calc sintàctic que fa Corcoll (1999) com «l'ús d'una unitat de parla expressada amb paraules de la LB però amb la sintaxi de la LA» apareix il·lustrat a (7) (Turell, 1992):

Possibly, because I think it's something that **the people** have invented to keep themselves occupied, possibly.

'Possiblement, perquè crec que és quelcom que **la gent** s'ha inventat per seguir entretinguts, possiblement.'

Altres fenòmens de contacte lingüístic observats en les modalitats de discurs de les diferents comunitats de *nova migració* estudiades comporten barreges de codis associades a la baixa competència en la L2, varietats mixtes com el *portunhol* o l'*españolgués*, préstecs i calcs, que de vegades poden implicar, fins i tot, la substitució d'una llengua per una altra en una situació de contacte. Es poden distingir modalitats que tenen a veure amb un comportament diferenciat entre pri-

meres i segones generacions. En aquest sentit, les primeres generacions adopten varietats de préstecs de la llengua i la cultura de la comunitat d'arribada, que adapten fonològicament i morfològicament a la llengua pròpia (L1). Amb el temps, calquen estructures sintàctiques senceres (calc sintàctic) o semàntiques (calc semàntic) i, si arriben a una bona competència en la nova llengua d'adopció, usen alternances de llengües, modalitat on també és determinant la durada del contacte. Les segones generacions adopten patrons de contacte de llengües que mostren una adaptació lingüística més gran, ja que suposen la inserció de paraules i frases de l'espanyol (o les altres llengües oficials) en l'estructura gramatical de la llengua materna (L1).

Pel que fa als tipus de comunitat, en el marc de les comunitats de tipus *menys obert* es fa difícil, si no impossible, trobar fenòmens de contacte de llengües. Així doncs, la comunitat xinesa manté amb força les dues llengües de manera separada o bé usa alternances de llengües lligades al context. En les comunitats de tipus *més obert*, les actituds positives i, de vegades, l'alta competència en la llengua o les llengües de la comunitat d'arribada afavoreixen diverses modalitats d'alternança de llengües i fenòmens que reflecteixen més interferències amb l'altra o les altres llengües, com ara el préstec i el calc.

3.3. Aspectes psicolingüístics i d'adquisició de llengües

La correlació entre les estratègies d'aprenentatge i la naturalesa tipològica de la llengua materna del grup immigrant i la de la llengua o llengües de la comunitat amfitriona reflecteix una sèrie de patrons molt interessants que suggereixen noves direccions per a la recerca futura. S'observen estratègies directes i metacognitives (memòria visual, analogies), estratègies socials que reforcen l'autonomia de l'aprenent i també estratègies directament relacionades amb la seva cultura, la seva llengua i els seus valors, sobretot entre llengües distants tipològicament, sense que es modifiqui la llengua pròpia, però també amb exemples clars d'interllengua (comunitats xinesa i magrebina). Un altre bloc d'estratègies en situació de contacte entre llengües properes tipològicament té a veure amb la interacció comunicativa reforçada per elements de la llengua materna, que actua de pont interlingüístic, per exem-

ple en les comunitats brasilera i italiana. En el cas de les comunitats gitanes, la consideració del fracàs escolar pot mostrar la relació intrínseca que existeix entre els objectius últims de l'educació, els aspectes pedagògics i el contingut docent. En aquest sentit s'ha demostrat que aquest fracàs podria estar relacionat amb la distinta naturalesa que caracteritza el discurs produït en la llengua usada a l'escola, basat en un punt de vista conceptual, i el discurs en la llengua quotidiana de la comunitat gitana, basat en l'analogia. Finalment, l'observació de les comunitats de llengua de signes (Vallverdú, 2007) proporciona dades per al debat sobre els avantatges del mètode oral i del mètode de llengua de signes en l'educació de les persones sordes.

4. PROPOSTA DE PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA A ESPANYA

A partir de la informació descrita en la primera part de la meua ponència, voldria reflexionar, en aquesta segona part, sobre el llenguatge i les llengües, els drets lingüístics, i sobre vells i nous plantejaments lingüístics en matèria de política de planificació lingüística, i proposar una sèrie d'eixos a partir dels quals s'hauria d'estructurar aquesta a Espanya (Turrell, 2008), per tal de fer-la harmònica amb una política de plurilingüisme a Europa i per tal d'assolir l'equilibri necessari entre drets lingüístics individuals i territorials.

1. Si realment es consideren vàlides les premisses segons les quals s'ha de protegir el patrimoni lingüístic d'Espanya, respectar una realitat plurinacional, plurilingüística i multicultural, com és Espanya, i assolir l'equilibri necessari entre els drets lingüístics individuals i territorials dels ciutadans de l'Estat espanyol en el marc del plurilingüisme a Europa, un estat que tingui voluntat de ser-ho, a part de protegir els drets territorials de les comunitats que el conformen, també hauria de protegir els drets lingüístics dels seus ciutadans en la seva primera llengua (basc, català o valencià, espanyol, gallec) i hauria d'assegurar que els nens i les nenes poguessin desenvolupar les seves habilitats i capacitats cognitives i de socialització, al mateix temps que aprenen a llegir i escriure en la seva primera llengua, aprenentatge que té lloc en circumstàncies normals entre els cinc i els set anys.

2. Per què és important assegurar aquest domini en la LI? Perquè no sé si tothom s'ha parat a pensar –possiblement els lingüistes tots, els polítics, pocs– que aquestes habilitats lectores i escriptores, un cop adquirides i reforçades en una llengua, són la clau que obre les portes al futur i necessari multilingüisme individual del món actual.

3. I aquest dret a dominar la LI hauria de ser també un dret dels nens i de les nenes, la primera llengua dels quals és l'asturià, l'aranès, l'aragonès, la llengua de signes i, per descomptat també, dels infants de les comunitats de migració recent, els quals, idealment, haurien de poder començar l'escola en la seva LI, o almenys assistir a classes impartides en aquesta llengua, sobretot en les etapes primerenques de desenvolupament cognitiu i de socialització. A més a més, haurien de poder assistir a classes de reforç de la llengua o les llengües del país de recepció, per no quedar-se endarrere en les seves competències en aquesta o aquestes llengües i que aquest fet no sigui un element de discriminació per manca de domini de la llengua o les llengües de prestigi.

4. La meua intenció amb aquestes paraules és posar en evidència l'aspecte individual de la capacitat del llenguatge que fa humans els éssers vius, que ens permet expressar el pensament i identificar-nos com a individus, i que és tan fonamental com l'aspecte social del llenguatge, que és identitari del grup al qual pertanyem i ens permet comunicar-nos. Quan es parla de llenguatge i llengua, amb freqüència es fa un tractament parcial i superficial del que signifiquen i són el llenguatge i les llengües: uns, emfatitzen els drets lingüístics de la persona, però els defensen sesgadamant; altres, usen arguments territorials i defensen les llengües mateixes, sense adonar-se que les llengües sense parlants no són res. I en aquest sentit, sorprenen les actituds d'intolerància lingüística que encara existeixen avui dia, amb tot el que aquestes suposen d'intolerància cultural, ja que odiar una llengua pressuposa odiar-ne els parlants.

5. El dret a poder fer ús del llenguatge i de la primera llengua (LI), la llengua materna, és un dret humà, tan humà com el dret a menjar, a beure, a disposar d'una vivenda digna i, dins d'un estat, els drets lingüístics són també drets constitucionals. I per què la capacitat de llenguatge és un dret humà?

En primer lloc, per la pròpia naturalesa del llenguatge: és una capacitat innata, associada al pensament humà i a l'aprenentatge.

Es concreta en diferents llengües i aquestes diferències lingüístiques ens uneixen i apropen com a éssers humans, perquè ens enriqueixen; constitueixen un exemple del dret a la diferència que no discrimina l'altre, ja que tots els humans gaudim d'aquesta capacitat.

6. Per tant, en el món, emprant terminologia actualitzada, una condició *sine qua non* per a poder educar els nostres nens i nenes com a parlants multilingües és que aquests i aquestes dominin la seva primera llengua (L1), ja que les habilitats lectores i escriptores, un cop adquirides en la primera llengua, serveixen per a adquirir-les i reforçar-les en altres llengües; en altres paraules, aquest domini de la L1 és la clau que obre les portes al multilingüisme. De fet, ens hauríem de demanar la següent pregunta: de què serveix tenir parlants multilingües si aquests mateixos parlants exhibeixen greus deficiències de recepció i producció lingüística en la seva L1 i en les que aprenen després?
7. Per tant, un estat que ufanegi de ser-ho i tingui voluntat de ser-ho, amb una realitat plurinacional, plurilingüística i multicultural com Espanya, hauria d'aconseguir:
 - a) protegir els drets lingüístics dels seus ciutadans en la seva primera llengua (basc, català o valencià, espanyol i gallec).
 - b) assegurar que els nens i les nenes puguin desenvolupar les seves capacitats cognitives i de socialització al mateix temps que aprenen a llegir i a escriure en la seva L1 i reforcen aquestes habilitats fins al moment idoni per a introduir-ne una segona, una tercera, una quarta, ja que aquestes habilitats, un cop adquirides i reforçades en la L1, serveixen per a adquirir-les i aprendre-les en altres llengües.
 - c) Fer extensible aquest dret a aprendre, adquirir, reforçar i dominar la L1 als nens i les nenes de les comunitats que parlen altres llengües d'Espanya (asturià, aranès, aragonès, llengua de signes) i, per descomptat, als nens i les nenes de les comunitats de migració recent i no tant recent, els quals, idealment –tot i que sóc conscient que aquesta és una proposta de difícil implementació en època de crisi– haurien de poder gaudir del dret a la instrucció i l'educació en la seva primera llengua, o almenys rebre algun tipus d'instrucció en

L1, per al seu desenvolupament cognitiu i de socialització ple, sense oblidar classes de reforç en la llengua o llengües del país d'acollida. Els eixos que proposa el pioner Servei Gironí de Pedagogia Social (SERGI) són els següents: a) la comprensió de l'ambient escolar, familiar i social de l'alumne immigrant, b) el desenvolupament de la L1 de l'alumne, particularment pels avantatges metalingüístics que això suposa, i c) el domini de la llengua majoritària de la comunitat d'arribada, i així evitar discriminació.

8. Si la missió d'un estat, en matèria de llengua, és assegurar que tots els seus ciutadans dominin la seva primera llengua, això vol dir reforçar les habilitats orals i escrites, amb cursos d'expressió oral i escriptura creativa, amb propostes curriculars a primària i secundària basades en l'ensenyament de la llengua per continguts (*content-based teaching*), perquè el domini de la seva L1 serà un element afavoridor, facilitador, del futur bilingüisme i multilingüisme tantes vegades predicat però que mai no s'acaba d'assolir.
9. Un altre mecanisme facilitador del multilingüisme, en el marc d'una realitat pluricultural i plurilingüística –realment desaproveitada– com és l'espanyola, suposaria propiciar i planificar l'ensenyament i l'aprenentatge de totes les llengües de tots els territoris:
 - a) En les zones ja bilingües, caldria planificar i implementar objectius reals de domini de dues llengües –com ja era el cas en la primera Llei de Normalització Lingüística a Catalunya– al final de l'escolarització, amb fórmules d'immersió lingüística i, sobretot, alternant l'ensenyament de continguts, per exemple, les matemàtiques, cada dos cursos acadèmics, és a dir, dos cursos en la llengua de la comunitat (basc, català o valencià, o gallec) i els dos cursos següents en espanyol. Aquest és un exemple de planificació de països europeus com Holanda (amb el neerlandès i l'anglès), Finlàndia (amb el finlandès i l'anglès) i altres.
 - b) En les zones monolingües, caldria aprofitar la riquesa lingüística d'Espanya, de tal manera que les escoles públiques posin a l'abast dels nens i les nenes els recursos humans i materials necessaris perquè aquests tinguin el dret d'aprendre, a part de l'espanyol –que és la seva primera llengua– totes les altres llengües de l'entorn geogràfic més proper, sens dubte més proper geogràficament que els de les llengües estra-

ngeres, que també s'han d'aprendre. Fa ja uns quants anys que van quedar demostrades científicament les bondats del bilingüisme i del multilingüisme i, per tant, els experts ja saben quina és l'edat idònia per a introduir una tercera i una quarta llengua.

Voldria acabar aquesta ponència expressant un desig i també un toc d'atenció:

Seria desitjable que els nostres polítics, a Madrid, a València, a Barcelona, es deixessin aconsellar i assessorar en matèria de llengua pels especialistes (és a dir, lingüistes i educadors), que són molts i molt preparats, arreu d'Espanya, com de fet ocorre a altres països de base plurinacional, plurilingüística i multicultural, on, aplicant el sentit comú i les troballes científiques en qüestions lingüístiques, s'han proposat fórmules que permeten protegir els drets lingüístics individuals i territorials, i potenciar el plurilingüisme d'un país i el multilingüisme dels seus ciutadans.

No hauríem d'oblidar que quan mor una llengua –i se n'han mort moltes durant el segle passat– mor també una visió del món i, per tant, s'empobreix el patrimoni lingüístic i cultural de la humanitat. Tots els parlants d'una llengua han de poder-la usar i totes les llengües del món mereixen ser llengües completes, és a dir, que han de servir per a expressar totes les funcions i, alhora, han de ser llengües vives.

5. BIBLIOGRAFIA

- ARTIGAL, Josep. M. (1993): «Catalan and Basque immersion programmes», dins H. Baetens Beadsmore (ed.) (1993). *European Models of Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters, pp. 30-53.
- BELTRAN ANTOLIN, Joaquín i GARCIA MATEOS, Cresen (2007): «La comunidad china», dins M.T. Turell (ed.) *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 345-366.
- CENOZ, Jazone i PERALES, Josu (2007): «Las comunidades vascohablantes», dins M.T. Turell (ed.) *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 133-151.
- CLYNE, Michael (1992): «Linguistic and sociolinguistic aspects of language contact, maintenance and loss: towards a multifacet theory», dins W. Fase et al. (eds.) *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam i Filadelfia: John Benjamins, pp. 17-36.
- CORCOLL, Cristina (1999): *A Reassessment of the Notion of Syntactic Calque: Grammatical and Sociolinguistic Evidence*. (Tesi de màster no publicada.) Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- FERGUSON, Charles (1959): «Diglossia». *Word*, 15. 325-40. També dins Giglioli, P.P. (ed.) (1972). *Language and Social Context*. Harmondsworth: Penguin Books, pp. 232-251.
- FISHMAN, Joshua A. (1972): *Language and Nationalism*. Rowley (Massachusetts): Newbury House Publishers.
- GARCIA, Cresen (1993): *La adquisición del español como segunda lengua por personas analfabetas: una propuesta didáctica*. (Tesi de màster no publicada.) Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GARCIA MATEOS, Cresen i ILYASL, Mahamad (2007): «La comunidad pakistaní», dins TURELL, M. Teresa (ed.) *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 447-476.
- GARÍ, Belén i CASTRO, Begoña (2007): «Las comunidades magrebíes», dins TURELL, M.T. (ed.) *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 433-445.
- GONZÁLEZ-QUEVEDO, Roberto (2007): «La comunidad de lengua asturiana», dins TURELL, M. Teresa (ed.) *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 213-230.
- HERMIDA, Carme (2007): «La comunidad de lengua gallega», dins M.T. Turell (ed.) *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 153-186.
- MARGALEF, Sílvia i OLIVERAS, Àngels (2007): «Las comunidades subsaharianas», dins TURELL, M. Teresa (ed.) (2007). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 477-504.
- MARZO, Angel i TURELL, M. Teresa (2007): «Las comunidades gitanas», dins TURELL, M. Teresa (ed.) (2007). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 265-285.

- MUYSKEN, Peter (1991): «Needed: a comparative approach», dins *Papers for the Symposium on Code-Switching in Bilingual Studies: Theory, Significance and Perspectives*. ESF Network on Code-Switching and Language Contact, vol. I. Barcelona, 21-23 de març de 1991, pp. 252-272.
- POPLACK, Shanna (1990): «Variation theory and language contact: concepts, methods and data», dins *Papers for the Workshop on Concepts, Methods and Data*. ESF Network on Code-Switching and Language Contact. Basilea, 12-13 de gener de 1990, pp. 33-66.
- PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (2007): «Las comunidades catalanohablantes», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 81-132.
- SIGUAN, M. (1992). *La España plurilingüe*. Madrid: Alianza Editorial.
- SKUTNABB-KANGAS, T.; CUMMINS, J. (eds.) (1988): *Minority Education: from Shame to Struggle*. Clevedon: Multilingual Matters.
- SUILS SUBIRA, Jordi i HUGUET CANALIS, Àngel (2007): «La comunidad lingüística occitana de la Vall d'Aran», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 189-211.
- TORRENS, Rosa María (2007): «La comunidad italiana» dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 367-398.
- TURELL, M.Teresa (1997): «Bilingual speech modes in linguistic minority groups: the interplay between internal and external factors», dins DÍAZ, L. i PÉREZ VIDAL, C. (eds.). *Views on the Acquisition and Use of a Second Language*, Actas. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, pp. 237-252.
- (ed.) (2001): *Multilingualism in Spain*. Clevedon: Multilingual Matters.
- (ed.) (2007): *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- (2007): «La composición plurilingüe de España: más allá de Babel», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 15-77.
- (2008) «Multilingüisme i primera llengua». *El Periódico*, p. 6, 18 de maig de 2008.
- TURELL, M.Teresa i CORCOLL, Cristina (2007): «Las comunidades anglohablantes británica y norteamericana de los Estados Unidos», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 309-343.
- TURELL, M. Teresa, LÓPEZ TRIGAL, Lorenzo i LAVRATTI, Neiva (2007): «Las comunidades lusohablantes portuguesa, brasileña y caboverdiana», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 399-432.
- TURELL, M.Teresa i MARZO, Àngel (2007): «Las comunidades gitanas», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 265-285.
- VALLVERDÚ, Rosa (2007): «Las comunidades de lengua de signos», dins M.T.Turell (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 231-261.
- VIGIL, Bárbara i TURELL, M.Teresa (2007): «Las comunidades judías», dins TURELL, M.Teresa (ed.). *El plurilingüismo en España*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 287-306.

INSTITUTO CERVANTES: PROMOCIÓN DE LAS LENGUAS COOFICIALES Y DIFUSIÓN DE LA DIVERSIDAD CULTURAL DE ESPAÑA E HISPANOAMÉRICA

Francisco Moreno Fernández
[Instituto Cervantes]

El Instituto Cervantes ha sido, desde sus inicios, plenamente consciente de la riqueza cultural y lingüística de la que disfruta nuestro país. En nuestra ley de creación se estipula, entre los fines de la institución, «la promoción de la cultura en el exterior [...] y la difusión del patrimonio lingüístico y cultural común a los países y pueblos de la comunidad hispanohablante». Este objetivo se une al de la «promoción de la enseñanza, el estudio y el uso del español» en el mundo.

Como tal, el Instituto se esfuerza también en dar a conocer y enseñar todas las lenguas oficiales del Estado español, como instrumento de conexión con la realidad multicultural española. Nuestras lenguas cooficiales constituyen parte esencial de nuestro patrimonio cultural y tenemos el deber no sólo de protegerlas, sino también de fomentar su uso y dar a conocer esta riqueza fuera de nuestras fronteras.

En este sentido, cabe destacar acuerdos tales como el establecido con el Institut Ramon Llull. En la tarea de preservar y difundir la lengua y la cultura gallegas, el Instituto Cervantes ha brindado su apoyo a las iniciativas que impulsa de manera especial el Gobierno gallego, dentro y fuera de Galicia. A ello, se suman los acuerdos con la Real Academia Gallega. En cuanto a la difusión de la lengua vasca, junto con el convenio que el Instituto tiene suscrito con la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia, se ha negociado un acuerdo

para colaborar con la Consejería de Cultura del Gobierno Vasco, con el fin de sentar las bases y el marco institucional en el que se potencie la difusión del vasco y de su producción cultural.

A estos convenios, debemos añadir los acuerdos establecidos con instituciones como el Institut d'Estudis Balearics, el Institut d'Estudis Catalans, la Acadèmia Valenciana de la Llengua, o con las distintas administraciones autonómicas, y las diputaciones, ayuntamientos e instituciones públicas locales.

El Instituto Cervantes, a su vez, programa actividades culturales concretas para la difusión y promoción de las culturas catalana, vasca y gallega, en sus centros en el exterior; y un ejemplo de ello lo constituyen algunas de sus más destacadas bibliotecas. Como la Biblioteca Gabriel Aresti en el Instituto Cervantes de Lyon, con un fondo bibliográfico dedicado al poeta vasco. O la Biblioteca Salvador Espriu en el Cervantes de Palermo, uno de los autores más significativos de la posguerra en Cataluña. En esta misma línea se encuentran las actividades de la Biblioteca Álvaro Cunqueiro en Damasco y la Biblioteca José Ángel Valente en el Instituto Cervantes de Marrakech. Estas bibliotecas están encargadas no sólo del estudio de la obra de los autores que les dan nombre, sino de convertirse en centros de difusión, respectivamente, de la lengua y cultura en euskera, catalán y gallego. Constituyen un

ejemplo más de nuestro afán por integrar y exportar la riqueza y diversidad cultural de nuestro territorio, pareja a su pluralidad lingüística.

Por otra parte, el Instituto Cervantes, junto a la Universidad de Alcalá de Henares y, de nuevo, con la colaboración fundamental de la Real Academia Galega, la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia, la Acadèmia Valenciana de la Llengua, el Institut d'Estudis Baleàrics, la Xunta de Galicia, la Generalitat de Catalunya y el Instituto Camões, han puesto en marcha el «Espacio de las lenguas ibéricas y panhispánicas», un espacio para la difusión de las lenguas de la península Ibérica y para la promoción de las diferentes realidades culturales de este territorio.

Asimismo, el Instituto Cervantes ha desarrollado un amplio programa de colaboraciones con las comunidades autónomas que ha permitido dar una mayor visibilidad al patrimonio cultural y lingüístico de las mismas por medio de sus diversas actuaciones celebradas en los centros del Instituto en el exterior. En todos los convenios suscritos con las instituciones mencionadas, el Cervantes ha puesto a disposición de las comunidades autónomas la infraestructura de sus centros en el exterior, para que sean las propias instituciones las que definan y organicen las actuaciones que consideren más adecuadas para la difusión de sus respectivas culturas.

La creciente expansión de la lengua española en el mundo y su papel como segundo idioma de comunicación internacional es un hecho patente, una realidad de la que hemos de sentirnos orgullosos, y en cuyo futuro debemos centrar

nuestros esfuerzos. No obstante, este auge del español fuera de nuestras fronteras conlleva implícita una serie de beneficios de los que debemos ser conscientes para poder disfrutarlos e implementarlos: el éxito internacional del español es la mejor carta de presentación de la pluralidad de nuestras sociedades, de nuestra riqueza cultural y de nuestra variedad lingüística. A través del español, cualquier estudiante quedará seducido también por la riqueza cultural de todas las comunidades lingüísticas que comparten el territorio hispanohablante. Nuestros alumnos adquieren, a través del aprendizaje del español, del catalán, el euskera o el gallego o de cuantas otras lenguas pongamos a su disposición, no sólo el conocimiento lingüístico propiamente dicho, sino también el sociolingüístico, el pragmático, el sociocultural y también el conocimiento de otro mundo, de otra cultura, de otro acervo cultural, de otros bienes históricos, científicos, literarios y artísticos.

Una nueva lengua es, en esencia, un pasaporte para entrar en una nueva cultura, para conocer el mundo desde otra perspectiva. El aprendizaje de lenguas extranjeras propicia el entendimiento, la tolerancia y el respeto a las diferentes identidades nacionales y regionales. La superación de barreras interculturales a través de la habilidad para comunicarse con otros ciudadanos es un deseo común de todas las instituciones que, de una u otra manera, nos ocupamos de la difusión y promoción de la lengua y la cultura. Debemos aunar esfuerzos para satisfacer las necesidades de la comunidad internacional plurilingüe y multicultural que caracteriza a la sociedad del siglo XXI.

SESSIÓ SEXTA

L'ESTATUS DEL VALENCIÀ

COORDINACIÓ

Josep Lluís Doménech

INTERVENCIIONS

L'acció lingüística dels governs valencians

Vicent Tortosa, Cap dels Serveis d'Ús oficial i acreditació de Coneixements de Valencià de la Conselleria d'Educació, València

L'Estatut d'Autonomia i el tractament del valencià

Manuel Alcaraz Ramos, Universitat d'Alacant

Normativa lingüística i estatus del valencià

Brauli Montoya Abat, Universitat d'Alacant

Perspectiva psicosocial a la lingüística valenciana

Oto Luque, Universitat de València. President de la Societat Valenciana de Psicologia

Sociològica

Rafael Castelló Cogollos, Universitat de València

Una llengua políticament incorrecta (L'ús del català al País Valencià)

Vicent Pitarch i Almela, Institut d'Estudis Catalans

Vicent Pitarch, Rafael Castelló, Oto Luque, Josep Lluís Doménech, Manuel Alcaraz, Vicent Tortosa i Brauli Montoya

L'ACCIÓ LINGÜÍSTICA DELS GOVERNS VALENCIANS

Vicent Tortosa

[Cap dels Servei d'Ús oficial i acreditació de Coneixements de València
de la Conselleria d'Educació, València]

PRÈVIES

És convenient, abans d'entrar en matèria, fer alguna observació. En l'annex que apareix al final d'esta intervenció trobaran dos documents:

El primer es titula «L'acció lingüística dels governs valencians». És una selecció de dades de coneixement i ús del valencià extreta de la publicació de la Conselleria de Cultura, Educació i Esport, *Coneixement i ús social del valencià*, de 2004. La direcció del treball és de Rafael Ninyoles. La publicació està en la web de l'Àrea de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació. Recull informació del padró de 1986, dels censos de població de 1991 i de 2001 i de les enquestes de 1985, 1992, 1995 i 2005 del SIES. En este recull trobaran també resultats de l'enquesta que va fer l'AVL en 2004. Els resultats d'esta enquesta es van publicar en el *Llibre Blanc de l'Ús del Valencià*, l'any 2005.

El segon és diu «Les accions legislatives dels governs. El marc legal». És un resum de la publicació *Drets lingüístics. Recull de normativa*, de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, de 1997. Seguix una altra organització de les disposicions en algun apartat i està més actualitzat. En el recull només se cita la norma, la data de publicació i si és *DOCV* o *BOE*, i una referència breu sobre la matèria de què tracta.

I l'última puntualització. Fem referència a les accions dels governs autonòmics, que comencen amb el primer govern del president Joan Lerma, el 28 de juny de 1983, fins a l'actualitat, el govern del president Francisco Camps.

Confie que els dossiers, tant el recull dels resultats del cens i de les enquestes, com el recull legislatiu ajuden a comprendre millor el que estos dies s'ha dit i es dirà sobre la situació del valencià en la nostra societat.

Per últim, per poder fer més àgil la intervenció, els remet al *Llibre Blanc*, on estan detallades les actuacions que al llarg d'estos 25 anys han fet els diferents governs. Els remet als articles de Baltasar Vives i de Vicent Satorres, responsables de Política Lingüística, el primer durant l'etapa dels governs socialistes i el segon des de 2003 fins a l'actualitat.

1. LES ACCIONS LINGÜÍSTIQUES DELS GOVERNS VALENCIANS

Hem agrupat en cinc blocs les actuacions que en matèria de llengua han fet els governs valencians:

1. Accions normatives. Els governs valencians, per a realitzar les seues actuacions –com tots els governs democràtics– ho han de fer des de la legalitat. Vol dir açò que promouen normes que bé han d'aprovar les Corts o les disposen els governs des de la capacitat reguladora que les lleis els atorguen. En el dossier que tenen poden veure un recull normatiu organitzat per blocs temàtics: administracions públiques, ensenyament, mitjans de comunicació, registres públics, toponímia i retolació, treball i àmbits privats.
2. Plans d'actuacions. Les disposicions legals de vegades no són suficient per a aconseguir els objectius que s'hi pretenen. És per açò que en algunes legislatures els governs han considerat que calia prendre determinades accions que incidiren més específicament en alguns àmbits o, fins i tot, en actuacions d'impuls generalitzades. Ens detindrem després en els continguts d'estos plans.
3. Campanyes de promoció. Les campanyes pretenen sensibilitzar la població, o sectors determinats de la població en l'ús del valencià. Els mitjans utilitzats han variat depenent de l'objectiu de la campanya. Hi ha des d'anuncis en televisió, falques de ràdio, insercions en premsa o l'edició de fullets.
4. Accions en l'àmbit de l'ús oficial. Els plans d'actuacions dels governs valencians han incidit en els àmbits administratius amb una estratègia que podem dir que té tres línies bàsiques: primer, que el valencià siga llengua de l'Administració valenciana, almenys en la imatge de la Generalitat i en les relacions internes; segon, la promoció dels coneixements de valencià mitjançant una oferta continuada de formació i, tercer, la valoració d'estos coneixements com a mèrit en les convocatòries d'accés i promoció a la funció pública i en les borses de treball.
5. L'acció diària de govern, la producció administrativa. Són les actuacions quotidianes que lliguen tots els aspectes comunicatius i executius dels governs amb els ciutadans.

1.1. Les accions normatives

Es promulguen les **normes bàsiques** que canvien l'estatus legal del valencià, en les quals se'n declara l'oficialitat (Estatut d'Autonomia de 1982, reformat en abril de 2006, i la Llei d'ús i ensenyament del valencià, de 1983).

Normes de creació dels **òrgans de gestió** de les accions de política lingüística:

- El 1983 es crea el Gabinet d'Ús i Ensenyament del Valencià, que el 1987 es desdoblarà en el Gabinet d'Ús del Valencià i en el Servei d'Ensenyaments del Valencià. Es creen les unitats administratives que portaran endavant les actuacions de la política lingüística, totes dins de l'organigrama de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- La Comissió Interdepartamental per a l'Aplicació de l'Ús del Valencià es crea el 1984, i es modifica el 1988. És un òrgan administratiu que té la funció de coordinar, impulsar i promocionar l'ús del valencià en tota l'Administració pública, i fer el seguiment de l'aplicació de la LUEV en l'àmbit de l'ús oficial del valencià. La Comissió està presidida pel conseller d'Educació i en són vocals els secretaris generals de les conselleries i el director de l'IVAP. El secretari de la Comissió és la persona que té la responsabilitat de la direcció de la política lingüística.
- La JQCV, que es crea el 1985 i es modifica el 1989, en què regula fins a l'actualitat les funcions, la composició i els certificats oficials administratius de coneixements de valencià que expedix. Té la funció d'acreditar els coneixements de valencià a la població adulta mitjançant la convocatòria de proves i d'aplicar els criteris d'homologació i validacions establertes per les normes reguladores.
- El Consell Valencià de Cultura, Llei, de 30 d'octubre de 1985, que entre altres finalitats té la de proposar al Consell observacions i consells pertinents per a la defensa i promoció de la llengua i de la cultura.
- Es crea la Direcció General de Política Lingüística, que apareix en la Llei 7/1990 de pressupostos de la Generalitat Valenciana, per a 1991, dins de l'organigrama de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Esta direcció general desapareix en 1995. Les competències es queden en l'Àrea de

Política Lingüística, que s'incardina a la Direcció General, d'Ordenació i Innovació Educativa i Política Lingüística.

- L'Acadèmia Valenciana de la Llengua, en setembre de 1998, les competències de la qual estan recollides en l'article 7.
- En el mes juny de 2003 es crea la Direcció General de Política Lingüística i Patrimoni Cultural Valencià, que es convertirà posteriorment –en 2004– en Secretaria Autònoma de Cultura i Política Lingüística, també en l'organigrama de la Conselleria de Cultura, Educació i Esport.
- Des de l'última legislatura, juny de 2007, la gestió de la planificació lingüística del Govern està en l'Àrea de Política Lingüística, dins de l'organigrama de la Secretaria Autònoma d'Educació, de la Conselleria d'Educació.

Interessa assenyalar el fet que de tots els òrgans administratius creats al llarg d'estos 26 anys de governs valencians, l'únic que no ha estat en l'organigrama de la Conselleria d'Educació és la Comissió Interdepartamental, tot i que la presideix el conseller d'Educació. La Secretaria Administrativa de la Comissió està adscrita a la Presidència. Tots els altres òrgans o unitats administratives, indistintament de quins siguen els àmbits de gestió (certificacions, ús oficial, àmbits administratius, ús social...) han estat i estan en la conselleria que gestiona les matèries d'educació.

Normes que **regulen l'ús oficial** i administratiu:

- El Text refós de la Llei de la funció pública valenciana, de 1995; el Decret 33/1999 regula el reglament de selecció, provisió de llocs de treball i la carrera administrativa del personal comprés en l'àmbit d'aplicació de la Llei de la funció pública. S'hi estableix el coneixement del valencià com a mèrit en l'accés a la funció pública. De la mateixa manera, es considera mèrit en les posteriors ordres que regulen les borses de treball.
- Es regula l'ús del valencià en la toponímia, en les vies de comunicació i en la retolació dels serveis públics, ordre de 1993; des de 1998 és competència de l'AVL la fixació de la toponímia i l'onomàstica oficial de la Comunitat Valenciana. Així mateix, és competència de l'AVL determinar la normativa oficial de la llengua en tots els aspectes.

- Es regula l'ús de les llengües en les publicacions oficials (*DOCV*, *BOP* i *BOE*) i en els símbols.

Normes que **desenvolupen l'ensenyament** del valencià i en valencià:

- Decret 79/1984, que regula l'ensenyament del valencià i en valencià en el sistema educatiu.
- L'Ordre d'1 de setembre de 1984, que desenvolupa el Decret 79/1984. Estableix el calendari d'introducció del valencià com a assignatura en les diferents etapes educatives no universitàries i introdueix el valencià com a llengua d'aprenentatge a partir del cicle mitjà d'EGB, en els centres ubicats en territori predominantment valencianoparlant.
- Per al desplegament del Decret 79/1984 apareixeran una sèrie d'ordres que regulen la formació en valencià del professorat i també una molt important, la que regula els programes d'immersió lingüística (ordre de 23 de novembre de 1990).
- Els decrets 233/1997 i 234/1997, que aproven els reglaments orgànics i funcionals dels col·legis d'educació primària i dels instituts d'educació secundària, configuren el sistema educatiu valencià com un sistema d'educació bilingüe estructurat en programes (incorporació progressiva, immersió lingüística i ensenyament en valencià) en els centres de la zona de predomini lingüístic valencià. En els centres de la zona de predomini lingüístic castellà, el valencià continua sent una opció voluntària de les famílies.

Normes que **regulen l'ús social** (àmbits privats, mercantils...):

Podem englobar ací el que en el recull legislatiu que tenen apareix sota els títols de registres públics (4), treball (6) i àmbits privats (7). Podran observar en el recull que quasi totes les disposicions són del *BOE*, és a dir, regulades pel Govern central.

Entenc que l'article 17 de la LUEV és la disposició que permet usar el valencià en qualsevol activitat:

De l'ús normal

Article 17

Tots els ciutadans tenen el dret a expressar-se en valencià en qualsevol reunió, així com a desplegar en valencià llurs activitats professionals, mercantils, laborals, sindicals, polítiques, religioses, recreatives i artístiques.

Sobre este punt parlarem en l'apartat de conclusions.

I.2. Plans d'actuacions

Déiem que moltes vegades les disposicions legals per si mateixes no generen accions encaminades a aconseguir els objectius que s'hi pretenen. Altres no són suficient perquè puguen acomplir-se. Si establim que tota la documentació administrativa es farà en valencià i el 90% dels empleats no en saben, este objectiu no s'assolirà. Si regulem que s'impartiran en una etapa educativa, almenys dos assignatures en valencià, i el professorat no té la competència lingüística suficient per a fer-ho, esta regulació no es complirà. Però podrà ser si es posen les mesures perquè els objectius de les normes s'aconseguisquen.

Els plans d'actuacions, siguen generals o sectorials, tenen eixa finalitat: establir accions que porten, passat el temps que s'hi marca, a aconseguir l'objectiu.

El primer pla que es va establir el va aprovar el govern del president Joan Lerma en la segona legislatura, el 12 de març de 1990. Era el Pla triennal per a la promoció de l'ús social del valencià a la Comunitat Valenciana. La vigència era fins al 31 de desembre de 1993. La direcció, l'impuls i el seguiment del Pla corresponia a la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, el conseller de la qual era en aquell moment Antoni Escarré.

Quines són les línies bàsiques d'actuació del Pla triennal? Bàsicament en són tres:

I. Actuacions referides a l'ús oficial:

1. Potenciar el funcionament de la Comissió Interdepartamental.
2. Creació de la xarxa tècnica per a la promoció de l'ús del valencià.
3. Realització de campanyes i cursos de promoció de coneixements de valencià per als funcionaris i empleats de l'Administració.

xements de valencià per als funcionaris i empleats de l'Administració.

4. Regulació del coneixement del valencià per a l'accés a la funció pública i en les convocatòries de provisió de llocs de treball.
5. Aprofundiment en el coneixement i l'ús del llenguatge administratiu valencià.
6. Increment de l'ús del valencià en les relacions internes de l'Administració.
7. Increment de l'ús del valencià en les relacions externes de l'Administració.
8. Normalització del sistema informàtic en l'Administració pública.

II. L'ús social:

1. Potenciació de l'ús del valencià en l'àmbit general i en els sectors econòmic, empresarial, financer i associatiu.
2. Promoció del valencià en els àmbits de la joventut i temps lliure.
3. Promoció de l'ús del valencià en els mitjans de comunicació social.
4. Promoció de la producció cultural en valencià.

III. Estudis sobre el valencià:

1. Anàlisi de la situació social del valencià en els diferents àmbits d'ús oficial i no oficial.
2. Aprofundiment del coneixement dels drets lingüístics reconeguts en el nostre ordenament jurídic i assessorar-ne l'exercici.
3. Aconseguiment d'un coneixement profund de l'estat actual del valencià en els diferents aspectes.
4. Realització d'estudis sobre el llenguatge juridicoadministratiu valencià i sobre el llenguatge en els mitjans de comunicació social.
5. Elaboració del model de correcció de textos valencians i potenciar la fixació de la terminologia especialitzada.

Cadascuna d'estes línies bàsiques es concreta en les accions corresponents o enceta altres línies.

Les Corts Valencianes requeriren al Govern valencià que continuara amb el Pla i que intensificara l'actuació amb l'objectiu «d'aconseguir un ús normal del valencià» (Resolució 87/III, de 19 de febrer de 1993).

En la reunió del Consell del 23 de novembre de 1993, el Govern valencià acorda aprovar el **Pla general de promoció de l'ús del valencià**, amb vigència per al sexenni 1994-1999. Com en l'anterior, la Conselleria d'Educació i Ciència realitzarà les funcions d'impuls i seguiment de les mesures que conté el Pla i que en cada cas adoptaran les diferents conselleries.

El Pla general fa un balanç dels deu anys d'aplicació de la LUEV: es reconeix que el valencià s'ha consolidat a l'escola, que hi ha un increment de l'ensenyament en valencià, que s'han posat les bases mínimes perquè el valencià estiga present en els àmbits administratius, que es garantixen els drets lingüístics dels ciutadans i que s'ha sensibilitzat la població perquè el valencià estiga present cada vegada més en la societat.

En este pla es marca un objectiu bàsic: avançar en el procés d'equilingüisme, de superació de la desigualtat del valencià. I uns objectius generals respecte als drets lingüístics individuals i col·lectius i també tenint en compte l'acompliment de la legalitat.

El pla estableix una sèrie de programes d'actuació i en cadascun defineix uns objectius específics i les actuacions per a aconseguir-los.

I. Programa d'àmbit general:

1. Programa de campanyes de sensibilització.
2. Programa d'impuls dels drets lingüístics.
3. Programa de coordinació i participació.
4. Programa de presència i intercanvis.

II. Programes de promoció de coneixements de valencià:

1. Programa del valencià en el sistema educatiu.
2. Programa de promoció de coneixements de valencià en la població adulta.
3. Programa de promoció de coneixements de valencià en el personal de les administracions públiques.
4. Programa d'acreditacions de coneixements de valencià: la JQCV.

III. Programes d'ús oficial:

1. Programa d'ús oficial del valencià en la Generalitat Valenciana.
2. Programa d'ús del valencià en l'Administració local.

3. Programa d'ús del valencià en l'Administració de justícia i en l'Administració perifèrica de l'Estat.

IV. Programes de promoció de l'ús social del valencià:

1. Programa d'ús del valencià en l'àmbit socioeconòmic.
2. Programa d'ús del valencià en els mitjans de comunicació social i la producció cultural.
3. Programa de promoció de l'ús del valencià en l'àmbit associatiu.
4. Programa de promoció de l'ús del valencià en l'àmbit de la joventut i el temps lliure.

V. Programa d'estudis:

1. Programa d'investigació i estudis sociolingüístics.
2. Programa d'estandardització.
3. Programa de recerques lingüístiques.
4. Programa de recursos lingüístics.

Si ens parem un moment veurem que el Pla triennal (1990-1993) i el Pla general (1994-1999) estan en el camí dels deu anys d'aprovació de la llei d'ús. El 1990, sis anys després de l'entrada en vigor de la llei, ja es veia la necessitat d'un impuls per a poder avançar. El 1994, passat el desé aniversari, millor dit, encara dins del Pla triennal, es considera convenient seguir fent accions continuades, sectorials i generals que mantinguen present el valencià en àmbits en què té moltes dificultats. És important tindre en compte la data de la resolució de les Corts: febrer de 1993 (encara vigent el primer Pla triennal).

El 1995 hi ha nova legislatura i canvi del signe polític en el Consell. El 21 de juny de 2003 comença el govern del president Francisco Camps. El conseller de Cultura, Educació i Esports és Esteban González Pons. Es crea la Direcció General de Política Lingüística i Patrimoni Cultural Valencià, el responsable de la qual és David Serra Cervera. Crec que és important mencionar el moment i les persones que ocupen la responsabilitat de la gestió en matèria de llengua per dos motius:

El primer és que torna a l'organigrama de govern una direcció general de política lingüística, la qual cosa vol dir que des de la Presidència del Govern la matèria es considerava rellevant. Des de 1995, la política lingüística estava dins de la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa i Política Lingüística.

El segon motiu, i és el més important perquè només tres mesos després de la constitució del govern, este pren una iniciativa que podem dir que és un pla d'actuació amb la finalitat de fomentar l'ús del valencià en l'àmbit administratiu. Em referisc a la coneguda mediàticament **Declaració d'Ares**, o Decàleg d'Ares.

Quin era el pla de la Declaració d'Ares i què era realment? L'1 d'octubre de 2003 es va reunir a Ares del Mestre la Comissió Interdepartamental per a l'Aplicació de l'Ús del Valencià. Com hem dit anteriorment, esta Comissió té la finalitat de coordinar, impulsar i promocionar l'ús del valencià en l'Administració pública. La finalitat de la Comissió reunida a Ares és:

impulsar l'ús del valencià en els diversos àmbits de la societat valenciana, perquè totes i tots els valencians, indistintament de quina siga la seua llengua primera, consideren el valencià com a llengua pròpia.

Per a aconseguir este objectiu es disposen una sèrie de mesures que són els *Críteris d'ús del valencià en l'àmbit administratiu de la Generalitat Valenciana*.

De nou, un govern, aprofitant un esdeveniment, una celebració o un aniversari, pretén que servisca de plataforma de llançament d'una campanya d'impuls de l'ús de la llengua, ara mitjançant un pla d'actuació en l'àmbit administratiu. Ho feien els governs del president Lerma en el huité i desé aniversari de la Llei d'ús i ho féu també el president Camps en el vinté aniversari de la LUEV, que se celebrava en novembre de 2003. El text aprovat comença així:

Enguany es complix el vinté aniversari de la promulgació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià. Després de vint anys d'oficialitat del valencià, la situació de la llengua en la societat valenciana té uns paràmetres de referència que no havia tingut mai en la història del nostre poble.

CRITERIS D'ÚS DEL VALENCIÀ EN L'ÀMBIT ADMINISTRATIU DE LA GENERALITAT VALENCIANA

1. Les comunicacions internes de les conselleries es redactaran en valencià.

2. Les comunicacions entre les diferents conselleries i les delegacions territorials d'estes es redactaran en valencià.
3. Les comunicacions de les conselleries amb les diputacions, els ens públics i els municipis de predomini lingüístic valencià, segons l'article 35 de la Llei 4/1983, d'ús i ensenyament del valencià, es redactaran en valencià.
4. Les comunicacions de les conselleries amb els municipis de predomini lingüístic castellà, segons l'article 36 de la Llei 4/1983, d'ús i ensenyament del valencià, es redactaran en valencià i en castellà.
5. Les comunicacions, cartes, notificacions, etc., que remeten les conselleries als ciutadans que residixen en un municipi de predomini lingüístic valencià, segons l'article 35 de la Llei 4/1983, es redactaran en les dos llengües oficials, de manera que figure en primer lloc el valencià i en segon lloc el castellà.
6. Les comunicacions, cartes, notificacions, etc., que remeten les conselleries als ciutadans que residixen en un municipi de predomini lingüístic castellà, segons l'article 36 de la Llei 4/1983, es redactaran en les dos llengües oficials, de manera que figure en primer lloc el castellà i en segon lloc el valencià.
7. En les intervencions públiques dels consellers, secretaris autonòmics, subsecretaris, directors generals, secretaris generals administratius, caps d'àrea, caps de servici, caps de secció i tècnics, el valencià serà la llengua d'ús sempre que estos tinguen un domini suficient del valencià.
8. Les unitats administratives que atenen directament els ciutadans iniciaran en valencià la comunicació. Si el ciutadà respon o sol·licita que la llengua de comunicació siga el castellà, continuaran la comunicació en castellà. En tot cas, extremant el respecte per la llengua elegida pel ciutadà.
9. La imatge pública i corporativa de la Generalitat Valenciana i de totes les seues unitats administratives serà en valencià: retolació de les fatxades, senyalització interna, segells, encunys i cartells.
10. Els fullets informatius, les pàgines webs, els anuncis i les revistes es faran principalment en valencià.

1.3. Campanyes de promoció

Les campanyes de promoció de l'ús

Una manera de fer arribar a la població els objectius que es marquen en els plans d'actuació ha sigut a través de campanyes, bé generalitzades, bé sectorials. Es tracta de sensibilitzar i promoure actituds que involucren les persones i els col·lectius als quals van adreçades en el procés de normalització lingüística.

En el *Llibre Blanc* podran trobar la descripció de les campanyes que s'han fet al llarg d'estos anys en els articles de Baltasar Vives i de Vicent Satorres, cap de l'Àrea de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació.

Parlem valencià (1984)
Visquem en valencià (1990)
Valencià, clar que sí (1996)
En valencià, naturalment (2006)

Hi ha també una sèrie de campanyes sectorials, com ara les campanyes d'estiu dirigides als jòvens, en els ambients festius, o les campanyes de Nadal, les campanyes amb els comerços, l'hosteleria, al taxi, amb els col·legis de notaris i el de registradors de la propietat.

Les campanyes de promoció de l'ensenyament en valencià

Estes campanyes es fan coincidir amb els períodes d'inscripció als centres educatius. Van dirigides a la comunitat escolar, però principalment a les famílies, quan es tracta de l'escolarització en les primeres etapes educatives, i a l'alumnat en els darrers cursos de la secundària. Des del principi de les campanyes s'ha usat tot tipus de formats: espots en televisió, falques de ràdio, suports de cartells i fullets informatius, adhesius, carpetes, bolígrafs, i altres tipus de material escolar. S'han usat estratègies informatives, com reunions de les assessories del Servei d'Ensenyaments en Valencià amb les famílies dels escolars, amb l'alumnat i amb els claustres de professors dels centres educatius. Les campanyes s'han fet des dels anys vuitanta.

1.4. Accions en l'àmbit de l'ús oficial

L'article 7é de la LUEV declara que «El valencià, com a llengua pròpia de la Comunitat Valenciana, ho és també de la Generalitat i de la seua Administració pública, de l'Administració local i de les altres corporacions i institucions públiques dependents d'aquells.»

En els anys vuitanta, els governs havien de valencianitzar l'Administració. Calia crear els models en valencià de tota la documentació administrativa: models de sol·licituds, de queixes, d'impresos de tot tipus, de taxes, etc. S'havien de redactar en valencià totes les disposicions legals, les publicades en el *DOGV* i les que no es publiquen. Calia valencianitzar les comunicacions entre les unitats administratives de la mateixa conselleria i entre diferents conselleries, així com entre les diferents administracions, municipals, diputacions i de l'Estat. Calia valencianitzar les comunicacions de l'Administració amb els ciutadans. En definitiva, podem resumir-ho de la manera següent: a partir de 1982 el repte era crear una administració democràtica, valenciana i en valencià. No cal ara incidir d'on veníem i com. Però el repte era gran.

No és moment ara de parlar de la creació de l'Administració valenciana. Ens referirem només a les possibilitats de tindre una administració en valencià.

Quina és la situació dels empleats públics en els anys vuitanta? Les primeres enquestes sobre el coneixement del valencià en el empleats de l'Administració autonòmica són de 1987 i 1989. I la situació era la següent:

Enquestes sobre el valencià en l'Administració autonòmica

	1987	1989
Entén el valencià prou bé	82,7	84,4
Sap parlar en valencià prou bé	48,4	46,7
Sap llegir en valencià prou bé	61,4	58,7
Sap escriure en valencià prou bé	16,1	19,6

En esta situació era necessari crear un cos tècnic d'especialistes: correctors, traductors i assessors lingüístics. Us remet una altra vegada al *Llibre Blanc* per a les dades de l'evolució del nombre de persones que es dediquen a estes tasques lingüístiques. A poc a poc conformen un cos d'especialistes distribuïts en les conselleries i en els òrgans que porten la gestió de la política lingüística en els diferents moments: Gabinet d'Ús i Ensenyament del Valencià, Gabinet d'Ús del Valencià, Direcció General de Política Lingüística, Àrea de Política Lingüística.

Alhora que es feien les tasques de traducció de la documentació, s'havia de dinamitzar la formació en valencià dels empleats públics i la promoció de l'ús en este àmbit. Tasca que també els corresponia a molts d'ells.

La Comissió Interdepartamental per a l'Aplicació de l'Ús del Valencià, òrgan que en les primeres legislatures va tindre una activitat continuada, té per objectiu prioritari que el valencià tinga una presència mínima en els diferents àmbits administratius: imatge corporativa de la Generalitat (retolació i senyalització de les conselleries i entitats públiques, segells, publicitat institucional, cartells, fullets informatius, publicacions...); redacció en valencià de la documentació interna i entre conselleries; la dirigida a l'Administració local de la zona de predomini lingüístic valencianoparlant. Esta Comissió deixa de reunir-se l'1 d'octubre de 2003.

Quines han sigut les estratègies bàsiques de cara als empleats públics? Com avançàvem abans, primerament la formació. Formació que es convoca tots els anys i que té diferents modalitats:

- Cursos centralitzats, que s'organitzen en les grans ciutats on estan les dependències administratives més nombroses: Castelló, València, Alacant; i en ocasions a altres grans ciutats: Elx, Sagunt, Torrent, Gandia, Alcoi, Benidorm, Oriola.
- Cursos a centres de treball, a petició de les unitats administratives i que es realitzen en el lloc de treball.
- Cursos intensius. S'impartixen en tres setmanes, durant sis hores diàries.
- Cursos d'especialització tècnica i de llenguatges d'especialitat, dirigits al personal de l'Administració que ja té una competència lingüística suficient. Es fan cursos de llenguatge administratiu, de correcció i traducció, de recursos informàtics per a l'aprenentatge de la llengua, per a la traducció, etc.

D'una altra banda, déiem que els coneixements de valencià s'han considerat com a mèrit per a l'accés a la funció pública, per a la promoció i per a les borses de treball. De fet, tot i ser un mèrit, moltes vegades les titulacions dels coneixements de valencià possibiliten o no l'accés a determinats llocs de treball.

1.5. L'acció diària de govern, la producció administrativa

Són les actuacions quotidianes que lliguen tots els aspectes comunicatius i executius dels governs amb els ciutadans. La llengua o llengües que usen els seus representants en qualsevol àmbit, la llengua o llengües que usa l'Administració en les relacions escrites, internes, amb altres administracions, amb els ciutadans; la llengua o llengües dels mitjans de comunicació públics, en els llocs web, etc. En definitiva, la llengua d'ús quotidià dels governs amb els ciutadans en els diferents àmbits en què es relacionen o es troben.

2. LA INCIDÈNCIA DE LES ACTUACIONS DE GOVERN

El marc legal possibilita les accions de govern. Les accions tenen conseqüències i impacten en la societat. Les dades de coneixement i ús del valencià del cens i de les enquestes són un instrument important de valoració de les accions de govern. Si observem atentament estes dades podem veure l'abast i la incidència de determinades accions.

Les actuacions de política lingüística dels governs al llarg d'estos 25 anys han tingut una repercussió distinta depenent dels sectors socials de què tractem. També, com no podria ser altrament, l'impacte de les accions ha evolucionat en cada sector.

Ens fixem en tres sectors:

- 2.1. L'àmbit administratiu
- 2.2. L'evolució del coneixement i l'ús del valencià
- 2.3. L'ensenyament no universitari

2.1. L'àmbit administratiu

Els plans d'actuació que s'han dissenyat des dels governs, i de què hem parlat abans, han incidit de gran manera en el sector administratiu. I segurament amb èxit, si ens fixem en les dades de la formació i del coneixement. Una altra cosa és l'ús. Com sempre, l'ús es posa costera amunt en molts àmbits; perquè augmente l'ús d'una llengua calen altres variables. No n'hi ha prou amb el fet que els empleats públics o els ciutadans tinguen prou competència lingüística perquè l'usen en l'àmbit professional o privat.

Els cursos de valencià

Déiem abans que una de les línies d'actuació bàsica i continuada en l'àmbit administratiu ha sigut la formació. Una oferta de cursos de promoció dels coneixements del valencià per als empleats públics, de l'Administració autonòmica i de l'Administració general de l'Estat. Des dels últims cinc anys la demanda de cursos està entre 5.000 i 6.000 matrícules.

	2005	2006	2007	2008
Generalitat	7.122	6.324	6.407	5.285
AGE	1.178	1.612	1.353	1.359

Enquesta sobre l'ús del valencià en l'Administració autonòmica. 2004

En l'enquesta de 2004 es pregunta als empleats públics sobre el mitjà usat per a aprendre valencià. Dels enquestats contesten que en els cursos han après a:

Parlar	29%
Llegir	63%
Escriure	79%

Dels entrevistats declaren que han assistit a:

Cursos de valencià	93%
Cursos de valencià en funcionaris	86%

Dels entrevistats:

Tenen certificats en valencià	90%
-------------------------------	-----

Dels entrevistats consideren els cursos

de prou aplicació al seu treball	57%
----------------------------------	-----

i més de la meitat manifesta que pensa assistir a estos cursos en el futur:

L'última enquesta sobre el valencià en l'Administració autonòmica és de 2004. Si comparem els resultats amb les enquestes de 1987 i de 1989, observem que en totes les competències hi ha hagut un increment notable, sobretot en les habilitats de llegir i escriure.

Si comparem els resultats d'este sector amb els de la població general de la zona de predomini lingüístic valencià (d'ara endavant, ZV) de l'enquesta de 2005, observem que, tret de la dimensió «sap parlar en valencià», els empleats públics destaquen molt per damunt.

Enquesta 2004 sobre el valencià en l'Administració autonòmica

	1987	1989	2004	2005 ZV
Entén el valencià prou bé	82,7	84,4	90,5	78,1
Sap parlar en valencià prou bé	48,4	46,7	55,7	57,4
Sap llegir en valencià prou bé	61,4	58,7	75,7	54,8
Sap escriure en valencià prou bé	16,1	19,6	40,5	32,4

Ús oral del valencià

PARLA AMB ELS COMPANYS:

Sempre o preferentment en valencià	21%
Sempre o preferentment en castellà	63%
Indistintament	16%

PARLA AMB EL PÚBLIC:

Sempre o preferentment en valencià	13%
Sempre o preferentment en castellà	50%
Indistintament	34%

Valoracions i actituds

Grau d'utilitat del valencià

És útil per a millorar el servei públic en el seu treball	66%
És útil fonamentalment per a la promoció personal	25%
No té cap utilitat	7%

La meitat dels enquestats pensa que en el futur el coneixement del valencià serà més necessari per al treball en l'Administració. Esta opinió ha perdut pes respecte a les enquestes anteriors (-6,1 en 1987).

Utilització del valencià en l'Administració autonòmica

Opina que no es parla gens o sols un poc	80%
Opina que no s'usa en els documents	77%

És a dir, en opinió dels enquestats, el valencià està poc present en l'Administració autonòmica. La percepció del nivell actual d'ús del valencià és igual a la corresponent a 1987.

Grau d'utilització del valencià respecte d'uns anys abans

Creu que el valencià s'usa més que fa uns quants anys:

En l'Administració autonòmica	64%
En la societat en general	63%

Respecte a 1987, ha baixat 16 punts.

La proporció dels que pensen que s'usa més el valencià baixa quan es concreta en el propi treball. L'opinió de la majoria és que el valencià s'utilitza igual que abans, 54%, mentre que en 1987 era el 60%.

Grau de coneixement de la LUEV

El 59% no coneix les disposicions de la LUEV. Hi ha un increment de coneixement respecte a 1987 de 8,3 punts.

Necessitat que el personal de l'Administració autonòmica conega el valencià en el futur

El 92% pensa que el personal hauria de conèixer el valencià.

Ús desitjable del valencià en el futur

El 73% creu que el valencià hauria d'usar-se més que ara en l'Administració. Els factors més importants que assenyalen per a estendre els coneixements del valencià en l'Administració són l'aprenentatge gratuït en hores de treball i la promoció personal.

Previsió d'ús del valencià en el futur

El 58% creu que l'ús del valencià augmentarà en el futur; un poc més que els que ho pensen en la societat en general, que és un 53%.

2.2. L'evolució del coneixement i ús del valencià

Les dades del padró de 1986 i del cens de 1991 i 2001

Si observem l'evolució de les aptituds lingüístiques (taules 1, 2, 3 i 4 del dossier de dades del SIES) veurem que en estos quinze anys (de 1986 a 2001) ha augmentat el percentatge de persones que tenen competències de comprensió oral i escrita. S'incrementa la població que sap escriure, però hi ha un retrocés de la competència «sap parlar». És molt probable que este retrocés tinga relació amb l'increment de població estrangera en la nostra Comunitat.

Si ens fixem en les zones de predomini lingüístic, tant en la ZV com en la ZC (zona de predomini lingüístic castellà) s'incrementen els percentatges de població que entenen, lligen i saben escriure. En la ZV ha decrescut el percentatge de població que declara que sap parlar; un -2,61% menys que en 1986, mentre que el global de la Comunitat Valenciana és de -1,23% menys (vegeu taules 17, 18, 19 i 20).

En canvi, la lectura i l'escriptura s'han incrementat notablement. El paper de la introducció del valencià en l'escola ha tingut un paper determinant per a capgirar la situació de l'alfabetització en valencià de la població. Cal recordar els índexs tan baixos de què partíem. En la ZV l'any 1986 el 27% declarava que sabia llegir en valencià, mentre que en la ZC només el 3%; 15 anys després manifestaven que sabien llegir el 51% i el 17%, respectivament.

En l'escriptura, el procés és semblant. En 1986, en la ZV un 7,82% declarava que sabia escriure en valencià, i no arribava a l'1% en la ZC. En 2001 eren el 26% i el 7,73% respectivament.

Podem resumir que, després de 18 anys d'autonomia i de 15 d'implantació del valencià en l'ensenyament, l'any 2001, el grau d'alfabetització en valencià de la població s'incrementa en la mesura que s'escolaritza la població.

S'incrementa el percentatge en les aptituds d'entendre, llegir i escriure, però no en la de parlar; que fins i tot té un lleuger retrocés o estancament (-0,61%); justament l'aptitud de parlar, que és estratègica perquè s'incrementa l'ús, s'estanca.

La ZC, tot i que ha incrementat tots els valors, està molt lluny encara dels percentatges de la ZV.

Les enquestes: 1985, 1992, 1995, 2004 i 2005

El cens de població permet veure l'evolució de la competència lingüística de la població valenciana fins a 2001. La sèrie d'enquestes del SIES i la de 2004 de l'AVL «permeten observar quines són les línies fonamentals de l'evolució del coneixement i l'ús del valencià ençà de la promulgació de la Llei d'ús i ensenyament»; i de les actituds i expectatives respecte al valencià que tenen els enquestats.

En el dossier hi ha un extracte de la informació de les enquestes. La de 2004 de l'AVL apareix ombrejada per a distingir-la de la sèrie de les enquestes del SIES. El número de taula correspon a la numeració que té en cada publicació, per facilitar així la contrastació amb la font original.

Les enquestes mostren dos moviments ben definits respecte a les competències lingüístiques: un de negatiu, en les aptituds d'«entén el valencià» i «sap parlar en valencià». Si observem les taules 73 i 74 del SIES i 11 i 21 de l'AVL, es veu clarament el moviment negatiu en la resposta «Bastant bé/perfectament» en el global de la CV i en els percentatges de la ZV. En canvi, el comportament de la ZC és d'augment o d'estancament en estes dues habilitats.

L'altre moviment, clarament positiu, afecta les competències que estan intrínsecament relacionades amb l'escolarització: les habilitats de la lectura i de l'escriptura tenen

increments en tota la sèrie d'enquestes (taules 75 i 76 del SIES i 031 i 041 de l'AVL).

Podem dir que 25 anys després de l'aprovació de la LUEV la meitat de la població sap llegir i quasi una tercera part sap escriure.

Respecte a l'ús del valencià en la ZV podem observar que hi ha un retrocés clar en els àmbits que es pregunta als enquestats. Si ens fixem en els resultats de les enquestes de 2004 i 2005, veurem que els resultats són molt semblants: hi ha estancament.

(Taulas 165, 187, 209, 246 del SIES; taules 077, 100 i 102 de l'AVL.)

La percepció de l'ús del valencià

Què pensen els ciutadans sobre l'ús del valencià? S'usa molt o poc?

Si ens fixem en la sèrie 1992 a 2005 hem de concloure que un 11% pensa que el valencià s'usa menys que en 1992. La diferència suma les respostes «Molt» i «Bastant». La situació de 2004 i 2005 és quasi idèntica.

Quan se'ls pregunta sobre la percepció de l'ús del valencià respecte a anys anteriors, el resultat és que menys enquestats pensen que el valencià s'usa més que abans. Si en 1985, el 54% pensava que s'usava més; en 2005, només ho pensa el 40%.

Finalment, a la pregunta «Creu que el valencià hauria d'usar-se més o igual?» els resultats són quasi idèntics: en 1985 ho pensava el 87,7% dels enquestats, i en 2005, el 85,4%.

2.3. El valencià en l'ensenyament no universitari

La presència del valencià en l'ensenyament té diverses aproximacions. Només farem una referència ràpida a algunes de les accions més importants.

- la generalització ràpida en què es va introduir l'assignatura de valencià en totes les etapes i centres de la ZV.
- Voluntarietat de l'assignatura en la ZC, d'acord amb l'article 36 de la LUEV.

- El dret a rebre l'ensenyament en valencià que es regula en el Decret 79/84 s'ha articulat al llarg dels anys i de les legislatures en programes bilingües i plurilingües: programa d'ensenyament en valencià en els primers ensenyaments; programa d'immersió per a l'alumnat castellanoparlant, línia d'ensenyament en valencià en BUP i COU. Des dels anys noranta, mitjançant ordres i resolucions, els programes quedaren definits en els tres programes actuals, atenent les diverses situacions acadèmiques d'ús de la llengua i la realitat sociolingüística dels centres. En l'educació infantil i en l'educació primària: programa d'ensenyament en valencià i programa d'immersió lingüística, en els quals la llengua base d'aprenentatge és el valencià. Són programes voluntaris per a les famílies. Hi ha un altre programa, el d'incorporació progressiva, per a tots els centres de la ZV i per a tot l'alumnat. En l'educació secundària, hi ha dos programes: el programa d'ensenyament en valencià (voluntari) i el d'incorporació progressiva. Els decrets 233 i 234 de 1997, que estableixen els reglaments orgànics i funcionals dels centres de primària i dels instituts, regularen estos programes, la qual cosa ha donat importància als programes i estabilitat al sistema educatiu valencià, que s'estructura a partir de programes d'educació bilingües. L'any 1998, la Conselleria d'Educació va dissenyar, a partir d'estos programes, la introducció d'una llengua estrangera des de primer de primària. L'enguany, 2008, la possibilitat que s'introdísca des d'infantil. És important remarcar que es fa a partir dels programes, que han de contemplar les tres llengües, valencià, castellà i la llengua estrangera.
- En la ZC es poden introduir els programes d'educació bilingüe, sempre de conformitat amb les famílies.
- L'any 2002 es va regular, mitjançant decret, l'acreditació dels coneixements de valencià per a l'accés a la funció pública docent no universitària. El conegut requisit lingüístic. Ha tingut efectes positius per a l'aplicació dels programes bilingües, en tant que el professorat està adquirint la capacitat lingüística: el 87% dels mestres la tenen, el 63% del professorat de secundària i el 38% del professorat de formació professional.

3. REFLEXIONS, CONCLUSIONS

1. Des de 1983 fins a 2008, els governs valencians han deixat l'execució de les accions polítiques en matèria de llengua a les conselleries que al llarg d'estos 25 anys de vigència de la LUEV han gestionat la matèria d'educació.
2. El fet que els diferents òrgans administratius que han dissenyat i planificat les accions de política lingüística sempre hagen estat en educació, o en cultura i educació, ha mediatitzat, molt probablement, les accions polítiques cap als àmbits educatius o estretament relacionats en matèria d'educació. El requisit lingüístic n'és un exemple. En 2002 es va posar l'obligació d'acreditar coneixements lingüístics en valencià previs a l'accés a la funció pública docent. Una acció semblant adreçada a la resta de la funció pública no s'ha fet encara, ni se'n parla, o se'n parla poc.
3. La introducció del valencià com a matèria d'estudi i com a llengua d'aprenentatge en els currículums de totes les etapes educatives no universitàries ha tingut diversos efectes positius:
 - 3.1. S'està alfabetitzant la població. Les habilitats lingüístiques més complexes i que hui en dia van lligades a l'escolarització de la població, la lectura i l'escriptura, han tingut un increment notable. Es pot veure tant en el resultat del cens de població com en les enquestes. Si a finals dels anys vuitanta no arribava al 8% la població que manifestava que sabia escriure en valencià, en les enquestes de 2004 i 2005 estem al voltant d'un 30%. És evident que l'increment d'estes competències és pel paper de l'escolarització i que els increments en estes habilitats vindran principalment a mesura que se substituïska la població més gran per la més jove ja escolaritzada en temps d'introducció del valencià en l'ensenyament.
 - 3.2. De la presència del valencià com a assignatura i com a llengua d'instrucció s'han derivat conseqüències més complexes que esdevenen positives. Ha comportat que l'administració educativa dels diferents governs buscara un model propi que articulara estos elements propis: una llengua més en el currículum i una llengua més com a vehicle d'ensenyament i aprenentatge. I perquè el model tinga estabilitat en el sistema educatiu, s'ha articulat en normes legals, en programes d'educació bilingüe que tenen en compte totes

les variables possibles: llengua del context social, llengua familiar, llengua de la lectoescriptura...

4. Els increments espectaculars en estes competències de vegades no tenen correlació amb l'habilitat de parlar i encara menys amb l'ús social de la llengua; com es veu també en l'evolució de les enquestes sobre l'aptitud «sap parlar en valencià» o en l'ús de la llengua en els diferents àmbits.
5. Hi ha un estancament en la demanda d'ensenyament en valencià des de fa uns quants cursos, almenys des de fa cinc. El 36,41% de les famílies d'educació infantil opten per l'ensenyament en valencià. El 27,08% en l'educació primària i el 22,07% en la secundària. Esta inèrcia necessita d'un impuls generalitzat en totes les etapes per a trencar-la i poder avançar: Com que els paràmetres d'actuació estan definits, com ara la voluntarietat, cal incidir en les actituds i presa de decisions de tots els implicats: administració educativa, centres docents, públics i concertats, i famílies.
6. Accions semblants, amb els paràmetres definits, que déiem abans, de voluntarietat, són necessàries per a poder avançar en els centres de les poblacions de la ZC. Coneixem els avantatges, són públics i estan comprovats i certificats per les avaluacions. Els hem de fer creïbles. Els avanços dels nivells de coneixement de valencià de la població de ZC serien espectaculars i tindrien repercussions positives en la societat valenciana.
7. És molt important per a l'ús normal del valencià en l'Administració que els acords de la Comissió Interdepartamental per a l'Aplicació de l'Ús del Valencià s'acomplisquen; i que els acords que es prenguen siguen realistes, possibles i clars. Per exemple, un escrit d'un ciutadà en castellà no vol dir que este demana que se li conteste en castellà. Si vol rebre la resposta en castellà ho demanarà expressament.
8. La resposta dels ciutadans als reptes que la societat valenciana demanda referent als nivells d'exigència dels coneixements de valencià és positiva. Si ens fixem en els resultats de les enquestes de 2004 i 2005, el 60% dels enquestats considera que el valencià hauria d'usar-se més, i el 26% igual. Si seguim l'evolució de la demanda de certificats de la JQCV, observarem que més de 50.000 ciutadans es matriculen en les proves cada any. I la demanda majoritària de certificats són del nivell mitjà i superior.

9. Igualment de positiva és la resposta dels empleats públics, pel que fa a la formació. Més de 5.000 es matriculen en els cursos de llengua cada any. I en l'última enquesta de 2004, el 73% opina que el valencià s'hauria d'usar més.

10. Després de 25 anys possiblement estem en el moment de més tranquil·litat per a prendre decisions que puguen avançar en l'ús social i en l'administratiu.

«A poc a poc pren forma un tipus més universal de cultura humana, el qual, com més respecta les característiques de cadascuna de les cultures, més promou i expressa la unitat del gènere humà»

Constitució Gaudium et Spes,
núm. 54 del Concili Vaticà II

DOSSIER: L'ACCIÓ LINGÜÍSTICA DELS GOVERNS VALENCIANS

- Dades de coneixement del valencià: padró de 1986, cens de 1991 i cens de 2001.
- Dades de coneixement del valencià. Enquestes de 1985, 1992 i 1995; 2004 i 2005.
- Dades d'ús del valencià. Enquestes de 1989, 1992 i 1995; 2004 i 2005.
- Percepció de l'ús del valencià. Enquestes de 1992 i 1995; 2004 i 2005.
- Valoració de l'ús del valencià. Enquestes de 1985, 1992 i 1995; 2004 i 2005.
- Desplegable enquesta 2005 de coneixement i ús del valencià.
- Dades estadístiques d'ensenyament.
- Les accions legislatives dels governs. El marc legal.

I. DADES DE CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ

I.1. Padró de 1986, cens de 1991 i cens de 2001

Font: Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES) Conselleria d'Educació: <http://www.edu.gva.es/polin/val/sies>

EVOLUCIÓ DE LES APTITUDS LINGÜÍSTIQUES A LA COMUNITAT VALENCIANA EN %

Taula 1. Comprensió oral

Entén el valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	77,12	83,24	86,36	9,24	11,98

Taula 2. Parla

Sap parlar en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	49,49	51,09	48,88	-0,61	-1,23

Taula 3. Lectura

Sap llegir en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	24,36	37,98	47,24	22,08	93,92

Taula 4. Escriptura

Sap escriure en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	7,03	15,17	24,07	17,04	242,39

EVOLUCIÓ DE LES APTITUDS LINGÜÍSTIQUES PER ZONES DE PREDOMINI LINGÜÍSTIC EN %

Taula 17. Compresió oral

Entén el valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	77,12	83,24	86,36	9,24	11,98
Zona valencianoparlant	84,06	88,92	90,35	6,29	7,48
Zona castellanoparlant	23,00	38,42	56,55	33,55	145,87

Taula 18. Parla

Sap parlar en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	49,49	51,09	48,88	-0,61	-1,23
Zona valencianoparlant	55,18	56,74	53,74	-1,44	-2,61
Zona castellanoparlant	5,06	6,48	12,62	7,56	149,41

Taula 19. Lectura

Sap llegir en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	24,36	37,98	47,24	22,88	93,92
Zona valencianoparlant	27,06	42,03	51,29	24,23	89,54
Zona castellanoparlant	3,30	6,01	16,94	13,64	413,33

Taula 20. Escriptura

Sap escriure en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	7,03	15,17	24,07	17,04	242,39
Zona valencianoparlant	7,82	16,82	26,26	18,44	235,81
Zona castellanoparlant	0,90	2,18	7,73	6,83	758,89

EVOLUCIÓ DE LES APTITUDS LINGÜÍSTIQUES PER PROVÍNCIES EN %

Taula 45. Comprensió oral

Entén el valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	77,12	83,24	86,36	9,24	11,98
Província d'Alacant	60,61	70,43	75,45	14,84	24,48
Província de Castelló	90,34	93,73	93,36	3,02	3,34
Província de València	83,95	88,81	92,02	8,07	9,61

Taula 46. Parla

Sap parlar en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	49,49	51,09	48,88	-0,61	-1,23
Província d'Alacant	36,48	38,14	36,16	-0,32	-0,88
Província de Castelló	66,96	68,19	63,88	-3,08	-4,60
Província de València	53,39	55,35	53,98	0,59	1,11

Taula 47. Lectura

Sap llegir en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	24,36	37,98	47,24	22,88	93,92
Província d'Alacant	13,08	23,87	32,19	19,11	146,10
Província de Castelló	28,65	46,08	57,37	28,72	110,24
Província de València	30,03	44,84	54,93	24,90	82,92

Taula 48. Escriptura

Sap escriure en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	7,03	15,17	24,07	17,04	242,39
Província d'Alacant	4,37	10,25	17,16	12,79	292,68
Província de Castelló	8,68	19,80	30,05	21,37	246,20
Província de València	8,23	17,18	27,31	19,08	231,83

EVOLUCIÓ DE LES APTITUDS LINGÜÍSTIQUES PER CIUTATS DE 50.000 I MÉS HABITANTS EN %

Taula 57. Comprensió oral

Entén el valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	77,12	83,24	86,36	9,24	11,98
Alacant	56,19	71,57	79,34	23,12	41,15
Alcoi	95,64	97,60	96,54	0,90	0,94
Benidorm	62,12	76,83	75,53	13,41	21,59
Castelló	87,48	92,04	91,96	4,48	5,12
Elda	25,34	51,79	66,34	41,00	161,80
Elx	73,10	82,97	85,71	12,61	17,25
Gandia	96,22	97,33	94,30	-1,92	-2,00
Oriola	4,18	12,67	38,20	34,02	813,88
Sagunt	79,52	83,40	90,43	10,91	13,72
Torrent	79,54	86,57	90,25	10,71	13,46
Torrevel·la	4,28	15,46	33,37	29,09	679,67
València	82,11	86,93	90,32	8,21	10,00

Taula 58. Parla

Sap parlar en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	49,49	51,09	48,88	-0,61	-1,23
Alacant	21,54	24,90	27,26	5,72	26,56
Alcoi	75,07	79,02	75,64	0,57	0,76
Benidorm	25,70	28,31	26,94	1,24	4,82
Castelló	56,27	60,14	57,24	0,97	1,72
Elda	8,44	10,74	14,10	5,66	67,06
Elx	33,46	38,08	38,97	5,51	16,47
Gandia	77,36	80,03	69,03	-8,33	-10,77
Oriola	1,04	1,33	6,88	5,84	561,54
Sagunt	33,72	36,83	44,59	10,87	32,24
Torrent	39,43	43,02	45,32	5,89	14,94
Torrevela	1,46	1,87	6,55	5,09	348,63
València	39,70	43,28	44,38	4,68	11,79

EVOLUCIÓ DE LES APTITUDS LINGÜÍSTIQUES PER CIUTATS DE 50.000 I MÉS HABITANTS EN %

Taula 59. Lectura

Sap llegir en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	24,36	37,98	47,24	22,88	93,92
Alacant	11,94	23,80	31,90	19,96	167,17
Alcoi	30,67	56,04	58,58	27,91	91,00
Benidorm	14,64	23,55	28,24	13,60	92,90
Castelló	32,55	48,60	56,79	24,24	74,47
Elda	2,63	6,18	17,53	14,90	566,54
Elx	8,27	20,30	32,66	24,39	294,92
Gandia	30,25	55,72	61,58	31,33	103,57
Oriola	1,08	1,87	9,39	8,31	769,44
Sagunt	17,83	34,89	46,10	28,27	158,55
Torrent	14,51	31,60	47,35	32,84	226,33
Torrevel·la	1,19	1,85	8,85	7,66	643,70
València	36,34	46,23	53,80	17,46	48,05

Taula 60. Escriptura

Sap escriure en valencià	1986	1991	2001	Variació 1986-2001	
				absoluta	relativa
Comunitat Valenciana	7,03	15,17	24,07	17,04	242,39
Alacant	3,39	7,95	14,84	11,45	337,76
Alcoi	9,49	25,26	32,13	22,64	238,57
Benidorm	6,00	10,49	17,43	11,43	190,50
Castelló	8,27	19,09	27,55	19,28	233,13
Elda	0,88	2,04	6,55	5,67	644,32
Elx	3,01	8,89	17,66	14,65	486,71
Gandia	12,44	30,08	36,45	24,01	193,01
Oriola	0,43	0,64	4,70	4,27	993,02
Sagunt	4,59	12,28	22,78	18,19	396,30
Torrent	4,33	13,53	25,21	20,88	482,22
Torrevel·la	0,60	0,76	3,71	3,11	518,33
València	6,71	13,84	22,06	15,35	228,76

2. DADES DE CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ

2.1. Enquestes de 1985, 1992 i 1995.

Font: Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES). Conselleria d'Educació: <http://www.edu.gva.es/polin/val/sies>.

2.2. Enquesta de 2004.*

Font: *Resultats de l'enquesta de l'AVL publicada en el *Llibre blanc de l'ús del valencià*. Enquesta sobre la situació social del valencià.

2.3. Enquesta de 2005.*

Font: *Resultats de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús social del valencià.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ EN %

Taula 73. Comprensió oral: distribució per zones de predomini lingüístic

Entén el valencià		Comunitat Valenciana	Zona valencianoparlant	Zona castellanoparlant
1985*		7,9	4,5	34,3
	Un poc	16,6	14,3	35,2
	Bastant bé/perfectament	75,5	81,2	30,5
1992		3,2	1,2	18,9
	Un poc	12,2	8,3	43,5
	Bastant bé/perfectament	84,5	90,5	37,7
1995		3,1	0,9	20,3
	Un poc	9,5	5,7	40,0
	Bastant bé/perfectament	87,5	93,4	39,8
Variació 1985-1995	Bastant bé/perfectament	12,0	12,2	9,3
2004*		6	3,37	24,83
	Un poc	18,11	15,06	39,98
	Bastant bé/perfectament	75,90	81,57	35,19
2005*		6,3	4,5	18,7
	Un poc	20,3	17,3	41,8
	Bastant bé/perfectament	73,3	78,1	39,3

*1985: les variables *bastant bé / perfectament* corresponen a *prou bé* en l'enquesta de 1985; *2004: dades de l'enquesta de l'AVL (T.I I); *2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 74. Parla: distribució per zones de predomini lingüístic

Sap parlar en valencià		Comunitat Valenciana	Zona valencianoparlant	Zona castellanoparlant
1985*		23,1	17,6	66,5
	Un poc	17,3	16,6	22,5
	Bastant bé/perfectament	59,5	65,7	11,0
1992		21,0	14,3	73,7
	Un poc	18,4	18,2	19,9
	Bastant bé/perfectament	60,6	67,5	6,4
1995		17,4	10,9	70,0
	Un poc	19,8	19,6	21,8
	Bastant bé/perfectament	62,8	69,5	8,3
Variació 1985-1995	Bastant bé/perfectament	3,3	3,8	-2,7
2004*		26,61	21,36	64,30
	Un poc	20,39	20,20	21,70
	Bastant bé/perfectament	53,00	58,43	14,00
2005*		22,1	17,2	57,2
	Un poc	25,5	25,1	28,2
	Bastant bé/perfectament	52,1	57,4	14,00

*1985: les variables *bastant bé* / *perfectament* corresponen a *prou bé* en l'enquesta de 1985; *2004: dades de l'enquesta de l'AVL (T.21); *2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 75. Lectura: distribució per zones de predomini lingüístic

Sap llegir en valencià		Comunitat Valenciana	Zona valencianoparlant	Zona castellanoparlant
1985*		38,2	33,5	75,3
	Un poc	33,1	35,0	18,0
	Bastant bé/perfectament	28,6	31,5	6,1
1992		15,0	10,2	52,1
	Un poc	41,2	42,0	35,3
	Bastant bé/perfectament	43,8	47,8	12,7
1995		14,5	10,3	48,5
	Un poc	38,9	39,7	33,0
	Bastant bé/perfectament	46,5	50,0	18,5
Variació 1985-1995	Bastant bé/perfectament	17,9	18,5	12,4
2004*		25,10	21,57	50,38
	Un poc	27,61	27,36	29,41
	Bastant bé/perfectament	47,30	51,07	20,21
2005*		21,1	17,2	49,1
	Un poc	27,8	27,8	28,4
	Bastant bé/perfectament	50,8	54,8	22,1

*1985: les variables *bastant bé / perfectament* corresponen a *prou bé* en l'enquesta de 1985; * 2004: dades de l'enquesta de l'AVL (T.21); *2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 76. Escriitura: distribució per zones de predomini lingüístic

Sap escriure en valencià		Comunitat Valenciana	Zona valencianoparlant	Zona castellanoparlant
1985*	Gens	70,9	68,1	93,1
	Un poc	20,1	22,0	5,3
	Bastant bé/perfectament	8,7	9,7	0,9
1992	Gens	60,9	57,3	88,6
	Un poc	23,4	25,5	7,5
	Bastant bé/perfectament	15,7	17,2	4,0
1995	Gens	56,0	52,8	82,5
	Un poc	23,6	25,0	12,0
	Bastant bé/perfectament	20,4	22,3	5,5
Variació 1985-1995	Bastant bé/perfectament	11,7	12,6	4,6
2004*	Gens	52,17	49,01	74,90
	Un poc	22,59	23,71	14,49
	Bastant bé/perfectament	25,24	27,28	10,62
2005*	Gens	48,8	45,2	74,3
	Un poc	21,0	22,0	14,0
	Bastant bé/perfectament	29,8	32,4	11,1

*1985: les variables *bastant bé / perfectament* corresponen a *prou bé* en l'enquesta de 1985; *2004: dades de l'enquesta de l'AVL (T.21); *2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

3. DADES D'ÚS DEL VALENCIÀ

3.1. Enquestes de 1989, 1992 i 1995.

Font: Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES). Conselleria d'Educació: <http://www.edu.gva.es/polin/val/sies>.

3.2. Enquesta de 2004.*

Font: *Resultats de l'enquesta de l'AVL publicada en el *Llibre blanc de l'ús del valencià*. Enquesta sobre la situació social del valencià.

Enquesta de 2005.*

Font: *Resultats de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús social del valencià.

ÚS DEL VALENCIÀ EN LA ZONA PREDOMINANTMENT VALENCIANOPARLANT EN %

Taula 165. Parla en casa

	1989	1992	1995	1989-1995	2004*	2005*
Sempre en valencià					33,33	32,6
Generalment en valencià	44,3	48,9	4,91	4,9	1,83	2,5
Més en valencià que en castellà	1,5	1,6	0,9	-0,6	1,31	1,3
Indistintament	4,5	4,6	2,8	-1,7	5,54	6,2
Més en castellà que en valencià	2,1	1,9	2,4	0,4	2,32	2,0
Generalment en castellà					4,42	4,4
Sempre en castellà	47,5	43,1	44,8	-2,6	48,72	48,1
NS/NC	0,2	0,0	0,0	-0,2	-	1,1

*Enquesta 2004 AVL (T. 077)

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 187. Parlar amb els amics

	1989	1992	1995	1989-1995	2004*	2005*
Sempre en valencià					21,74	26,5
Generalment en valencià	40,6	38,6	39,8	-0,9	7,49	4,0
Més en valencià que en castellà	2,7	6,5	5,2	2,5	3,54	2,3
Indistintament	12,3	14,6	10,2	-2,1	14,97	13,8
Més en castellà que en valencià	2,7	4,5	6,7	4,0	4,43	2,1
Generalment en castellà					6,03	4,9
Sempre en castellà	41,5	35,8	38,2	-3,3	41,70	45,5
NS/NC	0,1	0,0	0,0	-0,1	-	0,9

*Enquesta 2004 AVL (T. 100)

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 209. Parlar en el carrer

	1989	1992	1995	1989-1995	2004*	2005*
Sempre en valencià					13,17	13,1
Generalment en valencià		23,1	26,7	3,6	7,5	3,4
Més en valencià que en castellà		6,4	5,3	-1,1	3,53	3,0
Indistintament		17,5	15,2	-2,3	11,25	16,7
Més en castellà que en valencià		5,2	4,7	-0,5	3,85	2,3
Generalment en castellà					8,31	7,7
Sempre en castellà		47,8	48,3	0,5	52,25	52,8
NS/NC		0,0	0,0	0,0	-	1,0

*Enquesta 2004 AVL (T. 077)

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 246. Parlar en les grans superfícies

	1989	1992	1995	1989-1995	2004*	2005*
Sempre en valencià					13,23	14,7
Generalment en valencià	24,9	22,2	26,5	1,6	5,65	3,5
Més en valencià que en castellà	2,9	6,0	4,9	2,0	2,50	1,8
Indistintament	10,7	14,6	11,9	1,2	8,94	13,3
Més en castellà que en valencià	3,0	3,6	5,0	2,0	3,75	1,9
Generalment en castellà					8,99	7,7
Sempre en castellà	57,2	53,7	51,7	-5,5	56,87	55,8
NS/NC	1,4	0,0	0,0	-1,4	-	1,2

*Enquesta 2004 AVL (T. 102)

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

4. PERCEPCIÓ DE L'ÚS DEL VALENCIÀ

4.1. Enquestes de 1992 i 1995.

Font: Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES). Conselleria d'Educació: <http://www.edu.gva.es/polin/val/sies>.

4.2. Enquestes de 2004.*

Font: *Resultats de l'enquesta de l'AVL publicada en el *Llibre blanc de l'ús del valencià*. Enquesta sobre la situació social del valencià, 2004.

4.3. Enquestes de 2005.*

Font: *Resultats de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús social del valencià.

PERCEPCIÓ DE L'ÚS DEL VALENCIÀ

Taula 312. Percepció de l'ús del valencià en la ZV en %

El valencià s'usa actualment..		Total zona valencianoparlant
1992	Molt	6,7
	Bastant	41,8
	Normal	26,8
	Poc	22,4
	Gens	0,2
1995	Molt	13,4
	Bastant	39,4
	Normal	22,2
	Poc	22,6
	Gens	0,3
Variació 1992-1995	Molt	6,7
	Bastant	-2,4
	Normal	-4,6
	Poc	0,2
	Gens	0,1
2004*	Prou/Molt	37,31
	Gens/Poc	39,73
2005*	Molt	11,0
	Bastant	26,2
	Normal	21,5
	Poc	38,1
	Bastant	2,1

*2004, enquesta de l'AVL (T.181).

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

Taula 320. Percepció de l'ús del valencià, respecte a anys anteriors en la ZV

El valencià, socialment s'usa...		Total zona valencianoparlant
1985	Més	54,8
	Igual	25,4
	Menys	15,6
1992	Més	57,4
	Igual	28,8
	Menys	9,6
1995	Més	54,2
	Igual	29,4
	Menys	12,3
Variació 1992-1995	Més	-0,6
	Igual	4,0
	Menys	-3,3
2004*	Més	43,01
	Igual	32,48
	Menys	18,49
2005*	Més	40,7
	Igual	29,6
	Menys	25,9

*2004, enquesta de l'AVL (T.184).

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

5. VALORACIÓ DE L'ÚS DEL VALENCIÀ

5.1. Enquestes de 1985, 1992 i 1995.

Font: Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES). Conselleria d'Educació: <http://www.edu.gva.es/polin/val/sies>.

5.2. Enquesta de 2004.*

Font: *Resultats de l'enquesta de l'AVL publicada en el *Llibre blanc de l'ús del valencià*. Enquesta sobre la situació social del valencià.

5.3. Enquesta de 2005.*

Font: *Resultats de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús social del valencià.

Taula 328. Valoració de l'ús del valencià en la ZV en %

Creu que hauria d'usar-se...		Total zona valencianoparlant	Total zona castellanoparlant
1985	Més	63,0	
	Igual	24,7	
	Menys	3,9	
	NS/NC	8,4	
1992	Més	65,7	
	Igual	23,6	
	Menys	3,4	
	NS/NC	7,3	
1995	Més	63,4	
	Igual	26,8	
	Menys	3,2	
	NS/NC	6,7	
Variació 1985-1995	Més	0,4	
	Igual	2,1	
	Menys	-0,7	
	NS/NC	-1,7	
2004*	Més	61,40	31,64
	Igual	29,75	42,30
	Menys	5,98	16,07
	NS/NC	2,87	9,99
2004*	Més	59,5	26,5
	Igual	25,9	33,9
	Menys	10,00	32,5
	NS/NC	4,6	7,1

*2004, enquesta de l'AVL (T.187).

*2005: dades de l'enquesta 2005 del SIES de coneixement i ús.

DADES ESTADÍSTIQUES D'ENSENYAMENT
ALUMNAT D'ENSENYAMENT EN VALENCIÀ

CURS 2007/2008

	Tot alumnat	Alumnat d'ensenyament en valencià	%
Educació Infantil (3-5 anys)	146.062	53.190	36,41
Educació Primària	278.833	75.516	27,08
Educació Secundària (ESO i Batxillerat)	245.632	54.214	22,07
Total	670.527	182.920	27,28

PROFESSORAT AMB CAPACITACIÓ LINGÜÍSTICA

(Certificat de capaciació o Diploma de Mestre de Valencià) (a setembre de 2008)

	Total capacitats	%
Mestres	23.275	86,78
Professorat de Secundària	12.311	62,40
Professorat de FP	899	37,36

L'ESTATUT D'AUTONOMIA I EL TRACTAMENT DEL VALENCIÀ

Manuel Alcaraz Ramos
[Universitat d'Alacant]

En realitat, més que parlar, en sentit estricte, del que diu l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (EACV) sobre la regulació lingüística, quasi podria dir que parlaré del que *no diu*; i és que, més que en les paraules, és en els silencis on trobem algunes claus d'interés per a la qüestió que ens convoca. Miraré d'articular el discurs al voltant de cinc grans idees.

I. Cal recordar que tot estatut d'autonomia és una «norma jurídica amb contingut polític». D'això es deriva que la redacció d'aquest i la seua capacitat de disposició resten limitades des de dos punts de vista: el jurídic i el polític.

I.1. Jurídicament, l'EACV, aprovat l'any 1982, estava òbviament limitat per l'article 3 de la Constitució, que fixa uns criteris definidors de la doble oficialitat lingüística sobre els quals no cal, ara, insistir. En tot cas, sí que cal recordar que, juntament amb aquest marc indefugible, podem afegir l'experiència jurídica, estatutària, que el 1982 ja s'estava acumulant. En efecte: ja existien els estatuts d'autonomia de Catalunya, País Basc i Galícia; i tots introduïen opcions concretes de regulació legal de les llengües pròpies com a llengües que gaudien de l'estatus de cooficials. Aquesta experiència no va ser pràcticament aprofitada.

I.2. Políticament, l'EACV, com tots els altres, estava limitat per la realitat política. Però estar limitat com els altres no significa que les limitacions foren les mateixes. De fet, al País Valencià (PV) concorrien unes situacions que van introduir certes variables que no es poden oblidar. Així:

- Al PV no es va produir un autèntic consens: mentre que els partits es posaven d'acord sobre el desenvolupament *ací* de l'aplicació dels grans pactes d'estat de la Transició, era impossible fer el mateix amb el desenvolupament identitari i estatutari. La història de l'EACV és la història d'un procés de desencís, d'esgotament de les esperances i dels acords, enmig de fortes pressions foranes i internes i, fins i tot, de fortes dosis d'una violència que moltes vegades es relacionava, no casualment, amb la llengua. Finalment, l'acord el van tancar a Madrid les cúpules dels grans partits, com una culminació precisa d'aquest tèrbol itinerari.
- Els conflictes van tindre un caire essencialment simbòlic, més a prop dels factors emotius de la política que els propis de la racionalitat política. Això, certament, amagava intents de manipulació diversos i complexos; però, el que és més important per a entendre alguns resultats encara operatius és que la vida política valenciana viatjà durant el procés estatutari enmig d'una immensa *tempesta simbòlica*. I en aquest naufragi les qüestions lingüístiques van estar en la primera fila.

- El conflicte lingüístic no va ser viscut de manera homogènia ni lineal per tota la societat valenciana: ni des del punt de vista territorial ni des del punt de vista de classe o de formació intel·lectual, la qüestió no interessava d'igual manera. Però, això tan senzill d'entendre era un aspecte del qual els *contendents principals* no es van adonar, embolicats com estàvem –sobretot a la ciutat de València– en un frenesí que classificava tothom com a bo o dolent. El resultat seria: incrementar el desencís, l'avoriment, les tendències a fer que les coses es quedaren com estaven –el valencià començaria a ser percebut per una part molt important de la societat com un problema, com una *anormalitat*. Òbviament, en aquest clima, els que foren més conseqüentment emotius tindrien les de guanyar; construirien l'imaginari de molts i, sobretot, desmobilitzarien la majoria.
- També és cert que la realitat sociolingüística del PV era de les més complexes del panorama espanyol, amb comarques originàriament castellanoparlants i valencianoparlants, comarques en les quals s'havia produït la substitució lingüística, grans ciutats en les quals el valencià estava en franca regressió. Davant d'aquesta realitat, era complicat generar discursos intel·lectuals comprensibles i assumibles per una majoria social: la mateixa complexitat heretada de la història es tornà un factor justificador que relativitzava l'esforç recuperador de la llengua o, alternativament, funcionava com animador d'actituds extremes, numantines.

Recapitulant, tot això explica el contingut de l'article 7è de l'EACV, que va ser el més llarg, enrevessat, complex i, fins i tot, contradictori de tots els estatuts d'autonomia, en la part de la regulació de les llengües.

I tot això, en conjunt, revela, almenys, dues coses essencials:

- El paper de símbol polític que la llengua va adquirir en la Transició.
- Com es va intentar desactivar el conflicte mitjançant un sistema d'equilibris i d'oblits, essencialment deixant fora de l'EACV i de l'agenda política la unitat de la llengua i l'existència d'una autoritat lingüística.

Des d'aquesta perspectiva, la Llei d'ús i ensenyament del valencià (LUEV) va representar l'intent més seriós d'elaborar un conjunt articulat de polítiques per la normalització, i, en conjunt, crec que la valoració ha de ser positiva. No obstant això, no cal oblidar que, malgrat l'estabilització assolida després de l'entrada en vigor de l'EACV, la LUEV també es va fonamentar en els mateixos criteris polítics d'equilibris i oblits.

2. En tot això hi havia una certa lògica. És massa apressat i fàcil –però injust si ho plantejem en termes absoluts– fer una crítica global de les insuficiències del model, afirmant que el que s'hi plantejava com a *prudència* era, en realitat, *por* i que sobre la por no es construeix un edifici resistent –en aquest cas, l'edifici de la normalització lingüística.

Però també és evident que hi ha anat subsintint un problema: en aquest intent de mantindre equilibris per la via d'oblidar els elements polítics amb més possibilitat de trastocar-se en simbòlics, el temps hi jugava en contra... Precisament l'intent d'amagar els problemes, en comptes de resoldre'ls, desequilibrava el conjunt de les polítiques plausibles, almenys, per dues raons:

- ajornava indefinidament l'adopció de solucions que reconegueren que les polítiques de la llengua només podrien fer-se amb la gent i els col·lectius més intel·lectualment i emocionalment implicats en la qüestió, de manera que se'n generaven complicitats i sinergies;
- una vegada establert el camí de la por amagada sota la prudència, moltes qüestions necessàries per a una autèntica política de normalització restaven susceptibles de caure en el terreny de l'ajornament indefinit –per exemple, RTVV com a eina de normalització.

La conclusió, des d'una perspectiva crítica, i amb independència dels avanços, és que ens hem trobat, i ens trobem, amb:

- molts moments de desorientació dels agents polítics, socials i intel·lectuals;
- l'allunyament de la població de processos socials força complexos;
- el trencament de relacions fructíferes entre la societat civil i els poders públics, i

– la descoordinació d'aquests entre si, cosa que impedeix maximitzar els esforços normalitzadors. Per això, la normalització no ha estat una *política de comunitat* assumida per tots.

3. En aquest marc, sóc dels que pensen que l'aparició de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) va significar un element molt positiu. Almenys s'intentava, tant com era possible, tindre una autoritat lingüística. Les suspicàcies sorgides entre els sectors defensors de la llengua no eren més que l'exemple de la deriva enunciada, la *inevitabilitat de la sospita* davant de qualsevol pacte en matèria lingüística. Però, crec, s'ha avançat molt, i les crítiques que puguen fer-se a l'AVL, a hores d'ara, estan, en molts casos, arrelades en les picabaralles, gelosies i enveges típiques del petit món dels intel·lectuals. Això pot ser més o menys molest, però és un indicatiu de normalitat.

I l'estranya i barroquíssima manera com l'AVL va definir la identitat de la *seua* –la nostra– llengua amb el català, i que tant pesar va causar a l'inefable Font de Mora –quan encara li preocupava més el valencià que no l'anglès– és un pas important per a desbloquejar les grans qüestions. Però –tampoc llancem coets– no va ser suficient, com es va posar de manifest amb la reforma de l'EACV aprovada el 2006.

4. Aquesta reforma va estar el fruit d'una curiosa i inesperada coincidència d'interessos entre el líder del PPCV, i president de la Generalitat Valenciana, el PSPV i el PSOE. En efecte, en un clima de tremenda crispació en el conjunt de l'estat, ací a tothom li venia bé demostrar que era possible construir un acord raonable.

I no seria la llengua la que trencara aquest clima: ni com a símbol plausible d'alguna cosa, ni com a definició de polítiques. De nou, encara que per raons diferents de les de 1982, no va interessar convertir la reforma de l'article 7è –ara article 6è– en un tema potencialment conflictiu. O dit d'una altra manera: es va conservar la qüestió de la llengua, presumptament despolititzada, en el nivell de *font de crispació a la reserva*, susceptible d'activar-se si en un càlcul d'interessos polítics fóra necessari; i si hi ha recursos ideològics i propagandístics.

Per això, l'esquema és el mateix, malgrat que les condicions, com he apuntat, són molt diferents per les raons següents:

- L'experiència de la LUEV i de l'AVL.
- La desactivació del conflicte social massiu al voltant de l'ús i de la unitat de la llengua, substituït, és cert, per un desinterés enorme, sobretot a certes ciutats i comarques.
- Els canvis cridaners a altres legislacions, i molt especialment en el redactat del nou estatut català –però és que una condició per a l'acord PP-PSPV era, precisament, que es podia fer una reforma estatutària que no fóra com la catalana.

Malgrat tot això, cal dir que –crec– no és cert, com s'ha dit des d'alguns fòrums de gent preocupada, que l'EACV reformat tinga en matèria lingüística una redacció més dolenta que la precedent. Almenys:

- S'hi han simplificat estructures i conceptes jurídics.
- Hi ha més concisió i claredat en l'al·lusió al valencià com a llengua pròpia.
- S'hi inclou la referència a l'AVL, i se'n blinden les funcions.

Una altra cosa, com he apuntat, és que el text genere entre alguns una nova insatisfacció. Aleshores caldrà dir: el més greu no és aquesta nova frustració d'uns pocs conscienciats, sinó el desinterés de la gran majoria del poble valencià, ben coherent amb els fracassos acumulats en l'ús social de la llengua, en els quals ha influït la falta d'impuls, per insistència en l'oblit, per afició als equilibris impossibles d'alguns polítics malabaristes.

5. Davant d'això és impossible no mantindre una actitud de cautela que combine, a dosis iguals, l'esperança i l'escepticisme, a causa de les raons que s'esmenten a continuació.

Amb aquest EACV es pot avançar moltíssim, com ja s'ha avançat molt, per exemple, en l'ensenyament. Almenys perquè no posa entrebancs, *per se*, a certes decisions possibles i desitjables.

L'absència de debat social al voltant de la regulació de les llengües contribueix a l'emergència del que anomenaré

liberalisme trivial –que també emergeix en altres qüestions de la realitat valenciana a les quals no puc ara referir-me. El discurs dominant ja no se situa tant en el rebuig del valencià, com en la inserció d'aquest en un imaginari per al qual és un valor quasi absolut la idea que cadascú estudie, parle o deixe de parlar en la llengua que vulga, deslligant estrictament la llibertat individual dels processos col·lectius. Dins d'aquest esquema, els poders públics poden tornar-se sospitosos si despleguen estratègies de llarg abast i els que defensen una llengua –que només pot ser, raonablement, el valencià– esdevenen sospitosos de fanatisme. La qüestió de la normalització lingüística entra així en un atzucac, desproveïda de la lògica i de l'empara de l'article 9.2 de la Constitució, quan encarrega als poders públics –a tots– que remoguen els obstacles que dificulten que la llibertat i la igualtat siguin plenes.

La qüestió central és: per què es mantenen oberts els recels davant de la normalització en els termes de la Transició quan la societat valenciana ha canviat tan notablement? No menjaré el terreny als sociolingüistes i ja sé que les causes són múltiples, difuses i confuses, però sí que podem imaginar que necessitaríem un nou impuls polític, decididament polític, a les polítiques de normalització. I com que això sembla un joc de paraules, cal fer una advertència: *les polítiques*

han esdevingut possibles si llevem qualsevol tarannà *polític*, si les deixem congelades a l'espai fred de la tècnica, és a dir, si renunciem a marcar objectius col·lectius renovats, que tinguem en compte l'avaluació tant dels èxits com de les insuficiències.

En aquest sentit, hauríem de reflexionar al voltant de com podríem superar el sistema viciat d'equilibris i oblits, i fer-ho amb algun tipus de reflexió pública global, amb voluntat explícita d'arribar a convertir-se en norma. Se m'ocorre la idea de començar a debatre sobre com generar les condicions per a demanar una nova llei de normalització, feta amb altes dosis de participació social, que, almenys, incloguera els aspectes següents:

- El reconeixement de la unitat de la llengua.
- Els mecanismes precisos de cooperació entre les diferents administracions públiques, i d'aquestes amb la societat civil, en els processos de normalització.
- Les mesures d'ajust a les noves realitats, des de l'impacte de la informàtica a la presència massiva d'immigrants.

No sembla que demanem coses difícils; però mai se sap, potser demanem un impossible.

NORMATIVA LINGÜÍSTICA I ESTATUS DEL VALENCIÀ*

Brauli Montoya Abat
[Universitat d'Alacant]

I. CORPUS I ESTATUS

Mi hijo [que va a escola de línia en valencià] ¿Él podría ir a un sitio donde hablaran valenciano? Por ejemplo, mi madre va a pensar que habla en catalán, ¿vale? [...] Es que tienes que aprender a hablar valenciano mal. Es que es muy complicado. O sea, mi hijo no puede hablar como escribe. Y se da cuenta. O sea, él escribe unas cosas que están gramaticalmente correctas, que las palabras son correctas, que está bien. Y dice: «esto no puedo decirlo» [...] Habla como dos idiomas diferentes. (V155-M-65)

Aquest pare jove de la ciutat de València ens resumeix en poques paraules la situació d'esquizofrènia amb què s'enfronta el valencià normatiu: si s'usa tal com pertoca, és *català*, si s'usa al marge de la norma, és *valencià*. I el problema no és que hom el considere *català*, que ho és efectivament; el problema és que el terme *català*, en l'exemple esmentat, s'empra com a sinònim de *no valencià* o, pitjor encara, com a *anti-valencià*. El problema és, clar i ras, que els qui es mostren contraris a l'ús d'un valencià normatiu el contraposen al valencià popular i acusen la varietat normativa de no ser valenciana. L'objectiu dels qui es manifesten d'aquesta manera és tancar les portes a l'existència d'un model culte per a la llengua dels valencians i permetre així que aquest nivell de llengua continue ocupant-lo en exclusiva el castellà.

Però per què ens trobem en aquest atzucac? La resposta, malgrat les aparences, no es presenta complexa. Ara bé, convindrà que procedim a una recerca entre els antecedents de la qüestió per a comprendre bé com hi hem arribat.

La sociolingüística diferencia entre dos tipus de planificació lingüística, la del *corpus* i la de l'*estatus*. La primera fa referència a les estructures lingüístiques, i la segona, a la categoria que aquestes ostenten entre els parlants. La planificació del corpus persegueix la fixació d'aquestes estructures en un codi lingüístic amb l'objectiu d'assolir-ne un ús unificat al si d'una comunitat lingüística. La mera existència d'un codi normativitzat ja li atorga un prestigi que el situa per damunt de qualsevol altra varietat lingüística que no haja passat per aquest procés. Ara bé, la possessió d'una normativa tampoc no implica l'existència d'un estatus suficient per a garantir-ne un ús ampli i variat entre els parlants. Cal que els qui n'han de ser usuaris accepten aquest codi normatiu com a propi i representatiu de la seua comunitat lingüística.

*Abreviatures

AVL: Acadèmia Valenciana de la Llengua

IEC: Institut d'Estudis Catalans

IIIV: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

RTVV: Ràdio Televisió Valenciana

SIES: Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics

En termes generals, podem afirmar que el valencià, com la resta de la llengua catalana, ha passat per un procés de fixació que li ha permès disposar d'una varietat normativa apta per a ser utilitzada de manera generalitzada i assolir un estatus de llengua estàndard. Però això que acabem d'expressar genèricament requerix alguna matisació. D'una banda, hi ha qui posa en dubte l'existència d'una sola normativa valenciana i, d'una altra banda –però ara l'acord és més general–, la normativa –entesa com un sol conjunt o diversos– no disposa de l'estatus que li pertocaria. Certament, els dos fets poden estar relacionats, en el sentit que, si hom no ha estat capaç de presentar una normativa única, els valencians poden haver renunciat a sentir-s'hi identificats i, davant la possibilitat de poder fer ús d'un estàndard d'una altra llengua que ja és conegut i acceptat, el del castellà, han optat per aquest segon camí. Tanmateix, si es demostra que, de fet, hi ha una sola varietat normativa, caldrà buscar explicacions alternatives a la renúncia dels valencians a usar-la i a identificar-s'hi.

Les explicacions hauran de vindre, necessàriament, del treball empíric. Així, es tractaria de resoldre les següents qüestions:

- a) Existix una sola varietat normativa del valencià o n'hi ha més d'una?
- b) Si només n'hi ha una, per què no rep l'estatus que li correspondria?

Intentarem contestar aquestes qüestions a partir, sobretot, dels resultats parcials d'una enquesta de resposta oberta on valencians profans en el tema s'hi aproximen des de la seua percepció personal. Aquests valencians no eren interrogats sobre aquestes qüestions sinó sobre la transmissió del valencià al si de les respectives famílies. En aquest sentit, l'assumpte de la normativa lingüística, que ni tan sols era provocat de manera indirecta per l'entrevistador, sorgia espontàniament en boca dels subjectes. Per a aquests informadors, la qüestió mereixia interès dins de la temàtica general del valencià. L'enquesta es va passar a 14 poblacions de tota la geografia valenciana, on van ser entrevistades 608 persones, però només al Cap i Casal, que representava un 27,6% d'aquesta mostra, es va suscitar el tema de forma notòria. Per això i per la importància demogràfica, econòmica i, en definitiva, política de la principal urbs valenciana, ens centrarem en el testimo-

niatge dels subjectes de la capital que donaven el seu parer en relació a la llengua normativa. En total, una cinquantena de subjectes ens hi van mostrar les seues actituds i, fins a un centenar llarg, ens van completar la temàtica amb una conceptualització connexa. Pràcticament, el 70% dels subjectes entrevistats de la ciutat de València va tocar el tema d'una manera o altra i, entre els usuaris del valencià (38 de 117 de tota la mostra, un 32%), vam poder verificar la influència del model normatiu en la seua parla.¹

1.1. La normativització

Un parell de mesos abans de la promulgació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, un especialista en el procés de normativització de la llengua, Lluís Polanco, deia aquestes paraules:

La normativa [...] constitueix a hores d'ara una de les qüestions més candents, i de vegades, com darrerament al País Valencià, polèmiques amb què s'enfronta la llengua catalana. I pensem que la seua actualitat encara ha d'augmentar [...] aquesta realitat sociolingüística és completament inèdita al País Valencià [...] on potser les actituds purament receptives de la norma han evitat d'enfrontar-se amb unes realitats que ara s'imposen [...]. Però segurament gran part dels temes que ara ens poden atraure l'atenció [...] tan sols podien i podran emergir i ser correctament enfocats després [...] d'un procés de projecció de la normativa sobre la comunitat parlant, de vehiculació de la norma. (Polanco, 1984: 107-108)

Certament, eren unes paraules premonitòries perquè el «procés de projecció» o «vehiculació» de la llengua normativa encara no s'havia encetat. Fins a aquell moment (setembre de 1983) la presència de la nostra llengua en el sistema educatiu vigent al País Valencià era anecdòtica. A partir d'aquell mateix curs (1983-1984), en què s'introduiria com una assignatura més en l'ensenyament oficial, aquell model de llengua normatiu, que només coneixíem –i acceptàvem plenament– els pocs que ens havíem preocupat d'aprendre'l per convicció ideològica, començaria a transcendir a l'opinió pública. D'aquesta manera, la majoria dels valencians experimentava un xoc entre l'únic valencià que coneixien o havien sentit parlar fins aleshores i el nou que s'introduïa a través de

l'escola (ben cert que els xiquets feien de difusors indirectes d'aquest *nou* valencià als pares, i d'ací arribava a la població en general. Paral·lelament, hi ajudava que les flamants autoritats autonòmiques també hagueren començat a utilitzar aquesta nova modalitat lingüística). Això no obstant, fa l'efecte que l'impacte social no es produïa tant per les noves estructures lingüístiques que instituïen una norma per al valencià com pel fet que el valencià poguera dotar-se de normes. Però això ja seria una consideració macrosociolingüística que, de moment, no correspon abordar. Ara com ara, repassem esquemàticament quines són les fases que ha de recórrer una llengua que necessita una planificació del seu corpus (quadre 1).

Fases recorregudes en la planificació del corpus d'una llengua (apud Montoya 2006: 27) (quadre 1)

Planificació del corpus	Formes	Funcions
Llengua + societat	1. Selecció	3. Difusió social
Llengua	2. Codificació	4. Elaboració estilística i terminològica
VARIETATS	NORMATIVA	ESTÀNDARD

Les quatre fases són, per aquest orde, selecció (1), codificació (2), difusió social (3) i elaboració estilística i terminològica (4). Quan se superen les dues primeres, s'obté un model de llengua *normativa*, i, quan s'han recorregut amb èxit les dues últimes fases, s'aconsegueix un model *estàndard*. Com he dit adés, els valencians podríem considerar-nos instal·lats en l'etapa normativa. No sols perquè vivim immersos en una llengua més gran, amb un centre extern al País Valencià (Barcelona), des del qual ja fa prop d'un segle que l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) engegà les fases de selecció i codificació (i acabaren sent assolides), sinó perquè aquestes fases han estat avalades reiteradament entre nosaltres. Primer per l'aplec d'intel·lectuals que signaren les anomenades Normes de Castelló l'any 1932; des de 1978 per l'Institut de Filologia Valenciana, que ha actuat com a autoritat lingüística *de facto* per a la Generalitat Valenciana des de la recuperació de l'autogovern el 1982, i, finalment, per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), que ha reblat el clau amb la seua declaració inicial de fidelitat a les Normes de Castelló (2002) i amb el dictamen que proclama la unitat lingüística de valencians, catalans i balears (2005). Però, com veurem més avant, tot el mèrit ha

estat atribuït popularment a aquesta última institució, i no tant per la legalitat que se li ha assignat com per la legitimació social que ha obtingut els darrers anys.

Ara bé, l'AVL no ha assolit, com tampoc no ho han aconseguit les altres institucions normatives que han actuat en solitari en èpoques anteriors (l'IEC i l'Institut de Filologia Valenciana²), la superació de les fases següents del procés de planificació: la de difusió social de la norma (3) i la d'elaboració estilística i terminològica (4). De fet, tant la nostra enquesta com algun altre estudi empíric que tenim per ara (Mas, 2008) apunten a un estancament en els estadis primerencs de la fase de difusió. Vegem-ho i intentem analitzar-ne les causes.

Comprovem en primer lloc si els nostres enquetats del Cap i Casal reconeixen l'assoliment de les fases prèvies, és a dir, l'existència d'una llengua normativa. Naturalment, els profans en la matèria no empenen una terminologia tècnica,

1. L'enquesta es va fer per al treball *La transmissió familiar del valencià (2006-2008)*, fruit d'un conveni entre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, que l'ha dotat econòmicament, i l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

2. Des de 1994, refundat amb el nom d'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV).

però sí que entenem aquesta idea quan ens parlen, per exemple, d'un valencià acadèmic:³

I en casa, quan la meua nena... quan ella està parlant en un **valencià acadèmic**, no acabem de ficar-se d'acord en el sentit de que algunes vegades... jo dic algo o faig una pronunciació i em diu: «No, auelo, això no se diu aixina, se diu aixana». I jo em quede dient «jo eixa paraula no la he sentit entendre». [...] Els amigatxos meus d'una edat [...] que estan entremig [...] resulta que eixos ja han parlat un **valencià** més depurat o més **acadèmic** o no sé com dir-te... i, entonces, me costa un poquet. (V73-M-32)⁴

Relacionades amb aquesta expressió, hi ha les referències a la mateixa Acadèmia Valenciana de la Llengua, ja siga amb el seu nom exacte o aproximat:

La Academia de Cultura Valenciana o la Academia Valenciana de Cultura ha llegao a un consenso. Prácticamente lo que es el valenciano que ellos propugnan es catalán aunque todas las palabras que se pueden decir de dos maneras en el idioma, que tú te coges el diccionario de Alcover-Borja-Moll o lo que sea y pone dos maneras para designar una misma cosa, han cogido la palabras que más se parece al valenciano y han hecho una gramática apañadita hasta el punto que esos valencianos más viscerales dicen que es demasiado catalanista. Es que es curioso porque tú vas sabiendo como una cosa se dice mes de maig o company, entrepà... y tienes que decir [s'entén, parlant en valencià] el mes de maio, el companyero, bocadillo... no company o entrepà, porque por decir turmell al tobillo la gente te mira como «Este pretencioso!». [...] Pero tengo un sobrino que [...] ha aprendido el valenciano, ha estudiado y lo habla bien [...] y él dice todas las palabras en valenciano correcto: dice aquesta [...] habla valenciano com cal [...] toda esta gente que [...] se pegan [...] al valenciano diferente del catalán. [...] dirán: «No lo hables tan bien que te pareces a los catalanes, catalanista de mierda.» (V71-M-43)

Altres maneres d'expressar la mateixa idea inclouen referències als *acadèmics* —ara, en general—, als professors, als intel·lectuals, a la universitat, i, ja amb més freqüència, a l'escola, on hem d'incloure el fet de saber el valencià «d'estudi»:

Han venido los profesores de valenciano y yo he intentado hablar con ellos en valenciano disculpándome mucho [...] Bueno, verás, como ha surgido la intelectualidad que habla valenciano... Yo tengo aquí

este programa, mira, de cursos de la universidad, por si me apuntaba a alguna, y todo está en valenciano. Claro, eso ya supone una intelectualidad que habla valenciano. O sea que ya no es el mismo caso. [...] Antes eso no existía. (V61-F-32)

Me done conte que a vegades no ho dic bé, i més ara que tots **el saben d'estudi**. (V36-F-42)

La presència del valencià a l'escola des dels anys vuitanta ha provocat una fractura generacional en el coneixement lingüístic, segons el parer dels informadors. Altres subjectes (no citats) contrasten la seua pròpia manera de parlar amb la dels seus pares («el *aleshores* y el *entonces*», «un *valenciano más rebuscado*»), o amb el d'una néta que parla un valencià «més d'escola». I ho seguim corroborant en les cites següents de gent gran que parla del tipus de valencià que mostren els seus descendents:

La meua filla, vam anar al Saler a plantar arbres, i tot el matí parlant valencià. El parla també **conforme l'han deprès**. Sa(p)s? **No el parla com el parlem mosatros**. (V152-M-25)

En les xiquetes, la major, que és periodista, **el sap perquè té el títul de valencià**. I l'atra que ha fet la carrera de turisme i treballa en l'aeroport, saben el valencià i **el parlen molt bé**, i el castellà, mi-llor. (V153-F-25)

La diferència entre generacions arriba al punt de les actituds. És a dir, no sols podem constatar una diferència qualitativa entre una mena de valencià de la gent de més edat i una altra de la més jove, sinó que podem observar unes representacions socials sobre l'ús del valencià molt més positives en els de menor edat (fins als 50 anys, segons la cita d'aquesta dona de 80 anys):

Sí porque para ellos eso [parlar valencià] es bajarse. O sea, que les molesta que no... «Uí, mira tu, tot un president de Govern parlant en valencià». «Xe, què té que vore?», «Pues que no, que no, que no cau bé». Porque, claro, para su mentalidad no es culto. [...] No, la gente ya de tu edad [l'entrevistadora, de trenta anys]⁵ un poco más, hasta los 50 años dicen al revés. «Si Rita Barberá no habla en valenciano: lo primero que puede hacer es aprender valenciano y hablar en valenciano que para eso es la alcaldesa de Valencia». Pero ya es de una edad hacia esta parte. (V129-F-28)

Fins i tot, els més joves de 50 anys (per fer cas de l'anàlisi social de l'anterior informadora) pretenen mostrar un cert domini d'alguns conceptes sociolingüístics que s'han anat divulgant els darrers decennis:

*Nosotros, que hemos aprendido valenciano, lo utilizamos... intentamos utilizarlo, porque también se ha fomentado más. I después también l'utilitzen els que és la seua llengua. I com ja està més **estandarditzat** [el valencià], no passa res [si el parles]. (V94-F-70)*

Sí: ell no ha estudiat **normalització**, i ella crec que tampoc, perquè en l'institut no se donava. I jo sí que he estudiat **normalització**. De fet, jo sóc l'única de totes les germanes que he estudiat per a donar classes. (VI18-F-65)

1.2. Tipologia dels parlants valencians

És evident que els termes *estandarditzat* i *normalització* al·ludixen a l'existència d'una fase assolida de llengua normativa que, en vista del repàs que acabem d'enllestir, no sembla discutible. Allò que sí que podem posar en dubte, també arran de les declaracions que hem vist, és que el nivell de llengua referit siga realment utilitzat. En primer lloc, perquè molts dels suposats usuaris parlen habitualment en castellà, com hem pogut llegir als fragments citats, i, en segon, perquè els qui empren més trets propis de la llengua normativa (que no es donen en valencià col·loquial) s'expressen en un valencià amb prou mancances fonètiques i morfològiques. Però anem a pams. Examinem primer quina mena de parlants tenim actualment al País Valencià. D'acord amb la clarificadora anàlisi del sociòleg Rafael Castelló (2002: 206-208; 2008), que l'elabora a partir d'una idea inicial de Ninyoles, n'hi hauria quatre:

- a Els *lleials*, «amb importants dotacions de coneixement, ús i valoració del valencià».
- b Els *subvaloradors*, usuaris habituals del valencià però que no el valoren (tendixen a decriure perquè són gent d'edat).
- c Els *idealitzadors*, que valoren el valencià però no l'usen (són els qui ja han tingut el valencià a l'escola i, per tant, la tendència és a ser-ne més cada volta).
- d Els *assimilats* al castellà, amb una absència de tota mena de recurs sobre el valencià.

El primer i el darrer tipus de parlants (*a* i *d*) es trobarien als extrems d'un contínuum que seria ocupat majoritàriament pels dels tipus intermedis (*b* i *c*), els quals contindrien hui en dia la major part de la població valenciana. Vegem-ho en forma gràfica (esquema 1), amb una meitat esquerra d'aquest contínuum on situem els usuaris del valencià, i una meitat dreta, on col·loquem els del castellà:

Contínuum dels tipus de parlants valencians (esquema 1)

VALENCIÀ *a*) Lleials *b*) Subvaloradors > *c*) Idealitzadors
> *d*) Assimilats CASTELLÀ

A la ciutat de València, d'on són els nostres informadors, la proporció dels grups pròxims al castellà seria més gran encara que a la resta del País. Concretament, la darrera enquesta del Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES) al Cap i Casal (2006) dona un 17,1% d'usuaris del valencià a casa, percentatge on haurem d'incloure els grups dels lleials i dels subvaloradors (la reducció progressiva d'aquest últim grup es fa evident quan descobrim que en l'anterior enquesta del SIES a la ciutat, la de 1993, els qui parlaven valencià a casa eren un 23%). Per tant, restaria el 83% de valencians de la capital pertanyents als dos contingents més propers al castellà, sense que això vulga dir que hi haja un desconeixement del valencià en aquest sector; ja que el grup dels idealitzadors inclou tots els qui el tenen com a segona llengua (apresa normalment a l'escola), els quals, segons l'enquesta de 2006, són el 39,2% (resultat de restar el 17,1% d'usuaris del valencià en família al 56,3% que declara que el sap parlar). Vegem a la taula 1 la possible assignació d'aquestes dades sociolingüístiques a la tipologia de parlants que proposa Castelló (2008).

3. Les cites que hi ha a continuació són el resultat d'una selecció entre totes les produïdes pels subjectes sobre cada aspecte referit.

4. Els parèntesis contenen la identificació del subjecte de l'enquesta: abans del primer guió hi ha la referència a la ciutat i al número d'orde de l'entrevista, enmig dels dos guions hi ha la indicació del sexe de la persona (M: masculí, F: femení), i la xifra que seguix correspon als dos últims dígit del seu any de naixement. La cita inicial d'aquest treball pertany a la mateixa enquesta i conté els mateixos referents.

5. Aquesta era l'edat, tant d'aquesta entrevistadora com dels altres dos entrevistadors.

Projecció quantificada per a la ciutat de València segons la tipologia de parlants valencians establida per Castelló (2008) (taula 1)

	Lleials + subvaloradors	Idealitzadors	Assimilats	
VALENCIÀ	17,1% (usen el valencià)	39,2% (saben valencià)	43,7% (no saben valencià)	CASTELLÀ
		82,9% (usen normalment el castellà)		

Els subjectes entrevistats per a la nostra enquesta són autòctons de la ciutat, motiu pel qual el percentatge dels qui tenen el valencià com a llengua primera (adquirida en família = lleials+subvaloradors) puja fins a un 28%, i el dels qui el tenen com a segona llengua (adquirida en l'escola = idealitzadors) arriba a un 44%. Finalment, els qui no saben parlar valencià (=assimilats) són el restant 28%. No vull dir que siga vàlid fer una projecció d'aquesta enquesta a la demografia lingüística ciutadana, però els valors obtinguts són relativament pròxims als dels estudis del SIES, feta la rectificació de l'autoctonia (taula 2).

Quantificació hipotètica per a la ciutat de València dels grups de parlants valencians a partir de la nostra enquesta (2008) (taula 2)

	Lleials + subvaloradors	Idealitzadors	Assimilats	
VALENCIÀ	28% (usen el valencià)	44% (saben valencià)	28% (no saben valencià)	CASTELLÀ
		72% (usen normalment el castellà)		

Totes aquestes quantificacions que acabem de veure ens ajuden a comprendre l'alta presència del castellà (i la mescla de llengües en algun cas) en les cites aportades més amunt. Aquestes cites mostren també que no sols es consideren «amb dret» a referir-se a la llengua normativa els usuaris habituals del valencià (els lleials i els subvaloradors) sinó que també ho fan els assimilats, que ni tan sols saben expressar-se en valencià. El grup que s'hi destaca en nombre de referències a la normativa és el dels idealitzadors, en part perquè és majoritari però, sobretot, perquè conté el gros dels qui han rebut el valencià a l'escola. Més amunt ens hem referit a aquests dos fragments que ara podem llegir:

Es muy diferente lo que se habla normalmente de lo que te enseñan en un colegio. Solamente el aleshores y el entonces...Yo me acuerdo que le decía a mi padre aleshores y él: «¿Qué es eso de aleshores?»». (V68-F-64)

Yo el que he aprendido es diferente al que habla mi madre. El de mi madre es de la calle y el mío es el que he aprendido en el colegio. Es un valenciano más rebuscado, que digo yo. (V80-F-69)

Això ens porta a deduir que la utilització de la normativa deu ser mínima, ja que els qui més a prop s'hi troben són parlants secundaris (tenen el valencià com a L2) i manquen, doncs, d'una base col·loquial de la llengua que els esperone a usar-la àmpliament. Ens queden com a usuaris potencials de la normativa els parlants «lleials», un subgrup dins els qui tenen el va-

lencià com a Ll, però que apareixen a les enquestes quantitatives barrejats amb els subvaloradors. En la nostra enquesta, pel fet de ser de resposta oberta, hem pogut detectar els subjectes pertanyents a aquest subgrup, que constitueix una clara minoria al si del conjunt dels valencianoparlants, i hem examinat l'ús que fan de la llengua normativa; hem constatat també el grau major d'ús per part del grup dels idealitzadors i, fins i tot, hem arribat a copsar trets normatius esparsos en el grup dels subvaloradors. Tot això amb el propòsit d'intentar esbrinar el punt de la fase de difusió social de la normativa en què ens trobem (quadre 1). En contra d'aquesta direcció, hem pogut observar un *antinormisme* militant l'abast del qual intentarem valorar per contrast al que podríem anomenar, en sentit oposat, *normisme*. Sense solució de continuïtat, això ens ha permès fer algunes constatacions sobre la qualitat de la llengua i el grau de seguretat que hi mostren els diferents tipus de parlants.

La penetració de la varietat normativa podem observar-la sobretot en el lèxic, que és el component de la gramàtica que millor perceben els parlants. Vegem al quadre 2 una classificació dels trets normatius arreplegats en el primer tipus de parlants, els lleials.

Trets normatius arreplegats en parlants lleials (quadre 2)

Tipus de parlants	Components de la gramàtica	Trets normatius
Lleials Parlants: 15 Dones: 8 Hòmens: 7 Anys de naixement: 1923-1942: 2 1943-1962: 8 1963-1982: 5	Morfologia (preposicions, pronoms, desinències verbals, sufixos)	Amb em, es, ens hagués estranyesa
	Lèxic	aleshores (2), ⁶ aniversaris, avis (2), barris (2), companys, desenvolupar (2), després, exercir, menys (2), mitjans, nosaltres (3), oncles, pastisseria, ramaders, recolzar, soroll.
	Locucions i frases fetes	al voltant, caps de setmana, de sobte, saber greu, si fa no fa
	Doblets innecessaris	feina, servei, sàpiga, endavant
	Topònims	Morvedre, Sagunt
	Ultracorreccions	me'n sembla

Com es pot veure, els parlants lleials es concentren en el grup d'edat intermedi (dels 46 als 65 anys) i mantenen una bona presència en el més jove (dels 26 als 45 anys). L'ús dels trets normatius es mostra totalment integrat en la parla d'aquests últims, que no fan mai comentaris metalingüístics, i ja es va mostrant més feble a mesura que anem a edats més velles. Algunes frases recollides en gent que es troba en la seixantena i la setantena denoten que no tenen assolida la fase de difusió social:

Aleshores... –que jo diria *entonces*–... (V160-F-47)

Home, perquè em sabia **mal**... **greu**... que no entenguera les coses (V53-M-35)

6. El número entre parèntesis indica les vegades que es diu una mateixa paraula.

Recordem que els subjectes s'adrezen a un entrevistador o una entrevistadora de trenta anys (vegeu la nota 5) que se'ls ha presentat parlant en valencià. Si tenen coneixement de la llengua normativa, en una situació de formalitat com la descrita, posen en funcionament aquest nivell de llengua. Això no obstant, alguns d'aquests subjectes de més edat es veuen encara en la necessitat de justificar-se, tal com mostra la cita de V160 que acabem de llegir: diu *aleshores* (en la situació d'entrevista formal) però immediatament aclaria que (en qualsevol altra situació?) ell diria *entonces*. L'exemple de V53 és d'autocorrecció perquè el parlant acaba d'usar la frase feta *saber mal* i, pensant-se que és incorrecta, rectifica a (*saber*) *greu*.

Passem ara a comprovar, en el quadre 3, si els anomenats parlants *subvaloradors* han tingut accés al nivell normatiu.

Trets normatius arreplegats en parlants subvaloradors (quadre 3)

<i>Tipus de parlants</i>	<i>Components de la gramàtica</i>	<i>Trets normatius</i>
SUBVALORADORS Parlants: 8 Dones: 4 Hòmens: 4 Anys de naixement: Abans de 1922: 2 1923-1942: 5 1943-1962: 1	Morfologia	desvalgut fins (2) vegada
	Lèxic	abans (2) ans dubte

La diferència és ostensible. Els trets normatius són escassos, els parlants es concentren en el grup dels 66 als 85 anys i apareixen subjectes d'edat superior. La proporció dels qui reflexionen sobre els trets normatius que estan introduint-se en la parla comuna és més gran que entre els lleials, ja que el grup dels subvaloradors, per raons d'edat, és el que més ha notat l'impacte entre la llengua usada tradicionalment (dialectalitzada i castellanitzada) i la que s'empra actualment. Això no obstant, en els exemples trobats, assumeixen que «ara cal dir-ho així» per bé que, quan no se n'adonen, incorren en el castellanisme que diuen que ara solen evitar (segon exemple):

Abans díem «*hasta demà*» i ara, «**fins** demà». (V11-F-28)

Hasta fa quatre dies, en ves de dir «**fins** demà», dèiem «*hasta demà*». (V75-M-33)⁷

Això sí, aquest grup mostra un nivell de llengua col·loquial lleugerament més genuí que el dels lleials, sobretot en l'aspecte fonètic (per exemple, en els velars), i en algun altre component de la gramàtica, com il·lustren aquests exemples:

Jo l'he coneguda viure en el carrer de... Tapineria. (V27-F-18)

Li han arrancat una dent i estava **sagnant** i me'n venia precís... (V141-F-33)

Però el contrast lingüístic més gran del grup *subvalorador* s'estableix amb el dels *idealitzadors*, tant pels usos normatius com pels genuïns. Cal recordar que els subvaloradors han rebut el valencià familiarment però no escolarment, mentre que els

idealitzadors l'han rebut preferentment a través del mitjà escolar. A això s'afeg un clara distància generacional, com es pot veure per les franges d'edat que integren cadascun dels grups (quadre 4).

Trets normatius arreplegats en parlants idealitzadors (quadre 4)

<i>Tipus de parlants</i>	<i>Components de la gramàtica</i>	<i>Trets normatius</i>
IDEALITZADORS Parlants: 19 Dones: 11 Hòmens: 8 Anys de naixement: 1943-1962: 7 1963-1982: 12	Morfologia	amb feia,
	Lèxic	aleshores (6), altra, barri, col·legi, companys (2), després, esport, estiuejar; fins, menys (2), nosaltres (3), nuclis, orfe, tractar; trencament
	Locucions i frases fetes	de cop i volta, fins i tot,
	Doblets innecessaris	feina

El mitjà preferent pel qual han accedit aquests subjectes al valencià els fa no posar en qüestió l'ús de trets normatius però sí que els fa constatar les diferències lingüístiques que els separen dels més majors. Vegem-ho exemplificat:

Solamente el aleshores y el entonces...Yo me acuerdo que le decía a mi padre aleshores y él: «¿Qué es eso de aleshores?» (V68-F-64)

–**Mare:** Jo sí, però com la culpable sóc jo, me tinc que conformar; perquè jo els tenia que haver ensenyat [el valencià] des de xicotetes.

–**Subjecte:** Pos sí, perquè tu fas les os tancades i obertes de tot. És veritat. (V42-F-49)

El primer exemple ja és reincident en aquest estudi, però ens interessa tornar-lo a veure en relació amb el que diem; i també perquè ens permet adonar-nos que el mot *aleshores* s'ha convertit en l'emblema de la llengua normativa. El segon exemple ens du a parlar de la qualitat de la llengua d'aquest grup: la informadora V42 reproduïx un diàleg entre sa mare i ella mateixa, retrau a la seua progenitora que no li haja transmès el valencià, cosa que li ha impedit adquirir una fonètica genuïna, que ara es veu incapaç de manejar a pesar de conèixer (relativament bé) la llengua normativa. Podríem dir, metafòricament, que aquest grup, encara que mostra una *façana* i una *teulada* aparentment impecables, se sustenta sobre una casa amb uns fonaments febles.

Finalment, els parlants assimilats, com calia esperar, no incorporen trets normatius del valencià a la seua parla. Si bé, hem trobat dues excepcions en sengles informadores que han incorporat dos mots del valencià normatiu al seu castellà usual: *entrepán* en compte de *bocadillo*, i *avia*⁸ en compte de *abuela*. Atès que són excepcionals, seria agosarat pensar en una influència del valencià com a llengua de prestigi, paral·lela a la que encara exercix el castellà sobre el valencià.

7. Malgrat que sembla que repetixen la mateixa frase, els dos subjectes ni es coneixen ni han estat entrevistats per la mateixa persona.

8. Els representem adaptats a la fonologia i l'ortografia del castellà. En el cas d'*entrepán* pot ser una interferència inconscient, però en el segon, *avia* fa funció d'eufemisme per a substituir *abuela*, esdevingut mot tabú perquè denota l'edat de la receptora de l'apel·latiu.

Podem concloure, doncs, que el País Valencià es troba encara en els primers moments de la fase tercera del procés de planificació del corpus (difusió social o vehiculació de la norma), que, en ser succeïda per la fase d'elaboració estilística i terminològica –i una volta enllestida aquesta–, ha de donar lloc a l'existència d'una llengua estandarditzada (quadre 1). Aquesta última fase és la que viu a hores d'ara la nostra llengua a Catalunya, amb un desenvolupament gran en la consciència dels registres o estils lingüístics i en els vocabularis especialitzats. Un bon exemple de les diferents fases del procés que travessen les dues comunitats de parla ens el proporcionen els usos lingüístics tan diferents que s'observen als respectius mitjans de comunicació. A Catalunya Ràdio i Televisió de Catalunya la locució procedent del personal propi es produïx amb una gran cura i sota la revisió constant dels corresponents serveis lingüístics. El resultat són uns nivells satisfactoris tant de llengua normativa, percebuda sobretot en el component lèxic i morfològic, com de qualitat i genuïtat del vernacle, que es nota especialment en el component fonètic. En canvi, a Ràdio 9 i Canal 9, llevat de comptadíssimes excepcions, els nivells són deplorables. En primer lloc, cal dir que la majoria del personal de locució procedix del grup de parlants que hem vingut anomenant idealitzadors: són usuaris habituals del castellà, que manquen d'una socialització familiar i ambiental en valencià i que han après la llengua a l'escola. Els fonaments fonètics són deficitaris: no hi ha velaritat en les eles, les vocals [ɔ] i [ɛ] s'articulen tancades, impera el ieisme, no es fan els enllaços sonors de [z] entre mots diferents,⁹ etc. Els trets lèxics i morfològics que s'usen de la llengua normativa no fan de contrapès suficient perquè a les oïdes dels parlants lleials i subvaloradors, que han begut el valencià de fonts originals, la llengua de la ràdio i la televisió valencianes els «sone» a castellana. Així ens ho fan saber alguns dels nostres subjectes pertanyents a aquestes categories de parlants. El parlant de la primera cita ha sabut observar el fenomen més freqüent entre els esmentats: el tancament de les *o* obertes, que exemplifica amb el topònim Catarroja.

A més, se nota en seguida quant una persona és aixina, se nota en l'accento, en el acento mateixa tu saps que se diu *Catarroja*, en una obertura de la *o* eixa ([ɔ]). Estos diuen *Catarroja* ([o]). Se nota en seguida el que parla valencià a eixe que no l'ha parlat en la vida. (V58-M-37)

El segon exemple no és tan concret. És el d'una dona de noranta anys, pujada en castellà pels seus pares, però amb un valencià ben genuí, adquirit al seu entorn social, que li ha permès apreciar el valencià *esllavassat* que sent en la televisió.

En Valencia capital mi abuela, mis tíos... hablaban un valenciano precioso. Un valenciano bonito, bonito, bonito, y bien hablado, y un deje y una cosa, que eso se ha perdido ya. Ese valenciano se ha perdido [...] porque aquellas personas han faltado. [...] Però el valencià se parlarà, d'una forma o de l'atra, el valencià se parlarà, però aquell ha desaparegut, perquè hui la gent en la tele... no saben parlar; i se nota... no saben pronunciar la paraula com és, i cada volta se parlarà pitjor; eh? Això sí que t'ho dic. Perquè els que sabien parlar el valencià, que d'eixos t'ensenyas, a cada volta en són menos i no deprenen. (V27-F-18)

Un símptoma d'aquesta incapacitat per a «pronunciar la paraula com és», segons la nostra informadora, són les constants ultracorreccions fonètiques en què incorren molts locutors, com ara l'articulació de [ɛ] (oberta) quan toca fer [e] (tancada); per exemple, en la desinència verbal en –em ([ɛm]: *caminem, posem*, etc.) o en mots com *propers* [pro'pɛrs], la sonorització de [s] quan toca mantenir-la sorda en un plural com *cossos* ['kɔsɔs].¹⁰

Però és que els locutors (i guionistes) valencians tampoc no mantenen dignament la llengua normativa que han après i l'encaminen a convertir-la en un calc morfològic i lèxic del castellà. Els exemples brollen arreu. Observem aquestes frases, sentides recentment:

Tenim uns núvols que no **van a durar** res.

L'oratge **va a estar** molt rebolocat.

Plou sobre **mullat**. (*Bon matí*; Ràdio 9, 26-09-08)

Manar les cartes. (*l'Alqueria Blanca*; Canal 9, 31-08-08)

La perífrasi d'imminència castellana (*va a*) és traslladada al valencià amb el perill de confusió amb el passat perifràstic; el mot *mullar* rep el sentit de 'banyar' (el calc ve segur del *mojar* castellà i no del *mullar* de Catalunya), i *manar* és calc semànticament del castellà *mandar*. La pregunta que es desprèn és si els tècnics lingüístics de la Ràdio Televisió Valenciana (RTVV), si és que n'hi ha, exercixen alguna supervisió sobre aquests locutors i guionistes i, en cas afirmatiu, si són obeïts. És

clar que seria sorprenent qualsevol rectificació, en aquest sentit, de les emissores públiques valencianes i, molt menys, que s'arribara al cas, que a voltes es dóna a les emissores catalanes corresponents, de correcció d'uns locutors a altres mentre estan en antena i que l'esmena fóra incorporada immediatament. Això ja seria un símptoma d'haver assolit el darrer nivell per a aconseguir la llengua estàndard; és a dir, una situació en què els parlants són conscients que hi ha una llengua normativa que, en situacions de formalitat, com és la intervenció en mitjans de comunicació, l'han de fer valdre.¹¹

1.3. El rebuig a la normativa

Dissortadament, això no passa al País Valencià. I no sols no passa això, sinó que es dóna un altre fenomen que frena la fase tercera del procés d'estandardització en què ens trobem, fet que podríem anomenar *antinormisme*. Aquest fenomen té dues manifestacions entre nosaltres, per bé que amb desigual recepció entre els parlants.

- a) Com a rebuig de qualsevol norma perquè el valencià no més és concebut com a col·loquial.
- b) Com a rebuig de la normativa vigent amb l'argument que és *catalana* i no *valenciana*, entesos naturalment aquests dos referents lingüístics com a antagònics.
- c) El primer tipus de rebuig (a) té les seues arrels en la clàssica concepció diglòssica del valencià que no admet la més mínima possibilitat perquè la nostra llengua pugua disposar d'una varietat normativa. Per exemple, una informadora (V164-F-44) de la nostra enquesta deia que *esposa* no era una paraula valenciana sinó castellana perquè en valencià es deia *dona*. Ella admetia que en castellà es podia dir *esposa* i *mujer*, aplicables a diferents registres, la primera al formal i la segona, a l'informal; però això mateix no era traslladable al valencià.¹² Un altre informador ho manifestava així:

A vegades, a les nétes, quant estan en mi, precisament els meus fills volen que... han agarrat la línia *esa* del valencià, i jo el llig i *eso* i n'hi han paraules que no. Ni les ha sentit en la vida ni crec que... que **diuen que és valencià**, pos igual jo com sóc un analfabeto... igual tenen raó, però que no les ha sentit mai. (V7-M-40)

Segur que si aquest últim parlant, que té el castellà com a primera llengua, aprèn noves paraules en castellà no les rebutjarà en cas que no les haja sentides mai, i les incorporarà de bon grat al seu repertori lèxic. Per contra, el valencià no el concep obert a poder ampliar el seu camp d'usos, especialment si pertanyen a l'àmbit culte. Al capdavant, tot és qüestió de les representacions socials que ha mantingut la nostra llengua, secularment restringida al nivell col·loquial.

El segon tipus de rebuig a la normativa per al valencià (b) prové de la ideologia anticatalanista. Ara l'estratègia no consistix a negar tota possibilitat de norma, com en el cas anterior, sinó a proposar-ne una d'alternativa que entrebanque el procés en marxa. La maniobra ja va ser denunciada per Vicent Pitarch fa alguns anys amb un llibre de títol ben expressiu: *Control lingüístic o caos* (1996), on reclamava una autoritat lingüística valenciana que posara orde en el desgavell existent aleshores pel que fa a la producció escrita oficial d'algunes institucions. Alguns dels nostres subjectes, des d'aquesta perspectiva anticatalanista, s'han mostrat refractaris a la normativa vigent. Els que s'hi han identificat d'una manera més clara pertanyen a un grup d'edat major (entre els 60 i els 79 anys), s'emmarquen en el grup *subvalorador* i prenen com a punt de partida el rebuig a la llengua normativa que reben els seus néts a l'escola:

Això de que el valencià es perd, una *leche!* El valencià no es perd encà que en les escoles s'olvidaren perquè..., *vamos!*, jo en la vida diré *altres* ni *nosaltres* ni *espectacle* ni *servell*...[deu voler dir *servei*] tot això no ho diré en la vida perquè jo ja no tinc que anar a **escola**. I als meus néts, que sí que van a escola, jo no els aconsellaré *espectacle*, perquè para mi no és *espectacle* sinó *espectàcul*. [...] Ara toca **el valencià**, para mi, **catalanitzat**, diguen lo que diguen [...]. (V50-M-29)

9. Per bé que aquest últim tret és propi del parlar *apitxat* i que no podem considerar-lo al mateix nivell que els trets que estem descrivint, la forta presència de locutors de l'àrea metropolitana de València augmenta la impressió per als oients i espectadors de la resta del País Valencià d'un valencià passat pel castellà.

10. Exemples sentits en Ràdio 9 en setembre de 2008.

11. Exemples sentits a Catalunya Ràdio: *sapigut* corregit en *sabut*, *incluït* corregit en *inclós*, etc.

12. Més exactament, en valencià hauríem de parlar exactament de tres mots per a la mateixa accepció: *esposa*, *dona* i *muller*.

Elles [les nètes] parlen més el castellà però, bueno, com ara en les escoles ensenyen el valencià... que jo no estic d'acuerdo en **este valencià que estan ensenyant** perquè què vols que te diga, filla meua? És un valencià que te diuen cada cosa, que tens que dir: «Bueno, m'ho tinc que tragar». Això també que conste en la entrevista. [...] Ara tu, a lo millor, dius «el iaio» i te diuen «l'avi». Escolta, «l'avi», pos jo mai en la vida... jo «el iaio» i «la iaia». Mos volen ficar, i això jo t'ho dic, **mos volen ficar el català en cullera** i el català és el català i el valencià... (V105-F-48)

—Però lo que no m'agrà, i te vaig a dir ara encà que no vinga a cuento, lo que no m'agrà és **com l'ensenyen en l'escola** perquè... una *cutufa*... *cutufa*... i el *ovi*, el *avi*... això me dóna molta malícia. [...] Una 'estoreta'.

—Ah, una *catifa*!

—Mira no me dóna més malícia que me fiquen **paraules en català!** (V141-F-33)

Fixem-nos en els mots normatius objecte de rebuig: *altres*, *nosaltres*, *espectacle*, *avi*: cap d'aquests no pertany al sector dels geosinònims populars que diferencien la llengua al País Valencià de la de Catalunya (per exemple, *arena/sorra*, *eixir/sortir*, *fadrí/solter*, *vesprada/tarda*, etc.), sinó que corresponen a paraules normatives que en els seus formats col·loquials, tant de Catalunya com del País Valencià, coneixen altres formes (per exemple, a Catalunya: *antres*, *nantres*, *espectàcul*, *jai*, etc.).¹³ Es fa ben palès que el rebuig s'adreça a la possibilitat que s'estandarditze un model normatiu de llengua al País Valencià, independentment que siga coincident o no amb el de Catalunya. És clar que cap d'aquestes persones no són filòlogues i es limiten a citar el que diuen els ideòlegs que segueixen, de vegades sense haver-ho entès bé, com demostren en els casos de *servell* per *servei*, *cutufa* per *catifa*, *ovi* per *avi*, etc. En el cas d'*avi* com a oposat a *iaio*, tornem a trobar-nos amb un problema de nivells de llenguatge similar al d'*esposa/dona*, puix que *iaio* ha de quedar restringit a un àmbit col·loquial. Amb això torna a quedar al descobert l'estratègia d'aquesta modalitat *antinormista*: deslegitimar el procés de vehiculació d'una norma per al valencià.

Altres informadors nostres, ja pertanyents als grups dels *lleials* i dels *idealistes* —generacionalment més jòvens— s'han mostrat crítics amb aquesta línia de rebuig a la norma i alguns, fins i tot, han arribat a afirmar que l'objectiu de l'anti-

normisme no és «desarmar» el valencià d'una normativa sinó, senzillament, fer que es deixi de parlar la llengua:

Que si dius *avi*, si dius *avelo*... si eixes coses s'acabaren, jo crec que encara se parlaria més. [...] Per set o huit paraules d'eixes rares **anem a deixar de parlar valencià?** (V131-M-41)

I després també està el tema catalanisme, la polèmica lingüística que a vegades, a vegades no, sovint, estan sempre que si és català que si no és català, que si tu parles [...]. El problema està en la pràctica i el problema està en la polèmica català-no català. Això, estan els extremistes que no hi ha manera de... i, clar, **normalment els extremistes són els que no el parlen**. T'estan dient que tu és que estàs parlant català i ells parlen castellà. (V164-M-51)

A més, està tota la història, que tu ja saps, ací, a la ciutat de València sobre que si català que si valencià. I aleshores... és una polèmica estúpida pero aleshores, què passa? **Que tots en castellà per tal d'evitar problemes**. El valencià no existix. Ací la polèmica és que com no hi ha que crear polèmica, pues aleshores, no existix i tot és castellà. (V102-F-56)

1.4. Els models normatius valencians

Des d'un altre nivell d'anàlisi, alguns estudiosos valencians de la normativa lingüística han proposat, amb algunes diferències i moltes coincidències, els models que creuen que existixen en valencià. Pradilla (2004) ha traçat el següent esquema:

- Codificació **endonormativa**
- **Integracionista**: adopció directa del model normatiu establert a Catalunya.
- **Autònoma**: adaptació al valencià del model normatiu català.
- Codificació **exonormativa**
- **Heterònoma**: establiment d'un nou model tan deslligat del català com siga possible.
- **Autònoma**: adaptació al valencià del model català sense mencionar-ne la relació.

A proposta de Lacreu (2002) i aplicació de Mas (2008), l'esquema rep una concreció més gran (quadre 5).

Els quatre models de normativa valenciana postulats per Mas (2008: 134) (Quadre 5)

	Fonètica	Morfosintaxi	Lèxic	Col·locacions
Secessionista	-ada > -à (<i>vesprà</i>) -esa > -ea (<i>bellea</i>) <i>atra</i> (<i>altra</i>)	<i>aixina, lo</i> (article neutre), <i>mos</i> (<i>ens</i>)	<i>artícul,</i> <i>deport,</i> <i>vehícul</i>	
Particularista	pronúncia semiconsonant del grup -jec-	<i>eixe, este,</i> imperfets de subjuntiu en <i>-ara, -era</i> -incoatiu en <i>-ix</i> -pronom vos en posició preverbal	<i>agarrar, dependre,</i> <i>desenrotllar, faena,</i> <i>hui, paréixer, roín,</i> <i>tindre, servici, vore,</i> <i>xicotet</i>	
Convergent	pronúncia palatal del grup -jec-	<i>aquest</i> imperfets de subjuntiu en <i>-às, és</i> - incoatiu en <i>-eix</i> - pronom us en posició preverbal	<i>agafar, aprendre,</i> <i>avui, desenvolupar,</i> <i>dolent, feina, semblar,</i> <i>tenir, servei, veure</i>	<i>és a dir,</i> <i>és clar,</i>
Uniformista	- neutralització d'algunes vocals (<i>tuthom</i>)	- <i>meva, teva, seva</i> - subjuntiu en <i>-i</i> (<i>sigui, existeixi</i>)	<i>estrella, llangardaix,</i> <i>maco, mirall, noi,</i> <i>patata, tarda</i>	

Com veiem, els tres autors comentats postulen un model per als qui neguen que el valencià i la resta del català formen part de la mateixa llengua. Aquest model, que Pradilla anomena *exonormatiu heterònom*, i els altres dos autors, *secessionista*, nosaltres el considerem més aviat *antinormista*. Tots els trets al·legats com a pertanyents al model secessionista no són més que característiques del valencià col·loquial (participi de passat sense *-d-*, pronom *mos*, castellanismes lèxics, etc.). En canvi, quan entrem als altres tres models, ja comencem a trobar-nos amb trets normatius, és a dir, aquells que provenen de la codificació gramatical i lèxica que, en diferents etapes, s'ha anat elaborant des de les institucions acadèmiques amb l'objectiu últim d'assolir una llengua estàndard. Una altra

qüestió és si aquests tres models funcionen simultàniament al País Valencià com a representatius de diferents tendències ideològiques sobre la normativització, que és la tesi que pretén demostrar Mas. El nostre parer és que han funcionat més aviat com a successius, d'acord amb la font difusora que ha dominat en cada moment. Així, les Normes de Castelló de 1932 i la *Gramàtica valenciana* de Sanchis Guarnier (1950) van proposar el model que Mas anomena *particularista* a partir de l'adaptació que van fer de la gramàtica i el diccionari de

13. La diferència, en aquest sentit, entre Catalunya i el País Valencià seria que les formes catalanes populars que citem es troben en clara recessió davant un procés estandarditzador molt més ben acceptat per la població que al País Valencià.

Pompeu Fabra; en els anys seixanta, amb l'opció presa per Joan Fuster de no modificar gens els usos normatius que regien a Catalunya, s'introduïx el model *uniformista*; posteriorment, en els anys setanta i vuitanta, s'imposa una solució de compromís entre els dos models anteriors i naix el model *convergent*, postulat pel mateix Sanchis Guarnier i ben representat a les gramàtiques d'Enric Valor. Fins ací, hom no s'havia plantejat la utilització de la normativa en els mitjans de comunicació de masses i, especialment, a nivell oral; per això, quan naix la RTVV, cal fer un «replegament» al model particularista (Mollà, 1990), més proper a la llengua col·loquial i, per això, més assumible per la majoria dels valencians, que és, en definitiva, del que es tractava. Durant els anys noranta accepten aquest model l'IEC i l'IEC, i, quan es crea, l'AVL, aquesta última institució l'establix com a punt de partida (Lacreu, 2002; Montoya, 2006: 57-60). Després d'aquests canvis en tan poc de temps, és comprensible que es mantinguen algunes inèrcies pel que fa a usos concrets que han adquirit prestigi entre nosaltres (*avui, feina, us...*), o que hagen sorgit opcions combinatòries dels diferents models (incoatius en *-ix* amb demostratius reforçats) però no sembla que hi haja cap ànim de diferenciació ideològica sinó, estrictament, l'aplicació de criteris lingüístics diferents dins del que tothom considera un fons comú.

2. UN ESTATUS PER AL VALENCIÀ

Ha arribat l'hora d'intentar respondre a les dues preguntes que ens fèiem al principi. Recordem-les:

a Existix una sola varietat normativa del valencià o n'hi ha més d'una?

b Si només n'hi ha una, per què no rep l'estatus que li correspondria?

En resposta a la primera qüestió (*a*), crec que podem concloure que, realment, al País Valencià, només funciona una varietat normativa de la llengua pròpia; això és, una varietat que és unitària –amb algunes variants menors que responen a criteris que podríem qualificar més aïna d'*estilístics*– i que és *efectiva*. És a dir, es tracta d'una varietat que és usada *efectivament* per tots els organismes de la Generalitat, pels ajuntaments i les diputacions, pels mitjans de comunicació, pel sistema educatiu, pels intel·lectuals i per tots els ciu-

tadans que volen parlar-la i escriure-la amb voluntat de correcció. Difícilment trobarem entre aquests usuaris efectius de la normativa alguna veu discrepant amb els «criteris inspiradors» que fa constar l'AVL a les seues publicacions prescriptives més recents (*Gramàtica normativa valenciana*, 2006; *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*, 2006):

Els criteris que han inspirat la redacció [...] són, amb caràcter general, els que assenyalava l'article 4 de la Llei de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i que, en termes més concrets, s'especifiquen en el *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*, aprovat unànimement en la reunió plenària del 9 de febrer del 2005. Estos, fonamentalment, són:

a) La llengua pròpia i històrica dels valencians és també la que compartixen les comunitats autònomes de Catalunya i de les Illes Balears [...].

b) Dins d'eixe conjunt de parlars, el valencià té la mateixa jerarquia i dignitat que qualsevol altra modalitat territorial de la llengua compartida, i presenta unes característiques pròpies que l'AVL preservarà i potenciarà d'acord amb la tradició lexicogràfica i literària pròpia, la realitat lingüística valenciana i **la normativització consolidada a partir de les Normes de Castelló**.

En conseqüència, en la redacció [...] hem intentat harmonitzar dos principis bàsics:

1) La recuperació i la prioritització de les variants valencianes genuïnes, vives, ben documentades en els clàssics i avalades per l'etimologia i per la tradició literària, lexicogràfica i gramatical.

2) **La convergència amb les solucions adoptades en els altres territoris que compartixen la nostra llengua**, a fi de garantir-ne la cohesió pertinent.

Pel que fa a la nostra pregunta sobre l'estatus (*b*), conté una afirmació implícita que sembla posar en dubte aquest resultat aparentment positiu: el valencià no goja del prestigi que hauria de correspondre a una llengua que disposa d'una normativa. Salta a la vista que la presència residual i, sovint, nul·la, de la nostra llengua en els discursos dels representants polítics, dels dirigents econòmics del País Valencià, dels actors socials principals, dels esdeveniments de masses, etc., ens diu a cada passa que el valencià és una figura merament decorativa en el panorama de l'anomenada *Comunidad Valenciana*, on el castellà s'ha erigit en llengua realment útil per a viure-hi. La nostra enquesta ens permet explorar en les

raons que ens han portat a aquest estatus de llengua emblemàtica i, a partir d'ací, poder encetar el debat sobre els camins de futur que ens queden.

2.1. El valencià: un parlar de poble i «tancat»

Una de les característiques de les varietats normatives és que naixen –i romanen– associades a un àmbit urbà i a una classe social dirigent. Al País Valencià fa més d'un segle i mig que el sector benestant va començar a abandonar l'ús de la llengua pròpia perquè la considerava sense prestigi (Montoya, 2008). El procés ja està enllestit en aquell sector i n'ha arrossegat d'altres, especialment a les ciutats principals del País. Això ha donat lloc a una associació, que encara reflecteixen els parlants de la capital, entre parlar valencià i ser de poble, tàndem que no pot esdevenir de cap manera una llengua normativa. Vegem una mostra de les declaracions que fan els nostres subjectes:

En cada alqueria vivien, pos, cinc o sis famílies i era *valenciano pur* [...]. No, jo treballe a Aldaia, un poble, i els meus nanos són de diferents llocs de la Comunitat i els que tinc ara, per exemple, en tinc dos d'*Ontinyent* que són *valenciano-profundos* i uno que és d'*Algemesí* i és *valencianopensant* perquè jo, per exemple, sóc valencianoparlant pero no sóc valencianopensant, que és diferent. (V66-M-66)

Jo crec que el *vertader valencià*, el *autèntic* [...] els alicantins pero de la zona de l'interior són els *vertaders* que parlen el *valencià-valencià* [...] que és [...] més afín al català. El nostre... el nostre és una merda... *desvirtuat* [...] Nosatros, els de la capital, és molt *complejo* [...] és molt difícil. (V73-M-32)

Yo convivía con gente que hablaba el valenciano puro: venían de los pueblos... De Cullera, de Sueca... les cuesta mucho hablar el castellano, para ellos es un gran esfuerzo. Y al ser tan cerrados de valenciano, el castellano lo hablan mal. (V136-F-33)

Entonses el valencià de València era molt *rofn*. Com en els *pobles* parlaven el *valencià tancat*, un valencià com el que estic parlant-lo jo ara [fill de pares de la Vall d'Albaida], i no el parle tan *bla*. (V98-M-35)

Els qualificatius que rep el valencià de fora de la capital són *pur*, *vertader*, *autèntic*, *valencià-valencià*, *puro*..., i els que reben els valencians de la mateixa procedència: *valenciano-profundos*, *valencianopensant(s)*, etc. En contraposició, els qualificatius atribuïts al parlar de la ciutat de València són negatius:

merda, desvirtuat, rofn, bla, etc. Ara bé, no sempre el valencià de poble té connotacions positives: el concepte *tancat* (i *cerrado*) que apareix en els dos darrers fragments implica efectes negatius, com ara la manca d'intel·ligibilitat¹⁴ o la possessió de característiques pròpies dels pobles:

El meu home [de la *Costera*] parla amb ell [= el fill] i diu algunes paraules que jo no sé ni lo que són. Les té que *traduir*... (V78-F-80)

Mira, jo te dic una cosa: jo sóc valencià i vaig a vore les falles i la majoria de coses **no les antenc**, perquè **mosatros parlem un valencià que diuen de capital** i, ara te'n vas a *Sueca* o *Cullera* i parlen d'una altra manera [...] Te'n vas a *Castelló*... (V92-M-30)

Aquí también hay pueblos que sí que te hablan el valenciano y a veces te cuesta entenderlos porque son tan cerraos... Pero [a los de] Valencia capital, no, no. Yo creo que no. (V72-F-72)

Els viuen en Benigànim. Parlen un valencià **tancat**, perquè jo casi no els entenc. (V78-F-80)

L'accepció de *tancat* que manegem també admet gradació, entre un *poquitín* (que té per objectiu reduir la gravetat del *tancament*) i el grau màxim que comporta el *molt/muy*:

Tengo tíos que sí que hablaban el valenciano cuando se enfadaban o cuando hablaban para ellos o cuando discutían [...] pero lo tenían como una cosa un poquitín cerrada, ¿no? [...]. Está mal enfocado porque fíjate mi compañera, la Pepa, la del Cabañal, valenciano pero valenciano cerrado... (V156-M-62)

Hi ha gent de *Gandia* que parlen **molt tancat**, *muy cerraos*. (V74-M-35)

El iaio de ma mare, que era del *Grau*, parlava un valencià **molt tancat**... (V84-F-63)

I el *tancament* acaba conduint-nos al concepte de *valencià-valencià*, que retrobem de bell nou, amb una duplica-

¹⁴ Segurament, a partir de la mateixa accepció del castellà *cerrado* (DRAE: «5. fig. Dícese del acento o pronunciación que presentan rasgos nacionales o locales muy marcados, generalmente con dificultad para la comprensión. 6. fig. Dícese de la persona que habla con tal acento o pronunciación.»). En consonància amb aquesta definició, vegeu aquesta altra, que s'aplica als dialectes anglesos: «certain language varieties come to be characterized as uneducated, vulgar, immoral, foreign, ethnic, provincial, ephemeral, convoluted» [«difícils de comprendre»] (Battistella, 2005: 17).

ció que implica *autenticitat* i que pot acabar igualant el gentilic de *valencià* al de *valencianoparlant*.¹⁵

Pero en Catarroja se habla un valenciano muy cerrado. Y yo lo he visto hablar con su familia y valenciano-valenciano. (V121-F-63)

I ara el xiquet s'ha casat en una xica molt molt d'allí d'Alzira i parlen un valencià **tancat-tancat** d'allí d'Alzira. [...] Mont-Olivet? És que no és un barri **valencià-valencià** perquè hi ha molta gent de fora... pero passes un poquet més avant, que ja està Castellar; i tot això, i, bueno, ahí ja tot lo món, **tancat** el **valencià-valencià**. (V36-F-42)

L'associació amb què ens quedem és negativa, tant per als pobles com per a la llengua en general, perquè hom acaba establint la següent equivalència múltiple (esquema 2):

Sèrie de termes equivalents entre el fet de ser de poble i la capacitat de parlar valencià (esquema 2)

persones de poble = persones tancades = valencianes-valencianes = valencianoparlants

Segons això, a la capital habiten (esquema 3):

Equivalències entre el fet de ser de ciutat i no parlar valencià (esquema 3)

persones de ciutat = persones obertes = valencianes = castellanoparlants

Excepcionalment, ens trobem un sentit positiu del terme en alguns subjectes que no apliquen el concepte de *tancat* al parlar dels pobles, sinó al que s'usa actualment (ja sense la distinció rural/urbà), o bé que consideren que el parlar de la ciutat és més correcte que el dels pobles:

Parlàvem tots el valencià que se parlava **antes**, digam, en la capital, recurtant les paraules del castellà; no com **ara** que se parla tan **tancat**. (V106-M-41)

Parle, però hi ha coses que no les dic bé: **les dic de poble**. (V117-F-73)

2.2. Parlar a espardenyades: dels llauros als parlants idealitzadors

També té un sentit positiu per al prestigi del valencià l'evolució que s'ha produït en un altre concepte proper, el

d'*espardenyada*. Partim de la definició d'una persona que conjugava la seua procedència social (de la classe benestant valenciana) i la seua especialitat en sociolingüística:

Les gens *bien* poseeixen, per exemple, un mot summament gràfic per a designar els catalanismes: l'*espardenyeta*, terme que simbolitza el *status* que hom dóna a la llengua dins l'ordre social. Però aquest sentiment de menyspreu indissimulat sembla flotar arreu, de vegades en forma quasi imperceptible. (Ninyoles, 1971: 165)

Efectivament, Ninyoles ens feia adonar-nos que el terme palesava un baix estatus per a la llengua, però no tant perquè s'aplicava a qui incorria en usos incorrectes del castellà *per culpa* del valencià, sinó, més aviat, perquè implicava una *acusació* de procedència rural (o equiparable) als qui denotaven un substrat valencià quan s'expressaven en castellà. L'espardenya ha estat tradicionalment el tipus de calcer més popular entre els llauradors, de la mateixa manera que ho ha estat el parlar valencià quan la gent bé de la capital l'abandonava; Per això, l'origen figurat de *pegar espardenyades* en el sentit d'expressar-se amb interferències del valencià en parlar castellà, equiparable a 'caminar per la ciutat amb espardenyes'. Qualsevol altre terme associat amb la gent del camp en contraposició a la de la ciutat podia haver servit i, de fet, a Alzira hom diu «pegar lleonades» per a referir-se al mateix concepte. Això no obstant, el terme més general és el d'*espardenyades*, que hem sentit també a Gandia, Alcoi o Alacant. I aquest és el que hem trobat entre els nostres parlants del Cap i Casal. Examinem alguns exemples que responen a l'accepció descrita:

Mi madre... yo lo que digo que suelta unas espardenyàs que... pero bien, no quedan mal porque hoy están bien. (V80-F-69)

Mon pare parlava el valencià, però el castellà, molt mal, perquè tirava *aspardenyaes*, moltes. [...] I mun pare parlava molt bé, tirava *aspardenyaes*, que era molt valencià. (V141-F-33)

És que eren llauradors, és que eixos sí que, al parlar el castellà, entonces soltaven l'*espardenyà*, i se reíen, i dien: «Mira, este, és un *llauro*, este». (V30-M-37)

En dos dels tres fragments, els verbs que apareixen es conjuguen en passat per a referir-se al concepte en qüestió, senyal que els usuaris no el senten absolutament viu amb

l'accepció que consideren pròpia (la d'interferència del valencià sobre el castellà). Per altra banda, les parlants que ens proporcionen el primer exemple pareix que ens vulguen transmetre una certa compensació, des del present, envers els seus pares, ja que, segons elles, el fet d'introduir valencianismes en el castellà hui no suposa un descrèdit o bé –en el passat– era característica de persones *molt valencianes*, cosa que actualment no implica cap desprestigi, com podia succeir abans. Finalment, el darrer exemple, a part de ser el més explícit de la definició canònica del concepte, n'introdueix un altre d'estretament associat, el de *llauro*, que també és emprat amb referents de passat:

Escomençaren que si era molt ordinari parlar el valencià, que no sé què, que pareixia de *llauros*, dien entonces, i dien eixes tonteries. (V31-F-37)

La gent de València parlava més castellà, la gent de tendes, i pareixia més de senyor. I anava uno... «Mira, este *llauro*» (V92-M-30)

Ara, lo que sí que està clar és que ací fa uns anys [si parlaven valencià] et dien que eres un *llauro*: estava mal vist, sobretot en València capital. (V133-F-49)

Com es dedueix dels fragments citats, hi ha una diferència important: *llauro* era una desqualificació global que requeia sobre una persona pel fet d'expressar-se en valencià, mentre que *espardenyada* era una incorrecció comesa per una persona que s'expressava en castellà perquè no el dominava, a causa de tenir el valencià com a primera llengua. Els *llauros*, doncs, eren els candidats ideals per a cometre *espardenyades*. Actualment, però, les *espardenyades* es peguen «al revés», com diu un dels nostres subjectes ben gràficament:

Jo quan vaig aprendre valencià també soltava *espardenyades al revés* (V52-M-35)

Evidentment, si la majoria usa un terme amb una determinada accepció, encara que aquesta no siga la més genuïna, hem d'acceptar que s'imposa un nou ús. En els següents exemples, com en l'anterior, trobem la nova accepció, entre gent situada en la setantena i la huitantena:

Jo li dia a la meua nora: «*Nena, habla el castellano, por favor, que tires unas espardenyas, que mos vas a matar. Si no saps valencià, no el parles, que el llanceu a perdre*». (V153-F-25)

El valencià que sé és el que em van ensenyà els meus pares. És el valencià que s'ha transmetit de pares a fills, és el de carrer; i arream cada *espardenyà*, que... (V75-M-33)

Si seguim un orde descendent d'edats a partir de la seixantena, observem un assentament ampli de l'accepció que identifica *espardenyada* amb la introducció de trets del castellà dins el valencià:

Crec que parle més valencià... –a pesar de les *espardenyas* que amolle– ... més que lo que hui en dia s'està ensenyant. (V7-M-40)

Ací tothom parlar-lo col·loquialment sap parlar-lo... [el valencià] Home, a *espardenyas*, però, bueno [...]. Quan el València juga bé, una penya és «Xe, que bo» [amb o oberta] i l'altra és «Xe, que bo» [amb o tancada], i es burlen d'ells però ho accepten: «Pos ensenyeu-mos!» (V51-M-40)

Quiero decir que no lo conozco ni lo domino pero si alguna duda tenía, tiraba mano del diccionario y he escrito algunas cosas para la Falla en valenciano. Leerlo, por supuesto, que lo leo y hablarlo, mal; según los académicos, meteré alguna espardenyà, como se suele decir; pero me defiendo. (V59-M-42)

–Algú va influir en la vostra decisió d'ensenyar-li el valencià [al fill]?

–No, nuestra propia experiencia. Mi mujer tiene más dificultades para hablar en valenciano, casi más que yo, pero como con el niño no tenemos vergüenza lo intentamos... alguna *espardenyà*... Lo más importante es hablarlo. (V86-M-66)

Él se pone a hablar contigo perfectamente en valenciano. [...] Él se pone a hablar con Paco, el director del cole, y se pone a hablar en valenciano... (V72-F-72)

En la major part dels casos, els més jòvens són castellanoparlants que fan intents de parlar el valencià i, com és natural, incorren en castellanismes. Això sí: ara no podem veure el castellà com un parlar desacreditat o amb aires de ru-

15. També va en la mateixa línia el terme *valencianot*, -a, que usen aquests parlants: «Sí, home, un valencià tancat, tancat. [...] El meu cunyat era molt *valencianot*» (V98-M-35); «una senyora de Llíria, ella així molt *valencianota*... Jo disfrute parlant en valencià.» (V36-F-42). El terme admet també l'accepció de 'bast, -a'.

ralia, com ho era el valencià quan va nàixer el terme d'*espanyolada*. Simplement, s'ha aprofitat una denominació pre-existent de la qual s'ha llevat la connotació que en va motivar la creació. La novetat positiva per a l'estatus del valencià seria, per tant, no que es destaque sobre el castellà en el grau de prestigi, sinó que es plantege que la nostra llengua meresca un nivell de correcció propi d'una llengua normativa:

- a) ... més que lo que hui en dia s'està **ensenyant**. (V7-M-40)
 b) Ací tothom, parlar-lo **col·loquialment** sap parlar-lo... «Pos ensenyeu-mos!» (V51-M-40)
 c) *tiraba mano del diccionario [...] según los académicos...* (V59-M-42)
 d) *Él se pone a hablar con Paco, el director del cole, y se pone a hablar en valenciano...* (V72-F-72)

No hi ha dubte que el fragment de *a* apel·la al sistema educatiu reglat; que el de *b* contraposa el nivell col·loquial al nivell de llengua que pot ser objecte d'ensenyament; que el de *c* esmenta el diccionari i els acadèmics com a components d'una normativa lingüística, i que el fragment final *d* parla d'algú que és capaç de parlar en valencià a una persona que representa la correcció lingüística per a la informadora: el director de l'escola dels seus fills, que és de línia en valencià.

Enquesta sobre la situació social del valencià. 2004 (taula 3)

Creu que el valencià hauria d'usar-se més, igual o menys (en general, a nivell social)?	MÉS
País Valencià	58%
Zona valencianoparlant	61%
Àrea metropolitana de València	72%
Jòvens (15-24 anys)	62%
Persones amb estudis universitaris	64%
Persones que parlen valencià sempre	76%

2.3. L'estatus segons les enquestes sociolingüístiques

Fet aquest repàs a la percepció que mostren els valencians del Cap i Casal sobre l'existència d'un (cert) estatus per al valencià normatiu (i, per extensió, per a tot el valencià), podem buscar-ne confirmació a les enquestes sociolingüístiques. En primer lloc, cal aclarir que en aquestes consultes a la població no se sol fer cap pregunta directa sobre el tema. Ens hem de basar, indirectament, en preguntes que persegueixen objectius pròxims i en l'observació del comportament d'alguns factors socials significatius en relació amb la llengua normativa.

Comencem per l'ús desitjable del valencià que manifesten els ciutadans. En *l'Enquesta sobre la situació social del valencià. 2004 (Llibre blanc de l'ús del valencià-I, 2005)*, a la pregunta «Creu que el valencià hauria d'usar-se més, igual o menys (en general, a nivell social)?», el 58% dels valencians respon que «més»; aquesta resposta és lleugerament més positiva a l'àrea dels usuaris reals, és a dir, a la zona valencianoparlant (61%), però destaca, en tot el País, l'àrea metropolitana de València, amb el 72 %. Els sectors socials que més sobreixen en aquest desig són el grup d'edat més jove (15-24), amb el 62%; els qui tenen estudis universitaris, amb el 64%, i els qui parlen sempre valencià, amb un 76% (vegeu el taula 3).

La comparació amb altres consultes a la població ens permet ratificar aquests resultats. Així, l'enquesta –pràcticament coetània– del SIES (*Enquesta 2005. Coneixement i ús social del valencià*) ens diu que el 60% dels habitants de la zona valencianoparlant creu que el valencià hauria d'usar-se més, i, si es fa la mateixa pregunta als ciutadans de l'àrea metropolitana de València, aquest percentatge puja fins a un 67%. Certament, la resposta positiva a una enquesta no implica un compromís per part del subjecte sinó, simplement, una resposta benèvola dins dels paràmetres d'allò que es considera políticament correcte. D'altra banda, la formulació de la pregunta no apunta exactament a la consideració que puga merèixer la llengua o a la categoria que se li puga assignar (per exemple, per comparació al castellà). Fetes aquestes reserves, sí que podem destacar que una de les variables que més pot ajudar que la normativa valenciana assolisca l'estatus d'estàndard és el fet que la capital del País Valencià (amb la seua comarca de l'Horta) encapçale les actituds positives sobre l'ús futur del valencià. Així mateix, també contribueix a aquest futur la fidelitat dels usuaris habituals (els lleials només?).

Hem vist que les persones amb estudis universitaris, que són les que amb més probabilitat posseïxen un coneixement culte de la llengua, constituïxen un dels grups més proclius a un ús més gran del valencià. Les enquestes ens diuen també que el seu coneixement del valencià parlat és més elevat que el dels sectors amb nivells inferiors d'estudis.¹⁶ Vegem-ho a la taula 4, on podem observar la constància en els resultats d'aquest grup, tant al llarg del temps com entre enquestes de procedència diferent.

Coneixement de la llengua parlada segons el nivell d'estudis¹⁷ (taula 4)

Enquestes	Sense estudis	Primaris / ESO	Batxillerat / FP	Universitaris
1992 (SIES)	56%	62%	59% - 60%	62%
2005 (SIES)	48%	46%	52% - 54%	63%
2004 (AVL)	50%	52%	52%	60%

En el període 1992-2005, les enquestes del SIES palesen una minva en el coneixement del valencià parlat en tots els nivells d'estudis inferiors i un manteniment en els universitaris. L'enquesta de l'AVL ratifica, a grans trets, la situació actual. Però el prestigi en l'ús d'una llengua normativa no el dona només el nivell d'estudis superior de la persona que la parla sinó la seua pertinença a un sector social alt o mitjà alt. Encara que la distinció subjectiva de classes que plantegen les enquestes no ens ha donat un resultat clarament favorable a un ús més gran del valencià (ni desfavorable tampoc), analitzem quin és el coneixement del valencià parlat per classes socials:

Coneixement de la llengua parlada segons la classe social (taula 5)

Enquestes	Baixa	Mitjana baixa	Mitjana-mitjana	Mitjana alta	Alta
2005 (SIES)	40%	46%	54%	59%	46%
2004 (AVL)	45%		55%	57%	

16. Per descomptat, aquesta diferència s'incrementa quan entrem a les habilitats lingüístiques de procedència acadèmica: llegir i escriure.

17. Les enquestes triades presenten les mostres més grans de les que s'han fet al País Valencià: 1992 (6.675 entrevistes), 2005 (6.666), 2004 (6.755).

Tenint en compte la defecció lingüística viscuda per les classes benestants en la història recent del País Valencià, no és un mal resultat per al futur del valencià (i, amb aquest, el de la seua llengua normativa) que aquest sector social posseïssa actualment un coneixement superior que el dels estrats inferiors. Concretament, l'enquesta del SIES, que fila més prim, apunta a l'anomenada classe mitjana alta, segurament integrada (subjectivament, no ho oblidem) per sectors de professionals amb estudis universitaris. Ara falta que aquests indicadors, que insinuen un ascens en l'estatus actual de la llengua normativa entre els valencians, acaben associant-se entre si d'una manera més ferma, i la resta de la societat acabe situant entre les seues aspiracions d'ascens social el domini del valencià i, concretament, d'un *bon valencià*. Llavors estarem en el camí d'assolir un model estàndard viable per a la llengua dels valencians.

3. BIBLIOGRAFIA

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2002): *De les Normes de Castelló a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua («Documents» 01).
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2005): *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua («Documents» 04).
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006): *Gramàtica normativa valenciana*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006): *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- BATTISTELLA, Edwin L. (2005): *Bad language*, Oxford University Press.
- CASTELLÓ, Rafael (2002): «Economia dels intercanvis lingüístics al País Valencià», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 16, pp. 195-215.
- (2008): «Especulació lingüística al País Valencià», *Saó. 25 anys de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*, monogràfic 42, setembre 2008, pp. 6-7.
- Coneixement i ús social del valencià*, Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics, València 2004.
- Enquesta 2005. *Coneixement i ús social del valencià*. Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (<http://www.cult.gva.es/sies>).
- Enquesta sociològica de la ciutat de València. 2006. Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (<http://www.cult.gva.es/sies>).
- Estudi sociològic de la ciutat de València. 1993. Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (<http://www.cult.gva.es/sies>).
- LACREU, Josep (2002): «Els models de llengua del valencià», CASANOVA, E. et al. (eds.), *Estudis del valencià d'ara*, València: Denes, pp. 241-251.
- Llibre blanc de l'ús del valencià-I. Enquesta sobre la situació social del valencià. 2004*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005.
- MAS I CASTELLS, Josep À. (2008): *El morfema ideològic. Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*, Benicarló: Onada Edicions.
- MOLLÀ, Toni (1990): *La llengua dels mitjans de comunicació*, Alzira: Edicions Bromera.
- MONTOYA, Brauli (2006): *Normalització i estandardització*, Alzira: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Edicions Bromera.
- (2008): «La transmissió familiar del valencià», *Llibre blanc de l'ús del valencià-II*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 149-167.
- NINYOLES, Rafael L. (1971): *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca: Moll, 1975.
- PITARCH, Vicent (1996): *Control lingüístic o caos*, Alzira: Edicions Bromera.
- POLANCO, Lluís B. (1984): «La normativa al País Valencià. Problematètica i perspectives», *Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 107-146.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2004): *El laberint valencià. Apunts per a una sociolingüística del conflicte*, Benicarló: Onada edicions.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica Valenciana* (edició facsímil: Barcelona: Alta Fulla, 1993; FERRANDO, A., ed).

PERSPECTIVA PSICOSOCIAL A LA SITUACIÓ LINGÜÍSTICA VALENCIANA

Oto Luque i Agües

[Universitat de València. President de la Societat Valenciana de Psicologia]

Abans de res, vull agrair a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua l'oportunitat de compartir aquestes reflexions al voltant d'un tema tan apassionant com és la realitat de la nostra benvolguda llengua.

Partim, en aquesta ocasió, de la consideració d'una sèrie de paràmetres conceptuals, per a poder analitzar un tema tan complex i multidimensional com el que ens ocupa. La situació que el valencià viu, i com és considerat pels valencians i valencianes d'avui dia, pot ser vista i interpretada des de molts angles i tenir diverses perspectives. Ací només pretenem oferir una visió que, encara que incompleta, siga representativa d'una anàlisi científica.

En primer lloc, ens basem en una de les consideracions fonamentals i tradicionals de tota perspectiva psicossocial: «La realitat és construïda» (Berger i Luckman, 1984), és a dir, segons la percebem, la valorem, la pensem (les creences que n'hi ha al voltant) o la fem servir, tindrà una determinada existència en nosaltres i per al nostre grup social.

En segon lloc, hem de considerar que la llengua no és únicament un vehicle de comunicació. Representa moltes coses més, per exemple, existeix una clara vinculació entre llengua i identitat. També, però, té un clar valor simbòlic que determina la mateixa dinàmica social (estatus, etc.) i, d'altra banda, és objecte de conflictes, davant els quals

les persones es posicionen i generen estratègies de resolució, com és el cas de les dissonàncies (Festinger i Aronson, 1984).

Finalment, quan analitzem l'escenari social actual, cal que parlem de pluralitat i convivència; així com dels reptes i oportunitats, que impliquen per a nosaltres, processos com ara, el turisme, l'emigració o Internet.

I. LA CONSTRUCCIÓ PSICOSOCIAL DE LA LLENGUA

Compartim la consideració que, encara que és innegable l'existència d'elements objectius de la realitat que ens volta, molt sovint el pes d'allò que és subjectiu és més que la realitat mateixa i arribem a modificar la nostra percepció i consideració del fet. És a dir, de vegades, l'objectivitat únicament és un element més de la realitat i en psicologia social sabem que la nostra manera de ser i comportar-nos depèn fonamentalment de com percebem la nostra realitat i de com la veu el nostre grup.

Cal recordar que la percepció no és un procés de «fora cap a dins, sinó de dins cap a fora», és a dir, allò sobre el que no tenim informació podem no donar-li existència, i en tot cas interpretem les coses en funció d'esquemes i cognicions prèvies.

Aquesta situació implica l'existència de prototipus, categories i sistemes socials, que serveixen per a ordenar la realitat social i oferir ordre i estabilitat social. Necessitem d'una realitat previsible i comprensible. De fet, necessitem d'aquest procés psicosocial, que és la percepció social, per tal de poder simplificar i estructurar la realitat i, així, poder comprendre-la i saber comportar-nos, tal com s'espera (Arcuri, 1988). No en faré ací referència, però, hi ha altres processos implicats, com ara la socialització, necessaris també per a explicar el tema.

Per seguir amb la seqüència de processos proposada, hem de destacar, encara que siga de manera esquemàtica, que la conformació de la realitat depèn de dos grans processos de construcció de realitat: els processos compartits amb els altres, amb els que conformem un *nosaltres*, i de les nostre pròpies vivències.

La primera qüestió es vincula amb els membres de la nostra societat amb els que conformem una comunitat (grups de referència o nació). Ací situem les maneres de pensar (dimensió cognitiva) i d'actuar (dimensió comportamental) que les societats conformem i estructurem al llarg de la seua existència. Açò fa referència a les dimensions culturals, socialment compartides, que defineixen la nostra realitat.

En aquest sentit, es pot parlar de cultura rural *versus* cultura urbana (si és que trobem patrons compartits per les persones de cada categoria, de forma diferencial amb les altres categories) o de cultura jove o de cultura femenina, etc. És a dir, els membres d'un determinat grup comparteixen idees i formes d'actuació (usos i costums) respecte d'alguna cosa, com ara la llengua. En aquest cas, observem com les realitats culturals no són estàtiques i hom pot identificar modes, estigmes, classes socials, etc., que solen evolucionar i adaptar-se a canvis. Aquests canvis no solen ser lineals ni atribuïbles a una sola causa.

El cas valencià ens ha ofert, als analistes, una gran oportunitat per a observar i estudiar com han canviat, en poc temps, les idees i actituds sobre la llengua, els estigmes associats i els patrons d'usos habituals. Pensem en etapes com la postguerra i el franquisme, la transició a la democràcia i l'època actual. Encara que els canvis han de ser analitzats en períodes més llargs, per tal que siguen rellevants.

En tot cas, i des d'aquesta perspectiva, podem identificar almenys tres grans factors que ens influeixen i determinen la construcció de la nostra realitat, com a membres d'una comunitat lingüística:

-Els elements compartits pel grup social o comunitat respecte de la llengua.

En aquest cas, podem citar conceptes, com ara, el que és educat, el que és correcte, el que s'ha de parlar amb la família, amb estranys, amb el botiguer, amb el metge, etc. El grup sol exercir una pressió per tal que els seus membres actuen d'acord amb els patrons socials establerts.

-Les percepcions, creences, atribucions sobre la llengua i respecte de qui la parla.

Ací situem les consideracions al voltant de les quals els que parlem valencià som vistos en termes de són amics, són radicals, són de classe baixa, etc.

-L'existència d'agents socials conformadors de realitat (premsa, l'oferta de TDT, líders d'opinió, etc.).

En aquest cas, són prou evidents els models lingüístics que transmeten al voltant del que significa la llengua i respecte als seus usos. Per exemple, la curta oferta radiofònica de prestigi, la manca de pel·lícules doblades al valencià en Canal 9 o els usos lingüístics dels nostres polítics i líders socials.

No obstant això, però, i com ja hem apuntat, en el procés de construcció de la nostra realitat, també podem identificar factors no compartits i de caràcter personal i propi. Parlem dels factors individuals; és a dir, experiències i percepcions subjectives que tots acumulem al llarg de la nostra vida. En aquesta ocasió destacarem tres elements significatius que s'han de considerar:

a) Les percepcions particulars i el pes diferent que donem a cada dimensió. Es tracta del procés referent als trets centrals, en què sobrevalorem unes dimensions perceptives en detriment d'altres que, en canvi, subestimem (Asch, 1994); d'altra banda, també situem ací com integrem i elaborem la informació que ens arriba, de manera particular, en funció

de la nostra motivació, ideologia, coneixements, interessos propis, etc.

- b) Les experiències de conflictes i contradiccions vivencials i com les hem resoltes. Fa referència a com hem resolt tensions i punts de vista contradictoris. De fet, tots podem patir contradiccions en aspectes distints en relació amb un mateix tema (la llengua) i acabem d'alguna manera provocant una resolució de les dissonàncies i el malestar psicològic que provoca (per exemple, pense d'una manera i em veig obligat a actuar d'una altra).
- c) Les dimensions no conscients. Açò implica, almenys com a hipòtesi de treball, que no sempre som conscients d'una part significativa de les nostres cognicions, ni per descomptat de la nostra manera d'actuar respecte a la llengua. Això, potser, es deu al fet que no volem acceptar una determinada realitat, ja que ens pot fer mal o ens costa d'integrar (per exemple, potser siguen políticament incorrectes), per la qual cosa generem aquests mecanismes de defensa. De fet, aquesta dimensió, és més fàcil de reconèixer per als altres que per a nosaltres mateixos.

2. LA LLENGUA I EL SEU SIGNIFICAT PSICOSOCIAL

La consideració de la llengua com un simple vehicle de comunicació és insuficient per a explicar la seua realitat psicosocial. En aquest sentit, hem de deixar ben clar que la llengua és vehicle de comunicació, però té altres dimensions, i fins i tot pot haver-hi comunicació sense llengua (com és el cas, per exemple, de la comunicació no verbal).

En eixe sentit, una primera dimensió que es destaca és el fet que l'ús i la identificació amb la llengua implica un estatus i manifestem comportaments lingüístic associats amb patrons socials de comportament (formals i informals).

Amb una perspectiva històrica, hom pot destacar com als últims tres segles s'ha generat el procés anomenat *diglòssia*, resultat dels reptes d'integrar dues cultures i dues llengües en un desequilibri social clar i manifest. Açò ha condicionat de manera absoluta la significació de la llengua pròpia per als valencians.

Segons sembla, el segle XIX va ser decisiu per a conformar l'actual percepció i comportaments lingüístics a casa

nostra. L'actitud vers la llengua i l'ús social d'aquesta, que avui observem, són la conseqüència d'un procés que no ha estat casual. Això, donà com a resultat que és l'àmbit familiar i privat on més fidelitat a la llengua manifestem els valencianoparlants.

Així mateix, és l'àmbit informal (el carrer) on hi ha més predomini en l'ús de la llengua respecte a l'àmbit formal (professional, institucional, etc.). També es constata que l'expressió oral resulta clarament dominant respecte de l'escripta.

És evident que la situació està molt lluny de la normalització necessària per tal de garantir la pervivència efectiva de la llengua i no sols testimonial. Per tant, i davant la situació present, sembla molt convenient reforçar l'associació entre llengua i identitat. La llengua és, segurament, un dels elements socials que més determina la identitat de les persones (altres components són la ideologia, les experiències viscudes, els grups de referència i altres components socioambientals i educacionals).

Com a principals inconvenients per a aconseguir una identificació positiva amb la llengua pròpia, podem destacar la configuració de dos estereotips particularment negatius. M'estic referint a la condició imputada de *ser de poble*, o d'altra banda, ser considerat *catalanista* o totes dues coses alhora. Qualsevol de les dues categories és nefasta i han estat generades i utilitzades per a desacreditar els valencianoparlants i, així, impedir l'ús efectiu i prestigiós de la llengua.

Podríem citar ací moltes anècdotes viscudes, que de segur són habituals i conegudes pels lectors, que exerceixen de valencianoparlants en les distintes facetes de la seua vida social.

D'aquesta manera, s'ha aconseguit associar la llengua com a estigma i ningú no vol ser considerat estigmatitzat. Es tracta, sens dubte, d'una de les situacions més incòmodes psicològicament parlant (Goffman, 2001).

Això comporta, entre altres coses, que als valencianoparlants que tenen en la llengua un element d'identitat potent (que encara en quedem) els afecte l'autoconcepte i l'autoestima (encara algú s'estranya de per què tenim baixa autoestima?). Moltes enquestes i estudis de camp confirmen aquesta situació. Davant d'aquesta, segurament, no queda més que destacar el bilingüisme com a element d'enriquiment psicològic i sociocultural.

Tenim molta base documental per a argumentar aquesta associació. No obstant això, si no podem trencar l'associació negativa respecte de l'ús de la llengua, tenim el tema perdut.

Segurament sembla una obvietat, però, o fem la competència i pertinència de parlar valencià atractiva, prestigiosa i, fins i tot, necessària en determinats àmbits, o cada vegada serà més complicat redreçar la llengua a nivells de normalitat, en un món com l'actual. I això ha de ser responsabilitat de tots, però, de manera molt particular, dels poders públics.

És sorprenent com alguns estan còmodes amb aquesta situació i, fins i tot, la potencien, mentre es declaren defensors del valencià (heus ací un exemple, amb una interpretació benèvola, de les dimensions no conscients que he esmentat abans).

Una altra de les dimensions que s'ha de considerar ací és el valor simbòlic. Vivim immersos en una veritable *societat dels símbols*, i la llengua no se n'escapa. De fet, s'ha arribat a senyalar que la simbologia és la característica més clara de l'ésser humà (Blumer, 1984).

Tota la nostra vida relacional depén de la interpretació simbòlica que en fem. La significació dels fets socials està determinada per la càrrega simbòlica. Tot és simbòlic, i si no ho és, no té existència social en la pràctica.

Mereixeria tota una anàlisi detinguda la condició simbòlica de la llengua i com actuen les expectatives socials associades als símbols que representa psicosocialment la llengua (o les llengües en convivència/conflicte). No pretenem ací esgotar el tema, però podríem analitzar, a manera d'exemple, una de les associacions simbòliques constatades. Així, una primera associació simbòlica de la llengua entre els valencians actuals és, sens dubte, el *conflicte*.

Una de les evidències, des de la nostra perspectiva d'anàlisi, és la situació de conflicte social que ha viscut la societat valenciana al voltant de la llengua i els efectes que això ha causat a l'hora de considerar-la. El conflicte no només ha afectat el nom, sinó també ha afectat el rol social i el propi sentit («per què cal el valencià?»).

En termes generals, és habitual considerar la dimensió psicosocial relativa a la significació social dels conflictes i

els models en la gestió dels conflictes en la psicologia social (Munduate, 2006). En eixe context, una primera aportació conceptual que cal fer és que els conflictes són consubstancials a l'existència de grups socials. Representen una normalitat. Així, doncs, l'element crític és l'estil de la gestió dels conflictes socials.

Per tant, allò rellevant no és l'existència del conflicte sinó com es gestiona, com es posicionen les parts i quin ús es fa del conflicte (sempre es poden identificar parts beneficiades i d'altres perjudicades). En el cas valencià, sembla evident que el principal perjudicat ha estat la llengua.

En el passat, els conflictes socials se solien resoldre amb un guanyador que intentava aniquilar el vençut. Ara, però, vivim una clara tendència a construir societats cada vegada més plurals i tolerants amb una situació que ha de garantir el respecte als drets de les minories. Eixa és la nostra esperança de futur.

3. REPTES I OPORTUNITATS

No podem finalitzar aquesta anàlisi sense constatar que ens trobem davant d'una situació psicosocialment complexa i multifactorial, on no és possible simplificar sense distorsionar la situació.

En una situació així deixem per a una altra ocasió la possibilitat de realitzar una anàlisi DAFO (amb la identificació de debilitats, febleses, forteses i oportunitats). No obstant això, hem de constatar que almenys podem identificar reptes i oportunitats que hem de saber afrontar. Hem de saber traure conclusions de la nostra història recent i mirar cap endavant. Vivim moments de canvis forts en la dinàmica social, preveure el futur és molt arriscat.

Resulta, però, indefugible considerar el fenomen de la immigració, juntament amb el del turisme residencial a les nostres comarques costaneres i meridionals i zones urbanes. La presència massiva de persones que volen tenir un projecte de vida al nostre país i que, molt sovint, fins i tot desconeixen la realitat de la nostra llengua, és un repte molt important. També, però, es tracta d'una oportunitat. Es tracta de persones que no estan únicament de pas i la necessitat de planificar la seua relació amb la llengua és fonamental, per tal de no perdre pes demogràfic.

Al País Valencià tenim un 15% d'emigrats legals i els nous nascuts presenten una proporció de l'1/5, a favor de fills d'emigrats. Els emigrats han esdevingut una pesa sociocultural, i no sols econòmica, bàsica. Per procedència (berbers del Marroc o Argèlia, els Balcans o Romania, indígenes de l'Equador o Bolívia, Àfrica subsahariana, Àsia o altres països de l'est d'Europa,...), la major part no tenen el castellà com a llengua d'origen i, per tant, amb una estratègia d'integració correcta no han de suposar una castellanització més gran de la societat valenciana. Molts, fins i tot, vénen de països amb situacions lingüístiques diverses, amb llengües en conflicte i, per tant, poden ser receptius a l'hora d'entendre la nostra realitat.

Calen, però, estratègies d'integració sociolingüística, de manera decidida i amb la implicació dels diversos agents socials. Si a causa d'aquesta immigració disminueix el percentatge de valencianoparlants efectius, serà culpa nostra i dels nostres poders públics, en tot cas.

Com a conclusió final, voldria destacar com la realitat social sempre és dinàmica i canviant. Mai no és estàtica. Si busquem exemples al nostre voltant, en trobarem molts. Per exemple, si mirem Flandes, observarem com el canvi d'estatus econòmic, respecte a la part francòfona de Bèlgica, va propiciar una millora de la pròpia autoestima i la recuperació de la llengua.

Cal definir i planificar els paràmetres de construcció social. Cal un consens social al voltant de la promoció necessària de l'ús social del valencià, que pugui garantir la seua pervivència efectiva. Si no és així, és impossible ser optimista respecte al futur del valencià. Paral·lelament, cal recordar, però,

que els canvis i les necessitats de nous consensos no són generats per les majories socials, sinó per minories actives (Moscovici, 2002).

En tot cas, és evident que el camí del debat i el contrast d'idees són una bona manera d'analitzar i clarificar el tema de les alternatives viables a la situació actual i preocupant. Aquesta ha estat una oportunitat, en caldran de noves. No les desaprofitem.

4. BIBLIOGRAFIA

- ARCURI, Luciano (1988): *Conoscenza sociale e processi psicologici*, Il Mulino, Bologna.
- ASCH, Solomon (1994): «The doctrine of suggestion, prestige and imitation in social psychology». Citat per F. Morales i altres en *Psicologia Social*, McGraw-Hill.
- BERGER, Peter i LUCKMAN, Thomas (1984): *The social construction of reality*, London, Academic Press.
- BLUMER, H. (1984): «El Interaccionismo Simbólico» en *Estudios Básicos de Psicología Social*, Editorial Hora.
- FESTINGER, Leon (1984): «La Teoria de la Disonancia Cognoscitiva» en *Estudios Básicos de Psicología Social*, Editorial Hora.
- GOFFMAN, Erving (2001): *El Estigma Social*, Editorial Amorrortu.
- MOSCOVICI, Serge (2002): *Social influency and social change*. Citat per MORALES, J. F. en *Psicología Social*, Prentice Hall.
- MOSCOVICI, Serge (1981): *Psicología de las minorias activas*, Editorial Morata, 1981.
- MUNDUATE, Lourdes (2006): *Gestión del Conflicto, Negociación y Mediación*, Editorial Piramide.

UNA LLENGUA POLÍTIKAMENT INCORRECTA (L'ÚS DEL CATALÀ AL PAÍS VALENCIÀ)

Vicent Pitarch
[Institut d'Estudis Catalans]

Per començar, hem de convenir que la commemoració dels vint-i-cinc anys de la llei lingüística bàsica de la societat valenciana constitueix una oportunitat favorable perquè ens posem a reflexionar al voltant de la salut del propi sistema comunicatiu que manté aquesta societat. I com que el motiu originari que ens ha congregat ací enllaça directament amb una iniciativa —una fita històrica, s'ha de reconèixer— de signe institucional —el Consell i les Corts van compartir el protagonisme en la promulgació de la llei d'Alacant—, bé ha de semblar justificable que enfoquem el nostre intent d'aproximar-nos a la realitat sociolingüística valenciana tot dirigint el punt de mira vers el paper que hi representen les institucions, en concret la de rang més elevat i, doncs, la màxima responsable de les polítiques socials, el Consell, no cal dir-ho.

D'entrada, els intents per definir el grau de *normalitat*, de *naturalitat*, amb què es reprodueixen els usos lingüístics dins el context valencià esdevenen una tasca complexa i àrdua. De fet, els diagnòstics que s'estableixen sobre els tals usos contenen una bona càrrega de subjectivitat i tot sovint estan enunciats mitjançant una proposició comparativa, respecte d'altres llengües, posem per cas, o d'altres dialectes de la llengua, o bé respecte d'altres èpoques de la nostra història, etc. A fi de comptes, la relativitat figura entre els components que determinen els diagnòstics sociolingüístics.

En qualsevol cas, hi ha la percepció general que la vitalitat de la comunitat lingüística catalanòfona al País Valencià s'afebleix com més va més o, si ho preferiu, els usos socials de la llengua en la seua diversitat d'àmbits i registres han entrat a casa nostra en un procés de retracció esfereïdor. Per descomptat, un fenomen clau com la transmissió idiomàtica intergeneracional fa temps que s'ha estrocat, alhora que la llengua nacional pateix un procés impetuós de desaparició i ocultació de la faç urbana, l'espai central de concentració social i model de conducta de les societats modernes. Com a exponent d'un tal estat de decadència bé poden aprofitar les dades següents que acaba de difondre Escola Valenciana. D'acord amb l'informe d'aquesta exemplar i insubstituïble xarxa de l'associacionisme cívic, en el conjunt del país i en el transcurs de només tretze anys (de 1993 a 2006) la competència de parlar en valencià va caure 7 punts: el 59,5%, que l'any 1993 era capaç de parlar en català, fa dos anys s'havia reduït al 52,5%. La davallada global és més greu encara (de 10 punts, en comptes de 7) a la ciutat de València, en la qual l'any 2006 el col·lectiu de veïns i veïnes valencianoparlants quedava reduït al percentatge definitivament esquifit d'un 9,7%.

Hi ha, d'altra banda, les dades del Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES), que dirigeix Rafael L. Ninyoles, una mostra reveladora de les quals pot constituir-la el quadre següent:

Usos del català

(zona valencianoparlant)

sap parlar-lo	57%
el parla a casa	36%
amb els amics	33%
a les botigues tradicionals	29%
a les grans superfícies	20%
al carrer	20%

Font: SIES, 2005

Bé que em faig càrrec que de les quatre dades aïl·lades que acabe de reportar no se'n poden extraure sinó valoracions fragmentàries i simplificadores. Ni cal dir que no tenen la mínima pretensió de fer-nos aproximar a cap mena de radiografia de la salut comunicativa de la nostra societat. Amb tot i això, tampoc no es pot negar el valor que tenen les tals dades com a indicadors d'un procés de degradació ben preocupant que detectem en els mecanismes de comunicació social de valencianes i valencians. Pel que fa a la informació recent que ens ha aportat l'enquesta esmentada del SIES, el professor Brauli Montoya considera que els resultats «no són gaire falaguers» («L'ús interpersonal del català al País Valencià»).

En tot cas, el procés que insinue confirmaria la percepció ambiental sobre la dinàmica regressiva que regeix ací els usos de la llengua del país i, al mateix temps, esdevindria un testimoniatge contundent que la Llei d'ús i ensenyament del valencià ha esdevingut un monumental fiasco, alhora que el Govern valencià s'ha desentès olímpicament de les responsabilitats polítiques que té contretes, de manera inalienable, amb les parcel·les de la cultura i la comunicació.

Per la nostra banda i situats, doncs, en la perspectiva que hem proposat, considerem legítim de prendre com a punt de referència, de cara a avaluar la vitalitat lingüística de la societat valenciana, el rol sociopolític que hi juga l'àmbit institucional. En aquest sentit, per tal de situar-nos en condicions de mesurar els processos que regeixen els usos lingüístics ara i ací res no ens serà tan clarificador com el recurs a l'entramat legal que regula aquests usos, un entramat que resta explícit per l'Estatut d'Autonomia (1982, art. 7è), el qual, en la versió actual (2006), estableix: «La llengua pròpia

de la Comunitat Valenciana és el valencià» (art. 6.1); com a conseqüència, aquesta llengua també hi és l'*oficial* «igual que ho és el castellà» (art. 6.2).

Totes dues prerrogatives de la llengua –això és, «pròpia» i «oficial»– aplicades al valencià han estat recollides per l'art. 7è de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, el qual especifica: «El valencià, com a llengua pròpia de la Comunitat Valenciana, ho és també de la Generalitat i de la seua Administració Pública, de l'Administració Local i de les altres Corporacions i Institucions Públiques dependents d'aquelles» (art. 7.1).

Heus ací, doncs, un punt de referència central en la nostra indagació present. Quina transcendència social haurien de tenir les sancions legals que acabem d'aduir? Quina capacitat d'orientar la conducta social els hem d'atribuir, atesa la seua condició de lleis? Siga com siga, tenint en compte el text d'aquests imperatius legals i la realitat social que regulen, la dimensió sociolingüística de l'ús del valencià presenta avui un panorama marcat pels trets següents:

- a) Una *minorització* intensa –exemplificada per testimoniatges tals com RTTV-Canal 9, l'Administració pública en general, o el cas de sectors estratègics com els mitjans de comunicació de masses, el món laboral i el sector comercial–, minorització que en alguns àmbits –hi podem prendre com a mostres paradigmàtiques l'Administració de justícia i el conjunt de l'Administració central– esdevé un cas de *marginalitat* profunda, al si de la pròpia societat.
- b) D'altra banda, els usos socials actuals del valencià el defineixen com a llengua *subalterna*, això és, que es comporta decididament amb funcions socials subordinades a l'espanyol.
- c) I, en última instància, la condició de llengua subalterna li atorga el caràcter de *prescindible* –idioma *superflu*–, no sols dins el món laboral sinó en el conjunt de les relacions socials, si més no als espais urbans del país, precisament els que marquen la dinàmica del conjunt.
- d) Com a quart tret que defineix la realitat sociolingüística valenciana podem aduir les profundes *asimetries* o *desequilibris* que presenta, les quals podem exemplificar, d'una banda, per la lleialtat lingüística de dos sectors significatius com ho són el món rural i el de la cultura –lleialtat eminentment passiva, si voleu, en el primer cas, i ben activa fins

a la militància oberta, en el segon—, i de la banda oposada, per la deserció lingüística que progressa en general als medis urbans i, en concret, als seus segments de joventut. Val a dir que aquestes asimetries invaliden la ideologia bilingüista que precisament sustenta l'entramat legal que tenim vigent.

Finalment, el conjunt dels quatre trets que acabem de proposar com a il·lustradors de la dimensió sociolingüística del valencià dels nostres dies deixa al descobert la *contradicció* sorprenent que s'estableix entre les proclames oficials —les quals tot sovint esdevenen pura retòrica— que esbomben iniciatives institucionals a favor de l'idioma i la crua realitat del carrer i de qualssevol espais socials que les desmenteix en termes categòrics.

En qualsevol cas, el mateix capteniment en les comunicacions oficials amb què el Consell —situant-se al capdavant dels sectors més proclius a l'abandó de la llengua nacional, la qual ací no és pas, per descomptat, la castellana— acreix les magnituds decebedores que detectem en els usos lingüístics del valencià, alhora indicadores d'una situació actual força preocupant, potser crítica.

D'altra banda, convindria també fer un toc d'atenció respecte de la laxitud moral progressiva amb què assistim a una tal situació idiomàtica. Hi ha el risc que ens hi acostumem, talment com ens hem fet als grans desastres d'ordre social —hem esdevingut insensibles davant les tragèdies de la immigració, la fam, la mortalitat infantil o els desastres bèl·lics— i a les catàstrofes d'ordre ecològic, tals com la destrucció de la capa d'ozó, la contaminació ambiental o el deballestament del territori. Per aquest camí d'enduriment de les consciències, fenòmens que ens són així mateix ben pròxims —tals com l'esquarterament de la comunitat lingüística, un factor determinant de l'esquarterament de la societat— esdevenen, entre nosaltres, familiars i quotidians fins al punt de deixar-nos-hi indiferents.

Arribats a aquest punt, podem procedir a una primera recapitulació: el marc legal que regula els espais de la comunicació social al País Valencià es manifesta perfectament compatible amb una realitat sociolingüística que es caracteritza pel fet que la comunitat lingüística considerada per la mateixa llei com a «pròpia» o «històrica» d'aquest territori s'hi

troba minoritzada, tot sovint en situació de gueto dins les grans conurbacions, amb la llengua *subalterna* i *prescindible* en el conjunt dels àmbits socials.

Aquest diagnòstic desacredita el tractament que l'Estatut aplica a la qüestió lingüística, tot deixant al descobert els antagonismes, sovint irreductibles, i encara les contradiccions, que emergeixen damunt el panorama lingüístic valencià. Com a mostra de tot el conjunt d'elements en oposició, basta que n'esmentem els següents:

- a) La condició de *naturalitat* i d'*oficialitat* que el sistema atribueix a la llengua del país coexisteix amb el capteniment idiomàtic cabalment hispanòfon (de vegades, amb traces de catalanofòbia) que exhibeix el Govern valencià. Personalment, no observe que el Consell exhibisca interès especial a commemorar el 25è aniversari de la llei d'Alacant, una opció, de tota manera que, ben mirat, podria contenir una certa dosi de sarcasme.
- b) En segon lloc, al voltant de l'idioma es polaritza a casa nostra una militància civil exemplar, que contrasta obertament amb l'apatia institucional. En efecte, resulta cridaner l'antagonisme que s'interposa entre la displicència amb què el sistema considera la qüestió de la llengua —insolència que assoleix límits tals com la persecució de TV3— i, a la banda d'enfront, la fabulosa capacitat de mobilitzacions populars que la llengua conserva, una capacitat mobilitzadora que es manifesta mitjançant fórmules esplendoroses com les Trobades per la llengua, un model d'excel·lència a l'Europa del segle XXI.
- c) Finalment, la degradació constant de la situació sociolingüística té com a correlat el fet que l'idioma continue constituint un focus central d'atenció —més aviat, de tensió— social al voltant del qual pivota una part considerable de la vida política del país. El problema crònic del conflicte lingüístic valencià n'és un testimoni permanent i ignominiós, de la mateixa manera que en tenim un altre en la rebel·lió social —compartida pel professorat, l'alumnat i les AMPES— contra la decisió de la Conselleria de programar en anglès, en descrèdit del valencià, l'assignatura d'educació per a la ciutadania.

Fet i fet, l'actuació política posa de manifest que el Govern valencià sent com una pedra a la sabata la presència de la comunitat catalanoparlant del seu àmbit administratiu. Per a la sensibilitat institucional la llengua del país mai no hauria d'ultrapassar els límits d'un simple producte etnocultural del passat, un vernacle clos dins els reductes de la pagesia i, en definitiva, un idioma indefectiblement sotmès a l'espanyol; ras i curt, tributari seu. Ben mirat, aquests tampoc no deuen ser objectius projectats en exclusiva per a la realitat valenciana, sinó que s'incardinen dins l'estratègia general de política lingüística dissenyada per al conjunt de l'Estat, tal com avala la mateixa organització del mapa de les autonomies, mitjançant el qual el sistema es planteja d'erosionar els distints espais nacionals, a excepció del castellà. En concret, i com a recurs d'eficàcia provada, destrossa, tot segmentant-lo, l'univers de la catalanitat, no sols el propi mercat –l'*editorial*, i per descomptat el *mediàtic*, dins el qual la interrupció dels espais comunicatius de televisió i ràdio en constitueixen maniobres centrals–, però també tota mena d'espais socials, com ara l'*educatiu* –pel que fa a la programació, a l'administració, al material didàctic, etc.– i l'*administratiu*; per descomptat, també l'espai *mental*, gràcies al qual la identificació personal amb una autonomia afavoreix l'estranyament respecte de les altres, amb el risc de la subsegüent ruptura de vincles amb el propi col·lectiu social tan fonamentals com els lingüístics. En aquest sentit, és hora de reconèixer sense embuts que la política del PP és obertament, decididament, promotora del secessionisme lingüístic –com a tàctica de la política de desvalencianització profunda, això és, desvertebració social o, si ho preferiu, d'espanyolització–, un objectiu que condueix la seua acció de govern.

Al capdavant, la política lingüística valenciana és subsidiària, com no podia ser altrament, de la ideologia lingüística que promou el sistema, que ara mateix disposa de portaveus amb un ressò notori a l'Estat, tals com la Fundació para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES) –i el seu succedani Institut Català Futur– o el *Manifiesto en defensa de la lengua común en España*, de Fernando Savater i Rosa Díez –amb l'adhesió de M. Vargas Llosa i A. Boadella, entre d'altres–, que va nàixer amb les pretensions de constituir la carta fundacional d'un nou partit neoliberal. Mitjançant el postulat «el castellano,

única lengua obligatoria», relegant els altres idiomes a simples comparses, llança la proposta de modificar la Constitució i els estatuts d'autonomia, a partir de dos sofismes: un, l'espanyol «lengua común» de tots els espanyols; i dos, els drets, també els lingüístics, són individuals.

Tot plegat, sofismes i filigranes dialèctiques, que ens situen, en definitiva, al davant del vell muntatge mental que, a partir de la constatació que l'espanyol és una llengua de difusió social extensa fa el salt espectacular de propugnar que és, doncs, llengua política exclusiva. D'aquest corrent ideològic beuen, com és sabut, les Plataformas por la Libertad de Elección Lingüística, sota la consigna perversa d'«Está perseguido el castellano». Heus ací la consigna que guia el projecte del Partit Popular de Llei de defensa del castellà, que va vindicar aferrissadament el seu portaveu Esteban González Pons, llançant el toc d'atenció tendenciosos segons el qual l'espanyol correria el risc d'extinció a les autonomies considerades bilingües per les instàncies oficials.

Crec que, sobretot en la circumstància present en què ens congrega la voluntat de commemorar la Llei d'ús i ensenyament, en va podríem aproximar-nos a la consideració dels usos lingüístics dins la societat valenciana si ens desenteníem del context polític ambiental.

A fi de comptes, és aquest magma d'ideologia política instituïda que cal traure del mig per tal que entre nosaltres el català deixe de ser una llengua políticament incorrecta. De fet, el repte que tenim pendent és aconseguir un canvi radical de mentalitat, amb el benentès que la percepció d'Espanya, tal com és preservada i alimentada pel sistema, resulta incompatible amb l'imperatiu legal que sanciona el valencià com a la llengua pròpia i oficial dels valencians.

Precisament, de cara a transformar la ideologia monolítica del sistema, que enrareix el panorama que ens envolta, fóra operatiu de plantejar, en aquesta circumstància, tres objectius elementals:

- a) Davant la batalla que presenta l'entorn polític del PP per la Llei de defensa del castellà, reclamem amb urgència la promulgació de la Llei espanyola de llengües, un objectiu que conté implícits com els següents: 1) ha de desenvolupar planificacions lingüístiques, que impliquen la col·la-

boració entre la quota ciutadana, l'autonòmica i la central; 2) en lloc de l'article 145 de la Constitució espanyola, s'ha de promoure la cooperació a qualssevol nivells entre les autonomies que comparteixen l'idioma, i 3) en definitiva, la llei ha de basar-se en el reconeixement d'Espanya com a Estat plurinacional, pluricultural i plurilingüe. De manera subsidiària, constatem que també Europa necessita la pròpia llei de llengües.

- b) El segon objectiu planteja la gestió de la llengua que, de manera provisional, podem concentrar en dos àmbits prioritaris: l'espai comunicatiu, d'una banda, i d'una altra, els sectors del comerç i del treball, tots dos estratègics dins un projecte de normalització lingüística. Sens dubte, resulta insuportable que, dels 24 canals de televisió digital que té a l'abast la societat valenciana, tan sols Punt 2 pugui ser considerat com a televisió en valencià. Aprofitem l'oportunitat per a denunciar la deriva humiliant de Canal 9 vers la pròpia castellanització, a través d'una programació en castellà que no sols supera les emissions en la llengua «pròpia», sinó que en ocasions ha assolit l'índex del 74% del total.
- c) Finalment, l'hora present reclama una atenció responsable a la política lingüística adreçada de manera específica a la

immigració. Ateses la magnitud i la transcendència d'aquest fenomen, el Govern no pot inhibir-se de les polítiques d'acolliment, i les abandona en mans de la militància cívica, la qual desplega iniciatives suggeridores –per l'eficiència i la imaginació que les dirigeix–, com ara la campanya «Parla'm en valencià», del Voluntariat pel Valencià.

En síntesi, a vint-i-cinc anys de promulgada la llei d'ús i ensenyament del valencià, considere que la intenció del Consell és de mantenir-la hivernada, una tàctica que cal contrarestar mitjançant el debat social i parlamentari a l'entorn de la realitat lingüística valenciana, espanyola i europea que, al capdavant, tot és u. I, al mateix temps, si ens declarem impotents per a impulsar la regeneració de la mentalitat lingüística ambiental, si ens sentim incapaços de reorientar el rumb de la política idiomàtica que ens domina, aleshores bé podem interrogar-nos quin sentit pot tenir aquesta commemoració del 25è aniversari de la llei d'Alacant. Pitjor encara: hi deixarem via lliure a la consolidació d'aquells àmbits en què el català ha estat rebaixat a la condició de llengua políticament incorrecta.

SESSIÓ SÈPTIMA

ELS DRETS LINGÜÍSTICS EN L'ÀMBIT VALENCIÀ: NOUS PLANTEJAMENTS

COORDINACIÓ

Antoni Ferrando

INTERVENCIONS

Expectatives socials sobre el futur del valencià

Xavier F. Sanjuan i Merino, Economista

Compromís amb la llengua

Diego Gómez, President Escola Valenciana-Federació d'Associacions per la Llengua

Per la normalitat dels drets lingüístics

Alfons Esteve i Gómez, Universitat de València

L'espai públic i la política lingüística,

Toni Mollà, Analista de la programació de Radiotelevisió Valenciana

Xavier F. Sanjuan, Diego Gómez, Antoni Ferrando, Alfons Esteve i Toni Mollà

EXPECTATIVES SOCIALS SOBRE EL FUTUR DEL VALENCIÀ

Xavier F. Sanjuan i Merino
[Economista]

I. INTRODUCCIÓ. PERSPECTIVA GENERAL I EVOLUCIÓ

Aquesta intervenció parteix del supòsit que l'actitud social entorn del desenvolupament futur del valencià, plantejada en termes valoratius o de preferència subjectiva i entesa com una predisposició ben fonamentada cap a una determinada forma de conducta, és part integrant de la situació sociolingüística mateixa i en condiciona l'evolució posterior, limitant o eixamplant el desenvolupament de la llengua en marcar les condicions bàsiques, favorables o desfavorables, per aquesta evolució.

La percepció social respecte de la dinàmica sociolingüística ha estat un dels punts clau en el desenvolupament del procés de normalització del valencià i de les primeres mesures de rehabilitació en els àmbits de l'ensenyament, l'Administració i els mitjans de comunicació de titularitat pública, arran de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (1982) i de la Llei d'ús i ensenyament del valencià (1983). El suposat baix nivell de demanda social envers la institucionalització del valencià en distints àmbits de l'esfera oficial ha estat una idea repetida de manera recurrent al discurs polític des dels inicis del restabliment institucional del valencià. D'altra banda, i de manera ben paradoxal, la falta d'un grau satisfactori de suport social al procés de recuperació del

valencià, que posa l'accent en els trets més negatius de l'evolució seguida, ha caracteritzat alguns discursos enfrontats a la política esmentada, de manera que s'ha responsabilitzat els agents polítics de la manca d'incentivació de la mateixa demanda, que segons els planificadors limitaria el marc d'acceptació possible d'una política més activa de cara a l'extensió de l'ús social del valencià.

Ara bé, per tal de comprovar el grau de coherència entre les definicions públiques de la situació social de la llengua amb el desenvolupament de la situació mateixa resulta indispensable la consulta directa a la població, i en aquest sentit els resultats d'enquestes representatives respecte a l'evolució i les perspectives de l'ús social del valencià han contrastat amb les interpretacions negatives d'alguns sectors d'opinió acadèmica o política.

Comentarem a continuació els trets bàsics que es poden deduir a partir de les respostes a les qüestions que, sobre les avaluacions, expectatives i preferències socials al voltant del futur de l'ús del valencià, es plantegen en les investigacions per enquesta que en constitueixen les principals fonts.

L'any 1985, només un any i mig després de l'aprovació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià (LUEV), es va realitzar el treball de camp de la primera enquesta sociolingüística d'àmbit valencià, encarregada per la Generalitat Va-

lenciana i dirigida per les universitats de València i d'Alacant. L'any 1989 s'aplica la primera enquesta general sobre la situació social del valencià realitzada directament pel Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics (SIES) de la Generalitat Valenciana, que tindrà continuïtat els anys 1992, 1995 i 2005. Així mateix, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua realitza l'any 2004 una enquesta sobre la situació social del valencià sota els mateixos paràmetres que les anteriors i ampliant-los en alguns aspectes que havien estat anteriorment objecte d'estudis sectorials per part del mateix SIES.

Així doncs, l'any 1985, a l'inici d'una nova etapa de polítiques rehabilitadores de l'ús oficial del valencià, encara en bona part sota la influència de les idees que van marcar la generació universitària dels anys seixanta del segle passat, la majoria de la població (55%) ja constata un increment de l'ús social del valencià respecte als anys precedents, mentre que una proporció superior (63%) es mostrava partidària que fóra més utilitzat.

En el transcurs del període 1985-1992, al mateix temps que el coneixement i l'ús del valencià, s'incrementa també el suport social al procés d'extensió de la llengua, i cal destacar que en aquests anys de creixement econòmic i de recuperació de la crisi anterior (1974-1985), un sector capdavanter, com l'anomenat *terciari avançat*, es posiciona de manera favorable respecte al coneixement i l'ús del valencià, així com en les seues perspectives de futur. Podríem dir, doncs, que en aquests primers anys posteriors a la posada en marxa de les mesures que preveu la LUEV, el procés de recuperació del valencià va associat amb els sectors més modernitzats.

Entre els anys 1992 i 1995 (el treball de camp de l'enquesta efectuada en la segona data comença en el mes d'abril, un poc abans de les eleccions autonòmiques que significaran el canvi en l'orientació política de la Generalitat i, per tant, encara reflecteix la situació precedent), si bé continua augmentant el coneixement del valencià, ja es constata un estancament el seu ús social. Així mateix, disminueix un poc, respecte al període anterior, la percepció social que el valencià s'usa més que els anys precedents, i baixa també una mica la proporció de població favorable a l'increment de l'ús social. Les variacions negatives més importants en la percepció de major ús del valencià respecte als anys anteriors s'observen

entre la població resident en les comarques de la regió d'Alacant, entre els majors de 55 anys, la població activa en situació d'atur i entre els jubilats. Els descensos més grans a favor que la llengua s'use més corresponen als majors de 65 anys, població nascuda fora de la zona valencianoparlant de la Comunitat Valenciana, Catalunya o Balears, població amb la seua activitat principal al sector primari i, especialment, població activa en situació d'atur. Entre la població nascuda fora de la zona valencianoparlant de la Comunitat Valenciana, Catalunya o Balears hi havia més proporció de partidaris de mantenir igual l'ús del valencià (l'opció majoritària) o que disminuïra, que d'incrementar-lo. Així mateix, també a la regió d'Alacant s'observa que, per poca diferència, predominava la preferència pel manteniment o la disminució de l'ús del valencià davant la possibilitat d'incrementar-lo.

Així doncs, els sectors de població més exposats a la crisi econòmica dels anys 1992-1993 són els que primer evolucionaren negativament en les seues actituds respecte a l'extensió de l'ús del valencià. En el context de l'Estat espanyol, aquesta crisi va afectar especialment la Comunitat Valenciana i, a partir de la recuperació econòmica iniciada l'any 1994, es comencen a albirar canvis importants d'ordre econòmic, social i cultural, entreteixits amb les conseqüències de la mundialització subsegüent a la caiguda del mur de Berlín, que inicien un nou model que implicarà alteracions substancials en el sistema de valors i noves actituds respecte de l'esfera pública, amb un declivi dels valors que anaven associats a la recuperació del valencià dels anys precedents.

Amb el començament de la segona meitat de la dècada dels noranta s'inicia la que podria ser segona gran etapa del període que va des de l'aprovació de la LUEV fins a l'actualitat, i coincideix amb la consolidació dels canvis socials que, com assenyalàvem anteriorment, començaven a albirar-se dos o tres anys abans. Aquests canvis implicaran alteracions de gran rellevància en tots els ordres de la vida social i es produeixen paral·lelament i relacionats amb l'inici de l'anomenat *boom* immobiliari. El sector de la construcció es constituirà com a motor del creixement econòmic en estreta relació amb el sector turístic, i aquest model de creixement tindrà un fort impacte sobre el territori i sobre el teixit social. Per tant, suposarà processos que alteraran substancialment les relacions

socials en un termini relativament breu i que implicaran noves actituds socials respecte de l'esfera pública. Paral·lelament es produirà, amb els canvis de l'estructura productiva, la crisi dels sectors tradicionals, i hi haurà una pèrdua de pes relatiu de bona part d'aquells segments de població usuaris *tradicionals* del valencià en major proporció que la resta de la població.

Al llarg d'aquest decenni (1995-2004) es produeix una forta baixada del coneixement oral i de l'ús del valencià, així com també de la percepció social de l'ús i de les opinions favorables al procés d'extensió, encara que no massa important en termes quantitius: el 61% de la població resident a la zona valencianoparlant de la Comunitat Valenciana continua pensant que el valencià hauria d'usar-se més.

Entre 2004 i 2005 continua baixant la percepció d'ús social del valencià, així com, lleugerament, el suport al seu increment. No obstant això, el 60% de la població entrevistada a la zona valencianoparlant pensa que hauria d'usar-se més, enfront d'un 26% que creu que hauria d'usar-se igual, d'un 10% que opina que hauria d'usar-se menys i d'un 5% que no ho sap o no vol expressar la seua opinió.

Així doncs, malgrat tot, el descens en el suport al procés d'extensió del valencià ha estat molt més reduït que el descens en competència oral i en ús efectiu: entre 1985 i 2005 s'ha registrat un descens de 3,4 punts en la proporció de població que dóna suport a un ús social del valencià més gran i de 3,8 en el percentatge d'indecisos, amb un increment de 1,2 de població que pensa que la utilització del valencià hauria de mantindre's, i de 6,1, que considera que hauria de ser inferior: Pel que fa a l'any en què es registrava el suport més gran al procés d'extensió del valencià (1992), la proporció partidària que el valencià s'usara més baixa 6,1 punts i 2,7 la d'indecisos, mentre que la proporció dels que pensen que s'ha de mantindre igual pujava 2,3 i 6,6 la dels que opinen que s'ha d'usar menys.

Entre els diferents segments de població, destaquen negativament en l'evolució seguida en el suport al procés d'extensió de l'ús del valencià els residents a la regió d'Alacant, la població que desenvolupa la seua activitat principal al sector comerç i la població arribada a la Comunitat Valenciana durant els deu anys precedents a la realització de les enquestes respectives.

2. SITUACIÓ ACTUAL

Per a donar una visió de la situació actual de les expectatives socials sobre el futur del valencià ens basarem en les dades derivades de l'explotació dels resultats de les últimes enquestes generals sobre la situació social del valencià realitzades per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (2004) i per la Generalitat Valenciana (Servici d'Investigació i Estudis Sociolingüístics, 2005).

Al conjunt de la Comunitat Valenciana, el 56% de la població pensa que el valencià hauria d'usar-se més que ara i el 27% creu que s'hauria de mantindre igual, mentre que el 13% opina que hauria d'usar-se menys. El 5% no expressa la seua opinió respecte a això. En la zona de predomini lingüístic valencià el percentatge favorable a utilitzar més la llengua puja al 60%, mentre que a la zona de predomini castellà l'opció més defensada és continuar com en l'actualitat (34%), seguida de prop per la de disminuir-ne l'ús (33%); poc més d'una quarta part (27%) creu que el valencià hauria d'usar-se més i el 7% dels entrevistats en aquesta zona no expressa la seua opinió.

El suport més gran a l'extensió de l'ús del valencià es troba entre la població resident a la zona valencianoparlant, en les comarques agrupades a la regió de València, nascuda i procedent familiarment de la zona valencianoparlant, Catalunya o Balears, usuària prioritàriament del valencià respecte al castellà i, de manera remarcable, respecte a les altres variables socio-demogràfiques de classificació utilitzades, els situats ideològicament a l'esquerra.

En canvi, el suport més baix a l'increment de l'ús del valencià es concentra entre els residents en la zona de predomini lingüístic castellà i a la regió d'Alacant, així com entre els no usuaris del valencià.

D'altra banda, aquestes proporcions de població que manifesten l'opinió respecte a l'evolució desitjable de l'ús del valencià contrasten amb les corresponents a l'opinió sobre quina serà l'evolució real, i les superen clarament. De fet, el 62% dels que pensen que el valencià hauria d'usar-se més creuen que efectivament s'usarà més, però el 15% pensa que es mantindrà igual, el 18% opina que s'usarà menys i el 5% no ho sap o no contesta.

Respecte a quin serà l'ús del valencià en el futur, l'opció majoritària, encara que no en termes absoluts (46 % en el conjunt de la Comunitat Valenciana, 48% en la zona valencianoparlant) és que «s'usarà més que ara». En les comarques castellanoparlants, les tres opcions (augment de l'ús, manteniment o disminució) tenen un suport bastant similar. A la regió de València i entre els usuaris del valencià trobem els més propensos a pensar en una evolució positiva futura, mentre que la situació inversa es registra a la zona castellanoparlant, a la regió d'Alacant, entre la població més jove (15-24 anys), els estudiants i els no usuaris del valencià.

El coneixement del valencià serà positiu o molt positiu en el futur, des del punt de vista de les relacions personals entre la gent, en opinió de tres quartes parts (74%) de la població de la Comunitat Valenciana, i una proporció inferior dels entrevistats, dues terceres parts, pensa que ho serà en relació amb les seues pròpies perspectives laborals o professionals. Si ens fixem exclusivament en la zona valencianoparlant, les proporcions citades augmenten en tres i dos punts, respectivament; en canvi, en la zona castellanoparlant el suport a aquestes proposicions és molt inferior, encara que una significativa meitat de la població considera que serà d'utilitat el coneixement del valencià. Les regions de València, Alcoi i Gandia i l'àrea metropolitana de València se situen per damunt de la mitjana pel que fa a les relacions personals, i, pel que fa a les relacions laborals, ho fan València, l'àrea metropolitana de València i Castelló. El coneixement del valencià és considerat positiu o molt positiu en relació amb les pròpies perspectives laborals o professionals futures, especialment per la població nascuda a la zona valencianoparlant, els més joves (15-24 anys), amb estudis universitaris i estudiants. Entre la població activa ocupada, els treballadors de l'Administració pública donen el suport a aquesta opció en una proporció superior; mentre que el nivell de suport més baix el trobem dins del sector de la construcció, encara que aquesta opció també és molt clarament majoritària.

La gran majoria (91%) de la població de les comarques valencianoparlants opina que els residents a la Comunitat Valenciana haurien d'entendre el valencià. Així mateix, pràcticament les dues terceres parts (65%) creuen que haurien de saber-lo parlar. Aquests percentatges són superiors als

que corresponen a la població que entén i sap parlar en valencià amb fluïdesa, però inferiors als que tenen almenys *un poc* de la competència corresponent. D'altra banda, cal dir que gairebé la meitat (47%) de la població que afirma no saber parlar gens en valencià opina que els residents a la Comunitat Valenciana haurien de saber-lo parlar. Així mateix, més de dues terceres parts (68%) dels que no l'entenen gaire manifesten que els residents a la Comunitat Valenciana l'haurien d'entendre. En la regió d'Alacant observem que els percentatges respecte a les afirmacions anteriors són inferiors.

Finalment, si considerem la població que declara ser partidària conjuntament d'un ús social del valencià més gran, així com que, concretament, els residents a la Comunitat Valenciana entenguen i sàpiguen parlar valencià, observarem que quasi la meitat de la població es manifesta en aquest sentit (48%), entre els quals destaquen positivament els residents a l'àrea metropolitana de València, a la regió de València, a municipis de menys de deu mil habitants, la població més jove (15-24 anys) i la nascuda als anys cinquanta, els nats a la zona de predomini lingüístic valencià, amb estudis universitaris, i amb l'activitat principal en el sector primari o els estudiants. Si afegim a les condicions anteriors, les de considerar que el coneixement del valencià serà d'utilitat en el futur, tant des d'un punt de vista general com des de les perspectives laborals, observarem que el 36% de la població hi està d'acord, i destaquen positivament els mateixos segments de població que acabem d'esmentar.

3. CONSIDERACIÓ FINAL

Els canvis demogràfics que han esdevingut en els últims anys han tingut una influència important sobre l'evolució de la situació social del valencià, però no han estat absolutament determinants en les variacions produïdes en tota la seua extensió.

Caldria remarcar que la societat valenciana ha experimentat, a banda dels demogràfics, importants canvis d'ordre social, econòmic i cultural, que han tingut també una incidència fonamental en la situació política. Aquests canvis han de posar-se en relació amb els que s'han produït en el sistema sociolingüístic, ja que produeixen alteracions substan-

cials en el sistema de valors i noves actituds respecte de l'esfera pública.

Amb tot, ha de quedar ben palès el fet que una gran part de la societat valenciana —especialment els sectors que es podrien caracteritzar com socialment més progressistes i defensors de l'espai públic— es manifesta a hores d'ara clarament favorable al procés d'extensió de l'ús social del valencià, a pesar dels canvis que s'han produït en el transcurs de l'últim quart de segle.

4. BIBLIOGRAFIA I FONTS

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2005): *Llibre blanc de l'ús del valencià-I. Enquesta sobre la situació social del valencià*. Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, col·l. Recerca, 2. València. <http://www.avl.gva.es/img/EdicionsPublicacions/Publicacions/LLIBREBLANC.pdf>
- CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I ESPORT (2004): Generalitat Valenciana. Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics. Secretaria Autònoma de Cultura i Política Lingüística: *Co-neixement i ús social del valencià*. (Llibre, separata i CD). València. http://www.edu.gva.es/polin/es/sies/sies_fonum.htm
- CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I ESPORT. Generalitat Valenciana. Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics. Se-

cretaria Autònoma de Cultura i Política Lingüística: Enquesta 2005 sobre coneixement i ús social del valencià (síntesi de resultats). http://www.edu.gva.es/polin/docs/sies_docs/desp_interactiu/llibre.html

5. ANNEX

Agrupació en Regions de les Comarques valencianes

1. **Regió d'Alacant:** el Baix Vinalopó, l'Alacantí, les Valls del Vinalopó, la Marina Baixa.
2. **Àrea metropolitana de València:** València, l'Horta Nord, l'Horta Oest, l'Horta Sud.
3. **Regió d'Alcoi-Gandia:** la Marina Alta, el Comtat, l'Alcoià, la Vall d'Albaida, la Safor.
4. **Regió de Castelló:** la Plana Baixa, la Plana Alta, l'Alcalatén, l'Alt Maestrat, el Baix Maestrat, els Ports.
5. **Regió de València:** la Ribera Baixa, la Ribera Alta, la Costera, el Camp de Túria, el Camp de Morvedre.
6. **Zona castellanoparlant:** l'Alt Millars, l'Alt Palància, el Racó d'Ademús, els Serrans, la Foia de Bunyol, la Plana d'Utiel, la Vall d'Aiora, la Canal de Navarres, l'Alt Vinalopó, el Vinalopó Mitjà, el Baix Segura

COMPROMÍS AMB LA LLENGUA

Diego Gómez

[President Escola Valenciana – Federació d'Associacions per la Llengua]

I. INTRODUCCIÓ

Fa vint-i-cinc anys, la ciutat d'Alacant va fer història, ja que va donar nom a una llei aprovada a la ciutat, la Llei 4/1983, de 23 de novembre, d'ús i ensenyament del valencià (LUEV). Una llei aprovada amb el consens de tots els grups polítics del parlament valencià. Una llei que cap govern ha modificat. Una llei de la qual, a hores d'ara, cal que analitzem l'origen i les limitacions, però també, i molt especialment, l'aplicació, els fruits i la projecció de futur. És cert que la societat valenciana de fa un quart de segle no tenia les mateixes característiques, necessitats i aspiracions que en l'actualitat i també és cert que la LUEV s'ha desenvolupat afavorint la normalització de la nostra llengua en el camp educatiu, però resta clarament coixa en el camp d'ús social.

Primeres consideracions al voltant de la LUEV:

I. Recuperació de l'oficialitat i avanços en l'ús

Pel cantó dels avanços, la Llei d'ús i ensenyament del valencià ha estat la primera llei que ha regulat i desplegat l'oficialitat que l'Estatut reconeixia a la llengua pròpia. Els progressos en l'ensenyament, en els mitjans de comunicació, en la literatura o la cultura en general, impensables unes dècades

abans, han estat en bona part possibles gràcies a aquesta llei i també a l'esforç de molts valencians i valencianes.

2. La llei ha aconseguit els fins que es proposava?

Podem afirmar que la llei d'ús *ha permès des del punt de vista legal usar el valencià*. Ara bé, la qüestió fonamental és si, a més, *ha fet possible i real aquest ús*. Podem dir que la Llei d'ús i ensenyament del valencià només ha complert molt parcialment els seus fins:

1. No ha aconseguit «l'equiparació efectiva amb el castellà» i l'«ús normal» del valencià dista molt de ser una realitat.
2. Els governs successius no l'han aplicada a fons en la seua totalitat. Fins i tot, l'han incomplerta en bona part, han incomplert els deures que fixava i els compromisos que adquiria.
3. La llei ja naixia amb notables limitacions quant a la seua ambició: en el nom per a la llengua i en la concepció renunciant a ser una llei de «normalització lingüística», com les lleis anàlogues de les altres comunitats autònomes.
4. No ha posat fi al conflicte valencià entorn de la identitat i l'extensió de la llengua i ha aïllat el valencià de la resta de la comunitat lingüística catalana.

Per a concloure aquesta introducció cal esmenar que la producció assagística sobre la qüestió nacional al País Valencià va viure una edat daurada a la dècada dels setanta i vuitanta. Va ser una època intensa de debats, anàlisis i propostes que evolucionaren a mesura que la realitat política es revelava hostil. Les noves aportacions ideològiques són escasses i han perdut intensitat –si més no emotiva. Pensar el país s'ha convertit en un exercici restringit a l'àmbit acadèmic i científic, amb escassa projecció exterior. Segons Toni Mollà (autor de *La utopia necessària*), la realitat política ha desmentit la possibilitat de portar a cap determinades propostes, invalidades per la història. I segons Adolf Beltran (autor d'*Un país possible*) toca passar a analitzar les coses amb dades, deixar-se d'especular sobre fórmules miraculoses, centrar-se en el que hi ha i traure el màxim profit del país tal com és.

2. ANÀLISI PRESENT

2.1. L'ensenyament

Quan ja es compleixen més de 28 anys des que els primers centres públics començaren l'ensenyament en valencià, malgrat tot els esforços, malgrat que hi ha prop de mil centres educatius i 150.0000 alumnes als programes d'ensenyament en valencià i d'immersió lingüística, l'abast del treball realitzat a favor de l'ensenyament en valencià ha estat poc significatiu, si analitzem que només el 25% de l'alumnat comença la seua escolarització en valencià, és a dir, s'ensenyen a llegir i a escriure en valencià i, a més a més, el 12% de l'alumnat que estudiava en valencià a primària no ho pot fer en el següent nivell educatiu.

Al llarg d'aquests anys sempre s'han fet anàlisis quantitatives del creixement de l'ensenyament en valencià, quants centres, quants alumnes, etc., però no anàlisis qualitatives reals dels programes bilingües. És el moment propici perquè la comunitat educativa valenciana òbriga un procés de debat i diàleg per tal de corregir les mancances i els desequilibris que ara presenta l'ensenyament en valencià i dissenyar el futur que volem per a l'escola pública, popular i valenciana. Així, cal reconèixer que:

- L'ensenyament en valencià continua augmentant, però amb una desaceleració i amb desequilibris notables. Aquesta no es produeix perquè s'estiga a punt d'arribar al sostre de la implantació de la llei.
- S'està consolidant una doble xarxa, amb una distribució interna del 94% de l'alumnat escolaritzat en valencià en la xarxa pública i només un 6% en la xarxa privada-concertada (dades del STEPV del curs 06-07). Sols hi ha aproximadament quaranta centres concertats en tot el País que fan ensenyament en valencià, dels quals sols tres es troben a la província d'Alacant.
- La distribució territorial és molt irregular: mentre que a la província d'Alacant s'escolaritza el 15% de l'alumnat en valencià, Castelló ho fa un 50% i València un 21%.
- Mentre que el percentatge de professorat amb competència lingüística supera el 80% a infantil i primària, en secundària no arriba al 68% i descendeix vertiginosament al batxillerat i a la universitat, on sols s'acosta al 30%.
- Amb l'arribada de població nouvinguda (ja prop del 15% del nostre alumnat és immigrant i escolaritzat en més del 85% en l'escola pública), cal fer un esforç per a integrar i acollir aquest alumnat en valencià.

2.2. Ús social

Intentant ser més breu, una primera aproximació al tema ens projecta en una comunitat lingüística on el valencià no ha donat el pas de ser una llengua familiar i col·loquial a ser vehicular. La manca de projecció social i de prestigi, juntament amb la pèrdua de fidelitat, ens ha de fer reflexionar.

Les dades més actuals (2005) a l'àrea de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació (nosaltres continuem reivindicant que la Política Lingüística hauria d'estar adscrita a la Presidència de la Generalitat i no en un departament perdut de la Conselleria d'Educació) ens diuen que el percentatge de població que entén perfectament el valencià és el 51,6%; que el sap parlar, el 37,5%; el sap llegir perfectament, el 29,6%, i el sap escriure perfectament el 18,1%. Les dades diuen que més del 90% de la població entre els deu i els vint-i-cinc anys està alfabetitzada en la nostra llengua. Però també hem de comptar amb la darrera enquesta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) sobre l'ús social del valencià, que

planteja la pèrdua de més de deu punts de fidelitat lingüística en els darrers deu anys.

La normalització del valencià sols s'ha projectat al món de l'ensenyament i no ha tingut continuïtat ni complement en altres àmbits. La manca de referents, la imatge deplorable de RTVV (on sembla evident que el seus programes informatius no serien capaços de retransmetre en directe l'entrada del rei Jaume a la ciutat de València, ni cap dossier informatiu sobre la celebració del 25 aniversari de la LUEV). I per descomptat, les actuacions polítiques dolentes (presidents castellanoparlants, conselleres que tanquen els ulls a les evidències científiques sobre la unitat de la llengua). Tot això no ha ajudat gaire.

Hom reconeixerà les contínues pressions polítiques que comporten un atac sistemàtic al món de la cultura i l'ensenyament; s'ha perdut l'interés per la llengua, i fins i tot volen que l'accepció folklorica impregne la nostra identitat. No s'ha avançat en la normalització del valencià, no hi ha requisit lingüístic en la funció pública (sols el 2% dels llocs de treball de l'Administració pública es troben catalogats en valencià) i encara som l'única autonomia on el requisit lingüístic és una exigència *a posteriori* d'accedir a la funció pública. A més a més, se censura el terme «País Valencià», es prohibeixen els autors de llengua comuna, es crea el conflicte de filologia catalana, es busca l'enfrontament amb els editors i amb la Universitat, s'expedienta el director d'una de les primeres escoles d'ensenyament en valencià en un atac directe a l'autonomia i la democratització dels centres educatius, encara alguns policies et menyspreen per parlar en valencià... tot en el context d'una comunitat/comoditat que volen que siga de primera, però on el que de veritat els interessa és la seua projecció i futur personal.

Però malgrat tot, la societat civil, els valencians i les valencianes estimen la seua llengua i aquest sentiment és el basament fonamental del treball d'Escola Valenciana - Federació d'Associacions per la Llengua, moviment fill de la LUEV que el 2010 farà també 25 anys i que, des de sempre, ha intentat desplegar el seu compromís de fer valdre que «en valencià, és de llei».

3. CONCLUSIONS

Sembla que ningú no posa en dubte que l'objectiu central que van proposar-se els promotors de la Llei d'ús i ensenyament del valencià fou l'equiparació de competències actives i passives respecte a les dues llengües, que el legislador sancionaria com a oficials. Una altra qüestió són els resultats que mostren, vint-i-cinc anys després, certs avanços, però també moltes decepcions i llacunes. Amb tot, el present i el futur del valencià passa irremissiblement per l'aval institucional sense fissures a intenses campanyes mediàtiques de promoció, que a hores d'ara manquen quasi totalment.

El present i el futur del valencià passa també per la divulgació dels beneficis contrastats que reporta l'ensenyament en valencià; passa també per la salut de l'audiovisual valencià, per la imatge pública de la classe política, per la normalització lingüística en les esferes prestigioses de la cultura, per les televisions, per les ràdios, pels periòdics, per unes administracions sistemàticament respectuoses amb el marc legal lingüístic, pel requisit lingüístic en l'accés a la funció pública, per la solvència del mercat editorial i la indústria de l'oci i el temps lliure i, en definitiva, per la consolidació d'uns models de conducta lingüística que evidencien la normalitat del valencià en els àmbits d'ús amb un grau de prestigi social més gran. Molts d'aquests aspectes s'haurien d'arreglar en una revisió de la llei. Una llei que tinguera el seu paraigua oficial en una llei de llengües estatal que reconeguera tant el dret com el deure a utilitzar i respectar les llengües minoritzades de tot el territori espanyol.

Després de vint-i-cinc anys d'aplicació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, les nostres autoritats continuen incomplint-la i, fins i tot, alguns tenen ocurrencies de vehicular en anglés matèries curriculars que menyspreen. Hi ha una manca quasi total de protecció i promoció de la nostra llengua. El valencià ha de convertir-se en la llengua usada amb naturalitat, en la llengua necessària i en la llengua de prestigi social. Per això, paga la pena lluitar: Hem de donar la paraula als joves, als ciutadans i les ciutadanes del futur. Hem de pensar i reconèixer que el valencià és futur: Cal, aleshores, un pacte per la llengua, un compromís per la llengua, on l'AVL ha d'ajudar per tal que des de mons associatius, polítics, sindicals, no

governamentals i, també, institucionals puguem avançar; treballar; sumar; fer propostes, implicar, crear confiança i prestigiar el nostre patrimoni cultural més important.

Per a poder fer realitat les paraules del mestre Carles Salvador al seu himne de pau:

I els infants van a escola cada dia
amb una rosa als llavis,
que és el bon signe
de la terra triomfadora.

Ha eixit el sol per primera vegada.

Abans, tot era dolor
i ara la joia embolcalla
el treball i la fe en el pervindre.

Moltes gràcies i endavant.

PER LA NORMALITAT DELS DRETS LINGÜÍSTICS

Alfons Esteve i Gómez
[Universitat de València]

El 23 de novembre de 2008 s'ha commemorat el vint-i-cinquè aniversari de la Llei d'ús i ensenyament del valencià (LUEV). Vint-i-cinc anys és temps més que suficient per a fer-ne balanç i analitzar què s'ha fet i què no, què cal continuar fent, què cal modificar i què cal canviar. I també per a afrontar una qüestió que convé que ens plantejem: si passat un quart de segle des de la seua aprovació, encara té vigència o si cal començar a proposar una nova llei. Aquest aspecte el tractarem més endavant.

Però comencem per la llei actual. Els objectius de la LUEV es van fixar en l'article primer. Concretament, en l'apartat primer s'estableix l'objecte genèric de la llei, que és:

Acomplir i desplegar allò que disposa l'article seté de l'Estatut d'Autonomia quan regula l'ús normal i oficial del valencià a tots els àmbits de la convivència social, així com el seu ensenyament.

I en l'apartat segon es detallen quins són els objectius específics:

1. Fer efectius els drets de tots els ciutadans a conèixer i usar el valencià.
2. Protegir la seua recuperació i garantir l'ús normal i oficial.
3. Regular els criteris d'aplicació del valencià a l'Administració, mitjans de comunicació social i ensenyament.

4. Delimitar els territoris en els quals predomine l'ús del valencià i del castellà.
5. Garantir, d'acord amb principis de gradualitat i voluntarietat, el coneixement i ús del valencià a tot l'àmbit territorial de la Comunitat.

Aquests, doncs, eren els objectius marcats l'any 1983. El 2008 tenim la constatació del que s'ha fet. I quins en són els resultats? Analcem-los seguint l'esquema mateix que ens marca la llei.

I. FER EFECTIUS ELS DRETS DE TOTS ELS CIUTADANS A CONÈXER I USAR EL VALENCIÀ

Aquest primer objectiu, en efecte, es va materialitzar en la llei, però correlativament no es va fixar el deure de conèixer el valencià. Quina ha estat la conseqüència d'això? Si hi ha un dret genèric d'usar el valencià, però ningú no té l'obligació de conèixer-lo, és impossible exercir-lo en tota la seua extensió. Aquest dret, per tant, queda reduït a la voluntat de l'interlocutor i no a la de qui l'exerceix. Per a ser exactes, només hi ha una excepció en què sí que s'aplica el deure de conèixer-lo: a l'Administració en genèric, però –la precisió és ben rellevant– no pas als seus funcionaris individualment.

Al contrari, per a l'altra llengua oficial, el castellà, aquest deure de coneixement sí que està garantit. I es troba fixat al màxim nivell legal possible: en la Constitució espanyola. Així, l'article 3 d'aquesta afirma (i les cursives són nostres) que «El castellà és la llengua espanyola *oficial* de l'Estat. Tots els espanyols tenen el *deure de conèixer-la* i el dret d'usar-la».

A més, en aquest article allò que segueix en enunciació a l'*oficialitat* d'una llengua, és el *deure de conèixer-la*. La mateixa conseqüència, però, no es desprèn de l'*oficialitat* del valencià. És a dir, d'una mateixa figura legal, l'*oficialitat*, es deriven dues aplicacions jurídiques totalment oposades. Això és precisament l'antítesi del dret.

Balanç del primer objectiu, doncs: ni en el nivell jurídic ni en la pràctica real no s'ha fet efectiu el dret de conèixer i usar el valencià.

2. PROTEGIR LA SEUA RECUPERACIÓ I GARANTIR L'ÚS NORMAL I OFICIAL

Suposem que protegir l'«ús *normal* del valencià» vol dir que un ciutadà té dret a fer servir-lo en tot moment i en qualsevol situació. Però com hem dit suara, aquest dret, a hores d'ara, encara no està garantit. Si una persona no té garanties en les seues relacions personals, laborals, comercials, d'oci, etc. el dret d'usar la llengua pròpia del país, el seu dret a l'ús normal està conculcat. Si en aquest tipus de relacions no existeix allò que es denomina la disponibilitat lingüística, això és, l'obligació de tothom, si més no passiva, d'entendre el català, el dret no existeix. I, per tant, tampoc l'ús *normal*.

La LUEV només dedica dos articles a aquest ús i, com ja hem dit, amb una absència total d'obligacions. Així, l'article 17 recull el «dret d'expressar-se en valencià» però sense cap deure correlatiu que l'assegure. I l'article 33 encara és més inconcret:

El poders públics valencians *fomentaran* [...] l'ús del valencià a les activitats professionals, mercantils, laborals, sindicals, polítiques, recreatives, artístiques i associatives.

Com tothom sap, el verb *fomentar* no té jurídicament cap conseqüència ni genera cap obligació.

Pel que fa a l'ús *oficial*, la LUEV tampoc no ha assegurat que tots els empleats de les administracions públiques tinguen el coneixement suficient de la llengua pròpia per a atendre els ciutadans. Només un embolicat article 30, en els apartats 2n i 3r, hi fa referència. En el 2n es diu que «a les bases de convocatòria per a l'accés a càrrecs, ocupacions i funcions públiques [...] es valorarà el coneixement del valencià», i en el 3r s'afirma que «s'assenyalaran els llocs per als quals és preceptiu el coneixement de valencià».

A més, la Llei de la funció pública valenciana tampoc no ha fixat la capacitat lingüística –això que és conegut popularment com el «requisit lingüístic»– per a accedir a un lloc de treball en la funció pública. El resultat, doncs, és que només l'1,2 % dels llocs de treball de l'Administració de la Generalitat Valenciana tenen perfil lingüístic –i això comptant-hi els llocs de tècnics lingüístics! I la conseqüència: que l'ús oficial, tant dels responsables polítics, com del funcionament ordinari de l'Administració siga majoritàriament en castellà.

Per tant, la realitat és que ni l'ús normal ni l'*oficial*, malgrat les declaracions de la llei, no estan en absolut assegurats.

3. REGULAR ELS CRITERIS D'APLICACIÓ DEL VALENCIÀ A L'ADMINISTRACIÓ, MITJANS DE COMUNICACIÓ SOCIAL I ENSENYAMENT

La regulació de l'ús del valencià en l'Administració i en l'ensenyament són els pilars d'aquesta llei. Respecte de l'*Administració*, l'article 10è, proclama que tots els ciutadans tenen el dret de relacionar-se en valencià amb la Generalitat Valenciana i l'Administració local. I en l'11è s'estableix que l'Administració ha de respondre en la llengua oficial que l'interessat demane. L'article 12è fixa també el dret de relacionar-se en valencià en l'Administració de justícia. I en l'article 13è es preveu la possibilitat de fer els documents públics (és a dir, escriptures notariales, testaments, etc.) en valencià o en castellà a indicació de l'atorgant. Això sí, perquè ningú no crega que es va més enllà del permès, tot seguit preveu que «En tot cas es redactaran en castellà les còpies o certificacions dels documents que hagen de tenir efecte fora del territori de la Comunitat Valenciana». Així doncs, també els que hagen de tenir efecte a Sabadell, a Lluçmajor, a Fraga a Andorra o a Perpinyà?

Aquests són els criteris. Les obligacions, però, no s'han establert ni en aquesta llei ni en el desplegament posterior. Tornem, doncs, al mateix principi: si els empleats i fedataris públics (notaris, registradors, etc.) no tenen l'obligació individual de relacionar-se en valencià, si no se'ls exigeix la mateixa competència lingüística que en castellà, malgrat les declaracions d'aquests articles, l'efectivitat en la satisfacció legal d'aquest dret no depèn de la voluntat del ciutadà sinó de la de l'empleat o fedatari públic.

Respecte dels *mitjans de comunicació*, la LUEV els despatxa amb dos únics articles (el 25 i el 26), on no fixa ni un sol deure.

L'article 25 no té ni un sol verb que implique cap deure ni cap mesura pública. L'acció que encomana als poders públics es descriu amb paraules que no comporten cap compromís efectiu, sinó només una «bona intenció»: «vetlar», «adequat», «impulsar», «fomentar», «recolzar», «consideració especial», etc.

Article 25

1. El Consell de la Generalitat Valenciana *vetlarà* perquè el valencià tinga una *adequada* presència a les emissores de ràdio i televisió i altres mitjans de comunicació gestionats per la Generalitat Valenciana, o sobre els quals aquesta Llei tinga competència, d'acord amb el que disposa la present Llei.

2. *Impulsarà* l'ús del valencià a les emissores de ràdio i televisió.

3. *Fomentarà* quantes manifestacions culturals i artístiques es realitzen en les dues llengües, tot rebent *consideració especial* les desenvolupades en valencià.

4. La Generalitat Valenciana *recolzarà* quantes accions vagen encaminades a l'edició, desenvolupament i promoció del llibre valencià, i tot això sense menyscar la llengua utilitzada, però amb un tractament específic als impresos en valencià.

Com ja hem dit, cap d'aquests verbs no té cap traducció d'obligació jurídica, amb la qual cosa només resta a la voluntat de l'Administració fer més, menys o res de res.

L'article 26è afirma que «Tots els ciutadans tenen el dret de ser informats pels mitjans socials de comunicació, tant en valencià com en castellà». En què s'ha traduït aquest dret? En el cas de la Radiotelevisió Valenciana no s'han complert cap de les dues previsions: ni el dret d'estar informats ni, per

descomptat, que la informació siga en valencià. I, en el cas dels altres canals públics en català, s'ha traduït en el boicot sistemàtic a l'arribada dels senyals d'emissió.

Passem ara a l'*ensenyament*. Aquest és uns dels àmbits on la regulació és més abundant (tant dins la mateixa LUEV com en el desplegament posterior). I és segurament l'únic camp on tant la regulació com els resultats assolits han estat els més positius. Ara bé, com tothom sap, això és gràcies al treball dels mestres i dels professors i dels pares i les mares, més que no a l'acció dels diversos governs. Però, així i tot, té dèficits greus.

A les grans ciutats i en moltes de les ciutats mitjanes, l'ensenyament és normalment en castellà, excepció feta de l'assignatura de valencià, i de vegades d'algunes altres poques assignatures. Només als municipis de les comarques tradicionalment valencianoparlants funcionen amb èxit les anomenades *línies en valencià*, sobretot en infantil i primària.

L'article 19 de la LUEV estableix que «Al final dels cicles en què es declara obligatòria la incorporació del valencià a l'ensenyament, [...] els alumnes han d'estar *capacitats per a utilitzar, oralment i per escrit, el valencià en igualtat amb el castellà*». Ara bé, sabem que aquesta previsió de conèixer el valencià en igualtat amb el castellà només es compleix en els alumnes que cursen els seus estudis en les *línies en valencià*, nom col·loquial dels programes d'ensenyament en valencià. No es compleix, però, en les dites *línies en castellà*, els programes d'incorporació progressiva, que sobre el paper no són línies monolingües en castellà sinó, com el seu nom indica, han d'incorporar progressivament el valencià.

Contràriament als articles anteriors, el que sí que s'ha aplicat amb totes les seues conseqüències ha estat l'article 24.1, el que es refereix a les exempcions a l'ensenyament del valencià, simplement amb la petició dels pares. No s'ha emprat el mateix zel aplicatiu a l'apartat segon d'aquest mateix article, que estableix la incorporació progressiva de l'ensenyament del valencià als territoris de predomini lingüístic castellà, que no s'ha desplegat gaire.

I tot això encara en l'ensenyament públic, perquè en el concertat i, sobretot, en el privat l'ensenyament en valencià és quasi testimonial.

Pel que fa als professors, l'article 23è de la LUEV estableix l'obligatorietat de tots els professors de conèixer el

valencià, i el Decret 62/2002, de 25 d'abril, del Govern Valencià, en regula l'acreditació. La realitat, però, és que no hi ha una exigència fefaent d'aquest requisit, i –sobretot en secundària– molts mestres i professors continuen sense acatar aquest manament i, per descomptat, sense que l'Administració educativa no hi actue.

La conseqüència d'això és que la Llei que es diu «d'ensenyament» només ha aconseguit que, després d'un quart de segle d'aplicació, sols un 25% dels escolars valencians estudien en valencià. I que uns 90.000 escolars que cada curs volen aprendre en valencià no tinguen garantida aquesta opció. I, a més, que per a molts dels que la poden i la volen gaudir, no siga per a totes les assignatures ni amb la continuïtat garantida.

4. DELIMITAR ELS TERRITORIS EN ELS QUALS PREDOMINE L'ÚS DEL VALENCIÀ I DEL CASTELLÀ

A aquest objectiu la Llei dedica un títol sencer. Potser la intenció en el moment de fer la delimitació era bona, perquè hi havia qui volia deixar fora de la zona valenciano-parlant les grans ciutats. Ara bé, la realitat ha demostrat que l'única validesa efectiva d'aquesta delimitació ha estat que en la gran majoria dels municipis que són declarats de predomini lingüístic castellà, l'ensenyament en valencià haja estat testimonial i, fins i tot, que l'ensenyament del valencià hi tinga autèntics problemes.

La delimitació tampoc no ha aprofitat perquè les administracions dels municipis catalogats com a valenciano-parlants funcionen amb regularitat en aquesta llengua. Només en alguns casos això ha estat així, però sobretot en els municipis mitjans i grans, l'ús oficial municipal és irregular o escàs.

5. GARANTIR, D'ACORD AMB PRINCIPIS DE GRADUALITAT I VOLUNTARIETAT, EL CONEIXEMENT I ÚS DEL VALENCIÀ A TOT L'ÀMBIT TERRITORIAL DE LA COMUNITAT

Aquest objectiu resumeix molt bé l'esperit de la llei. Imaginem-nos que aquest mateix principi estiguera reflectit entre l'articulat de la llei tributària: «Garantir, d'acord amb prin-

cipis de gradualitat i voluntarietat, el pagament dels impostos a tot l'àmbit territorial de la Comunitat». Algú creu possible aquest principi en una altra llei que no siga la LUEV? Quantes persones pagarien impostos?

Però ni tan sols la gradualitat ha tingut cap efecte. La disposició transitòria primera que establia que:

L'ús i ensenyament del valencià regulats a la present Llei, pel que fa a l'administració de la Generalitat Valenciana, Administració local, entitats i institucions dependents d'aquestes i altres serveis públics als quals fa referència la Llei, hauran de realitzar-se en un termini de tres anys.

N'han passat no tres, sinó més de vint-i-dos més dels exigits i tampoc no ha tingut cap efecte.

El resultat, doncs, és que una llei que no fixa deures i que té entre els seus objectius la voluntarietat està condemnada des del naixement a esdevenir paper mullat. I això és el que ha passat en tots els apartats de la llei on s'establien els principis de voluntarietat i gradualitat.

5. CONCLUSIONS

La situació sociolingüística del català al País Valencià en el moment d'aprovar-se la Constitució espanyola, l'Estatut i la LUEV, era la d'una llengua clarament minoritzada, sense cap prestigi i amb ben poc ús institucional i formal. A més, era una llengua que havia quedat totalment marginada de l'Administració, de l'escola, de l'alta cultura i de tots els avantatges que portava la modernitat, que eren difosos i expressats en un altre idioma.

Aquesta legislació hauria d'haver redreçat la situació del català i convertir-la en una veritable llengua d'ús en tots els àmbits. Però la realitat és que ni el marc legal estatal ni el valencià no han permès assolir aquest objectiu.

El fet és que aquesta legislació consagra una situació de clara *discriminació lingüística dels catalanoparlants* respecte dels castellanoparlants, fixada principalment en la norma suprema de l'Estat i no corregida a hores d'ara. Com hem vist, de la declaració d'oficialitat, no es desprenen els mateixos deures per a una llengua que per a l'altra. Que el castellà siga ofi-

cial implica que tothom té el deure de conèixer-lo, però no així per al català.

Per tot això és necessari un nou marc legal lingüístic, tant en l'àmbit valencià com també en el de l'Estat. Cal una nova llei al País Valencià, una vertadera llei de política lingüística; i cal també una llei de l'Estat, una llei de llengües i de comunitats lingüístiques, que desplegue, trenta anys després de la seua aprovació, l'article 3 de la Constitució.¹

En concret, hi ha d'haver un marc legal que garantezca l'ús ple del català. I per a això és necessari, si més no:

1. La generalització del deure de conèixer el català en tots els territoris de la comunitat lingüística catalana, en igualtat amb el castellà.
2. La regulació del català com a llengua vehicular de tot l'ensenyament.
3. El reconeixement legal dels drets lingüístics dels consumidors i dels usuaris de serveis.
4. La fixació d'uns mínims d'ús obligatoris del català en tots els mitjans de comunicació, tant públics com privats, i en els serveis culturals, d'oci, així com en les noves tecnologies.
5. La fixació per llei d'una manera ben clara de la unitat de la llengua catalana i el nom d'aquesta, sense perjudici de la doble denominació legal equivalent de *català* i *valencià* per al País Valencià.
6. La superació de l'estricta marc autonòmic com a àmbit lingüístic i cultural. Per a poder fer una política lingüística ambiciosa, s'ha d'actuar molt menys amb la limitació de cada comunitat autònoma i molt més com a comunitat lingüística i cultural per a aprofitar els recursos al màxim.
7. El desplegament legal, trenta anys després de l'aprovació de la Constitució, d'un plurilingüisme igualitari i actiu a l'Estat espanyol, que tracte per igual les llengües que declara «seues»: en l'ús en l'Administració de l'Estat, en el parlament espanyol i en les institucions de la Unió Europea.

En resum: és necessari un nou marc legal i un canvi radical en l'acció de govern de les diverses administracions respecte del català. Si ni legalment ni formal no s'estableixen les mateixes conseqüències ni els mateixos drets i obligacions per al castellà que per al català, mai no seran efectius els drets

lingüístics dels catalanoparlants. El resultat continuarà sent allò que George Orwell denunciava amb una ironia sagnant en *La revolta dels animals*: totes les llengües són iguals, però unes llengües són més iguals que les altres.

ANNEX I

Llei de les llengües oficials de l'Estat i de les comunitats lingüístiques

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

La Constitució espanyola, en el marc del model autonòmic que instaurava, confia a les comunitats autònomes la potestat de declarar oficials llurs respectives llengües. S'obria així un règim de plurilingüisme i es posava fi a una llarga etapa de segles en què, només amb un breu parèntesi i en alguns territoris, el castellà havia estat l'única llengua oficial i l'única en què els ciutadans podien expressar-se en la vida pública amb normalitat i plena validesa de llurs drets. Han passat trenta anys des de l'aprovació de la Constitució i les comunitats autònomes han determinat en els respectius estatuts d'autonomia llurs llengües oficials i han desplegat una legislació que, en el si d'aquestes comunitats, en regula l'ús oficial.

Precisament perquè són els estatuts d'autonomia els qui determinen les llengües oficials, hom ha tendit a identificar mecànicament una llengua oficial amb una comunitat autònoma, i no s'ha tingut en compte el fet que en diversos casos les llengües són compartides per més d'una comunitat autònoma i conformen una comunitat lingüística que, fins i tot, s'estén més enllà dels límits de l'Estat.

La signatura de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, que l'Estat subscriu el 2 de febrer de 2001, comportà l'assumpció de determinades obligacions relatives al règim lingüístic vigent des d'aleshores i, en concret, el reconeixement explícit de l'existència de les comunitats lingüístiques.

En aquest sentit, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, i també diverses instàncies jurisprudencials espanyoles i la mateixa legislació positiva de les

¹ En aquest sentit, adjuntem, com a annex I d'aquesta ponència, un esborrany articulat de llei de llengües oficials de l'Estat i de les comunitats lingüístiques, que he elaborat conjuntament amb Francesc Esteve i que té aportacions valuoses de Mercè Teodoro.

comunitats autònomes, ja han reconegut el fet que diverses comunitats autònomes tenen llengües pròpies coincidents i han avançat una solució jurídica que aquesta Llei pretén recollir, fixar i desplegar.

D'altra banda, els noms diversos que històricament o oficialment rep una mateixa llengua han produït confusions i disfuncions que convé corregir a fi de garantir que el just respecte a les diferents denominacions històriques, oficials o populars amb què és coneguda una llengua no desemboqui en un nominalisme que negligeixi el contingut del bé que es pretén promoure i que tingui l'efecte contrari d'acabar dividint una mateixa comunitat lingüística i, per tant, causant el menyscapte dels drets dels parlants.

En aquest sentit, la Llei recull la jurisprudència emanada del Tribunal Constitucional, la via encetada per la Llei Orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del poder judicial, que fa referència a les «comunitats autònomes amb llengua oficial pròpia coincident» i la legislació positiva en matèria lingüística de diverses comunitats autònomes que reconeixen que les respectives comunitats lingüístiques ultrapassen llurs fronteres autonòmiques i preveuen les mesures corresponents de coordinació. S'apliquen, així mateix, els principis i objectius fonamentals que la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries estableix en l'article 7, «el respecte de l'àrea geogràfica de cada llengua regional o minoritària, de manera que assegurin que les divisions administratives ja existents o noves no constitueixen cap obstacle a la promoció d'aquesta llengua regional o minoritària».

Tot plegat mena a fixar el concepte de comunitat lingüística i donar-li un rendiment pràctic, al costat del de comunitat autònoma, ja plenament establert en l'ordenament jurídic espanyol.

A més, el plurilingüisme que instaurava la Constitució no ha tingut un desplegament ple en l'Administració de l'Estat, tant si aquesta es radicava a les comunitats autònomes com si no. Amb aquesta Llei, l'Estat assumeix explícitament la voluntat de promoure, mitjançant l'ús efectiu, la relació normal de la seva administració en règim de plurilingüisme, de manera que els ciutadans s'hi puguin adreçar i en rebin tota la informació en les llengües oficials, de la mateixa manera que ho fan en castellà. Aquest mateix principi s'aplica als mitjans de co-

municació públics i, en la mesura que depengui de la regulació i l'acció positiva dels poders públics, també als privats.

Finalment, a fi de superar una situació injusta que s'ha perllongat durant segles de negació dels drets lingüístics més elementals, la Llei aplica a les llengües oficials altres que el castellà un criteri d'acció positiva. Amb aquest criteri es pretén assolir l'equiparació real de les comunitats lingüístiques amb la d'expressió castellana i la normalitat de l'ús de llurs llengües en el termini més breu possible. I per facilitar aquesta equiparació, la Llei preveu el coneixement de la realitat plurilingüe de l'Estat amb la remoció dels prejudicis d'ordre lingüístic que encara puguin perdurar. Així, a més, es dona compliment a un altre dels principis i objectius establerts per la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, en el sentit de promoure: «La comprensió mútua entre tots els grups lingüístics del país, especialment de tal manera que el respecte, la comprensió i la tolerància envers les llengües regionals o minoritàries figurin entre els objectius de l'educació i de la formació dispensades en el país, i a encoratjar els mitjans de comunicació de masses a perseguir el mateix objectiu. (article 7.3)».

En suma, la Llei té com a fi que es facin efectius els alts objectius que la Constitució espanyola estableix en el preàmbul: «garantir la convivència democràtica dins la Constitució i les lleis de conformitat amb un ordre econòmic i social just» i «protegir tots els espanyols i els pobles d'Espanya en l'exercici dels drets humans, llurs cultures i tradicions, llengües i institucions».

Article 1

1. El castellà és la llengua oficial de l'Estat.
2. Les altres llengües oficials en les respectives comunitats autònomes ho són d'acord amb llurs Estatuts. Així mateix, i fora d'aquests àmbits territorials, aquestes llengües són també oficials en l'Administració de l'Estat en els termes que preveu aquesta Llei.

Article 2

D'acord amb l'article 3.2 de la Constitució espanyola, les altres llengües oficials de l'Estat diferents del castellà són:

1. El català, d'acord amb els estatuts d'autonomia de Catalu-

nya, les Illes Balears i la Comunitat Valenciana, en el qual rep el nom de valencià.

2. L'èuscar, d'acord amb els estatuts d'autonomia de la Comunitat Autònoma Basca i de la Comunitat Foral de Navarra, on rep el nom de vasceune.
3. El gallec, d'acord amb l'Estatut d'autonomia de Galícia.

Article 3

La llengua occitana, denominada aranès a l'Aran, pròpia d'aquest territori, és oficial a Catalunya en els termes que reconeix el seu Estatut d'autonomia.

Article 4

Les lleis que aproven les Corts Generals s'han de publicar en el *Boletín Oficial del Estado* en totes les llengües oficials de l'Estat. Totes les versions tindran plena eficàcia jurídica.

Article 5

1. Els actes jurídics fets en qualsevol llengua oficial de l'Estat tenen plena validesa i eficàcia.
2. Els ciutadans i les ciutadanes poden emprar qualsevol de les llengües oficials davant l'Administració de l'Estat. Tothom té dret a relacionar-se amb l'Administració de l'Estat en la llengua oficial que esculli i a ésser-hi atès, sense que se'n pugui derivar discriminació de cap tipus.
3. L'Estat ha de garantir que el personal de l'Administració a les comunitats autònomes té el coneixement adequat de les llengües oficials per a desplegar-hi amb normalitat llurs funcions i fer efectius els drets referits en els apartats 1 i 2 d'aquest article.
4. L'Estat ha de garantir que una part adequada del personal de l'Administració radicada a la capital de l'Estat o no radicada a les comunitats autònomes amb llengua pròpia oficial té el coneixement suficient d'alguna d'aquestes llengües oficials per a desplegar-hi amb normalitat llurs funcions i fer efectius els drets referits en els apartats 1 i 2 d'aquest article.

Article 6

Tota la documentació administrativa i oficial emanada de l'Administració de l'Estat ha d'estar a disposició dels ciutadans i les ciutadanes en totes les llengües oficials de l'Estat.

Article 7

1. La cohesió i la viabilitat de les comunitats lingüístiques són principis que han de guiar l'actuació dels poders públics, que han d'assegurar en llurs actuacions la integritat d'aquestes comunitats lingüístiques i el tractament unitari de les llengües corresponents.
2. Els poders públics han de garantir que les fronteres administratives no constitueixin un obstacle a la promoció de les llengües i a la cohesió de les comunitats lingüístiques corresponents.
3. Els poders públics han de garantir que béns culturals i els mitjans de comunicació i, en general, tots els productes i serveis vehiculats en aquestes llengües circulen sense obstacles arreu de la respectiva comunitat lingüística sense que les fronteres administratives hi siguin un entrebanc.

Article 8

L'Estat ha de promoure acords i convenis en matèria de política lingüística entre les diverses comunitats autònomes que fan part d'una mateixa comunitat lingüística per assegurar la promoció de les llengües oficials i per obtenir la generalització del ple coneixement i el ple ús en tota la comunitat lingüística.

Article 9

Les comunitats lingüístiques amb reconeixement jurídic a l'Estat espanyol són les següents:

De les llengües oficials referides en l'article 2:

- a) Comunitat lingüística catalana: zona de llengua catalana d'Aragó, segons l'article 7 de l'Estatut d'autonomia d'Aragó i la Llei 3/1999, de 10 de març, del patrimoni cultural aragonès (article 4 i disposició addicional segona); zona de llengua catalana de la Comunitat Autònoma de la Regió de Múrcia, segons l'article 8 de l'Estatut d'autonomia corresponent.
- b) Comunitat lingüística gallegoportuguesa:
 - b.1) zona de llengua gallega de Castella i Lleó, segons l'article 4 de l'Estatut d'autonomia de Castella i Lleó;
 - b.2) zona de llengua gallega del Principat d'Astúries, anomenada gallec/asturià, segons l'article 2 de Llei 1/1998, de 23 de març, d'ús i promoció del bable/asturià;
 - b.3) zones de llengua gallegoportuguesa d'Extremadura, a

l'empara del que s'estableix en l'article 6.2, subapartats g i h de l'Estatut d'autonomia d'aquesta comunitat autònoma.

2. De la llengua oficial referida en l'article 3: comunitat lingüística occitana, al territori de l'Aran (Catalunya).
3. D'altres llengües de l'Estat que gaudeixen de la protecció i el respecte especials que els atorguen els estatuts corresponents:
 - a) Comunitat lingüística aragonesa, segons l'article 7 de l'Estatut d'autonomia d'Aragó i la Llei 3/1999, de 10 de març, del patrimoni cultural aragonès (article 4 i disposició addicional segona).
 - b) Comunitat lingüística asturleonesa, segons l'article 4 de l'Estatut d'autonomia del Principat d'Astúries i la Llei 1/1998, de 23 de març, d'ús i promoció del bable/asturià i l'article 5.2 de l'Estatut d'autonomia de Castella i Lleó.
4. L'Estat ha de vetllar perquè la legislació corresponent a les llengües a què es refereix aquest article s'hi apliqui de la manera més favorable, a fi que, dins del marc legal autonòmic respectiu, puguin gaudir dels màxims avantatges per a l'extensió de l'ús en els àmbits administratiu, educatiu, social i comunicacional, i que llur procés de normalització esdevingui tan homogeni com sigui possible amb la resta de la comunitat lingüística i es pugui beneficiar dels mitjans i els avenços assolits per aquesta.
5. L'Estat ha de promoure convenis i acords entre comunitats autònomes que, dins la mateixa comunitat lingüística, reconeixen aquestes llengües com a part de llur patrimoni, sigui amb el grau que sigui, amb les que els confereixen un estatut d'oficialitat.
6. Les mateixes mesures previstes en l'apartat 2 d'aquest article s'han d'aplicar de manera similar a les llengües i modalitats lingüístiques l'extensió de les quals no ultrapassa una comunitat autònoma.

Article 10

L'Estat espanyol ha de promoure acords, convenis i tractats amb els estats andorrà, francès i italià per a la promoció de les llengües catalana i occitana; amb el francès, per a la promoció de la llengua basca, i amb el portuguès i la comunitat d'estats lusòfons per a la promoció de la llengua gallega i la comunitat lingüística galaicoportuguesa.

Article 11

1. L'Estat ha de garantir la presència normal de totes les llengües de l'Estat en els mitjans de comunicació públics d'abast general.
2. L'Estat ha de fer efectiu el dret dels ciutadans i les ciutadanes a rebre informació en qualsevol de les llengües oficials de l'Estat. Així mateix, ha de garantir la recepció, arreu d'una mateixa comunitat lingüística, de tots mitjans de comunicació públics que emetin en la respectiva llengua oficial o l'usin com a vehicle d'expressió.
3. L'Estat ha de vetllar perquè els mitjans de comunicació privats compleixin els mateixos objectius que es determinen per als públics en l'apartat anterior.

Article 12

1. Sense perjudici d'allò que disposa l'article 9, l'Estat ha de promoure a l'exterior les llengües catalana, èuscar i gallega i les cultures que s'hi expressen, en condicions proporcionalment similars a les que ho fa per al castellà i la cultura que s'hi expressa.
2. L'Estat ha de participar en els organismes de promoció exterior del català, l'èuscar i el galleg i de les manifestacions culturals que s'expressen en aquestes llengües, aportant recursos proporcionalment similars als que destina per a la promoció del castellà i la cultura que s'hi expressa.

Article 13

L'Estat ha de preveure mesures d'acció positiva en els àmbits administratiu, educatiu, social i comunicacional per assegurar el coneixement i l'ús general d'aquestes llengües en tots els camps propis d'una societat avançada.

Article 14

1. L'Estat, si escau amb la participació de les comunitats autònomes, ha de promoure el coneixement mutu de les llengües de l'Estat i de les cultures que s'hi expressen i ha de contribuir al respecte i la valoració d'aquestes.
2. El coneixement i la valoració de la realitat plurilingüística i pluricultural espanyola com a part del patrimoni cultural i com a expressió pròpia i normal de les comunitats lingüístiques respectives ha de figurar en tots els plans d'estudis que incloguin la llengua o la societat com a matèria.

3. Les llengües oficials de l'Estat han de figurar com a assignatures o matèries optatives en totes aquelles comunitats autònomes que no les tenen com a pròpies. En tot cas, hom ha de tenir oportunitat de cursar-les com a segona llengua estrangera.

DISPOSICIONS TRANSITÒRIES

Disposició transitòria primera

S'estableix un termini d'un any per a l'entrada en vigor d'allò que es preveu en l'article 5.

Disposició transitòria segona

S'estableix un termini de tres anys per a l'entrada en vigor d'allò que es preveu en els apartats 2 i 3 de l'article 14.

Disposició transitòria tercera

En la concessió de freqüències i d'autoritzacions administratives als mitjans de comunicació privats, l'emissió en la llengua oficial pròpia de la comunitat autònoma o de la comunitat lingüística ha de ser un requisit fonamental, almenys mentre el total de les emissions de la comunitat autònoma o de la comunitat lingüística corresponent, segons el respectiu abast del mitjà, no assoleixi el 50%.

L'ESPAI PÚBLIC I LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA

Toni Mollà

[Analista de la programació de Radiotelevisió Valenciana]

Fa uns mesos, el professor George Steiner va alçar una certa polèmica en afirmar en una entrevista concedida al periodista Juan Cruz que no entenia per què el gallec havia de ser una llengua d'ús universitari. Les seues paraules, que van merèixer la condemna de personalitats i institucions, haurien de fer-nos reflexionar més enllà dels nostre rebuig al prejudici elitista –tan propi d'una certa aristocràcia del pensament. I tant se val que Steiner aprofitara l'entrevista per a elevar el català a la categoria dels idiomes que, segons sa eminència, sí que val la pena d'aprendre. «¿Física, en catalán? ¡Seamos serios!», havia expressat anys arrere Adolfo Suárez. Entre el meu santoral, don Vicent Blasco Ibáñez, ara d'actualitat per celebrar-se el 75è aniversari del retorn a València de les seues despulles, va optar pel castellà en la seua obra per motius funcionals. I no cal dir res del mestre racionalista Francisco Ferrer y Guardia, que repetia «Antes que en catalán, mil veces antes en esperanto» per a explicar la seua negativa a usar el català a l'Escola Moderna.

Com veiem, fins i tot els pensadors més festejats actuen, en matèria lingüística, d'acord amb les lleis del mercat i el darwinisme sociolingüístic inherent. Els valors instrumentals dels idiomes van per davant dels simbòlics. Només ho constata. La tria lingüística s'ha d'entendre sempre en el marc social que l'explica i, sovint, l'imposa. En el cas de Ferrer, per exemple, no hauríem de oblidar que Espanya acabava de perdre l'imperi i les burgesies perifèriques s'afanyaven a dissenyar

una estratègia que, perdut el negoci exterior, n'assegurara l'interior. El catalanisme hi apareixia com el solatge on recolzar un projecte classista i conservador. El nacionalisme era reduït al seu vessant emotiu i els aspectes racionals, segrestats. És el catalanisme immobiliària de Cambó, de Torras i Bages i Prat de la Riba: l'embrió de l'essencialisme conservador. El projecte catalanista es recloïa en el localisme i el folklore. És el cas invers de don Vicent, enfrontat a la cultureta de versos ensucrats que practicava Teodor Llorente els diumenges a la vesprada.

Em fa l'efecte que en el nostre context, rodejats per xips, cables i satèl·lits, hi ha poc de marge per al romanticisme lingüístic. Els idiomes que tenen alguna possibilitat en la societat-xarxa seran els que assoliran valor de canvi i d'intercanvi, al marge de les efusions sentimentals o dels prejudicis dels mandarins de la cultura. Com sabem, les darreres dècades han representat canvis profundíssims en l'estructura social, la primera conseqüència dels quals ha estat la metamorfosi de l'estructura comunicativa. Els satèl·lits i les xarxes de cable que ara esmentàvem superen les barreres proteccionistes i descol·loquen les polítiques exclusivament locals fins al punt que la continuïtat territorial i lingüística es clivella en diferents sentits. En aquest marc, el mateix concepte de «normalització lingüística» ja no sabem ben bé què significa. El vell «principi de territorialitat» també ha estat desautoritzat per l'evolució social. Les anàlisis tecnològiques, al seu torn, no poden quedar al marge de la teo-

ria social. De fet, el fenomen digital que tot ho amera té repercussions fins ara impensables. La seua expressió més rellevant és Internet, conseqüència i metàfora de la societat actual. Per la seua banda, la globalització que hi avança en paral·lel té efectes ambivalents. Amplia els mercats i desterritorialitza, com diem, la comunitat de parlants. Funciona, però, com l'efecte de demostració que, certament, «un altre món és possible». Això sí, no té les mateixes conseqüències a tot arreu. Els EUA, que cavalquen sobre el parany falsament liberal del «lliure flux de la comunicació», ho viuen d'una manera. I els francesos, sempre recelosos davant de les *majors* i les *networks*, ho senten d'una altra ben diferent. Per això la seua defensa de tota mena d'excepcionalitats: des de la revolta contra el *junk-food* fins a l'ajuda estatal a les produccions audiovisuals en la llengua de Molière. M'afanye a dir que no estic molt segur que cap cultura, proposta gastronòmica o musical, tinga futur al marge del mercat global. La protecció contra el gegant nord-americà sol ser-ne la gran excusa. Però la conseqüència és una expressió cultural tan excepcional com es vulga, però sobreposada i fictícia. Això sense comptar que la «penetració americana», com solia dir Manuel Vázquez Montalbán, «no solament és consentida, sinó desitjada». Una de les aparents paradoxes introduïdes per la societat informacional –potser la més determinant de totes– és, precisament, la relació entre la globalitat (el tot) i la proximitat (la identitat). La novel·la *En lengua materna*, de Chang-Rae Lee, constitueix tot un exemple de les dinàmiques de les noves identitats enmig de la metròpoli per excel·lència, Manhattan. Per la seua banda, Isaac Bashevis Singer, el gran patriarca de les lletres *jiddish* a Nova York, havia narrat, anys en arrere, l'esforç titànic per mantenir la seua llengua en el barri de Brooklyn, a l'altre costat de l'East River. Si el sociòleg de la comunicació és, a més, viatger –i així convé que siga– ha de saber que el *melting-pot* americà exigeix tanta renúncia com integració. Convindria que, sense caure en alarmismes, reflexionàrem sobre la creixent *localitat* (quan no, simple rusticitat) de la nostra llengua i la seua tímida en les funcions urbanes i globals. El nostre repte, com el dels francesos, és enfortit el nostre posicionament *glocal* dins del mercat obert. O dit en unes altres paraules: trobar un lloc productiu i més o menys càlid enmig de la creixent complexitat. El sociolingüista no pot obviar, tampoc, que els models urbans compactes tendeixen al manteniment d'un cert espai públic i d'unes xarxes comunicatives de proxi-

mitat. I que els models suburbans, que tant s'escampen per l'eix mediterrani –abans, Països Catalans– en desvertebren la continuïtat territorial.

Deixeu-me que em detinga ací un moment. La concepció de l'espai públic ha estat la pedra de toc de les polítiques institucionals. L'espai físic (el carrer i la plaça), el *mediat* (els mitjans de comunicació) i, darrerament, el virtual que representa Internet. Les polítiques conservadores l'han entès en un sentit anorèxic. Les polítiques més progressistes (amb les excepcions que confirmen la regla) han tendit a (re)inventar-lo d'acord amb l'aire dels temps. En el terreny físic, com deia, el model diguem-ne *americà*, per entendre'ns, ha concebut l'espai públic com una simple zona de trànsit. A Los Angeles, posem per cas, se sol repetir que «qui va a peu, o és perillós o no és ningú». La conseqüència és la ciutat suburbana en forma de taca metastàsica sense centre ni final. La ciutat compacta i multifuncional, amb llocs de trobada i de diàleg, solem associar-la, per contra, a models diguem-ne *europèus*, també per entendre'ns. La recuperació d'espais públics –com ara la creació d'equipaments culturals, de places o la vianandització de segons quines zones– han esdevingut pràctiques de les polítiques urbanístiques compromeses amb la cultura urbana. Jane Jacobs ja va assenyalar als anys 60 del segle passat el valor col·lectiu dels vincles informals de veïnatge en la metròpoli moderna¹. La qualitat de la vida ciutadana depén en bona mesura del capital social acumulat en l'espai públic o parapúblic (ateneus, cafés, associacions, etc.). No és debades, en aquest sentit, que George Steiner², en un moment de baixada del pedestal, assegure que Europa és «el carrer, el cafè i el mercat», llocs de part i de difusió d'una opinió pública fonamentada en la trobada física i l'intercanvi –gèrmens, al seu torn, del pluralisme democràtic. Permeteu-me recordar una investigació de Rafael-Lluís Ninyoles³ en què relacionava la substitució del català a la ciutat de València amb la «mobilitat residencial» i les transformacions urbanes a partir de la dècada dels seixanta. Rafael Ninyoles mateix assegura que «València fa la sensació de ser una ciutat reconstruïda» i les conseqüències sobre l'entorn cultural, social i també polític són evidents. Per si no era prou, el mateix Ninyoles constata que, des de la mort de Franco, l'únic associacionisme –biga mestra del capital social– que ha crescut a la ciutat de València ha estat el faller; una xarxa de casals que, com algunes cerveseries bavareses, i amb les excepcions que calga, han estat els nòduls de reproducció del pensament reac-

cionari. Finalment, el sociòleg ha de parar atenció a una determinada política d'infraestructures que dificulten la vertebració de la comunitat lingüística. Com és sabut, la construcció de la xarxa de ferrocarrils a mitjan segle XIX va ser determinant per a cohesionar el mercat peninsular. El mapa ferroviari i de carreteres que patim els valencians es conseqüència encara d'aquella concepció radial de l'organització territorial que copiava el model francès. Els nacionalismes perifèrics de llavors van ser les estratègies proteccionistes dels diferents mercats interiors. El País Valencià, sempre un pas arrere, va quedar al marge d'una cosa i de l'altra. Vam haver d'esperar un segle per a la construcció de l'autopista del Mediterrani sobre l'antic traçat de la Via Augusta. Una via de pagament, com bé sabem. Finalment, es van construir els dos ramals gratuïts de l'autovia A-3 (Madrid-València i Madrid-Alacant i Múrcia), que connectaven el km zero de les carreteres espanyoles amb les que esdevindrien les seues platges –Cullera, Benidorm o Santa Pola. D'altra banda, les idees vigents sobre l'espai públic de comunicació de masses són la rèplica d'aquestes concepcions de l'ordenació territorial i urbana. De fet, arran dels anys 80 del segle passat –amb Ronald Reagan als EUA, Margaret Thatcher al Regne Unit, o François Mitterrand a França– s'imposen aires neoliberals en matèries, entre altres, de telecomunicacions i de l'audiovisual que canviaran de dalt a baix l'espai públic de la comunicació. Amb l'excusa de la «liberalització dels mercats» (l'augment de la competència), s'inicia tot un programa de «privatització» dels monopolis estatals que, com dic, clewillaran per sempre més la concepció dels «servicis públics». En aquest context, la lògica econòmica s'imposa per davant de les rendibilitats social, política i cultural que se'ls suposa als béns públics. El ciutadà esdevé un simple consumidor desproveït dels valors que havíem atresorat des de 1789. La cultura de masses pròpia de la modernització deixa pas a una sèrie de fragmentacions inconnexes. La cohesió i la solidaritat nascudes del pacte social que havia representat l'Estat del Benestar també perd solidesa. Una conseqüència directa és la crisi dels models de televisió pública. Les polítiques audiovisuals de la Unió Europea (que deixa en mans dels estats, per mitjà del Protocol d'Amsterdam, la definició del model de «servici públic») tampoc han ajudat a la redefinició d'un servici cada volta més necessari enmig d'aquesta societat complexa i canviant.

Tot, però, no són notícies roïnes. Suècia o Finlàndia – el «nord enllà» que invocava Salvador Espriu– han trobat el *mel-*

ting point (el punt de fusió) entre l'estat del benestar i la democratització de les NTIC. El resultat és a la vista si heu llegit, per exemple, l'informe PISA. Les administracions haurien de posar fil a l'agulla en aquest tema i mirar de repensar un sistema educatiu dissenyat per a un model social que, en bona mesura, ha passat avall. L'escola del segle XXI no és ja aquell «escut de la República» de què parlava Manuel Azaña. Ni té les capacitats que li atribuïa Alexandre Galí. Els canvis dels últims anys l'han deixada fora de joc quant al seu potencial socialitzador. El saber –lingüístic i no lingüístic– que s'exigeix per a manejar-se pel món té poc a veure amb la institució escolar; una «estació fantasma» per on ja no passa el tren, segons la metàfora d'Ulrick Beck. És l'«escola zombie» de què parla Francesc J. Hernández. Deixem, doncs, d'utilitzar la institució escolar com antídoto exclusiu de tots els mals que afligeixen la societat contemporània. Deixem també de recarregar els professionals de l'ensenyament amb exigències tan extravagants com la història sagrada, l'ús del preservatiu o els valors d'una ciutadania que fa crisi. El grau màxim del patetisme sociolingüístic és fer servir l'anglès, l'idioma global per excel·lència, com a eina d'incomunicació dels valors més elementals d'una ciutadania laica, per definició.

Enmig d'aquest quadre de novetats, conceptes com ara «consens» o «cohesió social» i «territorial» són imprescindibles per a la viabilitat d'una comunitat lingüística moderna. El drama valencià és que el colp d'estat ideològic del 1978 –el blaverisme– va introduir el verí dels discens i el conflicte en els àmbits de la solidaritat. La falta d'un diagnòstic compartit sobre què va significar aquell colp beneït per Abril Martorell i Alfonso Guerra ens ha menat a la desorientació, l'exili interior o l'acceptació acrítica de la barbàrie com una forma natural de ser valencià. Els seus efectes contaminen encara tots els nostres debats socials. L'econòmic i el territorial, perquè s'imposen els interessos proteccionistes en una societat oberta i confinen el País Valencià a eixos de desenvolupament allunyats dels nostres interessos. L'ideològic, perquè una part de la nostra intel·liguència, afectada per la síndrome d'Estocolm, s'ha enamorat del botxí i ha perdut la seua capacitat

1. JACOBS, Jane (1967): *Muerte y vida de las grandes ciudades*, Ed. Península, Barcelona.

2. STEINER, George (2004): *La idea d'Europa*, Ed. Arcàdia, Barcelona.

3. NINYOLES, Rafael-Lluís (1996): *Sociologia de la ciutat de València*, Ed. Germania, Alzira.

crítica. L'amor, això ho sabem des d'Ausiàs March, sol idealitzar l'objecte de desig fins a confondre'n la percepció i anul·lar la llibertat de criteri. En contra dels nostres enamorats –i, per descomptat, dels àngels de la bona voluntat– entenc que el blaverisme no ha estat un moviment identitari sinó estrictament reactiu, un contraverí davant d'allò *forà*, l'objectiu del qual es trencar vincles en comptes de sargir-los. Em fa l'efecte, per tant, que necessitem un nou diagnòstic. M'afanye a dir que el catalanisme de barretina no ajuda tampoc gens ni miqueta. La prova més evident és que la nostra comunicació amb Catalunya és sempre unidireccional (de nord a sud). Fins ara, tant la premsa escrita com també la ràdio i la televisió de Catalunya han respost a una mateixa lògica en què els fluxos comunicatius són especialment curosos en l'establiment de l'agenda de temes sobre els quals establir la comunicació entre catalans i valencians. La *notícia de València* a Catalunya és un territori fet dels clixés més recurrents, una interessada caricatura, sovint d'una pobresa intel·lectual i periodística que fa ferredat. L'estereotip del *valencianet* amaga també una realitat complexa darrere del tel del prejudici difós d'acord amb els interessos del «nord enllà» i dels manifassers de la «qüestió nacional» d'ací baix. Tot això legitima una idea de la catalanitat, que no és, tampoc, la meua.

En aquest context, un dels objectius més clars de les polítiques de comunicació és, precisament, la combinació d'exigències de les diferents esferes socials i geogràfiques. Des del nostre punt de vista, les polítiques de comunicació han de reforçar, com deia, una esfera cada dia més malmesa com és l'espai públic. El tema és especialment rellevant si pensem en l'actual centralitat de la televisió en l'ecosistema comunicatiu. La universalització dels nous servicis que permet la digitalització i la creació d'un àmbit públic en la llengua del país haurien de ser els eixos d'actuació preferents de les polítiques públiques. La redefinició dels models escolars hauria de formar-ne part. Els murs de l'escola, com les fronteres lingüístiques, han desaparegut. L'escola és avui un simple nus en una xarxa interdependent que es teixeix i reinventa cada dia des de totes i cadascuna de les esferes socials. La fortalesa d'aquesta xarxa radica en les relacions que possibilita i estableix. Amb les polítiques culturals i les audiovisuals, en primer lloc. En aquest context, la multiplicació de l'oferta televisiva o l'aparició de nous espais comunicatius (local, personal, tv a la carta, *webtv*, etc.)

haurien de ser l'oportunitat de repensar les sinergies entre aquests sectors. Dit això, i en contra de les polítiques aplicades al País Valencià, cal una planificació pública de l'ensenyament i de les indústries culturals que lidere la política d'extensió de l'ús de la llengua en tot l'espai públic. Al meu entendre, la separació dels alumnes en aules o centres escolars diferents per raó de llengua ha estat l'error més greu de la política lingüística institucional al País Valencià. La llengua és, per definició, un element de cohesió i anivellament socials. Aquesta estratègia escindeix la comunitat escolar en dues comunitats lingüístiques disgregades i atempta, en conseqüència, contra el principi bàsic de la universalització que hauria de presidir qualsevol servici públic. Gràcies que el bon criteri de pares, alumnes, professors i als impagables amics d'Escola Valenciana han aconseguit convertir un model nefast en una oportunitat per a la cohesió cívica.

Ara més que mai, és necessari un pacte civil i polític que supere velles i noves fragmentacions socials. El País Valencià és una societat complexa i fracturada per un clivell cultural en què els espais de consens són imprescindibles. No es tracta d'imposar idees sinó de trobar ponts de diàleg més enllà de les majories electorals i que recolzen en objectius operatius i pragmàtics. Com deia, el redisseny dels models escolars, les assignacions de freqüències de ràdio i televisió i el control d'operadors són temes de debat urgent si de veritat volem preservar uns espais de comunicació en què la llengua no tinga només un valor residual. L'acord exigiria, d'una banda, una concòrdia civil al voltant de l'espai públic. I de l'altra, de forma complementària, de la llengua, la cultura i les esferes públiques de la comunicació com ara el sistema escolar i les ràdios i televisions. No es tracta de deixar de costat la controvèrsia cultural o identitària com creuen alguns essencialistes de l'ortografia, l'onomàstica o els colors de la percalina, sinó de superar el dèficit cultural que arrossega el país. De superar també les inflamacions patriòtiques, sovint estrictament compensatòries d'aquest dèficit. La construcció de la Societat de la Informació i de les estratègies que l'han de condicionar haurien de ser, així mateix, un punt de trobada de tot l'espectre polític, un horitzó de creixement que convertisca la llengua, la cultura i la comunicació en valors de desenvolupament estratègic, en elements de cohesió interior i de distinció exterior. En l'espill de l'autopercepció dels ciutadans respecte del propi país i també de la imatge percebuda des de fora, per veïns o visitants. Això hauria d'incloure, in-

evitablement, l'explotació del mercat lingüístic compartit entre Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià. No hi ha prou amb la simple reciprocitat de senyals de Canal 9 i TV3. L'espai públic de la comunicació al País Valencià, però també el de Catalunya i les Illes Balears, ha d'augmentar amb un mínim de dos múltiples de TDT (vuit programes o antics canals) que matisen l'augment exponencial de l'emissió i recepció de canals en castellà que comportaran l'inici de les emissions de nivell estatal, autonòmic i local-comarcal, a més de les cadenes per cable i per satèl·lit i els servicis de l'ADSL, la televisió per mòbil i per Internet. RTVV+RTVE+CCRTV+IB3+les televisions públiques digitals terrestres de tot l'àmbit lingüístic haurien de constituir una cruïlla cultural, econòmica i democràtica que reforçara l'espai públic en la llengua compartida. Els respectius ens audiovisuals haurien de ser, ara que torna el keynesianisme, uns actors molt més actius enmig d'uns canvis estructurals a gran escala.

Finalment, gràcies a Internet, les nostres llengües són, en aquest context, *llengües globals*. Aquesta és la gran novetat sociolingüística. El seu valor en la xarxa serà exactament allò que serem capaços de *produir* i de *distribuir*. Ho he dit en moltes ocasions en paraules de Pilar García Negro: «la llengua és l'únic instrument del món que millora amb l'ús.» O dit a la valenciana: la llengua, com més la usarem, més a punt la tindrem. Una llengua és una xarxa d'interacció, de contacte, de negociació i de conflicte. La seua riquesa radica en la complexitat de les interrelacions que sosté. «Restar al marge de les xarxes és la forma d'exclusió més greu que es pot sofrir en la nostra economia i en la nostra cultura», assegura Manuel Castells. Aquesta és la nostra *oportunitat* i també el nostre *risc*. L'oportunitat és cultivar-ne el valor pràctic i, eventualment, necessari. Per això, com dic, la importància de la *producció* dels nostres internautes, l'avançada més activa de la comunitat lingüística. Ben mirades les coses, la massa crítica dels internautes és –amb perdó!– més jove que nosaltres. Són l'anomenada *generació ac* (*after computer*), enfrontada a la *bc* (*before computer*). Pensem, per exemple, que, segons l'*Enquesta sobre Equipament i Ús de Tecnologies de Informació i Comunicació*⁴, el 82,2% dels menors d'edat utilitza Internet.

Ara bé, una de les característiques de la xarxa és que es tracta, precisament, d'una xarxa desterritorialitzada i individualista. Té raó Juan Luis Cebrián quan afirma que «el cibernauta no sols és un navegant; és, a més, un navegant soli-

tari». Un navegant solitari, però, que pot llegir el *New Yorker* des de Massalfassar i escolta J. M. Puyal a Califòrnia. La xarxa d'internautes no té absolutament res a veure amb la contínuïtat territorial. I la densitat dels seus contactes respon a la lògica de la llibertat individual i de la «solidaritat» lliurement triada, més a prop de l'«associació» que de la «comunitat», per dir-ho amb el binomi de Ferdinand Tönnies. Aquesta ambivalència també pot ser suïcida. Per això, al costat de la societat-xarxa, la dimensió diguem-ne cívica de la societat (i passeu-me la tautologia) és d'atenció preferent. Una societat d'individus aïllats és una contradicció en els seus termes: la societat que s'autodestruïx, una de les expressions més inhumanes de la «societat risc» de què parla Ulrich Beck. La societat sense «capital social» de l'americà Robert Putnam⁵ que simbolitza el títol del seu magnífic llibre *Solo en la bolera*.

Militant de l'optimisme de la voluntat, vull pensar que els avanços tecnològics han de permetre'ns uns fluxos de relacions que possibiliten una comunitat lingüística moderna. Al meu entendre, la televisió digital –terrestre, per satèl·lit o per cable– i Internet són, almenys en teoria, magnífiques oportunitats de cohesió més que no causa de desintegració, si no oblidem mai que la dimensió cívica és allò que ens fa persones. No cal dir, finalment, que l'espai virtual de la comunitat lingüística catalana és a hores d'ara més consistent que l'estrictament material i audiovisual. Torras i Bages assegurava que Catalunya seria cristiana o no seria. Joan Fuster –laic i escèptic fins al moll de l'os– va escriure, per a espasme d'alguns, que el País Valencià seria d'esquerres o no seria. Potser nosaltres haurem de convindre que la comunitat lingüística catalana –que inclou Catalunya i el País Valencià, Torras i Bages i Joan Fuster– serà virtual o no serà. Aquesta seria, al meu modest entendre, la millor contestació al sempre admirat George Steiner.

Moltes gràcies per la seua atenció.

4. Vegeu Institut Nacional d'Estadística (2008): Encuesta sobre Equipamiento y Uso de Tecnologías de Información y Comunicación en los Hogares. Nota de prensa de 2 d'octubre de 2008.

5. Per a la noció de «capital social», vegeu, per exemple, PUTNAM, Robert D. (2002): *Solo en la bolera*, Ed. Galaxia Gutenberg, Barcelona. I PUTNAM, Robert D. (2003): *El declive del capital social*, Ed. Galaxia Gutenberg, Barcelona. Per a una crítica del concepte de «capital social», vegeu NAVARRO, Vicenç (2003): «Crítica del concepto de capital social», dins *Sistema*, núm. 172. Gener del 2003. També dins www.navarro.org

Albert Hauf, Josep Palomero, Verònica Cantó, Honorat Ros, Lluís Meseguer, Josep Lluís Doménech i Antoni Ferrando

SESSIÓ OCTAVA
CONCLUSIONS

SESSIÓ SEGONA

Tipologia de les polítiques lingüístiques en els estats europeus

Albert Hauf

SESSIÓ TERCERA

La gestió del plurilingüisme a Europa

Josep Palomero

SESSIÓ QUARTA

L'estatus de les llengües d'Espanya

Verònica Cantó

SESSIÓ QUINTA

Els drets lingüístics en l'àmbit espanyol: nous plantejaments

Lluís Meseguer

SESSIÓ SEXTA

L'estatus del valencià

Josep Lluís Doménech

SESSIÓ SÈPTIMA

Els drets lingüístics en l'àmbit valencià: nous plantejaments

Antoni Ferrando

CONCLUSIONS DE LA SESSIÓ SEGONA

TIPOLOGIA DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES EN ELS ESTATS EUROPEUS

Albert Hauf
[Acadèmic AVL]

Eva Pons

1. La regulació jurídica de les llengües és un requeriment indefugible de la funció instrumental que ha de garantir les relacions entre el poder i la societat.
2. L'estat no pot ser neutral en relació amb les llengües: en cas de multilingüisme, ha de triar i regular.
3. El grau de regulació pot ser variable: hi ha regulacions quasi implícites (la de França o la de l'Espanya predemocràtica) o hi ha regulacions molt detallades, on la llengua pot arribar a configurar la mateixa estructura territorial de l'Estat (Suïssa).
4. El protagonisme del món del dret estableix dues tendències reguladores. Una prescriuria el monolingüisme oficial («el francès és la llengua de la República») i una altra ens portaria cap al pluralisme lingüístic, pluralisme que es resoldria amb l'oficialitat de diverses llengües (Bèlgica) o amb una gradació de l'oficialitat (Estat espanyol).
5. Els estats de la UE veuen mediatitzada la seua potencialitat reguladora per la normativa complementària que emana d'esta esfera supraestatal. Així, el reconeixement de les llengües oficials dels estats va de bracet de principis de protecció de la diversitat lingüística. El Consell d'Europa estableix uns paradigmes de protecció d'esta diversitat es fonamenten en els drets humans i en la protecció de les minories. La

Carta europea de les llengües regionals o minoritàries és una referència ineludible.

6. La condició d'oficialitat estatal atorga el grau major de seguretat jurídica, un estatus al qual s'ha d'aspirar. Este estatus tendencialment igualitari passaria per un reconeixement constitucional que reforçara legislativament, al més alt nivell, els drets lingüístics. També implicaria impulsar una estructura lingüística en la composició dels òrgans de govern, l'administració i la justícia. El reconeixement del plurilingüisme en l'àmbit estatal ha de ser un objectiu central del procés de millora de la matriu legislativa del català/valencià.

Pirkko Nuolijärvi

1. Finlàndia és un país oficialment bilingüe, però amb una realitat multilingüe força important. L'oficialitat abraça la majoria finesa (91,5% de la població) i la minoria sueca (5,5%) i estableix un règim de protecció per a la minoria sami (molt present a Hèlsinki). Fora de l'oficialitat s'hi poden comptar fins a 150 grups lingüístics més, tots ells amb una demografia molt baixa.
2. El marc de cooperació amb els països nòrdics presenta un vessant lingüístic que gravita al voltant de tres principis fonamentals: el dret d'adquisició de les llengües fonamentals

(suec, danés i noruec), el dret d'adquisició d'una llengua de comunicació internacional (actualment l'anglès); i el dret a conservar i desenvolupar les llengües minoritàries.

3. La regulació lingüística estatal és molt exhaustiva. Parteix del reconeixement constitucional del finés i del suec i obliga l'Administració a garantir-ne l'ús a tot el territori. També regula els drets de la minoria Sami. A partir dels mandats constitucionals s'estableix un desplegament legislatiu: Llei de llengües (2003) i Llei de la llengua sami (2003). La Llei bàsica d'educació (1998) ofereix un marc d'aprenentatge de les llengües que preveu l'ensenyament en llengua materna sueca, finesa i sami, fonamental. Però també proliferen les escoles amb ofertes lingüístiques bilingües que donen satisfacció a algunes de les minories presents a Finlàndia (xinés, rus, àrab, somali, estonià, etc.). D'altra banda, l'ensenyament de l'anglès com a segona llengua ha experimentat un grau de desenvolupament molt important i és un model a seguir internacionalment.
4. Malgrat tot, a Finlàndia hi ha temes lingüístics importants que s'han de resoldre. Cal destacar que s'ha assolit un major equilibri entre el finés, el suec i l'anglès; cal millorar la garantia dels drets de la minoria sueca en els municipis on té presència i cal fer una reflexió important sobre el compliment dels drets dels parlants de la llengua sami.

Xavier Vila

1. El cas belga s'ha d'emmarcar en una zona, els Països Baixos, lingüísticament molt complexa, on la intercomprensió no està garantida entre les diferents varietats.
2. La Bèlgica contemporània és el resultat d'una història on la mobilitat de les fronteres, amb annexions diverses, ha configurat un marc de relacions canviants, que han anat mediantitzant progressivament les dinàmiques comunicatives.
3. La independència, el 1830, va inaugurar un període on l'estat funcionava en francès. A partir del 1993 Bèlgica esdevé un estat federal amb tres llengües oficials: neerlandés, francès i alemany.
4. Les regions econòmiques (Flandes, Valònia i Brussel·les) no coincideixen amb les comunitats culturals (flamenca, francesa i alemanya).

5. L'oficialitat estableix una territorialització i una conurbació, Brussel·les, oficialment bilingüe.
6. La distribució percentual de les tres llengües principals és: 56% neerlandés, 38% francès i 1,5% alemany. A més, també hi ha una gran diversitat de grups lingüístics menors.
7. És interessant el cas d'estandardització del flamenc a partir d'un model territorial (segons Vila, prou divergent del model holandès), que, així i tot, permet consolidar una cooperació lingüística, la Taalunie, que s'ocuparia de tota la comunitat lingüística neerlandesa.
8. Els conflictes lingüístics interns entre les llengües en contacte han donat pas, en l'actualitat, a una altra batalla amb les llengües vinculades a la globalització –fonamentalment l'anglès– i als nous marcs econòmics i polítics supraestats.

Albert Branchadell

1. La caiguda del mur i la dissolució dels tres estats socialistes federals (URSS, Iugoslàvia i Txecoslovàquia) ha tingut com a conseqüència l'emergència de quinze estats nous, amb règims d'oficialitat i amb demografies diversos.
2. Branchadell ha centrat la seua atenció en el cas dels nous estats que han optat o podrien optar per més d'una llengua estatal (Bielorrússia, Bòsnia i Hercegovina, Kosovo i Macedònia, d'una banda, i Moldàvia i Ucraïna de l'altra. A més, Bielorrússia i Macedònia han canviat el règim d'oficialitat des que es van constituir.
3. Branchadell estableix una regla segons la qual els estats que demolingüísticament són homogenis (hi predomina una majoria lingüística molt important) són oficialment monolingües (Armènia, Azerbaidjan, Croàcia, Eslovènia, Lituània, República Txeca i Montenegro; només Kosovo –amb albanès i serbi– és oficialment multilingüe); en canvi, en els que són heterogenis hi podem trobar monolingüisme oficial (Estònia i Letònia) i multilingüisme (Bielorrússia –bielorús i rus–, Macedònia –macedoni i albanès–, que procedeixen de situacions de monolingüisme; Bòsnia i Hercegovina –bosnià, croat i serbi–; i la previsió que Moldàvia –moldau i rus– i Ucraïna –ucraïnès i rus– també passen a un règim multilingüe).

Intervencions

1. Una qüestió que s'ha destacat és que els casos exposats no poden ser exportats a la nostra realitat perquè s'han adoptat acríticament. Això sí, els processos seguits ens poden aportar lliçons molt valuoses.
2. El tema central de les intervencions ha sigut la relació entre el règim lingüístic i la unitat de l'Estat. El cas de Macedònia ha motivat una reflexió sobre l'amenaça de secessió que ocasiona l'establiment de règims lingüístics jerarquitzats o clarament discriminatoris. Alhora, es planteja l'estratègia de garantir la unitat política mitjançant règims lingüístics equitatius. És una reflexió de clara projecció en el plurilingüisme estatal.

CONCLUSIONS DE LA SESSIÓ TERCERA LA GESTIÓ DEL PLURILINGÜISME A EUROPA

Josep Palomero
[Acadèmic AVL]

François Grin

1. Europa acull només un 3% o 3,5 % de les sis mil o set mil llengües del món i, tanmateix, la percepció de complexitat és plenament vigent.
2. A l'hora de tractar la diversitat lingüística europea, hom constata comportaments contradictoris: el multilingüisme s'aborda més com un fet que com un valor (Ninyoles ja ho va comentar en la seua exposició).
3. Una de les paradoxes més grans és la consideració del reconeixement *de dret* (d'una part) de la diversitat lingüística (la de les llengües amb estatus d'oficialitat en tot el territori estatal) i la utilització *de fet* de tres llengües en les seues institucions: l'anglès, el francès i l'alemany (amb una dinàmica cada cop més favorable a la primera, en detriment de les altres).
4. És molt interessant la distinció entre la diversitat objectiva i la diversitat subjectiva, ja que ens permet donar una resposta més matisada a la pregunta de si la diversitat lingüística es troba en perill d'extensió. Mentre que la primera, la diversitat objectiva, ens remet a les llengües en global; la segona, la subjectiva, fa referència als contactes quotidians amb altres realitats lingüístiques.
5. Sembla clar que les dinàmiques imposades per la globalització, al mateix temps que privilegien llengües com l'anglès, erosionen realitats lingüístiques catalogades com a minoritàries. Estes, sobretot si no gaudixen d'un estatus legal desenvolupat, solen estar en fase de regressió. Així doncs, la diversitat objectiva està seriosament amenaçada. Una altra cosa és la percepció de l'increment de llengües en la nostra vida diària: la mobilitat i les noves estructures comunicatives ens posen en contacte amb un grapat de llengües. La diversitat subjectiva impulsa la percepció il·lusòria d'un món divers en augment.
6. Grin ens ofereix una tipologia de règims lingüístics per a Europa. En destaca dos: el monàrquic i l'oligàrquic. El primer assumix l'anglès com a llengua franca i el segon privilegia la tríada anglès, francès i alemany. Els dos són molt injustos perquè partixen d'una desigualtat que situa en clar avantatge les persones que les tenen com a llengües inicials (L1). A més, Grin considera que el règim oligàrquic és un estadi inestable que abocarà indefectiblement a potenciar una llengua hegemònica que acabarà arraconant la diversitat lingüística.
7. S'ha de combatre l'erosió que patix la diversitat lingüística. I s'ha de fer amb estratègies complexes, sense renunciar al fet que l'oficialitat empare tantes llengües com realitats territorials hi haja: la brúixola l'ha de marcar la mateixa diversitat. Les motivacions en l'aprenentatge de llengües s'han de diversificar: interès per les llengües veïnes, explorar l'alternativa de l'esperanto, aprendre un anglès sense privilegis, etc.

Miquel Strubell

1. Completa la caracterització lingüística d'Europa: a més de poc diversa, concentra moltes llengües estandarditzades, algunes de les quals han sigut llengües colonials; aquest fet, juntament amb la potencialitat econòmica dels seus estats, fa que, si més no, una part de la diversitat lingüística que acull tinga una projecció planetària.
2. Des d'un punt de vista històric, el sorgiment dels estats nació ha afavorit una dinàmica que impulsa l'homogeneïtzació interna d'estes noves realitats juridicoadministratives i una diversificació externa que les singularitze.
3. Esta homogeneïtzació s'ha hagut d'enfrontar a l'existència de llengües sense estat, a l'establiment de minories transfrontereres i a la presència de noves llengües procedents de les colònies o del tercer món.
4. L'homogeneïtzació, que s'havia posat al servici de la creació d'un mercat interior; amb la creació de la Unió Europea, donarà pas a una nova dinàmica. És una dinàmica comunicativa més complexa que qüestiona els postulats lingüístics dels estats nació. Una dinàmica on els parlants de les llengües minoritzades tenen moltes coses a dir.
5. Aparix una dimensió ètica vinculada als drets humans que afavorix la preservació de les minories lingüístiques i advertix de la conflictivitat que pot generar la repressió.
6. Esta diversitat emergent, endògena (intraestatal) i exògena (interestatal i tercer món) s'ha de gestionar amb nous criteris. El discurs sobre l'horitzó que es pretén assolir conforma un camp semàntic en expansió: mantindre, preservar, salvaguardar, promoure, encoratjar, respectar, etc.
7. És un discurs en certa manera ambigu, que permet un camp d'acció als estats poc precís. Així i tot, en el marc d'una voluntat genèrica de protecció de les minories lingüístiques a Europa, s'ha activat un mecanisme de seguiment de la gestió de la diversitat lingüística intraestatal: l'Organització de Seguretat i Cooperació a Europa (OSCE). A més, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (1992) i el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals (1995) oferixen una doctrina que pot ser de molta utilitat.
8. Tot això ens mena al projecte de declaració universal de drets lingüístics, un projecte que ha de permetre abordar sense més dilació la controvertida qüestió dels drets col·lectius.

Antoni Milian

1. El règim lingüístic de la Unió Europea planteja una sèrie d'estadis que, segons Milian, són molt pobres i no donen satisfacció a la realitat multilingüe que ha de gestionar 23 llengües de tractat i 23 llengües oficials i de treball.
2. Les 23 llengües oficials tenen esta condició perquè són oficials a tot l'estat d'origen. Aquest fet deixa en la més absoluta indefensió jurídica les altres llengües, habitualment anomenades regionals o minoritàries. No és, doncs, un multilingüisme generós, ja que únicament assumix un servici de traducció que, si no, l'haurien d'assumir els estats.
3. Malgrat que la UE no té competències en matèria lingüística (en el tractat hi ha molt poques referències a la llengua), ha influït en les polítiques lingüístiques estatals. Un àmbit d'influència ha sigut el dels programes lingüístics i de tecnologies de la informació i de la comunicació, reservats per a les llengües oficials. Una altra via, més insidiosa, és la que es deriva del principi de lliure circulació en un mercat únic, ja que propicia l'elaboració d'una normativa i una harmonització de les regulacions. Les exigències lingüístiques (etiquetatges, etc.) s'interpreten com a obstacles a la lliure circulació. És un fet a destacar, doncs, que el dret comunitari erosiona la mateixa oficialitat a casa nostra.
4. Milian (i també Puigdevall) reivindica un tractament específic que resolga l'anomalia que representa el cas del català/valencià, una llengua amb oficialitat territorialitzada i una demografia important. L'assoliment del rang d'oficial ha de continuar sent l'objectiu, i això passa per no defallir en la demanda a l'Estat espanyol d'un canvi legislatiu que la faça oficial a tot l'Estat. Una altra possibilitat seria centrar els objectius en la modificació de l'actual reglamentació i situar el català/valencià en un estatus intermedi, el de llengua de tractat; un estatus al qual podrien accedir cinc llengües: català/valencià, gallec, euskera, gal·lés i croat (i potser escocés).

Maite Puigdevall

1. Una llengua viu perquè es parla, però per a parlar-se s'han de donar moltes condicions. Hi ha un conjunt de llengües, el més nombrós, que «no ho són del tot»; són llengües adjectivades: regionals, minoritàries, minoritzades, menys parlades, menys esteses o difoses, menys ensenyades, d'ús restringit, sense exèrcit!
2. La catalogació d'aquestes llengües no és ben bé una qüestió demogràfica (parlades per menys del 50% de la població d'un territori), ni estrictament una qüestió de poder (absència o feblesa d'estructures polítiques). Més prompte es tracta de totes dues coses alhora i alguna altra cosa més: serien grups numèricament inferiors, amb situació política no dominant i que es vinculen a la identitat dels grups que les empen.
3. Les demandes d'estes llengües van des de l'oficialitat i la promoció activa a la UE fins a la protecció en els estats membres. La millora del seu estatus jurídic en l'estat d'origen és una qüestió fonamental (els diversos ponents s'hi han referit amb insistència): la Unió Europea no pot atorgar allò que l'estat de pertinença nega.
4. Puigdevall proposa una interpretació menys restringida del terme llengua oficial, que permetés la incorporació, si més no, de llengües, com la nostra, amb oficialitat a una part del territori estatal. També seria molt important que es desvinculara l'oficialitat de la participació en els programes lingüístics de la UE.

CONCLUSIONS DE LA SESSIÓ QUARTA L'ESTATUS DE LES LLENGÜES D'ESPANYA

Verònica Cantó
[Acadèmica AVL]

Anxo Lorenzo

1. El gallec es troba immers en un procés de substitució lingüística que comença al segle XIX i s'accelera i s'intensifica durant la segona meitat del segle XX. Comença amb les transformacions socioeconòmiques, culturals i administratives de Galícia, transformacions que en l'àmbit sociolingüístic exclouen el gallec de la pauta de promoció social alhora que li atorguen estigmes insidiosos. Paral·lelament, el castellà s'incorpora al repertori lingüístic i ocupa, sobretot, les ciutats. Val a dir que a mitjan segle XIX, de la mà d'alguns moviments culturals i polítics, s'inicia un procés de recuperació que aspira a la rehabilitació social de la llengua.
2. El gallec arriba a l'època democràtica amb una demografia alta (especialment a les províncies de l'interior; dialèctica rural-urbà) i una vitalitat social bona en la col·loquialitat i amb escassa presència pública. El gallec anava d'esquena de les elits socioeconòmiques i consolidava la seua estigmatització.
3. La nova època, amb un nou marc glotopolític (Estatut d'Autonomia del 1981 i Llei de normalització lingüística del 1983), va despertar tota una sèrie d'expectatives adormides. Tanmateix, la manca de voluntat política del Partit Popular, en el poder 21 anys, ha condicionat extraordinàriament la potencialitat del nou marc jurídic.

4. La institucionalització del gallec s'ha basat en un model anomenat de bilingüisme harmònic, que minimitza la discriminació positiva com a estratègia compensatòria i s'instal·la en l'ambigüitat dels objectius que han de guiar-lo. Alhora, el procés no s'ha pogut deslliurar d'un conflicte importantíssim sobre el model (i la mateixa filiació) lingüístic.
5. Conclusió: el gallec arriba al 1975 en una situació crítica. Es crea un marc legislatiu *a priori* favorable, però es fa una gestió normalitzadora de baixa intensitat. La substitució lingüística es manté, però incorpora noves variables. Una d'estes és la difusió de discursos contraris a la normalització del gallec.

Alberto López Basaguren

1. L'estatus legal del basc, a la comunitat autònoma basca, es fonamenta en l'Estatut d'Autonomia. És llengua oficial, sense limitacions territorials, fet important si tenim en compte la distribució territorial de l'euscar. La Llei bàsica de normalització de l'ús de l'euscar (1982) fa una regulació per àmbits.
2. Probablement, l'àmbit més conegut és l'ordenació de l'ensenyament. El principi general és el de llibertat d'elecció de llengua vehicular i preveu la incorporació progressiva de l'altra llengua oficial. A partir d'ací, s'estableix una tipologia de models amb predomini o equilibri de basc i castellà. Cal des-

tar que en el decret de 2007 l'èuscar esdevé la principal llengua vehicular de tot el sistema educatiu.

3. La planificació lingüística gravita al voltant de l'ensenyament i de la funció pública. L'accés a la funció pública es regula amb la caracterització d'un perfil lingüístic en la catalogació dels llocs de treball i amb l'establiment d'una preceptiva matisada.
4. Quant als assoliments de la política lingüística, l'avaluació que es deriva de l'*Encuesta Sociolingüística 2006* estableix increments sostinguts en les competències lingüístiques (30,1% bilingües passius i 18,3% bilingües receptius) i una feblesa dels usos important (pràcticament la mitat de la població no utilitza mai l'èuscar).
5. El procés de planificació lingüística no ocasiona un rebuig socialment significatiu, tot i que es detecta un afebliment del consens. Les actituds es debaten entre la satisfacció per l'aplicació dels models bilingües i la frustració derivada d'unes expectatives que no s'han acomplert en l'euscaldunització de l'escola.

Iulen Urbiola

1. El concepte de Navarra no és dissociable del basc; i el basc no es pot entendre sense Navarra.
2. El ponent fa molta atenció a l'entrebanc que suposa per a la normalització del basc a Navarra el fet d'establir una territorialització, molt poc fonamentada, que posa barreres importants als drets lingüístics dels bascòfons. No és en va que l'Oficina Europea de Llengües Minoritàries considerara, el 2003, esta zonificació com una guetització.
3. La zonificació preveu tres territoris amb drets diferents: zona bascòfona, la mixta i la no bascòfona. És un sarcasme que la zona mixta, tot i que acull només un 21% de bascòfons, en tinga més, en números absoluts, que la zona bascòfona (77%: 40.000 parlants).
4. L'oficialitat està restringida estatutàriament a la zona bascòfona, malgrat que el Parlament de Navarra, el 1980, el va declarar oficial en tota la comunitat autònoma. La dinàmica política d'esta involució es deu a l'hostilitat del Govern navarrès, que va marginar les sensibilitats nacionalistes en la negociació estatutària del 1982.

5. La normalització lingüística és un debat que genera conflictitat perquè els drets dels bascòfons estan lesionats per una zonificació que esdevé una gran barrera i una aplicació de baixa intensitat de mesures planificadores efectives. El fet que només el 2% del personal de la funció pública tinga perfil lingüístic n'és una mostra.

Joaquim Torres

1. L'estatus lingüístic del català a Catalunya es basa en l'Estatut d'Autonomia del 1982, reformat el 2006, i en les lleis, primer de normalització lingüística, el 1983, i després de planificació lingüística, el 1998. La principal novetat de la reforma, a l'espera de la sentència del Tribunal Constitucional, és la catalogació igualitària de drets i deures del català i el castellà.
2. La societat catalana és lingüísticament molt complexa. A l'alteració demolingüística del 1955 al 1975, amb influència superior al 50% de fluxos castellanoparlants procedents d'altres territoris de l'Estat espanyol, s'hi ha d'afegir una allau migratòria, de caràcter multilingüe, que ja comença a aproximar-se en números absoluts a l'anterior. És un ecosistema comunicatiu nou.
3. Les dades demolingüístiques a l'abast presenten un perfil sociolingüístic amb augments competencials sostinguts i usos força allunyats de les competències –usos una mica superiors que els de la llengua castellana. A través de diferents indicadors, queda clar que la llengua catalana ha tingut una capacitat d'atracció important: les dades referides a la transmissió intergeneracional i les dades de llengua d'identificació així ho demostren.
4. Tot i que la llengua catalana gaudix d'una vitalitat notable a Catalunya, s'ha de gestionar adequadament l'acolliment lingüístic de les noves migracions. I en esta comesa la modificació de les normes de tria lingüística, encara desfavorables a la llengua catalana, és un repte indefugible.

Joan Melià

1. El ponent insisteix en el fet que el marc jurídic autonòmic es troba mediatitzat per una ordenació asimètrica del multilingüisme estatal. A partir d'ací, l'estatus jurídic de la llengua

catalana a les Illes Balears es regula, es fonamenta en l'Estatut d'Autonomia del 1983, reformat el 2007, i la Llei de política lingüística del 1986, la més tardana de l'Estat.

2. Entre les novetats més destacables de la reforma de l'Estatut hi ha l'assumpció de competències exclusives en matèria d'educació; la millora en la consideració del coneixement del català com a mèrit preferent i la proposta de col·laboració territorial en matèria lingüístico-cultural.
3. L'aplicació de la política lingüística a les Illes Balears ha estat en mans de governs de signe diferent. És un clar exemple de com els lideratges polítics poden impulsar o alentir i, fins i tot, revertir els processos de normalització lingüística.
4. Tot i que socialment la llengua de les Illes Balears presente denominacions diversificades en funció de l'illa, la denominació estatutària de la llengua és «llengua catalana». Esta decisió ha tingut amortidors com la referència a la potenciació de les modalitats i a la tradició literària autòctona.

CONCLUSIONES DE LA SESSIÓ QUINTA

ELS DRETS LINGÜÍSTICS EN L'ÀMBIT ESPANYOL: NOUS PLANTEJAMENTS

Lluís Meseguer
[Acadèmic AVL]

La cinquena sessió del Simposi va sumar intervencions comunicades des de tres punts de referència: els jurídics, els historicoculturals i els institucionals. El coordinador va traçar una reflexió sobre la continuïtat i la interdependència dels tres factors, tot fent constar que els «nous plantejaments» revestien una rellevància determinant, donada una doble limitació de la situació actual: la insuficiència d'utilització de la legislació ja en vigor i la necessitat de desplegaments o reformes a Espanya i, per tant, en l'àmbit autonòmic valencià.

Juan Carlos Moreno

El doctor Juan Carlos Moreno (Universitat Autònoma de Madrid), amb el títol «De la cuna a la cuña. Brevíssima relación del nacionalismo lingüístico español», i usant com a exemple un text extret de la Xarxa titulat «El español en el mundo», va concretar i discutir alguns tòpics sobre el multilingüisme de la societat espanyola, vinculats a la tradició filològica i amplament difusos en els estudis hispànics. Així, sobretot, la noció de *lengua común*, assumida fins i tot en escrits de la Reial Acadèmia Espanyola, especialment discutibles des de dos angles: el de la intercomprensió entre els parlants de les diverses llengües d'Espanya i les dificultats psicolingüístiques adduïdes pels castellanoparlants per a la comprensió de les altres llengües.

Bartomeu Colom

El doctor Bartomeu Colom (Universitat de les Illes Balears) va partir del principi de territorialitat com a constant històrica (des de precedents com les Bases de Manresa, passant per la Constitució republicana del 1931, fins a arribar a la Constitució del 1978, especialment pel que fa a l'article tercer.

Així, va precisar que la Constitució espanyola del 1978, en l'article 3, diu que «el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la», que «les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts» i que «la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció».

El desplegament estatutari dels usos de les llengües s'ha concretat, des de mitjan anys huitanta del segle XX, en els estatuts basc, català, gallec, valencià, navarrès i balear; que han proclamat l'oficialitat de les llengües dels respectius territoris, i, exceptuant l'Estatut navarrès, han proclamat que estes llengües eren les pròpies de les comunitats autònomes.

Tot seguit, es plantegen les qüestions següents:

- Com ha funcionat el model a partir de l'entrada en vigor de la Constitució i dels estatuts?

- Quins problemes i quines complicacions han sorgit o s'han manifestat arran de l'aplicació dels estatuts?
- Quines són les possibles solucions?
- Què hem de fer?
- Què hem de proposar o reclamar?

En general, les conclusions del doctor Colom apunten que cal una reforma de la Constitució i que, mentrestant no arriba, hi ha altres opcions: una llei de llengües que unifique criteris d'igualtat per a tots els ciutadans de les diverses autonomies d'Espanya, reformes concretes en les lleis de normalització lingüística vigents; i prioritzar l'exigència social del compliment de les normes en vigor, i d'instruments internacionals, com la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.

Josep Ochoa

En la seua intervenció, el doctor Josep Ochoa (Universitat d'Alacant) va vincular la idea jurídica de la igualtat dels drets lingüístics a Espanya a la necessitat de revisió i d'aplicació de les previsions sobre el règim jurídic del valencià, incloses en el nou Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana aprovat per la Llei orgànica 1/2006, de 10 d'abril, de reforma de la Llei orgànica 5/1982, d'1 de juliol, d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (BOE núm. 86, d'11 d'abril). La qüestió central és que, sense perjudi del que després direm respecte de la denominació legal del valencià, la llengua pròpia a la Comunitat Valenciana està falta d'una verdadera política de normalització lingüística, la qual cosa segurament està darrere de les poc encoratjadores xifres que fan referència a la recuperació de la llengua, l'ús i coneixement, a pesar dels més de vint anys de vigència de la Llei 4/1983, de 23 novembre, (LUEV). Tot i això, hi ha hagut un avanç significatiu, procés al qual, en la mesura de les seues possibilitats, ha ajudat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, especialment en l'àmbit normatiu.

A diferència de la resta de territoris de l'estat que tenen també una llengua pròpia, com Galícia, el País Basc, Catalunya o Balears, a la Comunitat Valenciana hi ha una sèrie de condicionants, com el règim competencial en matèria lingüística i el seu contingut, que inclou la denominació de la llengua, la qualificació de la llengua com a «llengua pròpia» de la co-

munitat autònoma, el caràcter de llengua oficial parlada juntament amb el castellà, també oficial, el dret dels membres de la comunitat a conèixer i utilitzar la llengua pròpia, el principi de no discriminació per raó de llengua, l'orde de normalització de la llengua pròpia com a garantia d'ús normal de les dues llengües, etc. Tanmateix, són predicables, sense una especial argumentació a la Comunitat Valenciana, el conjunt de drets lingüístics i la sistematització que ha fet la millor doctrina, de la legislació estatal, i internacional, com la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.

En termes de pragmàtica social dels drets, enfront de les limitacions legislatives generals i pròpies, la participació social ha d'incidir en tres opcions: la igualtat necessària de drets entre territoris d'Espanya; l'exigència del compliment de les disposicions ja vigents (lluny de ser complides), i el desplegament de la mateixa LUEV:

Maria Teresa Turell

La doctora Maria Teresa Turell (Universitat Pompeu Fabra), amb el títol «Llengües oficials i llengües de la immigració», va relacionar la noció d'oficialitat amb la participació de la immigració en la condició multilingüe de les societats actuals. El nou ecosistema lingüístic –ja no basat, en termes socials, en la distinció entre llengües oficials i no oficials solament– pot ser analitzat d'acord amb tres paràmetres: el lingüístic, el migratori i el discriminatori. La necessitat d'una nova política de planificació lingüística a tota Espanya, a més de compatible amb els programes europeus, incorpora la complexitat d'atendre les diferents comunitats lingüístiques del territori (definides en recerques del projecte representat per la doctora Turell, amb profusió de dades, referides a les actituds envers la llengua originària i els seus contactes amb la d'acollida, en relació amb els àmbits d'ús, el paper de l'escola i dels àmbits jurídics, etc.). En conclusió, les finalitats de la planificació lingüística de l'Estat espanyol –i dels organismes públics implicats– haurien de ser les següents:

1. Assegurar el coneixement de la Ll.
2. Planificar en conjunt totes les llengües del territori (a partir, és clar, de Ll i L2).

3. Potenciar, en les zones monolingües d'Espanya, els recursos per a aprendre les altres llengües de l'entorn geogràfic més pròxim.

Aquestes finalitats se sustenten sobre el principi de responsabilitat de l'Estat, i l'equilibri entre drets territorials i individuals; i cal que el sistema educatiu s'organitze per a les garanties formatives essencials: capacitació en la llengua 1 i la llengua original fins als set anys, i plantejament d'eixes nuclis com a aplicació del principi universal sobre l'aprenentatge de llengües: el domini de la primera llengua és la clau per al multilingüisme, en un món de plurilingüisme i pluriculturalitat col·lectiva i individual.

Francisco Moreno

El doctor Francisco Moreno (director acadèmic de l'Institut Cervantes) va presentar documentadament les línies de treball internacionals de la primera institució de difusió mundial de les llengües d'Espanya. A més dels cursos de les llengües peninsulars, en col·laboració amb institucions autonòmiques

—per exemple, en acords amb l'Institut Ramon Llull—, va indicar els projectes i programes actuals i amb perspectiva de futur: programes bàsics, formació de professors, programes de traducció automàtica i el projecte «Espacio de las lenguas». D'altra banda, va informar sobre l'importantíssim conjunt d'activitats complementàries, lingüístiques, literàries, de difusió de la cultura, realitzades pels centres de l'Institut arreu del món, i va remarcar la importància de la col·laboració amb les institucions acadèmiques i els centres universitaris, en termes tècnics, així com amb les institucions autonòmiques, en termes de gestió pública del patrimoni de les llengües i de difusió internacional de les cultures d'Espanya.

Les intervencions i preguntes posteriors es van adreçar a precisar les metodologies jurídiques més adients a la potenciació i la gestió democràtica de la planificació lingüística a Espanya i amb particular incidència en el desplegament de la LUEV i altres aspectes de potenciació educativa, comunicativa i social del valencià; i de reconeixement dels drets lingüístics individuals i col·lectius, en l'àmbit valencià, espanyol i europeu.

CONCLUSIONS DE LA SESSIÓ SEXTA L'ESTATUS DEL VALENCIÀ

Josep Lluís Doménech
[Acadèmic AVL]

Vicent Tortosa

1. L'acció de govern ha de prendre suport en un marc legal. En el cas valencià es defineix per l'Estatut del 1982, reformat el 2006; la Llei d'ús i ensenyament del valencià i una normativa que desenvolupa esta legislació (per exemple, la regulació de l'ensenyament i dels usos socials).
2. En l'època democràtica hi ha hagut diferents plans d'actuació liderats per diferents partits en el govern: a) Pla trienal de promoció de l'ús (1991-1993); b) Pla general de promoció de l'ús del valencià (1994-1999); Declaració d'Ares (2003) (intervenció en l'àmbit administratiu).
3. Campanyes: «Parlem valencià» (1984); «En valencià, naturalment» (2006).
4. Les actuacions en l'ús oficial són de vital importància si es vol fer efectiu el dret estatutari d'usar el valencià en l'Administració. El ponent reconeix que, tot i els esforços de valencianització de l'Administració, el camí per recórrer encara és molt llarg. S'ha de continuar, doncs, amb la formació del personal i amb l'estimulació i la valoració dels coneixements de llengua en el catàleg laboral. El tema del requisit lingüístic per a l'accés a la funció pública és un tema que s'ha de resoldre.
5. Una mala notícia és l'estancament en la demanda de l'ensenyament en valencià. Com que és voluntari –i això sem-

bla que no canviarà–, s'ha d'incidir en l'àmbit de les actituds i de les motivacions.

6. Probablement, l'aspecte més positiu ens l'aporten les dades estadístiques referents a les actituds positives manifestades majoritàriament pels informants en les enquestes a l'abast. Aquesta disposició positiva fa preveure, sempre segons el ponent, un futur falaguer per a la llengua si se sap gestionar adequadament.

Manuel Alcaraz

1. L'estatut –els estatuts– és una norma jurídica amb contingut polític. Els límits jurídics li arriben de la Constitució i els polítics de les circumstàncies sociopolítiques del context temporal. En el cas de l'Estatut valencià del 1982 hi va haver una sèrie de variables específiques que el van singularitzar de la resta:
 - No hi va haver un autèntic consens.
 - Els conflictes van ser de caire essencialment simbòlic.
 - El conflicte lingüístic no es va viure de la mateixa manera a tota la societat. El resultat va ser la problemàtica associada al valencià; la vinculació a l'anomalia i a les minories.
 - El cas valencià presenta, sociolingüísticament, una gran complexitat (zones lingüístiques).

La conseqüència fou l'exacerbació del component simbòlic de la llengua i l'eixida per la tangent dels oblitats. La LUEV, segons el ponent, fou positiva malgrat tot.

2. L'ocultació dels problemes, la prudència de la por, va ocasionar una desorientació important i una fractura entre la societat i el poder.
3. El ponent valora positivament la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
4. La reforma de l'Estatut ha sigut el resultat d'una confluència d'interessos entre el PP, en el Govern valencià, i el PSOE, en el Govern de l'Estat. S'ha concebut com una reforma políticament correcta, d'efectes exemplaritzants amb altres realitats pròximes. És un nou capítol d'insatisfacció, ja que no ataca la feblesa de l'ús social de la llengua i augmenta el desinterés de la població.
5. La situació actual ens debat entre l'esperança i l'escepticisme. És destacable la imposició d'un cert model de liberalisme feble.
6. Ens cal un nou impuls polític a la planificació lingüística. Ens cal una nova llei, amb altes dosis de participació social, que blinde la unitat de la llengua, actue en el foment de l'ús des de la transversalitat governamental i social i encare amb solvència el repte de l'alteració demolingüística de les noves migracions.

Brauli Montoya

1. Montoya planteja una situació esquizofrènica en relació amb l'ús formal del valencià. L'ús de la varietat formal, quan s'interpreta com a catalana, t'estrangeritza –catalanista– o etpenja l'etiqueta d'antivalencià. És el debat sobre la distància entre el model formal i la varietat col·loquial. Com s'expliquen aquestes reaccions?
2. Fases del procés d'estandardització (la planificació del corpus). Feta la selecció i assolida la codificació, la fase actual és la de difusió i vehiculació del model. Esta generarà, quan s'intensifique, necessitats d'elaboració funcional. El cas és que els dèficits en la presència del valencià en la formalitat comunicativa no contribueixen a consolidar una varietat estàndard assumida per tota la població. En realitat, la col·loquialització del model deriva de la percepció d'una utilitat formal de la llengua clarament deficitària.

3. Montoya considera que la població comença a percebre que hi ha un valencià acadèmic (valencià d'estudi) i una institució de referència normativa. Però la tipologia de parlants ens remet a constatar la migradesa dels grups de lleials i de subvaloradors. Els idealitzadors i els assimiladors superen el 80% i marquen una dinàmica d'usos clarament deficitària.
4. El valencià, a poc a poc, supera la dualitat rural-urbà; les espardenyades, que en un principi es refereixen al mal ús del castellà, passen a designar el mal ús del valencià. Es tracta d'una clara millora d'estatus.
5. Els indicadors que fan preveure una evolució positiva de l'estatus són les actituds positives cap a l'ús de la llengua, el lideratge en la competència activa del segment universitari i l'associació a la classe mitjana alta.

Oto Luque

1. La percepció psicosocial que es té de la llengua és determinant en clau de futur. Atés que la realitat es pot construir, és dinàmica i canviant, cal treballar perquè la percepció positiva, ara minoritària, acabe esdevenint majoritària.
2. El procés de conformació de la realitat es fonamenta en paràmetres culturals (percepcions, creences, actituds compartides i difoses per agents diversos –els mitjans de comunicació– i individuals –experiències i coneixements–, amb dissonàncies del tipus «jo no puc parlar una cosa que odie»).
3. La llengua és molt més que un mitjà de comunicació: la llengua implica estatus. La difusió de comportaments diglòssics n'és un exemple clar.
4. La referència a la relació entre llengua i identitat ha sigut molt interessant. La desvinculació del valencià i la identitat dels valencians ens ha de preocupar i s'ha de treballar per travar-la. L'estigmatització de la llengua, amb tòpics com la pagesia o el catalanisme, s'ha de combatre. No pot ser que el bilingüisme, un valor d'enriquiment cultural modern, no tinga esta consideració positiva quan una de les llengües acumule estigmes com els esmentats.
5. S'ha de planificar un procés de canvi actitudinal cap al valencià, que combata els prejuís que actuen en contra seua.

Rafael Castelló

1. Les pràctiques lingüístiques dels diferents agents socials estan relacionades amb les condicions socials que les acullen. És molt important conèixer les condicions dels intercanvis lingüístics, les posicions socials d'aquells que hi intervenen i els recursos que mobilitza cada agent en les seues relacions socials.
2. En la societat valenciana es dona tota una sèrie de models de pràctica lingüística, que són el resultat de la gestió de diferents recursos competencials (habilitats lingüístiques), d'ús i valoratius que els valencians atorguen a la seua llengua. L'activació d'aquests recursos és utilitzada pels diferents agents per a guanyar posicions socials en el seu entorn.
3. Segons el ponent, les dades a l'abast sobre el comportament comunicatiu de la societat valenciana permeten aventurar que, en un entorn promogut per polítiques lingüístiques autonòmiques i estatals, predomina una *estratègia d'especulació lingüística*, un comportament on predomina el que Ninyoles anomena una «actitud idealitzadora» (afecte per la llengua, però no s'utilitza). Seguint la tipologia de Ninyoles, la societat valenciana presenta pràctiques que oscil·len entre la lleialtat lingüística i l'assimilació absoluta al castellà, amb posicions intermèdies (subvaloradores i idealitzadores).
4. El model d'especulació lingüística esmentat afavoreix les actituds idealitzadores. El manteniment de les condicions sociolingüístiques actuals, amb el factor nou de l'allau migratòria, fa retrocedir els comportaments lleials i subvaloratius, alhora que afavoreix l'increment dels idealitzadors i assimilats, que giren l'esquena a l'ús del valencià.
5. Una de les grans evidències de l'avaluació demolingüística valenciana és l'increment del monolingüisme castellà i la reducció dels usos preferentment valencians (en la major part de contextos). Això ens ha de fer reflexionar i reaccionar. Cal un nou impuls, ferm i ben encaminat.

Vicent Pitarch

1. Una caracterització sociolingüística sintètica del valencià ens presenta un panorama marcat pels trets següents:
 - Una minorització intensa, que en alguns àmbits esdevé marginalitat profunda.

- La condició de llengua subalterna, clarament subordinada a l'espanyol.
 - El caràcter d'idioma prescindible, no sols dins del món laboral, sinó també en el conjunt de les relacions socials. En definitiva, és un estatus lingüístic marcat per les contradiccions entre les proclames oficials i la realitat ambiental.
2. De fet, aquest panorama descredita en termes flagrants el tractament que la legislació autonòmica fa de la qüestió lingüística, i deixa al descobert els antagonismes que marquen la dinàmica social valenciana, com ara els següents:
 - *Naturalitat i oficialitat* del valencià, enfront de la conducta *hispanòfona* (amb traces de catalanofòbia) que exhibeix el Govern valencià.
 - *Apatia institucional* davant de la qüestió lingüística, enfront de la *intensa lleialtat civil* davant de la normalització lingüística. En definitiva, una llengua *subterrània* als àmbits institucionals esdevé un factor central que condiciona la vida política del país.
 3. Una conseqüència de tot això és que l'Administració tracta amb displicència o gira l'esquena a un segment social molt actiu en les reivindicacions lingüístiques, que fa una tasca planificadora de suplència.
 4. La conducta lingüística del Govern valencià reproduïx el neoliberalisme lingüístic dominant. La commemoració del 25è aniversari de la LUEV ha de propiciar el debat popular, i també parlamentari, sobre la situació sociolingüística, amb l'horitzó d'aconseguir una llei lingüística estatal, basada en la concepció d'un estat plurinacional, pluricultural i plurilingüe.

Intervencions

S'haurien de trobar els ressorts adequats per a fer arribar a la societat la situació d'extraordinària feblesa amb què es troba el valencià en el seu ecosistema històric. Les dades demolingüístiques diagnostiquen pèrdues competencials importants (comprensió i parla) i davallades espectaculars en la presència pública i privada de la llengua. Lluny de determinismes fatalistes, l'estat actual de vitalitat i ús del valencià hauria de ser conegut, sense versions edulcorades o interessadament tendencioses. Només des d'una anàlisi rigorosa de la realitat es pot reactivar un procés de redreçament lingüístic.

CONCLUSIONS DE LA SESSIÓ SÈPTIMA ELS DRETS LINGÜÍSTICS EN L'ÀMBIT VALENCIÀ: NOUS PLANTEJAMENTS

Antoni Ferrando
[Acadèmic AVL]

1. Hi ha una relació molt estreta entre la situació econòmico-social i política del País Valencià i l'evolució dels usos i de les actituds sobre el valencià, que expliquen la disminució de l'ús de la llengua pròpia i la reducció d'expectatives positives de cara al seu futur. Malgrat l'escassa implicació dels poders públics en la política de recuperació lingüística, es constaten tanmateix unes actituds teòricament favorables a l'ús de la llengua, que caldria aprofitar.
2. L'actual sistema educatiu consagra la guetització del valencià, ja que dificulta l'extensió de l'ensenyament en valencià i, doncs, la percepció de la seua utilitat. Hi ha un divorci entre un sistema educatiu en valencià que treballa per la seua normalització i una realitat social exterior i posterior que fa inviable viure en valencià amb normalitat. El futur del valencià passa per la implicació dels poders públics (fonamentalment, el requisit lingüístic), els mitjans de comunicació i els agents socials.
3. No hi ha igualtat de drets lingüístics per a tots els ciutadans. La Llei d'ús i ensenyament del valencià no garanteix l'ús normal del valencià. Cal superar el voluntarisme i les ambigüitats del marc legal actual i dotar-se d'un de nou a l'Estat i a la Comunitat Valenciana per a garantir la igualtat de drets lingüístics *de jure* i *de facto*. El marc legal de l'Estat hauria d'explicitar-ne el caràcter plurilingüe. Ara com ara, convindria desenvolupar l'article 3 de la Constitució mitjançant l'aprovació d'una llei de llengües de l'Estat, que reconeguera i assumira esta realitat, tant en l'àmbit estatal com internacional.
4. Cal superar els conceptes tradicionals de normalització lingüística i de territorialitat pels de la societat informacional. En conseqüència, cal redissenyar el sistema educatiu escolar i el sistema comunicatiu, tant mediàtic com virtual. En concret, cal reformular els programes escolars, avançar en la normalització del funcionariat públic i intervindre en l'escola concertada. Cal superar, no en un sentit unidireccional nord-sud, sinó pluridireccional, els plantejaments compartimentalistes dels espais comunicatius de la llengua i caminar cap a la reconstrucció i el reconeixement institucional de tota la nostra comunitat lingüística en el si de l'Estat quadrilingüe.

PONENTS DEL SIMPOSI

ALCARAZ RAMOS, MANUEL

Universitat d'Alacant

Nascut a Alacant el 1958. Estudis de Dret en les universitats d'Alacant i València. Doctor en Dret per la Universitat d'Alacant el 1992, amb una tesi titulada *Libertad de expresión, poder político y procesos informativos: Análisis*

histórico-crítico, per la qual se li va concedir el premi extraordinari de doctorat. És professor titular de Dret Constitucional de la Universitat d'Alacant.

Libres publicats

(1985): *Cuestión nacional y autonomía valenciana*, Institut Juan Gil Albert, Alacant.

(1995): *Información y poder. De Prometeo a Hal 9000*, Institut Juan Gil Albert - Generalitat Valenciana, Alacant.

(1999): *El pluralismo lingüístico en la Constitución Española*, Congrés dels Diputats, Madrid.

(1999): *Régimen jurídico de las lenguas en la Comunidad Valenciana*, Universitat d'Alacant.

(2005): Editor (juntament amb Ramon Lapiedra Civera) de *Col·loqui Alacant/València: la Vertebració del País Valencià en l'Arc Mediterrani*, col·lecció Extensió Universitària - Els llibres de la Seu, Universitat d'Alacant.

(2005): Editor (juntament amb F. Isabel i J. Ochoa) de *Vint anys de la Llei d'ús i ensenyament del valencià*, Editorial Bromera, Alzira.

(2005): *Alicante especulación*, ECU, Alacant.

(2005): JFK, ed. Tirant lo Blanch (col·lecció Cine y Derecho), València.

(2007): *La plaza y el palacio. Algunos artículos periodísticos*, ECU, Alacant.

(2007): Director de l'obra col·lectiva *El estado de derecho frente a la corrupción urbanística*, La Ley, Madrid.

Ha publicat desenes d'articles i informes sobre nacionalisme, dret autonòmic valencià, dret a la informació, política cultural, anàlisi política i dret de les llengües, entre els quals destaquen:

(1985): «El valencianisme polític i cultural a Alacant», en col·laboració amb J. Orts Fuster; *Canelobre*, núm. 5, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, Alacant.

(1985): «Comentario al preámbulo y al art. 5º del Estatuto», en: diversos autors, dirigits per R. Martín Mateo: *Comentarios del Estatuto de autonomía de la Comunidad Valenciana*, IEAL i Ministeri d'Administració Territorial, Madrid.

(1988): «Lengua y televisión en el estado autonómico: el caso de la Comunidad Valenciana», en diversos autors: *Simposi Internacional de Dret Constitucional Autonòmic*, Generalitat Valenciana, València.

(1988): «La Reinaxença impossible», en *L'Aiguadolç*, Marina Alta, primavera-estiu.

(1993): «Política e ideología en el proceso autonómico», en diversos autors: *Estudio sobre el Estatuto valenciano*, volum primer: «El proceso autonómico», Generalitat Valenciana - Consell Valencià de Cultura, València.

(1994): «Aproximación a las ideas nacionalistas en el País Valenciano», en *España Contemporanea*, núm. 5, Edizioni de l'Orso - Istituto di Studi Storici Gaetano Salvemini, Torí.

(1995): «Penúltim assaig d'aproximació al valencianisme polític (una crítica al nacionalisme que existeix realment)», en: *Revista de Catalunya*, núm. 98, Barcelona.

(1996): «Problemes jurídics al voltant de la denominació de la llengua pròpia en l'Estatut d'autonomia valencià», en *Revista de Llengua i Dret*, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya, núm. 26.

(1996): «Introducció a la regulació jurídica de les llengües a la Comunitat Valenciana», en diversos autors: *Actes del II Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislació*, Editorial Mediterrània, Barcelona.

(2001): «Llengües i institucions a la Unió Europea», *Documents de Treball 5* (monogràfic), Ciemen, Mercator: *Dret i legislació lingüística*. Barcelona, desembre, (n'hi ha també una edició en anglés).

(2002): «Aproximació a la situació jurídica del valencià», en: *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 16, València.

(2003): «Paradoxes i símbols del poder al País Valencià», en: *L'Espill*, segona època, núm. 14, tardor, València.

(2004): Pròleg a *El valencià a Alacant*, de Josep Forcadell Saport i Ferran Isabel i Vilar (ed.), col·lecció Extensió Universitària, Alacant, Ciutat Universitària - Els Llibres de la Seu, Universitat d'Alacant.

(2004): «La Llei d'ús i ensenyament del valencià, en via morta», en col·laboració amb J. Ochoa i F. Isabel, en *Revista de Llengua i Dret*, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya, núm. 41, setembre.

(2004): «Estatutos de autonomía y lenguas propias: notas jurídicas sobre la controversia catalán/valenciano», Ministeri d'Administracions Públiques, INAP-Goberna, Documento de Trabajo 13., Madrid.

(2005): «Alacant i València: la identitat i el territori», en M. Alcaraz Ramos i R. Lapiedra Civera (ed.): *Col·loqui Alacant/València: la Vertebració del País Valencià en l'Arc Mediterrani*, col·lecció Extensió Universitària - Els llibres de la Seu, Universitat d'Alacant.

(2005): «25 años de política, ideología y derecho en el estado autonómico», en Balado Ruiz-Gallegos, M. (dir.): *La España de las autonomías. Reflexiones 25 años después*, IICP-IISP, Institut Internacional des Sciences Politiques - Ed. Bosch, Barcelona.

(2005): «Estatuto de autonomía de la Comunidad Valenciana: una propuesta para su reforma», en col·laboració amb Mar Esquembre, en Vidal Beltrán, J. M. i García Herrera, M.A. (coord.): *El Estado autonómico: integración, solidaridad, diversidad*, Editorial Colex - INAP, Madrid, vol. II.

(2006): «Reflexions crítiques sobre valencianisme i política», en diversos autors: *Qüestions per al debat. Propostes per al canvi*, Universitat de València - Valencians pel Canvi, València.

(2007): Pròleg a *A Alacant, en valencià. Observatori de la llengua (2003/2005)*, de Josep Forcadell Saport i Ferran Isabel i Vilar (ed.), col·lecció Extensió Universitària, Alacant, Ciutat Universitària - Els llibres de la Seu, Universitat d'Alacant.

(2008): «La España plural: del lema al programa», en *Pasajes de Pensamiento Contemporáneo*, núm. 26, Universitat de València, Primavera.

Ha sigut regidor de Cultura de l'Ajuntament d'Alacant, vocal de Cultura de la Comissió Gestora de les Fogueres de Sant Joan, cap dels Serveis Tècnics de RTVE a la Comunitat Valenciana, vocal del Consell d'Administració de RTVV, diputat a les Corts Generals per Alacant i director de la Seu Ciutat d'Alacant - Centre Cultural UA.

En l'actualitat és president de l'organització cívica Plataforma d'Iniciatives Ciutadanes i col·laborador habitual dels diaris *Información* d'Alacant i d'*El Correo* de Bilbao, i de Radio Alicante - SER.

BRANCHADELL, ALBERT

Universitat de Barcelona

Títols acadèmics

Llicenciat en Filologia Catalana (Universitat Autònoma de Barcelona, 1987).

Doctor en Filologia Catalana (Universitat Autònoma de Barcelona, 1992).

Llicenciat en Filosofia (Universitat Autònoma de Barcelona, 1993).

Doctor en Ciències Polítiques i de l'Administració (Universitat Pompeu Fabra, 2003).

Experiència laboral

Des de 1987 ha treballat com a corrector, assessor editorial i traductor independent.

Des de 1993 és professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, adscrit a la Facultat de Traducció i d'Interpretació. Des del 2005 és professor agregat / professor contractat doctor.

Llibres publicats

(1996): *La normalitat improbable. Obstacles a la normalització lingüística*, Editorial Empúries.

(1997): *Liberalisme i normalització lingüística*, Editorial Empúries.

(2001): *La hipòtesi de la independència*, Editorial Empúries.

(2005): *La moralitat de la política lingüística*, Institut d'Estudis Catalans.

(2006): *L'aventura del català*, L'esfera dels llibres.

Amb Vicent de Melchor, *El catalán. Una lengua de Europa para compartir*, Servei de Publicacions de la UAB, 2002 / *The Catalan Language. Its Past, Its Present Realit, Its Literature*, Servei de Publicacions de la UAB, 2007.

També és coeditor de *Less Translated Languages* (John Benjamins, 2005).

Articles

Articles de sintaxi, sociolingüística i política lingüística en les revistes següents: *Acció; Àmbits de Política i Societat; Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»; Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya; Caplletra. Revista de Filologia; Catalan Working Papers in Linguistics; Diàlegs; Els Marges; Escola catalana; Euskonews & Media; frc Revista de debat polític; Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik; Ideas; Language and Communication, L'esbarzer; Límits; Llengua & Literatura; Llengua, Societat i Comunicació. Revista de Sociolingüística de la Universitat de Barcelona; Llengua i Ús; Llengua Nacional; Mercator: dret i legislació lingüística / Mercator: linguistic rights and legislation; Noves SL. Revista de Sociolingüística; Quaderns. Revista de Traducció; Revista de Catalunya; Revista de Llengua i Dret; Revista Espaço Acadêmico; Serra d'Or; Terminogramme, i *Treballs de Sociolingüística Catalana*.*

Col·laboracions en els diaris *Avui, El País, El Periódico* i *La Vanguardia*.

Altres dades (d'interés lingüístic)

Ha sigut membre del Comitè d'Experts de l'Observatori de la Llengua Catalana.

És membre de l'Associació de Sociolingüistes de Llengua Catalana (antic Grup Català de Sociolingüística), societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans adscrita a la Secció Filològica, de la Comissió de Política Lingüística de la UAB i del Consell Assessor del Servei de Llengües de la UAB.

És soci fundador i president de l'Organització pel Multilingüisme.

És membre del Consell Editorial de *Quaderns. Revista de Traducció, Estudios Catalanes* i *Noves SL. Revista de Sociolingüística*.

És coordinador del postgrau de Correcció i de Qualitat Lingüística de la UAB.

CASTELLÓ COGOLLOS, RAFAEL

Universitat de València

(Carcaixent, Ribera Alta, 1964)

Llicenciat en Economia, especialitat Economia Urbana i Regional (1981-1986). És doctor en Sociologia, amb la tesi *Estructura social i nacionalismes. Les bases socials dels nacionalismes al País Va-*

lencià (1999).

Professor titular del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València – Estudi General (2002). Prèviament havia sigut professor contractat del mateix Departament (1989-1995) i titular d'Escola Universitària (1995-2002).

Vicedegà d'Estudis, Innovació Educativa i Convergència Europea de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València des del 2006.

És investigador i docent de matèries associades a l'Estructura Social del País Valencià, a les Identitats Nacionals i a les Tècniques d'Investigació Social.

Ha treballat i ha fet investigació específicament sobre demografia, sobre identitats nacionals, sobre cultura política, sobre associacionisme i voluntariat, sobre sostenibilitat i desenvolupament humà, sobre pautes de consum cultural i sobre usos lingüístics, tot això en el context de la societat valenciana. Totes estes són línies d'investigació que manté obertes.

Ha publicat articles en la *Revista Valenciana d'Estudis Autònoms* (Generalitat Valenciana, València), en la *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* (Centre d'Investigacions Sociològiques, Madrid), en la *Revista Española de Sociología* (Federació Espanyola de Sociologia, Madrid), en *Arxius de Sociologia* (Universitat de València, València) i en *Diàlegs, Revista d'Estudis Polítics i Socials* (INHECA, Barcelona), entre d'altres.

Ha participat en diverses obres col·lectives destinades a l'anàlisi de l'estructura social valenciana, com ara en *La sociedad valenciana de los noventa* (Alfons el Magnànim, 1992) i *La societat valenciana: estructura social i institucional* (Ed. Bromera, 2000).

COLOM, BARTOMEU

Universitat de les Illes Balears

(Sóller, 1951) és professor titular de Dret Administratiu de la Universitat de les Illes Balears i advocat. Doctor en Dret per la Universitat de Barcelona (1977).

Ha publicat els llibres següents: *L'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears* (Barcelona, 1978), *El derecho de petición* (Madrid, 1997), *Veinticinco años de autonomía balear. Estudios jurídicos sobre el autogobierno (1977-2000)* (Madrid, 2001) i *Les claus polítiques del procés autonòmic balear* (Palma, 2004).

Les seues línies d'investigació són els drets fonamentals, el dret autonòmic, el dret lingüístic i el dret urbanístic.

ESTEVE, ALFONS

Universitat de València

(Xàtiva, la Costera, 1968) és llicenciat en Dret per la Universitat de València. Ha treballat com a tècnic lingüístic en la Generalitat Valenciana i en la Universitat de València i ha sigut tècnic jurídic de la Direcció General de Política

Lingüística de la Generalitat Valenciana. Actualment és el cap tècnic del Servei de Política Lingüística de la Universitat de València.

És membre de la Comissió d'Experts de l'Observatori de la Llengua Catalana i membre de la Secció de Política Lingüística d'Acció Cultural del País Valencià. Així mateix, és autor de diversos articles especialitzats sobre drets lingüístics i política lingüística.

És coautor de l'Informe de la Fundació Ausiàs March al Consell Valencià de Cultura per a l'elaboració del dictamen sobre qüestions lingüístiques; coautor del llibre publicat el 2005, *El nom, la unitat i la normalitat. Informe sobre el reconeixement del català com a llengua oficial i pròpia del País Valencià*; coautor, amb Francesc Esteve, de la *Guia pràctica de drets lingüístics al País Valencià*, en el 2006; del llibre *Drets cap a la*

normalitat. *Propostes per a una política lingüística eficaç i factible*, d'abril del 2007, i finalment, del llibre publicat en febrer del 2008, *Català, per què? Legislació i sentències que avalen el català al País Valencià*.

GÓMEZ I GARCÍA, DIEGO

Escola Valenciana - Federació d'Associacions per la Llengua

Professor i llicenciat en Ciències de l'Educació, amb destinació definitiva al CEIP Víctor Oroval de Carcaixent. Va nèixer a València (1958), però des de fa més de 25 anys residix a Alzira (la Ribera).

Ha sigut coordinador del Programa d'Escoles Viatgeres en els servicis centrals de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència (1986-1987). I durant els cursos 92-93 i 93-94: assessor tècnic de València, al servici d'Ensenyaments en València de la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa.

Col·laborador en diferents activitats de formació del professorat en els CEFIRES de Gandia, Ontinyent i Alzira, ha publicat diferents experiències pedagògiques i sociolingüístiques en revistes especialitzades com *Temps d'Educació*, *Cuadernos de Pedagogia*, *Escola Catalana*, *Guix*, etc. En l'actualitat participa en projectes editorials de Bromera i Edicions 96.

Cal ressenyar entre les seues publicacions:

L'ensenyament a Alzira (1700-1812), llibre publicat per Ed. Germania i l'Ajuntament d'Alzira, 1994.

«Moviments socials i Llengua», publicat en *Temps d'Educació*, revista de la Divisió de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, 1996.

Autor dels contes *Somni sense por* i *El conte de la Marieta Roseta*, publicats per Edicions 96 (1999 i 2007, respectivament), i *Amàlia, conserge de riulla*, publicat per Baula (2006).

Coordinador del Projecte D'ACORD. Quaderns per l'ensenyament del valencià per a nous nadius (editat per Edicions 96, la FEV i Bancaixa, 2003-2004) i del Projecte Tallers de Cultura Popular (editat per Edicions 96 i FEV, 2006).

En l'actualitat és el president d'Escola Valenciana - Federació d'Associacions per la Llengua (www.fev.org) des de juliol del 2002.

GRIN, FRANÇOIS

ETI, Universitat de Ginebra

L'any 1989 François Grin va obtenir el doctorat en Ciències Econòmiques en la Universitat de Ginebra. Després va seguir amb les seues activitats en l'àmbit de l'educació i la investigació en la Universitat de Montréal, en la

Universitat de Washington (Seattle) i més avant en la Universitat de Ginebra, abans d'exercir com a vicedirector de l'European Centre for Minority Issues (ECMI), a Flensburg, Alemanya (1998-2001). En 2001 va ser nomenat director adjunt del Service de la Recherche en Éducation (SRED) de l'Estat de Ginebra, i en 2003, professor ordinari d'Economia en l'Escola de Traducció i Interpretació (ETI) de la Universitat de Ginebra. A més, des del 2001 és professor invitat de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat de la Suïssa Italiana, on ensenya gestió de la diversitat lingüística i cultural.

François Grin està especialitzat en l'economia de les llengües i en l'avaluació de polítiques lingüístiques, àmbits en què és autor de més de 200 documents científics. És membre del comitè editorial de publicacions diverses, com ara *Language Policy*, *Revue suisse des Sciences de l'Éducation*, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, *Language Problems and Language Planning* i *Critical Inquiry in Language Studies*. Ha sigut director o codirector de diversos projectes d'investigació per al Fons Nacional Suís de la Investigació Científica, per a l'Administració federal suïssa, el Consell d'Europa i la Comissió Europea. En l'actualitat és coordinador adjunt del projecte europeu DYLAN (6t PCR) sobre la Dinàmica de les Llengües i la Gestió de la Diversitat, que agrupa una vintena d'universitats de tot Europa. Així mateix, és membre del comitè científic de la xarxa europea d'excel·lència SUS.DIV («Sustainable diversity»). A més, François Grin ha sigut invitat per a col·laborar com a

expert amb autoritats nacionals i regionals diverses, especialment a Suïssa, França, Espanya, Irlanda, Nova Zelanda o Canadà. És membre de la Délégation à la Langue française per a Suïssa.

LÓPEZ BASAGUREN, ALBERTO

Universitat del País Basc

Llicenciatura en Ciències Polítiques i Sociologia, Secció Polítiques, per la Universitat Complutense de Madrid, l'any 1979.

Llicenciatura en Dret per la Universitat Complutense de Madrid, l'any 1983.

Doctor en Dret per la Universitat del País Basc, en novembre de 1990, amb la tesi titulada *Libertad de empresa y unidad económica en la ordenación pública de la economía*, dirigida pel Dr. Pablo Lucas Verdú, amb la màxima qualificació (apte, *cum laude*).

Activitat docent

Catedràtic d'Universitat de Dret Constitucional de la Universitat del País Basc, impartint docència en Dret Constitucional, Dret Autonòmic Basc i Dret Comunitari.

Línies d'investigació

El dret de la pluralitat lingüística i la multiculturalitat.

La integració constitucional europea. Els drets fonamentals en la integració europea.

Dret públic de l'economia a la UE. Servicis públics i processos liberalitzadors a l'Europa comunitària, amb especial referència als transports i a l'energia.

Federalisme i sistema autonòmic espanyol, amb especial referència al País Basc.

Altres mèrits

Secretari General de la Universitat del País Basc, des de l'1 de novembre de 1991 fins al 20 de març de 1998.

Membre de la Comissió de Videovigilància i Llibertats del País Basc, creada pel Decret 168/1998, de 21 de juliol, pel qual es desplega el règim d'autorització i utilització de videocàmeres per la policia del País Basc en llocs públics, regulat per la

Llei Orgànica 4/1997, de 4 d'agost, per la qual es regula la utilització de videocàmeres per les Forces i Cossos de Seguretat en llocs públics, des de la seua creació en desembre de 1998 fins al 23 de maig del 2006.

Membre del Comité d'Experts de la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries, del Consell d'Europa, des de l'1 de març del 2006.

Membre del Consell Assessor de l'Èuscar (Euskararen Aholku Batzordea) de la Comunitat Autònoma del País Basc, des del 25 d'octubre del 2007, membre de la Comissió XXI. Mendeko Hizkuntza Politika (Política Lingüística del Siglo XXI) i membre de la ponència redactora del document XXI *mende hasierarako hizkuntza politikaren oinarriak (Bases per a la política lingüística de començament del segle XXI)*.

LORENZO SUÁREZ, ANXO M.

Universitat de Vigo

Dades acadèmiques

Llicenciat en Filosofia i Lletres (Filologia) per la Universitat Autònoma de Barcelona (1988).

Doctor en Filologia Hispànica per la Universitat Autònoma de Barcelona amb la qualificació de excel·lent *cum laude* (1998).

Professor titular d'universitat (des del 2000).

Centre de treball: Facultat de Filologia i Traducció de la Universitat de Vigo.

Departament i Àrea: Departament de Filologia Gallega i Llatina; Àrea de Filologia Gallega i Portuguesa.

Línies d'investigació

Contacte lingüístic.

Avaluació de la política i planificació de la llengua gallega.

Sociolingüística de la llengua gallega.

Algunes publicacions recents

(2005): «Planificación lingüística de baixa intensidade: o caso galego». *Cadernos de Lingua*, 27, pp. 39-59 (autor).

(2006): *A sociedade galega e o idioma. A evolución sociolingüística de Galicia* (1992-2003), Santiago de Compostela, Secció de Llengua del Consell de Cultura Gallega (coautor).

(2007): «Idade e comportamentos (socio)lingüísticos na Galicia actual», en I. Méndez & A. Sánchez (eds.), *Lingua e idade*.

III Jornadas sobre lingua e usos, la Corunya, Universidade, pp. 13-40 (autor).

(2007): *A planificación lingüística nos centros educativos*, Santiago de Compostel·la, Secretaria General de Política Lingüística (coautor).

(2008): *Lingua, sociedade e medios de comunicación en Galicia*, Santiago de Compostel·la, Consell de Cultura Gallega.

Altres

Col·laborador de diferents seccions i comissions del Consell de Cultura Gallega des de 1997. Actualment és membre de la Comissió Tècnica del Centre de Documentació Sociolingüística de Galícia.

Fou director de l'Àrea de Normalització Lingüística de la Universitat de Vigo (2001-2006).

És coordinador de la secció de Lingua e Sociedade i membre del consell consultiu de la Fundació Carlos Casares.

Membre del consell editorial de les revistes acadèmiques: *Revista Galega de Filoloxía* (Universitat de la Corunya) i *Galicia 21. Journal of Contemporary Galician Studies* (Universitat de Bangor).

Coordinador de l'exposició itinerant «As nosas palabras, os nosos mundos» (2008-2009).

Actualment és director del Departament de Filologia Gallega de la Universitat de Vigo.

LUQUE I AIGÜES, OTO

Universitat de València / Societat Valenciana de Psicologia.

Llicenciat en Filosofia i Ciències de l'Educació.

Doctor en Psicologia Social.

Catedràtic d'Escola Universitària en el Departament de Psicologia Social

i de les Organitzacions en la Universitat de València.

President de la Societat Valenciana de Psicologia.

Professor invitat en diverses universitats europees i americanes.

Director tècnic i coordinador del Màster de Gestió de Recursos Humans de la Universitat de València.

Ha sigut director de la Fundació Cavanilles d'Alts Estudis Turístics a València, cap del Servei de Planificació i Formació de la Conselleria de Treball i Afers Socials de la Generalitat Valenciana, així com director tècnic dels servicis socioeducatius en la Diputació de Castelló.

Ha col·laborat amb nombroses publicacions (articles de divulgació científica i capítols de llibres) referides a diverses dimensions psicosocials de l'educació, els servicis socials, el turisme o els recursos humans.

Ha publicat diversos llibres, entre els quals cal destacar: *Interrelacions personals i acompliment de rols*, *Aspectos organizativos y de gestion en servicios gerontológicos*, *Psicología de la intervención social*, *El estrés de enseñar* i *Work and organizational psychology*.

MELIÀ I GARÍ, JOAN

Universitat de les Illes Balears

(Porreres, 1954). Llicenciat en Filologia Hispànica (1978) i doctor en Filologia Catalana (1996) per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Ha sigut catedràtic d'institut i és professor del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears. Els seu camp de treball s'ha centrat en la sociolingüística, la didàctica de la llengua i la planificació lingüística.

És autor de *La llengua dels joves: comportaments i representacions lingüístics dels adolescents mallorquins* (1997), *Proposta de model de llengua per a l'escola de les Illes Balears* (1999), amb A. I. Alomar; *La llengua catalana a Mallorca: propostes per a l'ús públic* (1999), amb A. I. Alomar; G. Bibiloni i J. Corbera, i de nombrosos capítols de llibres i d'articles en revistes especialitzades, ponències i comunicacions sobre estes temàtiques. En el camp de la didàctica de la llengua és autor d'*Alfa: mètode d'autocorrecció gramatical assistida* (1995) i *Frases i texts: exercicis d'autocorrecció de llengua catalana* (1999), amb J. Corbera i J. Morey.

És l'investigador principal del Grup de Recerca Sociolingüística de les Illes Balears (GRESIB) i coordina el Centre de Documentació en Sociolingüística de les Illes Balears (CDSIB). És membre del Consell Escolar de les Illes Balears.

Ha sigut vicerector de Normalització Lingüística de la UIB (1990-1994), director del Servei Lingüístic de la UIB (1998-1999) i director general de Política Lingüística del Govern de les Illes Balears (1999-2003).

MILIAN-MASSANA, ANTONI

Universitat Autònoma de Barcelona

(Barcelona, 1954).

És catedràtic de Dret Administratiu de la Facultat de Dret de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Autor de nombrosos treballs sobre els drets lingüístics, podem citar, entre les publicacions més rellevants, els llibres següents: *Derechos lingüísticos y derecho fundamental a la educación. Un estudio comparado: Italia, Bélgica, Suiza, Canadá y España* (Madrid: Civitas, 1994); *Schule und Unterrichtssprache. Aspekte des europäischen Sprachenrechts* (Bon: Dümmler, 1996); *Público y privado en la normalización lingüística. Cuatro estudios sobre derechos lingüísticos* (Barcelona: Atelier, 2001).

Entre els nombrosos articles que ha publicat en revistes jurídiques o en llibres col·lectius destaquem els següents: «La regulación constitucional del multilingüismo», publicat en la *Revista Española de Derecho Constitucional* (1984); «Derechos lingüísticos y derechos fundamentales en España», publicat en la *Revista Vasca de Administración Pública* (1991); «The Catalan Language in the Conflict between Centralism and Autonomy, 1850-1940», dins S. Vilfan (ed.): *Ethnic Groups and Language Rights* (Aldershot/Nova York, Dartmouth/New York University Press, 1993); «Els drets lingüístics reconeguts universalment en el dret internacional», dins CIEMEN: *Drets lingüístics a la nova Europa* (Barcelona, Editorial Mediterrània, 1996).

Ha sigut convidat per nombrosos centres universitaris (Universitat de Laval, Universitat d'Ottawa, Universitat de Montreal, Universitat de Friburg [Suïssa], Institut Universitari Europeu de Florència, etc.) per a participar en col·loquis internacionals sobre la matèria; ha format part del Comitè Científic del *Rapport Euromosaic* (informe sobre les llengües regionals o minoritàries de la Unió Europea encarregat per la Comissió Europea); ha assessorat, a través de Linguapax, la

Comisión Nacional del Bilingüismo, al Paraguai, per a l'elaboració d'un avantprojecte de llei de llengües de la República del Paraguai, i des del mes de desembre del 2002 dirigeix la *Revista de Llengua i Dret*, que edita l'Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Durant els últims anys ha estudiat el règim lingüístic de les institucions de la Unió Europea, qüestió que ha divulgat en el llibre *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea, mite o realitat?* (Bellaterra, Servei de Publicacions de la UAB, 2003) i que ha tractat també, per exemple, en els articles «Le régime juridique du multilinguisme dans l'Union européenne. Le mythe ou la réalité du principe d'égalité des langues», publicat en la *Revue juridique Thémis* (2004) de la Facultat de Dret de la Universitat de Montreal; «L'émergence du nouveau droit linguistique dans l'Union européenne», publicat en la prestigiosa revista jurídica canadenc *The Supreme Court Law Review* (2006), i «Language that are official in part of the territory of the Member States», en el llibre col·lectiu *Respecting Linguistic Diversity in the European Union* (Amsterdam, John Benjamins, 2008). Acaba de publicar el volum *Globalización y requisitos lingüísticos. Supraestatalidad, libre circulación, inmigración y requisitos lingüísticos* (Barcelona, Atelier, 2008).

MOLLÀ, TONI

Va néixer a Meliana (l'Horta Nord) el 1957. El 1978 es va diplomar en Ciències Humanes per l'EUPEGB de València. Va treballar com a mestre en l'Escola La Masia (1979-1984), el centre pioner d'ensenyança en valencià al País Valencià. Anys després es va llicenciar en periodisme en

la Universitat Autònoma de Barcelona (1995-97). Ara és treballador laboral fix en Radiotelevisió Valenciana amb la categoria laboral d'Expert en Anàlisi de la Programació. És professor d'Estructura de la Comunicació en la Llicenciatura de Periodisme, en la Universitat de València des del curs 2001-2002.

El 2006 va enllestir un doctorat en Sociologia i Antropologia Social en la Universitat de València. El dia 14 de juny del 2007 va defensar, amb la qualificació d'excel·lent *cum*

laude, la tesi doctoral *La televisió valenciana del segle XXI. Nous factors i noves funcions. Autodiagnòstic i anàlisi de prospectiva* (2005-2010) davant d'un tribunal format pels doctors Josep-Lluís Gómez-Mompart, Josep Gifreu, Ramón Zallo, Bernat López i Gil-Manuel Hernández. El director de la tesi va ser el doctor Rafael Xambó, del mateix Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València.

Ha participat en l'elaboració de llibres de text per a Educació Primària i Secundària i de materials didàctics diversos. A partir dels anys huitanta, es va dedicar a la sociologia de la llengua i de la comunicació, amb llibres com ara el *Curs de sociolingüística* (1987, 1988 i 1991), *La llengua als mitjans de comunicació* (1990), *Política i planificació lingüística* (1997), *La política lingüística a la societat de la informació* (1998) i molts altres en volums col·lectius i revistes de l'especialitat.

Amb *La utopia necessària (Nacionalisme i societat civil)*, va guanyar el Premi d'Assaig Rovira i Virgili (1994), i l'any següent, el Premi d'Assaig de la Crítica dels Escriptors Valencians. Va rebre també el Premi de la Crítica de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (2002) per l'edició i coordinació del llibre *Ideologia i conflicte lingüístic*. I el Premi Lupa d'Or (2004), atorgat pel grup català de sociolingüística, pel llibre *Llengües globals, llengües locals*.

És autor d'obres de periodisme literari, com ara *Converses inacabades amb Joan Fuster* (1992), un llibre d'entrevistes amb Joan Fuster publicat als pocs mesos de la mort de l'assagista de Sueca. La tardor del 2000 va rebre el Premi d'Assaig de la Mancomunitat de la Ribera pel dietari *Espill d'insolències*. El 2004 va publicar *Tres en línia*, un assaig periodístic en col·laboració amb Francesc Bayarri, Rafa Arnal i Joan Dolç. I el 2005 va ser el coordinador de *Nosaltres, exvalencians*, del qual és també coautor amb els mateixos Francesc Bayarri, Rafa Arnal, Joan Dolç, Manuel S. Jardí i Emili Piera. L'any 2007 va publicar *Quadern d'entretemps*, el primer de tres lliuraments del seu nou dietari *Al pas dels dies*. El 2007 va publicar el recull d'articles *Quina política lingüística?*, amb intervencions de l'autor durant els darrers 20 anys en esta matèria. També ha freqüentat les col·laboracions periodístiques en *Levante-EMV*, *El País* o *El Periódico de Catalunya*, entre altres mitjans.

MONTOYA ABAT, BRAULI

Universitat d'Alacant

(Novelda, Vinalopó Mitjà, 1956).

Catedràtic de la Universitat d'Alacant (des de 1999).

Professor titular de la Universitat de les Illes Balears (1988-1999).

Membre de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (1999) i de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (2002).

Pertinença a les associacions professionals: AILLC (Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, des de 1982) i ASOLC (Associació de Sociolingüistes de Llengua Catalana, des de 1991), on és vocal de la Junta Directiva.

Línies de recerca: variació lingüística, sociolingüística, dialectologia, història de la llengua.

Llibres publicats

(1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna*, Alacant, Diputació Provincial.

(1989): *Sociolingüística*, València, Universitat de València (coautors: Francisco Gimeno, Brauli Montoya).

(1990): *La interferència lingüística al sud valencià*, València, Generalitat Valenciana.

(1993): *Variabilitat i prestigi en el català de Valls i l'Alt Camp*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs.

(1996): *Alacant: la llengua interrompuda*, València, Denes.

(2000): *Els alacantins catalanoparlants: una generació interrompuda*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

(2000): *Material lingüístic en català per a exploracions logaudiomètriques (central, valencià i balear)*, Palma, Universitat de les Illes Balears / Conselleria d'Educació i Cultura (Govern Balear). (Coautors: Ferran Tolosa Cabani, Brauli Montoya Abat, Nicolau Dols Sala, Magdalena Ramis Vidal).

(2006): *Normalització i estandardització*, Alzira, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Bromera.

(2006): *Història de la llengua catalana en un territori de frontera: Petrer (Vinalopó Mitjà)*, Alacant / Petrer, Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant - Centre d'Estudis Locals del Vinalopó - Ajuntament de Petrer.

Altres publicacions dels últims anys

(2002): «Un capítol de la repressió sobre el català en la instrucció escolar: la *Carta Orden* rebuda a Oriola el 1787», *Estudis de llengua i literatura catalanes*/XLV. Miscel·lània Joan Veny I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 237-277.

(2003): «L'oriolà: una varietat siscentista de la llengua catalana», *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum III, pp. 7-54.

(2003): «La atrofia en lenguas inmigradas. El caso del catalán de los mallorquines en La Argentina» (Coautors: B. Montoya, A. Jofre), *Estudios Catalanes*, I [Santa Fe, Argentina], pp. 95-108.

(2004): «La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió», *Caplletra*, 37, pp. 245-267 (Coautors: Antoni Mas, Brauli Montoya).

(2005): *Les dades lingüístiques del cens de l'any 2001: alguns dubtes i limitacions*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (<http://www.iecat.net/cruscat/>). (coautors: F.Xavier Vila (coord.), Joan Melià, Joaquim Torres, Brauli Montoya, Natxo Sorolla).

Projectes en què treballa actualment

- *El efecto de los factores internos y externos en el contacto lingüístico y en los procesos de cambio lingüístico en la Canonja, el Pont de Suert, Petrer y Benicarló*, Ministerio de Educación y Ciencia (ref. HUM2004-05404-C02-01), 13 de desembre del 2004 a 13 de desembre del 2007. Investigadora principal: Maria Teresa Turell Julià (Universitat Pompeu Fabra).

- *Bases para una gramática del catalán antiguo*. Projecte finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia (ref. HUM2005-03508/FILO), 2005-2008. Investigador principal: Manuel Pérez-Saldanya (Universitat de València).

- *La transmissió familiar del valencià*. Projecte finançat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua per conveni amb la Universitat d'Alacant (2006-2008). Investigador principal: Brauli Montoya Abat.

MORENO CABRERA, JUAN CARLOS

Universitat Autònoma de Madrid

(Madrid, 1956).

Doctor en Filosofia i Lletres per la Universitat Autònoma de Madrid i, des de 1993, catedràtic de Lingüística General en la Universitat Autònoma de Madrid.

És membre del Consell de Redacció / assessor de la *Revista Española de Lingüística*, de la revista *Syntaxis. An International Journal of Syntactic Research*, Universitat de Huelva, de la *Revista de la Sociedad Española de Lingüística Aplicada*, de la revista *Language Design. Journal of Theoretical and Experimental Linguistics*, Universitat de Granada, d'*UniverSOS. Revista de Lenguas Indígenas y Universos Culturales*, editada per les universitats de València, Alacant, Jaume I, Valladolid, Autònoma de Madrid i Granada, de *De Lingva Aragonensi. Revista de la Societat de Lingüística Aragonesa* i de la *Revista de Erudición y Crítica* (Madrid, 2006). Ha sigut membre del Comité Científic de l'*Informe Sobre las Lenguas del Mundo* dut a terme per la UNESCO [publicat com a *Words and Worlds*, Multilingual Matters, 2005, i en castellà amb el títol *Palabras y Mundos*, Barcelona, Icaria, 2006], i va participar en el projecte EURO TYP (Tipologia de les Llengües d'Europa) finançat per la Fundació Europea de la Ciència (1990-1994). Actualment és membre del comitè científic de Linguamont-Casa de les Llengües de la Generalitat de Catalunya.

Ha publicat quinze llibres, entre els quals destaquen: *Lenguas del mundo* (Madrid, Visor, 1990), *La lingüística teórico-tipológica* (Madrid, Gredos, 1995), *Curso universitario de lingüística general* (dos volums, Madrid, Síntesis, 2000, 2a edició), *La dignidad e igualdad de las lenguas. Crítica de la discriminación lingüística* (Madrid, Alianza, 2000), *El universo de las lenguas* (Madrid, Castalia, 2003), *Semántica y gramática* (Madrid, Antonio Machado Libros, 2003), *Introducción a la lingüística* (Madrid, Síntesis, 2004, 2a edició), *Las lenguas y sus escrituras* (Madrid, Síntesis, 2005), *De Babel a Pentecostés. Manifiesto plurilingüista* (Barcelona, Horsori, 2006) i *El nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva* (Barcelona, Península, 2008).

Ha dirigit l'adaptació a l'espanyol de *The Cambridge Encyclopedia of Language*, de D. Crystal, Madrid, Taurus, 1994, i

ha publicat cent articles en revistes i llibres col·lectius, que en gran part tracten sobre problemes de tipologia sintàctica i semàntica, i de classificació, situació, expansió i desaparició de les llengües del món.

MORENO FERNÁNDEZ, FRANCISCO

Instituto Cervantes

Doctor en Lingüística Hispànica per la Universitat Complutense de Madrid i catedràtic de Llengua Espanyola de la Universitat d'Alcalá de Henares.

Des de maig del 2008 és director acadèmic de l'Institut Cervantes, càrrec que ja va ocupar en el període 1995-1996. Ha sigut director dels centres de l'Institut Cervantes de São Paulo (1998-2001) i de Chicago (2001-2005). En la Universitat d'Alcalá ha sigut vicedegà de la Facultat de Filosofia i Lletres (1989), director del Centre de Llengües Estrangeres (1989-1995), director i cofundador dels Cursos de Llengua i Cultura Espanyoles per a Estrangers (1991-1995), així com director del programa de Doctorat en Lingüística Aplicada (1990-1999) i del Màster en Ensenyança d'Espanyol per a Estrangers (1999-2006), entre altres càrrecs. En el període de 2006-2008 ha sigut director acadèmic i d'investigació de la Fundación Campus Comillas (2006-2008).

Ha sigut professor visitant en les universitats de Nova York (SUNY) (1985), Orà (1987), Tòquio (1993), Göteborg (1997), São Paulo (USP) (1998-2001) Illinois, i a Chicago (UIC) (2001-2005), i professor invitat de l'Institut Caro y Cuervo (Bogotà, Colòmbia) (2000).

Ha impartit conferències, cursos o seminaris en nombroses universitats, dins i fora d'Espanya. Ha dirigit o coordinat projectes d'investigació de gran abast, com PRESEEA (Projecte per a l'Estudi Sociolingüístic de l'Espanyol d'Espanya i d'Amèrica, des de 1995), l'Atlas Lingüístic (i etnogràfic) de Castella-la Manxa (1988-2003), el projecte DIES-RTVP (Difusió Internacional de l'Espanyol per Ràdio, Televisió i Premsa, [Mèxic, des de 1992]) o IMMIGRA2007 per a l'estudi interdisciplinari de la integració lingüística de la població immigrant.

Ha dut a terme també una intensa activitat al capdavant de revistes i publicacions d'investigació: director de l'*Anuario Brasileño de Estudios Hispánicos* (1998-2001), director de la revista electrònica *E/LEspejo* (1999-2001), secretari de la revista *Lingüística* (ALFAL, 1996-2001), coeditor de la revista internacional *Spanish in Context*. És membre del consell de redacció d'una dotzena de revistes, com la *Revista de Adquisición de la Lengua Espanyola*, *Cuadernos Cervantes*, *Documentos de Español Actual* o *Sociolinguistic Studies*. En 1998 va coordinar el primer anuari de l'Institut Cervantes *El español en el mundo*.

Ha rebut distints premis i distincions, com el Premi d'Investigació Cardenal Lorenzana de l'Institut de Investigaciones y Estudios Toledanos (1984), el Voto de Louvor de la Universitat Federal do Rio de Janeiro (2000), el Premi Nacional de la National Association of Hispanic Publications, d'EUA, a la millor sèrie d'articles publicats en premsa de gran tiratge (Las Vegas, EUA, març 2003) o el XV Premi d'Investigació Juan Martín de Nicolás (2006).

És autor de nombrosos llibres i articles especialitzats publicats dins i fora d'Espanya, especialment sobre temes de sociolingüística, gramàtica i ensenyança d'ELE. Entre els llibres més recents cal destacar *Historia social de las lenguas de España* (Barcelona, Ariel, 2005), *Principios de sociolingüística y sociología del lenguaje* (2a. ed. actualitzada, Barcelona, Ariel, 2005) o *Atlas de la lengua española en el mundo* (Barcelona, Ariel, amb J. Otero). La seua producció bibliogràfica es completa amb un centenar d'articles especialitzats (en publicacions espanyoles i internacionals), uns quaranta capítols de llibres, una vintena de publicacions internacionals, així com nombrosos pròlegs i ressenyes.

NINYOLES MONLLOR, RAFAEL-LLUÍS

(València, 1943) Llicenciat per la Universitat de Salamanca i doctor en Sociologia per la Universitat de València. Ha sigut professor en el Departament de Sociologia en la Facultat de Ciències Econòmiques (1972-1999) de la Universitat de València i de la Universitat d'Alacant. Ha dut a terme la seua activitat com a cap de ser-

vici d'estudis en diferents institucions públiques (1973-2008). Durant la Dictadura franquista va ser assidu col·laborador del diari *Madrid* (1968-1971) i va publicar en algunes de les principals revistes espanyoles: *Cuadernos para el Diálogo*, *Triunfo*, *Revista de la Opinión Pública*, *Revista del Instituto de Estudios Políticos*, etc. Col·laborà activament en les revistes *Gorg*, *Serra d'Or*, *Telestel*, etc. És autor d'una àmplia bibliografia, publicada en nombrosos idiomes, en la qual destaquen llibres com: *Idioma i poder social* (1972), *Estructura social y política lingüística* (1975), *Cuatro Idiomas para un Estado* (1977) i *Madre España: aproximación al nacionalismo español* (1979).

NUOLIJÄRVI, PIRKKO

Institut d'Investigació sobre els Idiomes de Finlàndia

Nascuda el 19/7/1949, a Artjärvi, Finlàndia.

Formació

Universitat d'Hèlsinki

Doctora en Filosofia 13/11/1986.

Universitat d'Hèlsinki.

Màster en Filosofia 19/3/1985. *Universitat d'Hèlsinki.*

Llicenciatura en Filosofia i Lletres 18/4/1972.

Escola de Secundària Orimattila

Matriculation examination (prova d'accés a la universitat) 31/5/1968.

Universitat de Jyväskylä

Gestió a les universitats, maig del 1999.

Junta Nacional Finlandesa d'Educació

Qualificació d'especialista en Gestió, maig del 2006.

Ocupació

Investigació

Professora, directora, 1/8/1998. Institut d'Idiomes de Finlàndia.

Hèlsinki, Facultat i Comunicació, d'Economia i Administració Empresarial de la Universitat d'Hèlsinki

Professora associada en Llengua Finesa i Comunicació 01/08/1989-31/8/1998.

Responsable del Departament d'Idiomes (a més de la feina habitual) feina habitual) 01/02/1990-31/12/1990.

Professora de Finés, 23/02/1987.

Professora associada interina de finés, 01/07/1987-30/06/1988.

Professora interina de finés, 01/08/1993-31/07/1994

Universitat d'Uppsala

Professora interina del Departament de Llengües Finouígriques. Universitat d'Uppsala, 01/07/1986-30/06/1987

Finlands Akademi

Investigadora del projecte «Migrant Language» (El llenguatge de la immigració), 01/01/1982-31/12/1985

Institut d'Investigació sobre els Idiomes de Finlàndia

Investigadora (Diccionari de dialectes finesos), 01/03/1976-31/07/1989

Fundació Finlandesa de Lexicografia

Assistent d'arxiu senior (Arxius de dialectes finesos), 01/01/1973-29/02/1976.

Finlands Akademi

Assistent de recerca en el projecte *Diccionari invers de finés modern estàndard*, febrer 1971-maig 1971, desembre 1971, març 1972-maig 1972, setembre 1972-desembre 1972.

Càrrecs

Membre de la Junta de la Finlands Akademi des del 2003 i vicepresidenta des del 2006.

Membre del Consell d'Humanitats de la Finlands Akademi, 1989-1991.

Membre del grup de seguiment del programa de recerca sociolingüística de la Finlands Akademi.

Membre del grup de seguiment del programa de recerca sobre la infància de la Finlands Akademi.

Membre del grup de seguiment del programa de recerca «Finlandssvenska stadsmål» de la Finlands Akademi.

Responsable del consell editorial de la publicació lingüística *Virittäjä*, 1997-2003.

Membre del consell editorial de la publicació lingüística *Virittäjä*, des del 2003.

Consell editorial en la publicació electrònica *Apples*, des del 2001.

Consell editorial en la publicació empresarial *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 1995-1998.

Vicepresidenta del Comit  d'Afers Ling stics des del 2004.
Membre del Comit  per a la Llei Ling stica, 1999-2001.
Membre del Consell d'Estudis Finesos en Universitats Es-
trangeres, 1996-2004.

Membre del Consell per a la Institució de Ling stica Apli-
cada de la Universitat de Jyv skyl , des del 2000.

Membre del Consell per a la Societat de Literatura Fin-
landesa, des del 2000.

Membre de la Junta Autoritzada d'Examen de Traduc-
tors, 1987-1996.

Membre suplent del Consell de l'Institut d'Investigació
sobre els Idiomes de Finlàndia, 1994-1997.

Membre de la delegació per a la celebració dels 450 anys
de la mort de Mikael Agricola, des de l'any 2005.

Membre de la Delegació i el Comit  per a la Cele-
braci  del Bicentenari del Naixement de J. V. Snellman,
2004-2006.

Membre del Consell de Llengües N rdiques (Nordens
Spr kr d) des del 2004.

Membre del grup per a la política ling stica als països
nòrdics (Nordiska Ministerr det), 1999-2003.

Membre de la Federació Europea d'Institucions Nacio-
nals de Llengües, des del 2001.

Associacions Professionals

Societat per a l'Estudi del Fin s, presidència 1997-2003.

Societat Fino gica.

Societat per a la Literatura Finlandesa.

Associació Ling stica de Finlàndia.

Societat de Fin s Modern.

Associació Finlandesa de Ling stica Aplicada (AFinLa).

Societat de la Llengua Finesa.

Societat Kalevala.

Svenska litteraturs llskapet (Societat de Literatura
Sueca a Finlàndia).

Altres activitats professionals des de 1990

Informes d'expert per a universitats finlandeses i estra-
ngeres (Finlands Akademi, Universitat d'H elsinki, Facultat d'E-
con miques d'H elsinki, Universitat de Joensuu, Universitat de
Jyv skyl , Universitat d'Oulu, Universitat de Tampere, Univer-

sitat de Turku, Facultat d'Econòmiques de Turku, Universitat
de Vaasa, Åbo Akademi, Svenska handelsh gskolan, Universi-
tat d'Uppsala, Universitat d'Estocolm, Universitat de Copen-
hagen, Universitat de Troms ).

Supervisora del programa ling stic nacional de postgrau
Langnet (Gram tica i interacció).

Supervisora de deu tesis doctorals en la Universitat
d'H elsinki i en la Universitat de Tampere.

Conferenciant convidada en totes les universitats finlandeses.
Participació com a experta en programes de ràdio i televisió.

Col·laboració com a experta amb empreses i altres ins-
titucions, com ara Yleisradio (empresa de radiodifusió finan-
desa) i Tilastokeskus (estadístiques a Finlàndia).

Conferenciant convidada i professora en cursos de les
universitats i instituts estrangers següents:

Estònia: Tallinn, Tartu.

Suècia: Estocolm, Uppsala, Gothenburg, Link ping, Lund.
Noruega: Troms .

Dinamarca: Copenhagen, Århus.

Alemanya: Mannheim, Berlin, Mainz.

Hongria: Budapest, Szeged, Debrecen.

EUA: Columbia (New York).

Japó: Tòquio, Osaka.

Beques des del 1995

Finlands Akademi, pel projecte Diversificació d'un Corpus
Textual en Fin s (com a directora), 2004.

Finlands Akademi, pel projecte Material d'Arxiu Digitalit-
zat en Estudis Culturals (com a directora), 2001-2004.

Finlands Akademi, pel projecte Interacció als Debats Te-
levisius (com a investigadora *senior*) 1996-1999.

Premis

Premi Científic de Suomen Kulttuurirahasto 2000.

Premi per la tesi doctoral, Fundació August Ahlqvist, Kai
Donner, Artturi Kannisto i Yrj  Wichmann, 1987.

Premi com a investigadora jove, Fundació E.A. Saarimaa,
1977.

Medalles i Condecoracions

Condecoració de I classe per l'Orde de la Rosa Blanca
de Finlàndia, 2005.

Medalla del Folktinget (Parlament suec a Finlàndia), 2003.

Doctora honorífica en Humanitats per la Universitat de Vaasa, 2006.

OCHOA MONZÓ, JOSEP

Universitat d'Alacant

Professor titular de Dret Administratiu de la Universitat d'Alacant des del 1997. Format a Itàlia i França. Té publicades monografies sobre servicis públics administratius (La protecció civil [1995] i els servicis funeraris [1998]), així com articles sobre dret administratiu, especialment en matèria ambiental. És membre de l'Observatori del valencià (a Alacant) i vicedegà de Promoció del Valencià de la Universitat d'Alacant.

En matèria de drets lingüístics ha publicat, entre altres:

(2004): És coautor de l'article «La Llei d'ús i ensenyament del valencià, en via morta», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 41, pp. 105-139.

(2004): «La situació jurídica de la llengua pròpia a la Comunitat Valenciana: vint anys d'una pretesa –però preterida– normalització lingüística», *Revista Vasca de Administració Pública*, núm. 69, pp. 251-279.

(2005): *Vint anys de la Llei d'Ús i Ensenyament del valencià*, Edicions Bromera, València, pp. 13-22.

(2006): «L'estatut jurídic del valencià», en *Estudis sobre l'estatut jurídic de les llengües a Espanya* (J. M. Pérez Fernández, dir.), Atelier, Barcelona, pp. 349-385.

(2007): «La viabilitat jurídica de la fórmula valencià/català per denominar la llengua pròpia del País Valencià», en *Alacant, en valencià. Observatori de la llengua (2003/2005)*, Josep V. Forcadell Saporit i Ferran Isabel i Vilar (ed.), Universitat d'Alacant, pp. 141-193, i «Notes bàsiques (i ràpides) sobre el procés de reforma de l'Estatut d'Autonomia del País Valencià», ídem, pp. 193-225.

(2003): «El règimen de la oficialitat lingüística en la Comunitat Valenciana», ponència presentada el novembre del 2003 en l'acte organitzat per a la presentació de la Fundació Xose Caneva y Navas per a la defensa de l'asturià, entitat que treballa pel consens al voltant de la qüestió lingüística a Astúries, integrada per persones molt diverses de la vida social i política d'Astúries.

(2004): «Premsa escrita i llengua», ponència presentada en les Jornades sobre Llengua i Mitjans de Comunicació, Tortosa, 11-12 de juny del 2004.

(2007): «El català a Europa», en *La llengua d'acollida (la llengua a Europa i la integració lingüística a la Plana)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Alacant, pp. 71-85.

PITARCH I ALMELA, VICENT

Institut d'Estudis Catalans

Doctor en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona; pertany a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, al Consell General de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i a la Societat Catalana de Sociolingüística.

En l'actualitat, forma part del professorat extern de màsters de la Universitat Jaume I.

Participà en la institució dels Cursos de Lingüística Valenciana i la seua Didàctica (ICE de la Universitat de València), dels Estatges de Didàctica de la Llengua al País Valencià i de l'Escola d'Estiu al País Valencià. També va contribuir a l'organització del Servei de Normalització Lingüística de la Universitat de València i col·labora en el Servei de Normalització Lingüística de la Universitat Jaume I, de Castelló de la Plana. Ha publicat nombrosos materials per a l'ensenyança de la llengua catalana i ha orientat la seua tasca de recerca vers la història de la llengua i la sociolingüística.

Les seues línies de recerca es concentren en la cultura contemporània al País Valencià, la sintaxi catalana i la sociolingüística.

Entre els seus llibres publicats hi ha els títols següents: *Defensa de l'idioma*, *Curs de llengua catalana*, *Reflexió crítica sobre la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*, *Bases de política lingüística per al País Valencià dels 90* (en col·laboració; versió en èuscar: *País Valencià rako hizkuntz politikaren oinarriak: 90eko hamarkada*), *Control lingüístic o caos* (premi Assaig dels Escriptors Valencians), *Llengua i església durant el Barroc valencià* i *Les Normes de Castelló. Textos i contextos*.

Va guanyar el premi Ulisses de narrativa amb *De camí a Fisterra* (2003), un dietari senderista que ha tingut continuïtat en *La Via de la Plata* (2005).

PONS PARERA, EVA

Professora titular de Dret Constitucional. Departament de Dret Constitucional i Ciència Política, Universitat de Barcelona.

Publicacions sobre dret lingüístic

PONS E. (1998): «Autonomia universitària i denominació de la llengua pròpia al País Valencià», *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic*.

VERNET, J., PONS, E., POU, A., SOLÉ, J. R. i PLA, Anna M. (2003): *Dret lingüístic*, Cossetània, Valls.

PONS, E. (2006): «Ley de derechos lingüísticos de los pueblos indígenas de México», en *Lenguas amerindias: políticas de promoción y pervivencia*, Institut Català de Cooperació Iberoamericana.

PONS, E. i VILA, F.X. (2005): *Informe sobre la situació del català (2003-2004)*, Observatori de la Llengua Catalana.

PONS, E. (2006): «Los derechos lingüísticos en el ámbito internacional y comunitario europeo», a J. M. Pérez, *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*.

PONS, E. (2006): «El estatuto jurídico de la lengua catalana en Cataluña», en J. M. Pérez, *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*.

PONS, E. (2006): *El català a la Unió Europea*, Observatori de la Llengua Catalana.

PONS, E. (2007): «El principi de respecte de la diversitat lingüística i la seva projecció sobre les institucions de la Unió Europea», *Revista Jurídica de Catalunya*.

PONS, E. i PLA, Anna M. (2007): «La llengua en el procés de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2004-2006)», *Revista de Llengua i Dret*, 2007.

PLA, Anna M. i PONS, E. (2008): «Los derechos y principios lingüísticos en el Estatuto de Autonomía de Cataluña», en M. A. Aparicio (dir.), *Derechos y principios rectores en los Estatutos de Autonomía*, 2008.

PONS, E. (2008): «Las lenguas oficiales en la Administración de Justicia y el Estatuto de Autonomía de Cataluña de 2006», Consejo General del Poder Judicial, 2008.

En premsa

VERNET, J. i PONS, E.: «Legal systems of catalan language», a *Catalan Language Policies*, Springer.

PONS, E., «Internacional legislation and Basque language».

Experiència laboral i científica en l'àmbit del dret lingüístic

Professora de l'assignatura Règim Jurídic de les Llengües en el doctorat en Dret de la Universitat de Barcelona.

Professora de l'assignatura Règim Jurídic de les Llengües en la llicenciatura de Dret de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.

Col·laboradora de la *Revista de Llengua i Dret* en la secció de «Jurisprudència».

Exmembre de l'Observatori de la Llengua Catalana.

Membre de la Comissió de Política Lingüística de la Universitat de Barcelona.

Membre del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació.

Presidenta de la Comissió de Dinamització Lingüística de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.

Coordinadora del *Vocabulari de dret català-castellà*.

Cocomissària del 25 aniversari de la *Revista de Llengua i Dret*.

PUIGDEVAL I SERRALVO, MAITE

Universitat Oberta de Catalunya

Va néixer a Banyoles el 1972 i es va llicenciar en Filologia Catalana per la Universitat de Girona. Acabats els estudis va obtenir una beca europea per a treballar com a assistent de recerca i d'informació per al projecte Mercator Media, ubicat a la Universitat d'Aberystwyth al País de Gal·les. Tot seguit va cursar un màster d'estudis etnològics gal·lesos a la Universitat de Cardiff i també el doctorat en Política Lingüística. La seua tesi doctoral *The Challenge of Language Planning in the Private Sector. Welsh and Catalan Perspectives* és un estudi comparat de les polítiques lingüístiques a Gal·les i a Catalunya.

Des del 2001 fins al 2004 va treballar a Brussel·les com a assessora en temes lingüístics i culturals per a un eurodipu-

tat gal·lès al Parlament Europeu, on va conèixer a fons l'àmbit de les polítiques culturals i educatives de la Unió Europea, així com les polítiques lingüístiques, sobretot les relacionades amb les llengües europees dites regionals o minoritàries.

De retorn a Catalunya va treballar com a tècnica per al Consorci per a la Normalització Lingüística, concretament com a coordinadora del Pla Pilot d'Acolliment Lingüístic a Banyoles i després com a coordinadora del programa europeu Mercator: Drets i Legislació Lingüística al CIEMEN, Barcelona.

Des del mes de gener del 2008 treballa com a professora en la UOC (Universitat Oberta de Catalunya) en els Estudis de Llengües i Cultures. Els seus principals àmbits de recerca són la política lingüística comparada i la llengua, turisme i identitat.

SANJUAN MERINO, XAVIER

Economista

Ha sigut president del Consell d'Administració de l'Institut Valencià d'Investigació Social i participant en nombrosos estudis de caràcter socioeconòmic per a l'Administració local i autonòmica (Generalitat Valenciana).

Al llarg dels últims anys ha realitzat els següents treballs d'investigació relacionats amb la situació social del valencià (tots estos dins dels programes del Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics de l'Àrea de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana):

(1996): Estudi sobre la llengua en la dinàmica econòmica i el mercat de treball.

(1997): Avaluació dels factors lingüístics en el món econòmic valencià.

(1998): Comparació de dades estadístiques oficials sobre la situació social del valencià.

(1999): Anàlisi comparativa dels censos lingüístics i investigacions per enquesta en el període 1986-99 (La Comunitat Valenciana en el context de les comunitats autònomes amb llengua pròpia).

(2000): Fonts i indicadors d'estadística internacional sobre les llengües de menor extensió (Europa).

(2001): Variables econòmiques i indicadors lingüístics.

(2002): Anàlisi de les dades sobre la situació social de la llengua des de l'any 1983 fins a l'actualitat.

(2003): Anàlisi de les variables sociolingüístiques dels moviments migratoris a la Comunitat Valenciana.

(2004): Anàlisi de dades secundàries sobre la situació del valencià entre els funcionaris de l'Administració Autonòmica.

(2005): Actualització d'anàlisis sobre coneixement i ús del valencià 2004/2005.

(2006): Anàlisi de dades estadístiques sobre el coneixement del valencià a les ciutats valencianes.

(2007): Metodologia i tècniques d'aplicació d'enquestes realitzades a les comunitats autònomes amb llengua pròpia (1984-2006). Anàlisi comparativa del tractament i resultats de variables lingüístiques.

(2008): L'extensió del valencià en els diversos àmbits d'ús social i els canvis i perspectives de futur a la llum dels nous avanços tecnològics.

Ha participat com a assessor en la realització i explotació de resultats de l'Enquesta sobre la situació social del valencià de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (2004) (*Llibre blanc de l'ús del valencià-I*, València, 2005).

STRUBELL I TRUETA, MIQUEL

Universitat Oberta de Catalunya

Nascut el 1949 a Oxford (Anglaterra), de pare anglès i mare catalana. Ha viscut a Londres, Madrid i Barcelona. És llicenciat en Psicologia i Fisiologia per la Universitat d'Oxford, té un Màster en Psicologia de l'Educació de la Universitat de Londres, i la llicenciatura en Psicologia i el Diploma d'Estudis Avançat per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Ha fet recerques en temes de bilingüisme escolar i familiar; i ha escrit sobre polítiques lingüístiques, planificació lingüística i temes relacionats. Després de treballar huit anys en escoles internacionals, va esdevindre, l'any 1980, cap del Servei de Normalització Lingüística de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció primer d'Aina Moll, i després de Miquel Reniu. Esdevé director d'un altre servei de la Direcció Gene-

ral de Política Lingüística, l'Institut de Sociolingüística Catalana durant els mandats de Miquel Reniu (en fou subdirector general en funcions durant cinc mesos) i Lluís Jou.

Fou el primer secretari del Consell Social de la Llengua Catalana de Catalunya, del qual és membre des del 2005, i fou membre del Consell d'Administració, i després vicepresident, del Consorci per a la Normalització Lingüística. És membre d'un grup de treball del Consell Social de la Llengua Catalana de les Illes Balears. Des del mes de setembre de 1999 treballa com a professor de la UOC (Universitat Oberta de Catalunya) a Barcelona, primer com a director adjunt dels Estudis d'Humanitats i Filologia, i entre l'abril del 2001 i el setembre del 2004, com a director del programa d'Humanitats. Actualment és professor dels Estudis de Llengües i Cultures. Fou membre de la Comissió Redactora del *Llibre blanc del Grau en Humanitats*.

Ha escrit els llibres següents: *Llengua i població a Catalunya* (1981), *La llengua catalana a l'àrea barcelonina* (amb J.M. Romani, 1986), *The Catalan Language: Progress towards normalisation* (amb Jude Webber 1991); *Estudis i propostes per a l'extensió de l'ús social de la llengua catalana* (coordinador, 1991); *Euromosaic. Production and reproduction of minority language groups in the EU* (coordinador i coautor, 1996), i *Discussion manual on lesser-used languages* (amb Jordi Bañeres, 1998). A més, l'any 1984, va coeditar (amb Maria Ros) un número especial (vol. 47) de l'*International Journal of the Sociology of Language* sobre «Catalan Sociolinguistics».

Per al Parlament Europeu ha coordinat dos informes. En primer lloc, un sobre les minories lingüístiques en els sis dels Estats que estan negociant entrar a la Unió Europea. S'ha publicat l'informe, *Lesser-used languages in States applying for EU membership (Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland and Slovenia)*. En segon lloc, l'informe *The European Union and Lesser-Used Languages*, editat el mes de juliol del 2002. Ha actuat diferents vegades com a assessor per al Consell d'Europa i l'Organització per a la Seguretat i Cooperació a Europa, la qual cosa l'ha portat a Kazakstan, Estònia, Letònia, Croàcia i altres països. A finals de 1999 va fer la conferència inaugural en un congrés a Viena, sobre llengües minoritzades i polítiques lingüístiques. També ha coordinat diversos treballs de recerca d'àmbit europeu, entre els quals destaquen l'estudi *Euromosaic* (1991-1993), l'observatori *Atlantis*

(2001-2002) i *DROFoLTA*, un estudi encarregat per la Comissió Europea sobre els obstacles a la mobilitat dels professors de llengua estrangera a Europa (2005-2006).

És director d'activitats de la Fundació Congrés de Cultura Catalana.

És membre dels comitès editorials de *Language Policy* i la *Journal of Multilingual and Multicultural Development*.

Des de la seua fundació, el mes de novembre del 2002, i fins a la seua dissolució, decidida el juny del 2005, fou president de Catalunya 2003, una associació política promoguda per Pere Esteve que reclamava més autogovern per a Catalunya. Des del 2007 és membre de la Junta de la Plataforma Sobirania i Progrés, una entitat que propugna la via democràtica cap a la llibertat del poble de Catalunya.

TORRES, JOAQUIM

President de la Societat Catalana de Sociolingüística. Ha investigat sobretot en el camp de la demolingüística. Així, ha fet treballs sobre les enquestes sociolingüístiques catalanes, ha participat en l'explotació de les dades lingüístiques de la majoria dels censos efectuats a Catalunya i ha intervingut en l'anàlisi de les dades de les enquestes EUL (Estadística d'Usos Lingüístics) que s'han efectuat en sis dels territoris de llengua catalana. Ha sigut el coordinador de l'explotació de les dades de les enquestes EUL de Catalunya i Andorra i ha sigut un dels coautors de l'estudi conjunt de tot l'àmbit lingüístic. La tardor del 2007 ha presentat una ponència sobre la situació demolingüística dels territoris de la llengua catalana, en el qual s'ocupa del passat, el present i el futur del català.

TORTOSA REIG, VICENT

Llicenciat en Filologia Hispànica, especialitat en Lingüística Valenciana per la Universitat de València.

Professor de Secundària en l'especialitat de Llengua i Literatura Valenciana.

Assessor Tècnic del Servei d'Ensenyaments en València de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, des de 1995 fins a 1997.

Cap de Secció de Promoció del Valencià del Servei d'Ensenyaments en Valencià de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, des de setembre de 1997 fins a març de 2003.

Cap del Servei d'Ús Oficial i d'Acreditació de Coneixements de Valencià de la Conselleria d'Educació, des de març del 2003 fins a l'actualitat.

Vocal professional del Comité d'Avaluació Externa de les Il·licenciatures de Filologia Catalana i de Filologia Hispànica, dins del II Plan de la Calidad de las Universidades.

TURELL, M. TERESA

Universitat Pompeu Fabra

Doctora en Filologia Catalana (Universitat de Barcelona [1981]) fou catedràtica de Lingüística Anglesa en esta universitat entre 1986 i 1992, i en la Universitat Rovira i Virgili entre 1992 i 1994. Des de 1994 és catedràtica de Lingüística Anglesa en la Universitat Pompeu Fabra, i responsable del grup de recerca UVAL (Unitat de Variació Lingüística) de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA).

Ha investigat sobre la variació sociolingüística del català, de l'espanyol i de l'anglès, ha portat a terme estudis qualitius i quantitius de llengües en contacte i, més recentment, ha investigat sobre els aspectes individuals de la variació –l'idiolècte– aplicant-los a la lingüística forense. Els resultats d'esta recerca han sigut publicats en *Language Variation and Change*, *Language in Society*, *Treballs de Sociolingüística Catalana*, *The International Journal of Speech, Language and the Law*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, *Journal of Sociolinguistics*. És autora dels llibres *No One-to-One in Grammar* (Bar-

celona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983), *Elements per a la Recerca Sociolingüística a Catalunya* (Barcelona, Edicions 62, 1984) i editora de *Nuevas Corrientes Lingüísticas* (RESLA, Anejo I, 1990), *La Sociolingüística de la Variació* (Barcelona, PPU, 1995), *Multilingualism in Spain* (Clevedon, Multilingual Matters, 2001), *Lingüística Forense, Lenguaje y Derecho* (Barcelona, Publicacions de l'IULA, 2005) i *Plurilingüismo en España* (Barcelona, Publicacions de l'IULA, 2007).

Ha portat a terme i ha supervisat la recerca en el camp de la correlació de factors interns i externs en les modalitats de discurs bilingüe de les comunitats de parla i dels grups lingüístics minoritzats d'Espanya, i en el camp de la variació en l'adquisició de segones llengües i de llengües estrangeres.

Ha analitzat també la interfície entre el lèxic i la sintaxi, i entre la sintaxi i la pragmàtica en els estudis de contacte de llengües.

Més recentment s'ha especialitzat en estudis forenses de detecció de plagi i de determinació/atribució d'autoria. Edita, amb John Gibbons, el llibre *Dimensions of Forensic Linguistics*, que publicarà John Benjamins a finals del 2008.

URBIOLA LOIARTE, IULEN

URBIOLA LOIARTE, IULEN

Llicenciat en Dret per la Universitat Pública del País Basc i Diplomant en Estudis Europeus per la Universitat de Deusto. Ha realitzat els cursos de doctorat sobre Cooperació i Conflicte en les Societats Modernes en la Universitat Pública del País Basc. Actualment és

director de la fundació Euskara Kultur Elkargoa (www.euskarakultur.org), una organització amb domicili a Iruña-Pamplona, l'objectiu de la qual és la promoció i defensa de la llengua i la cultura basca en el territori de la Comunitat Foral de Navarra. Euskara Kultur Elkargoa és una fundació que fa una labor d'assessorament a persones, organitzacions socials i grups polítics, tant en l'àmbit municipal com parlamentari, en relació amb la normativa de normalització lingüística i els drets lingüístics dels bascoparlants a Navarra.

A més, ha participat en la preparació i redacció dels dos informes elevats al Consell d'Europa per les organitzacions socials sobre el compliment del procediment d'aplicació de la

Carta europea de les llengües regionals o minoritàries en la Comunitat Foral de Navarra. També ha coordinat la visita a Navarra de l'Oficina Europea de les Llengües Minoritàries (EBLUL), a fi d'analitzar la política lingüística navarresa. Ha presentat diverses ponències en congressos estatals i internacionals i ha publicat articles en revistes especialitzades d'àmbit estatal i internacional, sobre la situació de l'èuscar i la normativa de normalització lingüística a Navarra.

VILA I MORENO, F. XAVIER

Universitat de Barcelona

Llicenciat en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona (1989).

Doctor en Lingüística per la Vrije Universiteit Brussel (1996).

Professor titular de Sociolingüística Catalana i Llengua Catalana del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.

Director de la Xarxa CRUSCAT (Coneixements, Representacions i Usos del Català) de l'Institut d'Estudis Catalans.

Secretari de l'Observatori - Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC UB/PCB).

Coordinador de la Comissió Coneixement i Ús del Consell Assessor de la Llengua del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya.

Membre del Consell de Redacció de *Treballs de Sociolingüística Catalana* i de *LSC – Llengua, Societat i Comunicació*.

Membre de l'Associació de Sociolingüistes de Llengua Catalana.

